CONSTANTIN C. GIURESCU
Profesor la Universitatea din București

ISTORIA ROMÂNILOR

II

PARTEA A DOUA

DELA MIRCEA CEL BĂTRÂN ŞI ALEXANDRU CEL BUN PÂNĂ LA MIHAI VITEAZUL

Cu 177 de figuri în text şi 4 hărţi afară din text

EDIŢIA A PATRA, REVĂZUTĂ ŞI ADĂOGITĂ

FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ
BUCUREŞTI 1943

www.dacoromanica.ro

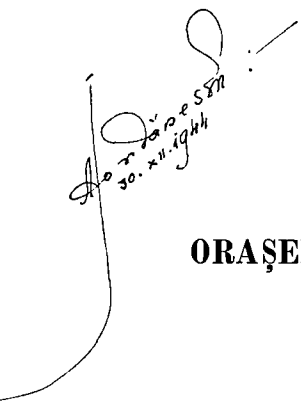

ORAŞELE SAU TÂRGURILE. SATELE

Primele oraşe de pe teritoriul românesc s'au întemeiat acum două milenii şi jumătate pe ţărmul mării. Forma de aşezare tipică românească, n'a fost însă oraşul, ci satul.

Un prim efect al năvălirilor barbare a fost desfiinţarea vieţii orăşeneşti din Dacia Traiană. Coloniile şi municipiile atrăgeau în chip firesc atenţia celor veniţi după pradă, de oarece ele adăposteau, în cuprinsul zidurilor, cele mai mari bogăţii, vesmintele, podoabele, obiectele de lux şi banii. Asupra lor s'au năpustit deci în primul rând cei ce veneau de dincolo de Nistru sau dinspre miazănoapte. Dacă la noi distrugerea oraşelor a avut un caracter radical, dacă nu constatăm — până acum cel puţin — în tot cuprinsul Daciei Traiane decât o singură aşezare mai însemnată care să-şi fi păstrat vechiul nume: Abrudul — şi chiar asupra acesteia sunt discuţii — faptul se explică, credem, prin următoarele împrejurări: Dacia a fost *prima* provincie «în calea răutăţilor»; aici au izbit întâi năvălitorii; efectele — sub raportul distrugerii şi devastărilor — aici au fost mai puternice. Apoi oraşele din Dacia — destul de numeroase — nu par a fi fost prea bine întărite; e o întrebare câte au avut ziduri de piatră. La 247, *colonia* Romula, deci un oraş de prima categorie, mulţumeşte împăratului Filip Arabul şi fiului său pentrucă au întărit-o printr'un zid circular. Ceea ce înseamnă că mai înainte nu avusese o asemenea apărare. Cu atât mai mult deci municipiile, oraşe de categoria a doua.

Distrugerea oraşelor din Dacia a fost atât de radicală, încât n'am păstrat, nu numai numele lor proprii, dar nici măcar numele generice. Toţi termenii pe care îi întrebuinţăm astăzi pentru a

www.dacoromanica.ro

designa o aşezare mai importantă sunt de origine străină. *Târg* e slav (тръгъ), *oraş* e unguresc (város) ca şi *bâlciu* (bucsù); *iarmaroc* vine din germanul Jahrmarkt. Nu s'a păstrat nici colonia, nici municipium; iar civitas a căpătat un înţeles special, *militar*, nu civil, acela de cetate. Nu s'au păstrat de asemenea niciunul din termenii privind pe conducătorii sau dregătorii municipali. Duumviri, quatuorviri, edili, questori, toţi aceşti termeni au dispărut.

Oraşele de pe ţărmul mării. Singura regiune unde se constată o continuitate de vieaţă urbană pe teritoriul actual al statului

Fig. 100. — Ceramică bizantină găsită la Cetatea Albă, în săpăturile făcute acolo.

român, este ţărmul mării. Era şi normal să se întâmple aşa. Aci au fost oraşele cele mai vechi, întemeiate de Greci în secolul al VII-lea şi al VI-lea înainte de Christos. Când au început năvălirile puternice barbare, după 250, aceste oraşe aveau deja vieaţă de opt-nouă veacuri. Ziduri puternice le apărau: se văd şi astăzi ruinele impunătoare ale celor dela Histria şi dela Mangalia. In caz de asediu pe uscat, exista putinţa de aprovizionare şi de ajutor *pe mare*. In sfârşit aceste oraşe au avut şi o intensă vieaţă comercială, s'au aflat în calea marilor curente de negoţ, fie acela orientat Nord-Sud dela Baltică spre Bizanţ, fie celălalt, dela Est la Vest, din Asia spre Europa Centrală. Vechiul Tyras dela gura

www.dacoromanica.ro

Nistrului, a existat în evul mediu, ca cetate bizantină, sub numele de *Maurocastron* (Μαυρόκαστρον). Săpăturile făcute aci au descoperit ceramică din extremul orient, ceramică persană din secolul al XIII-lea, precum și monete de argint și de bronz ale regilor armeni dela sfârșitul aceluiași secol. Aceste descoperiri ne dovedesc relațiile comerciale ce au existat între orașul dela gura Nistrului și ținuturile asiatice (vezi fig. 96—99 și 101—102). După 1241, Maurocastron ajunge sub stăpânirea Tătarilor, care-și așează aci vameșii lor. Intre 1300 și 1322, se constată că țarul Bulgar dela Târnovo, Svetoslav, avea anumite drepturi

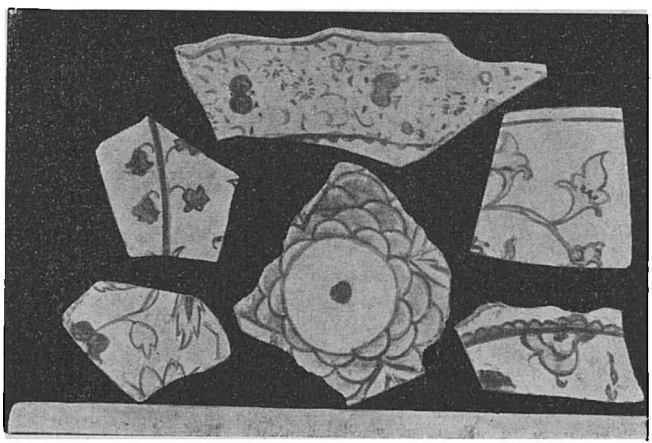

Fig. 101. — Fragmente de vase de faianță pictată, găsite la Cetatea Albă, în urma săpăturilor făcute acolo.

în acest oraș; se pare că hanul tătăresc Toktai îi îngăduise să ție aci o garnizoană și să perceapă el vama, ca răsplată pentru serviciul pe care îl adusese Svetoslav, ucizând pe Tciaka, fiul lui Nogai, adversarul lui Toktai. Dar stăpânirea bulgărească la Cetatea Albă n'a fost decât un simplu incident. După moartea lui Svetoslav, orașul reintră sub dominația Tătarilor dela care-l vor lua, la sfârșitul veacului al XIV-lea, Moldovenii. Incă din 1290, se constată raporturi comerciale cu Genovezii; aceștia aveau aici, la început, un depozit de mărfuri și câteva locuințe; treptat-treptat, cartierul lor s'a mărit și e foarte probabil ca ei să fi avut și o fortăreață, ale cărei ziduri au fost cuprinse apoi

www.dacoromanica.ro

în întăriturile mai noui, ridicate şi prefăcute în mai multe rânduri, în cursul veacului al XV-lea de Moldoveni, iar mai târziu de Turci. Sub Roman Voevod (1391—1394), care se intitula cu mândrie domn al Moldovei « dela munţi până la mare », Cetatea Albă era în mâinile Moldovenilor; aci a rezidat la început episcopul Iosif din pricina căruia a avut loc cunoscutul conflict cu Patriarhia de Constantinopol (vezi vol. I, ed. 4-a, p. 450—451). In privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov, în 1408, Cetatea Albă este menţionată ca punct de vamă moldovenesc « către ţinutul tătăresc ».

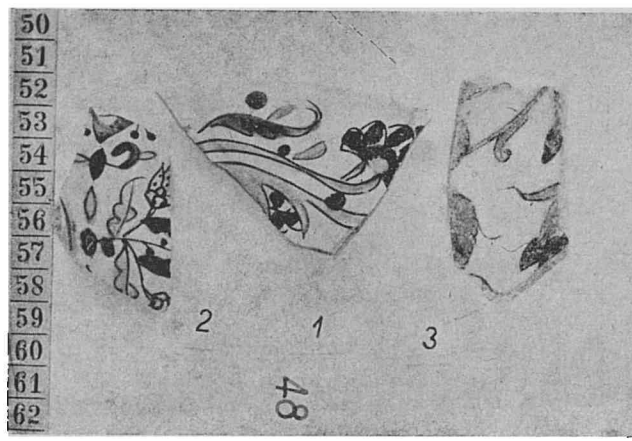

Fig. 102. — Fragmente de faianţă pictată, găsite la Cetatea Albă, în urma săpăturilor făcute acolo.

Vechiul Tomis a avut, ca şi Tyras, o existenţă neîntreruptă în tot cursul evului mediu. Bine înţeles, nu cu strălucirea de mai înainte; esenţialul e însă că aşezarea s'a păstrat. Cu numele de astăzi, apare ea în opera împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul « Despre administraţia imperiului », scrisă pe la 950: printre porturile dela miazăzi de gurile Dunării e trecută şi « Konstantia » (εἰς Κωνσταντίαν). Cu acest nume o găsim şi pe hărţile şi portulanele de mai târziu, din veacurile XIV—XVI; Turcii i-au zis Kiustendge. Când a avut loc schimbarea vechiului nume, nu se poate preciza; fapt este că, încă în secolul IV, în timpul lui Constantius, care a dat o deosebită atenţie apărării coastei,

www.dacoromanica.ro

exista, în imediata apropiere a oraşului, un castru, numit, în cinstea împăratului, *Constantiana*. Cu vremea, numele a trecut asupra oraşului.

Mai spre miazăzi, izvoarele menţionează portul *Mangalia*: e vechiul oraş grecesc Callatis. Schimbarea numelui s'a produs înainte de secolul al XIII-lea; în harta zisă « pisană » (din Pisa!) dela sfârşitul acestui secol, aflătoare azi la Biblioteca Naţională din Paris, citim « porto Pangalia ».

Pe locul unde era în epoca greco-romană Tirizis, găsim la începutul veacului al XIV-lea *Caliacra*, al cărei nume înseamnă în

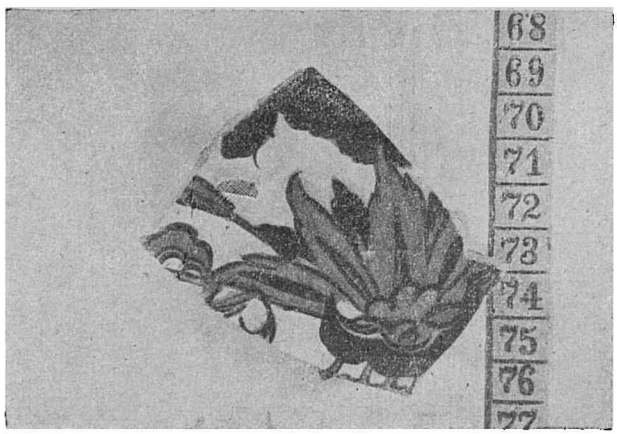

Fig. 103. — Fragment de faianţă orientală pictată, găsit la Cetatea Albă, în săpături.

greceşte « stânca cea bună » de oarece într'adevăr golful dela miazăzi de capul Caliacra oferă un admirabil adăpost corăbiilor, pe timp de furtună. Intre 1318 şi 1323, Caliacra era posesiune a Patriarhiei din Constantinopol; mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, ea ajunge reşedinţa despotului Dobrotici, dela care şi-a luat numele şi ţara cuprinsă între Dunăre şi Mare, Dobrogea. Un frate a lui Dobrotici, anume *Balica* — asupra naţionalităţii lor istoricii n'au putut ajunge să se înţeleagă — stăpânea în 1346 la *Cavarna*, care apare şi ea, împreună cu *Ekrene*, ca posesiuni ale Patriarhiei, între anii arătaţi mai sus. Pe locul portului Cavarna, fusese în antichitate oraşul Bizone, distrus încă

www.dacoromanica.ro

cu secole înainte de Christos, de un cutremur; pe locul înfloritorului Dionysopolis, găsim *Balcicul.*

Nu toate oraşele dela mare, din epoca greco-romană, au putut să-şi păstreze însă fiinţa până astăzi. Vestita cetate a *Histriei*, care se specializase în comerţul cu peşte, a dispărut, se crede, în veacul al VIII-lea după Christos. Se pare că *numele* ei s'a păstrat totuşi până în veacul al XVI-lea; el e menţionat sub forma turcească, *strābāghĭ* (= grădina sau via Histriei), în jurnalul campaniei din 1538 a lui Soliman Magnificul contra lui Petru Rareş. N'ar fi exclus ca să fie cuprins şi în numele localităţii *Stavico*

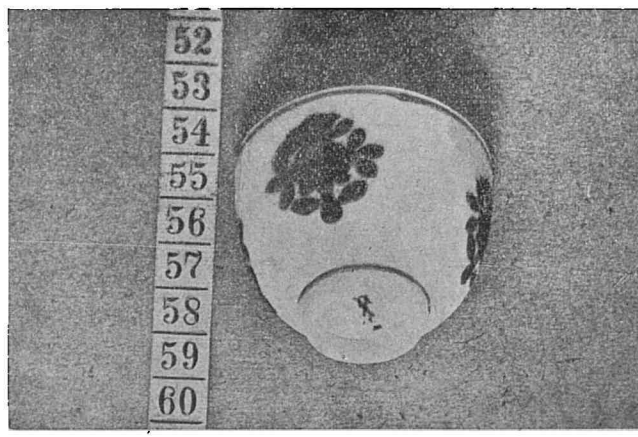

Fig. 104. — Ceramică apuseană (porţelan), din Mainz găsită la Cetatea Albă, în săpături.

(= Istra vico) al hărţilor medievale. Săpăturile, începute înainte de primul război mondial, de Vasile Pârvan, dau la iveală în fiecare an resturile clădirilor de odinioară, fac să apară treptat-treptat oraşul, cu străzile, locuinţele, edificiile publice şi cu puternicul zid, din blocuri mari de piatră cioplită, care-l înconjura. Tot aşa au dispărut şi *Harpis*, pe coasta basarabeană, şi *Carrum portus*, între Callatis şi Tirizis, probabil la capul Şabla de astăzi.

Prin urmare, cele mai vechi aşezări urbane, le găsim *pe coasta mării.*

Oraşele de pe malurile Dunării. Mai puţin vechi, dar totuşi anterioare şi ele întemeierii Principatelor sunt acelea de pe Dunăre. In tot cursul evului mediu, Dunărea şi-a păstrat însemnătatea

www.dacoromanica.ro

ei comercială şi militară. Corăbiile şi flotele de război bizantine au urcat şi au coborît adeseori pe acest lesnicios drum. Aproape de vărsare, pe braţul din spre miazănoapte al Dunării, a fost portul şi cetatea *Chiliei.* Numele pare a fi de origine greacă; el nu e tot una însă cu Χιλή dela finele veacului al XIII-lea, aşa cum s'a crezut, acest ultim designând în realitate o localitate de pe ţărmul asiatic al Bosforului. Intre 1318 şi 1323, Chilia e trecută şi ea în lista amintită mai sus de posesiuni ale Patriarhiei de Constantinopol (Κέλλια). In 1359, Genovezii cari aveau acum şi aici un contoar comercial împiedecă pe Veneţieni să

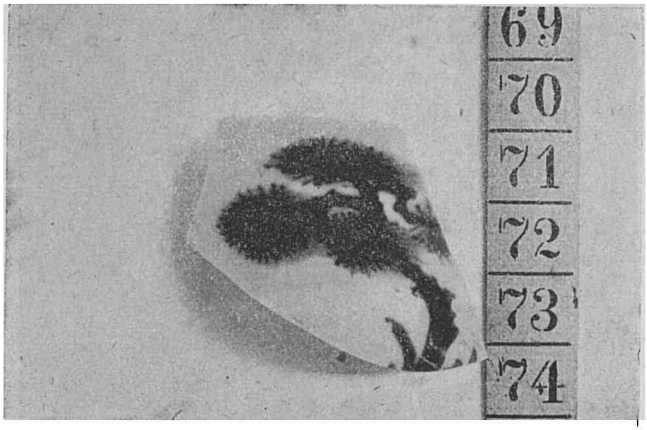

Fig. 105. — Ceramică japoneză sau chineză, găsită la Cetatea Albă, în săpături.

cumpere grâu din aceste părţi. Ni s'a păstrat plângerea Veneţienilor: ei întrebuinţează numele, de origine greacă, *Licostoma,* care înseamnă «gura lupului» (compară cu Vâlcov care în ruseşte are acelaşi înţeles: («braţul sau gura lupului»). Tot sub acest nume apare Chilia şi într'o sumă de hărţi şi portulane din veacurile XIV—XVI. La început, oraşul şi cetatea au fost pe malul *drept* al braţului, acolo unde astăzi se află Chilia veche; Ştefan cel Mare, după ce a pus stăpânire asupra acestui însemnat centru comercial şi militar, a ridicat însă în 1479 o nouă cetate *pe malul stâng,* care putea fi apărat mai uşor de Moldoveni. Pe acest mal, este astăzi Chilia nouă.

www.dacoromanica.ro

Un oraş dispărut, ale cărui urme s'au stins într'atâta încât există discuţie chiar cu privire la *aşezarea* lui, dar care în veacurile XIII şi XIV a cunoscut o deosebită înflorire, a fost *Vicina.* Numele este, evident, latinesc. Prima menţiune o găsim în opera «Alexiada» a fiicei de împărat Anna Comnena, în care ni se spune că în anul 1086, această localitate era în stăpânirea unui conducător barbar, Sestlav, a cărui naţionalitate a dat naştere la multe discuţii. Intre 1250 şi 1280, exista aci, la Vicina, un episcop grec; lui i se adresează, în 1300, un grup numeros de Alani — de neam iranic, ca şi Sarmaţii şi Sciţii — cari voiau să intre în serviciul

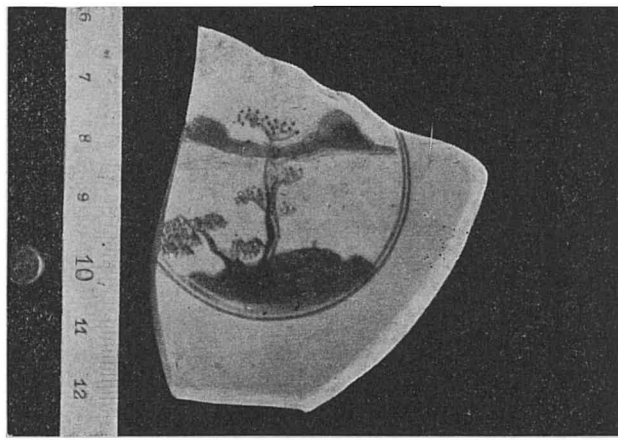

Fig. 106. — Ceramică japoneză sau chineză, găsită la Cetatea Albă, în săpături.

împăratului bizantin. In 1318, e citat un «mitropolit» de Vicina; îl vom găsi luând parte, între 1341—1348, la şedinţele sinodului patriarhicesc din Constantinopol. Pela 1320 ca şi în 1334, se constată o mănăstire franciscană la Vicina; unul dintre călugări va asista, în 1371, la consacrarea, la Cracovia, a episcopului catolic destinat noii eparhii dela Siret. Fiind un centru comercial însemnat — numai într'o lună şi jumătate, dela 1 Iulie până la 16 August 1281 se încheie la Genova 27 de contracte de expediţie de mărfuri, cu destinaţia Vicina, în valoarea de 3241 hiperperi şi 18 carate şi jumătate, deci o sumă considerabilă — era natural ca Genovezii să aibă şi aici un antrepozit şi o aşezare: o

www.dacoromanica.ro

constatăm în 1351. Curând după această dată însă, începe decadenţa. În 1359, mitropolitul de Vicina este transferat, prin hotărîrea Patriarhiei de Constantinopol, în Ţara Românească; luptele dintre Tătari şi puterile creştine ale Europei orientale turburâ şi întrerup relaţiile comerciale; negustorii încep să se îndrepte spre alte porturi. In sfârşit, cucerirea turcească dă ultima lovitură: Vicina îşi pierde cu totul însemnătatea. Pomenită încă de câteva ori, între 1442 şi 1465, în socotelile înfloritoarei colonii genoveze dela Caffa, în Crimeia, ea nu va mai fi, în secolele următoare, decât o amintire.

Stabilirea *precisă* a locului unde s'a înălţat Vicina nu se va putea face decât pe temeiu de săpături; un ajutor preţios poate da *fotografia aeriană* graţie căreia s'au făcut descoperiri importante de oraşe dispărute în Siria, Libia şi Algeria. Ultimile cercetări înclină pentru regiunea *Mahmudiei*, pe braţul Sf. Gheorghe: aci ar fi fost odinioară Vicina.

Portulanul genovezului Visconti, din 1318, menţionează, la gurile Dunării, localităţile *Sfântul Gheorghe* (« Scti Georgy ») şi *Sulina* (« Soline »). Ele existau de mai înainte: Sulina apare sub forma « Selina » (εἰς τὸν Σελινὰν) în opera « De administrando imperio » a lui Constantin Porfirogenetul (circa 950 d. Christos).

Tulcea pare a avea şi ea oarecare vechime; în harta Sasului Reichersdorf, dela jumătatea veacului al XVI-lea, e înfăţişată ca oraş, prin două turnuri şi un cerc, asemenea Iaşilor; la 1569, Polonul Andrei Taranewśki o numeşte însă « orăşel » (« ain Stattlin mit Nammen Tulza »). In ce priveşte originea numelui, compară cu *Tulcin*, în Transnistria; sufixul - cea arată mai degrabă o influenţă turcă (cf. Isaccea!).

Despre *Isaccea* ştim că a fost ocupată, pe la 1300, de unul din fiii stăpânitorului tătar Nogai, anume de Teki sau Tukulbug. Aşezarea exista deci din secolul al XIII-lea, iar dacă legătura ce s'a făcut între numele ei şi acela al stăpânitorului barbar, *Satza* (Σατζᾶ), din 1086, este exactă, atunci vechimea Isaccei e şi mai mare. In 1331, geograful arab Abulfeda o considera ca « un oraş din Ţara Valahilor ». Forma de azi a numelui, cu i iniţial, se datoreşte, foarte probabil, Turcilor; aceştia au schimbat şi numele Brăilei în Ibrail. *Brăila* se constată ca port muntean în privilegiul comercial din 1368, acordat Braşovenilor de către

www.dacoromanica.ro

Vlaicu Vodă. Așezarea, după toate probabilitățile, e anterioară întemeierii; numele ei vine, am spus-o și mai înainte — dela un nume de persoană: Brăilă, format întocmai ca și Chitilă, Zmucilă, Plesnilă, etc.

Babadagul exista în prima jumătate a secolului XIV. Indată după 1333, călătorul arab Ibn Batutah spune că acest oraș «este cel din urmă pe care-l stăpânesc Tătarii»; dela el până la hotarul împărăției bizantine sunt «18 zile de mers printr'o stepă în întregime lipsită de oameni».

Foarte vechi și cu o existență neîntreruptă în tot cursul evului mediu este orașul *Silistra*. Din numele antic, de origine celtă, Durostorum, s'a format românescul Dârstor. Sub această formă, apare el în hrisoavele lui Mircea cel Bătrân către mănăstirile Cozia și Snagov. Numele actual se datorește Turcilor. Dintre mențiunile bizantine despre acest oraș, care a avut întotdeauna un însemnat rol militar, notăm pe aceea referitoare la luptele purtate cu Rușii lui Sviatoslav (972); apoi mențiunea despre stăpânirea conducătorului barbar Tatos zis și Halis în 1086—88 (cu acest prilej, orașul e numit, în izvorul care povestește faptul, *Dristra*: Δρίστραν); în sfârșit, însemnarea dintre anii 1318—1323 cuprinzând numele unor posesiuni ale Patriarhiei din Constantinopol: printre ele se află și Dârstorul (Δρύστρα).

Turtucaia pare a fi și ea anterioară întemeierii statului muntean; numele cel dintâi, Tutrakan, este de origine veche turcă, poate pecenegă sau cumană. Mai în sus, pe Dunăre, au existat, iarăși înainte de Basarab Intemeietorul, așezările dela *Corabia*. *Calafat* și *Severin*. Primul nume amintește ϰ ράβια bizantină, însă nu direct, ci mai de grabă prin intermediarul slav *corabli* (корабл). Cel de al doilea redă însă exact grecescul καλαφάτης care înseamnă «cel ce smolește vasele». Aci, la Calafat, trebuie să fi fost o escală, o «schelă» pe românește unde se încărcau grânele Olteniei și se călăfătuiau adică se smoleau vasele. Pentru prima dată, e amintită această localitate în documentul din 5 August 1424, prin care Dan voevod întărește mănăstirii Tismana donațiile înaintașilor săi «satul Vadul Cumanilor cu Toporna și vama dela Calafat». Era prin urmare aici și un punct însemnat de trecere; se lua vamă, întocmai ca și la Slatina, la Giurgiu, la Brăila și în alte orașe. Severinul există în secolul al XIII-lea; el dă numele

www.dacoromanica.ro

banatului înfiinţat de Unguri pe la 1230. Se mai văd şi astăzi ruinele cetăţii pentru stăpânirea căreia au avut loc atâtea lupte între Români, Unguri şi Turci. La 1330, Severinul era în stăpânirea lui Basarab Intemeietorul; mai târziu, Vlaicu şi Mircea cel Bătrân îl vor avea şi ei. La 1419 e cucerit de Unguri iar un secol după aceea, în 1524, cade în mâinile Turcilor.

Oraşele din Ardeal. Dintre celelalte oraşe de pe teritoriul actual al României, menţiunile documentare cele mai vechi le

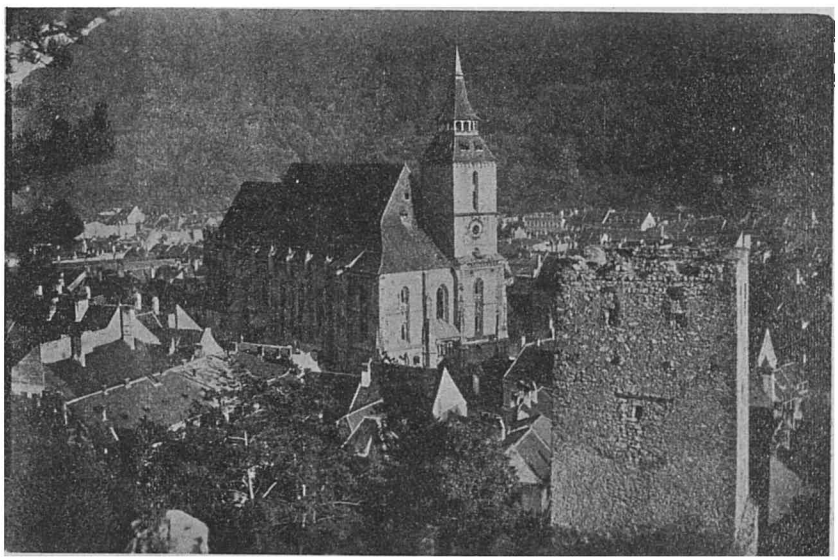

Fig. 107. — Biserica Neagră şi ruinele unuia din turnurile de apărare ale Braşovului.

avem pentru oraşele *din Ardeal.* Aci, în jurul cetăţilor ridicate de Unguri şi prin activitatea coloniştilor Saşi, constatăm aşezări mai importante încă din secolul al XII-lea. Castrul sau Cetatea Turda e pomenită pentru întâia dată la 1075, Oradea Mare pe la 1091, Alba Iulia la 1097, cetatea Orod (Arad) în 1132, cetatea Cluj în 1173, cetatea Kükülö, pe Târnava în 1197. Unele din aceste cetăţi nu făceau însă decât să continue pe cele vechi româno-slave, pe care năvălitorii le găsiseră când au intrat în Ardeal. Este cazul *Bălgradului*, Alba-Iulia de astăzi, numită într'un text latin medieval, chiar aşa, cu vechiul nume :

www.dacoromanica.ro

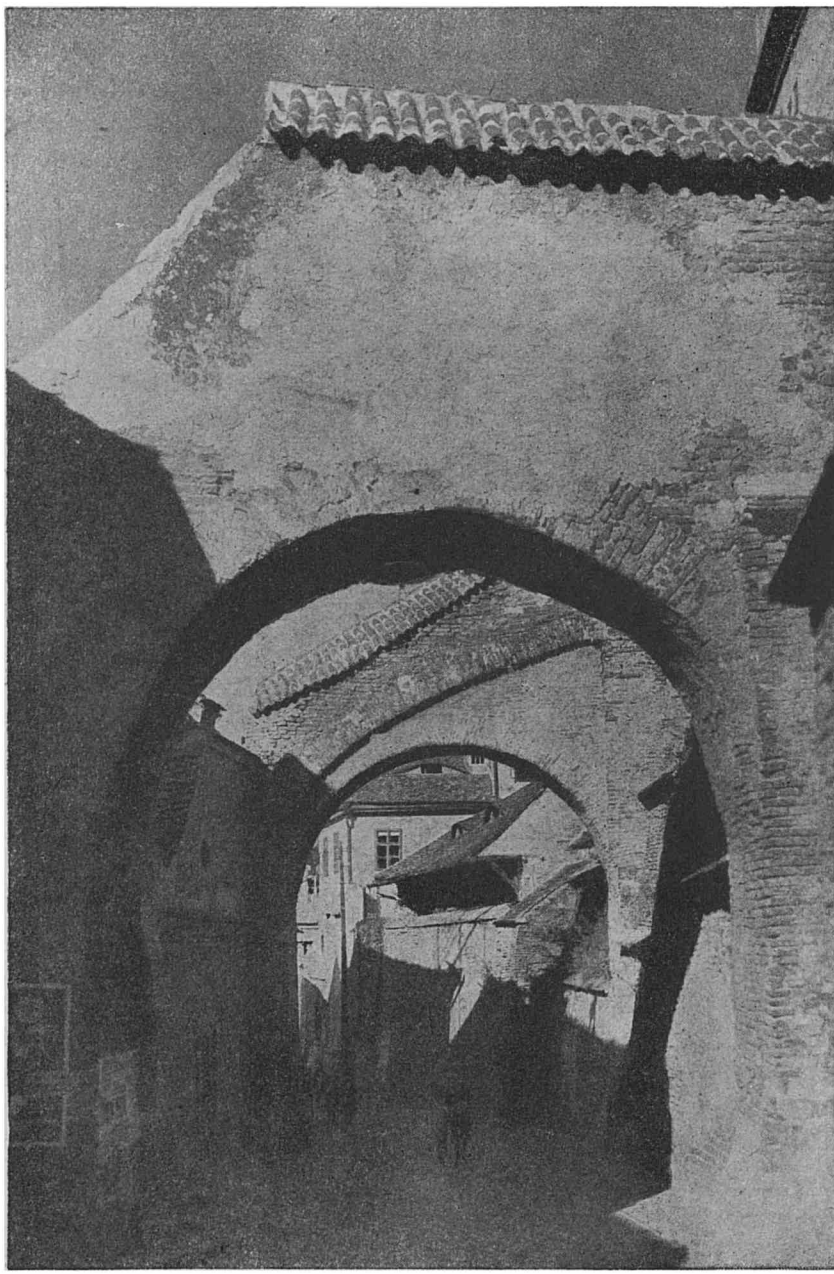

Fig. 108. — Colţ din vechiul Sibiiu.

www.dacoromanica.ro

« Bellegrata » (« Vincurius comes Bellegratae »). In urma colonizării Saşilor, se formează apoi o serie de centre însemnate; ele apar ca *oraşe* în timpul năvălirii Tătarilor, la 1241. Astfel erau *Rodna*, cu nume vechiu, vestită prin minele ei, *Braşovul*, iarăşi cu nume vechiu româno-slav, întemeiat la adăpostul cetăţii ridicate de Cavalerii Teutoni, (vezi fig. 107), *Sibiiul*, (vezi fig. 108), numit de Saşi Hermannstadt (« oraşul lui Hermann »), *Sighişoara* (Schässburg), *Sebeşul* (Mühlbach), *Orăştie* (Broos) şi *Mediaşul* (Mediasch, Medwisch). Tot în momentul năvălirii tătăreşti, mai existau în partea de miazănoapte a Ardealului *Dejul* şi *Zălaul*.

Oraşele săseşti şi, după ele, şi celelalte, erau cârmuite fiecare de un consiliu comunal alcătuit din 12 cetăţeni, în limba germană « Bürger » şi de un primar numit » Bürgermeister ». Primul termen a fost adoptat de noi sub forma de *pârgari*; acest nume s'a dat consilierilor comunali atât în Moldova cât şi în Ţara Românească.

Oraşele din Ţara Românească. In ce priveşte vechimea târgurilor şi oraşelor de dincoace de Carpaţi documentele cunoscute azi ne dau lămuriri numai asupra câtorva din ele.

Câmpulungul muntean exista la 1300; ni s'a păstrat piatra de mormânt din acest an cu inscripţia latină a lui Laurenţiu « comitele de Longocampo ». Oraşul a fost întemeiat în secolul al XIII-lea; unii istorici îl atribuie Cavalerilor Teutoni care ar fi adus aci colonişti din Ardeal şi ar fi construit lângă Rucăr, pe dealul Orăţii acel « castru foarte întărît » de care aminteşte un document din 1231. Cert este numai atât că în Câmpulung a fost la început, pe lângă Români şi o populaţie însemnată străină, de Saşi şi Unguri. In 1352, la curtea domnească din acest oraş, a murit Basarab Intemeietorul. O altă curte domnească a fost la *Argeş*; aici pare să fi stat primul mitropolit al ţării, Iachint, adus de Nicolae Alexandru dela Vicina. Ni s'au păstrat acte dela Vlaicu Vodă şi dela Mircea cel Bătrân date « în reşedinţa noastră dela Argeş ». *Târgovişte* este de asemenea unul din oraşele vechi ale ţării; numele datează din epoca de conlocuire cu Slavii şi înseamnă: « târg prin excelenţă » dar şi « locul unde a fost un târg ». Prima menţiunea documentară sigură este însă abia din 1396, de pe timpul lui Mircea cel Bătrân. Mai veche este pomenirea *Slatinei*, în privilegiul comercial din 1368 dat de Vlaicu Braşovenilor. Se spune în acest act că exista acolo o vamă

www.dacoromanica.ro

(« tributum nostrum »). Numele este, ca şi al Târgoviştei, slav: el vine dela *Slatina* şi înseamnă « apă sărată ». Şi Mircea cel Bătrân aminteşte acest târg, în documentul din 8 Ianuarie 1394 prin care întăreşte mănăstirii Cozia, între altele, « satul Cireşovul, mai sus de Slatina ». Tot din timpul lui Mircea sunt şi primele menţiuni despre *Râmnicul-Vâlcii*, *Giurgiu*, *Turnul*, *Târgul-Jiului* şi *Târgşorul*. Râmnicul Vâlcii e pomenit pentru întâia oară în documentul din 20 Mai 1388; peste puţin timp, la 4 Septemvrie 1389 se scrie un act în « *oraşul domniei mele numit Râmnic* ». Impreună cu Giurgiu, apare el apoi în hrisovul amintit din 8 Ianuarie 1394. Printre posesiunile confirmate Coziei se află « o moară la Râmnic », o « uliţă la Râmnic » şi « moara la Cătăluiu la Giurgiu ». Originea numelui Râmnic am arătat-o mai înainte (vezi p. 401). Cât despre Giurgiu, acest nume reprezintă o variantă a lui Gheorghe; probabil că pe întemeietorul aşezării să-l fi chemat aşa. Mircea cel Bătrân stătea adeseori în Giurgiu, desigur spre a supraveghea mişcările Turcilor. Din acest loc, trimite el o scrisoare către regele polon Vladislav Iagello prin care-l asigură de lealitatea sa; tot de aci dă şi hrisoavele din 8 Ianuarie 1394 şi 11 Mai 1409 pentru mănăstirile Cozia şi Strugalea. *Turnul* e pomenit cu prilejul campaniei din 1394 şi 1395. Regele Sigismund al Ungariei, aliatul lui Mircea, spune, într'un document că Sultanul a ocupat, la începutul campaniei, Turnul, dar că el l-a reluat în 1395. Sub numele de Pirgos (Пиргос: pe greceşte înseamnă « turn ») apare această localitate într'un act din 1432 dela Alexandru-Aldea. Despre *Târgul-Jiului* ne vorbeşte documentul din 23 Noemvrie 1406 prin care Mircea cel Bătrân dă mănăstirii Tismana dreptul de pescuit în apa Tismenii şi de păşunat pe imaşul dintre sat şi munţi. Hotarnic, « să fie jupan Bratul, de oarece a fost şi *judeţ* (adică primar!) *al Jiului* » (сѫд(е)цъ жѵлю). Nu e vorba aci de judeţul Jiului, cum s'ar putea crede, ci de târgul respectiv. Cu numele de astăzi îl găsim în actul ulterior, dela Dan al II-lea (1420—1431) prin care se întăresc tot mănăstirii Tismana « morile din Târgul-Jiului » (водѣнїце ѡт жѹлскога трьга). In vecinătate era « oraşul » Tismana; într'un document din 3 Septemvrie 1491, Vlad Călugărul pomeneşte tuturor celor cari ţin moşii de ale mănăstirii Tismana « să se strângă în oraş la Tismana » (ѹ варош ѹ Тисмена)

www.dacoromanica.ro

înaintea cinstiţilor bani ai domniei mele ». Spre Sud-Est de Târgul-Jiu era *Târgul Bengăi* sau *Târgul Gilortului*, pe apa cu acelaşi nume. El decăzuse însă şi devenise un simplu sat la începutul veacului al XVII-lea: în documentul dela Gavril Moghilă, purtând data Ianuarie 1619 aşa i se spune « satul Târgul Gilortului » (ѹ селок Тръгѹнлортѹлок). Pentru *Caracal* există o menţiune din 17 Noemvrie 1538: Radul Vodă Paisie dărueşte lui Radul vel Clucer pentru slujba sa dreaptă două moşii cumpărate de domn dela jupâniţa Marga din Caracal. La 30 August 1587, Caracalul era încă sat. Din această localitate, dă Mihai Viteazul, în ziua de 9 Septemvrie 1598, un hrisov, întărind lui Bălan mai multe părţi de moşie cumpărate în satul Rădineşti.

Târgşorul este arătat ca punct de vamă în privilegiul comercial al Braşovenilor, din 1413: toate carele încărcate cu peşte care vor trece pe acolo, trebuie să dea câte un peşte. Acest « târg mic » fusese întemeiat de curând; aşa se explică numele latin de « Novum Forum » care i se dă în unele acte latine din secolul al XV-lea. In confirmarea din 1424, dela Dan al II-lea, a privilegiului comercial pe care-l aveau Braşovenii, găsim echivalenţa: « in Traxsor videlicet in Novo Foro ». Aci — spune cronica — ar fi « perit de sabie » Vladislav voevod, în anul 1456. Tot în această localitate a zidit şi Vlad Ţepeş o biserică, azi în ruine, dar a cărei pisanie, frumos săpată în piatră, ni s'a păstrat.

In apropierea Târgşorului se afla *Gherghiţa*; ea este trecută printre « târgurile şi vămile » din Ţara Românească, în circulara din 1431 pe care o dă Dan al II-lea în urma reconfirmării privilegiului comercial al Braşovenilor. In aceeaşi circulară, domnul se adresează şi Săcuienilor... şi Buzăenilor şi Flocenilor ». Cei dintâi erau locuitorii unui târg *Săcuieni*, a cărui aşezare nu se cunoaşte, dar se bănuieşte că se afla pe râul Teleajen, poate la Bucovul de astăzi. Buzăenii erau locuitorii oraşului Buzău: e prima menţiune despre această localitate în actele muntene. Flocenii sunt locuitorii cetăţii sau oraşului de *Floci*, dela vărsarea Ialomiţei în Dunăre, numit astfel după lâna care constituia articolul de căpetenie al negoţului din acest loc. Pe aci era şi punctul de trecere al numeroaselor turme de oi care mergeau sau veneau din Dobrogea. Dlugosz, cronicarul polon, îl aminteşte sub numele « *Lafflocze* » (la Floci); aci a ajuns Iancu de Huniedoara în 1444,

www.dacoromanica.ro

după înfrângerea dela Varna şi a trecut în Ţara Românească. Astăzi oraşul nu mai există, ca şi Târgşorul, ca şi Vicina; doar un câmp întins de ruine lângă satul Piua Petrii arată locul unde el se ridica înfloritor în veacul al XV-lea.

Pe vremea lui Mircea cel Bătrân sunt menţionaţi şi *Piteştii.* La 20 Mai 1388, domnul dăruieşte mănăstirii Cozia, între altele, şi o moară «în hotarul Piteştilor»; aşezarea întemeiată de un Pitu sau Pitea se pare că ajunsese, la sfârşitul veacului al XIV-lea, târg; un indiciu în sensul acesta ar fi şi cuvântul hotar care se întrebuinţează de obiceiu, în asemenea împrejurări, pentru târguri sau oraşe. Cred că aceeaşi situaţie o avea şi *Râmnicul-Sărat*, reşedinţa judeţului Râmnic. Pe vremea lui Radu cel Mare (1495—1508) e pomenit un negustor «feciorul lui Hacicu dela Râmnic» care avea de primit o datorie dela un Braşovean: pare să fie vorba mai curând de Râmnicul din răsăritul Munteniei, regiunea cercetată în special de Braşoveni, decât de cel al Vâlcii.

Bucureştii apar pe vremea lui Radu cel Frumos ca reşedinţă domnească. Din «cetatea Bucureşti» (ѹ град Бѹкѹрещ) dă el scrisoarea cu data 6 Martie 1470, adresată Braşovenilor. Aci îi este surprinsă familia şi luată prizonieră împreună cu vistieria, de către Ştefan cel Mare, în urma luptei dela Râmnic. Tot din «cetatea Bucureşti» scrie Braşovenilor şi Basarab cel Tânăr în 1481. Dacă expresia «cetatea Dâmboviţei» sau «cetatea râului Dâmboviţa» este tot una cu Bucureştii, aşa cum au afirmat unii istorici, atunci primele menţiuni despre acest oraş sunt şi mai vechi. Intr'un atare caz, cetatea Bucureşti exista pe vremea lui Vlaicu Vodă, în timpul războiului cu Ungurii, din 1369; cunoaştem şi numele pârcălabului de atunci: e «castelanul Dragomir», biruitorul celei de a doua armate ungureşti, conduse de voevodul Ardealului. Tot la Bucureşti s'ar referi într'un asemenea caz şi menţiunile despre «Dâmboviţa» sau «cetatea Dâmboviţei» din privilegiul comercial acordat Braşovenilor de către Mircea în 1413 şi dintr'o serie de acte ulterioare. Părerea noastră este însă că toate aceste menţiuni se referă mai curând la cetatea de pe cursul superior al Dâmboviţei, aceea dela Dealul Orăţii. In sprijinul acestei păreri vine documentul dela Mihail voevod, fiul şi asociatul la domnie al lui Mircea cel Bătrân, prin care el porunceşte «slugilor domniei mele dela cetatea Dâmboviţei

www.dacoromanica.ro

şi vameşilor dela Rucăr şi dela Bran » să nu se atingă cumva de negustorii braşoveni şi să nu le ia vamă mai mare decât cea stabilită. E vorba de punctele unde se face cercetatera Braşovenilor care intră cu marfă în ţară; ele trebuiau să fie toate la hotarul de miazănoapte sau în apropierea lui; acesta e cazul Branului şi Rucărului; logic e să fie şi al cetăţii Dâmboviţei » o menţiune a Bucureştilor, aşa de îndepărtaţi, n'ar avea sens. In schimb însă, cred că acel « castrum fluvii Dombovicha » din care dă Vlad Ţepeş două scrisori ale lui, cu data 4 şi 10 August 1460, să se refere la Bucureşti. Rămâne ca material nou documentar să lămurească definitiv problema.

Acestea sunt aşezările mai însemnate din Ţara Românească în veacul al XIV-lea şi al XV-lea. Pe vremea lui Mircea cel Bătrân existau prin urmare foarte multe dintre reşedintele de judeţe de astăzi şi pe deasupra, câteva oraşe sau târguri care acum au dispărut. Doar ruinele de biserici care se înalţă singuratice mai arată astăzi, unde a fost Târgşorul cel înfloritor al secolului al XV-lea şi Oraşul de Floci; nici atât măcar nu s'a păstrat la Vicina.

Oraşele moldovene. In Moldova, au existat aşezări mai însemnate şi înainte de întemeierea Statului. Ar fi şi greu de altfel să ne închipuim un ţinut aşa de întins şi de bogat, străbătut de atâtea ape care curg spre Dunăre şi Mare şi în raza de activitate a centrelor germane din Ardeal şi din Galiţia, fără câteva târguri măcar. Saşi din regiunea Bistriţei şi Unguri au trecut Carpaţii şi au întemeiat, poate chiar în veacul al XIII-lea, *Baia*. Numele este de origine ungurească; vine din « bánya » care înseamnă mină (compară cu Baia de Aramă, Baia de Criş, Baia de Arieş!). Coloniştii germani însă nu i-au spus aşa, ci în limba lor « Stadt Molde » iar în latineşte: « Moldavia ». S'a păstrat vechea pecete a oraşului, din veacul al XIV-lea, având următoarea inscripţie: Sigillum capitalis civitatis Moldavie Terre Moldaviensis » adică « Pecetea cea mare a oraşului Moldova din Ţara Moldovenească ». Aci se pare că a fost prima reşedinţă a domnilor moldoveni; n'a păstrat însă mult timp această situaţie, deoarece pe vremea lui Petru al Muşatei, Suceava îi luase locul. Baia a avut mult de suferit cu prilejul războiului din 1467, dintre Ştefan cel Mare şi Mateiaş, regele Ungariei; atunci s'a dat foc oraşului chiar de ai noştri pentru a se produce panică în rândurile duşmanilor.

www.dacoromanica.ro

In secolul al XVI-lea, mai erau aici cam 6000 de Saşi şi Unguri; în secolul al XVII-lea, nu mai rămăseseră însă decât vreo 600, locul lor fiind luat de Români. Unul din documentele vechi privitoare la acest oraş e acela din 26 Ianuarie 1453, prin care Alexandru voevod dărueşte mănăstirii Pobrata un mertic anual de douăsprezece « coloade » (măsuri) de orz şi patru coloade de grâu din morile Saşilor din Baia « cu voia şoltuzului şi pârgarilor » de acolo. Dacă vreodată « Saşii din Baia vor călca » această tocmeală, atunci ei să aibă a plăti Domnului 60 de ruble de argint.

Fig. 109. — Ruinele Cetăţii Suceava, la marginea oraşului Suceava.

Şi târgul *Siret*, pomenit pentru întâia oară la 1 Mai 1384, într'un document latin dela Petru al Muşatei, avea locuitori de origine germană, veniţi însă poate mai curând din Galiţia decât din Ardeal. Aci se întemeiază în 1371 un episcopat catolic, cel dintâi episcop fiind Andrei din Cracovia. Era şi punct de vamă. atât pentru mărfurile care se importau cât şi pentru cele care ieşeau din ţară. Privilegiul comercial din 1408 acordat de Alexandru cel Bun Liovenilor specifică ce se va plăti aici pentru diferitele categorii de mărfuri. In 1421, târgul Siret cu tot ce se ţine de el şi cu toate veniturile a fost dat de Alexandru cel Bun

www.dacoromanica.ro

fostei sale soţii Rimgaila, cât va trăi ea. După toate probabilităţile, şi acest târg este anterior întemeierii Moldovei. In aceeaşi categorie intră, după credinţa noastră, şi *Suceava* şi *Neamţul*. Constatăm în amândouă, o populaţie străină, săsească şi ungurească, venită, ca şi la Baia, de peste munţi, din colţul nord-estic al Ardealului. Prima menţiune documentară despre Suceava se află în actul din 10 Fevruarie 1388, prin care Petru al Muşatei comunică din «cetatea Sucevei» regelui polon Vladislav Iagello că-l împrumută numai cu 3000 de ruble de argint, nu cu 4000 cum fusese vorba la început. Tot «în Suceava» dă şi Roman Voevod, la 5 Ianuarie 1393, actul prin care făgăduieşte credinţă aceluiaşi Vladislav Iagello. Etimologia care se găseşte în Cronica lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul din ungurescul «sucs»: cojocar este fantezistă; în realitate numele vine din slavoneşte, aşa cum am arătat mai sus (vezi p. 411). Suceava era şi punctul unde să plătea «vama principală» (головное мыто сочавское) atât pentru mărfurile importante cât şi pentru cele exportate: ne-o spune lămurit acelaşi privilegiu comercial din 1408 acordat Liovenilor (vezi şi fig. 109).

Tot acest privilegiu aminteşte pentru prima dată şi târgul *Neamţ*. Aci poposeau uneori Domnii în drumurile lor prin ţară. Documentul din 9 Iunie 1436, dela Iliaş Voevod este dat «în Neamţ» («in Nempch»). Tot aşa documentul din 1443 prin care Ştefan Voevod întăreşte lui Mihul pisarul mai multe proprietăţi, («оу Нємца»). In acelaşi an, un călugăr Sava cumpără dela «Andrica dela Neamţ» o vie «mai sus de Cetatea Neamţului». Iar în 1452, la 7 Septemvrie, «Tizoane, fiica lui Conatas din Neamţ şi cu fiul său Leurinţ» vând mănăstirii Neamţului o bucată de pământ. De fapt, aşezarea e anterioară întemeierii şi trebuie pusă în legătură cu Cetatea Neamţului. Nu s'a stabilit încă, nefăcându-se cercetări speciale şi săpături, vechimea acesteia din urmă; ea pare a fi însă din secolul al XIII-lea sau începutul celui de al XIV-lea. La adăpostul cetăţii s'a ridicat târgul, având la început mai ales populaţie «nemţească» şi ungurească, apoi însă din ce în ce mai mult, românească. Multe din numele târgoveţilor din Neamţ, menţionate în documentele secolelor XV—XVII, sună străin. Vânzătorii bucăţii de pământ din 7 Septemvrie 1452, amintiţi mai sus, au toţi astfel de nume: Leurinţ

www.dacoromanica.ro

ar putea fi şi săsescul Lorenz. La 13 Iunie 1661, alături de «Dumitru şoltuzul de târg de Neamţu», e pomenit şi «*Arpentie*, pârgariul cel mare»; printre târgoveţi se află şi «*Fialtin a Giurgei*» iar între martori «*Hanos* vătavul de puşcari». In sfârşit, la 6 August 1672, se vinde o casă, între «casa lui Hanoş» şi «besearica ča săsească», la vânzare asistând «şoltuzul Dumitru şi pârgar Simion şi Fealtin».

Pe baza documentelor cunoscute azi, nu se poate preciza vechimea *Bacăului*, *Sascutului* şi *Agiudului*. Se pare însă că şi aceste aşezări sunt anterioare descălecatului sau, cel mai târziu, contemporane lui. Bacău şi Sascut se pot explica din ungureşte: am arătat mai înainte (vezi p. 410) înţelesul primului nume; Sascut înseamnă «fântâna Sasului». Agiudul pare a avea un nume de aceeaşi origine. Când au devenit târguri Bacăul şi Agiudul? Prima menţiune despre cel dintâi e în privilegiul comercial acordat Liovenilor de Alexandru cel Bun în 1408: Bacăul este arătat ca punct de vamă «la margine» (на кран, ѵ Бакокѣ) pentru mărfurile care se exportă sau se importă din Ţara Românească. La această dată, se poate vorbi de *târgul* Bacăului. De altfel, în acelaşi privilegiu comercial, ceva mai departe, există o dispoziţie din care faptul rezultă cu certitudine: Se spune: «Iar cine va cumpăra vite cornute sau berbeci, în *Bacău* sau în Roman, în târg, sau în Baia sau în Neamţ sau în alte târguri ale noastre, nu va avea să dea vamă în alt loc, decât acolo unde a cumpărat şi să ia pecete dela vameş...». Aşa dar, şi Bacăul era târg ca şi Romanul, Baia, Neamţul şi celelalte. In ce priveşte Agiudul, îl găsesc pomenit pentru întâia dată în privilegiul comercial din 9 Aprilie 1433, dat de Iliaş Voevod Saşilor din cele şapte scaune ale Ardealului (Sibiiu, Sighişoara, Nocrich, Sebeş, Cincul, Orăştie şi Miercurea). Se specifică anume că la intrarea negustorilor saşi în Moldova, să se socotească toate mărfurile «în oraşul nostru Agiud» («in oppido nostro Egydhalma») şi să se plătească, drept vamă, de fiecare marcă, patru groşi. Ca punct vamal apare Agiudul şi în privilegiul comercial acordat de Ştefan cel Mare Liovenilor, la 3 Iulie 1460: cei cari duc postavuri în Ţara Românească vor avea să dea, în afară de vama dela Suceava, şi câte doi zloţi de car «în târgul Romanului, în Bacău, în Agiud şi în Putna», dacă scoboară pe valea Siretului. Şi până astăzi există în Agiud,

www.dacoromanica.ro

locuitori cu nume ungureşti (de ex. Hotház), urmaşi ai vechilor colonişti veniţi de dincolo de munţi. Din înşirarea care se face în privilegiul dela 1460: Roman, Bacău, Agiud şi *Putna*, rezultă că a existat pe vremea lui Ştefan, un târg numit după râul Putna. El era situat, se pare, pe teritoriul satului actual Boloteştii. La jumătatea veacului al XVI-lea, nu mai exista: dovadă documentul din 16 Aprilie 1559, dela Alexandru Lăpuşneanu în care se vorbeşte de o «jumătate de sat din parte de sus pre Putna, *unde au fost târgul Putnei*». *Focşanii* sunt pomeniţi pentru întâia dată într'un hrisov muntean, din 30 Ianuarie 1575, în care se povesteşte cum Ion Vodă cel Viteaz a lovit «cu înşelăciune, pe la Focşani» pe Alexandru Vodă al Ţării Româneşti şi pe fratele acestuia Petru care voia să apuce domnia Moldovei. A doua menţiune se află într'un catastif din 15 Mai 1591 cuprinzând numărul de oi cumpărate de «casapi şi gelepi» şi trecute «prin şchelea din Isaccea şi pe la Focşani».

Trotuşul, după apa cu acelaşi nume, e amintit pentru întâia dată în 1408, în privilegiul comercial al Liovenilor. Negustorii cari duc postav la Braşov trebuie să plătească aici aceeaşi vamă ca şi la Bacău, adică trei groşi de fiecare grivnă. Dat fiind drumul prin pasul Oituzului pe care-l urmau atunci şi-l urmează şi azi toţi cei care din valea Siretului vor să ajungă la Braşov, dat fiind, pe de altă parte, şi numele de Trotuş, e foarte probabil ca *prima vatră* a acestui târg să se fi aflat la vărsarea Oituzului în Trotuş, ceva mai spre răsărit de Tg.-Ocna. Spunem *prima vatră*, deoarece pe vremea lui Vasile Lupu, el îşi mutase aşezarea —cu o jumătate de milă ungară, după afirmaţia călugărului misionar Bandini —mai spre apus. Când în 1467, armatele lui Mateiaş, regele Ungariei, vin prin pasul Oituzului împotriva lui Ştefan, cel dintâi târg pe care-l cuprind este Trotuşul. Astăzi, târgul a decăzut, ajungând un simplu sat ca şi atâtea alte foste aşezări urbane de pe pământul nostru. Ni s'au păstrat însă o serie de documente din veacurile XVI—XVII din care putem scoate unele lămuriri asupra lui. La 17 Noemvrie 1502, Ştefan dărueşte mănăstirii Putna un mertic anual de 150 de drobi de sare «din ocna noastră dela Totruş» (ѡт нашеи ѡкни ѡт Тотрѹша). Ocna era lângă târg; aşa se explică şi pecetea acestuia, reprezentând «un braţ încovoiat care ţine ciocanul ridicat». La 4 Octomvrie 1591, «Tamaş şoltuzul cu 12 pârgari şi

www.dacoromanica.ro

cu alţi orăşeani bătrâni din târg din Totruş » întăresc o vânzare a unuia « Şandru din Rusi ». E unul din cele dintâi documente scrise în româneşte care ni s'au păstrat; şi pecetea târgului, aplicată pe acest document « ca să-i fie de credinţă » are inscripţia tot în româneşte: « pecete Totruşului ». La 6 Noemvrie 1656, e amintit un « Miclăuş şoltuzul » cu nume — ca şi al predecesorului său Tamaş — de origine ungurească. Şi aici au fost colonişti — Săcui şi « Ungureni » veniţi de peste munţi.

Oraşul *Piatra* din ţinutul Neamţului s'a numit la început, *Piatra lui Crăciun*, după întemeietorul acestei aşezări. « Casa » în care locuise Crăciun (домъ Крачюновъ отъ Камена) este dăruită la 31 Iulie 1431 de către Alexandru cel Bun mănăstirii Bistriţa. Intâlnim numele de « Piatra lui Crăciun » (Крачюнова Камене), pentru întâia oară într'un act din 25 Ianuarie 1446 dela Ştefan Voievod. Câţiva ani mai târziu, şi anume în 1453, i se adaogă aşezării şi calificativul de « târg » (търгъ). Se poate ca să fi avut această situaţie încă din vremea lui Alexandru cel Bun; în orice caz, aşezarea nu e mult anterioară acestui voevod. Pe vremea lui Ştefan cel Mare, şi anume în documentele din 7 Mai 1475 şi 20 Aprilie 1491, se vorbeşte de « hotarul » sau « ocolul » curţilor domneşti din Piatra; el cuprindea satele Zăneştii, Stolnicii şi Faurii care apoi sunt dăruite mănăstirii Tazlăul şi Tortoreştii.

In partea de miazănoapte a ţinutului, aproape de cetate, se află *Târgul Neamţului*. Misionarul Bandini îi dă la 1646 titlul de *oppidum* adică târg sau oraş. Aşezarea avusese mai înainte o numeroasă populaţie catolică — o mie de suflete zice Bandini — Saşi veniţi din Ardeal, de unde şi numele târgului. Ea fusese asimilată însă de băştinaşi: pe vremea lui Vasile Lupu mai rămăseseră numai 94 de catolici.

Şi mai precis decât pentru Piatra se poate stabili data întemeierii *Romanului*. Acest oraş se datoreşte lui Roman Voevod (1391—1394), al cărui nume îl şi poartă de altfel. Ne-o spune şi documentul din 30 Martie 1392 dat de întemeietor « în oraşul nostru al lui Roman Voevod » (оу нашемъ городѣ оу Романа воєводѣ). Fiind situat mult mai jos pe Siret, faţă de Suceava, i s'a spus Romanului, în secolul al XV-lea, şi « Târgul de jos ». Iar din cauza cetăţii noui zidite de Ştefan în locul celei vechi, el e numit, în documentele acestui voevod « Novograd », Cetatea Nouă.

www.dacoromanica.ro

La începutul veacului al XVII-lea — data exactă e 13 Aprilie 1606 — apare în documente, ceea ce înseamnă că exista încă din veacul al XVI-lea, târgul *Şcheia*, în ţinutul Romanului. Să fi existat el şi la sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare? Hrisoavele acestui voevod nu-l menţionează; rămâne ca material documentar nou să ne lămurească. O situaţie asemănătoare are şi *Câmpulungul*. Dimitrie Cantemir ne spune că a existat o «republică» a Câmpulungului, adică un străvechiu ţinut, care în urma contopirii în statul Moldovei şi-ar fi păstrat anumite drepturi speciale. De unde rezultă că şi târgul cu acest nume trebuie să fi fost foarte vechiu. In realitate, constatăm că sub Alexandru cel Bun, el era un simplu sat. Aşa i se şi spune în documentul din 14 Aprilie 1411 prin care acest voevod dărueşte mănăstirii Moldoviţa satul Vama Moldoviţei, vecin cu «satul Câmpulung» (нижє сєла Длъгополѣ). In timpul lui Ştefan nu e pomenit de loc. E puţin probabil prin urmare ca el să fi fost transformat în târg în secolul al XV-lea. Tot aşa s'a întâmplat şi cu *Fălticenii*, numit mai înainte corect, Folticenii. Numele îi vine dela proprietarul Oană Pântece, poreclit şi Foltică, Fultică (dela *foale*, pântece) care se constată documentar pe vremea urmaşilor lui Alexandru cel Bun, prin anii 1449—1456. In 1490, Folticenii erau tot sat şi în posesiunea lui Isac vistiernicul. In sfârşit, se pare că nici *Rădăuţii* n'au fost târg în veacul al XV-lea. Deşi loc de îngropare al Domnilor şi având cel puţin două biserici — documentul din c. 1415 al lui Alexandru cel Bun vorbeşte de «bisericile dela Rădăuţi» (цркви wт Радовци) — totuşi pe vremea lui Ştefan cel Mare, Rădăuţii erau tot sat. La 30 August 1479, domnul hotărăşte ca «niciun boier al nostru, nici staroştii, nici şoltuzii şi pârgarii din Suceava, nici şoltuzii şi pârgarii din târgul Seretului, nici vornicii din aceste două târguri, nici globnicii din ţinutul Sucevei, să nu aibă treabă cu oamenii noştri din Rădăuţi, *din satul mitropoliei noastre* (wт сєло нашємѫ митрополию), nici a-i judeca, nici gloabă a lua dela dânşii, nici pentru lucru mare, nici pentru lucru mic, nici pentru moarte de om, nici pentru răpire de fată ce se va face acolo *în acel sat al Rădăuţilor*» (ѕ тогѡ сєла ѕ Радовцєχ).

Trecând acum la ţinutul dintre Siret şi Prut, constatăm în partea de miazănoapte a lui două vechi aşezări, la *Cernăuţi* şi la *Dorohoi*. Amândouă sunt menţionate, pentru prima oară, în

www.dacoromanica.ro

privilegiul comercial acordat Liovenilor de Alexandru cel Bun în 1408. Cernăuţii sunt un punct de vamă însemnat; aci se face controlul carelor cu marfă de export, pentru a nu se scoate din ţară produsele şi mărfurile prohibite. In 1490 se amintesc «două biserici cu popii lor în târg în Cernăuţi». La Dorohoi plăteau vamă aceia cari exportau cai la Cameniţa. Un «Mihail dela Dorohoi» (пан Михаило дорогу(н)скыи) apare ca boier însemnat în hrisovul din 13 Dechemvrie 1421; el era sau pârcălab al ţinutului cu acelaşi nume, sau mare proprietar, avându-şi curtea în târgul Dorohoi. Intre 1452 şi 1455, găsim în lista de martori a hrisoavelor domneşti pe «Şandru (sau Şendrică) dela Dorohoi», şi el boier însemnat. In Dorohoi erau «judecători» (соудци wт Дорогѵнѣ); la 16 Fevruarie 1459, Ştefan cel Mare acordă locuitorilor din satele Poiana şi Onicenii ale mănăstirii Pobrata dreptul de a nu fi judecaţi de aceştia, nici de altcineva, ci numai de egumenul mănăstirii sau de orânduitul lui.

Botoşanii apar ca târg la începutul domniei lui Petru Rareş. O scrisoare a acestui voevod e datată: 8 Mai 1528 «in opid(o) Batusan». Veniturile târgului reveneau soţiilor de domni. La sfârşitul veacului al XV-lea, se pare că Botoşanii erau încă un simplu sat.

La răsărit de Botoşani, lângă Prut, se găseau *Ştefăneştii*, târg înfloritor în veacul al XVI-lea. Pela 1620—1625, el număra, după spusa unui călător străin, două mii de case.

Iaşii sunt o aşezare străveche, anterioară întemeierii Moldovei. Numele vine probabil dela acela de *Iasi* pe care îl dădeau Ruşii Alanilor. Pe la sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui de al XIV-lea, Alanii sau Iasii — iranieni ca şi precedesorii lor Sarmaţii şi Sciţii — se găseau în Moldova; pe unele hărţi râul Prut apare chiar cu numele de «Alanus fluvius»; harta lui Giovanni di Carignano din Genova, alcătuită pela 1320, menţionează la nord de Dunăre «Alania». Pentru întâia dată apar Iaşii în documentele moldovene la 1408, în privilegiul comercial al lui Alexandru cel Bun: ei sunt arătaţi ca punct de vamă secundar pe drumul «către ţinutul tătăresc». La 25 Mai 1434, un document dela Ştefan Voevod e scris «în târgul Iaşilor» (оу шскомъ тыргѣ) iar la 8 Octomvrie acelaşi an, este pomenită, tot într'un document dela Ştefan, «curtea noastră din Iaşi» (нашего двора wт Мсъ). Cronicarul polon Dlugosz îl numeşte: «Târgul

www.dacoromanica.ro

Iaşilor sau al Filistenilor » (Jasky torg alias Philistinorum forum), gândindu-se desigur la Alanii sau Iaşii al căror nume îl poartă.

Hârlăul apare ca târg chiar în cel dintâi document intern moldovean care ni s'a păstrat, anume în acela, scris latineşte, dela Petru al Muşatei, având data 1 Maiu 1384. La sfârşit, se spune că documentul a fost scris « în târgul Hârlău, la curtea mamei noastre prea iubite ». Numele sună ungureşte (compară cu Bacău!); sufixul -ău este împrumutat dela Unguri; se constată, în timpul lui Ştefan cel Mare, o populaţie ungurească în Hârlău, ocupându-se cu lucrarea viilor, totuşi nu e exclus să avem de a face şi cu un nume românesc, format în limba noastră, ca şi Chişinău. In unele documente latineşti din timpul lui Ştefan cel Mare, i se mai spune şi « Bahlovia » (« Bohlovia »), dela râul Bahluiului, pe ale cărui maluri era aşezat. La începutul domniei lui Alexandru cel Bun, (1400—1404), găsim adeseori printre martori pe « Bârlă din Hârlău », boier însemnat. Imprejurul Hârlăului erau şi în secolul al XV-lea vii întinse: în 1448, Petru Voevod dăruieşte mănăstirii din Poiană un mertic anual de 6 vase de vin « din desetina noastră sau dela Hârlău sau dela Cotnari sau iarăşi ori din care parte ». Aceasta e şi prima menţiune a *Cotnarilor*. A doua oară îl întâlnim în hrisovul din 26 Ianuarie 1453 prin care Alexandru Voevod confirmă dania predecesorului său. Acest însemnat centru viticol era — se pare — târg pe vremea lui Ştefan cel Mare; la sfârşitul veacului al XVI-lea, constatăm că avea, asemenea celorlalte târguri şi oraşe, un « ocol » de care depindea satul Ulmi, pe Bahlui. Numele Cotnarilor n'a fost încă lămurit. *Târgul Frumos* e pomenit pentru întâia dată în 1448, cu prilejul actului de danie menţionat mai sus, al lui Petru Voevod către mănăstirea din Poiană (Pobrata). Pe lângă cele şase vase de vin, Domnul îi mai dăruieşte şi « toată ceara din Târgul-Frumos » (воскъ ѡт краснаго тръга оувес) adică desetina sau dijma din acest produs. Confirmarea din 26 Ianuarie 1453 ca şi aceea din 9 Iulie 1466, dela Ştefan cel Mare care-i dă însă numai o jumătate de piatră de ceară îl aminteşte iarăşi. La 25 August 1454, acest târg este arătat ca punct de vamă, alături de Iaşi, Vaslui, Roman şi altele, pentru carele care transportă peşte dela Dunăre sau dela Nistru. Numele lui se datoreşte faptului că era aşezat într'un loc frumos, înconjurat cu păduri.

www.dacoromanica.ro

Anterioare întemeierii Moldovii, par să fie aşezările dela *Vaslui* şi *Bârlad*; regretatul Al. Philippide considera aceste două nume ca pecenege sau cumane (vezi şi mai înainte, p. 409—10); o dovadă peremptorie însă nu se poate aduce. Vasluiul apare documentar pentru prima dată în scrisoarea din 1 Septemvrie 1435 a lui Iliaş Voevod prin care acesta comunică lui Vladislav, regele Poloniei, că s'a împăcat cu frate-său Ştefan Voevod dându-i să stăpânească, între altele, şi « oraşul Vaslui şi ocolul ce ascultă de acest oraş » (мисто Васлꙋи и волостъ що к томꙋ мистꙋ слꙋхаетъ: termenul мисто e tradus în redacţia latină a unui document scris şi în slavoneşte prin « oppidum »). Şi într'adevăr, multe din actele lui Ştefan sunt date « în Vaslui » sau « în târgul Vaslui ». In 1491, Ştefan cel Mare alipeşte la hotarul acestui târg 16 sate şi selişti pe care le cumpărase dela diferiţi proprietari cu 1490 de zloţi tătăreşti, constituindu-şi-le sieşi şi urmaşilor săi « uric cu tot venitul ». Intăreşte în acelaşi timp « obiceiul cel vechiu » ca locuitorii acestui târg să nu plătească — în cuprinsul târgului — niciun fel de vamă pentru mărfurile aduse acolo spre vânzare, afară de cei care vor aduce peşte, aceştia trebuind să dea dela o majă sau dela o căruţă câte un peşte, « iar mai mult nimică ».

Bârladul este pomenit pentru întâia dată în privilegiul comercial din 1408 acordat negustorilor din Liov de Alexandru cel Bun. Se specifică anume că « Liovenii cari vor merge la Brăila, după peşte » vor trebui să plătească « la vama de margine, fie la Bacău, fie la Bârlad » (или ѵ Берладѣ), câte un groş şi jumătate pentru fiecare grivnă. Acelaşi voevod dăruieşte, la 20 August 1422, mănăstirii Bistriţa « vama din târgul Bârladului » (мыто ѡт бръладского тръга). Era un centru însemnat, încă din această vreme; în tratatul dela Lublin, încheiat în 1412, în care se vorbeşte de o eventuală împărţire a Moldovei între Polonia şi Ungaria, se menţionează că într'un atare caz, Iaşii şi Cetatea Albă vor reveni celei dintâi, iar *Bârladul* şi Chilia, celeilalte. De asemenea, în scrisoarea din 1 Septemvrie 1435 a lui Iliaş Voevod prin care anunţă regelui Vladislav al Poloniei împăcarea sa cu Ştefan, « târgul Bârladului cu tot ocolul » este trecut printre posesiunile acestuia din urmă.

In aceeaşi scrisoare, găsim şi prima menţiune despre *Tecuciu*. « Oraşul Tecuciu, cu tot ocolul » este pus şi el printre posesiu-

www.dacoromanica.ro

nile lui Ştefan. Faptul că în 1435 îşi avea « ocolul » său constituit, e un indiciu că târgul exista de mai înainte, poate chiar dinainte de Alexandru cel Bun. Era şi punct de vamă. In confirmarea pe care o dă în 1460 Ştefan cel Mare Liovenilor pentru privilegiul lor comercial se spune că negustorii care vor duce postavuri în Ţara Românească vor avea de plătit în afară de vama cea mare din Suceava, câte 2 zloţi de car, la Vaslui, la Bârlad şi la *Tecuciu*.

Galaţii sunt de asemenea o veche aşezare. Prima menţiune o avem în documentul din 23 Septemvrie 1445 — păstrat numai într'un suret românesc — prin care Ştefan voevod scuteşte două care ale mănăstirii Homorului care vor aduce « peşte *dela Galaţi* sau ori de unde, în toată ţara » de vamă domnească. Acelaşi privilegiu îl întăreşte, la 8 Octomvrie 1454, şi Petru voevod. Hrisovul, păstrat şi el tot numai sub formă de suret românesc, în condica mănăstirii Homorului, prevede că atunci « când vor trimite călugării 2 cară, să aducă peşte *dela Galaţi*, i dela iazere, dela bălţi sau ori de unde ar fi,... să nu plătească vama în toată ţara, nici la vaduri, nici brudina şi măcar de ar şi vinde acel peşte pe la târguri, ci nici atunci să nu plătească nicăiuri nicio vamă ». Intr'o hotarnică dela Petru Rareş, din 15 Mai 1546, este pomenit « *drumul Galaţilor* », ceea ce ar constitui un indiciu că aşezarea dela Dunăre ajunsese la o oarecare însemnătate. Dacă era sau nu târg la sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare, nu se poate însă preciza, cu documentele cunoscute astăzi. Numele ar fi, după Al. Philippide, de origine pecenegă sau cumană; nici în privinţa aceasta însă, nu există certitudine. Sate cu acelaşi nume Galaţi se află şi în judeţele Huniedoara, Alba, Năsăud şi Făgăraş.

Pe Nistru, a existat, dinainte de întemeiere, aşezarea dela *Hotin*, din jurul cetăţii; tot anterioară descălecatului pare a fi şi aceea dela vadul *Tighinei*. Ambele sunt menţionate ca puncte de vamă în 1408; un « Şandru dela Hotin » apare mai înainte ca martor în hrisovul — asupra autenticităţii căruia există discuţie încă — din 11 Fevruarie 1401; un « Horaeţ dela Hotin » în hrisovul din 7 Ianuarie 1403. Aceste două aşezări erau probabil târguri încă de pe vremea lui Bogdan şi Laţco; în orice caz înainte de Alexandru cel Bun. Turcii i-au spus Tighinei *Bender* care înseamnă, în româneşte port, nu poartă, aşa cum s'a afirmat

www.dacoromanica.ro

(compară cu *Bender Abbas* şi *Bender Schachpur*, ambele la golful Persic!). *Soroca*, tot pe Nistru, nu e pomenită decât spre sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare: în tratatul de pace cu Ioan Albert, regele Poloniei, din 12 Iulie 1499, şi în acela, de alianţă, cu Alexandru, marele duce al Litvaniei, din 14 Septemvrie, acelaşi an, apare, ca ultimul dintre pârcălabi, « Coste pârcălab de Soroca » (în cel de al doilea tratat i se spune « staroste »). Tot din timpul lui Ştefan cel Mare avem şi primele menţiuni despre *Orhei*. Intr'un document din 1 Aprilie 1470, găsim între martori pe « Gangur, al Orheiului » (subînţeles pârcălab). De aci înainte şi până spre sfârşitul domniei pârcălabii de Orhei apar obişnuit în hrisoave; întâlnim chiar boieri însemnaţi ca Vlaicul şi fiul său Duma — unchiul şi vărul voevodului — care ocupă această dregătorie. La 20 Ianuarie 1497, Ştefan întăreşte lui Neagul Călmăţuiul stăpânirea peste o jumătate din satul Moleşti « subt Orheiu » (под Ѡрхеем). Nu ştiu sigur de unde va fi venind numele acestui târg, poate din slavul *oreh* = nucă; pentru comparaţie citez *Orheiul* Bistriţei în Ardeal, apoi *Odorhei*, *Oşorhei*, precum şi *Celei*, pe Dunăre şi în Gorj, şi *Ciudei*, în jud. Storojineţ. Oraşul de astăzi nu coincide, ca aşezare, cu acela din veacul al XV-lea. Schimbarea vetrii a avut loc probabil în cursul veacului al XVI-lea, deoarece într'un document din 28 Ianuarie 1618 se vorbeşte deja de « Orheiul cel Vechiu ».

Reşedinţa ţinutului *Lăpuşna* a fost în veacul al XV-lea în târgul cu acelaşi nume. La 25 August 1454, găsim pentru întâia dată în documente această aşezare, alături de Târgul Frumos, târgul Iaşilor, Vasluiul, Romanul şi altele care nu sunt târguri. In confirmarea pe care o dă, la 29 Iunie 1456, Petru Voevod Liovenilor, pentru vechiul lor privilegiu de comerţ, e trecută, ca punct de vamă pe drumul « către ţinutul tătăresc » şi Lăpuşna. Ea înlocueşte vama dela Tighina despre care Domnul spune explicit că a desfiinţat-o. Peste patru ani însă, într'o altă confirmare, dela Ştefan, vor fi menţionate amândouă aceste vămi, şi cea dela Tighina şi cea dela Lăpuşna. Crearea târgului Lăpuşna a fost deci o consecinţă a negoţului, întocmai cum s'a întâmplat şi cu alte centre, desvoltate în jurul locurilor de popas ale negustorilor, de vamă ale domniei. Intr'un document din 15 Fevruarie 1606 e amintit un « Dumitru diiac, chihaie ot târg Lăpuşna »

www.dacoromanica.ro

Un târg care nu mai exista în 1489 era *Târgul-Sărata*. In acest an la 13 Martie, Ştefan cel Mare întăreşte lui Lupe armaşul, între altele, şi «o selişte la Prut, unde a fost Târgul Săratii, mai sus de gura Săratii». (гдѣ бил трѫгъ Сѫрати, повыше оустїѣ Сѫрати) E vorba de afluentul de pe partea *stângă* a Prutului, din actualul judeţ Cahul. Din ce pricină anume se desfiinţase târgul, documentele nu precizează; poate va fi fost din pricina năvălirilor tătăreşti.

Tot aşa a dispărut târgul *Oltenii* care figurează ca aşezare însemnată în cele mai vechi hărţi ale Moldovei. Pe vremea lui Bogdan «cel Orb» el se pustiise, era *silişte* şi îşi schimbase şi numele în *Lungociul*: aşa ne spune un document din 17 Dechemvrie 1514.

Acestea sunt oraşele sau târgurile pe care le constatăm în Moldova până la moartea lui Ştefan cel Mare. Şi aici, ca şi în Ţara Românească, unele din ele preced întemeierea Statului; altele sunt tocmai consecinţa acestei întemeieri, a mişcării comerciale mai intense ce i-a urmat, a ridicării de cetăţi pentru apărarea noului stat.

Populaţia oraşelor noastre, în veacurile al XIV-lea şi al XV-lea, a fost amestecată. In Ţara Românească şi în Moldova noi alcătuiam majoritatea orăşenilor. Mulţi dintre aceştia duceau de altfel o vieaţă de rurali, cultivând pământul şi crescând vite ca şi cei din sate. Şi astăzi o sumă dintre locuitorii dela marginea târgurilor şi oraşelor noastre au aceleaşi ocupaţiuni. *Saşi* se întâlneau într'o serie de centre; ei veniseră în urma unei mişcări de colonizare, făcută sau sub auspiciile Cavalerilor Teutoni — e cazul cu Ţara Românească — sau din proprie iniţiativă, cum se întâmplă în Moldova. Ii constatăm la Câmpulung unde s'au păstrat în număr însemnat până în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, judeţul alegându-se, potrivit unei înţelegeri, alternativ din rândul lor şi din acela al Românilor. Erau şi la Târgovişte, iar în număr mai mic şi la Râmnicul-Vâlcei şi la Baia de Aramă. In Moldova, îi găsim la Baia, unde ei constituiau, la jumătatea secolului al XV-lea, o parte însemnată a populaţiei, poate majoritatea. Aşa rezultă cel puţin din documentul cu data 26 Ianuarie 1453 prin care Alexandru Voevod dăruieşte mănăstirii Pobrata un mertic anual de douăsprezece coloade de orz şi patru de grâu, dela morile din Baia, «cu voia şoltuzilor şi

www.dacoromanica.ro

pârgarilor » de acolo. Şi « oricând Saşii din Baia — adaogă Domnul — vor călca » această tocmeală, ei « ne vor plăti 60 ruble de argint ». Pin urmare ei constituiau elementul de căpetenie, deoarece ei şi nu alţii sunt citaţi. Colonii însemnate de Saşi mai erau şi în Siret, în Suceava şi în Târgul Neamţului. Pe la 1380 găsim în socotelile oraşului Lwów « Moldoveni » din Siret purtând nume germane, caracteristice: « Bertold, Friedmann, Ioan Zimmermann, Henric, Anselm, Ioan Leffel, Schonebeck », iar în 1402 sunt citaţi Laurenţiu Springer şi Petru Conrad. In Târgul Neamţului « besearica ča săsească » este pomenită în 1672; la această dată aşadar mai erau încă urmaşi de ai vechilor colonişti (vezi şi p. 448). E probabil să fi fost elemente săseşti şi la Agiud — unde şi astăzi întâlnim nume de origine germană — şi la Sascut care înseamnă în ungureşte: « Fântâna Sasului ». Alte urme în toponimia moldoveană sunt: *Sasca*, pârâu în părţile Neamţului şi sat în judeţul Baia, *Saşii*, numiţi uneori şi *Săsciorii*, sat în judeţul Sucevei; numirile topice *Sasul* (o poiană în lunca Siretului inferior, amintită în documentul din 7 Aprilie 1548 dela Iliaş Voevod; un cătun în judeţul Putna, etc.) pot să vie dela vreun Sas, dar şi dela vreun Român care a avut această poreclă (compară cu Românî numiţi Tătarul, Rusul, Sârbul, etc.!).

Numeroşi au fost şi *Ungurii*, cei mai mulţi Săcui, aşezaţi în târgurile noastre. Ii întâlnim la Câmpulung, în Ţara Românească, la Agiud, la Trotuş, unde se pomeneşte, la 6 Noemvrie 1656, de un « Miclăuş şoltuzul », la Bacău, la Roman, la Neamţ, la Baia, la Suceava, în genere în mai toate târgurile cuprinse între Carpaţi şi Siret. E interesant că cea dintâi traducere în ungureşte a Bibliei s'a făcut în Moldova şi anume în târgul Trotuşului, în anul 1416. Un număr apreciabil de proprietari de moşii şi de dregători din secolul al XV-lea poartă nume ungureşti, unii dintre ei fiind probabil la origine Unguri sau Săcui. La 15 Martie 1410, Alexandru cel Bun dăruieşte (sau mai degrabă, *întăreşte*: documentul s'a păstrat numai într'o traducere târzie!) lui *Domocuş* stolnicul şi fraţilor săi *Blaj* şi *Iacobu*, fiii lui *Ghelebi Miclouş*, şase sate, în regiunea Caşinului şi a Oituzului. Tot pe timpul lui Alexandru cel Bun, întâlnim în documente pe boierii *Iştină*, *Tamaş*, *Korlat*, *Hodco Ştibor*. Mai târziu, pe timpul fiilor lui, este citat *Dieniş* spătarul, care apoi ajunge şi logofăt. Sub Ştefan cel Mare găsim

www.dacoromanica.ro

pe *Bora Şandru*, pârcălabul de Chilia, pe un Tador *Urdiugaş* al cărui nume, din ördöngös, înseamnă « îndrăcitul » (ördög = dracul). pe un Laţco *Leghetiş* şi pe alţii. In afară de cei din târguri, au existat Unguri şi în sate, în judeţul Bacăului — cei din Lucăceşti apar într'un act din 20 Mai 1459 dela Ştefan cel Mare — şi al Romanului: sunt predecesorii *Ciangăilor* de astăzi. Şi în judeţul Putna, în Vizantea, s'au păstrat până în zilele noastre un grup de Unguri, catolici, vorbind încă — unii dintre ei — ungureşte. Peste Siret, găsim colonii ungureşti în Iaşi, unde exista la 1620, şi o « uliţă unguresacă », la Cotnari, unde un document fără dată aminteşte pe şoltuzul şi « pârgarii Iocuş şi Iucman » la Huşi, la Hârlău. In acest din urmă târg găsim pe locuitorii Carlac Laslău, Tot Iştfan, Staşco, Sebiştian, Fasechiş şi Imbriv (Imbrea) care vând la 28 Mai 1470 lui Ştefan cel Mare o vie de peste nouă fălci, cu preţul de 544 de zloţi tătăreşti. Cinci din aceste şase nume sunt curat ungureşti.

Bandini, misionarul catolic care a străbătut Moldova, pe vremea lui Vasile Lupu (1646), afirmă că ar fi fost mai înainte în număr apreciabil — 200 de case, cu biserică şi cu învăţător — şi în Tecuciu, dar că în momentul acela nu mai existau. Nume ca al lui « Anton Boacăş, şoltuzul de Tecuč », pomenit împreună cu cei « doisprăce pârgari şi cu toţi târgoveţii cei bătrâni şi cu tineri » într'un act din 24 Septemvrie 1661, e un indiciu despre existenţa odinioară a unei populaţiuni ungureşti în acest târg din ţara de jos.

Incă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea existau în târgurile Moldovei un număr însemnat de *Armeni*. Ei veniseră pe la Nordul Mării Negre, aşezându-se şi în Crimeia şi în oraşele Poloniei, în Lwów, în Cameniţa, etc. In Suceava, la jumătatea secolului al XV-lea, erau aşa de numeroşi încât aveau şi un « voit » adică un şoltuz al lor, cum e acel « Serchiz voit armean » care figurează printre martorii hrisoavelor domneşti din 5 Iunie 1449 şi 13 Iunie 1456. La 10 Ianuarie 1451, Bogdan Voevod acordă mănăstirii Moldoviţa mai multe scutiri pentru « casele sale din Suceava, unde este locuinţa Armencii Stana ». Aceste case fuseseră dăruite mănăstirii în 1448 de un anume Cămârzan, soţul Stanei, tot Armean şi el, după cum rezultă şi din actul posterior, cu data 6 Octomvrie 1454. Printre martorii hrisovului din 13

www.dacoromanica.ro

Iunie 1456 și îndată după voitul Serchiz, figurează « pan Ivașco Armeanul ». Colonii de Armeni erau în toate centrele mai însemnate ale Moldovei, mai ales în acelea prin care treceau marile căi de comerț; negustori pricepuți, ei făceau transporturi de marfă la distanțe considerabile cu carele lor « armenești » pomenite, alături de cele « nemțești », în privilegiul comercial acordat Liovenilor de Alexandru cel Bun. Ii întâlnim în număr apreciabil la Cetatea Albă unde s'au găsit și monezi de argint și de bronz dela sfârșitul secolului al XIII-lea, aparținând regilor din Armenia. Din Moldova, au trecut și în Țara Românească. Feciorul unui « Hacicu dela Râmnic », negustor, e amintit într'un document dela Radu cel Mare. Alți doi negustori, « Kyrka » și « Avedik » — din Târgoviște, după câte se pare — sunt citați ca martori într'un proces comercial, tot în timpul lui Radu (12 Aprilie 1500).

Alături de Armeni și tot negustori ca și aceștia, dar în număr mai mic, erau *Grecii*. Se găseau mai ales în Cetatea Albă, în Chilia, în Brăila; nu lipseau însă nici în orașele din interior. In timpul lui Mircea cel Bătrân e amintit în Târgoviște un locuitor Nicola Metaxar care, judecând după nume, pare a fi Grec. Un « Gheorghe Grecul » apare ca martor la Târgoviște în procesul comercial amintit mai sus, în timpul lui Radu cel Mare. Un Arghiropol se îmbogățise așa de mult în « Vlahia », încât pe la 1415 și alții se hotărîseră de a veni la Nord de Dunăre, să-și încerce norocul. Și unii dintre boieri, atât în Muntenia cât și în Moldova, par a fi, judecând dupe nume, Greci. Citâm cazul lui *Filos* logofătul, din timpul lui Mircea cel Bătrân, al lui *Sarandino* logofătul, amintit într'un document din 16 Septemvrie 1430, al lui *Duca*, pe vremea lui Radu cel Frumos. In Moldova, găsim pe *Manoil Grecul* boier însemnat al lui Ștefan cel Mare și pe *Kirakola*, vistier al aceluiași voevod.

Evrei n'am constatat documentar în târgurile Moldovei până la 1504. Moise Filosoful care trăește pe vremea lui Alexandru cel Bun și al cărui nume ar putea induce în eroare, era în realitate un boier moldovean, frate cu Vană (Oană) Popșa și probabil și cu Mihail Popșa. Avea moșie pe Rebricea în județul Vaslui, « satul lui Moișă Filosoful », pe care copiii lui, anume Danciul și Marușca, îl vând, la 8 Octomvrie 1462, lui Nicoară Sârbescul cu 60 de zloți tătărești. Pentru Țara Românească n'am decât o singură mențiune, și aceea însă discutabilă. E vorba anume

www.dacoromanica.ro

de procesul pe care îl are «feciorul lui Hacicu dela Râmnic» cu urmașii unui «Hanăș Bliume» din Brașov căruia îi revânduse marfa cumpărată de el dela un Evreu. Domnul din acea vreme, Radu cel Mare (1495—1508), roagă pe Brașoveni să facă dreptate supusului său, deoarece acesta «a plătit Evreului dela care luase marfa. Avut-a sau n'a avut — continuă Domnul — el și-a vândut și casele și viile și tot, cum a putut, și s'a plătit Evreului. Căci la noi e obiceiul: nu plătește bogatul ci plătește datornicul». Prin urmare, să facă și Brașovenii, la rândul lor, dreptate, silind pe urmașii lui «Bliume» să plătească feciorului lui Hacicu. Evreul citat în acest document pare a fi dintre acei negustori din imperiul turcesc care veneau la Dunăre cu marfa lor și o vindeau la ai noștri, aceștia revânzând-o mai departe Brașovenilor și Sibienilor. Se poate să fie însă și vreun Evreu stabilit într'unul din orașele dela Dunăre sau în Capitală.

In Ardeal, Sașii formau, evident, majoritatea în orașele întemeiate de ei. Brașovul, Sibiiul, Sighișoara, Bistrița, Sebeșul, Mediașul intrau în această categorie. In număr apreciabil se găseau coloniști germani și la Cluj, la Dej — privilegiile acestora din urmă sunt confirmate de regele Bela al IV-lea la 1236 — la Sătmar.

In suburbia Brașovului, în Șchei, găsim pe Români în veacul al XV-lea. Acolo fusese stabilită mai înainte o colonie de Bulgari care însă a fost asimilată de Români în decursul vremii. Radu cel Mare se adresează într'o scrisoare «vouă Bulgarilor din Brașov care v'ați amăgit și ați ieșit și ați umblat cu Zăgoreanu» — se vede vreun hoț sau contrabandist vestit — spunându-le că a intervenit pentru ei jupan Semca sulgerul și că prin urmare le îngăduie să vie iarăși și să se «hrănească» adică să facă negoț în Țara Românească. In 1477 este pomenit și un Costea presbyterum» adică popa Costea care locuia «in platea Bulgarorum», prin urmare în «strada sau ulița Bulgarilor» din Brașov. Pe vremea lui Radu cel Mare, procesul de românizare al Bulgarilor din Șchei era în curs; în 1564, întâlnim, într'un proces o serie de nume caracteristice ale celor cari asimilau pe Bulgari: Cristea, Neagul, Petru Grecul, Oprea Surdul, Șerban Dancul, Burlă, Vlaicul, Oprea Strâmbul, Radul Porcan, Crăciun Stan, Ioan Porcarul, Radul Oprea Displetitul, etc.

www.dacoromanica.ro

Cârmuirea oraşelor. In ce priveşte cârmuirea oraşelor, constatăm că ea se face, şi de o parte şi de alta a Carpaţilor, prin consilii comunale, alese de cetăţeni, având în frunte un primar şi un ajutor. In Ardeal, consilierii comunali, în număr de doisprezece, se numeau « Bürger » adică cetăţeni, iar primarul « Bürgermeister ». Numele consilierilor a fost adoptat atât în Muntenia cât şi în Moldova sub forma uşor modificată, de « pârgar ». Erau tot câte doisprezece. Primarului i se spunea însă în Ţara Românească « *judeţ* », iar în Moldova « *şoltuz* », după germanul « Schultheiss », ajuns la noi prin filieră polonă (szoltys); câteodată se mai întrebuinţa în unele oraşe din Moldova, de pildă în Hotin, în Fălciu, şi termenul « voit », care în Ucraina designa pe primarul satului. Şoltuzul avea un ajutor, pe « *pârgariul cel mare* », cum e acel Arpentie din Târgul Neamţului, pomenit într'un document din 13 Iunie 1661 sau Giurge din Cotnari, martur într'un zapis fără dată. Cele mai vechi menţiuni despre aceşti conducători comunali le avem — excepţie făcându-se de actul din 1 Noemvrie 1404 al pârgarului Ulrich din Suceava, pentru care s'a propus data 1504 — din timpul lui Alexandru cel Bun şi al fiului său Ştefan Voevod. In 1421, şoltuzul şi pârgarii din Baia scriu în nemţeşte — de aceia ei îşi zic « Grof und gesworn Burger der Stat Molde » — voitului şi judeţilor din Lwów pentru o moştenire lăsată de Niclos Hecht din Baia oraşului polon. Prin 1434, — anul nu există în scrisoare, ci a fost dedus — « şoltuzul Hârlea din Bârlad » se adresează birăului din Braşov, cerându-i să urmărească pe doi oameni de acolo pentru suma de zece zloţi pe care o plătise pentru ei, fiindu-le chezaş. Probabil din 1435, — anul iarăşi nu este arătat, dar rezultă din compararea cu alte acte similare, cu dată certă — sunt cele două circulări ale lui Ştefan Voevod cu privire la negustorii braşoveni. In cea dintâi, din 5 Martie, domnul se adresează « tuturor boierilor şi vornicilor şi *şoltuzilor şi pârgarilor* şi juzilor şi vătămanilor... », interzicându-le să se despăgubească dela negustorii braşoveni pentru datoriile ce au de primit dela alte persoane din Braşov. In cea de a doua, din 19 Dechemvrie, Ştefan se adresează în mod special « tuturor şoltuzilor şi pârgarilor din toate târgurile, ce sânt în Ţara Noastră », pentru a lăsa pe negustorii braşoveni « să-şi vândă mărfurile lor mărunte, cum au vândut pe vremea părintelui nostru ». La 29

www.dacoromanica.ro

Noemvrie 1443, sunt menționați «pârgarii dela Baia» care stăpâneau, împreună cu mănăstirea Moldovița, două mori. Despre acești pârgari știm că erau Sași: ne-o spune documentul din 26 Ianuarie 1453, care prevede ce sumă vor plăti «Sașii din Baia» dacă înțelegerea făcută de Domn cu «șoltuzii și pârgarii» lor nu va fi respectată. In Suceava, pe lângă șoltuzul obișnuit, mai era, din pricina marelui număr de Armeni stabiliți acolo, și un șoltuz sau un voit armean, deosebit. Il găsim printre martorii hrisoavelor din 5 Iunie 1449 și 13 Iunie 1456; numele e caracteristic: «Serchiz voit armean».

Pentru Țara Românească în afară de documentul din 1406 al lui Mircea cel Bătrân, pomenind pe jupan Bratul «județul Jiului» (сѫдѣцъ Жꙋлю), cităm scrisoarea din timpul lui Vlad Dracul (anii circa 1433—1437) prin care boierii Stanciul vistierul și fratele său Constandin comunică Brașovenilor că s'a făcut mărturia pe care o cereau aceștia «înaintea lui Hanăș și *înaintea pârgarilor din Târgoviște*» (и прѣд пръгари wт Тръговищѧ) și prin urmare, să se elibereze «avutul». In 1482, tot în legătură cu Brașovenii, Vlad Călugărul trimite o poruncă «tuturor oamenilor ce se găsesc în țara noastră: și pârcălabilor de prin toate orașele noastre *și pârgarilor* și vameșilor ce sânt prin orașe sau la Dunăre, pe unde se vânează peștele, și oricărui alt om» să lase pe negustorii din Brașov să vânză și să cumpere nestingheriți, plătindu-și bine înțeles numai «vama cea veche... după așezământul de mai înainte».

Județul sau șoltuzul și pârgarii reprezentau târgul în raporturile cu Domnul și cu dregătorii și îl administrau. Ei aveau grijă de hotarele târgului, să nu fie încălcate de vecini iar când aceasta se întâmpla, purtau judecată pentru restabilirea lor. E cazul orașului Gherghița al cărui județ, Gheorghe, și cei 12 pârgari poartă judecată, în 1560, cu satul Meleștii. Acesta rămâne de lege și Domnul întărește orășenilor «moșia din toate părțile împrejurul orașului, cum au ținut de mult, pentrucă a fost bătrână și dreaptă moșie» a lor. Tot în sarcina șoltuzului sau județului și a pârgarilor era hotărnicirea proprietăților particulare din cuprinsul târgurilor și adeverirea tranzacțiilor (vânzări, cumpărări, schimburi, danii) între târgoveți; acestea din urmă erau trecute într'un «catastih» care putea servi astfel, în caz de procese, drept

www.dacoromanica.ro

mărturie. Nu ştim dacă asemenea catastife erau în *toate* oraşele în epoca veche; la Bârlad îl constatăm în 1632; la Iaşi, el exista la începutul veacului al XVII-lea. După acest ultim catastih se dădea la 15 Martie 1620 adeverinţă că Vitold logofătul a vândut lui Nicoriţă mare vornic de ţara de sus «o casă cu tot locul împrejuraş în uliţa ungurească, lângă Mihai», sub domnia lui Gaspar Vodă şi «în zilele lui Glegorcea Lapte-Acru, cu 12 pârgari».

Pe actele eliberate, în afară de menţionarea numelui şoltuzului sau judeţului şi a pârgarilor, care mai târziu, iscăleau chiar, se punea şi *pecetea* târgului. Ea era de obiceiu în legătură cu produsul carcateristic al regiunei sau cu vreo împrejurare specială proprie oraşului. Astfel pecetea Trotuşului, — o cunoaştem de pe acte dela sfârşitul veacului al XVI-lea — avea reprezentat un braţ încovoiat ţinând ciocanul ridicat: aluzie la ocnele din apropiere. Pecetea târgului Şcheia din Roman un peşte; a Botoşanilor, un păun; a Băii — foarte veche, din veacul al XIV-lea — un cerb fugind; a Romanului, un cap de mistreţ; a Pietrei, o căprioară; a Lăpuşnei, o cruce; a Bârladului, soarele şi trei peşti; a Siretului, chipul Sfântului Ioan. In Ţara Românească, pecetea, cu legenda în latineşte, a Câmpulungului, înfăţişează o pasăre; aceea a Bucureştilor, pe fecioara Maria cu princul Isus în braţe; a Piteştilor, o cruce.

O altă atribuţie a acestui organ comunal era repartizarea, prin cislă, a dărilor şi a muncilor pe care trebuiau să le presteze orăşenii şi sătenii de pe moşia sau din cuprinsul ocolului respectiv. In caz de judecată, şoltuzul sau judeţul şi pârgarii puteau pronunţa pedespe: lovituri de toiege sau gloabe adică amenzi. Vinovatul avea însă drept de apel la judecata domnească.

In afară însă de aceste organe comunale, judeţul sau şoltuzul şi pârgarii, mai erau în târguri şi reprezentanţii autorităţii centrale, ai domnului.

In Ţara Românească ei se numeau «*pârcălabi*». In 1482, Vlad Călugărul se adresează, după cum am văzut mai sus, «pârcălabilor de prin toate oraşele noastre», poruncindu-le să nu supere pe negustorii braşoveni; mai înainte, în 1476, Octomvrie 7, Vlad Ţepeş dăduse o poruncă similară; potrivit ei, nimeni nu trebuia să «bântuie» pe Braşoveni sau să le pună vămi mai mari «nici pârcălabii de oraşe, nici vornicii, nici vameşii dela

www.dacoromanica.ro

oraşe, nici vameşii ce sânt la vămile plaiurilor » sau « la Dunăre ». Erau tot una aceşti « pârcălabi de oraşe » cu pârcălabii cari conduceau judeţele şi cari îşi aveau — evident — reşedinţa în oraşele respective sau în cetăţi? Suntem înclinaţi s'o credem, deoarece e puţin probabil să fi existat doi dregători, numiţi la fel, în acelaşi loc.

Pe lângă pârcălabi, documentele mai amintesc în oraşe, tot ca organe ale Domniei, pe *vornici*. Ei sunt citaţi în scrisoarea pomenită mai sus, a lui Vlad Ţepeş; îi vom găsi şi mai târziu, în veacul al XVII-lea, cum e de pildă vornicul de Târgul-Jiiu, în 1630. Bănuesc că aceştia erau subalternii marelui vornic şi aveau ca atribuţie judecarea pricinilor.

In Moldova, reprezentanţii puterii centrale în târguri, se numeau de asemenea *vornici*. Ii aminteşte pentru întâia dată Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun, în scrisoarea sa din c. 1435 în care arată « tuturor boierilor şi vornicilor şi şoltuzilor şi pârgarilor şi juzilor şi vătămanilor », deci tuturor dregătorilor: dela curtea domnească, din târguri şi din sate, cum trebuie să procedeze în privinţa datoriilor de bani pe care le au faţă de localnici unii dintre Braşoveni. Mai multe lămuriri ne dă asupra atribuţiilor lor un document dela Ştefan cel Mare. La 30 August 1479, acesta hotărăşte ca pe locuitorii satului Rădăuţi, atârnător de « mitropolia » de acolo, să nu-i poată judeca « nici un boier al nostru, nici staroştii, nici şoltuzii şi pârgarii din Suceava, nici şoltuzii şi pârgarii din târgul Siretului, *nici vornicii din aceste două târguri*, nici globnicii din ţinutul Sucevii, ci numai episcopul de acolo sau delegatul acestuia. Se face o singură excepţie: « *numai pentru sfadă în târg şi pentru furtişagurile ce s'ar dovedi la faţa locului în târg, să-i judece pe oamenii din Rădăuţi vornicii târgului* ». (дворници търговски). Prin urmare, vornicii din târgurile moldovene erau cei cari judecau aşa zisele delicte flagrante; ei puteau pronunţa deci sentinţe: lovituri de toiege şi gloabe. Un asemenea vornic este « Vlad Tuceaiski, vornicul din Târgul Romanului » care apare ca martor în documentul din 7 Ianuarie 1403, dela Alexandru cel Bun, ocupând locul al 16-lea, aşa dar spre sfârşitul listei. Tot vornici de târg par a fi unii dintre acei « Vornici de Suceava » cari apar în câteva documente dela Alexandru cel Bun, împreună cu alţi vornici — cei mari — şi în urma acestora în lista de martori.

www.dacoromanica.ro

Târgurile, întocmai ca și satele — cele mai multe din ele fuseseră doar la început simple sate — își aveau fiecare « hotarul » lor, pe care târgoveții făceau agricultură, creșteau vite, aveau mori, etc. Aceste hotare sau măcar porțiuni din ele aparțineau uneori — ca la Curtea de Argeș și la Gherghița — orășenilor; aceștia pot vorbi prin urmare de « ocina » lor; în genere însă, hotarele erau proprietate domnească; unele târguri mai noui s'au desvoltat chiar și pe proprietăți boierești. Târgoveții aveau așa dar numai folosința pământului, pentru care plăteau dări și prestau munci voevodului, proprietatea rămânea a acestuia din urmă. De aceia, Domnul poate dispune de « hotarele » târgurilor; le poate mări, alipind la ele moșii cumpărate, după cum le poate și micșora, dăruind boierilor sau mănăstirilor părți din ele. Aflăm astfel dintr'un hrisov dela Vlad Călugărul (1493) că fratele său Radu cel Frumos luase mai multe sate dela niște boieri și le dăruise mănăstirii Tismana și « cetății » adică târgului de acolo. Tot așa Ștefan cel Mare, în 1495, cumpără cu 100 de zloți tătărești selișteа Ivancea și o alipește de hotarul târgului Bârlad, după cum în 1475 alipise de hotarul târgului Piatra jumătate din satul Tortorești. Cu deosebire importantă este sporirea hotarului târgului Vaslui, în 1491, când Ștefan îi adaogă 16 sate și seliști cumpărate de el dela diferiți proprietari cu însemnata sumă de 1490 de zloți tătărești. Dimpotrivă Neagoe Vodă Basarab *ia* moșia Flămânzești a orașului Curtea de Argeș, și zidește pe ea vestita sa mănăstire. La fel, Miron Barnowski dăruiește boierului său Buhuș o moșie în hotarul Târgului Frumos. Evident, târgoveții puteau avea, ca și ceilalți locuitori, proprietățile lor prin cumpărătoare. De asemenea erau considerate ca proprietățile lor plantațiile — vii, livezi — precum și construcțiile pe care le făceau în hotarele târgurilor. La 28 Mai 1470, șase locuitori din Hârlău vând lui Ștefan cel Mare o vie de nouă fălci și patru « corocini » (probabil « pași » cu prețul de 544 de zloți tătărești. In genere însă, hotarele târgurilor erau destul de întinse ca fiecare să aibă în deajuns loc de arătură și imaș.

In Moldova, constatăm, în afară de hotarele târgurilor, și « *ocoalele* » lor. Prin acest termen se înțelegeau un număr de sate dimprejurul fiecărui târg, care depindeau de acesta sub raportul administrativ, erau sub « ascultarea » lui. Numărul satelor nu era

www.dacoromanica.ro

fix, ci varia; el putea fi sporit sau micşorat, după cum cereau interesele Domniei. In 1435, în scrisoarea lui Iliaş către regele Vladislav al Poloniei, sunt menţionate pentru întâia dată ocoalele (în slavoneşte: коло́сть; mai târziu acest termen ajunge să însemne şi ţinut) târgurilor Vaslui, Bârlad şi Tecuciu. Din documentul cu data 12 Aprilie 1458 prin care Ştefan cel Mare confirmă « mitropoliei » de Roman satele Leucuşanii şi Dragomireştii, specificând că locuitorii lor nu vor avea niciun fel de îndatorire către târg, rezultă că aceste sate ţineau de « ocolul » Romanului. Tot în timpul lui Ştefan sunt amintite şi ocoalele târgurilor Piatra şi Bacăul. De cel dintâi ţineau satele Zăneştii, Stolnicii şi Faurii, pe care domnul le dăruieşte la 20 Aprilie 1491 mănăstirii Tazlăului; de cel de al doilea, satul Bureştii de pe Siret, numit şi Fundul, pe care Ştefan îl dăruieşte de asemenea mănăstirii Tazlăului, la aceeaşi dată. Tot de ocolul Pietrei ţinea şi seliştea de pe pârâul Almaşul mic pe care Petru Şchiopul o dăruieşte în 1577 mănăstirii Pângăraţilor.

Şi în Ardeal, oraşele aveau « hotarele » lor; la început, în epoca arpadiană, aceste hotare erau de drept proprietatea regelui care putea să le dăruiască, întocmai ca şi dincoace de Carpaţi. Ulterior însă, ele devin proprietatea oraşelor şi nu mai pot fi înstrăinate.

Satele au constituit întotdeauna forma de aşezare tipică a noastră. Cuvântul e de origine latină, vine din « fossatum » adică « loc înconjurat cu şanţ » (fossa), deoarece şanţul alcătuia limita sau hotarul satelor în epoca stăpânirii romane. Din fossatum s'a făcut « fsat »: în această formă găsim cuvântul în Psaltirea Scheiană; de aci, apoi, s'a ajuns la forma de astăzi. In secolele XIV şi XV, satele erau mult mai mici decât cele de astăzi; satele întinse, cu populaţie numeroasă, constituiau o excepţie. Se împărţeau în trei categorii: sate *domneşti*, aşezate pe proprietăţile domniei, sate *boiereşti sau mănăstireşti* care erau proprietatea boierilor şi mănăstirilor şi satele de *moşneni sau răzăşi*, formate din coproprietari, descendenţi dintr'un strămoş comun. Satele domneşti erau administrate, în Moldova, în secolul al XV-lea, de *cnezi*, *juzi* sau *vătămani*. Sunt numeroase documentele care amintesc pe aceşti reprezentanţi ai autorităţii centrale. La 30 Ianuarie 1425, Alexandru cel Bun dăruieşte lui Ştefan zugravul, pentru a lui « dreaptă şi credincioasă slujbă » patru sate pe

www.dacoromanica.ro

Miletin, dintre care unul designat prin expresia « *unde este jude Paşco* ». Acelaşi domn dăruieşte la 24 Iulie 1428 boierului Sinat şi fraţilor săi trei sate; în unul din ele, pe Tutova « *este cneaz Ciorsac* ». In sfârşit, tot Alexandru dăruieşte, la 25 Dechemvrie 1422, boierului Boguş şi tatălui său Nesteac satul Cuciurul « *unde a fost vataman Gherman* ». In secolul al XVI-lea termenii jude şi cneaz dispar, rămânând acela de vataman împrumut dela Ruşii vecini unde el avea şi înţelesul de « judecător sătesc »; mai târziu, reprezentantul Domnului se mai numeşte şi *vornic*.

In Ţara Românească el poartă numele de *pârcălab*, întocmai cum se numeau şi reprezentanţii Domnului în târguri.

Satele boiereşti şi mănăstireşti erau administrate în Moldova de *uriadnici* şi *vătămani*, cari reprezentau pe proprietari. Ei aveau grijă să se strângă dijmele datorite de locuitori; tot ei mânau pe aceştia la lucru, unde cereau stăpânii satelor. In Ţara Românească, administratorii satelor boiereşti şi mănăstireşti se numeau *pârcălabi*. La 18 Aprilie 1599, Mihai Viteazul porunceşte « pârcălabului din Albeşti » al lui Radu Postelnicul să lase în pace satul Poenarii asupra căruia ridicase pretenţiuni stăpânul său, deoarece el aparţine mănăstirii Vieroşul. « Să laşi satul sfintei mănăstiri — spune Domnul — ...să nu-l zătigneşti, nici cu dânsul să lucrezi... (să fie) pentru ajutorul părintelui egumenul la orice va voi să poruncească, şi să lucreze unde va fi lucrul sfintei mănăstiri ».

In satele de moşneni sau răzăşi nu constatăm un reprezentant anumit al Domnului. Ele se administrau singure, fruntaşii satului repartizând, prin cislă — aceasta înseamnă: potrivit aprecierii lor comune, întemeiate pe o cunoaştere exactă a averii fiecăruia — sarcinile adică birurile şi eventualele gloabe sau năpăşti. Moşnenii sau răzăşii dintr'un sat se împărţeau pe « cete », după familii, sau grupuri de familii, fiecare ceată având un conducător al ei. Găsim astfel într'un document din 1525, privitor la satul Peştişanii de sus din Gorj pe « Vâlcul cu ceata lui », şi pe « Dragomir cu ceata lui ». De bună seamă aceşti conducători de ceată alegeau, pentru a-i reprezenta faţă de domnie şi faţă de pârcălabul judeţului, pe unul dintre ei, iar acesta, împreună cu sfatul fruntaşilor, adică a conducătorilor de ceată, asigura executarea poruncilor domneşti. Credem deci că satele de răzăşi sau moşneni au avut,

www.dacoromanica.ro

sub raportul administrativ, o organizare similară cu aceea a târgurilor unde în frunte era judeţul sau şoltuzul şi cei 12 pârgari. Trebuie să adăogăm că în aceste sate se aflau mulţi dintre subalternii marilor dregători, dintre vistierniceii, spătăreii, păhărniceii, etc. pe care-i amintesc documentele secolelor XV şi XVI. Printre cei cari iau parte, în 1520, la aşezarea hotarului dintre Ţara Românească şi Ardeal, găsim şi pe un « Radu logofăt din Boreşti » şi un « Socol logofăt din Baia ».

BIBLIOGRAFIE

Oraşele sau Târgurile : I. *Dobrogea* : 1. G. POPA-LISSEANU, *Incercare de monografie asupra cetăţii Dârstorul-Silistra*, Bucureşti, 1913, IV + 244 p. in 8°; 2. C. BRĂTESCU, *Contribuţiuni la studiul Deltei Dunărene*, în *Bul. Soc. Geogr.*, XL (1921), p. 194—215; 3. O. TAFRALI, *La cité pontique de Dionysopolis, Kali-Akra, Cavarna, Tékè et Ekrénè*, Paris, 1927, 80 p. in 8°; 4. COL. M. IONESCU-DOBROGEANU, *Tomi-Constanţa, monografie*, Constanţa 1931, XII + 136 p. in 8°; 5. GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucureşti, 1935, 200 p. in 8°; 6. OCTAVIAN S. MĂRCULESCU *Cavarna medievală şi modernă (monografie istorică)*, Cernăuţi, 1936, 31 p. in 8° (Extras din *Analele Dobrogei*, XVII); 7. FR. BABINGER, *Histria (Istros) au XVI-e siècle*, în *Rev. Hist. Sud-Est*, XVIII (1941), p. 137—139; CONST. C. GIURESCU, *Peniru descoperirea Vicinei*, în *Rev. Ist. Rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 530—531.

II. *Ardealul*: 7. G. D. TEUTSCH, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. I, ed. 4-a Sibiiu, 1925, XIX + 611 p. in 8°; 8. PETRE DEJEU, *Monografia municipiului Oradea şi judeţului Bihor, vol. I. Aşezămintele culturale din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea, 1926, 335 p. in 8°; 9. HENRICH ZILLICH, *Kronstadt*, Braşov, 1927, 51 p. in 4°; 10. OSKAR KISCH, *Die wichtigsten Ereignisse aus der Geschichte von Bistritz und des Nösnergaues von der Zeit der Kolonisten-Einwanderung bis zur Gegenwart*, vol. I (1141—1699) « Bistriţa », 1926, 143 p. in 8°; 11. O. FR. KRASSER, *Hermannstadt*, Braşov, 1927, 62 p. in 4°; 12. IOAN MEDREA, *Sighişoara*, 1928, 32 p. in 8°; 13. EMIL SIGERIUS, *Vom alten Hermannstadt*, Sibiu. 1928, 192 p. in 8°; 14. OCTAV ŞULUŢIU, *Braşov*, Bucureşti, 1937, 228 p. in 8°.

III. *Ţara Românească*: 15. G. I. IONESCU-GION, *Istoria Bucurescilor*, Bucureşti, 1899, 818 p. in f°; 16. N. IORGA, *Introducere* la vol. I de *Studii şi documente*, Bucureşti, 1901, XLIX p. in 8°; 17. AL. ŞTEFĂNESCU, *Istoria Târgu-Jiului*, Târgu Jiului, 1906, IV + 487 p. in 8°; 18. G. POBORAN, *Istoria oraşului Slatina*, ed. 2-a, Slatina, 1909, 507 p. in 4°; 19. GH. ZAGORITZ, *Târguri şi oraşe lntre Buzău, Târgovişte şi Bucureşti*, Bucureşti, 1915, 111 p. in 8°; 20. STOICA THEODORESCU, *Monografia oraşului Câmpina, istoric şi documente*, Câmpina, 1924, 208 p. in 8l; 21. C. RĂDULESCU CODIN, *Câmpulungul Muşcelului*, C-Lung, 1925, 288 p. in 8°; 22. DAN M. ILIESCU, *Un*

www.dacoromanica.ro

vechiu oraş dispărut: *Cetatea de Floci (încercare de monografie)*, Bucureşti, 1930, 43 p. in 8°; 24. ING. GH. T. MARINESCU, *Brăila vecke (Schiţă a evoluţiei istorice)*, Brăila, 1930, 32 p. in 8° (Extras din *Analele Brăilei)*; 25. DR. SAMARIAN GH. POMPEI, *Istoria oraşului Călăraşi (Ialomiţa) dela origine până la anul* 1852, Bucureşti, 1931, 292 p. in 8°; 26. ANASTASE GEORGESCU, *Craiova, Cercetări istorice, I. Târgul Craiovei*, Craiova, 1936, 113 p. in 8°; 27. N. IORGA, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, 398 p. in 8°.

IV. *Moldova*: 28. EPISCOPUL MELCHISEDEK, *Chronica Huşilor şi a Episcopiei cu aseminea numire*, Bucureşti, 1869, IX + 463 + 175 p. in 8°; 29. EPISCOPUL MELCHISEDEK, *Chronica Romanului şi a Episcopiei de Romanu*, Bucureşti, 1874, IV + 353 p. in 8°; 30. V. A. URECHIA, *Sigilul târgului Petrei (judeţu Neamţu)* în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, t. X (1887—1888), p. 235—243; 31. N. IORGA, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe*, Bucureşti, 1899, 419 p. in 8°; 32. D. F. CAIAN, *Istoricul oraşului Focşani*, Focşani, 1906, IV + 281 + 283 p. in 8°; 33. AL. LAPEDATU *O nouă naraţiune a luptelor dintre Movileşti* 1606—1607 *şi Sigiliile Romanului şi Câmpulungului muntean. Comunicare*, Bucureşti, 1907, 13 p. in 8°. (Extras din *Conv. Lit.*, XL); 34. AL. LAPEDATU, *Antichităţile dela Baia, I. Note istorice*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, II (1909), p. 53—64; 35. N. A. BOGDAN, *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială, ilustrată*, Iaşi, 1913—1915, 522 p. in f°; 36. ARTUR GOROVEI, *Monografia oraşului Botoşani*, Fălticeni, 1926, 460 p. in 4°; 37. GH. GHIBĂNESCU, *Vasluiul, studiu şi documente*, Iaşi, 1926, LI + 342 p. in 8°; 38. GH. N. MUNTEANU-BĂRLAD, *Galaţii*, Galaţi, 1927, 202 p. in 8°; 39. DIMITRIE URZICĂ, *Sate şi târguri de pe înaltul podiş al Dorohoiului*, Bucureşti, 1928, 70 p. in 8°; 40. N. BĂNESCU, *Chilia (Licostomo) und das bithynische* Χηλή, în *Byz. Zeitschr.*, XXVIII (1928), p. 68—72; 41. AL. BOCĂNEŢU, *Istoria oraşului Cernăuţi pe timpul Moldovei*, Cernăuţi, 1929, 102 p. in 8°; 42. AUREL SAVA, *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lăpuşnei*, Bucureşti, 1937, 224 p. in 8°; T. HOTNOG, *Numele topic Bender din Basarabia*, în *Rev. Ist. Rom.*, VIII (1938), p. 241—242.

V. *Populaţia străină a oraşelor*: 43. D. RUSSO, *Elenismul în România. Epoca bizantină şi fanariotă*, Bucureşti, 1912, 70 p. in 8°; 44. N. IORGA, *Armenii şi Românii: o paralelă istorică*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, t. XXXVI (1913—1914), p. 1—38; 45. N. IORGA, *Istoria Evreilor în ţerile noastre*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, t. XXXVI (1913—1914), p. 165—205; 46. C. BRĂTESCU, *Populaţia Dobrogei*, în 1878—1928 *Dobrogea, Cincizeci de ani de viaţă românească*, Bucureşti, 1928, p. 201—257; 47. C. BRĂTESCU, *Ibn Batutah. Un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV*, în *Analele Dobrogei*, IV (1923), 2, p. 138—156.

V. şi p. 235, nr. 13; p. 335, nr. 3; p. 579, nr. 11.

www.dacoromanica.ro

CLASELE SOCIALE

In epoca veche, toți proprietarii de pământ, indiferent de suprafața stăpânită, mii de fălci sau câțiva stânjeni, erau boieri, adică nobili. Ei au constituit pătura conducătoare și armata statelor noastre.

Problema vechii noastre organizări sociale a fost mult discutată în ultimile decenii; s'au formulat păreri cu totul deosebite și asupra originii categoriilor sociale și asupra evoluției lor. Unii dintre istorici au susținut că a existat la început, constituind temeiul națiunii noastre, o țărănime liberă și stăpână pe ogorul ei, care apoi a fost treptat-treptat aservită de către boieri și că aceștia din urmă își datoresc puterea și averea unui act de usurpare; alții istorici au pus accentul dimpotrivă pe boieri, adică pe proprietari, aceștia formând elementul esențial al statului, țăranii având la început o situație de dependență, de iobăgie. Dacă s'au exprimat păreri atât de categoric opuse, cauza trebuie căutată nu numai în dificultatea de a deosebi, din mulțimea știrilor pe care ni le oferă materialul documentar adevărul, dar și, așa cum s'a întâmplat cu o sumă de probleme, *în ideile preconcepute ale istoricilor*, în dorința lor de a găsi argumente și justificări din trecut pentru rezolvarea unor probleme din zilele noastre. Intocmai după cum problema continuității Românilor în Dacia Traiană a fost văzută de istoricii unguri prin prisma interesului ce aveau de a dovedi că sunt anteriori în Ardeal nouă, tot așa și problema vechii organizări sociale în Principate a fost influențată de necesitatea satisfacerii deziderateloг legitime ale țărănimii din zilele noastre. Improprietărirea a fost o necesitate; ea trebuia realizată oricum s'ar fi desfășurat procesul social în trecut. Nu era prin urmare nevoie de justificări și de argumente istorice. Astăzi,

www.dacoromanica.ro

după împroprietărire, deosebirea între diferitele păreri ale istoricilor, este mai mică; asupra câtorva puncte esențiale s'a ajuns la un acord; pe măsură ce materialul documentar, încă în mare parte inedit, va fi dat la lumină, se vor lămuri și chestiunile care au mai rămas controversate.

Din documentele veacurilor XIV și XV, rezultă că au existat în Principate patru mari categorii sociale: 1. *Proprietarii de pământ* numiți generic *boieri*, dar cari purtau și o sumă de alte nume, în legătură cu diversele aspecte ale situației lor; în această categorie intră și *mănăstirile*. 2. *Vecinii* sau *rumânii*, depinzând de cei dintâi și locuind în satele acestora. 3. *Robii* cuprinzând în ambele principate pe Țigani, iar în Moldova și pe Tătari. 4. *Orășenii*, cari au o situație aparte.

Boieri s'au numit în epoca veche toți proprietarii de pământ, indiferent de suprafața stăpânită. Și cel care avea zeci de sate și acela care trăia în devălmășie cu rudele lui pe o parte dintr'un sat, tot *boier* se chema. Acest cuvânt înseamnă *nobil*, *de frunte*, noi l-am luat dela Slavi, iar aceștia la rândul lor dela năvălitorii mongoli sau turci, poate dela Bulgari a căror nobilime se împărțea în două categorii: cei mari numiți tocmai așa *boleari*, și cei mici, *bagaini*.

In primele timpuri ale vieții de stat românești, nobilimea a fost reprezentată prin urmare de proprietarii pământului; mai târziu titlul de boier a ajuns să se dea în special marilor proprietari și dregătorilor, adică slujbașilor domnești, iar dela reforma lui Constantin Mavrocordat (1739) înainte, el a privit exclusiv pe aceștia din urmă. Evoluția e semnificativă. Astfel stând lucrurile, e dela sine înțeles că boierimea a fost *anterioară* întemeierii Țării Românești și a Moldovii. Proprietari de pământ au existat și mai înainte: ei sunt acei « majores terrae » pe cari-i pomenește diploma Ioaniților, din 1247, referindu-se la Oltenia. Ei ajută pe Litovoi în lupta împotriva Ungurilor, ei sunt biruitorii dela Posada, în 1330, asupra lui Carol Robert. Tot acești proprietari de pământ au ajutat lui Bogdan și tovarășilor lui să respingă oștile trimise de regele Ludovic al Ungariei. Din rândul lor și-au ales întemeietorii statelor dregătorii; pe dânșii îi citează adeseori grămăticii primelor acte printre martorii cari adeveresc donațiile sau întăririle domnești. Ei sunt boierii fără titluri de dregătorii,

www.dacoromanica.ro

dar cu indicaţia locului unde-şi au proprietatea, cari apar adeseori în hrisoavele dela începutul veacului al XV-lea. « Dragomir din Segarcea » pomenit în hrisovul din 10 Iunie 1415 al lui Mircea cel Bătrân, « Şandru dela Tudora » şi « Micu dela Molniţa » citaţi în acela din 29 Iunie 1400 dela Alexandru cel Bun sunt tot atât cât nobilii francezi contemporani cari adăogau după numele lor pe acela al proprietăţii respective (Jean de Vienne, Guillaume de Rochefort, etc.).

In afară de numirea generică de *boieri*, constatăm că proprietarii de pământ mai poartă în Ţara Românească o serie încă de alte nume: *megiaşi*, *cnezi*, *juzi*, *judeci* şi *moşneni*.

Înţelesul cuvântului *megiaş* constatat atât în ducumentele slave cât şi în cele româneşti este acela de « vecin de moşie », fie că e vorba de proprietarii în devălmăşie în acelaşi sat, megiaşi deci unii faţă de alţii pentru toată întinderea moşiei, fie că se referă la proprietarii cari îşi hotărniciseră părţile. Incepând din secolul al XVI-lea înainte, denumirea de megiaşi s'a dat mai ales celor dintâi; ea se întrebuinţează, în mod obişnuit, cum era şi de aşteptat de altfel, în actele privind proprietatea, în special vânzările sau chestiunile de hotare. Un exemplu caracteristic, care dovedeşte în acelaşi timp echivalenţa termenilor megiaş şi boier, găsim în actul din 1 Mai 1570 dela Alexandru Vodă, care întăreşte lui Vlaicu clucerul din Rumceni, surorilor lui, Stana şi Maria, şi fiilor lui Vlad, anume Staico, Dragul şi Coadă, stăpânirea asupra moşiei dela Cislău, în lunca Bâşcei. Asupra acestei moşii ridicaseră pretenţii şi Stoica, Cuciul, Vlad şi Stan cu toată « ceata » lor din Poieni; pentru a se hotărî de partea cui e dreptatea, se recurge, după obiceiul ţării, la instituţia jurătorilor. « Atunci am trimis domnia mea — citim în hrisov — pe sluga domniei mele anume Stoian spătarul acolo, între ei, ca să se uite şi să adeverească *cu megiaşii, oameni bătrâni şi buni dimprejurul locului.* Şi aceşti boieri, mai sus zişi şi cu pârâşii lor şi împreună cu sluga domniei mele mai sus scris Stoian spătarul, au adunat *150 de boieri dimprejurul lor* şi i-au adus în biserică sluga domniei mele Stoian spătarul, ca să jure cu sufletele lor ce ştiu de această ocină, mai sus zisă şi pe unde-i ştiu hotarele cele vechi. Iar *aceşti megiaşi bătrâni şi oameni buni* 150 la număr au aşezat hotarul pe unde a fost vechiul hotar, chiar în mijlocul apei Bâşcei,

www.dacoromanica.ro

fiindcă a fost pe această apă, de când au descălecat bătrânii acest loc ». Aşa dar megiaş e tot una cu boier.

Un alt nume pe care-l poartă proprietarii din Ţara Românească, dar numai în documentele scrise în limba slavă şi în câteva româneşti care păstrează încă formule slave, este acela de *cnezi*. Cuvântul l-am luat dela Slavi (**кънязь, кънязь**) unde el înseamnă la început stăpânitor, principe, iar Slavii, la rândul lor, dela vechii Germani, unde sub forma *Chuning*, avea înţelesul de « rege ». In documentele muntene cneaz are două înţelesuri: « om liber » şi « stăpân de rumâni ». Cu prima accepţiune îl întâlnim într'o sumă de acte în care e vorba de eliberare de rumânie; citäm, ca exemplu, pe acela din 25 Ianuarie 1615, dela Radu Mihnea care îngăduie moşnenilor din Puţurile (Dolj) ce fuseseră rumâniţi în silă de Mihai Viteazul pentru nişte năpăşti de biruri, să se răscumpere « *ca să fie iar cnezi* ». Cu cea de a doua accepţiune apare cuvântul cnez în hrisovul din 9 Ianuarie 1566 prin care Petru Vodă întăreşte moşnenilor din Mileşti stăpânire asupra ocinei lor din Mileştii de sus. Pentru această ocină avuseseră ei pâră în faţa domnului « cu satul Hâlmăjanilor *şi cu cneazul Hălmăjanilor* (**и със кнез Хълмъжанилор**), cu Stan vel Spătar şi aşa pâra satul Hălmăjanilor şi *cneazul lor* (**и кнез им**) Stan vel spătar, cum că au ocină până în apa Hămrăziei », dar rămân de lege la judecată. Cu amândouă înţelesurile, şi de « om liber », şi de « stăpân de rumâni », găsim cuvântul *cneaz* într'un act din 15 Ianuarie 1599 dela Mihai Viteazul, în care se arată că nişte rumâni din satul Grădiştea de jos « anume Toader şi Başco, ei s'au zălogit *de către cneazul lor Lăudat*... pentru 1400 de aspri. Apoi aceşti rumâni — spune Domnul mai departe — ei n'au stătut *a fi cnezi*, ci au vrut să se vânză în altă parte, la alţi boieri ». Prin urmare, dacă rumânii se răscumpărau, ei deveneau *cnezi* ca şi stăpânul lor de până atunci.

Jude este un termen care se întâlneşte foarte rar, ca un arhaism, în documentele muntene. Inţelesul lui e precizat în cartea de judecată din 21 Mai 1642 dată de jurătorii care avuseseră de cercetat cui se cuvin doi rumâni din Tâmbureşti revendicaţi deopotrivă de Mânăstirea Plumbuita şi de marele comis Radu. « Am adevărat cu sufletele noastre — spun aceşti jurători — că iaste Dobrotă şi Andrei rumâni de moşie ai mănăstirii şi i-au apucat

www.dacoromanica.ro

legătura la Mihai Vodă tot în sat în Tâmburești și în plasa sventii mănăstiri, *carele de ce jude au fost închinați.* Intr'aceia noi <am> strâns bătrânii satului de i-am întrebat cum știu cu sufletele lor. Ei așa au mărturisit cu sufletele lor înaintea noastră, cum sânt acești oameni rumâni și *închinați de stăpânii lor* la svânta mănăstire ». Echivalența jude, stăpân de rumâni apare limpede.

Foarte frecvent este dimpotrivă termenul *judec* care redă în românește unul din înțelesurile cuvântului cneaz și anume pe acela de « om liber ». Cei ce se răscumpără de rumânie devin « judeci », stăpânul care acordă libertate rumânului său îl « judecește ». Am putea cita numeroase exemple în acest sens; ne mărginim la următoarele trei: 1. Pe timpul lui Mihai Viteazul niște proprietari din Mânăilești se vânduseră rumâni logofătului Preda din Bârsești; sub domnia lui Radu Mihnea, în 1615, ei vin însă cu pâră la Domn susținând « cum că nu au luoat bani dela Preda lodofătul, *ce sânt judeci* ». 2. La 25 Iulie 1629, un locuitor din Scărișoara, Manole, cu fiul său Iordan, se vinde rumân lui Necula vistierul; în zapis citim: « pentru că eu Manole *fost-am tot judec* cu feciorii miei și cu toată partea mea de ocină ». 3. La 5 Aprilie 1625, județul și cei 12 pârgari din Râmnicul Vâlcei dau o mărturie « să se știe *cum au judecit Mitrea peharnicul di la Mihăești pre rumânul lui*, pe Mărtin di la Titești, pre el și cu ficiorii lui, câți vor fi di la trupul lui, și cu toată casa lui și cu silișteа lui și cu un loc de supt Mlac derept 20.000 de aspri gata, și *l-au judecit de bună voia lui* și cu știrea unchilor lui, să fie om slobod și la bună pace di cătră el și di cătră ficiorii lui și di cătră toate rudeniile lui, di nime bântuială să n'aibă ».

Cuvântul judec nu mai există astăzi în limba noastră; odată cu desființarea rumâniei, prin reforma lui Constantin Mavrocordat, era firesc să dispară și termenul care deosebea pe omul liber de cel cu stăpân.

Un nume care se dă adeseori proprietarilor este acela de *moșneni* sau *moșteni*, ceea ce înseamnă « stăpâni ai unei moșteniri, moștenitori, oameni cu moștenire ». In actele slave le corespund termenii *deadi, deadini, nasleadnițі*, cu același înțeles, (дѣдн, дѣдинн, наслѣдницн), ultimul fiind cel mai des întrebuințat. La început, cuvintele care au exprimat noțiunea de « proprietate rurală » aveau, atât în limba slavă cât și în cea română,

www.dacoromanica.ro

înţelesul de « moştenire ». *Ocină* (очина) însemna « moştenire dela tată »; *baştină*, « moştenire părintească »; *dedină*, cuvânt care n'a intrat în limba noastră, aşa cum au intrat celelalte două, « moştenire dela moşi » (din дѣдъ moş); în sfârşit *moşie* a însemnat la început acelaşi lucru: « moştenire »; aşa se lămureşte expresia, întâlnită adeseori în documentele româneşti, « toată partea *şi de moşie* şi de cumpărătoare ». Dela înţelesul general de moştenire, toţi termenii de mai sus au ajuns în chip firesc să aibă pe acela special de « moşie », « proprietate rurală », deoarece pământul constituia — de obiceiu — partea cea mai însemnată a moştenirii. Moşnenii erau prin urmare oameni cu moşie, moştenitori, scoborîtori din moşul comun, care întemeiase satul. Ei stăpânesc o parte a moşiei în devălmăşie şi anume pădurea, imaşul, apa; casa, locurile de arătură şi de fâneaţă sunt stăpânite individual. Fiecare moşnean are un drept al său în moşia satului, drept determinat prin înrudirea sa cu moşul comun şi prin eventuale cumpărări şi socotit, după regiune, în stânjeni, lei, bănişori, dramuri. Când un moşnean vinde moşia, el vinde dreptul sau partea sa, « cât i se va face » sau « cât se va alege » la o eventuală hotărnicire. La 18 Iunie 1517, Neagoe Basarab întăreşte lui Calotă, marele vornic, « partea lui Moşu toată veri câtă se va alege » din Lupşanu, « pentru că a venit Moşu înaintea Domniei mele de şi-a închinat partea sa toată, iar el s'a lăsat rumân să fie de a sa bună voie... jupanului Calotă ».

Toate aceste numiri, megiaş, cneaz, jude, judec, moşnean, la început se dădeau tuturor proprietarilor, indiferent de suprafaţa stăpânită. Cu vremea însă, s'a produs în sânul boierimii o diferenţiere; unii dintre proprietari ajung prin dregătorii, prin favoarea domnească să strângă averi mari şi îşi hotărnicesc părţile lor. Ceilalţi continuă a stăpâni în devălmăşie moşia; drepturile lor scad necontenit, deoarece scoborîtorii moşului comun sunt din ce în ce mai numeroşi. Când birurile sporesc, când greutăţile se adaogă, unii dintre ei sunt nevoiţi chiar a-şi vinde « părţile » lor, ajungând astfel rumâni. In secolul al XVI-lea şi al XVII-lea acest dublu proces merge crescând: tot mai mulţi sunt pe de o parte cei care-şi hotărnicesc drepturile lor, pe de alta cei cari sărăcesc, apropiindu-se de starea rumânilor. Incepând din secolul al XVI-lea, numirile analizate mai înainte se dau de

www.dacoromanica.ro

preferință *micilor proprietari*, pentru cei mari întrebuințându-se în mod obișnuit titlul de *boier*. Acest titlu li se cuvine însă, de drept, și celorlalți: toți proprietarii sunt nobili, sunt boieri. De aceea întâlnim adeseori în unul și același document alternanța megiaș, boier, moșnean, boier sau cneaz, boier.

In Moldova, constatăm unele deosebiri față de Țara Românească. Moșnenilor li se spune *răzăși*; asupra etimologiei acestui cuvânt, filologii nu se înțeleg: unii îl derivă din ungurescul *részes*, alții din latinește sau chiar din polonă. *Juzii* și *cnezii* pe cari-i întâlnim în secolul al XV-lea nu sunt proprietari de sate, ci, așa cum am arătat mai înainte, *administratori* ai lor, întocmai ca și cnezii din Ardeal. Probabil că înainte de întemeierea statului moldovenesc, care s'a făcut *prin descălecare* din Maramureș, printr'un proces de cucerire, și în Moldova juzii și cnezii să fi avut proprietatea satelor respective; așa s'ar explica și de ce unele din aceste sate poartă numele foștilor juzi, ca de pildă «Mărășeni, unde a fost Mareș jude»; «Balomirești, unde a fost Balomir», etc. Deși numele lor derivând din latinul judex, evocă imediat ideea de judecată, totuși nici în Țara Românească, nici în Moldova, juzii și judecii n'au avut drept de judecată. «Termenul «judecie» care se întâlnește în unele documente moldovenești din secolul al XV-lea este tot una cu «parte»; pentru judecători se întrebuințează întotdeauna în actele slave termenul сѣдци.

Tot în rândul proprietarilor trebuiesc trecute și *mănăstirile*. Inzestrate generos de Domni și de boieri, ele ajung, încă la începutul secolului al XV-lea, să stăpânească averi uriașe, zeci de sate, apoi locuri, mori, prisăci, iezere precum și numeroși robi Țigani (în Moldova și Tătari). Tismana și Cozia aveau, la sfârșitul domniei lui Mircea cel Bătrân, o avere imobiliară cum nu se constată a fi avut vreun boier în vremea aceea (vezi vol. I, ed. 4-a, p. 485—6). Tot așa, mănăstirile moldovene, în special Neamțul, Pobrata, Bistrița, Moldovița, Putna, stăpâneau, la sfârșitul domniei lui Ștefan, adevărate latifundii.

Venitul pe care îl au boierii dela moșiile lor se numește «venit boieresc». El constă din *dijmele* pe care le plăteau locuitorii așezați pe aceste moșii, dijmă din grâne numită și *găleată*, dijmă din vin numită și *vinăriciu*, apoi din *dările* pe care le plăteau

www.dacoromanica.ro

zişii locuitori pentru vitele lor şi în sfârşit din *munca* pe care o prestau aceştia. Spre a se deosebi de cele pe care le lua Domnul, găleata şi vinăriciul cuvenit boierilor se numeau *boiereşti*. In Moldova, claca s'a numit până în vremurile noastre, boieresc.

Proprietarii de pământ sau boierii au avut o deosebită însemnătate în trecutul nostru. Ei au fost elementul politic şi militar prin excelenţă. « Gloatele » nu luau parte la război decât în mod excepţional; oastea obişnuită era formată din cei cari stăpâneau pământul, indiferent de suprafaţa moşiei şi de faptul că era hotărnicită sau nu.

Locuitorii satelor boiereşti şi mănăstireşti formau a doua categorie socială importantă. Ei purtau numele de « rumâni » în Ţara Românească, de « vecini » în Moldova şi de « iobagi » în Ardeal. Şi această categorie socială e tot aşa de veche ca şi aceea a boierilor, prin urmare, anterioară întemeierii Principatelor. Documente mai târzii, din veacul al XVII-lea, vorbesc de « rumâni de moştenire, dela strămoşi, de când cu aşezarea satului »; altele amintesc de rumâni « din descălecătoarea ţării ». In primele documente muntene, rumâni sunt cuprinşi de obiceiu sub denumirea de sat (сєло).

Astfel, când Mircea cel Bătrân se adresează « tuturor satelor (вѣсѣмь сєлѡмь) care sunteţi sub stăpânirea mănăstirii Tismana mari şi mici », spunându-le: « să ştiţi că nici unui oneaz sau boier al Domniei mele nu aveţi să fiţi de ocină, de ohabă, ci... v'am dat... să fiţi sub stăpânirea mănăstirei Tismana şi de toate slujbele şi dăjdiile... scutiţi », este evident că el se referă la locuitorii din sate. Că aceşti locuitori erau rumâni, rezultă din comparaţia cu actele similare ale vremii. La 1 August 1451, Vladislav Voievod întăreşte lui Mihail din Ruşi şi fiilor săi toate satele lor, scutindu-le în acelaşi timp de dări şi de slujbe. Rumânii din aceste sate nu sunt pomeniţi, deoarece ei erau cuprinşi în denumirea de *selo*. Că este aşa, o dovedeşte un document posterior, din 2 Octomvrie 1468, dela Radu cel Frumos, care confirmă şi el lui Mihai şi fiului său Stan posesiunile amintite, dând totdeodată poruncă celor ce vor umbla cu vreo slujbă prin ţară să aibă a se feri « de toate bucatele lor şi de toţi rumânii lor ». Menţionarea acestor rumâni nu e făcută atunci când se înşiră satele, în prima parte a documentului, deoarece în mod normal prin sat (selo)

www.dacoromanica.ro

se înţelegeau şi rumânii din el. Ei apar numai când Domnul dă poruncă expresă dregătorilor cari vor umbla după slujbele domniei prin ţară să nu se atingă de rumânii din aceste sate. Un caz asemănător constatăm în documentul din 23 Martie 1482 prin care Basarab cel Tânăr dă mănăstirii Snagovului, între altele, şi birul unor rumâni: « Şi iarăşi mai vârtos câte sate are sfânta mănăstire în judeţul Prahova, iar ea să aibă a-şi lua birul dela birarii cari vor fi pentru rumânii mănăstirei » (ѡт вечинех монастирꙋ). Tot aşa în documentul din 16 Iunie 1493 prin care Vlad Călugărul dăruind mănăstirii Glavaciocul jumătate din satul Izvoranii, partea lui Deatco paharnicul şi Radu paharnicul, spune că o luase dela aceştia dându-le în schimb « toată balta şi cu vinăriciul domnesc, însă numai dela rumânii lor să iea, iar în cel din ţară să nu se amestece » şi două sălaşe de ţigani. Prin sat boieresc sau mănăstiresc se înţelegeau deci în primele timpuri ale vieţii noastre de stat şi rumânii din el, nu numai pământul. Dacă am insistat asupra acestui lucru este pentrucă unii istorici, plecând dela premisa că în mod obişnuit rumânii nu sunt pomeniţi în documentele secolului al XV-lea, au tras concluzia că instituţia rumâniei n'ar fi existat în acele timpuri.

Uneori se mai întrebuinţează şi numirea de « *case* » sau « *colibe* » (кꙋщи), subînţelegându-se, ca şi în numirea de « *sat* », oamenii sau locuitorii din ele. S'a mai zis rumânilor în slavoneşte şi *posluşnici* adică cei cari ascultă, cari slujesc, avându-se în vedere obligaţia esenţială a lor anume munca, apoi « *săraci* » (сираци, сиромаси), din pricina situaţiei lor materiale. Numele obişnuit însă, în documentele slave, este acela de *vecin* (вечинъ); numai foarte arareori se întrebuinţează şi acela de *vlah* (власи) care corespunde lui « rumân ». Evitarea acestui ultim termen este explicabilă: după întemeierea Principatelor, când şi noile state şi Domnii erau tot vlahi, întrebuinţarea lui, în înţelesul de rumân, ar fi putut produce confuzii. In textele mai târzii, româneşti, din veacul al XVII-lea, li se spune uneori rumânilor şi *podani*, *mişei* şi *ţărani*.

In Moldova, numele obişnuit este, în documentele slave, сꙋсѣдь care se traduce prin « vecin »; în cele româneşti, chiar cuvântul românesc corespunzător adică *vecin*. In Ardeal, li se spunea *iobagi*, diplomele latineşti îi numesc *rustici*, *coloni* şi, încă din veacul al XIII-lea, *iobbagiones*.

www.dacoromanica.ro

Caracteristica rumâniei este *dependența de un stăpân.* Rumânul ascultă de stăpânul — Domn, boier sau mănăstire — pe moșia căruia trăiește; el este obligat să-i lucreze la ce-l va pune — aceasta e obligația de căpetenie — să-i dea apoi dijmă din produsele câmpului și să-i plătească dări pentru vitele pe care le crește. Eliberarea de rumânie nu se poate face *fără consimțământul stăpânului său*, chiar când se răscumpără cu bani, faptul e considerat ca o pomană a stăpânului, ca un act de milă sau de «iertare» din partea acestuia. Așa se explică însemnarea lui Mihai Viteazul care vorbește de «pomana» pe care și-a făcut-o el cu satul Sularul, dându-i voie să se răscumpere de rumânie; locuitorii satului îi plătiseră totuși pentru această «pomană» 80.000 de aspri în Alba-Iulia. Numai în caz de robie, rumânul scapă — e și natural — de legătura față de stăpânul său. Dacă se întoarce din robie, acesta nu mai are niciun drept asupra lui.

Această caracteristică a rumâniei, dependența de stăpân, ne face să înțelegem cum de se găsesc pomeniți în documente rumâni *proprietari.* Citățm, de exemplu, cazul megiașilor din Hurezi cari vânzându-se rumâni cu o parte din moșia lor lui Radu clucerul Buzescu, păstrează restul «peste râu, la Chilii și cu vii» până în timpul lui Matei Basarab, când îl vând și pe acela. Rumânii din satul Bezdead, al mănăstirii Vieroșul, cumpără sub Gavriil Moghilă un alt sat de rumâni anume Ștubeia din Mehedinți, și convin cu mănăstirea ca să-l primească pe acesta în locul lor, ei devenind judeci, adică liberi. După câtva timp, mănăstirea, constată însă că satul Ștubeia era prea depărtat și nu-i aducea niciun folos; revine deci asupra schimbului; Matei Basarab îi dă dreptate, hotărînd ca să stăpânească mai departe Bezdeadul, «iar cu satul Știubeia, să facă rumânii din Bezdead ce vor vrea».

Asemenea cazuri de rumâni proprietari formează însă excepția; în imensa majoritate a cazurilor, rumânii nu sunt proprietari, ci trăiesc pe moșiile altora. Ei cultivă aceste moșii din tată în fiu întocmai ca și colonii din imperiul roman; spre deosebire de aceștia, au avut însă, după câte se pare, în secolele XIV—XVI dreptul de a se strămuta de pe o moșie pe alta, plătind în schimb proprietarului o dare specială, numită *găleata.* La acest drept se referă Radu cel Mare în documentul din 9 Ianuarie 1498 privind satele Bahna, Vârful Vladului și Clicevățul ale mănăstirii Tismana,

www.dacoromanica.ro

atunci când dispune: «câți rumâni va vrea să meargă în satele sfintei mănăstiri, pârcălabii să nu îndrăznească a-i opri, fără numai să le ia găleata, pentrucă cine îi va opri, rău va păți». In secolul al XVI-lea însă, rumânul nu se mai poate muta, fără consimțământul stăpânului său.

Situația de om neliber, de om cu stăpân se transmite și asupra urmașilor *în linie bărbătească* a rumânului. Și copiii săi, și nepoții și strănepoții, într'un cuvânt toți urmașii săi sunt de asemenea rumâni. Femeia nu împărtășește însă soarta bărbatului; ea nu e rumână. Când, foarte rareori, în câteva acte de vânzare ca rumâni, ea e pomenită alături de soț sau de copii, aceasta se explică prin faptul că e vorba și de vânzarea *părții ei de moșie sau de aceea a fiilor ei.* Rumânia nu privește nici pe fete care sunt de asemenea libere. Dacă cineva poate face dovada că mama sa era necăsătorită, când l-a născut, atunci el scapă de rumânie. E cazul locuitorilor «Nan i Tudor i Stan cu ceata lor» din satul Găvănești de sus (jud. Buzău), care fiind revendicați ca rumâni de Episcopia de Buzău, invocă acest argument. Cei 12 megiași luați pe răvașe domnești care cercetaseră pricina le dau la 27 Noemvrie 1652 câștig de cauză, deoarece «acești oameni ce sunt mai sus zișii... i-am adeverit că sunt dentru niște fete».

Față de stăpânul său, rumânul are trei obligații: *găleata*, *datul* și *munca sau lucrul.* Prin găleată — numele vine dela unitatea de măsură a cerealelor, cam de mărimea baniței — se înțelegea dijma din produsele pământului; ea se lua din grâu, orz, fân și vin, adică din produsele mai însemnate. Dijma din vin se mai numea și *vinăriciu*, uneori i se spune și *otaștină*, ea reprezenta $^1/_{10}$ până la $^1/_{20}$ din producție. Quantumul dijmei din grâu, orz și fân pare a fi fost $^1/_{10}$. *Datul*, cuvânt foarte vechiu, reprezenta dijma din oi și râmători, din stupi și din pește. Ea se lua în natură, uneori însă și în bani. Nu se pomenește în documente ca *datul* să privească și alte animale, în afară de oi și râmători. Quantumul varia între 1 din 10 — atât se dădea de obiceiu pentru miere, ceară și pește — și 1 din 30. Dijma din oi și râmători se mai numea în epoca mai nouă și *gorștină*; cea din stupi, *dijmărit.* Indatorirea de căpetenie a rumânilor față de stăpânii lor o forma însă *munca* sau *lucrul.* Ce anume și cât trebuiau să lucreze ei, documentele veacurilor XIV—XVI nu ne spun. Expresia întrebuințată în

www.dacoromanica.ro

actele care vorbesc de această îndatorire e numai ca rumânii să dea «ascultare» stăpânilor lor, să lucreze la ce-i vor pune. Constatăm că ei fac tot felul de munci: «ară, seceră, treeră, cosesc şi strâng fânul; cară recolta şi dijmele şi fac toate transporturile de care stăpânii lor au nevoie; lucrează viile, le îngrădesc şi fac haraci; construiesc şi repară casele, morile şi zăgazurile; sapă heleştee; servesc ca slugi şi oameni de încredere pentru supraveghere în felurite afaceri, ca păstori, ca morari şi ca păzitori împotriva făcătorilor de rele». Deşi numărul zilelor de lucru nu era precizat, exista totuşi şi în privinţa aceasta ca şi în privinţa *găleţii* şi a *datului*, o normă; la ea se referă Gavriil Moghilă atunci când, întărind mănăstirii Tismana satul Corzii dăruit de Ion sulgerul, spune că rumânii din acest sat să lucreze «tot lucrul ce iaste dostoenie (obligaţia!) rumânilor, cum lucrează ş'alalţi rumâni» Tot la această normă se referă şi Matei Basarab când porunceşte, la 26 Martie 1633, rumânilor din satul Paraipan, aparţinând mănăstirii Radu Vodă din Bucureşti «să ascultaţi de călugări la toate ce vă vor da învăţătură, să araţi şi să lucraţi la tot lucrul, cum este obiceiul şi legea rumânilor». De altfel, dacă stăpânul ar fi cerut o muncă prea mare, dacă le-ar fi impus un număr de zile excesiv, risca să-şi vadă în scurtă vreme satul pustiu, deoarece rumânii *fugeau* şi se aşezeau pe moşiile celorlalţi proprietari, cari respectau norma stabilită prin tradiţie. Chiar după această normă, se pare că munca era totuşi grea; stăpânii trebuiau adeseori să recurgă la ameninţări şi bătaie spre a sili pe rumâni s'o execute. Expresiile întrebuinţate în documente pentru a arăta scoaterea la lucru a rumânilor sunt «a mâna» sau «a scorni»; pe cei îndărătnici, Domnul însuşi porunceşte să-i bată. In 1591, la 30 Septemvrie, Ştefan Vodă Surdul scrie rumânilor din Estăul, aparţinând Doamnei Neaga şi călugăriţei Elisafta: «Drept aceea şi voi rumânilor din sat, de vreme ce veţi vedea această carte a domniei mele, iar voi să căutaţi să ascultaţi de orice învăţătură vă va da, iar care om nu va asculta de poruncă, iar slugile lor (ale proprietarilor!) să fie volnice cu această carte a domniei mele *să-i bată pre dânşii mult*». Tot astfel, la 6 Septemvrie 1626, Alexandru Vodă scriind pârcălabilor din Caracal, le porunceşte să scoată la lucru satele Vădăstriţa şi Frăsinetul ale mănăstirii Cozia; de nu vor vrea rumânii să asculte de călugări «iar voi să fiţi volnici cu

www.dacoromanica.ro

această carte a domniei mele *să-i bateţi şi să-i porniţi la ce va fi treaba mănăstirii, cum au fost legea şi mai dinainte vreme*».

A existat oare în satele domneşti, boiereşti şi mănăstireşti din secolele XIV—XVI, în afară de rumâni, şi o categorie de cultivatori liberi? Se putea aşeza vreun ţăran, în secolele arătate, într'un sat, şi în altă situaţie decât aceea de rumân? Sau toţi cei ce stăteau pe moşia boierului, a mănăstirilor şi a Domnului intrau de drept în aceeaşi categorie socială? Iar în cazul când existau şi cultivatori liberi, ce obligaţii aveau ei faţă de proprietarul moşiei pe care se stabiliseră?

Asupra acestor chestiuni părerile sunt împărţite. Unii dintre istorici susţin că *toţi* cei cari stăteau pe moşia altuia, în secolele XIV—XVI, erau rumâni. Cine îşi vindea în vremea aceea ocina sa, partea sa de pământ, devenea chiar prin acest fapt rumânul cumpărătorului. Abia în secolul al XVII-lea, constatăm că se putea vinde pământul fără ca aceasta să atragă rumânirea vânzătorului. Faţă de această concepţie, există o alta potrivit căreea ar fi existat în Principate, dela început, alături de rumâni sau vecini, şi o categorie de *cultivatori liberi*. Aceştia n'aveau decât îndatoriri decurgând din faptul că lucrau pământul altuia; trebuiau prin urmare să dea dijmă din produse şi din vite. In secolul al XVII-lea, ei prestează şi munci; nu se ştie dacă aveau această obligaţie şi în epoca anterioară. Trebue să observăm însă că documentele care s'au adus în sprijinul acestei de a doua concepţii nu sunt concludente; din niciunul nu rezultă limpede existenţa unei categorii de cultivatori liberi în Principate în veacurile XIV—XVI. O soluţie definitivă nu se va putea da decât după ce se va cerceta, măcar în parte, materialul documentar inedit. Până atunci, noi continuăm a crede că locuitorii satelor domneşti, boiereşti şi mănăstireşti erau rumâni, categoria cultivatorilor liberi constatându-se numai dela finele secolului al XVI-lea înainte.

Robii. Ultima categorie socială o formau, în câte şi trele ţările româneşti, robii. Ei erau cu totul în puterea stăpânilor lor cari puteau face cu dânşii orice vroiau, fără însă ca să-i omoare. Cuvântul *rob* e de origine slavă; în latineşte îi corespunde «sclavus». Robi erau *Ţiganii*; documentar îi constatăm pentru întâia dată în Ţara Românească în hrisovul din 30 Octomvrie 1385 prin care

www.dacoromanica.ro

Dan I întăreşte mănăstirii Tismana posesiunile ei; între aceste posesiuni sunt trecute şi «40 sălaşe de ţigani» (и ацигани м҃ челѣди) pe care mănăstirea le stăpânea din vremea lui Vlaicu Vodă (1364—c. 1377). In Moldova ei sunt pomeniţi pentru prima oară în mod indirect în anul 1414, când Alexandru cel Bun dărueşte, prin actul din 2 August, boierului Toader Pitic şi fratelui său Toader trei sate, între care şi unul, la gura Jeravăţului, unde au fost cnezi Lie şi Ţigăneşti» (где был. Лие и Циганещїи кнѧзове). Un sat «Ţigăneştii» (Циганещїи) e pomenit şi în hrisovul din 25 Aprilie 1420 al lui Alexandru cel Bun care îl dărueşte, împreună cu altele, lui Vena vornicul. Acelaşi voievod dărueşte, la 8 Iulie 1428, mănăstirii Bistriţa «31 de sălaşe de Ţigani»: e prima menţiune *directă* a lor în Moldova. In documentele următoare întâlnim adeseori danii şi confirmări de ţigani către mănăstiri şi boieri. Ştefan cel Mare, cu prilejul expediţiei din 1471 a adus din Ţara Românească mulţi ţigani robi; pe unii dintre aceştia îi dărueşte în 1490 mănăstirii Putna. Pentru Ardeal e documentul, fără loc şi dată, păstrat numai într'o confirmare ulterioară, document prin care Mircea cel Bătrân (1386—1418) întăreşte lui Costea din Ţara Făgăraşului, între altele, şi 17 ţigani de cort («decem et septem Ciganos tentoriatos»). Citām de asemenea diploma din 1423 prin care regele Sigismund dă poruncă tuturor dregătorilor şi nobililor săi să nu aducă vreo vătămare lui «Ladislau, voievodul Ţiganilor» (Ladislaus Waywoda Ciganorum) când acesta va trece cu oamenii săi prin oraşele şi târgurile ţării. Certurile dintre Ţigani le va judeca numai singur Ladislau, judecătorii obişnuiţi neavând niciun amestec.

In câte şi trele ţările însă, Ţiganii sunt mai vechi decât primele menţiuni documentare. Se pare că au venit odată cu Tătarii, aduşi de aceştia. Sunt originari din India; limba lor se aseamănă cu unele dialecte din Nordul Indiei. Odată cu înlăturarea dominaţiei tătăreşti, Ţiganii au ajuns robii Domnilor noştri, care au dăruit dintr'înşii şi mănăstirilor şi boierilor. Cei mai mulţi dintre ţigani trăiau în preajma curţilor boiereşti, a mănăstirilor, la marginea târgurilor şi erau întrebuinţaţi de stăpânii lor pentru diferite munci şi servicii. Din rândul lor se recrutau mai ales fierarii şi lăutarii, Ţiganii având, cum se ştie, o deosebită îndemânare în aceste două meserii. O parte dintre ţiganii domneşti se înde-

www.dacoromanica.ro

letnicea cu strângerea aurului din nisipul râurilor: erau *zlătarii* (dela zlat, în limba slavă, aur); alţii lucrau lemnul, făcând vase, linguri, copăi, etc., aceştia erau *rudarii.*

In fruntea mai multor sălaşe de ţigani era câte un *cneaz* sau un *jude.* Acesta judeca neînţelegerile dintre ei şi îi reprezenta faţă de domnie, de dregători sau de stăpâni. Tot prin îngrijirea acestor conducători trebuie să se fi strâns şi dăjdile pe care le plăteau Ţiganii. Primele menţiuni cunoscute mie despre cnezii şi juzii ţigani sunt din Moldova. In 1428, în fruntea celor 31 de sălaşe dăruite de Alexandru cel Bun mănăstirii Bistriţa, se află acela al «cneazului Coman» (кнѧѕь Команъ). Iar printre ţiganii pe care Petru Voevod îi întăreşte la 27 Iulie 1448 boierului său Ivan Porcul, se află, al doilea din cap, «judele Nicula» (Никꙋла жꙋде). Peste mai mulţi cneji sau juzi era mai mare un voevod, ca de pildă, Ladislau din 1423, pomenit mai sus.

In Moldova, pe lângă ţigani, mai erau robi şi *Tătarii.* E vorba de acei Tătari cari fuseseră prinşi în războaele purtate de descălecători şi cari trăiau în «sălaşe», ca şi ţiganii, în diferite sate şi oraşe. La 31 Octomvrie 1402, Alexandru cel Bun dărueşte mănăstirii Moldoviţa *patru sălaşe de Tătari din târgul Baia*, hotărând ca nimeni să nu-i împovăreze cu vreo slujbă domnească. Tot Alexandru cel Bun ia, la 22 Septemvrie 1411, cinci sălaşe de Tătari din satul *Tamârtaşăuţi* — chiar numele acesta, cu excepţia sufixului, e tătăresc — şi-i dăruieşte mănăstirii Sfântului Nicolae din Poiană (Pobrata). Pe unul «din Tătarii noştri dela Neamţ» (ѡт Немца) anume Paşca îl dăruieşte, la 30 Septemvrie 1445, Ştefan Voevod «mitropolitului» de Roman Calist. Dela Ştefan cel Mare avem de asemenea o serie de hrisoave prin care se dăruiesc sau se confirmă Tătari; acela din 8 Februarie 1470 privitor la Tătarul domnesc Oană, care fugise în Polonia, prezintă o deosebită importanţă. Domnul hotărăşte că dacă acest Tătar se va întoarce în ţară, el să nu mai fie rob, «şi să nu dea şi să nu plătească niciodată nimic după dreptul robilor şi al Tătarilor (холопскым и татарскым правом), nici coloade sau dajdie să nu plătească vreunui boier al său, la care ar trăi». Prin urmare, îndatoririle robilor şi ale Tătarilor erau şi ele fixate potrivit unui «drept», ceea ce nu înseamnă drept scris, ci numai o normă transmisă oral prin tradiţie, din generaţie în generaţie.

www.dacoromanica.ro

Orăşenii n'aveau toţi aceeaşi situaţie socială, aceleaşi drepturi şi aceleaşi îndatoriri. Locuiau în oraşe proprietari, adică *boieri*, având moşiile lor, asemenea deci cu boierii ceilalţi, din sate. Locuiau apoi *rumâni*, aşa cum aflăm din mai multe documente din veacurile XV şi XVI. Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân şi asociatul său la domnie, dăruieşte, printr'un act fără dată, mănăstirilor Cozia şi Cotmeana « din însăşi casa domnii mele şi din însăşi oraşul domnii mele » (citeşte: Târgovişte!)... 10 case, pre Lungaş cu nepoţii lui, şi pre Ianache, şi pre Caloian feciorul Mihului şi pre Martin, şi pre Ivan, şi pre Gheorghe, şi pre Oancea şi pre Sâmbotin şi pre Nicola Metaxar şi pre Tudoran Gherghe Paramali, să-i fie de ocină şi de ohabă, şi de toate dăjdiile şi slujbele să fie slobozi ». S'ar putea obiecta că situaţia acestor orăşeni ca rumâni nu e indicată în mod expres în document, că nu li se spune adică *vecini*, cu termenul corespunzător din cancelaria slavă. Răspunsul la această obiecţie credem că îl dă actul următor, din 28 Februarie 1424, al lui Dan al II-lea care, dăruind aceloraşi mănăstiri « 10 case din oraşul domnii mele din Târgovişte » precizează: « aceste 10 case le-am slobozit domnia mea acestor doao mănăstiri ale domnii mele *ca să le fie de poslușanie şi de toate trebile* şi în toată vremea, iar mai vârtos să fie ohabnici. Şi i-am iertat de oerit şi de goştinărit », etc. Faptul că locuitorii acestor case sunt « de poslușanie şi de toate trebile » mănăstirei « în toată vremea » ne îndreptăţeşte să-i considerăm ca rumâni domneşti, daţi apoi Coziei şi Cotmenei. Există însă şi un document în care se arată lămurit prezenţa « vecinilor » adică a rumânilor în oraşe: e documentul din 20 Fevruarie 1512 prin care Neagoe Basarab întăreşte mănăstirii Cutlumuz dela Sfântul Munte stăpânirea asupra mai multor sate ale sale, dându-i totdeodată « spre ajutorare » şi « găleata şi zeciuiala dela albine şi gloaba şi vinăriciul domnesc şi boieresc şi perperii ». Pentru a nu fi nicio îndoială, Domnul precizează: « Şi veri ce vie a fi a vecinilor mănăstireşti sau dela ţară sau din oraş pe hotarul sfintei mănăstiri, apoi ei să plătească vinăriciul şi domnesc şi boieresc sfintei mănăstiri, aşijderea şi perperii ». De altfel prezenţa rumânilor în oraşe n'are nimic excepţional când ne gândim că adeseori aceste oraşe s'au desvoltat din sate domneşti sau boiereşti. Tot aşa de natural e să întâlnim şi *robi*, Ţigani în Ţara Românească, Ţigani şi Tătari în Moldova.

www.dacoromanica.ro

Se pune acum întrebarea însă: în oraşe locuiau numai proprietari, adică boieri, rumâni şi robi sau mai era şi o altă categorie de locuitori şi, în cazul acesta, care era situaţia ei socială? Răspunsul noi îl socotim afirmativ. A existat în târgurile şi oraşele noastre şi o a patra categorie de locuitori, alcătuită din meseriaşi şi negustori, împărţiţi pe bresle; aceştia au fost chiar elementul *caracteristic*, orăşenii propriu zişi, justificând situaţia socială, economică şi administrativă deosebită pe care o au târgurile în vechea noastră organizare. Aglomerarea unui număr însemnat de meseriaşi şi negustori în acelaşi centru, schimbul viu de mărfuri şi produse care are loc acolo, au determinat un *regim deosebit* şi de al boierilor şi de al rumânilor. Acest regim se manifestă în primul rând în felul de cârmuire deosebit, cu judeţi sau şoltuzi şi cu pârgari, apoi în obligaţiile lor fiscale şi în cele militare.

In concluzie deci, constatăm în târguri sau oraşe nu *o singură* categorie socială, ci patru: boieri, orăşeni propriu zişi, rumâni şi robi.

BIBLIOGRAFIE

Clasele sociale: 1. RADU ROSETTI, *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova, t. I. Dela origini până la 1834*, Bucureşti, 1907, V + 555 p. in 8°; 2. C. GIURESCU, *Vechimea rumâniei în Ţara Românească şi legătura lui Mihai Viteazul*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, t. XXXVII (1915), p. 479—543; 3. C. GIURESCU, *Despre rumâni*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, t. XXXVIII (1916), p. 191—246; 4. C. GIURESCU, *Despre boieri*, Bucureşti, 1920, 128 p. in 8°; 5. GR. NANDRIŞ, *Răzeş (despre cuvânt şi instituţiune)*, în *Revista Filologică*, I (1927), p. 325—328; 6. M. EMERIT, *Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie*, în *Rev. Hist. Sud-Est*, VII (1930), p. 129—135; 7. I. C. FILITTI, *Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în Principatele Române în sec. XV-XVII*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, t. XIII (1932), p. 371—399; 8. G. I. BRĂTIANU, *Servage de la glèbe et régime fiscal. Essai d'histoire comparée roumaine, slave et byzantine* în *Annales d'histoire économique et sociale*, 1933, p. 445—462; 9. IOAN C. FILITTI, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, Bucureşti 1935 , XV + 304 p. in 8°; 10. G. POTRA, *Contribuţiuni la istoricul Ţiganilor din România*, Bucureşti, 1930, 376 p. in 8°.

V. şi p. 305, nr. 7, 8, 9 şi 17.

www.dacoromanica.ro

ORGANIZAREA JUDECĂTOREASCĂ

« A lua legea » sau *« legea țării »* (Formula consacrată când se cerea judecata prin jurători).

Unul din principiile fundamentale ale organizării de stat din vremea noastră este principiul *separării* puterilor. Cel ce administrează nu are dreptul să judece, iar judecătorul nu poate să legifereze. Cu totul altfel era în evul mediu. Atunci una și aceeași persoană era și administrator și judecător și executor. Contrar principiului de astăzi, atunci exista așa dar principiul *întrunirii* puterilor în stat. Nu trebuie să surprindă prin urmare constatarea că dreptul de judecată în Țările Românești, îl aveau, în vechime, toți dregătorii, începând cu cel mai înalt, *Domnul* și isprăvind cu cel mai modest, dregătorul sătesc. Il aveau de asemenea *proprietarii* în favoarea cărora Domnul renunțase, în mod expres, printr'un hrisov, la o parte mai mare sau mai mică din dreptul său de jurisdicție; îl aveau, în sfârșit, potrivit obiceiului pământului, în anumite cazuri, oricare dintre locuitorii țării chemați, prin *răvaș domnesc*, să se pronunțe asupra unei pricini.

Domnul și dregătorii. Cel mai înalt judecător, instanța supremă, era *Domnul*. El putea judeca orice fel de pricini; avea dreptul să pronunțe sentințe capitale; putea de asemenea să confiște averile. Aceasta nu înseamnă însă că el era un « despot asiatic », un « autocrat obișnuit să dispuie fără nicio considerație de persoana și bunurile supușilor săi », așa cum s'a afirmat de unii istorici. Am arătat într'un capitol anterior (p. 361—363). că « obiceiul pământului » impunea anumite limitări dreptului de judecată al Domnului, că acesta, de asemenea, nu putea dispune de moșiile boierești decât în anumite cazuri, bine precizate. Ceea ce înseamnă că puterea Domnului, în materie de judecată, nu era absolută,

www.dacoromanica.ro

nelimitată. Odată pronunţată o sentinţă însă, nu exista împotriva ei nici drept de apel, nici drept de recurs. Numai *sub o nouă domnie*, se putea redeschide procesul. De aceea unele procese durează generaţii întregi, abia strănepoţii izbutind să câştige definitiv pricina ridicată de strămoşii lor.

Domnul judeca în divan, la care luau parte mitropolitul, înalţii ierarhi cari se găseau eventual la curte, precum şi marii dregători. După ce se ascultau părţile şi martorii şi după ce se cercetau « diresele » — adică actele (hrisoave, zapise, ispisoace, cărţi, etc.), Domnul, luând mai întâi avizul mitropolitului şi al boierilor, pronunţa sentinţa. Părţii care pierduse nu-i mai rămânea, aşa cum am spus mai sus, decât să aştepte *o nouă domnie*, pentru a putea redeschide procesul. Şi această redeschidere însă era adeseori îngreunată, deoarece se luase obiceiul, în Moldova, să se fixeze o taxă însemnată, numită la început *zavescă*, iar mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în secolul al XVII-lea, *herâie*, pe care, cel ce voia să reia un proces, trebuia s'o plătească în prealabil vistieriei domneşti. In Ţara Românească, această taxă se numeşte *gloabă* şi ea se întâlneşte în documente mult mai rar decât în Moldova unde zavesca e amintită curent încă din timpul lui Alexandru cel Bun (prima menţiune în hrisovul din 13 Aprilie 1415). Şi în Ardeal constatăm acest mijloc de a împiedeca redeschiderea unui proces. Grigore, birăul Bistriţei, după ce aşează hotarele locului pentru care se certau satele Sângeorz şi Ilva, hotărăşte prin actul din 13 Aprilie 1564, de comun acord cu părţile, un « legământ » (**ѕкѣзь**) de 40 « de zloţi pentru acela care se va încumeta a strica ori a întoarce ».

Dată fiind întinderea teritoriului supus autorităţii sale, numărul locuitorilor şi mulţimea pricinilor, Domnul nu putea judeca întotdeauna în persoană. De aceea, el dădea prin delegaţie acest drept dregătorilor săi. Toţi dregătorii puteau judeca; limitele jurisdicţiei lor însă variau. Cea mai mare putere o aveau în Ţara Românească *banul* şi *vornicul*, în Moldova *vornicul*. Aceştia puteau să pronunţe şi sentinţe capitale. Miron Costin spune despre banii olteni că « putere au peste Olt, nu numai a judeca, ce şi cu moarte pre vinovaţi a căsni ». Ni s'au păstrat şi unele cărţi de judecată date de aceşti dregători, cum este, de pildă, cartea din 15 Noemvrie 1469 a lui Neagu « palatinus... illustris principis

www.dacoromanica.ro

Radwl Wayvode transalpinensis », aşa dar vornicul lui Radu cel Frumos. Judecata banului — în Oltenia — a vornicilor în restul Ţării Româneşti şi în Moldova nu putea fi refuzată de nimeni, păstrându-se, bine înţeles, dreptul de apel la domnie, pe când ceilalţi mari dregători puteau fi recuzaţi.

Dat fiind principiul de organizare al ţărilor noastre, amintit la începutul acestui capitol, drept de judecată aveau şi cârmuitorii ţinuturilor sau judeţelor adică *pârcălabii* precum şi dregătorii domneşti din târguri şi oraşe. Chiar şi conducătorii *aleşi* ai târgurilor, aşa dar *şoltuzii* sau *judeţii* şi *pârgarii* puteau judeca anumite pricini. La 30 August 1479, Ştefan cel Mare scoate pe locuitorii satului Rădăuţi, atârnător de « Mitropolia » de acolo, de sub jurisdicţia boierilor săi, a staroştilor, a şoltuzului şi pârgarilor din Suceava, a şoltuzului şi pârgarilor din Siret, a vornicilor din aceste două târguri şi a globnicilor din ţinutul Sucevei ». E un caz tipic de mulţimea dregătorilor cari aveau dreptul să judece.

Acelaşi drept, dar limitat numai la pricinile mărunte, îl aveau şi *subalternii* marilor dregători. *Banii de judeţ* sau *bănişorii*, la început, probabil, numai în judeţele oltene, mai târziu şi în stânga Oltului, apoi *vornicii mici* sau *vorniceii*, *armăşeii* şi ceilalţi subalterni cuprinşi de obiceiu sub denumirea generică de « slugi ale domniei », aveau cu toţii dreptul de a judeca anumite pricini. Se poate spune, fără exagerare, că de sus până jos, ţara era împânzită de judecători. Fiecare agent administrativ era, în acelaşi timp, şi un judecător care putea pronunţa pedepse — de obiceiu amenzi — şi le şi putea executa. Uşor de bănuit, prin urmare, ce abuzuri prilejuia această situaţie şi de ce idealul fiecăruia era să ajungă în slujbă, să fie dregător.

Dar în afară de dregători, aveau drept de judecată şi unii proprietari. In semn de favoare, pentru a răsplăti « slujba dreaptă şi credincioasă » sau pentru a spori veniturile ctitoriilor lor, Domnii hotărau că pe moşia cutărui boier sau a cutărei mănăstiri, dregătorii să nu se mai amestece în ce priveşte judecata: ea rămâne să fie împărţită numai de proprietarul respectiv şi — dacă privilegiul nu era total — pentru unele fapte grave, direct de domnie. Un caz de felul acesta găsim în hrisovul din 19 August 1472 prin care Ştefan cel Mare scoate pe locuitorii satelor Bodeştii, Tătarii

www.dacoromanica.ro

şi Iurcanii, aparţinând mănăstirii Sf. Nicolae din Poiană (numită şi Pobrata), de sub jurisdicţia tuturor dregătorilor domneşti, ei având să fie judecaţi numai de egumeni sau de dregătorii acestora. Excepţie fac însă cazurile de omor şi răpire de fată pentru care Domnul îşi rezervă judecata, deci şi gloaba sau amenda respectivă. Tot aşa, în Ţara Românească, Radu cel Mare, prin hrisovul din 9 Martie 1502, confirmă boierilor săi, jupan Radu şi jupan Petru cu fiii lor toate satele şi posesiunile lor, scutindu-le de toate slujbele şi dările. «Şi nimeni să nu îndrăznească — spune voevodul — a bântui satele lor, nici judeţi (ни сждци), nici birari, nici olăcari, nici armaşi, nici globnici, nici alt nimenea dintre slugile sau dregătorii domniei mele». Prin urmare, numai proprietarul va avea dreptul să judece şi să globească în satele lui, fără amestecul vreunui slujbaş al stăpânirei.

Mai exista, potrivit obiceiului pământului, şi un alt fel de judecată, anume judecata egalilor, a «pairilor» cum se spunea în apus, a «megiaşilor» cum se spunea în mod obişnuit la noi. Ea dădea părţii dreptul de a cere Domnului — care nu putea refuza cererea — «lege» sau «legea ţării» adică să fie judecată de un număr de «jurători» — de obiceiu şase — de aceeaşi condiţie socială. Am arătat într'un capitol precedent (vezi p. 360—362) cum decurgea acest fel de judecată şi posibilitatea pe care o avea partea care pierduse de a cere la rându-i Domnului «lege peste lege» adică un număr dublu de jurători cari să dovedească, tot prin jurământ, că partea care-i luase avea ea dreptate. Adăugăm aici că, pentru a impresiona mai mult pe jurători, pentru a-i face să spună adevărul şi numai adevărul, se scoteau uneori cărţi de blestem dela Mitropolit sau dela episcopi; ele erau citite în biserică, înainte ca jurătorii să depuie jurământul pe evanghelie că vor judeca drept şi prin formulele ce cuprindeau, îngrozeau, într'o vreme când credinţa era mai vie decât astăzi, pe ascultători. Iată o astfel de carte de blestem, dată de episcopul Iacov al Huşilor: «Zicem, unii ca aceştia să fie blestemaţi de Domnul Dumnezeu şi de prea curata Sa Maică şi de cei 12 Apostoli şi de 318 Sfinţi Părinţi ce au fost la soborul Nikeei; să fie vinovaţi focului celui veşnic şi huliţi Iadului celui fără de sfârşit şi procleţi şi neertaţi. Petrele, herul să se topească şi să se răsipească, iară trupurile lor după moarte să stea întregi. Să-i moştenească bubele lui Geezi

www.dacoromanica.ro

şi sugrumarea Iudei, să fie suspinând şi tremurând ca Cain, să crăpe pământul şi să-i înghiţă de vii, ca pre Daftan şi pre Aviron. Averile lor şi ostenelile lor să fie blestemate şi spre perzare. Procopsală să nu vază în toată viaţa lor. Muerile lor să fie văduve şi copiii cerşetori şi toată mânia lui Dumnezeu să vie pre capetele lor. Iară arătând adevărul, în frica lui Dumnezeu, să fie ertaţi şi blagosloviţi, amin ».

Uneori, în acelaşi scop de a impresiona pe jurători, se recurgea şi la alte mijloace. Astfel, într'un proces dintre satele Radoşi şi Cânepeşti pentru muntele Găurile din Gorj, megiaşilor jurători « li s'au dat mărturisanie şi au priimit de au jurat cu mâinile pă sfânta Evanghelie *şi cu lumânări aprinsă şi le-au stins în apă, zicând că de nu va fi pe cum « vor arăta, « aşa să li se stingă neamul lor* ».

După ce norme se judeca? Pravilele. Obiceiul pământului. Dimitrie Cantemir în vestita sa lucrare « Descrierea Moldovei » afirmă că Alexandru cel Bun, văzând lipsa de legi scrise în ţară, a adoptat pe cele bizantine numite « Vasilicale » şi că a făcut un extras din acestea « care şi azi se întrebuinţează în Moldova ». Cercetări mai noi au contestat însă afirmaţia învăţatului Domn. A existat, e adevărat, în Moldova, o pravilă sau legiuire scrisă, încă din veacul al XV-lea, cuprinzând legi bizantine imperiale, civile şi bisericeşti; această pravilă (i se mai spunea şi *nomocanon*, dela nomos, lege civilă şi canon, lege bisericească), păstrată într'un manuscris din 1474, este însă o traducere în slavoneşte după *Syntagma* din 1335 a juristului bizantin Matei Vlastares, iar nu după « Vasilicale » care nu se mai întrebuinţau, încă din veacul al XIII-lea, nici chiar la Bizanţ. Pe de altă parte, cunoaştem o pravilă scrisă în Iaşi, în 1495 (7003), din porunca lui Ştefan cel Mare, de monahul grămătic Damian; manuscrisul a ajuns în biblioteca din Petrograd (azi Leningrad). In veacul al XVI-lea, mai constatăm în Moldova şi alte pravile sau nomocanoane: astfel, de pildă, pravila dela Bisericani, din 1512, cea dela Neamţ, din 1557, aceea dela Putna, din 1581; câte şi trele cuprind, în primul rând, manualul (« Proheiron ») — tradus, bine înţeles în slavoneşte — al împăratului bizantin Vasile Macedoneanul. O altă pravilă, tot din secolul al XVI-lea este « Cormcia » (înseamnă în limba slavă cârmaciul) alcătuită din Novele de ale împăraţilor bizantini, din manualul lui Vasile Macedoneanul şi din precepte penale luate

www.dacoromanica.ro

din Biblie. După războiu, s'a descoperit la Sighetul Maramureşului, fragmente dintr'o pravilă bisericească, *tipărită în româneşte, în 1563*, probabil de Coresi, la Braşov; ea cuprinde o serie de delicte bisericeşti şi laice şi de pedepse bisericeşti. A fost tradusă după nomocanonul lui Ioan Nesteutes, patriarh de Constantinopol, mort în anul 619.

Asemenea pravile au existat, de sigur, şi în Ţara Românească. Exemplare din tipăritura dela 1563 vor fi fost şi dincoace de Carpaţi; ştim pe de altă parte că în timpul domniei lui Mihai Viteazul, mitropolitul Eftimie cere un nomocanon dela vicarul patriarhiei din Constantinopol, Meletie Pigas. In sfârşit, la mănăstirea Bistriţa din Vâlcea s'au găsit o pravilă, din anul 1618; e singura care ni s'a păstrat din epoca mai veche.

Domnul şi membrii divanului domnesc au avut aşadar la îndemână, încă din veacul al XV-lea, texte de legi bizantine, norme scrise. Ar fi totuşi o greşeală să se creadă că judecata se făcea numai după aceste norme. Dimpotrivă, se poate afirma că în cele mai multe pricini, ea urma pe celelalte, nescrise, transmise oral, prin tradiţie, din tată în fiu, şi alcătuind «obiceiul pământului». Intr'adevăr, marea majoritate a proceselor desbătute în faţa Domnului şi a dregătorilor, erau procese de moşie, privind hotarele satelor sau pe rumânii stabiliţi în ele. In asemenea procese, se avea întotdeauna în vedere «obiceiul pământului», cu regulile şi procedura lui caracteristică, iar nu dispoziţiile nomocanoanelor bizantine. După acest obiceiu, se făcea judecata prin jurători, după ea se stabileau hotarele unui sat nou care se întemeia în «pustie» sau ale unei prisăci, şi se restabileau cele încălcate ale unei aşezări mai vechi; tot obiceiul fixa ce anume obligaţii, în dijmă şi muncă, au rumânii sau vecinii, adică ţăranii neliberi, faţă de stăpânii lor. In documentele vremii, acestui obiceiu i se spune şi «legea din vechime», «legea bătrână» sau chiar numai simplu «legea», ea fiind cea cunoscută din moşi-strămoşi de mulţime, iar nu ceilaltă, scrisă tradusă târziu după textele greceşti. Când Mihnea Vodă (1584—1591) se adresează lui Mihai banul de Mehedinţi (viitorul domn!) spunându-i că i s'au jeluit călugării dela Tismana că rumânii din mai multe sate dela munte «nu vor să dea găleata (adică dijma din grâne!) şi dajdea sfintei mănăstiri, *precum iaste legea* (КАКО ЄСТ ЗАКОН) şi precum dau şi alţi

www.dacoromanica.ro

rumâni găleată şi dajde la boierii lor », el se referă la legea cea nescrisă, la obiceiul pământului, iar nu la vreo lege specială determinând raporturile dintre rumâni şi boieri. Acelaşi lucru îl are în vedere şi Gavriil Moghilă când la 1 Aprilie 1619 dă un act tot mănăstirii Tismana să-şi ţie în bună pace satul Corzii şi rumânii de colo « şi să le ia găleţile şi daturile şi să-i lucreze *cum iaste legea* ».

Cu deosebire interesante sunt practicile prevăzute de obiceiul pământului la hotărnicii. Când se întemeia un sat nou, se ştia cât pământ anume trebuie; de aceea, de multe ori în brisoave nici nu se mai specifică întinderea precisă a bucăţii de pământ dăruite sau întărite de Domn, ci se spune numai laconic « atât cât va putea să trăiască un sat îndestul ». La 24 Aprilie 1434, Ştefan Voevod, feciorul lui Alexandru cel Bun, întărind popei Iuga, între altele, un loc « din pustie » la Başeu şi o selişte la Podraga, fixează hotarul acestor două proprietăţi « cât vor putea să trăiască două sate îndestul ». Acelaşi Voevod, dăruind la 14 Aprilie 1435, boierului Petre Hudici « un loc din pustie, la Voinăuţi » şi două locuri, de asemenea « din pustie », la prisaca lui Deateleu, fixează hotarele lor « cât vor putea să trăiască trei sate, din destul ». In sfârşit, la 29 August 1455, Petru Voevod, dăruind lui pan Duma Micaci un loc din pustie, lângă pârâul Cozia, în braniştea domnească dela Bohotin adaogă: « iar hotarul acestei pustii să-l aibă din toate părţile, *cât va putea trăi un sat îndestul, şi cu aratul şi cu fâneţele* ». Se ştia prin urmare, cât e necesar pentru o aşezare de sat.

Se ştia de asemenea ce suprafaţă e necesară unei prisăci. De aceea în unele documente nici nu se mai aminteşte suprafaţa anume, ci se spune doar, ca în hrisovul moldovenesc din 17 Octomvrie 1451, atât: « iar hotarul acestui loc de prisacă dă-i fie *după obiceiul prisăcilor*, în toate părţile ». Cât anume prevedea « obiceiul », aflăm din alte acte. Astfel, un hrisov din 8 Iunie 1546, specifică: atât « cât poate să arunce un om cu măciuca în toate părţile » din mijlocul prisăcii. La 27 Martie 1642, popa Gheorghe din Plopeni (Moldova) dăruind lui Enache Penişoară un loc de prisacă, îi determină suprafaţa prin cuvintele « cât se cade unei prisăci, cât va arunca cu măciuca în toate părţile ». Alteori, măciuca e înlocuită prin *topor*. Printr'un zapis făcut în Iaşi, Toader Grecul din Sămeni vinde lui Isar visternicul drept zece galbeni

www.dacoromanica.ro

un «locu de prisacă... unde-i va plăcea la sat la Sămeani însă cât va arunca un voinic cu toporul în toate părţile *cum au fost obiceiul de vac*». Aşa dar, hotarul unei astfel de aşezări se determina asvârlindu-se din mijlocul ei cu o măciucă sau cu un topor; avea deci forma unui cerc a cărui rază o forma asvârlitura de măciucă sau topor. Pentru o moară, hotarul era «cât se va putea da cu săgeata»: o ştim din hrisovul lui Moise Movilă prin care acesta întăreşte Mitropoliei un loc de moară în braniştea Jijiei.

Când exista o neînţelegere asupra hotarului dintre două proprietăţi şi când nu se putea lămuri neînţelegerea cu ajutorul actelor, fie că acestea nu precizau hotarul, fie că semnele dispăruseră, se recurgea, iarăşi potrivit obiceiului din vechi, la *jurământul cu brazda n cap*. Se alegea un număr de bătrâni din preajma locului, aceştia jurau mai întâi că vor arăta adevărat hotarul, apoi li se punea o brazdă de pământ în cap şi în felul acesta mergeau ei pe linia hotarului pe unde-l apucaseră din bătrâni. Înţelesul acestui act simbolic era următorul: cum mă apasă brazda de pământ pe care o port deasupra capului, aşa să mă apese tot pământul pe care l-aşi răpi adevăratului proprietar prin arătarea mea mincinoasă. La 4 Iunie 1667, boierul Bejan Gheuca raportează Domnului asupra felului cum a făcut o hotărnicie în satul Frunţişani: «Noi... am strânsu preoţi şi boieri de Curte Mării Dumitale şi orăşăni bătrâni şi oamini de ţară bătrâni şi tineri; şi aceşti oameni au socotit de au ales doi oameni bătrâni *şi li-am pus brazda în cap* şi au mersu înainte pre unde au ţinut Mafteiu Roşca, am ales şi am stâlpit» (adică am pus stâlpi de hotar!). Un alt caz asemănătot îl constatăm în actul din 30 Mai 1720. Târgoveţii din Dorohoi se plânseseră că Stroici spătarul le împresoară «o bucată de loc din hotarul târgului». In lipsă de acte, se hotărăşte «să giure oameni bătrâni şi să margă cu brazda în cap pe unde merg hotarele; şi au priimit Stroici spătar să giure Dorohoienii. Deci am socotit şi am ales şasă oameni din Dorohoi anume Ştefan Dăriescu şi Costandin Săruenco, Gheorghii Guţuc şi Pătraşco şi Andrieş Ili şi Gheuca şi au giurat aceşti oamini în biserică *şi au purces cu brazda în cap* şi au pus un stâlpu de piatră în culmea dealului, de acolo au purces la vale...», etc.

In Muntenia, în loc de brazde, se întrebuinţau *trăişti cu pământ*, care erau purtate în spate sau pe umeri. Astfel într'un act

www.dacoromanica.ro

din 24 Octomvrie 1724, cu privire la hotărnicia moşiei Bălceşti a lui Ilie Ştirbei, cei 12 boieri hotarnici spun următoarele: «Deci nici pe atâta neputându-se odihni, *am dat'şi trăişti cu pământ la oameni bătrâni* dimprejurul locului cari au ştiut, anume Vlăduţul Comănescul şi Drăgan şi Ion Bălcescul şi i-am pus de au mărturisit înaintea noastră cu sufletele lor şi cu dreptate...». Tot aşa, la 15 Martie 1761, Vlăduţ Gâlcescu şi Sandu Crăznaru expunând o pricină pentru hotarul moşiei Roşia din Gorj, arată că «încă şi alţi 4 oameni luând trăişti cu pământ... au mers pe unde au ştiut ei matca cea veiche...». Iar într'o hotarnică din 5 Mai 1761 a oraşului Craiova, citim: «semnele hotarului Craiovei pă care au luoat bătrâni oraşului trăisti cu pământ».

Câteodată, pentruca impresia asupra celor ce aveau să arate hotarul să fie şi mai puternică, li se dădea acestora, pe lângă trăiştile cu pământ, şi o carte de blestem. Aşa s'a petrecut lucrul la hotărnicia din 28 Iunie 1725; documentul respectiv ne relatează împrejurarea în cuvinte impresionante. Văzând noi — spun cei care trebuiau să arate hotarul că «de vom umbla cu alte meşteşuguri, fără dreptate, ne-au dat a toată anatema şi a tot blestemul, precum cartea arată, pentru care dar groaznic blestem, îngrozindu-ni-să sufletele şi fiind noi oameni străini, neavând nicio parte la acea moşie, n'am gândit, nici am cercat sau spre o parte sau spre alta, ci numai pă dreptate, precum am auzit dela bătrânii noştri, şi noi am pomenit şi ştim pe unde este hotarul, *am luat cartea şi o am pus pă pieptul nostru şi pământ pe umerile noastre şi-am purces înainte pe hotar*».

Când se hotărnicea o moşie, se obişnuia adeseori să se ia şi câte un băiat care era tras de păr de hotarnici ca să ţie minte locurile unde se aşezau semnele. Diaconul Ghiorghiţă Zbanţu face, la 19 Aprilie 1754, următoarea mărturie cu privire la hotarele Scărlăteştilor, din Tutova: «Şi încă dzicè socru-mieu Bogos că, fiind copilandru, *l-au luat un hotarnicu de aceia de pică, şi au dzăs: să ţii, măi copile, mente hotarile*». Un alt caz găsim într'un act din 15 Ianuarie 1797, când dau mărturie pentru hotarele unei moşii din Ţepu (Tecuci) atât hotarnicul cât şi fostul copil pe care acesta îl luase de păr: «Eu Angheluţă ot Ţipul, om di noîzăce di ani... când s'au hotărît această moşii, în urma cutremurului celui mare, la anul umbla let 7247 (1739),... am fost faţă; şi eu,

www.dacoromanica.ro

Tănasă Ferțul am fost față... *și țiu minte că m'au luat de păr... Ursul Zmarandiș ca să țiiŭ minte hotărîre aceștii moșii di mai sus numite*, și așa știm și așa mărturisîm în frica lui Dumnezeu și înnainte giudecății ».

Pedepsele. Și sub raportul pedepselor, constatăm deosebiri însemnate față de situația de azi. E mai întâi o deosebire în ce privește *natura* pedepselor. Până în veacul al XIX-lea, prin urmare timp de o jumătate de mileniu de viață de stat, noi am cunoscut și aplicat *pedeapsa cu moarte*. Crima de înaltă trădare, « hiclenia » cum se spunea atunci, era de obiceiu pedepsită cu moartea și confiscarea averii. Pentru această vină și-au pierdut capetele trei boieri ai lui Ștefan cel Mare, anume Isaia vornicul, Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul, executați la 16 Ianuarie 1471, în târgul Vasluiului. Tot cu moartea se pedepsea și omorul, tâlhăria, furtul repetat, uneori și bigamia și chiar furtul simplu. Felul morții varia după *condiția socială* a vinovatului, după natura crimei, dar și după voia voevodului. Pentru boieri era, în mod obișnuit *tăierea capului*, iar pentru oamenii de rând, *spânzurătoarea*. Unii Domni însă, cum a fost de pildă Mihnea Vodă cel Rău (1508—1510), au aplicat acest ultim fel de moarte și boierilor. Vlad Țepeș și Basarab cel Tânăr, supranumit Țepeluș, aveau predilecție pentru *tragerea în țeapă*. Mult mai rar s'a întrebuințat *arderea de viu*. Letopisețul Țării Moldovei ne spune că Ion Vodă Viteazul a făcut să moară în acest chip pe vlădica de Roman, Gheorghe, învinuindu-l de sodomie. Constantin Cantemir ardea de vii pe tâlhari, iar Mihai Racoviță pe unii locuitori care-l trădaseră. Tot rară e și pedeapsa *înnecului*, pe care Vasile Lupu o aplica femeilor imorale. O singură dată se întâlnește *îngroparea de viu*, și anume, iarăși pe timpul lui Ion Vodă Viteazul.

Câteodată, în loc de pedeapsă capitală, se aplica numai *mutilarea*. Una din cele mai cunoscute era *tăierea nasului* — de fapt a cartilajului dintre nări — pe care o sufereau candidații fără noroc la domnie. Cazul spătarului Niculae Milescu este știut de toată lumea; din pricina mutilării suferite i s'a și zis acestui boier, « Cârnu ». Tot așa a pățit Joldea, pe care boierii îl ridicaseră domn după moartea lui Ștefăniță Rareș. Prins pe neașteptate de oastea leșească a lui Alexandru Lăpușneanu, care fusese și el ridicat în domnie de un alt grup, mai puternic, de boieri, nenorocosul Joldea

www.dacoromanica.ro

a fost « însemnat la nas » cum spune cronica şi « dat la călugărie ». Mihnea cel Rău tăia *buzele* boierilor duşmani, Ştefăniţă Rareş tăia *urechile*, *limba*, scotea *ochii*.

Adeseori, pentru a face pe cei închişi să-şi mărturisească vina, se recurgea la tortură sau « *caznă* ». Ea n'a constituit însă la noi până la pravilele lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, « un mijloc legal şi regulamentat de probaţiune, ca în apus » — fiind înlocuită prin jurământ — ci s'a întrebuinţat mai mult pentru a stoarce bani. Dintre voevozii Moldovei, se pare că Ion Vodă Viteazul s'a folosit mai mult de tortură; cronica înseamnă chiar că « din zi în zi izvodea (inventa, afla) feliuri de munci nouă ».

Inchisoarea sau temniţa n'avea caracterul care i se dă astăzi. Ea nu era considerată ca o pedeapsă pentru crima sau delictul făptuit, ci servea numai pentru paza preveniţilor sau ca un mijloc de constrângere pentru a face pe cei condamnaţi la amendă sau pe datornici să plătească. Rămânea cineva, prin judecată, dator faţă de un particular sau faţă de domnie şi nu vroia sau nu putea să plătească, era băgat la temniţă şi nu ieşea de acolo până nu achita datoria. Dat fiind caracterul închisorii, lipsa însăşi a noţiunii de *penitenţă*, este evident că nu puteau exista penitenciare, nici preocuparea de reeducare, de îndreptare morală a celor vinovaţi. Drept temniţe sau închisori serveau de cele mai multe ori *beciurile* palatelor domneşti sau ale autorităţilor, unde preveniţii erau ţinuţi, în cazuri grave « ferecaţi în obezi » sau butuci. In epoca mai nouă, în veacul al XVII-lea, găsim închisori şi pe la mănăstiri, de pildă la Snagov; găsim de asemenea pedeapsa cu trimiterea la *ocnă* care, adeseori, echivala cu o condamnare la moarte.

Pedeapsa cea mai frecvent aplicată în trecutul nostru a fost *amenda* sau gloaba. Ea se dădea pentru tot felul de delicte şi chiar pentru crime şi purta nume diferite. Cel mai obişnuit era acela generic de *gloabă*, care vine din cuvântul slav *globa* ce înseamnă amendă. Inţelesul *de astăzi* al acestui cuvânt se explică lesne prin împrejurarea că amenda se plătea de obiceiu în capete de vită, boi şi cai, şi evident, cel amendat dădea ce avea mai prost. Gloaba ce se plătea pentru moarte de om, pentru adulter sau pentru răpire de fată purta numele de *duşegubină*, din cuvântul slav « dušegubĭnŭ » adică « cel ce-şi pierde sufletul » (animam perdens).

www.dacoromanica.ro

In 1472, Radul cel Frumos, plângându-se judeţului şi celor 12 pârgari din Braşov pentru nişte oameni ce-i omorîseră o « slugă » a sa, le spune: « să mi se dea acei oameni sau duşegubina (иаи дꙋшегꙋбинꙋ), căci nu vreau să-i las ». Intr'o pricină similară, Radu cel Mare (1495—1508) scrie de asemenea Braşovenilor: « moartea acelor oameni n'o voi lăsa (aşa) domnia mea, ci voi lua dela oamenii domniei voastre atât, cât să împlinim duşegubinile ». In documentele scrise româneşte întâlnim şi forma « *deşugubină* » cum este, de pildă, într'o poruncă a lui Lupu vornicul de ţara de jos, sau chiar « *şugubină* », această ultimă formă păstrându-se până azi în vorba « a dat de şugubină ». Pentru mutarea semnelor de hotar, gloaba se numea *hatalm*, dela ungurescul *hatalom*, care înseamnă forţă, putere. La 20 Aprilie 1639, Vasile Lupu dă poruncă marelui logofăt Gavrilaş să cerceteze plângerea călugărilor dela Bisericani cari susţineau că li s'au mutat nişte stâlpi de hotar ai satului Feţinghieştii. « De se va afla că le-au scos stâlpii — spune domnul — să hie tare şi putearnic » trimisul lui Gavrilaş « cu cartea domnii meale a lua hatalmul 12 boi şi să-i aducă aicea la domnia mea ». Şi în Ţara Românească se pomeneşte de această dare. La 7 Septemvrie 1570, Alexandru voevod întăreşte mai multor proprietari din Urlătoiu moşia lor strămoşească, ce fusese încălcată de moşnenii din Cândeşti; proprietarii închinaseră Domnului hatalmul ce li se cuvenea « şi domnia mea a şi luat hatalmul dela Cândeşti ». Mai târziu, într'un act din 14 Ianuarie 1643, de pe vremea lui Matei Basarab, e amintit hatalmul luat de banul Dragomir din Craiova. O altă gloabă, constatată în Moldova, era *tretina* (третина) cuvânt slav care înseamnă « a treia parte ». Prima menţiune se află în documentul din 22 August 1447, dela Petru Voevod care întăreşte mănăstirii Neamţul mai multe sate, scutindu-le între altele şi de gloabe. Locuitorii acelor sate nu vor avea deci să plătească domniei « nici gloabă, nici tretină ». Această amendă se pare că se plătea în caz de furtişaguri şi reprezenta a treia parte din valoarea lucrurilor furate. In acest sens credem că se poate interpreta documentul din 1496 din care rezultă că Ştefan cel Mare ceruse lui Alexandru, marele duce al Lituaniei ca « în ce priveşte hoţiile şi tâlhăriile » dela graniţă, « să pedepsească pe oamenii răi pentru acestea, iar din lucrurile furate să nu se mai ia a treia parte (третего бы не

www.dacoromanica.ro

врали), ci a zecea parte ». Pentru vitele scăpate pe hotarul altuia se plătea gloaba numită *pripas*. Pripăşarii (припашаре) se întâlnesc pentru întâia dată în hrisovul din 11 Martie 1446, dela Ştefan Voevod; rostul acestei amenzi se vede din actul pe care la 20 Mai 1459 Ştefan cel Mare îl dă mănăstirii Bistriţa, acordându-i mai multe drepturi în legătură cu satul ei Lucăceştii. Intre altele, se prevede ca « pripasul care s'ar întâmpla pe hotarul satului, să-l ia mănăstirea, nu slugile domneşti ».

Dacă, într'un proces, una din părţi refuza să se prezinte de bună voie, la cea dintâi chemare în faţa Domnului, şi trebuia să se trimită un agent care s'o aducă, atunci acest agent avea dreptul să încaseze o gloabă sau amendă numită în Moldova *ciubote*, iar în Ţara Românească *treapăd*. Iliaş Vodă, dând la 12 August 1668, o carte prin care erau chemaţi în faţa divanului doi inşi învinuiţi că luaseră cu sila nişte « urice şi zapise de moşie », adaugă la sfârşit: « iar de nu v<or> vini la zi, bini să ştie că vom trimiti un aprod di-i vor aduce *şi cu ciubote* ». Aceeaşi gloabă se percepea şi în cazul când trebuia trimis un agent executor spre a face pe cineva să-şi plătească o datorie sau să execute o sentinţă domnească. Rostul amenzii este clar: ea se ia pentru deplasarea sau « treapădul » agentului respectiv, pentru uzura « ciubotelor » acestuia. Leon Vodă (1629—1632) dăduse la mai mulţi boieri judeţele oltene să le ţie « de birărie », adică să strângă ei birul. Boierii n'au putut însă răspunde banii, deoarece lumea fugea; atunci « aprozii lui Leon Vodă nu mai înceta dela casele lor tot pentru bani şi le lua treapede câte treizeci, patruzeci de galbeni, numai deodată ».

Gloabele sau amenzile se plăteau la început în vite, mai apoi şi în bani. Ele erau în genere ridicate: documente din veacul al XVI-lea, şi al XVII-lea, din Ţara Românească, ne arată luându-se pentru un jurământ strâmb 22 de boi, pentru o duşegubină « 90 de vaci », iar pentru un omor, al cărui autor a rămas nedescoperit, 100 de boi. E semnificativ că adeseori, mai ales în cazurile de jurământ strâmb, gloaba se mai numeşte şi *pradă*; despre cei globiţi se spune că au fost *prădaţi*.

Amenzile constituiau un *venit* al dregătorului-judecător care le pronunţa; ele îi reveneau uneori în întregime, alteori în parte. De aici tendinţa permanentă spre abuz şi frecvenţa amenzilor,

www.dacoromanica.ro

care puteau să ducă chiar până la risipirea satelor. Avem în privinţa aceasta un document caracteristic, care ne arată în mod elocvent ce adevărată plagă ajunseseră unii dintre aceşti dregători-judecători. Este vorba de documentul din 30 Ianuarie 1630 prin care Leon Vodă hotărăşte ca satul Boldorogeştii cu Rota din judeţul Ilfov, aparţinând mănăstirii Plumbuita, «să fie în pace de lucrul domnesc şi de *bani de judeţ* şi de mertice şi de cai de olac şi de podovade, de nimenelea val să n'aibă, numai birul să-şi plătească, pentrucă i-am iertat domnia mea... să fie numai de poslușanie sfintei mănăstiri. *Iar bani de judeţ nimica în sat să nu intre, ce să fie în bună pace. Iară ce va fi judecata satului, să fie volnic egumenul să judece rumânii mănăstirei, cum au fost şi mai dinainte vreme, pentrucă de răul banilor se-au fost răsipit satul mănăstirii, de au fugit.* Derept aceia şi voi banilor de judeţ, încă să aveţi a lăsa satul Boldorogeştii cu Rota foarte în pace, nimic între ei să nu intraţi, că cine să va ispiti peste cartea domniei mele, certare va avea».

Că sate întregi se puteau risipi, se explică prin împrejurarea că în materie penală, ca şi în alte domenii de altfel, a existat la noi în epoca veche *responsabilitatea colectivă*. Dacă nu putea plăti făptaşul, plăteau rudele lui despăgubindu-se însă, cum era şi drept, din averea acestuia, mobilă sau imobilă; dacă nu puteau plăti rudele, trebuiau să plătească altcineva din sat sau satul în întregime. Iar dacă nici satul întreg nu putea sau nu voia să plătească, atunci sau era luat pe seama domniei, devenind sat domnesc, sau se dădea unui boier care achita el gloaba respectivă, devenind astfel boieresc. Invers, când satul aparţinea unui boier şi acesta nu voia să plătească gloaba pentru vreo faptă a sătenilor săi, dacă plăteau chiar sătenii, atunci ei prin acest fapt se răscumpărau şi deveneau proprietari adică oameni liberi. In vremea lui Petru Vodă cel Tânăr (1559—1568), satul Bucovăţul căzuse «într'o năpastă de un Turc, părând acesta că i-au furat o traistă cu 30.000 aspri de argint». Domnul invită pe proprietarii satului, pe postelnicii Marcea şi Radu «să plătească pe sat de către Turc, iar ei n'au vrut... ci s'au lepădat de sat şi au zis sătenilor să plătească ei, să fie satul al lor, iar satul Bucovăţul n'au avut bani..., ci a luat 30.000 aspri dela un Ovrei şi s'a plătit de acel Turc», devenind astfel proprietari.

www.dacoromanica.ro

Uneori amenzile sau gloabele cădeau pe nedrept. Dacă de pildă fusese cineva ucis şi cadavrul lui svârlit de ucigaş pe hotarul unui sat, satul acela era considerat vinovat şi trebuia să plătească gloaba. Mai mult chiar, era de ajuns ca numai sângele celui ucis să se afle pe un hotar — ajuns acolo câteodată în împrejurări cu totul particulare — pentru ca locuitorii respectivi să plătească duşegubina. In asemenea cazuri, aceasta se numea şi *năpastă*, cuvânt de origine slavă însemnând « ceea ce cade asupra cuiva ». In Iulie 1661, mai mulţi megiaşi dau o hotărîre cu privire la muntele Tătarului din judeţul Gorj, proprietate a satului Novaci, motivând-o astfel: « şi am aflat cu sufletele noastre că au fost muntele al Novăcenilor de când au dat deşugubină... *căci au eşit apa muntelui în sat în Novaci cu sângele mortului, deci au dat 100 de boi* ».

Intocmai ca şi în alte ţări, a existat şi la noi, principiul *compoziţiei*, adică al înţelegerii dintre părţi. Rudele sau tovarăşii unui om ucis, de pildă, se puteau înţelege cu ucigaşul, primind ca despăgubire o sumă oarecare sau o proprietate. In timpul lui Bogdan Voievod, fiul lui Lăpuşneanu, un Grec fusese ucis în hotarul satului de răzăşi Albotenii. Neputând plăti moartea, nefăcându-se deci compoziţia, satul e luat domnesc. Atunci intervine un mare boier Albotă, staroste de Cernăuţi şi plăteşte capul Grecului tovarăşilor acestuia, dându-le 158 de boi şi vaci, 600 de oi, 7 cai, 13 iepe « şi au dat cap pentru cap ». In consecinţă, Domnul îi întăreşte satul ca proprietate. In timpul lui Ştefan cel Mare întâlnim un alt caz, şi mai interesant. Petre Ponici ucisese pe un anume Andriţă. Fiul acestuia din urmă, stolnicul Petru, cheamă în judecată în faţa Domnului, şi a divanului pe Ilca, fiica lui Ponici. Aceasta recunoaşte faptul şi drept despăgubire sau compoziţie « a plătit Ilca moartea lui Andriţă, pe care l-a omorît Petru Ponici, tatăl Ilcăi, în mâinile slugii noastre dumnialui Petru stolnicului şi i-a dat acestuia un sat al său pe Seret cu numele Brătieştii ». Dar fiindcă valoarea satului întrecea pe aceea la care fusese preţuită viaţa lui Andriţă, Petru stolnicul îi dă Ilcăi *diferenţa* adică « 40 de zloţi tătăreşti ». « Şi au făcut astfel pace veşnică între dânşii » încheie hrisovul din 14 Octomvrie 1473. Câteodată, pacea se stabilea altfel, şi anume prin aplicarea legii talionului. La 10 Iunie 1525, Vladislav Voievod confirmă lui Dragomir cu fraţii săi şi altora mai multe proprietăţi pentru care

www.dacoromanica.ro

avuseseră pârâ cu Vâlcul şi cu ceata lui. « Şi pentru vrăjmăşia ce aţi avut — spune Domnul — de acum înainte nicio vrăjmăşie să nu mai aveţi *pentrucă aţi făcut moarte pentru moarte* ». Nu se poate preciza dacă a existat o taxă fixă de răscumpărare a omorului — ţinându-se, bine înţeles, seama de categoria socială a celui ucis — sau dacă ea varia dela caz la caz.

Înţelegerea între părţi sau compoziţia având deci un caracter legal, fiind admisă — la Bizanţ nu era — nu mai poate surprinde faptul că se admitea şi răscumpărarea pedepsei dela Domn sau dela dregători. Aceştia pot elibera pe vinovat în schimbul unei sume de bani sau a unei proprietăţi. Cel mai vechiu caz de acest fel pe care-l cunoaştem se găseşte într'un hrisov din 1432 dela Alexandru cel Bun. Un anume Giurgiu fusese pârît în faţa Domnului şi găsit vinovat. Deci « a rămas Giurgiu — spune voievodul — *să-şi răscumpere dela noi gâtul său* (и остал Жюржь намъ wкѹпити свою шїю). Şi pentru această gloabă, acest Giurgiu *a dat înaintea noastră partea sa din sat din Tamârtaşinţi slugilor noastre lui Balotă şi Oancea şi ei l-au răscumpărat din această gloabă* ». In consecinţă, Domnul întăreşte celor doi proprietatea obţinută astfel. Pentru Ţara Românească, găsim un caz similar consemnat într'un document din 1502, din timpul lui Radu cel Mare. « Jupan Milea — spune Domnul — a fugit peste munţi în zilele răposatului părintelui Domniei mele, Vlad Vodă Călugărul, de a ridicat alt Domn... şi a dat Dumnezeu de a căzut Milea... în mâinile părintelui Domniei mele. Deci l-a trimes să-l arunce în cetatea Poenarilor, iar Voico al Tatului, tatăl Milei, *a mers înaintea dregătorului Domniei mele, jupan Gherghina pârcălabul, de a dat şi a închinat jumătate din Topoloveni, ca să-i scoată capul fiului său Milea dela cumplita moarte şi i-au scos capul lui...* ». Asemenea cazuri de răscumpărare sunt numeroase; se pot cita o sumă de documente de acest fel, atât din Moldova cât şi din Ţara Românească.

Şi astăzi se dă putinţă judecătorului de a aprecia mărimea pedepsei ce se cuvine unui delicvent sau criminal, codul fixând numai minimum şi maximum pentru fiecare categorie de fapte. In trecut acest drept era şi mai mare, pravilele înseşi, referindu-se în multe cazuri, la *voia* judecătorului. Şi chiar acolo unde pedepsele se specifică, există adeseori contraziceri dela un paragraf la altul, din pricina caracterului de compilaţie pe care l-au avut aceste pravile.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE

Organizarea judecătorească: 1. S. G. LONGINESCU, *Istoria dreptului românesc*, Bucureşti, 1908, 371 p. in 8°; 2. D. MOTOTOLESCU, *Jurământul cu brazda în cap, întrebuinţat la hotărnicii în dreptul vechiu românesc*, Bucureşti, 1922, 27 p. (extras din *Rev. Ist. Arh. Fil.* (1922); 3. V. BOGREA, *Din vechea noastră terminologie juridică: Ferîie*, în *Anuar. Ist. Cluj*, II (1923), p. 345—350; 4. S. G. LONGINESCU, *Pravila lui Alexandru cel Bun*, Bucureşti, 1923, 40 p. in 8°; V. BOGREA, *Despre ferâe, câteva noi precizări*, în *Anuar. Ist. Cluj*, III (1924—5). p. 520—521; 6. G. FOTINO, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droi coutumier roumain. Un chapitre de l'histoire de la propriété au moyen-âge*, Paris, 1925, 460 p. in 8°; 7. GEORGE FOTINO, *Incercări de vechiu drept românesc. Obiceiuri la fixarea hotarelor*, Craiova, 1925, 42 p. in 8°; 8. ŞTEFAN GR. BERECHET, *Procedura de judecată la Slavi şi Români*, Chişinău, 1926, 214 + 123 p. in 8°; 9. I. C. FILITTI şi D. C. SUCHIANU, *Contribuţii la istoria justiţiei penale în Principatele Române*, Bucureşti, 1928, 70 p. in 8°; 10. DUMITRU D. MOTOTOLESCU-VĂDENI, *Herîie, eine alt-rumänische Rechtsinstitution*, <Praha, 1928>, 59 p. in 4°; 11. ŞT. GR. BERECHET, *Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti 1632—1866*, Chişinău, 1928, 108 p. in 8°; 12. ŞT. GR. BERECHET, *Simbolica juridică, încercare de studiu comparat*, Iaşi, 1930, 28 p. in 8°; 13. C. A. SPULBER, *Cea mai veche pravilă românească. Text. Transcriere. Studiu. Résumé en français*, Cernăuţi, 1930, 87 p. in 8°; 14. N. IORGA, *Anciens documents de droit roumain avec une préface contenant l'histoire du droit coutumier roumain*, vol. I-II, Paris-Bucarest, 602 p. in 4°; 15. I. PERETZ, *Precis de istoria dreptului român*, Bucureşti, 1931, 393 p. in 8°; 16. A. CAZACU, *Contribuţiuni la studiul formării şi evoluţiunii dreptului de protimis*, Chişinău, 1932, 141 p. in 8°; 17. I. C. FILITTI, *Vechiul drept penal român (schiţă). Intregiri privitoare la vechea organizare judecătorească*, Bucureşti, 1934, 74 p. in 8°. (Extras din *Revista de Drept penal şi Ştiinţă penitenciară*, 1934); 18. I. IONAŞCU, *Biserici, chipuri şi documente din Olt*, Craiova, 1934, VIII + 272 p. in 8°; 19. CONST. C. GIURESCU, *Jurământul cu brazda în cap*, în *Din trecut*, Bucureşti, 1942, p. 192—203.

www.dacoromanica.ro

ORGANIZAREA MILITARĂ

In vechime, cine stăpânea pământul, acela îl şi apăra. Ţara sau « moşia » era suma moşiilor mici.

Şi în domeniul organizării militare, ca şi în acela al organizării judecătoreşti, constatăm deosebiri însemnate între situaţia de azi şi aceea din primele secole ale vieţii noastre de stat. Ele se vădesc atât în ce priveşte *principiul de alcătuire al oştirii*, cât şi sub raportul *armamentului* şi *fortificaţiei*.

Principiul de alcătuire al oştirii. Astăzi serviciul militar este obligator pentru orice cetăţean, indiferent de avere şi de situaţia socială. Toţi tinerii sunt obligaţi să recruteze, iar în caz de război, toţi bărbaţii până la o anumită vârstă, formează armata naţională.

In veacul al XIV-lea şi XV-lea, situaţia era alta. Prestau serviciul militar în mod obligator şi mergeau la război, oridecâteori erau chemaţi, numai proprietarii de pământ, adică boierii. Stăpânirea unei moşii, mare sau mică, implica, întocmai ca şi în celelalte state ale Europei medievale, obligaţia de a o apăra cu armele. Ţara este suma proprietăţilor individuale, a « moşiilor »; de aceea i se mai şi spune întocmai aşa « moşia ». Proprietarul care nu merge la războiu, la chemarea Domnului, se face vinovat de « hiclenie » adică de înaltă trădare; el îşi pierde, prin această vină, moşia şi, de cele mai multe ori, şi capul.

Cei cari nu sunt proprietari, prin urmare rumânii, vecinii sau iobagii, nu merg la războiu decât în cazuri excepţionale de mare primejdie, când se porunceşte ridicarea tuturor gloatelor. In schimb, ei sunt obligaţi să presteze anumite *munci* şi servicii la cetăţi, să care materialul de construcţie, să lucreze la ridicarea zidurilor, a pălăncilor sau la săparea şanţurilor, într'un cuvânt,

www.dacoromanica.ro

pentru a întrebuința chiar termenul folosit de documentele vremii, să «*robească*» la cetăți.

Orășenii, având o situație specială sub raportul proprietății, au, de asemenea, o situație specială și sub raportul serviciului militar. Ei sunt obligați, în caz de război, să înarmeze un număr de oameni pe socoteala lor și să-i puie la dispoziția voievodului. Orașele constituie apoi un mediu prielnic pentru recrutarea lefegiilor, adică a mercenarilor. De aceea găsim în atâtea rânduri în cronicile noastre expresia «strigării târgului în leafă».

Fixat fiind principiul general al alcătuirii vechilor noastre armate, să încercăm acuma a ne da seama de felul cum se înfățișau aceste armate în Țările Românești, în primele secole ale vieții de stat.

Atât în Muntenia, cât și în Moldova și în Ardeal, temeiul armatei este format de boieri, adică de proprietarii de pământ. Ei constituie elementul cel mai numeros și cel mai puternic; ei luptă cu mai mult avânt și cu mai multă tenacitate. Faptul e natural: acești proprietari de pământ alcătuiesc clasa stăpânitoare, elementul politic prin excelență; ei reprezintă în primul rând țara, «moșia» cea mare. Apărând-o, își apără fiecare moșia individuală.

In această masă boierească, trebuie deosebită totuși o categorie aparte. E vorba de *dregători*, adică de funcționari sau slujbași. Marii dregători aveau fiecare, sub ordinele lor, o serie întreagă de subalterni, atât la curte cât și în cuprinsul țării (vezi mai sus p. 381 și urm.). Marele paharnic, de pildă, în afară de paharnicul al doilea și al treilea și de păhărniceii cari asigurau serviciul mesei domnești, avea și pe păhărniceii din sate ale căror atribuțiuni erau în legătură cu perceperea dijmei din vin sau a vinăriciului și cu viile în genere. Un «Ion Ureche păhărnicel» se întâlnește în timpul domniei comune a lui Iliaș și Ștefan, feciorii lui Alexandru cel Bun. La 26 Noemvrie 1490, Ștefan cel Mare arată că a cumpărat un sat Glodenii cu 150 de zloți tătărești dela «sluga noastră Sima păhărnicel (слоуга нашь Сима пъхърничєл), dela «Toma păhărnicel» și dela alți proprietari. In secolul al XVI-lea, acești păhărnicei apar adeseori în zapise. Asemenea subalterni, atât la curte cât și în cuprinsul țării, aveau și ceilalți mari dregători. Sub Iliaș Voievod și anume într'un document din 15 Iunie

www.dacoromanica.ro

1433 găsim pe *vornicei*. In timpul lui Ștefan cel Mare, documentele menționează pe *spătărei*, cari depindeau de marele spătar, pe *pitărei*, cari depindeau de marele pitar și pe *comișei* de sub ascultarea marelui comis. Ștefăniță dăruește, la 5 Iunie 1521, lui Ion Turcu, *vistiernicel*, satul Șișcăuții, pentru slujba sa dreaptă și credincioasă, iar Petru Rareș întărește lui Cârc pârcălabul, la 17 Mai 1542, satul Hlipiceni pe Jijia cumpărat cu 840 zloți tătărești dela «sluga noastră Oniul *vistiernicel* (слоуга наш Онюл кистѣрничєл). Tot sub Petru Rareș găsim pe Ion «Golâi *stolnicel*» (Іwнъ Голъи стольничєлъ) cumpărând moșie în Uberești, pe Prut. La 24 Septemvrie 1554 «Banul stolnicel» și alți cetași cumpără o poiană dela Alexandru Lăpușneanu. Incă din timpul lui Ștefan e pomenit satul *Stolnici* pe Bistrița: stolniceii știm că percepeau dijma din pește. Plecând dela aceste cazuri, putem deduce cu siguranță și existența celorlalți subalterni, a *armășeilor*, a *clucereilor*, a *postelniceilor*, etc.

Tot așa era și în Țara Românească. Și aci constatăm că marii dregători aveau sub ei o serie întreagă de dregători mai mici, atât la curte cât și în satele țării. De banul oltean ascultau *banii de județ* sau *bănișorii*, cari mai târziu s'au introdus și în județele din stânga Oltului. Intr'un document din 16 Martie 1494, dela Vlad Călugărul, sunt pomeniți «Colțea, Stan și Cocora, *vornici mici*», iar la 8 Ianuarie 1526, Radu dela Afumați dă poruncă să nu intre nimeni în satele mănăstirii Tismana: «vătafii nici mari, nici mici, nici banii, *nici slugile bănești*, *nici slugile marelui dvornic*. Când se delimitează, în 1520, hotarul dintre Ardeal și Țara Românească, găsim printre hotarnici pe un Radul *logofăt* din Borești și pe un Socol *logofăt* din Baia. Mai târziu, în 1583—1585, printre boierii luați pe răvașe domnești, pentru o pricină de moșie, apar de asemeni, un «Tudoru *logofet* ot Vlădeni și Voico *logofet* ot Cotteștii». *Vistierniceii* sunt amintiți ceva mai târziu, în acte dela începutul veacului al XVII-lea, cum e de pildă zapisul de vânzare din 1626—1627 în care se spune că martori «a fost oamene bone de sato de Săcoiani anome Nechifor vest(ierul) și Toma vest(ireul) și O<nci>ul vest(ierul)».

Cam în aceeași vreme găsim și pe *păhărnicei* și *stolnicei*. In schimb însă *postelniceii* apar pe vremea lui Neagoe Basarab: printre boierii cari procedează la delimitarea, amintită mai sus, dintre

www.dacoromanica.ro

Ardeal şi Ţara Românească, sunt şi Stanciul *postelnicul* din Crasna, Albul *postelnicul* şi Bran *postelnicul* din Polovragi. In 1569 întâlnim pe *armăşei* în satul Balaci.

Toţi aceşti subalterni din sate erau grupaţi pe *cete* şi aveau o organizare specială *militară* şi fiscală. In fruntea fiecărei cete sta câte un *vătaf*, astfel e, de pildă, Ionaşco, *vătaful de comişei din Uscaţi*, care are o pricină cu Lupul Prăjescu în timpul lui Gaspar Graţiani (documentul din 15 Martie 1620). Armăşeii din Balaci, amintiţi mai sus, alcătuiau şi ei o *ceată*, tot aşa vistierniceii din Bălţaţi şi Făurei, dela care ni s'a păstrat un document cu data 1673: « Dumitru, Nistor... şi alţi *cetaşi vistiernicei* toţi... ». Pe lângă vătaf, care mai târziu, în secolul al XVII-lea, se mai numea şi iuzbaşă — cuvânt turcesc însemnând « comandant peste o sută » — fiecare ceată mai avea şi un stegar care purta *steagul* cetei. In 1672, cu prilejul expediţiei Turcilor împotriva Cameniţei, Grigore Ghica, domnul Ţării Româneşti a fost nevoit să-i însoţească. « Au mers şi el cu oştile lui — spune cronica ţării — care strângându-şi den toate breslile: călăraşi, dorobanţi, roşăi, vistiernicei, spătărei, postelnicei, stolnicei, vornicei, păhărnicei, le-au făcut steaguri şi li-au dat tuturor suliţe văruite şi cu prapore fealiuri-fealiuri, fieştecare după breasla lui şi au făcut oaste frumoasă, atâta cât, mergând şi făcând halai înaintea Impăratului, s'au mirat şi Impăratul şi toţi Turcii de oşti ce avea Grigorie-Vodă frumoase ».

Peste toţi vătafii dintr'un judeţ era un *mare vătaf*. In Moldova, ştim că existau, la 1566, *douăzeci şi patru* de asemenea mari vătafi; în Ţara Românească, găsim menţionat, într'un document din 7 August 1523, pe lângă un Şerban vătaful din Târgul-Jiu şi un Stan vătaful din Gâlceşti, pe « Ioan marele vătaf » din Frumoşi (и ѡт Фрꙋмѡшіи Іѡн бєа ват).

Totalitatea cetelor de subalterni de acelaşi fel alcătuia o *breaslă* care mergea la războiu sub marele dregător de care depindea. Aceste bresle au reprezentat întotdeauna un element militar de primul rang; membrii lor alcătuiesc, după părerea noastră, *curtenii* din Moldova; în epoca veche, în secolul al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea, comandanţii acestor curteni, adică marii dregători mai poartă şi numele de *viteaz*, de origine veche slavă. Când Ştefan recunoaşte, la 6 Ianuarie 1395, suzeranitatea regelui

www.dacoromanica.ro

Vladislav al Poloniei, „printre marii boieri cari apar ca martori, figurează nu mai puțin de patru asemenea « viteji »: « pan Dragoș viteazul, pan Grozea viteazul... Ioaniș viteazul... Costea viteazul ». Curtenii au alcătuit miezul armatelor lui Ștefan cel Mare; ei sunt cei cari au fost « stropșiți » de mulțimea Turcilor, la Războieni. Numărul acestor curteni a fost însemnat, *câteva mii*; în catastihul de contribuabili al lui Petru Șchiopul, din 20 Februarie 1591, găsim un total de 4948, plus 626 de « vătași ». In timpul lui Gheorghe Ștefan, pe la 1654, curtenii plăteau un bir de 29.000 de ughi sau galbeni, din totalul de 70.000 cât se strângea din întreaga țară. Ei reprezentau deci nu numai un element militar, dar și unul fiscal de o deosebită importanță. Curtenii făceau serviciul cu rândul la curte, asigurând paza persoanei voievodului și îndeplinind diferite slujbe sau servicii. De aceea li se mai spunea și *slujitori*.

In Țara Românească, subalternii marilor dregători, alcătuiți în bresle, se numeau cu un termen generic, nu curteni, ci *roșii*. Mai târziu, numele acesta a rămas alipit numai de o singură breaslă, celelalte păstrându-și numirile speciale de spătărei, armășei, vistiernicei, postelnicei, etc.

Ceilalți proprietari de pământ, din afara breslelor, se adunau, în caz de război, pe ținuturi, sub comanda pârcălabului respectiv, iar apoi cetele ținuturilor se strângeau la locul de concentrare fixat de Domn, loc căruia Grigore Ureche îi spune *beleag*.

Orașele sau târgurile dădeau și ele contingentul lor militar. Se pare că, întocmai ca și în Ardeal, fiecare oraș era obligat să echipeze pe socoteala lui un număr de ostași. Așa rezultă cel puțin dintr'un document cu data 7 Mai 1665, din care aflăm că breasla butnarilor « de Mărățăi » (Piatra Neamț), vânduse un loc al ei mănăstirii Bisericanilor pentru ca să poată echipa oamenii de oaste ceruți de Dabija Vodă. « Am vândut sventei mănăstiri Beserecanilor — declară membrii breslei — cînd au vândut și târgoveții dumbrava iară Besèrecanilor și ne-au dat călugării 43 de lei bătuți și atuncea umbla leul 4 lei bani proști șalăi în zilele Dabije vod. Și aceale dealnițe le-am vândut când au trimis Dabijea vod pre dumnealui, pre Costantin Bantăș și pe Costantin Arapul *să facem oameni de oaste*; deci noi n'având ce face să rădicăm acea nevoe » am vândut locul. De sigur că și în veacul al XIV-lea

www.dacoromanica.ro

şi al XV-lea era la fel. Ţinând seamă de numărul apreciabil de târguri şi oraşe din ţările noastre chiar din vremea lui Mircea cel Bătrân şi a lui Alexandru cel Bun, contingentul militar furnizat de ele avea importanţă. Dar aceste târguri contribuiau şi în alt mod la alcătuirea armatei. Din ele se recrutau adeseori *lefegii*. Când Domnul — într'o împrejurare deosebită — avea nevoie grabnic de o trupă mai numeroasă, « striga târgul în leafă » şi în felul acesta îşi sporea armata. Aşa a procedat, de pildă, Ştefan Tomşa, atunci când s'au revoltat boierii şi au venit împotriva lui cu oaste. « Se speriese Ştefan Vodă — povesteşte cronica lui Miron Costin — de o tulburare ca aceea; ce, îmbărbătându-l cine erau pe lângă dânsul, au strâns dărăbanii... *şi au strigat şi târgul în leafă*; şi s'au strâns den târgoveţi şi den slugile neguţitorilor şi oameni nemernici, câtăva gloată... la Ştefan Vodă ». Tot din oraşe se recrutau uneori ostaşii « *în dobândă* », adică aceia cari plecau la războiu în nădejdea prăzii pe care o vor lua dela duşman. Cităm un asemenea caz din vremea lui Vasile Lupu, povestit tot de Miron Costin: « Şi într'una de zile, prelejindu-se Vasilie Vodă la masă vesel şi viind iar jalobă pentru Tătari că strică ţeara, cum era la masă vesel, îndată au chiemat căpitanii, dându-le poroncă să purceazâ, într'acea dată cu slujitorii, şi den slugi boiereşti *şi den târg, cine va vrea să meargă în dobândă să lovească pre Tătari*. Au făcut îndată poronca căpitanii; şi neamul Moldovenilor den firea lor la dobândă lacomi, care cum au putut *şi den oraş a dobândire cai, fiind oraşul plin de toată sama de oameni pre atunci*, şi den slugi boiereşti mulţime, şi au mers împreună cu slujitorii de au lovit pre Tătari fără veste, nice 'n gând având Tătarii de una ca aceea ».

In genere însă, *lefegiii* sau mercenarii se recrutau dintre străini. Erau Poloni, Lituani, Unguri, Secui, Saşi, Nemţi, mai târziu şi Cazaci, apoi Turci, Sârbi şi Bulgari, şi chiar Francezi, Italieni, Valoni. Cei poloni avea un nume special: *joimiri*, din žolnierz (Söldner), ajuns la noi prin malorusă.

Despot Vodă ţinea pe lângă dânsul o trupă de lefegii « Nemţi, Unguri, Leşi, oameni streini ». Radu cel Frumos în lupta sa cu Laiotă Basarab avea, pe lângă 15.000 de Turci, şi « alţi lefecii ce-i adunase ». Lăpuşneanu — ne spune cronica — « au învăţat cu taină într'o zi lefecii, carii au avut streini, de au tăiat pe boieri ».

www.dacoromanica.ro

Numărul cel mai mare de lefegii în Țările noastre a fost pe vremea lui Mihai Viteazul: circa patrusprezece mii. Ni s'a păstrat chiar o prețioasă însemnare a vistieriei care specifică din ce anume corpuri de trupă se compunea această armată de lefegii. « Să se știe lafe (= lefi) ce am dat în vistierie », spune vistiernicul Dumitrache, cel care a făcut plățile, și anume: « *Cazacii toți*... cai 2917... taleri 14585; *Cazaci pedeștri* 18; *Ungri* (*sic*!) cai 916... taleri 4780, *Moldoveni*... cai 1452... taleri 14870; *Sârbi* cai 1608... taleri 16.500; *Beașlii sârbi*... cai 40... taleri 400; *Drăbanți*... 4000... taleri 25.948; *Drăbanții*... 2010... taleri 6535; *Tunarii*... taleri 592; *Drăban<ții> unguri*... 200... taleri 721; *Gibri Gașpar și Ivan Brancovic* (unul ungur, celălalt sârb)... 120 cai... taleri 655; *comișei*, *stegar*, *satârgii*, etc., lefi mărunte... 2019 taleri ». In total așa dar, pentru vreo 14.000 de ostași, dintre cari ceva peste 7000 călăreți, iar restul pedestrași, lefile pe o lună — ale unora dintre drăbanți și ale beșliilor sârbi pe două — se urcau la suma considerabilă de 92.799 taleri. In genere, Domnii se mulțumeau cu puțini lefegii, câți era nevoie pentru paza curții. De altfel aceștia — în Moldova la începutul secolului al XVI-lea, li se mai spunea și *joldunari* dela jold (germanul *Sold*, ajuns la noi prin filieră polonă: žold) — costau mult și dacă nu erau plătiți la timp, produceau și neorânduieli. Ni s'a păstrat un act de angajament al unor mercenari lituani, pe vremea lui Iliaș voievod, feciorul lui Alexandru cel Bun. Iată ce spune Domnul: « ... ne îndatorăm în scris acestor pani care au venit la noi din Țara Litvei în slujba noastră, mai sus numitului pan Stanislav din Vronovo, panului Pașco Albul, panului Micolai, panului Mihal și altora care sunt sau vor fi împreună cu dânșii, *că făgăduim și avem să le plătim leafă pe fiecare lună, câte cinci grivne leșești de lance, socotind grivna cu trei zloți turcești*, iar pentru pagube chezășuim... Dacă nu le vom plăti leafa și pagubele, le dăm voie lor și celor ce-i vor însoți pe dânșii, să ne ceară, să ne ocărească, să puie mâna pe negustătorii noștri și pe oamenii noștri, până ce vom împlini zapisul nostru... *și-le făgăduim a le da și hrana cailor*... ».

Tot cu caracter militar pot fi socotiți și unii locuitori mărginași cari aveau rolul de a asigura paza hotarelor. Cei cari păzeau trecătorile și potecile munților spre Ardeal se numau în Mol-

www.dacoromanica.ro

dova *străjeri*, iar în Ţara Românească *plăieşi* şi *opcinaşi* (cei ce umblă pe plaiuri şi pe opcine adică pe culmi). Greşit s'a atribuit apărarea cetăţii Neamţului, când cu asediul lui Sobieski, plăieşilor. In realitate, cei nouă ostaşi cari au rezistat eroic armatei polone şi nu s'au predat decât după ce li s'a trimes ordin ca din partea Domnului, de fapt însă ticluit de asediatori, aparţineau corpului de *vânători*, aşa cum o spune de altfel lămurit Dimitrie Cantemir, atât în « *Viaţa* » părintelui său cât şi în *Istoria Imperiului Otoman*. *Plăieşi* n'au existat decât în Ţara Românească şi în Ardeal. Ei locuiau ca şi *străjerii* moldoveni în satele de munte sau, spre a întrebuinţa chiar termenul din documente, în satele de pe *plaiuri*. Peste plăieşii dintr'un sat era mai mare un *vătaf*, iar peste plăieşii şi vătafii dintr'un plai era un *vătaf de plai*. In Ţara Românească au fost 17 plaiuri, câte două de judeţ, afară de judeţele Râmnicului Sărat, Prahova şi Mehedinţi care n'aveau decât unul. Cu timpul, s'a extins numirea de sate plăieşeşti — în mod impropriu — şi la cele dela marginea *dinspre Dunăre*. Aşa se face că găsim, pe vremea lui Brâncoveanu, o listă de «satele plăieşeşti pre judeţe cum scrie în jos anume, ce au eşit la Iulie 20, leat 7198 » (= 1690) în care sunt înşirate şi o serie de sate din Ialomiţa, « Elhov » (vechiul nume al judeţului Ilfov!), Vlaşca şi Teleorman.

In afară de străjeri şi plăieşi, mai erau, în amândouă ţările, *călăraşii*, cu o atribuţiune identică, anume de a face paza la hotarul dinspre Dunăre şi Nistru. Ei erau împărţiţi pe *steaguri*; în secolul al XVII-lea, găsim steaguri de călăraşi la *Floci* (gura Ialomiţei!), la *Lichireşti*, care mai târziu, în veacul al XVIII-lea şi-a şi schimbat din această pricină numele, devenind Călăraşii (oraşul de astăzi!), la *Hodivoae*, aproape de Giurgiu, la *Ruşii de Vede*, la *Zimnicea*, la *Caracal*, apoi şi mai în interiorul ţării, ca de pildă, la *Buzău*, la *Gherghiţa*, la *Ploieşti*, la *Piteşti*, la *Măneşti*.

In Moldova, călăraşii erau aşezaţi în ţinuturile dinspre Nistru; în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, cei din Orhei şi Lăpuşna depindeau de marele serdar căruia îi era încredinţată paza « marginei ». Călăraşii, şi într'o ţară şi în cealaltă, aveau în atribuţiile lor şi ducerea ştirilor şi ştafetelor dela şi pentru domnie. Lui Aron Vodă tiranul, de pildă, ei îi aduc ştirea maziliei (1592). Pe vremea lui Dimitrie Cantemir se ajunsese chiar la o specializare: erau unii călăraşi — o sută în total — care duceau ştirile

www.dacoromanica.ro

la Poartă și se numeau din pricina aceasta « Călărași de Țarigrad », și « Călărași de Galați »; alții — tot o sută — cari erau trimiși în Polonia și Rusia, se mai numeau și « Imblători de Hotin » și « Imblători de Soroca ».

O altă categorie de ostași moldoveni o formau *hânsarii*, al căror nume, de origine slavă, înseamnă « tâlhari », « corsari ». Ei mergeau la războiu « în dobândă », adică în nădejdea prăzii pe care o vor lua dela dușman. Ii găsim la Nistru, la Prut și în codrul Tigheciului; în fruntea lor erau vătafi și « căpitani de hânsari » cum sunt aceia, de pildă, cărora li se adresează Ștefan Tomșa. Extrem de interesant e documentul din 8 Mai 1598 în care Eremia Movilă arată cum au venit înaintea lui « Costin Murguleț din Frasini și cu Cotlon din Hnilodove și cu Gligorie din Cobolta și cu Pavăl din Dumbrăveni și cu Simeon din Loze și *10 hânsari din Măgura și cu Hânsar din ținutul Sorocăi* », de au pârît pe Macri biv vel armaș că le-a luat mai mult decât poruncise domnia din pleanul, adică prada pe care o luaseră dela niște Turci în pădurea Onicenilor. Cu tot caracterul lor special, hânsarii formau totuși o breaslă ostășească, dovadă actul din 1696 al lui Antioh Cantemir care se adresează curtenilor de țară, aprozilor, stolniceilor, călărașilor și *hânsarilor*. Găsim, asemenea spătăreilor, păhărniceilor, armășeilor, etc., chiar și forma *hânsărel*, cum e de pildă Chirilă hânsărelul dintr'un act cu data 1619. In Țara Românească n'am întâlnit un corp de hânsari.

Locuitorii satelor domnești, boierești și mănăstirești, adică rumânii sau vecinii, nu merg la războiu după cum am spus și mai înainte, decât în cazuri excepționale, când Domnul cheamă întreaga țară sub arme, când se ridică « oastea cea mare ». Această expresie o găsim într'un hrisov din 10 Iunie 1415, dela Mircea cel Bătrân, prin care satul Beala din județul Motrului, aparținând la mai mulți boernași, e scutit de dări și slujbe, cu o singură excepție totuși: « numai la oastea cea mare (великѫ воискѫ) să slujească, altceva nimic mai mult ». In același sens credem că trebuie înțeles și documentul de fundare al Mănăstirii Vodița prin care Vlaicu Vodă îi dăruiește, între altele, satul Jidovștița, « slobod de toate dările și slujbele domnești și de oaste ». Iar când Vlad Voievod, la 1531, îngăduie egumenului Teofan dela Tismana să-și facă slobozie pe vadul Bistrețului, el cere rumânilor cari se vor așeza

www.dacoromanica.ro

acolo numai două lucruri: «fără numai bir să plătească şi *oaste mare să facă*».

Dar dacă nu mergeau în mod obişnuit la războiu, în schimb locuitorii satelor boiereşti şi mănăstireşti erau obligaţi *să lucreze la cetăţi* şi *să facă de strajă*. Avem în privinţa aceasta un act categoric dela Ştefan cel Mare, din 17 Aprilie 1475, prin care se întăreşte mănăstirii de călugăriţe dela Horodnic stăpânirea peste două sate. In semn de deosebită favoare, voievodul scuteşte pe locuitorii acestor sate de *toate* dările şi slujbele: «să nu ne plătească nouă nici dajdie, nici posadă, nici podvoade, nici iliş, nici la cetate să nu «robească» (= să nu lucreze), nici la posadă, *nici la strajă să nu meargă*, nici la mori să nu lucreze, *nici la oaste să nu meargă*».

Armamentul a fost şi la noi ca şi în celelalte părţi, de două feluri: *ofensiv* şi *defensiv*. Cel ofensiv cuprindea *arcul* şi *săgeţile*, *suliţa* sau *fuştiul* şi *sabia*. Apoi armele zise ţărăneşti: *ghioaga*, *toporul*, *securea* şi *coasa*. După introducerea armelor de foc, în prima jumătate a veacului al XV-lea, am cunoscut şi noi *sineţele* corespunzând puştilor de azi; la tunuri li se spunea în vremea aceea *puşci*. Armamentul defensiv se alcătuia din *scut* sau *pavăză* şi din *platoşe*, *za*, *coif*, rareori *armura* întreagă.

Arcul a fost întrebuinţat la noi din timpul străvechi. Cuvântul e de origine latină, după cum tot latin e şi cuvântul săgeată. In afară de arcul obişnuit, simplu, alcătuit dintr'o vargă de lemn flexibil şi rezistent (de obiceiu alunul, frasinul, carpenul, tisa, ulmul), şi o coardă de in sau cânepă unsă sau de maţe, strămoşii noştri au cunoscut şi arcul asiatic sau tătăresc, a cărui vargă de lemn era compusă din trei părţi, una la mijloc, mai tare (uneori de metal) şi alte două la extremităţi, flexibile şi înstrunite ca la arcul simplu. Bătaia arcului asiatic era ceva mai mare. Săgeţile, de lemn, cu vârf de metal, aveau o lungime de 80—96 centimetri şi erau purtate într'o tolbă de piele numită *cucură* (cuvântul e de origine latină). Se puteau trage până la 12 săgeţi pe minut; bătaia maximă era de 220 metri. Intocmai ca şi Tătarii, şi ai noştri ştiau să mânuiască arcul din fuga calului, cu multă dibăcie. S'au întrebuinţat şi *arbalete*, a căror bătaie era mai mare, dar mai rară. Ion Neculce, în *O samă de cuvinte*, ne spune următoarele: «Lăsat-a Ştefan Vodă cel Bun la mănăstirea Putna, după moartea lui, arcul lui... *şi arcul l-au fost trăgând cu vârtej*...».

www.dacoromanica.ro

Fuştiul sau sulița era de lemn, cu vârful însă de fier. Moldovenii şi Tătarii aveau şi sulițe cu vârf dublu: unul ascuțit pentru împuns, celălalt încovoiat, ca un cârlig, pentru apucat şi tras.

Săbiile erau de două feluri: unele drepte, cu două tăişuri, întrebuințate mai ales în apus, altele încovoiate cu un singur tăiş, răspândite în răsărit, la Tătari şi la Turci. Sabia dreaptă se mai numea şi *spadă*; uneori era aşa de mare şi de grea că se mânuia cu ambele braţe. Pe vremea lui Mircea şi a lui Ştefan, spada predomină în ţările noastre, în Ungaria şi în Polonia. Mai târziu, locul ei îl va lua sabia încovoiată. Moldovenii aveau un anume tip de spadă, bine cunoscut în Italia. De aceea la Genova se putea comanda, în 1468, « una spada a la facione velachesca ». Ni s'au păstrat, din fericire, trei spezi moldoveneşti din vremea aceea; una din ele a aparţinut chiar lui Ştefan cel Mare; sunt probabil din spezile care au rămas pe câmpul de luptă dela Războieni: aşa se explică faptul că ele se află astăzi în Muzeul din Stambul, de unde vor trebui aduse, orice am da în schimb, la Muzeul Militar din Bucureşti. Spada lui Ştefan, de oţel, măsoară 1,30 metri lungime. Mânerul este înfăşurat în sârmă de aur şi se termină printr'un disc pe care se află, continuându-se de pe o faţă pe cealaltă, următoarea inscripţie, în limba slavă: « † Ioan Ştefan Voievod, domn al Ţării Moldovei » († Іωанъ Стефанъ коѣ<ко>да господарь земли молдавс<ко>і). Garda este perpendiculară pe mâner. Una din celelalte două săbii pare să fi aparţinut unui boier moldovean, din vremea lui Ştefan. Discul prin care se termină mânerul, are, pe o parte, stema ţării, capul de bour, pe cealaltă un scut împărţit în două; în jumătatea din dreapta se află trei grinzi transversale, în cea din stânga o cruce şi o semilună. Garda e oblică faţă de mâner. La cea de a treia spadă, discul are pe o faţă tot capul de bour, pe cealaltă un scut cu o semilună, o săgeată şi două steluţe. Mânerul, ca şi la precedenta, e înfăşurat cu sârmă; garda este încovoiată în sus. Pare să fi aparţinut tot unui boier de al lui Ştefan.

Ghioagele sau măciucile (ambele cuvinte sunt de origine latină) se făceau dintr'un lemn tare (corn, gorun) *strujit*, adică cioplit, *pârlit* şi uneori *ghintuit* adică ţintuit cu cuie sau piroane cu capul lat şi rotund sau poliedric. Topoarele şi coasele erau cele obişnuite, de care se foloseau ţăranii în pădure şi la coasă. Numai cozile

www.dacoromanica.ro

celor dintâi erau mai lungi, pentru a permite lovitura dela oarecare distanţă. Coasele se întrebuinţau foarte adeseori pentru a tăia picioarele cailor duşmanilor.

Armele de foc s'au introdus la noi din prima jumătate a veacului al XV-lea. In 1432—1433, Vlad Dracul scria Braşovenilor: « Deci vă rog ca pe nişte fraţi ai mei, *pregătiţi-mi o sută puşti, cu toate cele de trebuinţă*, şi cu arcuri, cu săgeţi, cu scuturi, cât veţi putea mai multe ». Iar în Octomvrie-Dechemvrie 1445, acelaşi domn se adresa din nou Braşovenilor: « Vă rog dar să ne ajutaţi cu arcuri şi cu săgeţi *şi cu puşti şi să ne daţi salitră ca să*

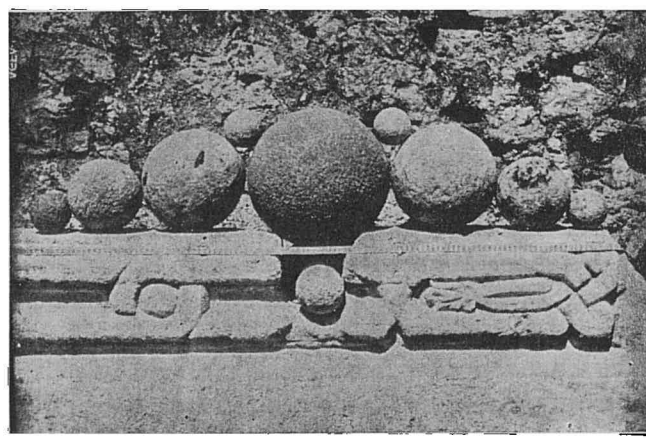

Fig. 110. — Ghiulele de piatră pentru tunuri, găsite la Cetatea Albă, în săpături.

ne facem praf » (и пѫшками и . . . салонитро). In Moldova, prima menţiune despre armele de foc o găsesc în inscripţia pusă de pârcălabul Stanciul la Cetatea Albă în 1454, în care se spune: « S'a săvârşit acest zid şi a fost înarmat cu tunuri (орѫжень) de Dumnealui Stanciul, în anul 6962, luna lui Martie » (vezi fig. 110 şi 111). La primul atac asupra Chiliei, în 1462, Ştefan cel Mare a fost rănit la piciorul stâng de o « puşcă »; la cel de al doilea, în 1465, cronica ne spune că Moldovenii « loviră şi începură *a bate cetatea Chiliei* şi astfel o bătură toată ziua », evident, cu tunurile. In lupta dela Vaslui, Ştefan avea 20 de tunuri şi hotărîse să se tragă câte şapte lovituri de fiecare piesă; la Războieni, din pricina tirului artileriei,

www.dacoromanica.ro

Ienicerii s'au aruncat cu faţa la pământ. Pe vremea lui Petru Rareş, existau şi *sîneţe*; acum întâlnim pentru întâia oară cuvântul « sineţari » (скинецари) adică purtători de sâneaţă. In lupta dela Obertyn, Moldovenii aveau chiar şi un fel de mitraliere primitive. Martin Bielski, martor ocular, le descrie ca fiind alcătuite din şase sau opt ţevi, lungi de câte un cot, aşezate una lângă alta pe două roţi mici, aşa încât se pot deplasa cu uşurinţă. Ţevile se aprind una dela cealaltă, repede « astfel că puşcătura poate să meargă fără întrerupere »; « cartuşele sunt învelite în hârtie »; gloanţele, obişnuite, de fier sau de plumb. Bătaia armelor

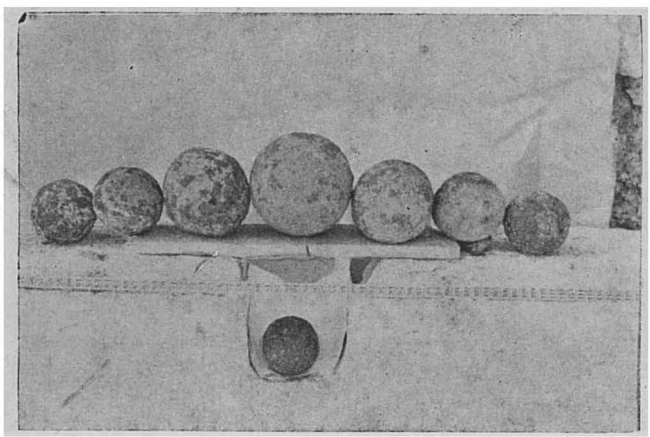

Fig. 111. — Ghiulele masive de fontă pentru tunuri, găsite la Cetatea Albă, în săpături.

de foc era însă, în genere, mică, iar eficacitatea lor redusă. In ce priveşte armamentul defensiv, nu se poate vorbi de o întrebuinţare curentă şi de mari proporţii a armurii medievale *complete*. Aceasta era cunoscută, evident, şi la noi: Radu I, tatăl lui Mircea cel Bătrân, apare pe monetele sale îmbrăcat tocmai într'o astfel de armură; câţiva boieri însemnaţi vor fi avut şi ei asemenea îmbrăcăminţi complete de metal; mulţimea ostaşilor însă, şi a boierilor de ţară, n'a întrebuinţat-o. Era şi scumpă şi grea, împiedicând mişcările iuţi care au constituit tocmai una din caracteristicile luptelor noastre. Dezastrul cavalerilor francezi la Nicopole se explică în parte şi prin greutatea armurilor pe care le purtau. La noi s'a

www.dacoromanica.ro

întrebuinţat *cămaşa de zale* (vezi fig. 112) sau *platoşa de oţel* care acoperea pieptul, apoi *coifuri* rotunde, fără vizieră. Cei mai mulţi dintre ostaşi aveau haine de in umplute, groase de trei, patru degete, şi cu cusături dese sau cojoace care-i apărau de loviturile de sabie. Scuturile în genere erau mici şi uşoare; unele se făceau din metal, altele din lemn acoperit cu piele, altele chiar din răchită împletită strâns.

Diferitele corpuri de trupă care alcătuiau oştirea aveau fiecare un steag distinctiv, de aceea chiar corpul însuşi se numea adeseori «steag». In 1432, Alexandru Aldea anunţa Braşovenilor că

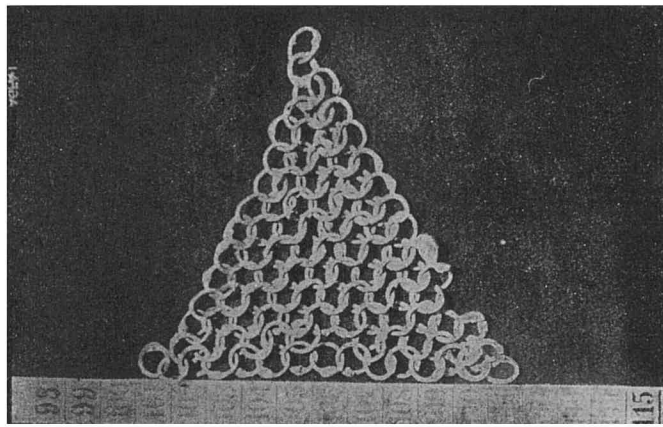

Fig. 112. — Fragment de za, găsit în săpăturile dela Cetatea Albă.

i-au venit în ajutor «patru steaguri de Moldoveni» (Молдовци д҃ стегови). In lupta dela Soci, a pierdut Radu cel Frumos «toate steagurile» şi chiar «schiptrul cel mare». Ştim apoi că în campania din toamna lui 1473, Ştefan cel Mare a împărţit «oştirii sale steagurile la Milcov», în ziua de 8 Noemvrie. In afară însă de aceste steaguri, ale diferitelor corpuri de trupă, era steagul domnului. Cunoaştem două din steagurile lui Ştefan cel Mare. Unul din ele, păstrat la Muzeul Militar din Bucureşti, este de formă dreptunghiulară; înfăţişează pe Sfântul Gheorghe «din Cappadocia» («ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ Καπ(π)αδόκιος»), încoronat cu o coroană cu 9 vârfuri, stând pe un jilţ domnesc, ţinând cu amân-

www.dacoromanica.ro

două mâinile sabia și călcând în picioare balaurul. De o parte și de alta a capului, sunt doi îngeri; unul ține o spadă, celălalt un scut. Pe margini, inscripția, în limba *slavă*, cu următorul cuprins: «O luptătorule și biruitorule mare Gheorghe, în nevoi și în nenorociri grabnic ajutător și cald sprijinitor, iar celor întristați bucurie nespusă, primește dela noi această rugăminte a smeritului tău rob, a domnului Ioan Ștefan Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei; păzește-l pe el neatins, în lumea aceasta și în cea de apoi, prin rugăciunile celor ce te cinstesc pe tine; ca să te preamărim pe tine în veci, amin. Și a făcut-o aceasta în anul 7008 (1500), în al 43-lea an al domniei sale».

Cetățile erau unul din mijloacele de apărare ale teritoriului Țărilor Românești. Ele serveau pentru a opri sau a încetini înaintarea dușmanului, dând astfel armatei de țară timp ca să se strângă; slujeau în același timp și ca loc de adăpost pentru Domn, pentru boieri și o parte a locuitorilor din împrejurimi. Insemnătatea cetăților a fost mai mare în Ardeal și în Moldova, mai mică în Țara Românească. O parte a lor — cea mai însemnată, dincoace de Carpați — se afla *la hotare* sau în imediata apropiere (de pildă Hotin, Cetatea Albă, Crăciuna, Giurgiu, Severin, Bran, etc.); o altă parte se afla chiar *în interiorul țărilor* (de pildă Roman, Suceava, Teleajen, București, Cluj, Cetatea de Baltă, etc.). Unele erau *de zid* (piatră și cărămidă); ruinele lor, impunătoare chiar când e vorba de Hotin, Soroca, Cetatea Albă, stau mărturie; altele erau de lemn și de pământ; acestea din urmă, numite mai târziu și *pălănci*, s'au risipit cu totul, așa încât pentru câteva din ele nu se poate preciza nici măcar locul unde se aflau.

O cetate de zid se alcătuia, în genere, din următoarele părți: la mijloc, un fort sau un *reduit* de piatră, de formă adesea dreptunghiulară (Suceava, Neamț, Cetatea Albă), alteori rotundă (Soroca) sau oblongă (Hotin). Acest fort constituie, de obiceiu, partea cea mai veche a cetății și e de dimensiuni mici: la Cetatea Neamțului, el măsoară 46×40 de metri; la Suceava 42,50×45 metri, la Cetatea Albă 34,65×37,20 metri, la Soroca 26 metri (diametru). La Hotin, dimensiunile sunt mai mari: 37,90×110,70 metri. Acest fort e prevăzut cu turnuri, rotunde sau pătrate, la unghiurile zidului. Turnurile au mai multe etaje și se termină ca și zidul dintre ele, cu creneluri. Grosimea zidurilor fortului variază:

www.dacoromanica.ro

Fig. 113. — Ruinele Cetății Albe. Fortul Central.

www.dacoromanica.ro

de 4,94 metri la Cetatea Albă și de 4,50 metri la Hotin, ea este de 3,65 metri la Neamț, de 2,50 metri la Suceava și numai de 1,60 metri la Soroca. In fort se păstrau munițiile și proviziile; tot aci era locuința garnizoanei. Fortul era înconjurat de un zid sau de o incintă poligonală, prevăzută și ea cu turnuri, circulare (Cetatea Albă) sau semicirculare (Suceava). Câteodată însă acest zid exterior, lipsește: e cazul cetăților dela Neamț și Soroca. Grosimea zidului exterior variază; chiar la aceeași cetate constatăm diferențe, după cum primejdia bombardării era mai mare sau mai mică. Astfel, de pildă, la Suceava, zidul din partea de apus, asupra căruia se putea trage cu ușurință și cu eficacitate de pe platoul Mirăuților, avea 5 metri. pe când cel dinspre Sud-Vest mai puțin expus, 3 metri, iar cel dinspre Est, foarte puțin expus, numai 1,60 metri. De jur-împrejurul zidului exterior se afla un șanț, uneori umplut cu apă. La Suceava, dimensiunile lui erau de 40 metri lățime și 5 metri adâncime. La Cetatea Albă, apa din șanț avea o adâncime de 8 picioare, adică 2,44 metri.

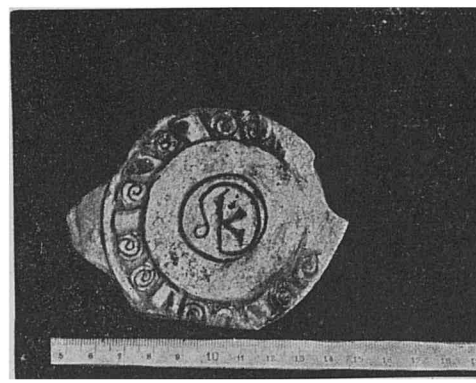

Fig. 114. — Ceramică bizantină găsită la Cetatea Albă, în săpăturile făcute acolo.

Mai toate cetățile erau așezate pe poziții dominante, de unde ochiul putea cuprinde un vast orizont. Din cauza configurației terenului, asediul era adeseori dificil și garnizoana, chiar foarte redusă, putea rezista multă vreme.

Cea mai veche cetate a Moldovei este *Cetatea Albă* (vezi fig. 113, 114 și 115). Bizantinii îi spuneau Maurocastron, uneori însă și Asprocastron. Pe timpul lui Roman Voevod (1391—1394) care se intitula cu mândrie Domn « dela munți până la mare », ea se afla în mâinile Moldovenilor. In 1421, după primul asediu turcesc, care avusese loc cu un an mai înainte, cetatea este reparată cu ajutorul lui Vitold, marele duce al Lituaniei; acesta trimisese

www.dacoromanica.ro

12.000 de oameni şi 4000 de care cu material de construcţie. Alte reparaţii şi adaosuri se fac în 1439, în timpul lui Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun, apoi în 1454 — în anul precedent fusese cucerit Constantinopolul — când se construeşte *un zid prevăzut cu tunuri.* Sub Ştefan cel Mare, «s'a săvârşit — în 1476 — marea poartă» a cetăţii, iar în 1479 un zid al ei. La începutul lui August 1484,

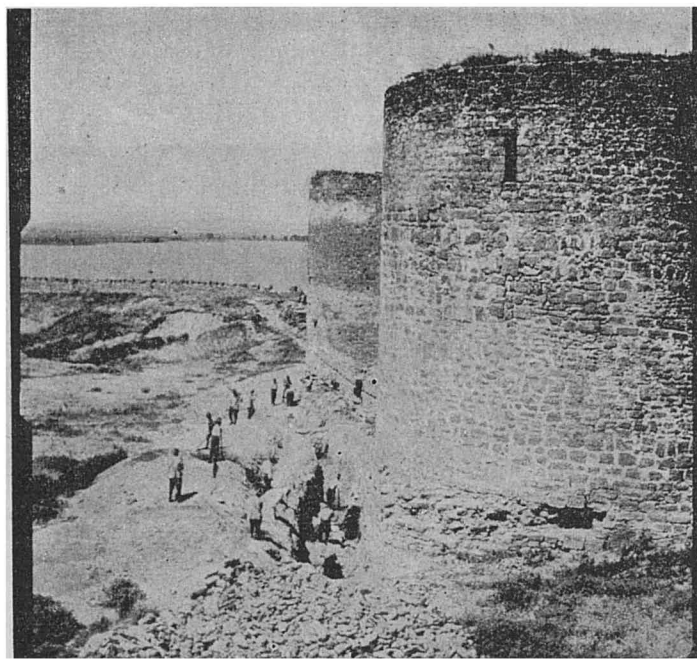

Fig. 115. — Turnuri de apărare la Cetatea Albă.

după un scurt asediu, Cetatea Albă cădea în mâinile Turcilor cari aveau să o stăpânească până în 1806.

Cetatea *Chiliei* a fost la început pe malul *drept* al braţului Chilia, acolo unde se află astăzi Chilia Veche. După atacul nereuşit din 1462, Ştefan izbuteşte să o ocupe trei ani mai târziu; fiindcă însă, prin aşezarea ei, *dincolo* de Dunăre, ea nu putea fi apărată cu uşurinţă de Moldoveni, cuceritorul puse să se zidească, în 1479, o nouă cetate, pe malul stâng al braţului, pe locul Chiliei Noi de astăzi. Construcţia s'a făcut într'un timp record: 25 de zile

www.dacoromanica.ro

(22 Iunie—16 Iulie); e drept că au lucrat, cum ne spune cronica «opt sute de zidari și șaptesprezece mii de ajutoare». In aceeași vară tragică din 1484 a căzut și Chilia pentru mai bine de trei sute de ani în mâinile Turcilor.

Spre Țara Românească, Ștefan și-a asigurat hotarul, cucerind, în 1482, Martie în 10, *Crăciuna*. Unde era așezată această cetate, de lemn și de pământ, nu se știe cu siguranță. Cei mai mulți o situează deasupra Odobeștilor, pe dealul care și astăzi poartă numele de Cetate; s'a emis însă și părerea că ar fi fost așezată pe Siret, în preajma satului Vadu-Roșca. In acest din urmă loc sau în alt punct de pe Siretul inferior, la hotar, știm că Radu cel Frumos a construit în 1471 o cetățuie («fortalicium»), în fața căreia Ștefan a fost obligat, la rândul său, să facă alte cetățui («alia fortalicia»), abătând în același timp apa Siretului dela aceea a dușmanului său.

In spre Ardeal, era o singură cetate, a *Neamțului* (vezi fig. 116 și 117). Ea a fost ridicată, se pare, de Sașii din Bistrița, înainte de întemeierea Moldovei; că ar fi zidit-o Cavalerii Teutoni pare mai puțin probabil. Bine așezată și bine întărită, Cetatea Neamțului n'a putut fi luată nici de Sigismund, regele Ungariei, în Fevruarie 1395, nici de Turci în 1476; până târziu, în veacul al XVII-lea ea a constituit un punct puternic de sprijin și un loc sigur de adăpost pentru domnii Moldovei.

In spre Poloni, hotarul era păzit de două cetăți, a *Țeținei* și a *Hotinului* (vezi fig. 118). Prima se afla lângă Cernăuți, pe un deal înalt, dominând tot ținutul; o găsim pomenită în 1394, cu prilejul soliei trimise de Ștefan I către Vladislav Iagello. Cea de a doua păzea un vechiu vad al Nistrului. Ambele au fost ridicate, în preajma întemeierii Moldovei, de către regele Cazimir cel Mare al Poloniei (1340—1370), pentru a apăra drumul de comerț care unea orașele Galiției cu porturile dela mare (Chilia și Cetatea Albă) și, în același timp, și hotarul de miazăzi al posesiunilor sale. Și după ce stăpânirea Moldovei ajunge la Nistru, Polonii au mai ținut pentru scurte intervale de timp, cetatea Hotinului. Chiar Ștefan cel Mare, la începutul domniei, a trebuit să le-o cedeze pentru câțiva ani. Petru Rareș a mărit-o iar Turcii i-au reparat și lărgit în 1713 zidul înconjurător, făcând și diferite alte lucrări.

www.dacoromanica.ro

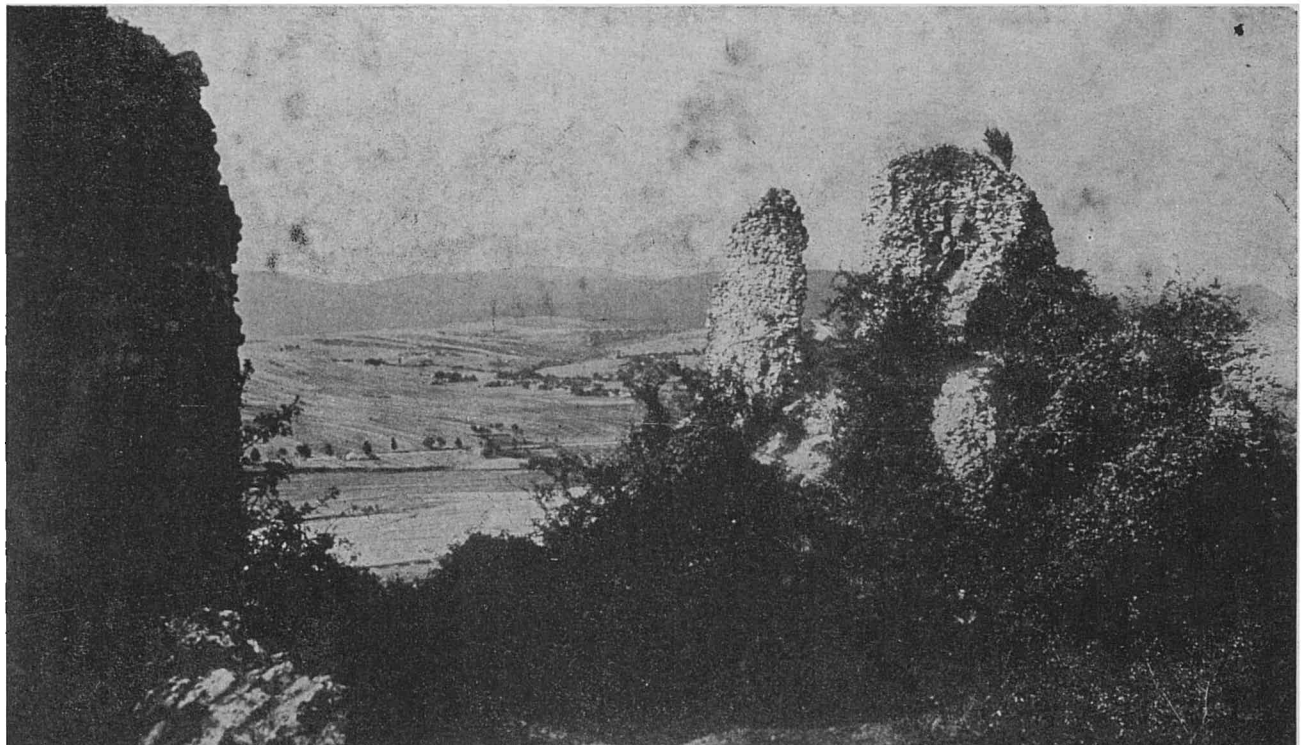

Fig. 116. — Ruinele Cetăţii Neamţului.

www.dacoromanica.ro

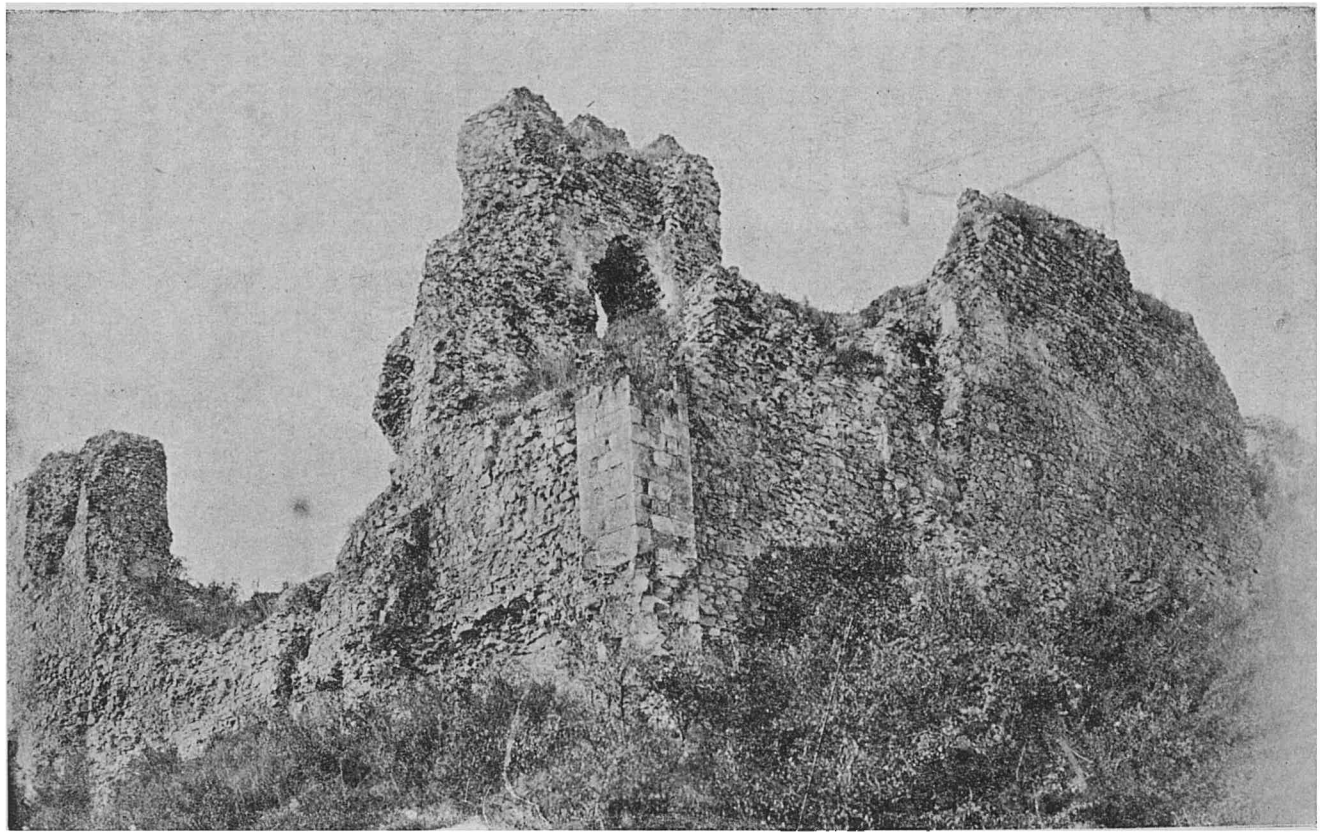

Fig. 117. — Ruinele Cetății Neamțului.

www.dacoromanica.ro

Mai spre răsărit, tot pe Nistru, ținând strajă împotriva Tătarilor, era cetatea *Soroca* (vezi fig. 119). Tradiția locală atribue întemeierea ei lui Ştefan cel Mare, sub care apare în documente, în 1499, primul pârcălab de Soroca. Miron Costin în *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, afirmă însă că « Soroca a zidit-o Domnul Petru după a doua descălecare », ceea ce poate însemna și Petru al Mușatei și Petru Rareș. Dacă admitem cea de a doua identificare, dacă Petru Rareș este cel care a zidit cetatea *de piatră*, și în sprijinul acestei ipoteze a fost invocată și o scrisoare din 23 Aprilie 1543 prin care domnul chiamă pe un meșter bistrițean să lucreze la cetatea Sorocăi — atunci rezultă că Ştefan a ridicat numai o cetate de lemn și de pământ. In cazul însă când prin « Domnul Petru » trebuie să înțelegem pe fiul Mușatei, atunci tradiția locală exprimă adevărul, considerând pe Ştefan cel Mare ca ziditorul cetății de piatră ale cărei puternice ziduri stau și astăzi pe malul Nistrului.

Tot pentru paza « marginei » împotriva Tătarilor, a fost făcută și cetatea *Orheiului* ale cărei ruine ar fi, după ultimile cercetări, spre Sud-Est de orașul cu același nume, în cotul ce face Răutul între satele Trebujeni și Butuceni. Impotriva acestei identificări se ridică totuși o obiecție: ce va fi făcut pe întemeietorul cetății s'o așeze tocmai în acest loc, « un adevărat ceaun », dominat din trei părți de malurile înalte ale Răutului, când știut este că toate celelalte cetăți ale noastre sunt așezate, dimpotrivă, pe înălțimi? Și faptul că locul nu e chiar pe Nistru, așa cum ar fi fost normal și cum e cazul cu restul cetăților răsăritene, ci la o distanță de circa 10 kilometri de el, e încă un indiciu împotriva identificării propuse.

Tighina nu se constată a fi cetate pe vremea lui Ştefan cel Mare. In 1538, când Petru Rareș este silit să părăsească domnia, Turcii cuprind și anexează orașul și ținutul înconjurător, ridicând în același timp cetatea căreia-i dau numele de *Bender* (vezi fig. 120).

In interiorul Moldovei erau cetățile dela *Roman* și *Suceava*. Cea dintâi, de lemn și de pământ, a fost arsă de Mateiaș Corvin în 1467, cu prilejul expediției care s'a terminat așa de dureros la Baia. Câțiva ani mai târziu, și anume în 1483, Ştefan cel Mare începu să zidească aci o cetate de piatră. Pârcălabii de Roman

www.dacoromanica.ro

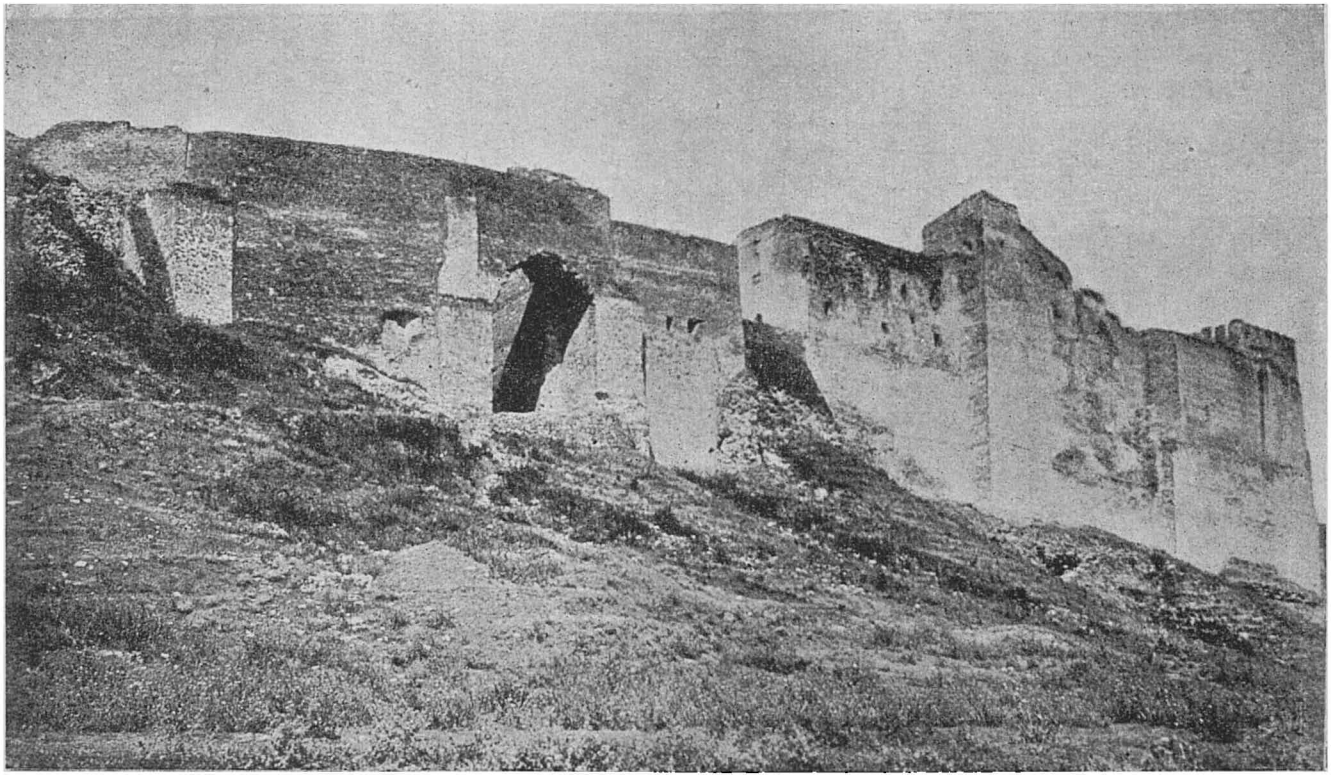

Fig. 118. — Ruinele Cetății Hotinului.

www.dacoromanica.ro

sunt numiţi în documente, în mod obişnuit « pârcălabi de Cetatea Nouă »; cetăţii de piatră i se mai zicea şi *Smedorova*.

Cetatea dela *Suceava* (vezi fig. 121), a fost zidită, după toate probabilităţile, de Petru al Muşatei, odată cu mutarea reşedinţei domneşti în acest oraş. Bine întărită şi apărată cu vitejie, ea a putut rezista atât asediului din 1476, al lui Mohamet, cuceritorul Constantinopolului, cât şi celui din 1497 al lui Ioan Albert, regele Poloniei. Sub Despot Vodă se fac unele lucrări: inscripţia « cu slove pe lângă bour » dela poarta cetăţii, care pomenea numele acestui aventurier a fost citită de Miron Costin. Şi Ieremia Movilă îi făcu unele reparaţii, în 1596.

Cetăţile Moldovei au fost unul din factorii însemnaţi cari au contribuit la victoriile lui Ştefan cel Mare. Ele ne ajută să înţelegem mai bine cum a putut acest strălucit voevod să se împotrivească tuturor duşmanilor timp de aproape o jumătate de veac. De altfel întreaga istorie militară a Moldovei e strâns legată de cetăţile ei. Paralelismul se poate observa dela început până la sfârşit. Din momentul în care — sub Alexandru Lăpuşneanu — unele cetăţi sunt « răsipite » — cum ne spune cronica — puterea militară moldovenească începe să decadă; iar gestul lui Dumitraşco Cantacuzino, care în 1675 svârle, cu praf de puşcă, în aer, zidurile cetăţilor sau le umple cu lemne şi le dă foc — cazul Sucevii — este prefaţa epocii fanariote.

In Ţara Românească, cea mai mare parte a cetăţilor se afla, ca şi în Moldova, la hotare: pe linia Dunării şi de-a-lungul munţilor, spre Ardeal. Incepând dela apus, găsim cetatea *Severinului*, care exista în 1233 când apare în documente banul Luca. Stăpânirea acestei cetăţi de către Basarab Intemeietorul a fost una din pricinile războiului din 1330. Ştim de asemenea că războiul din 1369 împotriva lui Vlaicu a început tot prin ocuparea Severinului de către Unguri. In 1419 cetatea cade în mâna Ungurilor, iar în 1524 în aceea a Turcilor. Se mai văd şi astăzi, în parcul Dragalina din oraşul Turnu-Severin, ruinele acestei cetăţi medievale.

Mai spre răsărit şi anume la confluenţa Oltului cu Dunărea, se afla cetatea *Turnul*, a cărei formă i-a determinat numele. (De aceea i se şi spune într'un document slav din 1432, dela Alexandru Aldea, *Pirgos* (πυργος, care pe greceşte înseamnă tocmai

www.dacoromanica.ro

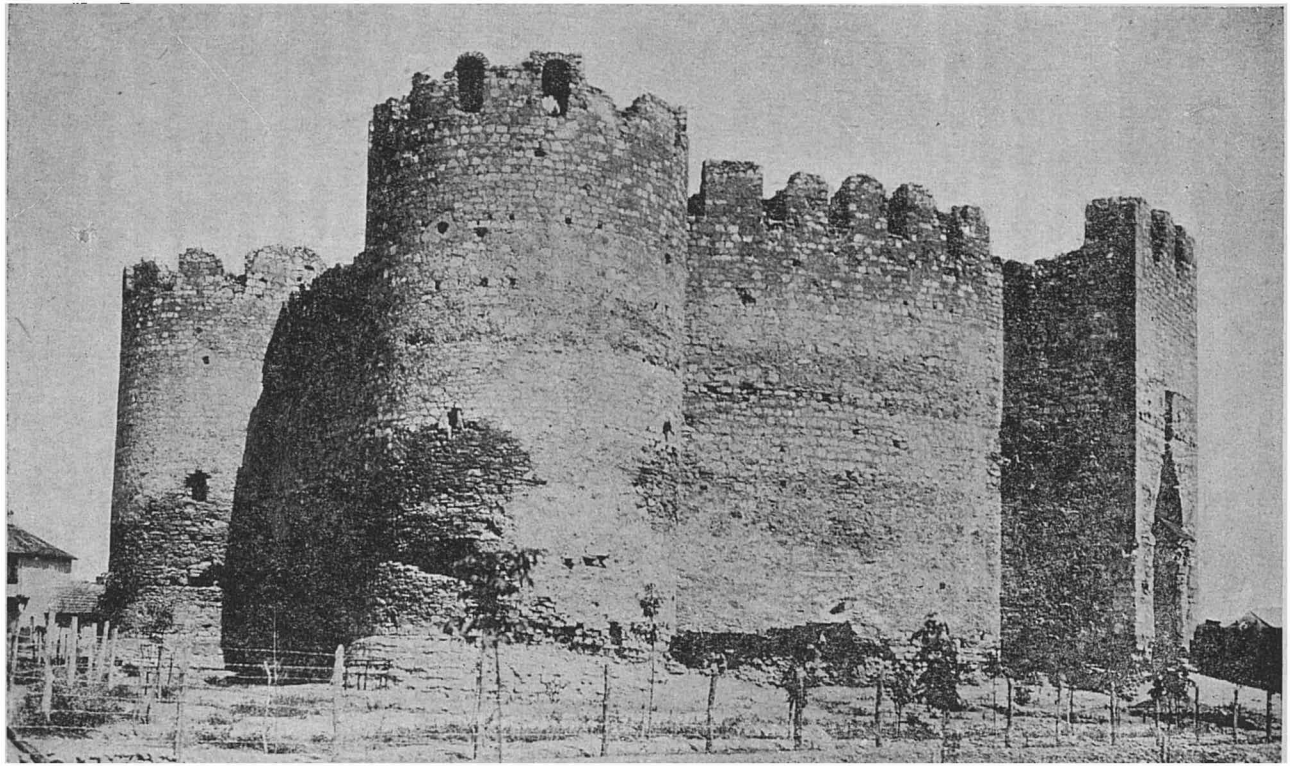

Fig. 119. — Ruinele Cetății Soroca.

www.dacoromanica.ro

« turn »). Prima menţiune cunoscută mie este din timpul campaniei din 1394—1395, când cetatea a fost cucerită la început de Sultan şi reluată apoi de armatele aliate ale lui Mircea cel Bătrân şi Sigismund, regele Ungariei. « Turnul » a existat însă şi înainte de această campanie; cred că cetatea e străveche, continuând pe acel « Turris » pe care împăratul Justinian l-a cedat Slavilor pentru a mai opri năvălirile lor peste Dunăre.

Spre răsărit de Turn, era cetatea *Giurgiului*, în insula din faţa oraşului de astăzi. Raguzanul Giacomo di Pietro Luccari care a avut la îndemână şi un letopiseţ muntean, al lui Murgu, necunoscut astăzi, afirmă în cronica sa, apărută în 1605, că cetatea Giurgiului s'ar datori lui Radu I. Trebuie să înţelegem: cetatea anterioară, de pământ şi de lemn, deoarece ştim în mod sigur că cetatea *de piatră* din Giurgiu a fost ridicată de Mircea cel Bătrân. Ne-o spune chiar fiul acestuia, Vlad Dracul, cu prilejul expediţiei din 1445, adăogând şi amănuntul, foarte interesant că « n'a fost piatră în zisul castel care să nu-l fi costat pe numitul său tată un bolovan de sare ». Mircea a stat adeseori în Giurgiu, supraveghind mişcările Turcilor. In 1417, cetatea cade în mâna sultanului Mohamed; tot atunci se pare că a fost ocupat şi Turnul.

Mai în jos pe Dunăre, dar pe ţărmul drept, era cetatea dela *Turtucaia*, în formă de patrulater, având la trei din colţuri câte un turn mic, iar la cel de al patrulea un turn mare. Fusese construită de Turci, în primele decenii ale veacului al XV-lea: o ştim dela unul din robii cari lucraseră la ridicarea ei şi care — Muntean de fel — dădea informaţii în privinţa aceasta cruciaţilor în 1445.

Mult mai importantă, sub raportul mărimei şi al garnizoanei, era cetatea *Dârstorului*, vechiul Durostorum roman. In tot cursul evului mediu, cetatea aceasta a existat şi, în unele răstimpuri, a avut o însemnătate deosebită. In 1402—1408, ea era în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân care poruncea « căpeteniilor Dârstorului » (кефалїем дръстерскимъ) să respecte şi să păzească dreptul mănăstirii Cozia de a pescui în bălţile dimprejurul oraşului. Reluată de Turci spre sfârşitul domniei, ea ne-a revenit abia peste cinci sute de ani, în 1913.

La gura Ialomiţei, în locul numit până în vremea noastră Cetate, dar unde nu se mai distinge astăzi nicio urmă, a existat

www.dacoromanica.ro

odinioară o cetate de pământ și de lemn, *Cetatea de Floci*. După mărturia lui Luccari, ea ar fi fost făcută chiar de Negru Vodă, Intemeietorul, care ar fi ridicat asemenea întărituri (« cortine di mattoni ») și la București, Târgoviște și Buzău. La 15 Ianuarie 1467, Radu cel Frumos, întărind mănăstirii Cozia stăpânirea asupra bălților și gârlelor dunărene, dela Săpatul până la gura Ialomiței, hotărăște că nimeni nu va avea dreptul să se amestece în aceste posesiuni « *nici pârcălabii Flocilor*, nici brăniștarii, nici altul cinevași din boieri și din dregătorii domniei mele ». Orașul

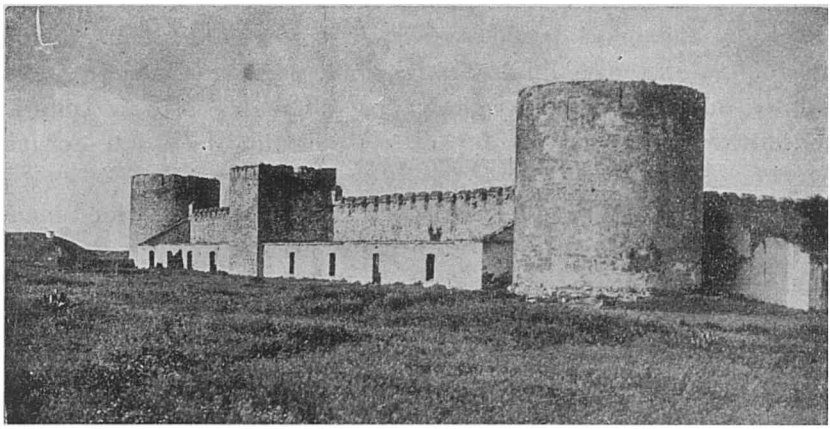

Fig. 120. — Ruinele Cetății Tighina.

de Floci, și de sigur, și cetatea, au fost arse și prădate de Ștefan cel Mare, când a fost arsă și Brăila, adică la sfârșitul lui Fevruarie și începutul lui Martie 1470.

Brăila n'a fost cetate în veacul al XV-lea. Ori de câteori e pomenită în cronicile moldovenești sau în documentele muntene, nu i se dă numele slav de ГРАДЪ prin care se desemnează în mod obișnuit cetățile. In timpul lui Radu Paisie, în 1540, Turcii iau în stăpânire Brăila, cedată lor de domn în schimbul ajutorului pe care i-l dăduseră când îl readuseseră în scaun, după revolta banului Șerban; *în același an, ei încep să construiască o cetate de zid* (arcem muro): ne-o spune lămurit un document contemporan.

www.dacoromanica.ro

Peste Dunăre, în Dobrogea, au fost cetăţi la *Isaccea* şi la *Eni-Sala*, lângă Babadag, făcute amândouă de Turci, cu prilejul expediţiei din 1417, când Mircea a trebuit să renunţe la posesiunile sale trans-danubiene.

Trecând la cetăţile dinspre munţi, vom aminti mai întâi cetatea dela *Tismana*. O găsim pomenită pentru întâia dată într'un document din 1493, Iunie 15, dela Vlad Călugărul, în care ni se spune că satele Pocruia şi Godineştii fuseseră luate de fratele său Radu cel Frumos dela nişte boieri şi date mănăstirii Tismana *şi cetăţii* (под стомъ монастиръ Тисменъ и под градъ). In această cetate stătea — cred — pârcălabul Balciu despre care vorbesc cei doi «bani de Tismana» într'o scrisoare trimisă Sibienilor în 1454 sau 1456. Pe vremea lui Matei Basarab, cetatea Tismenii a fost înnoită; un călător contemporan ne spune că avea 5 tunuri; trei dintre ele fuseseră cumpărate şi dăruite de Radu Şerban în 1605.

In stânga Oltului, era *cetatea dela Argeş*; despre ea face menţiune documentul din 1336 («sub castro Argias»), povestind războiul lui Carol Robert cu Basarab Intemeietorul. Unii dintre istoricii vremurilor noastre au crezut că această cetate era la Curtea de Argeş, alţii însă au identificat-o cu cetatea dela *Poenari*, zisă şi a lui Negru Vodă, situată la 30 de kilometri mai spre Nord, pe Argeş, într'un vârf de munte. Cetatea dela Poenari e de dimensiuni reduse: vreo 40 de metri lungime; în casematele donjonului şi ale celor două turnuleţe abia se puteau adăposti 30 de soldaţi. Să se fi retras până aici Basarab Intemeietorul? Mai probabil ni se pare ca acesta să se fi întărit în reşedinţa sa, în Curtea de Argeş, acolo unde era vistieria şi toate bogăţiile sale. Modesta cetate dela Poenari pare a fi *anterioară* întemeierii Ţării Româneşti. Tot *anterioară* credem că e şi «cetatea Lotrului» situată de asemenea pe un vârf de munte, la vărsarea Lotrului în Olt. In 1453 «castrum Lothorvár» era ruinat şi deşi nu se afla pe teritoriul supus autorităţii sale, regele Ladislau al Ungariei autoriza totuşi pe Sibieni să-l repare spre a servi de apărare împotriva Turcilor. Vlad Ţepeş a refăcut cetatea dela Poenari, punând să lucreze la ea pe Târgovişteni pe care — potrivit tradiţiei consemnate în cronicele muntene — i-a luat din oraş chiar în ziua de Paşte «împodobiţi fiind». Şi «au lucrat — adaogă

www.dacoromanica.ro

cronicele — până li s'au spart hainele ». Pe la sfârșitul veacului al XV-lea, cetatea dela Poenari servea drept închisoare pentru vinovații politici, pentru « hicleni ». Un document din 1502, dela Radu cel Mare, ne spune cum tatăl său, Vlad Călugărul, prinzând pe un astfel de hiclean, pe jupân Milea, « a trimis să-l arunce în cetatea Poenarilor ». Iar... tatăl Milei — povestește documentul — a mers înaintea dregătorului domniei mele, jupân Gherghina pârcălabul, de a dat și a închinat jumătate din Topoloveni, ca să-i scoată capul fiului său Milei dela cumplita moarte

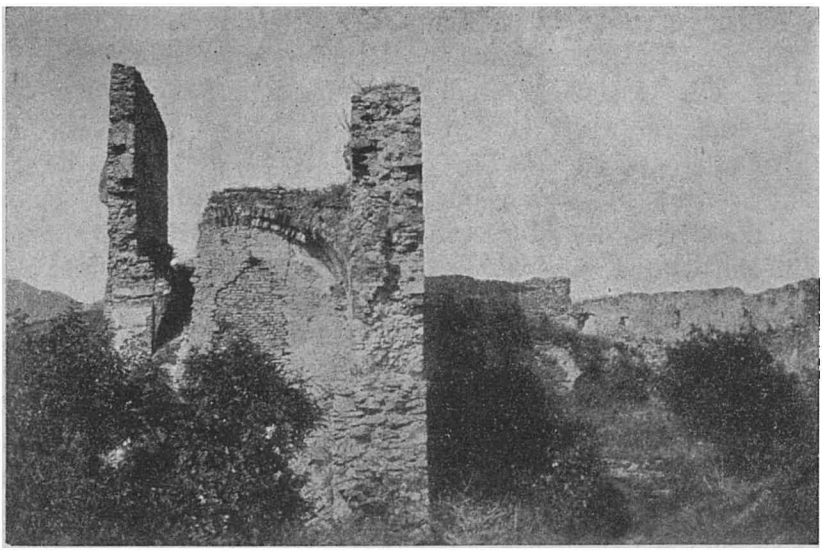

Fig. 121. — Ruinele Cetății Suceava.

și i-a scos capul lui... ». In 1524, cetatea era în stăpânirea regelui Ungariei, care-și pusese garnizoană aci, dând în schimb domnului din Țara Românească, lui Radu dela Afumați, domeniile Vurpărul și Vințul din Ardeal.

Lângă Rucăr, pe dealul Orății, a fost o cetate numită de popor « cetatea Neamțului » iar în documente « *Cetatea Dâmboviței* », după râul care curge la poalele dealului. Originea ei este anterioară întemeierii Țării Românești, fiind clădită, după toate probabilitățile, de către Cavalerii Teutoni. Aci ar fi fost acel castru foarte întărit (« castrum munitissimum ») pe care un document

www.dacoromanica.ro

din 1231 ne spune că l-ar fi ridicat ei « dincolo de munți ». După întemeirea țării, cetatea Dâmboviței a avut un dublu rol: militar și vamal, fiind amintită în toate privilegiile comerciale acordate Brașovenilor în prima jumătate a veacului al XV-lea. Aci comanda pârcălabul Dragomir « castellanus de Domloyka », cel care a bătut în 1369 oștile voevodului Transilvaniei.

Tot pe râul Dâmbovița, dar mai spre miazăzi, a fost cetatea dela *Cetățenii din vale*, lângă comuna Stoenești, unde s'a retras Mihai Viteazul, după Călugăreni, așteptând ajutorul lui Sigismund Báthory. Poporul îi spune acestei cetăți, ca și celei dela Poenari « a lui Negru Vodă ». Și bisericuța, săpată în stâncă, din cuprinsul cetății, e numită de asemenea « Schitul Negrului Vodă ». De când datează cetatea dela Cetățeni? Răspunsul nu-l vom putea da, decât după ce se vor face săpături.

Nu se știe precis unde era așezată cetatea de lemn și de pământ, a *Teleajenului*. In munți, aproape de izvorul Teleajenului, așa cum ar vrea unul din istoricii noștri de azi, ni se pare imposibil. Mai curând ea trebuie să fi fost acolo unde râul iese din regiunea deluroasă în câmpie. Intr'o atare așezare, spre Nord-Est de Ploiești, cetatea domina drumul care, pe la poalele podgoriei, venea din Moldova; garnizoana ei putea așa dar să cadă în coastă unei oști care s'ar fi coborît dintr'acolo. Din letopisețul zis dela Bistrița, aflăm că « în anul 6982 (= 1474), luna lui Octomvrie 1, luat-au Ștefan Voevod cetatea Teleajenului (гради wтъ Телажинь) și au tăiat capetele pârcălabilor și pe femeile lor le-au robit; și mulți țigani au luat atunci, iar cetatea au ars-o ».

Mai spre răsărit, în fostul județ al Săcuienilor, și anume în comuna *Calvini*, pe dealul numit al Cetățuii, se află ruinele unei cetăți medievale despre care se crede că ar fi zidită de Cavalerii Teutoni. Numai săpături sistematice la fața locului ne-ar putea lămuri asupra caracterului ei și a epocii în care a fost construită.

In interiorul țării, au fost cetăți la *Câmpulung* și la *București*. De cea dintâi aflăm dintr'o scrisoare a lui Dan al II-lea, din 1431, prin care el se adresează « tuturor târgurilor și vămilór domniei mele: Rucărenilor și Câmpulungenilor și Argeșenilor... și *cetății dela Câmpulung* » (и градъ wт Дльгополѣ). Această cetate a existat înainte de întemeierea Țării Românești. « Laurențiu Comi-

www.dacoromanica.ro

tele de Longocampo » a cărui piatră mormântală, din 1300, scrisă latineşte, ni s'a păstrat, a fost, credem, unul din comandanţii ei.

Cetatea dela Bucureşti — de lemn şi de pământ — s'ar datora — dacă e să credem relaţia raguzanului Luccari — însuşi întemeietorului ţării, legendarului Negru Vodă. Fiind aşezată şi ea tot pe râul Dâmboviţa, se pare că la această cetate şi nu la cea de pe cursul superior, dela dealul Orăţii, s'ar referi cele două scrisori din 4 şi 10 August 1460, scrise de Vlad Ţepeş în « castrum fluvii Dombovicha ». Prima menţiune *sigură* este însă numai din vremea lui Radu cel Frumos; o scrisoare a acestuia poartă data: 6 Martie 1470 « în cetatea Bucureşti » (ѹ град Бѹкѹрещ). Spre sfârşitul veacului al XVI-lea, cetatea se stricase sau dispăruse chiar; aşa se explică de ce Turcii, ocupând în 1595, în urma retragerii lui Mihai Viteazul, oraşul, pun să se ridice o întăritură de lemn şi de pământ — *o palancă* — la mănăstirea Radu Vodă.

Tot după raguzanul Luccari, Negru Vodă ar fi ridicat întărituri de lemn (« cortine di mattoni ») şi la *Târgovişte* şi la *Buzău*. La Târgovişte ştim că a fost o asemenea întăritură; în 1476, comandantul armatei ungureşti care gonise pe Basarab, anunţa pe Sibieni că zideşte aci « un bun castel », iar în 1494 inginerul sas Michel arăta în ce condiţii e dispus să facă « o cetate sau un castel » (« eyn fest adder eyn schlos machen »); resturile cetăţii le-au utilizat în 1595 Turcii, când au ridicat *palanca* de acolo, asemenea aceleia din Bucureşti. Despre Buzău n'avem vreo altă ştire; nu e însă de mirare să se fi făcut şi în acest punct o întăritură, în calea Tătarilor şi a Moldovenilor.

Dintre toate ţinuturile româneşti, cel mai plin de cetăţi a fost *Ardealul*. Faptul se explică pe de o parte prin cucerirea ungurească, prin sistemul de organizare administrativă şi militară introdus de noii stăpâni, pe de altă parte prin colonizarea cu elemente străine: Saşi, Teutoni. Când Ungurii au luat în stăpânire ţinutul dintre Tisa şi Carpaţi, ei au ocupat vechile cetăţi ale băştinaşilor — ca de pildă *Bălgradul* al cărui nume înseamnă în limba slavă: Cetatea Albă — şi pe lângă ele, au făcut altele noi, spre a putea domina şi apăra noua posesiune împotriva altor năvălitori. Castrul sau cetatea *Turda* e pomenită pentru întâia dată în 1075; cetatea *Orod* (Arad) în 1135; cetatea *Cluj* în 1173, cetatea Kükülö, pe Târnava mică în 1197.

www.dacoromanica.ro

Coloniștii saşi cari încep să se stabilească în Ardeal de pe vremea lui Geiza al II-lea (1141—1162) şi-au întărit cu ziduri aşezările lor mai însemnate. Când au năvălit Tătarii, în 1241, erau fortificate *Bistriţa* şi *Rodna* — cu vechi nume româno-slave — *Braşovul*, *Sibiul*, *Sebeşul*, *Sighişoara*, *Mediaşul*, *Orăştia*. Tot în 1241 găsim cetatea dela *Oradea Mare*, aceea dela *Dej* şi cetatea dela *Sânzieni* (Szent-Lélek) pe care o cuprinde Bochetor.

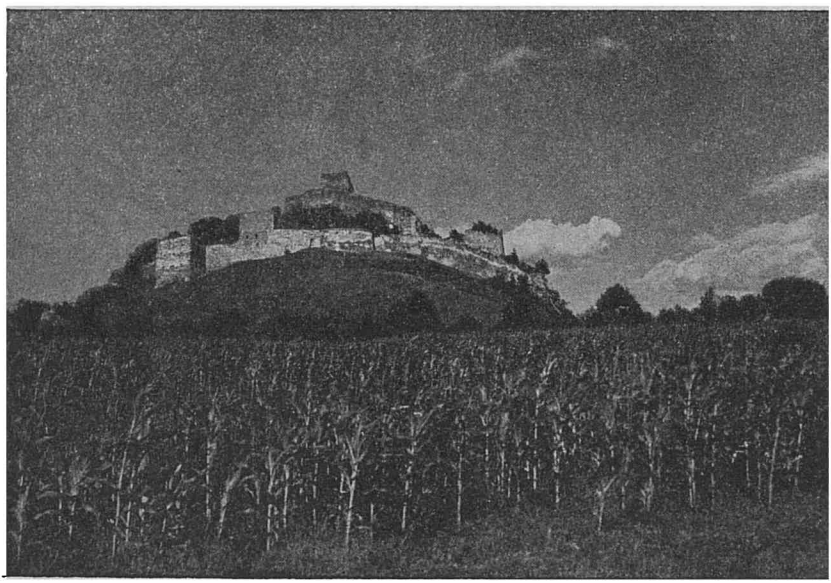

Fig. 122. — Ruinele Cetăţii dela Cohalm.

Cu trei decenii mai înainte fuseseră aduşi de către regele Andrei al II-lea Cavalerii Teutoni şi aşezaţi în Ţara Bârsei, spre a fi strajă împotriva năvălitorilor din răsărit. Lor li se datoresc — pare-se — cetăţile din împrejurimile Braşovului şi anume acelea dela *Feldioara* (Marienburg), *Prejmer* (Kreuzburg), *Râjnov* (Rosenau), *Codlea* (Schwartzburg), *Bran* (Törzburg, numită în actele noastre vechi şi Turci sau Terci) şi însăşi cetatea din marginea Braşovului, ale cărei ruine se văd şi astăzi. Unii cercetători contestă însă caracterul teutonic al acestor cetăţi.

In veacul al XIII-lea găsim şi prima menţiune despre cetatea *Făgăraşului*, despre aceea a *Huniedoarei* (« castrum de Hunod » la 1267; vezi fig. 123; cf. fig. 122).

www.dacoromanica.ro

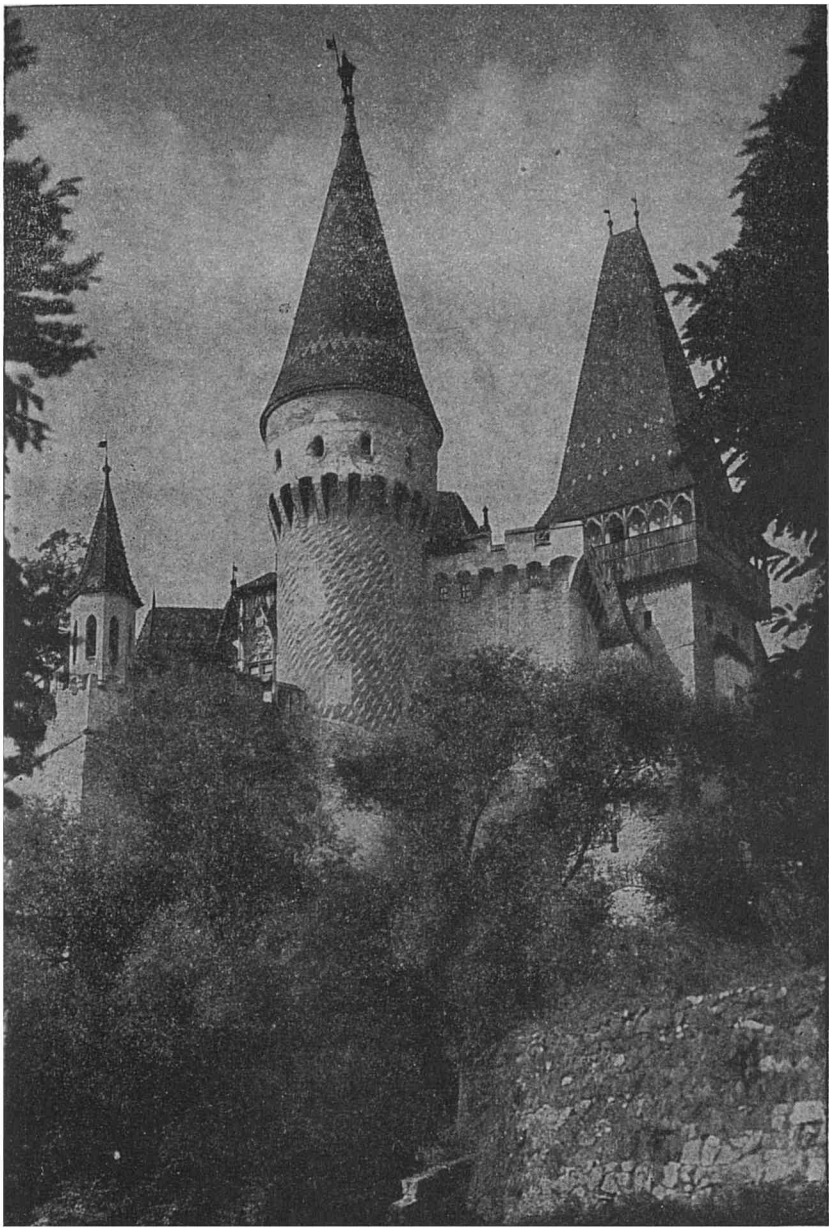

Fig. 123. — Castelul dela Huniedoara, proprietatea Corvineștilor.

www.dacoromanica.ro

Fig. 124. — Trei din turnurile de apărare ale zidului care înconjura Sibiul.

www.dacoromanica.ro

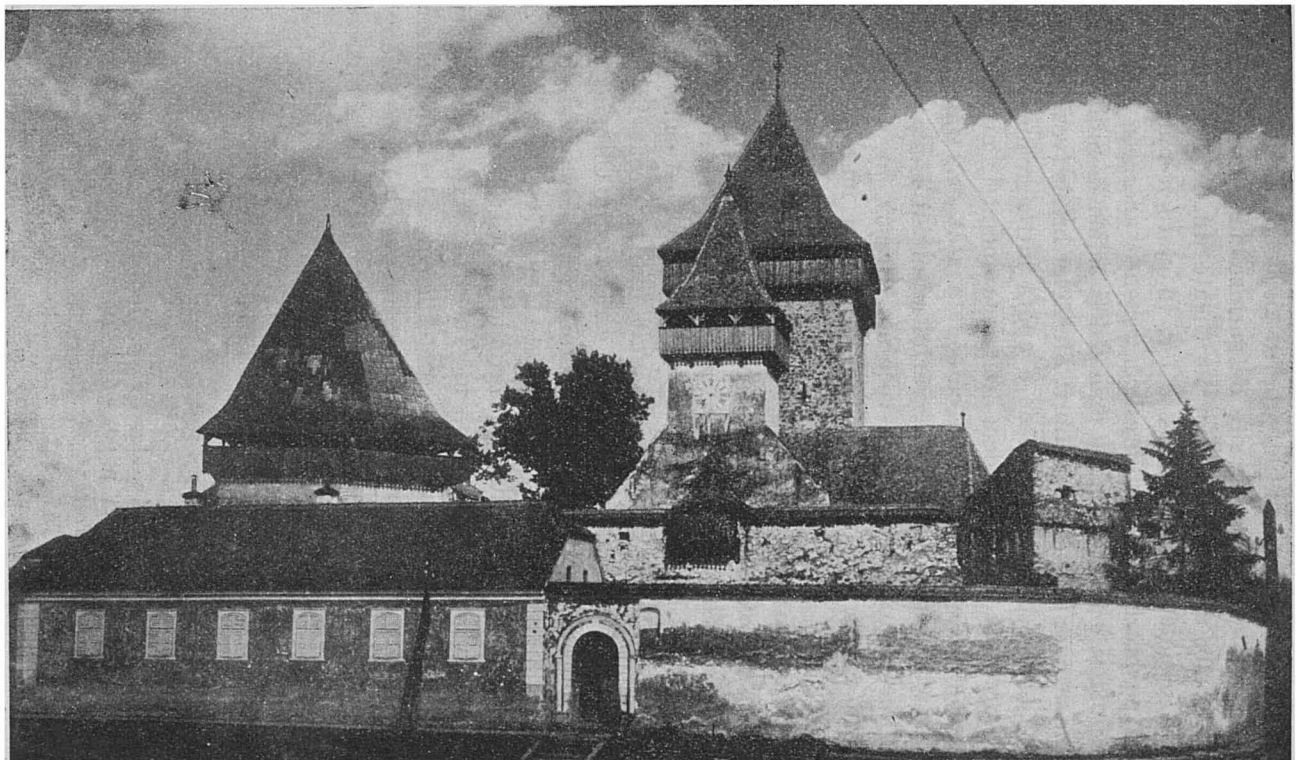

Fig. 125. — Biserică de sat fortificată, din Ardeal.

www.dacoromanica.ro

Spre deosebire de cetăţile propriu zise care şi de o parte şi de alta a Carpaţilor erau păzite de garnizoanele militare permanente din ele, apărarea oraşelor foritficate din Ardeal se făcea de toată populaţia bărbătească a lor, în stare a purta armele, grupată pe bresle. Fiecărei bresle îi revenea apărarea unei porţiuni de zid şi a unui turn. Se mai văd şi astăzi la Sibiu trei din turnurile pe care le apărau membrii diferitelor bresle (vezi fig. 124).

Din cauza acestei obligaţii de a apăra întreaga incintă fortificată, suprafaţa oraşului, deci lungimea incintei, nu era prea mare, iar străzile erau strâmte, câteodată atât de strâmte încât abia putea trece o căruţă. De pe vârful muntelui Tâmpa se poate observa încă lămurit întinderea vechiului Braşov, înconjurat odinioară de ziduri, faţă de suprafaţa mult mai mare a oraşului actual.

In afară de cetăţi, au servit ca loc de apărare şi de refugiu, atât de o parte cât şi de alta a Carpaţilor, mânăstirile şi bisericile întărite. Unele din aceste lăcaşuri sfinte aveau ziduri puternice, prevăzute uneori la colţuri şi chiar şi la mijlocul laturilor cu turnuri care dădeau un aspect mai mult militar decât bisericesc. Aşa a fost la Tismana, la Bistriţa şi la Cozia în Oltenia, aşa la Putna, Pobrata, Slatina, Sucevita, etc., în Moldova (vezi fig. 20 şi 71), aşa la multe biserici de sat în Ardeal (vezi fig. 125), de pildă la Cisnădie, în Sibiu, la Vorumloc, la Archita, la Dealul Frumos şi mai ales la Moşna, în Târnava Mare, unde biserica are aspectul unui adevărat castel medieval. Intr'o vreme când preoţii şi episcopii puneau adesea mâna pe sabie şi pe ghioagă, era normal ca şi bisericile şi mânăstirile să fie loc de apărare.

BIBLIOGRAFIE

Organizarea militară. I. 1. I. BOGDAN, *Două steaguri ale lui Ştefan cel Mare din Muntele Athos*, în *An. Acad. Rom., Partea administrativă şi desbaterile*, t. XXIV (1901—1902), p. 90—95; 2. RADU ROSETTI, *Despre Unguri şi episcopiile catolice din Moldova*, în *An. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.*, t. XXVII (1904—1905), p. 247—322; 3. I. BOGDAN, *Câteva Observaţiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor şi boierilor moldoveni în secolul XIV şi XV*, în *An. Acad. Rom., M m. Secţ. Ist.*, t. XXIX (1907), p. 613—628; 4. I. BOGDAN, *Documentul Râzenilor din 1484 şi organizarea armatei*

www.dacoromanica.ro

moldovene în sec. XV, în *An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.*, t. XXX (1908), p. 361—441; 5. GENERAL R. ROSETTI, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare. Memoriul I Armamentul*; *Memoriul II Organizarea*; *Memoriul III Principii tactice ale Moldovenilor și vecinilor*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, t. IV (1925), p. 367—444; 6. GENERAL R. ROSETTI, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare. Memoriul IV Fortificația sub Ștefan cel Mare. Atacul și apărarea cetăților*; *Memoriul V Strategia lui Ștefan cel Mare*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, t. VI (1927), p. 1—71; 7. N. IORGA, *Istoria armatei românești*, ediția 2-a, vol. I—II, București, 1929—1930, 383 + 256 p. in 8°; 8. GENERAL R. ROSETTI, *Evoluția mijloacelor și a chipului de făptuire a războiului dela moartea lui Ștefan cel Mare până la a lui Matei Basarab I Armamentul*; *II Organizarea*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, t. XI (1930), p. 165—199 și 247—280; GENERAL R. ROSETTI, *Idem*, *III Tcatica*; *IV Fortificațiunea*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, t. XII (1931—1932), p. 107—165 și 291—333; 10. GENERAL R. ROSETTI, *Idem*, *V Strategia*, în *Mem. Secț. Ist. Acad. Rom.*, t. XIV (1933), p. 31—129; 11. GH. I. BRĂTIANU, *Pentru un Institut Românesc de Cercetări Istorice și Arheologice la Constantinopol*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 317—323; 12. MARCU BEZA, *Trei săbii moldovenești din vremea lui Ștefan cel Mare* în *Mem. Secț. Lit. Acad. Rom.*, t. VII (1934—1936), p. 37—39; 13. GENERAL RADU ROSETTI, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, București 1935, 200 p. in 8°; P. P. PANAITESCU, *Armata lui Mircea cel Bătrân*, în *Conv. Lit.*, LXXV (1942), p. 573—582.

II. 15. N. IORGA, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, 419 p. in 8°; 16. I. PUȘCARIU, *Cetatea Neamțului dela Podul Dâmboviței în Muscel*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist.*, t. XXX (1908), p. 111—115; 17. ALEX. LĂPEDATU, *Două vechi cetăți românești. Poenari și Dâmbovița*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, III (1910), p. 177—189; 18. K. A. ROMSTORFER, *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904...*, *publicată în românește cu o notiță istorică de Alex. Lăpedatu*, București, 1913, LVI + 112 p. in 4°; 19. ALEX. LĂPEDATU *Cetatea Sorocii*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, VII (1914), p. 85—96; 20. N. A. CONSTANTINESCU, *Cetatea Giurgiu. Originile și trecutul ei*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist.*, t. XXXVIII (1916), p. 485—522; 21. GENERAL SC. PANAITESCU, *Cetățile-ruini din Basarabia de pe Nistru și Dunăre*, în *Anuar. Com. Mon. Ist. Secț. d. Bas.*, Chișinău, 1924, p. 84—111; 22. G. D. TEUTSCH, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen, vol. I. Von den ältesten Zeiten bis* 1699, Sibiu, 1925, XIX + 611 p. in 8°; 23. TEODOR BALAN, *Cetatea Hmielov*, Cernăuți, 1927, 24 p. in 8°; 24. EL. SIGHIARTEU, *Colinele și Cetatea Ciceiului*, Cluj, 1928, 68 p. in 8° mic; 25. ȘT. CIOBANU, *Cetatea Tighina*, în *Anuar. Com. Mon. Ist. Secț. d. Bas.*, Chișinău, 1928, p. 15—57.

www.dacoromanica.ro

VIAŢA ECONOMICĂ

«Eu cel întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul... Io Mircea, mare voevod şi domn... împlinit-am rugămintea pârgarilor din Braşov... ca să le înnoesc şi să le întăresc aşezămintele ce le-au avut dela strămoşii domniei mele pentru vamă prin târgurile din ţara domniei mele...: ca să dea pentru o bucată de catifea de Ypres un fertun, pentru una de Louvain o perperă, pentru una de Colonia doisprezece ducaţi, pentru una de Cehia şase ducaţi... şi cine aduce şepci frâncesti nimica».

(Privilegiul vamal acordat Braşovenilor de către Mircea cel Bătrân, la 6 August 1413).

Viaţa economică a unei ţări e determinată în primul rând de bogăţiile ei, de produsele solului şi subsolului. Astăzi, prin importul de materii prime, putem avea şi activităţi economice care să nu depindă numaidecât de produsele ţării respective (vezi de exemplu, Elveţia, Italia); în trecut însă, acest lucru, dată fiind greutatea comunicaţiilor, era imposibil. Ţările noastre au avut, prin urmare, în genere, o viaţă economică de caracter agricol, determinată de cele două îndeletniciri *esenţiale* ale băştinaşilor: *agricultura*, sub toate formele ei, şi *creşterea vitelor*. Putem face totuşi o diferenţiere, împărţind, sub raportul economic, teritoriul românesc în două mari arii: de o parte, Moldova şi Muntenia, unde acest caracter agricol a fost aproape exclusiv, de partea cealaltă Ardealul, unde existând şi o viaţă orăşănească mai desvoltată, s'a adăogat şi un început de activitate industrială. Această diferenţiere ne face să înţelegem mai bine *curentele comerciale* pe teritoriul românesc, direcţia schimburilor de mărfuri; ea ne

www.dacoromanica.ro

explică, în același timp, înflorirea centrelor săsești dela hotare: Sibiul, Brașovul, Bistrița.

Cercetând viața economică, va trebui să ne ocupăm pe rând de ramurile mai importante de producție, de circulația produselor noastre, prin urmare de exportul lor și în același timp de importul produselor străine, apoi de drumurile comerciale ale țării, în sfârșit de circulația monetară pe teritoriul românesc.

Producția. Intocmai ca pe vremea lui Alexandru cel Mare care, trecând Dunărea, a dat, pe țărmul nostru, de *holde bogate de grâu*, întocmai ca pe vremea Avarilor și Slavilor care spuneau strămoșilor noștri: «semănați și seceți, noi o să vă luăm numai o parte din produse», tot așa și după întemeierea Principatelor îndeletnicirea noastră de căpetenie a fost *agricultura*. Ostașii lui Mircea cel Bătrân și ai lui Ștefan cel Mare erau înainte de toate plugari. Cultivau grâul, orzul, ovăzul și meiul sau mălaiul; porumbul se va introduce târziu, adică pe la începutul veacului al XVII-lea; cultivau vița de vie care, indigenă fiind, cerea pe atunci mult mai puțină îngrijire ca astăzi; puneau apoi, pe lângă casă, tot felul de legume. Inul și cânepa își aveau, mai mult ca în vremea noastră, locul pe ogoarele sătenilor. Când anul era bun, când ploua la vreme, recoltele erau așa de îmbelșugate încât minunau pe străini. Înțelegem cum a putut afirma Dimitrie Cantemir că în Moldova «grâul dă plugarului de douăzeci și patru de ori semănătura... orzul de șaizeci de ori, meiul... de trei sute de ori». Pe lângă agricultură, era creșterea vitelor. Pășuni întinse, mult mai întinse ca astăzi, fânețe îmbelșugate hrăneau turme nenumărate de oi, herghelii de cai, vestiții cai moldovenești, sau, cum li se spune în privilegiul comercial din 1408, «caii buni de țară» al căror export era interzis, apoi cirezi de vite albe, atât de căutate de negustorii streini. Albinăritul era foarte desvoltat; prisăcile erau mult mai numeroase ca în vremea noastră și pe drept cuvânt, deoarece pe atunci nu se cunoștea zahărul — în locul lui fiind mierea — iar lumânările de ceară reprezentau ultimul cuvânt în ce privește tehnica luminatului. Pescuitul luase o desvoltare remarcabilă la Dunăre și la bălți. Pe vremea lui Mircea cel Bătrân era «lege» să se pescuiască trei zile pe an moruni pentru domnie. Peștele constituia un articol obișnuit pentru export; călătorii cari trec pe la Galați și la Chilia se minunează de mulțimea și

www.dacoromanica.ro

de ieftinătatea lui; icrele negre se măsurau cu «cântarul»: în 1446, doamna lui Ştefan Voievod dărueşte mânăstirii Neamţului un mertic anual de «trei cântare» de acest fel (три кантари икрꙋ чорнꙋю). Vânatul era de asemenea în mare cantitate: pădurile ocupau o suprafaţă mult mai mare ca astăzi şi adăposteau încă unele soiuri de sălbătăciuni care acum au dispărut (vezi vol. I, ed. 4-a, p. 6—7).

In ce priveşte bogăţiile minerale, locul de frunte îl ocupa *sarea*. Ea se scotea dintr'o sumă de ocne: în Ţara Românească, la Ocnele Mari, în Vâlcea, — un «Voico dela Ocna» figurează ca martor în testamentul din 1425 al boierului Petru Man pentru mănăstirea Cozia — la Ocna Mică de lângă Târgovişte, la Slănic, Telega şi Ghitioara în Prahova; în Moldova, la Târgul Ocna, în fostul judeţ al Trotuşului, precum şi la Valea Sării în Vrancea, de unde însă exploatarea se făcea numai pentru trebuinţele casnice ale Vrâncenilor, nu şi pentru negoţ; în Ardeal, în 1552, erau ocne la Turda, la Cluj, la Dej şi Ocna Dejului, la Ocna Sibiului. *Păcura* se scotea numai pentru unsul roţilor, la care, şi pentru unele leacuri, prin urmare în cantitate foarte mică; ea se măsura cu «poloboacele». Fierul s'a exploatat la Baia de Fier, în judeţul Gorj, iar *arama*, pe vremea lui Mircea cel Bătrân, la Bratilov, lângă Baia de Aramă; ni s'au păstrat documentele prin care Domnul dărueşte şi apoi confirmă mănăstirii Tismana zeciuiala dela arama ce se scotea din acest loc. Mai însemnată era producţia *aurului* pe care-l strângeau, atât în Moldova cât şi în Ţara Românească, ţiganii zlătari (dela *zlat*, în limba slavă *aur*) din nisipul unor anume râuri, ca Lotrul, Buzăul. Drept impozit aceşti ţigani plăteau domniei, în Moldova, patru oca de aur anual (1600 «drahme»), în Ţara Românească «o mie de monete de aur». In Ardeal, exploatarea aurului, în Munţii Apuseni, constituia un izvor însemnat de venit, aci metalul preţios găsindu-se în cantităţi mult mai mari ca în râurile Carpaţilor.

Meşteşugurile. Am cunoscut şi am practicat meşteşugurile esenţiale din cele mai vechi timpuri. Dacă termenii *meşter* şi *meşteşug* sunt relativ noi, de origine ungurească, în schimb *măestru* şi *măestrie* vin din fondul latin al limbii noastre, iar numele meşteşugurilor fundamentale poartă tot numiri latine sau sunt formate în româneşte prin adăogarea sufixului latin caracteristic -ar. Astfel, de pildă, *fierarul* sau *faurul* (faber), *tâmplarul*, cel care face tâmpla

www.dacoromanica.ro

bisericii (templum), *morarul*, care *macină* (machinare) la *moară* (mola) *grâul* (granum) și-l preface în *făină* (farina), apoi *olarul* (olla) moștenitor al unei tradiții milenare; lucrul lemnului, o îndeletnicire așa de răspândită în ținuturile noastre pline de păduri ne-a dat pe *dogari*, pe *scăfari*, cei ce fac scafe (un sat Scăfari în județul Putna), pe *blidari* dela care vine numele satului, azi de podgorie, din Râmnicul-Sărat, etc. Când am ieșit din faza de gospodărie casnică, prin urmare când îmbrăcămintea și încălțămintea a început a fi lucrată de anumiți meșteri, am adoptat numele, adesea de origină străină, ale articolelor pe care ei le făceau. *Cizmă* și *a croi* de exemplu, sunt nume străine, primul unguresc sau sârbesc, cel de al doilea vechi slav; *cizmar* și *croitor* sunt însă termeni formați *în limba noastră*, iar nu împrumutați. Sub raportul producției de obiecte *fabricate*, Ardealul a fost superior Țării Românești și Moldovei; a avut meșteri mai mulți și mai specializați, fiindcă a avut și o viață orășenească mai putĕrnică. Domnii noștri fac adeseaori apel pentru articolele de lux sau tehnice la specialiști din orașele ardelene; ni s'a păstrat o întreagă corespondență pentru comenzile adresate la Brașov, Sibiu și Bistrița. Aceasta nu înseamnă însă că n'au existat și dincoace de Carpați, încă dela începutul formațiilor noastre politice, meșteșugarii cari să facă obiectele necesare vieții de toate zilele. Morăritul era desvoltat; îl găsim menționat și în diploma Ioaniților din 1247. Domnii își aveau morile lor în diferite părți ale țării; în Moldova erau bine cunoscute morile domnești din orașul Baia și din ținutul Covurluiului, pe Prut. Acestea din urmă prezentau atâta însemnătate, aduceau, se vede, atâta venit, încât atunci când cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun, Iliaș și Ștefan, își împart țara, luând fiecare o bucată (1435), ele figurează printre posesiunile celui din urmă («și morile Covurluiului» и млины ковурлюйскыи). Tot în ținutul Covurluiului, pe Prut, sunt menționate, la 15 Iulie 1448 într'un hrisov dat boierului Cernat ploscarul, și «*pivele de sumane*» (кълнлъ) sau, cum li se mai spune în Țara Românească și în Ardeal, *dârstele*, unde se bătea lâna spre a obține cunoscutele *cergi* și postavul ordinar numit *abà*. Asemenea pive «de bătut sumane» se mai aflau și în orașul Baia; una din ele o stăpânea, la 29 Noemvrie 1443, mănăstirea Moldovița. In Muntenia, dela o astfel de piuă a venit numele localității Piua Petrii, la vărsarea

www.dacoromanica.ro

Ialomiței în Dunăre; în Ardeal, sunt bine cunoscute « Dârstele » de lângă Brașov. Intr'un hrisov din 23 Aprilie 1441, păstrat însă numai în traducere românească din veacul al XVIII-lea, se amintește, la satul Voila din Țara Făgărașului, de dreptul proprietarilor de a face « și alte vârtope și dârste ». Înțelesul celui de al doilea termen « vârtope » să fie acela de vârtelnițe sau torcătorii? Căci, documentele moldovenești ale veacului al XV-lea amintesc și « torcătoriile de lână » (жерствило). Una urma să și-o instaleze Cernat ploscarul, amintit mai sus, în Covurlui « de cealaltă parte a lacului », probabil deci între Brateș și Prut; o alta avea drept s'o așeze Mihail logofătul în orașul Baia. Putea însă, așa cum se specifică în privilegiul din 25 Aprilie 1448, să-și facă în locul ei și « pive de sumane » sau chiar o « moară de sfărmat minerale » (стѣпы). In Baia și în Suceava erau și *berării* sau « sladnițe » (сладница) unde se fabrica berea; meșteșugul îl aduseseră Sașii cari se stabiliseră dela început în număr apreciabil în amândouă aceste centre. In 1408, Alexandru cel Bun, acordând un privilegiu comercial negustorilor din Liov, le dă dreptul « să-și ție în Suceava, o casă, dar în această casă să nu ție cârciumă, *nici să nu facă bere*, nici mied, nici măcelărie să nu ție, nici pâne să nu vândă ». Alexandru Lăpușneanu nu disprețuia de loc această băutură; îl vedem scriind, la 20 August 1567 Bistrițenilor să-i trimită, pe lângă niște doctorii pentru ochi și doi meșteri (duos magristros) cari să știe să-i prepare bere bună « după gustul lui » (pro gustu nostri). Alături de berării, trebuie amintite *povernele* sau *velnițele* de făcut rachiu, din tescovină și drojdie, sau țuică din prune. Pentru ultimul produs, regiunea *Vălenilor de Munte* (județul Prahova), și-a păstrat până astăzi o meritată reputație. Cojocarii erau numeroși; îi întâlnim nu numai în târguri, dar și în sate. La 5 Aprilie 1448, Petru Voievod, întărind mănăstirii din Poiană satele Ciulinești, Beresteani și Roșca, adaogă: « Și oricâți cojocari sînt în aceste sate sau oricari meșteri, să fie mănăstirii întreg venitul » adică tot ceea ce trebuia să plătească acești meșteri pentru exercitarea meșteșugului lor. Foarte interesant, dovedind că veneau, cum era de altfel natural, meșteri și dinafara hotarelor, e hrisovul din 23 Fevruarie 1453 prin care Alexandru Voievod dă voie mănăstirii lui Iațcu să-și întemeieze o slobozie. Toți cei ce se vor așeza în această

www.dacoromanica.ro

slobozie « fie că vor fi meșteri, ori cojocari, sau orice fel de meșter, fie el rus, fie grec, sau orice fel de limbă » vor fi scutiți de toate dările sau slujbele. In cazul când vor merge cu marfă de orice fel « vie sau moartă » — se specifică, între altele, oalele — nu vor avea să dea nicăieri vamă, « nici un groș ». Un *croitor*, cu numele Ioan, întâlnim în Roman, în 1436; el își dase fiul să învețe meșteșugul *bărbieriei* la Petru bărbierul din Brașov și se vede că nu era mulțumit de rezultat sau se întâmplase altceva, de vreme ce domnul însuși intervine, cerând Brașovenilor să-i facă dreptate. Pe atunci, bărbierul era adeseaori tot una cu medicul. Cunoaștem pe « bărbierul » în acest sens, al lui Ștefan cel Mare; era un genovez: « maestro Zoane, barbero del... Vaivoda », după cum ne arată un act din 1498. Medicul lui Radu cel Mare se numea Francisc și fusese trimis de Sibieni, la începutul anului 1508; el poartă titlul de « phisicus ». Acela al lui Alexandru Lăpușneanu e numit însă « chirurg » (« Andream chirurgum ») și era de fel din Bistrița. Tot din Bistrița era, se pare, și medicul lui Petru Șchiopul; ni s'a păstrat dela dânsul o scrisoare cu data 14 Iunie 1585.

Ardealul ne furniza și *argintarii* de lux. Unul, Luca, e chemat de Alexandru Lăpușneanu, alții lucrau pentru Vlad Călugărul și Neagoe Basarab. (Vezi și mai jos p. 677—678). De peste munți ne veneau și *ceasornicele*. In 1553, Lăpușneanu trimisese Bistrițenilor pe al său ca să i-l repare; în anul următor, comandă unul nou la Brașov, dând totdeodată și argintul necesar pentru lucru. *Rădvanele* și *leagănele* erau de asemenea o specialitate ardelenească; tot acolo se făceau uneori și *carele* domnilor noștri. Ștefan Rareș comandase Bistrițenilor două, dar n'a apucat să le primească; Lăpușneanu le ia asupra lui, iar mai târziu comandă și un leagăn. Și Petru Vodă din Țara Românească își lucra două care « din lemne ușoare și uscate » la Brașov, în 1564. Armurieri se găseau în toate centrele săsești mai importante, dar mai cu seamă în Brașov. Un « Hanea Arcașul » de acolo vine la Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, și obține pentru concetățenii lui voia de a face nestingheriți negoț în Moldova; un Bernard săbierul (« der Swerthfeger ») e amintit în 1404 la Bistrița.

Bine înțeles, existau și dincoace de munți meșteri cari să știe face săbii, sulițe și arcuri. Astfel era, pe vremea lui Ștefan cel Mare, Andreica săbierul sau cordarul, dela care a rămas și numele satului

www.dacoromanica.ro

Cordăreni. Când răspândirea tiparului a făcut necesară fabricarea, în cantități mai mari, a hârtiei, tot în Ardeal s'au înființat primele întreprinderi de acest fel și anume la Sibiu (cca. 1539) și la Brașov, în 1546; aceasta din urmă era proprietatea Sașilor Hans Fuchs și Hans Benkner. In Moldova, prima « moară de hârtie » cum spuneau ai noștri, datează din vremea lui Petru Șchiopul, din anul 1583; în Țara Românească, din vremea lui Matei Basarab. Așezată pe apa Oltului, în apropiere de Călimănești, aceasta din urmă e considerată în 1643 ca una dintre « multele și bogatele binefaceri » pe care voievodul le-a adus țării.

Meșterii de pe întreg pământul românesc, atât cei de dincoace cât și cei de dincolo de Carpați erau grupați în *bresle* (din slavul bratstvo). O breaslă — în Ardeal se spunea *țeh* — cuprindea pe cei cari practicau același meșteșug; a existat astfel o breaslă a « tabacilor » adică a tăbăcarilor, a cojocarilor — specialitate veche și vestită românească — a brutarilor, a lumânărarilor, a curelarilor, a șelarilor, etc. In fruntea breslei era un staroste sau un vătaf: în București, găsim astfel, în 1632, pe un « Gheorghe vătahul », în 1668 pe un « Neagul vătahul za tabaci » iar în 1673, printre martorii unui act din 14 Mai, pe « Tudorache văt(af) za șălari » și « Filip văt(af) za croitori ». Vătaful era ajutat de un sfat de 12 bătrâni, adică 12 stăpâni de ateliere sau prăvălii; li se mai spunea și « protomeșteri ».

De o mare însemnătate în viața breslei erau manifestările în legătură cu biserica. Fiecare breaslă își avea un sfânt al său ca patron sau protector, la a cărui zi se făcea mare praznic la o biserică anume hotărîtă. In acea zi, toți membrii breslei, în frunte cu starostele, și purtând cu mândrie praporul sau steagul breslei, frumos lucrat cu mătase și fir de aur și argint, se îndreptau spre biserica aleasă și ascultau slujba de pomenire a patronului lor. Urma apoi praznicul care trebuia să decurgă însă fără excese, fără scandal.

In legătură cu aceste sărbători, uneori datorindu-se chiar conducătorilor breslelor cari erau ctitori, se explică numele câtorva biserici din București. Biserica Manea Brutaru, de pildă, e biserica ridicată de Manea, starostele brutarilor, după cum biserica Manu Cavafu amintește pe acest conducător al breslei cavafilor, adică a cismarilor cari lucrau încălțămintea ordinară. Biserica

www.dacoromanica.ro

Sfântul Nicolae Şelari ne arată legătura cu breasla şelarilor, biserica Sfântul Nicolae Tabacu, cu aceea a tabacilor sau tăbăcarilor, iar biserica Oţetarilor, cu breasla fabricanţilor de oţet.

Cu privire la îndatoririle militare ale breslelor, ştim că în Ardeal ele apărau o anumită porţiune din zidul înconjurător al oraşului respectiv; în câte şi trele ţările (vezi pentru Moldova mai sus p. 507, cazul breslei butnarilor din P. Neamţ), contribuiau la procurarea numărului de soldaţi înarmaţi pe cari trebuiau să-l dea oraşele, în vreme de război.

Importul şi Exportul. Mulţumită privilegiilor comerciale din vremea lui Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun, acordate Liovenilor şi Braşovenilor, privilegii confirmate de domnii ulteriori, putem întocmi un tablou exact şi aproape complet de mărfurile pe care le importau şi le exportau Ţările Româneşti.

Se importau în primul rând stofe, ţesături; ele figurează în fruntea mărfurilor înşirate în privilegiile amintite. Se aducea, atât în Muntenia cât şi în Moldova, *catifea* (în limba slavă кнлдрь; compară cu velours!); ea era de patru feluri: de Ypres, prin urmare tocmai din extremitatea cealaltă a Europei; costa cel mai mult, şi plătea vama cea mai mare: 24 de ducaţi de vig, fiind cea dintâi în calitate; de Louvain, tot din aceleaşi locuri depărtate aşa dar, plătind vamă ceva mai mică; de Colonia, de pe ţărmul Rinului, costând şi mai puţin; cea mai ieftină era catifeaua de Cehia căreea i se spunea uneori şi de Boemia. Se importa de asemenea « postav frâncesc », din Flandra; el venea fie sub formă de viguri, fie « tăiat », în bucăţi de anumită mărime. Era apoi postavul de Buda şi cel de Liov. In sfârşit, era « postavul cenuşiu », postavul ordinar căruia, în actele redactate în limba slavă, i se mai spunea şi « bobou » Acesta din urmă se fabrica şi în Ardeal, de Saşi.

Pânza — de in şi de cânepă — era de asemenea un articol de import, atât în Moldova unde, în afară de cea obişnuită, găsim şi « pânză nemţească » şi « pânză litvană », după locul de fabricaţie, cât şi în Ţara Românească, unde e cunoscută sub numele de « pânză săsească ». Se aduceau apoi ţesături de mătasă, din Răsărit; ele purtau diferite numiri precum *camhă*, *tebencă*, *hazdee*; se aduceau, tot de acolo, ţesături de bumbac, colorate şi lustruite, întrebuinţate mai mult pentru căptuşeli; acestea din urmă purtau numele de *bogasii*. Acte din veacul al XV-lea menţionează *olovirul*,

www.dacoromanica.ro

o stofă de purpură, și *cufteria*, o stofă de asemenea scumpă. Erau, în sfârșit, țesături din păr de cămilă, numite *camelot*; ele făceau parte tot din mărfurile răsăritene, cunoscute și sub numele de mărfuri tătărești. După țesături, veneau articolele de îmbrăcăminte și încălțăminte, confecționate gata. Privilegiile comerciale ale veacului al XV-lea menționează « șăpcile frâncești » adică pălăriile de modă apuseană, cu calota ascuțită și borurile răsfrânte, apoi « pantaloni », « călțuni » sau ciorapi, « încălțăminte » și « brâie ferecate ». Pentru cei bogați, se aduceau « blănuri », între altele « piei de miel » « de peste mare », probabil piei de Astrahan, și « helgii » adică piei de nevăstuică; pentru cei săraci « cojoace » făcute de Sași, în Ardeal, deși se lucrau și la noi și încă foarte bine. Urmau apoi tot felul de obiecte manufacturate și mărunțișuri: funii, cergi, zeghi, hamuri, cuțite, coase, cuie de diferite mărimi. In 1482, un singur negustor din Țara Românească, anume Rădilă din Câmpulung aducea 39.000 de cuțite de Stiria în valoare de 468 de florini. Săpunul mai bun se comanda la Brașov: Radu cel Mare (1495—1508) scrie județului și pârgarilor de acolo să-i cumpere « 5 bucăți de săpun de câte 4 florini și alte 5 bucăți de săpun mai proaste, de câte 3 florini ».

Colonialele nu lipseau nici ele. Se menționează: « piperul, șofranul, scorțișoara, vinul grecesc (vin dulce și tare, cu mult alcool; i se mai spunea și vin de « malmazie », dela peninsula Malvasia în Laconia), tămâia » și alte articole « ce vin de peste mare »; prin acestea trebuie să înțelegem — socotim noi — și unele fructe exotice: lămâi, roșcove, năramze (un fel de portocale mici), apoi undelemnul adus în burdufe, ceea ce făcea ca el să nu poată fi consumat în zilele de post.

Se importau arme: săbii — în privilegiul din 1408 se face deosebirea între « săbii ungurești » și « paloșe », iar Ștefan am văzut că și le comanda la Genova — apoi arcuri, scuturi, și, după introducerea armelor de foc, tunuri, pușci, silitră. Brașovul în primul rând, Liovul în mai mică măsură — acolo se comandă în timpul lui Alexandru cel Bun șase arcuri cu vârtej sau arbalete — erau centrele care furnizau armament domnilor noștri. Tot dela Brașov se aduceau și diferite metale: fier, oțel, aramă, cositor, « argint ars » precum și obiecte lucrate din aceste metale. Astfel la 1502, Radu cel Mare comandă acolo 11 « oale » (ollas) de aramă,

www.dacoromanica.ro

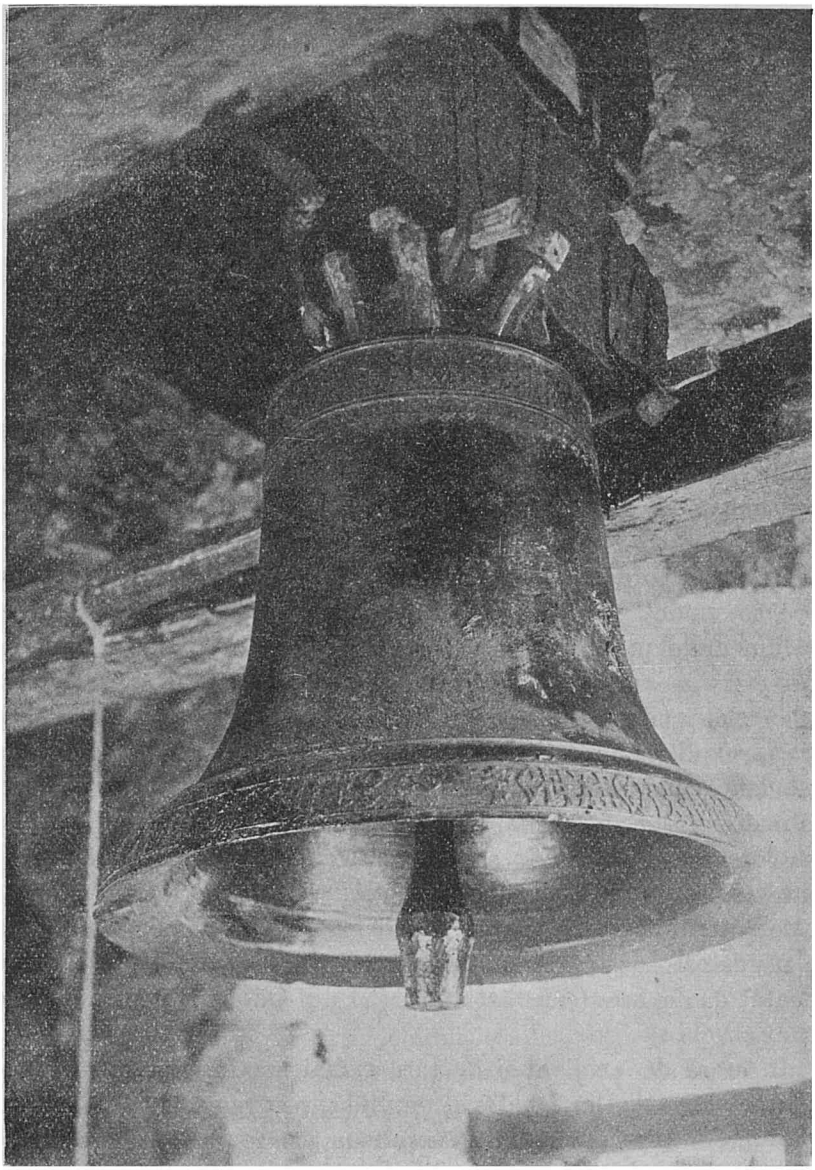

Fig. 126. — Clopot dela Ştefan cel Mare, la mănăstirea Bistriţa. Pe buza clopotului, spre dreapta, se poate citi: сн ъ Богдана (« fiul lui Bogdan »).

dintre care una aşa de mare încât să încapă în ea carnea dela 2 boi. Sibiul pentru Ţara Românească, Liovul pentru Moldova, fur-

www.dacoromanica.ro

nizau clopote, cum e de pildă clopotul cel mic al mănăstirii Bistrița, turnat în acest din urmă oraș în anul 1490 (vezi fig. 126).

După cum se vede, nu era mare diferență față de vremea noastră. Importam și atunci ca și astăzi, țesături, obiecte manufacturate, coloniale, arme, într'un cuvânt produse cu volum mic, dar valoare mare. In schimb, tot la fel ca astăzi, exportam materii prime, produse agricole, cu volum mare, dar valoare mică. In primul rând veneau vitele: boi, vaci, porci, oi și cai. Din aceștia din urmă nu se puteau exporta însă decât cei « de câte trei grivne unul », nu și « caii buni de țară », a căror faimă trecuse hotarele și cari asigurau cavaleriei moldovenești un loc de frunte. Se exportau apoi diferite piei: de vite cornute, de miel, de cerb, piei crude; diferite blănuri: de vulpe, de jder, de râs, de pisică sălbatică, de iepure, de veveriță, precum și lână și seu. Peștele era de asemenea căutat: se trimiteau, în Ardeal și în Polonia, multe care cu *morun* și *crap* sărat; nu vor fi lipsit, de sigur, și icrele negre. Un alt articol de export era mierea, pusă în « berbânțe », și ceara, care se vindea sub formă de « pietre » de o anumită greutate. Documentele privind vama dela Calafat amintesc de « sacii de grâu » și de « sarea » pe care o trimeteam peste Dunăre. Acest din urmă produs era cu deosebire căutat în Peninsul Balcanică. Așa se explică cum de se formaseră « drumuri ale sării » care plecau dela ocnele muntene și răspundeau la schelele dela Dunăre. Se mai exporta apoi brânză, în burdufe, și vin. Din Moldova plecau carele cu buți de vin spre Polonia, unde « cotnarul » ajunsese bine cunoscut; mai târziu, aceste care vor merge și spre răsărit, peste Nistru, la Cherson, spre părțile căzăcești, de unde și numirea de negustori Cazaclii dată acelora cari duceau vinul din Țara de jos atât de departe (și astăzi un cartier din Odobești poartă numele de « Cazaclii »).

In afară de « caii buni de țară », mai era interzis exportul și al altor articole. Din Moldova, de pildă, pe vremea lui Alexandru cel Bun și a urmașilor săi, nu se puteau scoate peste hotare jderii, argintul și ceara. In ce privește « argintul ars » și « jderii unguresti » aduși de Lioveni din Ardeal, domnul specifică un drept de preempțiune: « să cumpărăm noi pentru noi cât ne va trebui », după aceea, dacă mai rămâne, se va putea exporta. Din Țara Românească, pe vremea lui Vlad Dracul (document din 1441—1442),

www.dacoromanica.ro

nu era voie să se scoată peste hotare «nici argint, nici aramă, nici florini»; mai târziu, pe vremea lui Radu cel Frumos, interzicerea privea unele blăni de preţ: «numai vulpi şi jderi şi râşi să nu cumpere, căci acestea vin la visteria mea».

Drumurile nu se puteau compara nici pe departe cu cele de azi. Nu existau şosele pietruite, cu şanţuri, ci simple şleauri; podurile erau foarte rare; cel dintâi menţionat este «podul lui Gârlanici» (на мостъ гръланичь) în hotarnica documentului din 1420, Aprilie 25, privind mai multe sate de pe Bâcovăţ, în judeţul Lăpuşnei; un pod «umblător», peste Prut, la «Vadul călugăresc» e pomenit în 1447, şi un al doilea la Cernăuţi, în 1460; un altul era peste Moldova; pe vremea lui Lăpuşneanu e amintit podul de peste Jijia, la satul Verbia şi podul de peste Siret, la Vercicani, aproape de vărsarea Sucevii. Acestea constituiau însă excepţii; de obicei se trecea prin vad. Sasul George Reicherstorf — contemporan cu Petru Rareş — spune că Moldovenii dinadins n'aveau poduri bune ca să întârzie năvălirea duşmanilor. Când începeau ploile, apoi cu greu se putea răzbate; vara se stârneau nori de praf. Noroc că pădurile erau mai dese şi drumul se făcea în multe locuri la umbra copacilor. Din cauza nesiguranţei — în aceleaşi păduri se adăposteau cete de tâlhari — negustorii plecau întotdeauna întovărăşiţi cât mai mulţi la drum şi înarmaţi. In Moldova, între Prut şi Nistru, se pare că erau străji domneşti care însoţeau convoaiele, primind în schimb de fiecare car o sumă anumită.

Direcţia drumurilor era determinată de aşezarea marilor centre comerciale. In Ţara Românească erau mai întâi drumurile care uneau porturile dela Dunăre cu cele două oraşe săseşti, Sibiiul şi Braşovul. Dela acesta din urmă negustorii plecau spre Brăila, pe drumul Buzăului, al Teleajenului, al Prahovei (dela Comarnic în sus, drumul părăsea însă albia, urcându-se pe plai), foarte mulţi mergeau pe la Bran, prin Rucăr şi Câmpulung; spre Oraşul de Floci, tot pe la Bran şi apoi pe valea Ialomiţei; spre Dârstor, pe aceeaşi vale şi apucând apoi spre Lichireşti (satul care a precedat Călăraşii de astăzi); spre Giurgiu, pe drumul care, străbătând temutul codru al Vlăsiei, trecea prin Bucureşti; spre Turnu şi Nicopoia din faţă, străbătând vestiţii codri ai Teleormanului. Negustorii din Sibiu scoborau pe valea Oltului până în dreptul

www.dacoromanica.ro

Câinenilor — în 1473 regele Mateiaș le îngăduie să lărgească drumul care în unele locuri era așa de strâmt că abia putea trece calul — și apoi, peste plai, prin Loviștea, nu pe vale, pe unde e azi șoseaua, ajungeau la Curtea de Argeș și la Pitești. Un al doilea drum îl aveau pe la Vâlcan, scoborînd la Târgu-Jiiului și pe urmă la Dunăre, adică la Severin, la Calafat sau prin Caracal, la Corabia. Era apoi drumul care venea din Moldova și care străbătea Țara Românească dealungul, pe sub podgorie, trecând prin Râmnicul Sărat, Buzău, Gherghița, Târgșor, Pitești, Slatina, Craiova, Severin, cu ramificații spre Orașul de Floci, și spre Dârstor — drumul Stambulului. In afară de « drumurile sării » amintite mai înainte — unul răspundea la Giurgiu, altul la Calafat — mai erau « drumuri ale oilor », urmate de turmele ce scoborau toamna la baltă sau în Dobrogea și urcau primăvara la munte. Bine înțeles, mai era marele drum al Dunării, atât de lesnicios, « drum fără pulbere », pe care pluteau, în sus și în jos, corăbii. La Chilia, la Galați și la Brăila veneau vase din tot răsăritul, apoi câtă vreme Marea Neagră nu devenise încă o mare turcească, din Veneția și din Genova, ba chiar, se pare, și mai de departe, tocmai de pe țărmurile Spaniei.

In Moldova erau, pe vremea lui Alexandru cel Bun și a lui Ștefan cel Mare, următoarele drumuri mai însemnate: Drumul cel mare al Liovului care trecând prin Cernăuți și Siret, ajungea la Suceava unde se afla vama principală și cobora spre Pașcani unde se bifurca: o ramură apuca prin Roman, Bacău, Adjud și Târgul Putnei, trecând în Țara Românească; cealaltă ramură se îndrepta spre ținutul tătăresc, prin Iași, Lăpușna, Tighina, sau, mai spre miazăzi, răspunzând la Chilia și la Cetatea-Albă. Din prima ramură se desfăcea un drum, prin Baia și Moldovița, spre Bistrița, în Ardeal și un al doilea, prin Adjud și Trotuș, spre Bretc și Brașov. Cealaltă mare cale de comerț moldoveană era aceea a Cameniței care intra în țară la Hotin, mergea apoi la Dorohoi și cobora la Iași. După aceea trecea prin Vaslui, Bârlad, Tecuci și ajungea la Dunăre, la Galați și la Brăila, o ramificație mergând dela Tecuci spre drumul cel mare de pe valea Siretului care continua apoi pe sub podgorie.

In Ardeal, drumurile erau de asemenea determinate de marile centre comerciale, adică de așezările săsești, și în primul rând de Brașov, Sibiiu și Bistrița. Drumul cel mare venea dela Buda,

www.dacoromanica.ro

unde era vamă principală și antrepozit, trecea pe la Solnoc, apoi, ceva mai jos de confluența Crișurilor, se bifurca: o ramură apuca spre Oradea și de acolo pe la Huedin la Cluj, la Turda și răspundea în valea Mureșului; cealaltă apuca spre Arad, suia după aceea pe Mureș în sus prin Deva, Orăștie și Alba-Iulia, până la vărsarea Arieșului unde se unea cu cea dintâi. Din Cluj pleca un drum la Dej — punctul de joncțiune cu drumul care venea dela Debrețin și Carei — apoi la Bistrița și de aci, prin pasul Bârgăului, în Moldova, la Câmpulung. Un alt drum se desfăcea la Sântimbru, la nord de Alba-Iulia, suia pe Târnava Mare, trecea prin Mediaș și Sighișoara și ajungea la Brașov unde se lega cu drumurile care duceau fie spre Moldova, fie spre Țara Românească. In sfârșit, dela Vințul de jos (la sud de Alba-Iulia) se desfăcea un alt drum care prin Sebeș, răspundea la Sibiiu unde se lega de asemenea cu drumurile care duceau peste munți.

Un lucru trebuie relevat: strânsa legătură ce a existat întotdeauna între așezările săsești din Ardeal, în special Brașovul, Sibiiul, Bistrița, și Țările Românești. Prosperitatea celor dintâi depindea de putința de a face negoț *dincoace*, peste munți. Când trecătorile se închideau, activitatea economică a centrelor săsești stagna; de aceea interesul deosebit pe care l-au avut întotdeauna Sașii ca să fie comerțul liber la noi; de aceea bogata corespondență purtată cu domnii noștri în acest scop. Și sub raportul economic, nu numai sub cel etnic și geografic, Ardealul formează o unitate cu ținuturile de dincoace de munți, completându-le în chip fericit.

Circulația monetară. Incepând din vremea lui Dromihetes și până astăzi, circulația monetară n'a fost niciodată întreruptă în ținuturile noastre. Pe vremea Dacilor, circulau monetele grecești și imitațiile lor dacice; apoi au circulat monetele romane, după aceea cele bizantine — unele atât de caracteristice, cu forma lor concavă — iar în preajma întemeierii Principatelor, monetele țărilor înconjurătoare. Diploma Ioaniților, din 1247, prevede și ce se va face cu moneta care va circula în teritoriul concedat acestor cavaleri adică în Țara Românească. Știm de asemenea că voievodul Barbat, fratele lui Litovoi, fiind prins de Unguri, a fost silit să se răscumpere, plătind o sumă însemnată de bani («non modicam quantitatem pecunie»). In sfârșit, Basarab Intemeietorul oferea lui Carol Robert, înainte de lupta dela Posada (1330),

www.dacoromanica.ro

drept despăgubire de război, importanta sumă de 7000 de mărci de argint, ceea ce făcea 1.680.000 de dinari. A fost, prin urmare, o circulaţie monetară apreciabilă la începutul veacului al XIV-lea, în ţinuturile noastre. Ea s'a intensificat după întemeierea celor două state româneşti, odată cu intensificarea schimbului de mărfuri, a circulaţiei comerciale, garantate prin tratate formale.

Pentru a avea o idee lămurită de circulaţia monetară în ţările noastre în epoca veche, trebuie să ţinem seamă de următoarele două fapte: 1) Se întrebuinţau în tranzacţii nu numai bani de ai noştri, bătuţi în monetăriile — sau cum se spunea atunci, în *hereghiile* noastre — dar şi bani străini, din alte ţări, unele îndepărtate chiar. 2) Existau nu numai monete *reale*, de metal preţios sau semi-preţios, dar şi monete *ideale*, nebătute, servind numai ca unitate de măsură.

In Ţara Românească, prima menţiune documentară asupra monetelor o găsim în hrisovul lui Vlaicu Vodă prin care acordă ctitoriei sale, mănăstirii Vodiţa, pe fiecare an, între altele « 1000 de perperi (хилїада перпиръ) din casa domniei mele », iar « săracilor să se împartă 300 de perperi » (т̃ перпиръ). Perperul sau perpera (de aci vine şi numele unei dări pârpăritul!), era o monetă foarte răspândită în întreaga Peninsulă Balcanică. Numele ei e grecesc; la noi e pomenită la sfârşitul veacului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea, când era aşa de bine cunoscută şi avea o valoare specială, deosebită de aceea din ţările vecine, încât i se spune în actele străine şi « perperi de Valachia ». Specialiştii susţin că n'ar fi fost o monetă *reală*, ci numai una ideală, de socoteală; fapt e că până azi nu s'a găsit, în tezaurele monetare descoperite la noi, vreo monetă care să poată fi identificată cu perperul.

In privilegiul comercial acordat de Mircea cel Bătrân Braşovenilor, în 1413, sunt specificate, în afară de perper, următoarele monete: *fertunul* (фєрт8н, ferto în redacţia latină), *ducatul* (д8к<ат>, denarius) şi *banul* (бан). Fertunul era o monetă ideală; el reprezenta, aşa cum arată şi numele, un *sfert* dintr'o marcă de argint, prin urmare 24 de ducaţi, în timp ce perpera era egală numai cu 18 ducaţi. Ducatul era o monetă reală, de argint, şi anume moneta obişnuită bătută de domnii noştri, dela Vladislav I (1364—c. 1377) până la Vladislav al II-lea (1447—1456). Cuvântul ducat, reprezentând moneta munteană prin excelenţă, ajunsese astfel să aibă

www.dacoromanica.ro

înțelesul generic de ban, monetă, după cum se vede, de pildă, din scrisoarea lui Vlad Țepeș care spune în 1476 Brașovenilor că nu-și poate plăti soldații, deoarece « Domnia mea acum n'am ducați ca să le plătesc leafă ». Meșterii cari băteau monetele la hereghie, deci « heregarii », se mai numeau și « ducatari ». Banul era tot o monetă reală, de valoare inferioară ducatului și anume, judecând după redacția latină a privilegiului din 1413, trei bani erau egali cu doi dinari sau doi ducați. Am putea identifica banul cu moneta *cea mică* de argint a lui Mircea, având diametrul între 11—12 mm (ducații au 14—15 mm), greutatea între 0,19—0,25 gr și *neavând legendă* (anepigrafă). In cazul însă când această monetă mică e tot una cu *asprul*, despre care știm sigur că era de argint, atunci banul n'ar rămâne să fie identificat decât cu moneta *de aramă*, cu « banii roșii » de care vorbește într'o scrisoare din 1480 Basarab cel Tânăr, considerându-i drept cea mai mică monetă posibilă. Cuvântul *ban* este vechi, mai vechi și decât ducatul și decât perpera; el vine dela numele monetei bătute de banul Slavoniei, monetă care a circulat și în Banatul Timișanei, în Transilvania și în Țara Românească. Fiind cel mai vechi și privind și moneta curentă, de întrebuințare zilnică, este și cel care s'a impus ca termen *generic* și a rămas ca atare în limbă.

Foarte des este menționat, în transacțiile din veacul al XV-lea, *florinul*. Era o monetă reală, de origine italienească, fiind bătut întâi la Florența și imitat apoi și de alte state, de pildă de Ungaria, din care pricină se întrebuința la noi și « florini unguresti ». Astfel la 5 Aprilie 1485, Vlad Vodă Călugărul confirmă la mai mulți o moșie în satul Iași, cumpărată « dela Șușman din Curte cu 35 de florini unguresti și cu un caftan de postav ». Florinul fiind o monetă reală de aur, a făcut să dispară din socoteli fertunul și perpera.

Un rol tot mai însemnat joacă *asprul*. Era o monetă reală, de argint, de valoare mică; numele este grecesc (ἄσπρον) și înseamnă « alb », din cauza colorii metalului din care se bătea. Găsim menționat asprul încă dela începutul veacului al XV-lea. Alexandru Aldea acordă mănăstirii Zografu din Sfântul Munte, la 9 Fevruarie 1433, un ajutor anual de 3000 de aspri. Iar peste câțiva ani, Vlad Dracul scria Brașovenilor: « Iată că a fugit dela domnia mea o slugă a lui Albul, anume Neagoe și a dus cu sine din averea domniei mele două sute de mii de aspri și i-a lăsat în

www.dacoromanica.ro

Râjnov ». In veacul al XVI-lea, transacţiile se fac aproape exclusiv cu aspri şi există distincţiunea între *aspri vechi*, cari aveau un titlu inferior, cuprindeau mai puţin metal preţios, şi *aspri noi* cari valorau mai mult.

Monetăria munteană a durat aproape un secol, dela Vladislav I (1364—c. 1377) până la Vladislav al II-lea inclusiv (1447—1456). Ea a bătut monete de argint, aşa zişii ducaţi, cu inscripţii în latineşte sau slavoneşte. Constatăm în timpul lui Vlaicu, al lui Radu, al lui Mircea cel Bătrân mai multe *tipuri* monetare şi din fiecare tip diferite *emisiuni*, ceea ce dovedeşte o circulaţie monetară intensă. Monete de aur nu se constată, din descoperirile de până acum cel puţin, să se fi bătut. Se făceau şi falsificări, cum s'a întâmplat de pildă, sub Radu cel Mare (1495—1508) care intervine către Braşoveni să elibereze pe un supus al său, deoarece nu el era vinovatul. « Iar pe cei ce vor fi făcut acei aspri — adaogă Domnul — îi vom afla noi şi îi vom pedepsi, cum li se cuvine după lege ». Falsificările erau favorizate şi de împrejurarea că necontenit se făceau emisiuni noi, retrăgându-se cele vechi, operaţiune din care rezulta întotdeauna un beneficiu pentru fisc. In Ungaria ajunsese acest procedeu atât de des întrebuinţat, şi perturbările şi pagubele pricinuite comerţului atât de însemnate, încât se prevăzuse prin articolul XXIII al Constituţiei din 1222 (Bula de Aur) că regele n'are dreptul să schimbe moneta decât odată pe an, o emisiune având valoare obligatorie dela un Paşte la cel următor.

In Moldova, prima ştire despre banii cari se întrebuinţau acolo o găsim în documentul din 10 Fevruarie 1388 prin care Petru al Muşatei înştiinţează pe regele Vladislav Iagello al Poloniei că i-a trimis « trei mii de ruble de argint frâncesti, în acea greutate cu care am început să dăm dela Luck (Luţc) şi le-am dat pe toate în Suceava ». Aceste ruble de argint, amintite şi în alte documente contemporane şi ulterioare, din veacul al XV-lea, uneori cu adaosul că argintul e « curat » sau « topit », reprezentau, se pare, tot o monetă ideală, ca şi fertunul şi perpera din Ţara Românească. Monetele reale, de circulaţie zilnică, era *groşii*, de argint (vezi fig. 127—8), şi *zloţii tătăreşti* — mai rar cei ungureşti şi turceşti — de aur. Grosul era o monetă generală, ca şi florinul: se întrebuinţa şi în Ungaria, în Boemia, în Polonia şi în alte ţări; 48 de groşi

www.dacoromanica.ro

făceau o *grivnă* de argint, care se pare că era tot o monetă ideală, reprezentând 171,80 grame de metal prețios. « Zloții tătărești » erau de fapt florini genovezi ajunși la noi prin cetățile genoveze din Crimeea, unde se stabiliseră Tătarii, ceea ce explică și numele monetei. De aceea, în actele latinești, li se spune și « floreni tartaricales ». Ei constituie moneta curentă pentru transacțiile moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare; câteodată, pe lângă ei, se mai întrebuințează și florinii unguresti, cum e, de pildă, în actul din 20 Noemvrie 1499, prin care Ștefan dăruește mănăstirii Voroneț, între altele, satul Milcineștii, la Cârligătură, cumpărat de el cu 230 de zloți tătărești și niște vie cumpărată cu « 25 de zloți unguresti roșii ».

Monetăria moldovenească a durat mai multă vreme decât cea munteană. Primii bani se bat sub Petru al Mușatei (1375—1391),

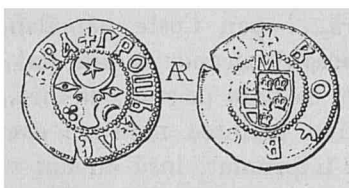

Fig. 127. — Monetă de argint dela Alexăndrel. (Colecția Academiei Române).

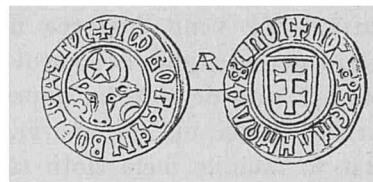

Fig. 128. — Monetă de argint dela Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare. (Colecția Academiei Române).

ultimii, cu un titlu foarte scăzut, sub Dabija (1661—1665). Banii moldoveni erau de argint, în genere bine executați. Dela Roman I și dela Alexandru cel Bun cunoaștem două feluri ca dimensiuni: unii mai mari, cu legende, corespunzând ducaților munteni: cred că aceștia erau groșii; ceilalți, mai mici, fără legendă, așa dar întocmai ca și monetele mai mici, anepigrafe, ale lui Mircea cel Bătrân (vezi vol. I al acestei lucrări, ed. 4-a, p. 482). O mențiune specială merită banii lui Ioan Vodă Viteazul, de aramă' având pe o parte chipul său, cu legenda « Oteț Moldovei » (отец Молдовеи) adică « Părintele Moldovei », pe partea cealaltă stema țării, capul de bour, cu o stea între coarne și cu legenda « Ghereghie Moldovei. Acce 7081 » adică « Monetăria Moldovei. Accea (ban mărunt, pe turcește) 1573 ». Un deosebit interes prezintă și banii lui Despot Vodă, de argint și de aur, în trei mărimi deosebite și bătuți

www.dacoromanica.ro

cu îngrijire. In legenda lor, voievodul poartă titlul de « pater patriae », precum și acela de « vindex et defensor libertatis patriae » așa dar « părinte al patriei » și « răzbunător și apărător al libertăților patriei » (vezi fig. 55—57). Realitatea n'a corespuns însă de loc acestor pretenții (vezi mai sus, p. 195—6). In fruntea monetăriei era un heregar sau un bănar domnesc, sub a cărui îngrijire se topea metalul prețios și se băteau monetele. Un document menționează în 1433 pe bănarul lui Iliaș Voievod, pe « Laurencius fusor monetarum nostrarum ». Intocmai ca și vămile și impozitele, și monetăria sau hereghia se arenda, domnul primind înainte o sumă fixă, pe care arendașul căuta apoi să și-o scoată, bine înțeles cu un câștig cât mai mare. Avem în privința aceasta un act foarte interesant, și ca fond și ca redacție, dela Alexăndrel, purtând data 5 Iunie 1449. Domnul întărește lui pan Coste pârcălab un sat sub Vaslui și case în Suceava, date acestuia de Gherghe heregarul:... « a venit înaintea noastră... pan Coste pârcălab și a pârît pe Gherghe heregarul (хєрєгарѣ) zicând: ți-am dat în mână opt sute de zloți cu împrumut, ca unui prieten, dă-mi-i. Și Gherghe atunci nu s'a apărat, zicând înaintea noastră: drept, ai dat în mâinile mele zloții tăi cu împrumut, însă eu am voit să-mi fac câștig din banii tăi, am cumpărat dela Petru Voievod vama și hereghia și în aceasta m'am înșelat și banii tăi i-am mâncat și acuma sânt vinovat către tine ». Deci, pentru banii pierduți, îi dă satul și casa.

In Ardeal, circulau monetele care aveau curs în Ungaria. Erau, prin urmare, florinii unguresti, de aur, precum și cei italieni, apoi groșii de argint. In veacul al XIV-lea, un groș era egal cu trei dinari. Se întrebuințau de asemenea și ducații bătuți în Țara Românească. Vlad Dracul și-a avut chiar monetăria lui în Ardeal, anume la Sighișoara. Din cauza necontenitelor emisiuni, foarte adesea cu un titlu inferior, locuitorii sufereau pagube apreciabile, mai ales că această instabilitate favoriza și răspândirea banilor falși. In 1525, din 4305,80 florini plătiți ca impozite în Țara Bârsei, 947,28 s'au dovedit falși, așa dar un procent de circa 22%, suportat, bine înțeles, tot de contribuabili. S'a făcut socoteala că fiecare retragere de emisiune aducea « cămării » regale un câștig de 10%, din cauza modificării titlului și alți 10% din cauza banilor falsi.

www.dacoromanica.ro

ORGANIZAREA FINANCIARĂ

«Şi am dat acestor mai sus scrise sate această carte a noastră spre aceea, ca să nu ne plătească nouă nici dajdie, nici posadă, nici podvoade, nici iliş, nici la cetate să nu lucreze, nici la posadă, nici la straje să nu meargă, nici la mori să nu lucreze, nici la oaste să nu meargă... si nicio slujbă de a noastră să n'aibă a ne face, nici in bani, nici în muncă...».

(Documentul dat de Ştefan cel Mare la 17 Aprilie 1475 mănăstirii dela Horodnic pentru două sate ale ei).

Incă înainte de întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei, locuitorii diferitelor cnezate şi voevodate din aceste locuri aveau anumite îndatoriri fiscale faţă de conducătorii lor, cnezi şi voevozi. In ce vor fi constat aceste îndatoriri, nu se poate afirma precis, din lipsă de documente, se poate însă bănui. E probabil ca aceşti locuitori să fi dat cârmuitorilor lor o parte din produsele pământului, prin urmare *dijme*, să le fi *lucrat* apoi un număr oarecare de zile pe an şi să le fi adus, în sfârşit, în anumite ocaziuni, la sărbătorile cele mari de pildă, la nunţi, la succesiuni, unele *plocoane*. Negustorii, bine înţeles, vor fi plătit şi ei *vamă* pentru mărfurile pe care le desfăceau sau numai le treceau prin cnezatul respectiv.

Intemeierea Ţării Româneşti, mai târziu a Moldovei, a adus cu sine şi o organizare complexă fiscală-financiară. In locul stăpânitorilor mărunţi, cu teritorii relativ mici, era acum un singur Domn, stăpân pe o ţară întinsă. Pentru nevoile acestui Domn, pentru întreţinerea curţii lui unde se constată chiar dela început lux şi strălucire, pentru răsplătirea dregătorilor şi slugilor domneşti, a fost nevoie de un sistem întreg de impozite. Acest sistem

www.dacoromanica.ro

apare dela cele dintâi documente interne ca ceva bine fixat şi cunoscut, redat adeseori numai prin formule stereotipe. Astfel în actul de înzestrare a mănăstirii Vodiţa, cel dintâi document muntean intern care ni s'a păstrat, se spune că satul Jidovştiţa e « slobod de toate dările şi muncile domneşti » (свободно ѡт вс҄ѣкых данковь и работь гспоскых), fără vreo specificare amănunţită, ceea ce înseamnă că toată lumea ştia precis de ce e vorba. De asemenea în documentul Tismenii, din 3 Octomvrie 1385, se spune că satele mănăstirii sunt « libere de toate muncile (slujbele) şi dările şi veniturile domniei mele » (села свободна ѡт вс҄ѣкых работь и данкѡвь и доходъки гсвами), fără a se mai arăta în ce constau ele. Documentele următoare, în ordine cronologică, din 27 Iunie 1387 şi 20 Mai 1388, cuprind formule asemănătoare, obligaţiunile locuitorilor fiind enunţate numai sub cele trei categorii generale: dări, munci, venituri. Există însă şi alte documente, în care formula generală e precedată sau urmată de o enumerare amănunţită a acestor obligaţii fiscale, dându-ne astfel putinţa să stabilim ce se cuprindea în fiecare categorie generală; pe temeiul acestor documente, vom arăta prin urmare care erau *dările* plătite de locuitori, *muncile* prestate de ei şi celelalte *venituri* pe care le procurau ei Domnului, în afară de ce revenea acestuia din urmă dela *vămi* şi dela *ocne*.

Dările. Sub numele generic de dare se înţelegea tot ce se dădea Domnului, anual, în mod obligatoriu. In această definiţie intra, aşa dar, atât cota parte din produsele pământului, adică *dijma*, cât şi *birul* care se plătea în bani. Trebuie să adăogăm însă că, dela o vreme, şi dijma — cel puţin pentru unele produse — s'a transformat tot într'un bir, s'a plătit adică tot în bani.

Cuvântul dijmă este de origine slavă: дижма, дежма şi înseamnă « a zecea parte » (decima, Zehent). Noi l-am luat împreună cu o serie de alţi termeni agricoli, direct dela Slavi, iar nu prin intermediul Ungurilor, aşa cum greşit s'a susţinut de unii cercetători. In documentele slave se întrebuinţează adeseori, pentru a reda noţiunea de dijmă, cuvântul *vamă* (вамъ) în Muntenia, şi acela de *desetină* (десѣтина) adică « a zecea parte » în Moldova. Dijma se lua de domn din toate produsele mai însemnate ale ţării. Grânele, vinul, mierea şi ceara, oile, porcii, peştele, brânza, fânul, cânepa, inul, varza, erau supuse dijmei domneşti.

www.dacoromanica.ro

Dijma din grâne e numită în documentele din epoca lui Mircea cel Bătrân кѫбларство adică pe româneşte găletărit sau câblărit; uneori i se spune şi къблъ adică găleată. Ambele denumiri se explică prin faptul că dijma din grâne se măsura cu găleata, pe slavoneşte къблъ, cuvântul care derivă, după unii, din vechi-germanicul *kubil, după alţii însă, direct din latinul cupella. Găleata « pare să fi fost de mărimea baniţei şi s'a întrebuinţat ca măsură de capacitate cam până pe timpul lui Matei Basarab ». In Transilvania, pe vremea stăpânirii lui Mihai Viteazul, « *câbla clujană* » era egală cu opt baniţe; în satele Porumbacu, din ţara Făgăraşului, la finele veacului al XVII-lea, câbla avea « patru ferdele sau mierţe ». In Moldova se întrebuinţa ca măsură pentru cereale *coloada*. La 26 Ianuarie 1453, Alexandru Voevod dăruieşte mănăstirii Pobrata, între altele, un mertic anual de « douăsprezece coloade de orz şi patru coloade de grâu » dela morile Saşilor din Baia. In ce priveşte numele însuşi al dijmei de grâne în Moldova el pare a fi fost *ilişul*, cuvânt de origine tătărească (ülüš), —după alţii ungurească— însemnând « parte, porţiune, cotăparte ». Intr'adevăr, în documentele vechi moldoveneşti nu găsim niciodată menţionată desetina din grâne; apare însă în schimb regulat ilişul şi anume ca o obligaţie fiscală importantă, pusă întotdeauna printre cele dintâi. Pentru lămurirea înţelesului acestui termen, pe care istoricii noştrii l-au interpretat până acum în tot felul sau l-au lăsat neexplicat, citez un document inedit din 1718, aflător la Academia Română; acest document cuprinde « socoteala de tot ilişul de grăunţe, şi de carne şi de banii ce s'au luat pentru treaba oştilor împărăteşti de anul acesta... ». Tot cu înţelesul de *dijmă* (în general!) apare cuvântul acesta în actul din 19 August 1622 prin care Ştefan Tomşa porunceşte robotnicilor şi ilişarilor din ţinutul Neamţ: « iar voi să aveţi a lăsa în pace de lucru şi de iliş satele mănăstirii Aron Vodă, Nicoreşti şi Giurovul... şi nici pecetluită să nu le cereţi, ce să-i scrieţi deusebit... ». Termenul *iliş* se întâlneşte şi în Transilvania, cu înţelesul de provizii, bucate, dar şi cu acela de contribuţie în locul dijmei din grâne.

Documentele cunoscute până acum amintesc atât în Muntenia cât şi în Moldova, în secolele XIV—XVI, numai dijma din *grâu* şi din *orz*; n'am găsit niciodată menţionată dijma din *ovăz* şi din *mei* care apare în secolul al XVII-lea (document din 1670,

www.dacoromanica.ro

August 5, dela Antonie Vodă din Popeşti); interesantă de relevat e împrejurarea că şi rumânii plătesc boierilor lor dijmă tot numai din grâu şi orz, când e vorba de grâne. In schimb însă, e amintită dijma din *fân*; o găsim în documentul din 1414—1415 dat mănăstirii Snagov de către Mircea cel Bătrân; *fânarii* (сѣнарѣ) apar de asemenea într'un hrisov dela Alexandru Aldea, cu data 15 Iunie 1434

Dijma din vin se numea *vinăriciu*, pe slavoneşte винарство şi reprezenta, ca şi găletăritul, a zecea parte din recolta anului. In Moldova se mai spunea acestei dijme şi « deseatina din vin » sau simplu « deseatina ». La 1 Septemvrie 1429, Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Neamţului un mertic anual de « douăsprezece poloboace de vin, din deseatina Neamţului », ceea ce ne arată cât era de întinsă, în vremea aceea, cultivarea viţei de vie în judeţul Neamţ. Se aminteşte şi de o vie « mai sus de Cetatea Neamţului » pe care Ştefan Voevod o întăreşte la 25 August 1443 unui călugăr Sava, care o cumpărase, « dela Andrica dela Neamţ ».

Dijma din miere şi ceară e numită în documentele slave muntene пчелярство adică « albinărit », în cele moldovene « deseatina din albine ». Domnul lua a zecea parte din rodul stupilor; mierea se strângea în putinici sau butoiaşe de lemn, numite, în Moldova, *berbânţe* sau *berbeniţe*; ceara forma blocuri de o anumită mărime: acestea erau « pietrele », sau « camenele » (după slavul камены) de care pomenesc în atâtea rânduri actele veacului al XV-lea. La 8 Ianuarie 1394, Mircea cel Bătrân, dăruia mănăstirii Cozia dijma din stupi a judeţului Vâlcea, şi anume « mierea pentru călugări şi ceara pentru biserică ». Iar la 9 Iulie 1466, Ştefan cel Mare confirma mănăstirii Pobrata, între altele, « toate berbânţele de miere din deseatina care va fi din satele ei ».

O dijmă importantă era aceea care se lua din turmele de oi. In actele muntene din vremea lui Mircea i se spune « vama oilor », poporul îi spunea însă în mod obişnuit *oierit*. In Moldova, pe la sfârşitul veacului al XVI-lea, se întrebuinţa şi cuvântul *gorştină*, de origine slavă. Quantumul acestei dijme era mai redus decât acela al dijmei din grâne, vin, miere sau ceară. Intr'adevăr, la o producţie anuală se putea lua una din zece; la o turmă de oi însă, unde pe lângă mioare, mai erau şi sterpe şi berbeci, a-i fi aplicat aceeaşi proporţie ar fi însemnat un impozit prea greu. In Ardeal,

www.dacoromanica.ro

pe aceeaşi vreme, ştim că se lua o oaie cu miel şi o mioară din cincizeci (quinquagesima ovium; de fapt, e una din douăzeci şi cinci); în Serbia, Vlahii păstori dădeau ţarului din cincizeci de oi, una cu mielul ei şi una stearpă. Pe la sfârşitul secolului al XVII-lea, în Muntenia, oeritul reprezenta o oaie din douăzeci; e puţin probabil ca în epoca mai veche să se fi luat mai mult. In Moldova, la 1591, gorştina oilor însuma un total de 65.670 capete; dacă admitem că procentul era şi aici tot de unu la douăzeci, rezultă că turmele de oi de peste Milcov însumau atunci ceva peste 1.300.000 capete, ceea ce nu e deloc exagerat, dată fiind marea întindere a păşunilor în vremea aceea. Dar proprietarii de turme mai plăteau şi o altă dijmă, cel puţin în Muntenia: era dijma din produsele laptelui, din caş şi din brânza de burduf. Spre sfârşitul domniei (c. 1414—1415), Mircea cel Bătrân scuteşte satul Ciulniţa de pe Buzău, care fusese dăruit mănăstirii Snagovul de Staico, fratele domnului, de toate dările şi dijmele, între acestea din urmă figurând şi «brânza» (сирени). La 16 Martie 1494, Vlad Călugărul întăreşte mănăstirii Bistriţa proprietăţile sale şi-i dă «căşăritul din Vâlcea»; la 24 Iulie 1524, Vladislav Voevod dăruieşte bolniţei adică spitalului dela mănăstirea Sâmidreni şi azilului de săraci dela mănăstirea Argeş «toate brânzeturile care se vor alege din judeţul Pădureţ, orice s'ar alege venit ca brânzeturi, sau brânză de burduf sau caş sau orice alt venit»; în sfârşit, la 8 Septemvrie 1525, Radu dela Afumaţi face bisericii Episcopiei de Buzău mai multe daruri şi mertice anuale, între care «şi căşăria din judeţul Buzău, foale 6 şi burduşe de brânză 16». Quantumul acestei dijme trebuie să fi fost tot unu din zece, ca şi la grâu, vin şi miere.

O altă dijmă era aceea din porci sau râmători. I se spunea în Ţara Românească, pe vremea lui Mircea cel Bătrân «vama din porci», iar în Moldova «deseatina din porci». Ceva mai târziu, întâlnim atât de o parte cât şi de alta a Milcovului, termenul «*gorştină*» sau «*goştină*» întrebuinţat, după cum am văzut mai înainte, şi pentru dijma din oi. La aceste două dijme, termenul «deseatină» era într'adevăr impropriu, deoarece nu reprezenta quantumul exact. Nu avem documente care să ne arate cât era de mare dijma din porci sau râmători în epoca veche. Mai târziu, în secolul al XVII-lea, constatăm proprietari cari luau dela ru-

www.dacoromanica.ro

mânii lor un râmător din treizeci. Cam aceeaşi proporţie trebuie să fi fost şi în privinţa dijmei domneşti.

Se lua dijmă şi din *peştele* ce se prindea în Dunăre, în râurile mari, în bălţi şi în lacuri. Incă în documentul de înzestrare al Vodiţei, Vlaicu Vodă pomeneşte de « venitul domnesc » dela opt vârşii la Dunăre; acest venit însemna, după părerea noastră, a zecea parte din peştele ce se prindea. Termenul « deseatină » este întrebuinţat chiar într'un document din 4 Aprilie 1488, deal Ştefan cel Mare care întăreşte « mitropoliei » dela Roman, între altele, satul « Dragomireştii din jos de târgul Romanului, cu podul umblător peste Moldova şi cu dijma din peştele viu ce se va prinde » pe hotarul acelui sat (и съ десѣтиною ѡт скижꙋю рибꙋ що бꙋдитъ локити). Foarte interesant, şi pentru menţionarea « vămii de peşte » dar şi pentru vechimea şi numărul satelor româneşti de pe malul Dunării, e actul din 15 Ianuarie 1467, dela Radu cel Frumos prin care se întăreşte mănăstirii Cozia toate bălţile şi gârlele ei « dela Săpatul drept la Dunăre... şi pe Dunăre în jos până la gura Ialomiţei ». « Şi verice este venit — spune Domnul — al acestor bălţi şi gârle, *din vama de peşte*, tot să fie al sfântului lăcaş acestuia, iar altul nimeni să nu se amestece ». Spre mai multă siguranţă, se dă ordin expres şi orăşenilor dela Floci: « Iar voi Flocianilor, aşa vă grăesc domnia mea, să fie volnici călugării să puie vătaşi şi alţi îngrijitori pe la bălţile lor, iar voi treabă să nu aveţi şi veri unde se va încărca car cu peşte din bălţile lor, sau la Steanche sau la Borduşanii sau la Făcăiani sau la Vlădeni sau la Glagodeşti sau la Corneni, să fie volnici călugării să ia vama şi părpărul, iar altul nimeni să nu se amestece »... Părpărul era un impozit deosebit, în afară de « vama » din peşte.

Se dădea dijmă şi din *varză*. Episcopiei de Roman i se întăreşte, la 4 Aprilie 1488, între altele, « satul Leucuşanii... şi cu dijma din varză din acel sat » (и съ десѣтиною ѡт капꙋстоу ѡт того села). O altă menţiune documentară găsim la 15 Noemvrie 1624 când Radu Mihnea întăreşte mănăstirii lui Aron Vodă din ţarina Iaşilor stăpânirea peste trei sate din ţinutul Neamţului anume Avereştii, Giurovul şi Nicoreştii. Domnul precizează: «nici slugile noastre clucearii să n'aibă treabă a învălui la acealia sate de curechiu sau de alte mărunţişuri, ce cu totul să fie a sventei

www.dacoromanica.ro

mănăstiri ». « Mărunțișurile » la care se referă acest act cuprindeau și « sămânța de cânepă », supusă de asemenea dijmei, după cum se vede din documentul cu data 1 Octomvrie 1629 care vorbește de dijma din curechiu și sămânța de cânepă. In Muntenia n'am întâlnit până acum această dijmă; găsesc în schimb o alta care nu e menționată în documentele din Moldova, anume *dijma din poame*. Pentru întâia dată, ea pare a se întâlni într'un hrisov al lui Mircea cel Bătrân prin care satele mănăstirii Tismana sunt scutite de dări. Intre aceste dări se amintesc și « *coșnițele* » (кошници) adică, așa cum propune traducătorul hrisovului slav, coșnițele de fructe sau de poame. Intr'un alt document de scutire din 23 Aprilie 1437, păstrat însă numai într'o veche traducere românească, se spune de asemenea: « Să nu li să ia vamă domnească (adică dijmă!) nici din oi, nici din stupi, nici din porci... nici din sămănături, *nici din livezi*, *nici din pomete* »... ceea ce înseamnă că se dădea domniei și a zecea parte din poame. De sigur această dijmă, ca și cealaltă din varză și alte « mărunțișuri » nu prezenta, după cum rezultă chiar din acest ultim termen întrebuințat de cancelarie, mare importanță. Dijmele esențiale erau: aceea din grâne — orice sătean cât de sărac, tot trebuia să-și aibă ogorul său — și dijma din oi și râmători. Urma dijma din albine — prisăcile erau, cum am arătat mai înainte, numeroase — și dijma din vin. Veneau apoi celelalte.

Suzeranitatea turcească, prin haraciul și darurile pe care ni le-a impus, a determinat înființarea unor dări noi. In această categorie intră acei « asprii de șoimi » pe care-i găsesc pomeniți într'un document din 18 Septemvrie 1531. Era un impozit, chipurile, pentru procurarea șoimilor pe care trebuia să-i trimitem la Stambul unde, dresați, se întrebuințau la vânătorile Sultanului. In realitate, darea servea pentru acoperirea în parte a continuei cereri de bani din partea dregătorilor turci, deoarece știm că șoimii erau procurați de plăieși, fiind una din îndatoririle lor. De sigur, tot în urma cererilor turcești, a introdus și Alexandru, voevodul muntean, după ce a gonit pe Vintilă, domnul adus de Moldoveni, așa dar în 1574, o dare nouă numită « oaie seacă ». Ea se lua, judecând după nume, pentru oile sterpe, la celelalte plătindu-se oieritul și dijma din produsele laptelui (vezi mai sus, p. 562—3).

www.dacoromanica.ro

Birul. In afară de dijme, a existat, încă dela începutul ţărilor româneşti — unii cercetători cred chiar mai înainte de întemeiere — şi o dare personală, privind pe contribuabil, iar nu averea acestuia. Ea se numeşte în documentele muntene *bir* (бир), în cele moldovene *dare* sau *dajdie* (дан). Cuvântul bir este de origină slavă, şi nu maghiară (bér), aşa cum au afirmat unii cercetători. In rusă, dialectal, биръ are exact acelaşi înţeles ca la noi: capitaţie, impozit personal; în bulgară înseamnă impozitul pe casă (Haussteuer). Fiind un termen fiscal-administrativ, e probabil ca noi să-l fi luat, dacă nu într'o epocă anterioară, cum pare mai indicat, dar cel puţin în vremea organizării noastre ca stat, aşa dar la sfârşitul veacului al XIII-lea sau începutul celui de al XIV-lea. Birul apare pentru prima dată în documentele muntene, la 22 Iunie 1418, însă într'o formă indirectă, deoarece hrisovul respectiv nu aminteşte chiar darea însăşi, ci pe cei ce o strâng, pe *birari* (бирчїи). Direct e pomenit birul la 30 Iunie 1441 în documentele prin care Vlad Dracul dăruieşte mănăstirii Snagovul, între altele, satul Izvoranii Bârsăşti. O notă marginală, datorită probabil aceluiaşi diac care a scris textul, prevede: « Iar cnezii din Izvorani Neagoe, Oancea, Nan şi Trandafir să dea bir ca şi ceilalţi săraci din Izvorani » (да даважт бир ꙗкоже и ини сираци въ Изворѣни). In Modova, prima menţiune a dării este în documentul din 1 August 1441 prin care Ştefan Voevod scuteşte satul Balasinouţii al mănăstirii Horodnic de orice îndatorire fiscală: « să nu dea acest sat nici *dare*, nici iliş, nici podvoadă, nici desetină ». N'avem nicio informaţie asupra mărimii birului în epoca veche, nu ştim cât trebuia să plătească pe an un locuitor ca impozit personal. Ceea ce ştim însă, e că, după ce am recunoscut suzeranitatea turcească, el a mers crescând şi că spre deosebire de dijme, care, la început, s'au luat în natură, birul s'a plătit în bani.

Muncile sau slujbele. In afară de dări, locuitorii ţărilor noastre trebuiau să presteze şi o serie întreagă de « munci » sau « slujbe ». Aceste prestaţii nu constituiau însă o obligaţie specifică nouă. Ele erau generale, în întreaga Europă, şi nu făceau decât să continue pe cele din vremea Romanilor. In documentele slave muntene, aceste prestaţii sunt redate prin termenul generic работь (= muncă) sau слоужба (= slujbă); în cele moldovene se între-

www.dacoromanica.ro

buinţează adeseori, pentru a designa muncile la cetate, la mori, la iazuri, cuvântul робити = a robi, arătând caracterul silnic, de constrângere pe care-l aveau aceste munci. In veacurile XIV—XVI, constatăm documentar următoarele munci sau slujbe la care erau îndatoraţi locuitorii ţărilor noastre.

Căratul sau transportul cu carele, în limba slavă покоза, e una din îndatoririle care revin mai des. La 4 Septemvrie 1389, Mircea cel Bătrân scuteşte o parte a satului Jiblea de «care şi de podvezi». Aceeaşi scutire o acordă domnul în 1415 şi satului Beala din judeţul Motrului. Slujba căratului consiista în obligaţia pentru locuitori de a transporta, cu carele lor, anumite produse destinate domnului. Un caz concret găsim în documentul moldovenesc din 5 Aprilie 1448 prin care Petru Voevod scuteşte trei sate ale mănăstirii din Poiană, hotărînd «să nu plătească dare, nici posadă, nici podvoadă, nici iliş, nici la mori să nu robească, nici în jold să nu umble, *nici vasele noastre să nu le care*». (ни бочки наши цю бы не козили). Prin urmare cărau vasele de vin destinate domniei. Intr'un hrisov al lui Ştefan cel Mare, din 31 August 1458, se spune chiar lămurit: «nici vin să nu care». De sigur că în afară de vin, vor mai fi fost transporturi şi de alte produse, de pildă de grâne, de sare, de peşte, etc.

Tot transporturi erau şi *podvoadele* sau *podvezile* — în slavă подкода — deşi de o natură deosebită, de vreme ce sunt amintite în documente alături şi separat de cărături (покоза). In ce consta însă deosebirea, nu se poate preciza deocamdată. Ştim numai atât că podvoadele se făceau cu boii şi că de această îndatorire nu erau scutiţi nici orăşenii. La 30 August 1643, Moise Vodă scuteşte pe locuitorii satului Docolina de o serie întreagă de dări şi slujbe. In consecinţă, se adresează slujbaşilor respectivi şi le porunceşte: «voi globnici şi deşugubinari şi olăcari şi *podvodari* întru nimic să nu-i trageţi boii lorŭ la podvoade; aşijderi şi voi şoltuj de Vasluiu şi de Bârlad, ce vor hi podvoade din sus, să le treaceţi la Bârlad, ce vor hi din gos, să treaceţi la Vasluiu».

Pentru transmiterea rapidă a ştirilor şi ordinelor era *olacul* sau serviciul de curieri cari întrebuinţau *caii de olac*. Cuvântul olac este considerat de unii cercetători ca fiind de origine turcească; noi înclinăm mai de grabă pentru o origine *tătărească*, cunoscută fiind admirabila organizare de poştă pe care au avut-o

www.dacoromanica.ro

stăpânitorii imensului imperiu ce se întindea între Amur şi Dunăre. Când domnul scutea pe locuitorii unuia sau mai multor sate de cai de olac, cum e cazul cu satele lui Mihail din Ruşi, la 2 Octomvrie 1468, aceasta însemna că respectivii locuitori nu mai erau obligaţi să dea la poruncă, imediat, caii necesari trimisului sau trimişilor domneşti primind în schimb caii osteniţi de goană ai acestora. In Ialomiţa, lângă Lichireşti (azi oraşul Călăraşi!), este pomenit, într'un act din 6 August 1764, « drumul olacului cel vechi ».

In legătură cu transmiterea ştirilor şi cu drumurile pe care le făceau dregătorii şi slugile domneşti prin ţară era obligaţia *conacelor* şi a *merticelor*. Locuitorii satelor şi oraşelor trebuiau să găzduiască pe aceşti trimişi ai stăpânirii, să le pregătească deci *conace* — cuvântul e turcesc sau poate, iarăşi, tătăresc — şi să le dea o anumită cantitate de alimente şi de furaje: *merticele*.

O îndatorire esenţială era *lucrul domnesc*. Sub această denumire se înţelegea munca pe care o prestau locuitorii la construirea sau la repararea cetăţilor, morilor, podurilor, iazurilor şi în genere la orişice ar fi fost puşi. La 9 Ianuarie 1498, Radu cel Mare scuteşte trei sate ale mănăstirii Tismana « de toate slujbele cele mari şi cele mici ». Locuitorii acestor sate — spune domnul — « nici la lucrul domniei mele să nu lucreze, nici la cetate, nici la mori, nici la poduri să nu lucreze ». Tot aşa în Moldova, Ştefan Voevod, scutind, la 11 Martie 1446, mai multe sate ale mănăstirii Neamţului de dări şi slujbe, precizează: « să nu dea aceşti oameni nici dare, nici posadă, nici iliş... şi de asemenea, nici la cetate să nu robească şi nici la mori şi iazuri ». Intr'un alt document, din 17 Aprilie 1475, alături de munca « la cetate » se specifică şi munca « la posadă », aşa dar la o suburbie a cetăţii sau la o trecătoare, cuvântul posadă având amândouă înţelesurile. Câte zile anume putea să dureze acest lucru domnesc — atât de felurit — la care erau obligaţi locuitorii, documentele nu precizează.

In legătură cu întreţinerea curţii domneşti, cu nevoile diferitelor oficii, găsim o serie de slujbe şi prestaţii. Astfel, în mai multe hrisoave muntene din veacul al XV-lea se vorbeşte de obligaţia « *lemnelor* » (дрѣв) adică — interpretăm noi — de obligaţia sătenilor de a tăia copaci pentru curtea domnească. O altă obligaţie era aceea *de a paşte caii domneşti*, după cum în Serbia

www.dacoromanica.ro

contemporană locuitorii satelor trebuiau să «hrănească» adică să ducă la păscut caii ţarului. In legătură directă cu această îndatorire era şi «*cositul fânului*» (сѣнокосѣмъ) care e amintit de mai multe ori în cursul veacului al XV-lea, atât în Muntenia cât şi în Moldova.

Intr'unul din hrisoavele lui Mircea cel Bătrân, acela din 11 Maiu 1409, se vorbeşte de «*legea* (законъ) *de a pescui moruni trei zile pe an pentru domnia mea*». E vorba, se înţelege, de satele aşezate pe marginea Dunării, care aveau astfel o îndatorire caracteristică. Spre comparaţie, amintim că, în Serbia, oraşul Cattaro era obligat să dea anual ţarului «o povară de peşte de mare». Un scop asemănător, alimentar, se urmărise prin instituirea unei alte obligaţii, aceea a «*vacilor grase*». La 2 Octomvrie 1468, Radu cel Frumos, întărind lui Mihail din Ruşi mai multe sate, scuteşte pe locuitorii lor de toate dările şi slujbele: «de oierit şi de vama târgului şi de dijmărit de stupi şi de râmători, de mertice, de conace, de cai de olac şi de vinăriciu, de podvoade, *de vaci grase*, de ceară domnească, de miere şi de alte dăjdii oricâte ar ieşi în ţară». Pare puţin probabil ca această obligaţie să fi fost în legătură cu vreun eventual export la Constantinopol — Turcii preferau carnea de oaie; ea se explică deci mai de grabă prin necesitatea aprovizionării curţii domneşti.

Intr'un document din 8 Ianuarie 1526, Radu Vodă, scutind cinci sate ale mănăstirii Tismana de toate dările şi slujbele, precizează: «nici la un lucru al Domniei mele să nu lucreze nicăiri, nici gloabă, nici duşegubină să nu tragă, *nici cap legat să nu ducă*. Prin ultima expresie, care într'un alt document revine sub forma «nici om legat să nu ducă», se înţelegea obligaţia de a păzi şi de a duce la judecată legaţi pe cei care se făcuseră vinovaţi de vreo crimă sau vreun delict. Dacă un asemenea vinovat fugea de sub pază, atunci răspundeau — de obiceiu cu moşia lor — cei ce trebuiau să-l fi dus legat la judecată. E cazul cu o jumătate din satul Năsipul (azi Caplea) din Gorj care fusese luat dela proprietar «de fiii lui Badea... pentru un om care a fugit legat din sat şi fără nicio judecată» (document din 1 Ianuarie 1568).

O slujbă pe care am întâlnit-o numai în Moldova, deşi nu este de loc exclus să fi existat şi în Ţara Românească, este aceea

www.dacoromanica.ro

a *străjii*. O aminteşte hrisovul din 8 Iulie 1453 prin care Alexandru Voevod hotăreşte despre satul Balasinouţii al mănăstirii Horodnic să nu dea nicio dare şi să nu facă nicio slujbă, deci « nici la morile noastre să nu robească, nici la cetate, *nici la strajă să nu meargă* ». Se pare că e vorba de obligaţia de a face straja drumurilor între Prut şi Nistru, de a însoţi convoiurile de care ale negustorilor care mergeau « către ţinutul tătăresc », spre a le feri de atacuri. Acestei străji i se plătea pentru serviciul făcut; aşa înţelegem dispoziţia din privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun Liovenilor, la 8 Octomvrie 1408, potrivit căreia negustorii cari mergeau către zisul ţinut trebuiau să dea « la strajă de fiecare car câte doisprezece groşi ».

După cum se vede, cele mai multe dintre munci sau slujbe privesc curtea domnească şi pe domn; prea puţine, ca lucrul la cetăţi şi la poduri, paza criminalilor şi straja, au un caracter general, privind colectivitatea. Faptul nu trebuie să surprindă; el e în deplin acord cu concepţia dominantă de atunci, potrivit căreia statul este domnul, nevoile statului sunt nevoile domnului şi ale curţii sale, veniturile statului sunt tot una cu veniturile domnului.

Veniturile, pomenite în documentele slave muntene, în urma *dărilor* şi a *slujbelor* sau muncilor, erau *veniturile întâmplătoare* ale domnului, adică gloabele, duşegubinile, hatalmul, într'un cuvânt *amenzile* de orice fel. Intr'o vreme când pedeapsa cea mai frecventă era amenda, iar nu închisoarea, când exista compoziţia, când chiar pedeapsa cu moartea putea fi răscumpărată cu bani, era foarte natural ca aceste venituri întâmplătoare să fi reprezentat sume considerabile, să fi fost un izvor însemnat pentru vistierie. In genere, amenzile erau ridicate. Pentru un Grec ce fusese ucis pe hotarul satului Albotenii din Moldova, a plătit Albotă, starostele de Cernăuţi, luând în schimb satul, o despăgubire reprezentată prin 158 de vite mari, boi şi vaci, apoi 600 de oi, 7 cai, 3 iepe. « Şi au dat cap pentru cap » spune documentul, din 5 Iunie 1570, relatând acest caz interesant de compoziţie. In veacul al XVII-lea găsim luându-se, pentru un jurământ strâmb, 22 de boi, iar pentru un omor, al cărui autor a rămas nedescoperit, 100 de boi. Înţelegem acum de ce scutirea de « gloabe » faţă de domnie, aşa dar implicit perceperea lor de

www.dacoromanica.ro

către proprietar, era o însemnată favoare domnească şi de ce se fac deseori în documente recomandări către globnicii şi dregătorii judecătoreşti să se ferească de satele scutite. Înţelegem pentruce Mircea, în documentul din 1387, prin care întăreşte mănăstirii Cozia toate bălţile pe Dunăre, dela Săpatul până la gura Ialomiţei, precizează: « Deci orice gloabă să vrea face pe aceste bălţi, sau duşegubină, fie de păstori, fie de vreun om al celui prea mare boier sau mic, tot să fie mănăstiresc ».

Dările extraordinare. Împrumuta. Pe lângă dările obişnuite sau ordinare, se luau însă, uneori, şi dări extraordinare. Când domnul trebuia să facă faţă la vreo cheltuială neobişnuită, când avea să plătească Turcilor, de pildă, o sumă importantă care întrecea veniturile normale ale vistieriei, atunci el recurgea la un impozit extraordinar numit, eufemistic, *împrumută* (de fapt, nu se mai restituia). Il plăteau de obicei *mănăstirile* şi adesea şi *boierii*, adică tocmai categoriile pe care nu apăsa greul obligaţiilor fiscale obişnuite. In Aprilie 1551, înainte de a pleca la Poartă, de unde avea să se întoarcă trecut la mahomedanism ca Paşă al Silistrei, Iliaş Rareş impuse mănăstirile ţării la o contribuţie extraordinară: unele trebuiau să dea câte 100 de zloţi ungureşti, altele numai 40.

Vămile. Un alt izvor însemnat de venit al vistieriei, unul din cele mai însemnate, erau vămile. De sigur că ele au existat şi înainte de întemeierea Ţărilor Româneşti, fiind luate de voevozii şi cnezii respectivi. Aşa ne putem explica veniturile unui Barbat, care, prizonier de război la curtea regelui ungur, a putut să se răscumpere, plătind o sumă însemnată de bani. Aşa se explică şi menţiunea din privilegiul acordat Cavalerilor Teutoni de regele Andrei al II-lea, la 1222, potrivit căreia aceşti Cavaleri nu vor avea de plătit nicio vamă când vor trece cu mărfurile lor « prin Ţara Săcuilor sau prin Ţara Românilor » (per terram Siculorum aut per terram Blacorum): e o rămăşiţă a vechilor drepturi locale pe care le avuseseră mai înainte voevozii acestei « ţări » valahe din Ardeal.

Cel dintâi document românesc care ni s'a păstrat e tocmai un privilegiu vamal: e privilegiul pe care îl acordă Vlaicu Vodă Braşovenilor la 20 Ianuarie 1368, întărindu-le « libertăţile » lor de comerţ pe care le aveau « din vechime » (ab antiquis) în Ţara Românească. Domnul stabileşte două regimuri vamale: unul

www.dacoromanica.ro

pentru mărfurile de tranzit, celălalt pentru mărfurile destinate consumului intern. Acestea din urmă vor plăti o singură vamă, la Câmpulung sau în apropierea lui, fiind scutite de vama cealaltă dela Slatina. Mărfurile de tranzit vor plăti vamă la Câmpulung şi la Dunăre, afară de cele *exportate* prin Brăila, care nu vor plăti nimic, domnul voind, prin această măsură, să favorizeze desvoltarea portului dunărean.

Din privilegiile comerciale acordate de domnii noştri oraşelor din Ardeal, în special Braşovului, precum şi din acelea ale Liovenilor, ne putem da seama de vechea organizare vamală românească. Sub raportul *punctelor de vamă*, ea cuprindea două categorii: puncte de vamă la hotare, sau în apropierea lor, aşa dar la intrarea mărfurilor în ţară, și puncte de vamă în interior, în oraşele şi târgurile mai însemnate, în primul rând, evident, în capitalele respective. In Ţara Românească, vămile dela hotare erau cele dela Dunăre şi cele dela « plaiuri », adică dela Munte. Ca locuri de vamă la Dunăre sunt pomenite: 1. *Brăila*, la 1368. 2. *Flocii*, pentru întâia dată la 1431; 3. locul din faţa *Dârstorului*, unde mai târziu se afla satul Lichireştii (azi oraşul Călărași); 4. *Giurgiul*, unde şedea uneori Mircea cel Bătrân; 5. *Turnul* în faţă Nicopolei; 6. *Calafatul*, vamă străveche, al cărei venit la început în întregime, mai târziu numai pe jumătate, fusese dăruit mănăstirii Tismana; 7. *Severinul*. Cu privire la vama dela Calafat, avem o serie de documente din veacul al XV-lea și al XVI-lea din care aflăm atât mărfurile care se exportau pe aci — boi, cai, oi, sare în bolovani, butoae de vin, saci de grâu — cât şi vama care se lua, în aspri. Un act dela Petru Voevod (Sept. 1559—Iunie 1568) aminteşte și de « schilerii cari sunteţi acolo la schelă », la Calafat. La plaiuri erau: 1. Vama dela *Vâlcan* care deservea întreg muntele « din Olteţ până în Orşova » (ѡт Ѡлтєц дори Ѡүрржшакꙋ); 2. Vama dela *Genune*, pe Olt, la satul Câinenii, amintită pentru întâia dată în hrisovul lui Mircea cel Bătrân din 28 Martie 1415, prin care domnul confirmă mănăstirii Cozia veniturile acestei vămi. Foarte interesant e actul din 20 Iunie 1505: Radu cel Mare hotăreşte ca nimeni să nu fie scutit de această vamă, dela Genune, chiar dacă ar avea carte de scutire « pecetluită cu pecetea cea mare sau cu cea mică sau cu inelul din mâna domniei mele ». « Şi voi Câineni ce sânteţi la vad — adaogă domnul

www.dacoromanica.ro

— să ascultaţi de vameşii sfintei mănăstirii, pe cari îi va pune părintele nostru, egumenul chir Simion. Şi tu, vameşule, să nu ierţi niciun aspru nimănuia, căci îţi voi lua seama *după catastihul dela Vadul Dunării*». Cine va refuza să plătească, va fi tras în ţeapă la vad. Negustorii cari veneau cu mărfuri pela Bran, plăteau vama la Rucăr; pentru cei ce luau «drumul Prahovei» (**пжт Прахов8**) — dar până la Comarnic nu pe vale, ci pe deasupra, peste plaiu — sau acela, mai lesnicios, al Teleajenului, nu ştim unde erau punctele de vamă la hotar; tot aşa, pentru cei cari veneau pe valea Buzăului. Ştim în schimb că se plătea vamă în târgurile din interior situate pe aceste trei drumuri şi anume, păstrând ordinea înşirării dela apus la răsărit, la *Târgşor* sau la *Gherghiţa*, la *Săcuieni* — aşezarea acestui vechiu târg nu e încă stabilită, poate la actualul Bucov — în sfârşit la *Buzău*. Tot în interiorul ţării se mai plătea vamă la *Slatina* — arătată ca «vama noastră» la 1368, în privilegiul acordat Braşovenilor — apoi «*la Jiu*» (**на Жилѣ**) — poate în punctul unde drumul dela Slatina la Calafat tăia apa Jiului (Craiova?) — la *Câmpulung* şi, bine înţeles, la *Târgovişte*. Negustorii acestui ultim oraş, capitala ţării, aveau chiar un privilegiu vamal propriu: ei nu plăteau decât o singură vamă, anume în oraşul lor, şi ceva mai mică decât a negustorilor din alte oraşe, fiind apoi liberi să umble cu mărfurile lor oriunde, pe tot cuprinsul ţării «pela Severin şi prin toate târgurile şi la Brăila».

In Moldova, de asemenea, era o serie de puncte de vamă la hotare, «la margine», şi altele în interiorul ţării. Privilegiul comercial acordat de Ştefan cel Mare Liovenilor, la 3 Iulie 1460 — de fapt reconfirmarea celui vechiu, al lui Alexandru cel Bun, prevede ca puncte de vamă la hotar *Cernăuţii* şi *Hotinul* spre Poloni, *Tighina* şi *Cetatea Albă* spre Tătari, *Tecuciu* şi *Putna* (**оу Поутноу**) spre Ţara Românească, *Trotuşul* şi *Moldoviţa* spre Ardeal. După cucerirea *Chiliei*, în 1465, şi acest oraş şi port însemnat va fi, bine înţeles, punct de vamă, şi anume pentru mărfurile care merg sau vin de peste Mare şi din împărăţia turcească. In interiorul ţării, se plătea vamă la *Suceava* — unde era vama principală — la *Siret*, la *Dorohoi*, la *Iaşi*, la *Lăpuşna*, la *Vaslui*, la *Bârlad*, la *Adjud*, la *Bacău*, la *Roman*, şi la *Baia*. Postavul, de exemplu, care venea dela Liov şi se ducea în Ţara

www.dacoromanica.ro

Românească, plătea « vama cea mare » la Suceava, trei groși de grivnă, și apoi în Roman, în Bacău, în Adjud și în Putna, dacă lua drumul de pe valea Siretului, sau în Vaslui, în Bârlad, în Tecuci dacă îl lua pe celălat, spre Brăila, câte doi zloți de car. Pentru vitele care se exportau la Tătari, vama se plătea de asemenea la Suceava, cea mai mare, apoi la Iași și la Lăpușna.

La fel era în Ardeal. Se plătea vamă la margine, la Severin, la Vâlcan, la Turnu-Roșu, la Bran, etc. Erau însă și vămi interne, în orașele mai însemnate. Sașii, potrivit privilegiului acordat lor de Andrei al II-lea, nu plăteau, în teorie, vamă. De fapt însă — și repetatele lor plângeri către rege o dovedesc — erau supuși și ei la unele taxe, în special în legătură cu trecerea prin orașe și peste poduri.

Cât era de mare vama în Țara Românească? Privilegiul acordat Brașovenilor în 1368 o numește « tricesima » adică a treizecea parte din valoarea mărfii, deci 3,33%. Acela din 1413, al lui Mircea cel Bătrân, fixează pentru mărfurile care « se aduc de peste mare » o vamă de 3%; suntem în drept să bănuim că și mărfurile brașovenești plăteau tot atât și că, prin urmare, vama de un fertun care se percepea pentru un vig de postav de Ypres, de o perperă pentru cel de Louvain și de 12, respectiv 6 ducați, pentru cel de Colonia și Cehia, reprezenta tot 3% din valoare. Același coeficient îl găsim și în Moldova, în tratatul încheiat de Petru Șchiopul în 1588 prin care se îngăduia negustorilor englezi libertatea negoțului în tot cuprinsul țării. Așa dar, vama nu era mare. Trebuie să se ție seamă însă de faptul că în afară de vama de intrare, se mai plătea, în genere, o vamă și la locul de desfacere și alte vămi prin unele din târgurile sau orașele străbătute. Chiar și așa însă, față de taxele din ziua de astăzi, care la multe articole au un caracter prohibitiv, vama în secolele XIV—XVI nu era prea ridicată. Domnul avea tot interesul să atragă negustori cât mai mulți, pentru a-și spori veniturile; vama, de aceea, era moderată. Dificultatea venea din altă parte, și anume din greutatea comunicațiilor (lipsă de șosele, de poduri) și din starea de nesiguranță, din tulburările interne și războaiele care nu mai conteneau.

Vama se plătea în bani; din pește se lua însă, pe deasupra, și în natură. Un car cu pește încărcat la Brăila și destinat Bra-

www.dacoromanica.ro

șovului, plătea, chiar la locul de încărcare, de maje, o perperă iar la vama Prahovei sau la Rucăr, de maje, două perpere și 7 pești dacă era crap, nouă perpere și două « curele », dacă era morun.

Cât de mare era venitul pe care îl aduceau vămile domnilor noștri se poate deduce dintr'un singur fapt: spre sfârșitul veacului al XVI-lea, numai vama Cernăuților producea peste 100.000 de florini anual.

Ocnele. Unul din izvoarele cele mai însemnate de venit ale Domnilor, în Ardeal al Regelui, îl forma exploatarea ocnelor. Dreptul de a vinde sarea a fost în tustrelele țări românești, un monopol de stat. Fără o voie specială sau un privilegiu, nimeni nu putea să ia sare din ocne, nici pentru nevoile gospodăriei lui, necum pentru comerț. In Moldova, Vrâncenii aveau dreptul — rămășiță a unei vechi autonomii — să scoată sare din locul numit chiar astfel: Valea Sării, însă numai pentru gospodăria lor, nu și pentru vânzare. In Ardeal, Cavalerii Teutoni, cărora li se cedase în 1211 țara Bârsei, puteau, pe temeiul unui privilegiu regal, să exploateze atâta sare câtă era necesară pentru a încărca 12 « năvi », șase pe Olt și șase pe Mureș; aveau de asemenea dreptul să transporte oriunde « în tot regatul nostru » această sare. « Oaspeților » nemți din Dej li se dăduse, tot printr'un privilegiu (anul 1236) voie « să scoată atâta sare câtă scot și oaspeții dela Ocna Dejului » (« hospites de Deesakana »); partea care se cuvenea regelui se transporta tot cu « năvile » pe Someș. Nu se poate preciza venitul pe care îl aveau Domnii din Țara Românească și din Moldova de pe urma ocnelor în veacurile XIV—XVI; în orice caz, el se ridica la o sumă importantă, de oarece, în afară de consumul intern, se mai adăoga și exportul: o bună parte a Peninsulei Balcanice se aproviziona cu sare românească. In Ardeal, venitul era de asemenea considerabil. In timpul lui Bela al III-lea (1172—1196) se încasa dela toate ocnele din Ungaria — și cele mai multe erau în Ardeal — frumoasa sumă de 16.000 de mărci de argint, adică 3.840.000 de dinari.

Dela exploatările de aramă și de fier — primele la Bratilov, lângă Baia de Aramă, celelalte la Baia de Fier, în Gorj — domnul Țării Românești n'avea cine știe ce venit. Se lua « zeciuială »; așa ni se spune în documentul prin care Mircea cel Bătrân o dă-

www.dacoromanica.ro

ruieşte pe aceea dela Bratilov mănăstirii Tismana. Mai mult reprezenta darea pe care o plăteau ţiganii zlătari pentru aurul pe care-l strângeau din nisipul câtorva râuri, atât în Muntenia cât şi în Moldova. Exista chiar, ca şi astăzi, un monopol al vinderii aurului; numai domnul putea să-l cumpere. La 20 Dechemvrie 1515, Bogdan, fiul lui Ştefan, reclamă Bistriţenilor că o parte din aurul strâns în râurile munţilor moldoveni este vândut de zlătari pe furiş în cetatea lor, ceea ce constituie un delict, deoarece zişii zlătari sunt legaţi *prin jurământ* să nu vândă altcuiva. In Ardeal, venitul produs de exploatarea «băilor» de aur din Munţii Apuseni se ridică însă la o sumă apreciabilă: o optime din metalul nobil rezultat revenea regelui. In diploma din 1211 a Cavalerilor Teutoni se prevede că «dacă se va găsi în... ţara Bârsei aur sau argint, atunci o parte să se dea fiscului, iar partea cealaltă» să le revie lor.

Repartiţia impozitelor. Scutirile. Sloboziile. Inegalitatea fiscală a fost una din caracteristicile evului mediu şi modern. In timp ce anume categorii sociale suportau toată masa contribuţiilor directe şi indirecte, altele beneficiau de un tratament mai favorabil, privilegiaţii mergând chiar până la scutirea de orişice îndatorire fiscală. E uşor de presupus că acest regim, general european, a trebuit să existe şi în Ţările noastre, luând însă aci forme specifice, determinate de condiţiile proprii de desvoltare istorică.

In stadiul actual al cercetărilor, faţă de lipsa de monografii în această direcţie, problema repartiţiei diferitelor obligaţiuni fiscale prezintă multe greutăţi. In special pentru Ţara Românească problema e mai delicată, deoarece o mare parte — cea mai mare chiar — a documentelor din veacurile XV şi XVI este încă inedită.

In ce priveşte vămile şi amenzile, lucrul stătea aşa: plăteau vamă acei cari făceau negoţ, *oricine ar fi fost*; plăteau gloabe sau amenzi acei cari încălcau legea sau obiceiul pământului, *indiferent de asemenea de categoria socială căreia aparţineau.* Scutirile şi reducerile de vamă pe care domnii le acordau unor anumite persoane sau comunităţi privilegiate (de pildă Braşovului), apoi iertarea amenzilor atunci când ele trebuiau să se aplice favoriţilor, erau excepţii care nu modificau întru nimic starea de drept. In ce priveşte însă *dările* şi *slujbele*, problema e mai complicată.

www.dacoromanica.ro

Este sigur că, atât în Muntenia cât și în Moldova, satele boierești, mănăstirești și domnești, adică locuitorii din satele aflate pe proprietățile boierilor, mănăstirilor și domnilor, plăteau toate dările și făceau toate muncile sau slujbele. Ei duceau așa dar greul. Un regim ceva mai ușor se acorda locuitorilor din satele dela margine precum și din cele situate dealungul marilor drumuri: birul lor era mai mic — se pare cu o treime; în schimb însă, aveau obligațiuni speciale: cei dintâi să păzească granița, ceilalți să aprovizioneze cu alimente și furaje pe trimișii și dregătorii domnului cari treceau pe acolo. Dar dacă putem preciza situația țăranilor din satele boierești, mănăstirești și domnești, e mult mai greu să o determinăm pe aceea a *proprietarilor înșiși*. Plăteau și aceștia dări sau nu, și în cazul dintâi, le plăteau pe toate sau numai o parte din ele? Judecând după documentele ulterioare, se pare că *birul* sau capitația era o obligație generală de care nu era scutit nimeni. Avem o serie de documente din veacul al XVI-lea din care rezultă că îl plăteau moșnenii; pe de altă parte constatăm, la începutul veacului al XVII-lea, că nici boierii mari nu erau scutiți de plata lui. Astfel, la 6 Octomvrie 1623 Mihnea Vodă, după ce iartă satul Belizvor al postelnicului Petrașcu de toate dăjdiile și slujbele, «dup'aceia Domnu nostru se-au milostivit de-au iertat și *pe Petrașco postelnicul de bi[r]*..., împrumută și de oaste și de [oe]ri[t] și de dijmă și de [cai de olac și] de toate slujbele câte vor fi preste alți în țara Mării Sale...» Suntem prin urmare în drept să conchidem că, în epoca veche, birul era plătit de toți locuitorii, indiferent de situația lor socială sau de averea lor. Faptul se explică prin necesitatea în care se găseau țările noastre de a răspunde Turcilor haraciul, din ce în ce mai urcat, iar înainte de recunoașterea suzeranității turcești, prin îndatoririle pe care le avea domnia. In ce privește dijmele, e probabil că ele să fi fost plătite și de proprietari, adică de boieri; nu putem însă preciza deocamdată dacă se luau din toate produsele — cazul țăranilor din satele boierești, mănăstirești și domnești — sau numai din unele. Faptul că în Cronica Țării Românești se arată printre dările scoase de Mihnea Turcitul într'a doua domnie (1585—1591) și «*găleata de pâine*» «pe megiași» ar dovedi că aceștia n'o plăteau mai înainte. Cât despre lucrul domnesc și diferitele slujbe sau prestații de muncă (podvoade, cără-

www.dacoromanica.ro

turi), credem că proprietarii erau scutiți de ele, *lucrul* în evul mediu și în epoca modernă fiind incompatibil cu situația de nobil, de boier.

Încă din veacul al XIV-lea, găsim documente prin care sate boierești și mănăstirești sunt scutite « de toate obligațiunile fiscale ». Vlaicu Vodă, de pildă, scutește satul mănăstiresc Jidovștița « de toate dăjdile și de muncile domnești și de oaste ». Dan Voevod în 1385 ia aceeași dispoziție cu privire la satele Tismenii care vor fi « libere de toate muncile și dările și veniturile domnești ». Iar Mircea cel Bătrân, în 1389, scutește o parte a satului Jiblea, aparținând la mai mulți proprietari, « de vama oilor și de vama porcilor și de grâne și de vinărici și de gloabe și de care și de podvezi, cu un cuvânt de toate slujbele și dăjdile mari și mici ». In Moldova, Petru Voevod, prin documentul din 22 August 1447, întărind mănăstirii Neamțului șaptesprezece sate, le scutește de orice obligație fiscală. Tot așa, în Ardeal, regele Carol Robert, prin actul din 22 Septemvrie 1326, dăruind lui Stanislav cneazul, moșia Surduc din Maramureș, scutește pe toți locuitorii acestei moșii de orice dare față de coroană. Cum trebuiesc înțelese aceste scutiri, identice, după cum se vede, în tustrele țările românești? Inseamnă ele oare că locuitorii satelor respective erau liberi de orișice obligație fiscală, sau rostul scutirilor este altul? Pe temeiul analizii a o sumă de documente de acest fel, răspundem că nu e vorba de o *radiere* a ziselor obligații, ci numai de *o schimbare de destinație* a lor, de o substituire a beneficiarului. Domnul, respectiv regele, renunță la dări și slujbe *în favoarea proprietarului*; acesta le va încasa pe viitor. Ceea ce trebuia să meargă așa dar la vistieria domnească sau la tezaurul regal, merge acum la proprietarul moșiei. Locuitorii din sate *tot plătesc*, numai că plătesc altcuiva. Că aceasta este interpretarea adevărată, ne-o dovedește, între altele, documentul din 11 Maiu 1409 prin care Mircea cel Bătrân scutește satul Pulcouți al mănăstirii dela Strugalea de toate dările și slujbele; se precizează, de data aceasta, că zisele dări și slujbe rămân « în folosul acelei mănăstiri ». Tot în folosul ei rămâne și « legea de a pescui numai trei zile pe an » pentru domnie. Aceeași precizare găsim și în hrisovul din 1387 privitor la bălțile dela Dunăre ale mănăstirii Cozia: orice gloabă sau dușegubină « să vrea face pe aceste bălți... *să fie tot mănăstiresc* ».

www.dacoromanica.ro

Există însă şi cazuri când beneficiarii sunt *înşişi locuitorii satelor*. Aceasta se întâmplă atunci când se înfiinţează *slobozii*, adică atunci când domnul — sau regele — dorind a ajuta la înfiinţarea unui sat nou sau la reconstituirea unuia vechi, ai cărui locuitori fugiseră, din cauza războaielor sau a birurilor grele, hotărăşte ca, pe un anumit interval de timp, locuitorii satului respectiv să nu mai plătească ciunni fel de dare sau să plătească numai unele din ele. In cazul acesta, e, într'adevăr, o uşurare pentru săteni. Asemenea înfiinţări de slobozii se cunosc încă din veacul al XV-lea. In 1466, la 13 Martie, Ştefan cel Mare scuteşte, pe timp de cinci ani, pe locuitorii cari se vor aşeza în satul Negoeşti, aparţinând episcopiei de Roman, « de toate dările şi slujbele » către domnie precum şi de vamă pentru orişice marfă ar cumpăra sau ar vinde; le acordă aşa dar, după însăşi expresia documentului, « mare scutire şi mare slobozie ». Sate cu numele *Slobozia* întâlnim în Moldova înainte chiar de Ştefan. Astfel e satul Slobozia aparţinând mănăstirii Moldoviţa, pomenit în hrisovul din 25 August 1454 al lui Petru Voevod. In Ţara Românească, primul caz de slobozie, cunoscut nouă, este din vremea lui Mircea cel Bătrân. Domnul porunceşte « ca orcarele va pofti şi va iubi din oamenii cari locuiesc prin satele boiereşti, mari şi mici, ca să meargă în satul mănăstirii » (e vorba de Cărăreni, la gura Ialomiţei), unul ca acela « să fie slobod de toate dăjdile... mari şi mici ». Şi dincoace de Milcov, Sloboziile sunt numeroase. In indicatorul statistic al satelor din ţară, apărut în 1930, găsim nu mai puţin de 72 de localităţi cu acest nume, dintre care 14 în Muntenia şi 58 în Moldova.

BIBLIOGRAFIE

Viaţa economică şi organizarea fiscală. 1. D. A. STURDZA, *Ban*, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. III, Bucureşti, 1893, col. 2428—2446; 2. AKOS DE TIMON, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*, ed. 2-a, Berlin, 1909, XV + 835 p. in 8°; 3. I. NISTOR, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha, 1911, XIX + 240 p. in 8°; 4. I. NISTOR, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, nach den Quellen dargestellt*, Cernăuţi, 1912, XIII + 200 p. in 8°; 5. OTTO FRANZ JICKELI, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen in*

www.dacoromanica.ro

seiner geschichtlichen Entwicklung, Sibiiu, 1913, VIII + 144 p. in 8°; 6. I. N. ANGELESCU, *Histoire économique des Roumains*, t. I, Genève-Paris, <1919>, 368 p. in 8°; 7. ŞTEFAN METEŞ, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara, 1921, 273 p. in 8°; 8. GEORGE LEON, *Istoria economiei publice la Români*, Bucureşti, 1924, 142 pl in 8°; 9. CONST. MOISIL. *Monetăria Ţării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor*, Cluj, 1924, 54 p. in 8°; 10. N. IORGA, *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient au moyen-âge. Conférences données à la Sorbonne*, Paris, 1924, 111 p. in 8°; 11. N. IORGA, *Istoria comerţului românesc. Vol. I, Epoca veche*, ed. 2-a, Bucureşti, 1925, 327 p. in 8°; 12. CONSTANTIN C. GIURESCU, *Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrân*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, s. 3, t. VII (1927), p. 1—58; 13. N. IORGA, *Istoria industriilor la Români*, Bucureşti, 1927, 226 p. in 8°; 14. N. IORGA, *Drumurile de comerţ creatoare ale Statelor româneşti*. Bucureşti, 1928, 18 p. in 8°; 15. G. ZANE, *Economia de schimb în Principatele Române*, Bucureşti, 1930, 461 p. in 8°; 16. I. MINEA, *Câteva vămi vechi oltene. Vama dela Jiu. Vama dela Calafat. Vama Oltului dela Genune. Cea mai veche menţiune a părpăritului şi câteva venituri ale mănăstirii Cozia*, în *Arh. Olt.*, XII (1933), p. 342—346; 17. M. SĂNZIANU, *Despre posadă*, în *Rev. Ist. Rom.*, IV (1934), p. 306—309; 18. ST. NICOLAESCU, *Vechimea Mănăstirii Snagov*, în *Bucureşti*, I (1935), p. 108—112; 19. CONST. C. GIURESCU, *Din istoricul breslelor bucureştene*, în *Albumul Lunii Bucureştilor, 9 Mai — 9 Iunie 1936*, p. 27—35; 20. P. P. PANAITESCU, *Minele de aramă ale lui Mircea cel Bătrân*, în *Rev. Ist. Rom.*, VII (1937) p. 258—267; 21. CONST. C. GIURESCU, *Despre iliş*, în *Rev. Ist. Rom.*, VII (1937), p. 253—257; 22. AL. DOBOŞI, *Datul oilor (Quinquagesima ovium)*, Bucureşti, 1937, 97 p. în 8° (*Academia Română, Studii şi Cercetări*, XXVIII); 23. CONST. C. GIURESCU, *Inceputuri de industrie în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1938, 13 p. in 8°; 24. EUG. PAVLESCU, *Economia breslelor în Moldova*, Buc. 1938, 638 p. in 8°; 25. D. PRODAN, *Despre « iliş » în Transilvania*, în *Anuar. Ist. Cluj*, VIII (1939—1942), p. 361—373.

Vezi şi p. 308, nr. 33.

www.dacoromanica.ro

LITERATURA VECHE. ISTORIOGRAFIA. PRIMELE TEXTE ROMÂNEȘTI. TIPARUL.

« Cu mila lui Dumnezeu, eu diaconul Coresi, deaca văzui că mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi Rumânii n'avăm tă și Hristos zice: cine citește să înțeleagă », de aceia, « începutu-se-au a se scrie aceste sfente Psaltiri ».

(Psaltirea românească, tipărită în 1570).

In cursul evului mediu noi n'am avut condiții prielnice unei desvoltări culturale. Imprejurările politice ne erau protivnice: se cunosc necontenitele năvăliri și războaie pe care a trebuit să le suferim. N'a existat apoi, până în veacul al XIV-lea, un stat românesc, o formație politică mai importantă în cadrul căreea să se fi desvoltat viața culturală. Iar atunci când s'au întemeiat statele românești, limba oficială, în cancelarie și în biserică, n'a fost limba poporului, ci o limbă străină, limba slavă. Fenomenul nu e caracteristic nouă; în multe state ale Europei medievale, limba oficială n'a corespuns cu limba vorbită de populația respectivă. Nu e mai puțin adevărat că și acest bilinguism n'a fost favorabil unei eflorescențe literare. Nu trebuie însă nici să ne închipuim că n'ar fi existat la strămoșii noștri, în cursul evului mediu, niciun fel de preocupare culturală. Cuvintele *a scrie* și *carte* sunt de origine latină; tot latin este și a *învăța*; ele ne dovedesc că a existat o continuitate de preocupări în această direcție. Că la noi s'a impus totuși ca limbă de stat limba slavă, faptul nu trebuie să mire; el e perfect explicabil: întâi prin procesul etnic de contopire a năvălitorilor slavi, timp de secole cu populația dacoromană, Slavii jucând la noi rolul pe care l-au

www.dacoromanica.ro

jucat în apus neamurile germanice. Apoi, prin împrejurarea că atunci când s'au creştinat, Slavii au primit liturghia *în limba lor*; ea s'a introdus şi la noi, într'o vreme când procesul de asimilare etnic se apropia de sfârşit, în aceeaşi limbă. Mai târziu, după întemeierea Principatelor, constatăm legături puternice, de ordin dinastic şi bisericesc, cu ţările slave dela miazăzi de Dunăre. Alexandru, ţarul bulgar, era ginerele lui Basarab Intemeietorul; cele două fiice ale lui Nicolae Alexandru, au luat una pe Sracimir, cealaltă pe Ştefan Uroş, fiul ţarului sârb Ştefan Duşan. Soţia lui Neagoe Basarab ca şi soţia lui Petru Rareş sunt şi ele din familia domnitoare sârbească. Organizarea vieţii de curte, a cancelariei domneşti vădeşte influenţe însemnate ale statelor sudslave. Pe de altă parte, întemeietorul primelor mănăstiri muntene, călugărul Nicodim, era sârb de origine; el stătea în corespondenţă cu arhiepiscopul bulgar Efitimie, căruia îi scria şi mitropolitul Antim din Ţara Românească. Iar dacă legăturile, în care s'a crezut atâta vreme, ale bisericii moldoveneşti cu Patriarhia dela Ohrida s'au dovedit, prin cercetările din ultimul timp, a fi fost imaginare, nu e mai puţin adevărat că mitropolitul Teoctist a fost sfinţit la Peć, în Serbia, între 1449—1455. După supunerea Bulgariei de către Turci, mai târziu şi a Serbiei, au venit la noi unii dintre călugări, dintre grămătici, dintre boieri cari nu voiau sau nu mai puteau să stea sub dominaţia străină. Toate aceste împrejurări ne arată cum de s'a menţinut atâta vreme limba slavă în stat şi în biserică şi cum de s'a ajuns chiar la alcătuirea unor *opere originale* în această limbă, în ţările noastre. Intr'adevăr, constatăm în Principate, începând din vremea lui Mircea cel Bătrân şi a lui Alexandru cel Bun, o serie de lucrări, de caracter religios şi laic, unele din ele şi anume *cronicile*, având chiar o deosebită însemnătate.

Opere originale în limba slavă. In Ţara Românească s'a alcătuit un *polieleu*, adică un imn de mulţumire, de către călugărul *Filoteu* care adaogă despre sine lămurirea — nemonahală dar preţioasă pentru noi în ce priveşte identificarea — că a fost «mare logofăt al lui Mircea Voievod». E vorba de Mircea cel Bătrân în timpul căruia găsim într'adevăr în 1394, pe logofătul *Filos*, al cărui nume începe cu aceeaşi iniţială ca numele călugărului, corespunde deci regulei pe care o aplică schivnicii când, lepă-

www.dacoromanica.ro

dându-şi numele pe care-l purtaseră ca mireni, îşi aleg unul nou. Acest polieleu s'a bucurat de o largă răspândire, dovadă marele număr de còpii care ni s'au păstrat şi din care cea mai veche datează din anul 1493.

Mult mai însemnată, atât prin cuprins cât şi prin discuţia pe care a provocat-o, este o altă operă scrisă în Ţara Românească şi care poartă titlul: « Invăţăturile lui Ion Neagoe Voievod către iubitul său fiu Teodosie ». Această operă cuprinde într'adevăr o serie de sfaturi pe care voievodul le dă fiului său, arătându-i cum trebuie dus războiul, cum trebuie întocmite oştile, cum să se poarte cu boierii, cu oaspeţii, cum să-şi aleagă sfetnicii, cum să cinstească biserica, etc. Sunt apoi şi câteva părţi, duioase, în care domnul vorbeşte de unii dintre ai săi, pierduţi. Cei mai mulţi dintre învăţaţii cari s'au ocupat de această operă, o consideră ca fiind a voievodului muntean Neagoe Basarab (1512—1521). Faţă de această părere, există însă o alta, a regretatului D. Russo, care vede în « Invăţăturile lui Neagoe » opera — dela începutul veacului al XVII-lea — a unui călugăr admirator al piosului voievod. Pentru alcătuirea « Invăţăturilor », călugărul a întrebuinţat « lucrarea ascetică Κατάνυξις a lui Simeon Monahul... cu o schimbare foarte comodă: unde Simeon are *suflete*, adresându-se către sine însuşi, Pseudo-Neagoe pune: *fătul meu* (*Teodosie*) ». Părerea lui Russo, întemeiată pe argumente şi dovezi puternice, a fost adoptată în ultimul timp şi de alţi cercetători; diferă numai data alcătuirii, care ar fi a doua jumătate a veacului al XVI-lea.

In Moldova, prima operă originală în limba slavă este « *Viaţa Sfântului Ioan cel Nou* » scrisă de Grigore Ţamblac. Ştim rolul pe care l-a jucat acest călugăr în rezolvirea conflictului dintre biserica moldoveană şi patriarhia din Constantinopol (vezi vol. I, ed. 4-a, p. 509—10). Stabilit în ţară, onorat de către Alexandru cel Bun cu stăreţia Neamţului şi cu titlul de « prezviter al marii biserici a Moldovlahiei », Ţamblac a scris viaţa mucenicului, ale cărui moaşte fuseseră aduse dela Cetatea-Albă tot de evlaviosul domn şi aşezate cu mare pompă la Suceava. El povesteşte toate chinurile pe care le-a suferit sfântul, nevrând să se lapede de credinţa strămoşească, apoi semnele cereşti ivite la moartea sa, precum şi felul în care au fost aduse moaştele. Tot Ţamblac a

www.dacoromanica.ro

scris şi o serie întreagă de *predici*, 21 de toate, dintre care 6 pe când era stareţ la Neamţ, tratând despre viaţa călugărească, sfintele taine, apărarea contra latinilor, etc.

Episcopul Vasile al Romanului a trimis în 1494 o *Epistolă* lui Gherontie, arhiepiscopul Moscovei, în care se ocupă de o problemă teologică ce provocase un conflict între acesta din urmă şi marele duce al Moscovei Ivan al III-lea Vasilievici. O altă lucrare originală este cartea de cântece religioase a « protopsaltului Eustratie dela mănăstirea Putna », scrisă în 1511. Adăogăm, în sfârşit, *Cuvântul de laudă a sfântului şi slăvitului marelui mucenic Ioan cel Nou*, alcătuit în 1534 de Teodosie, stereţul mănăstirii Neamţ. E a doua lucrare închinată aşa dar sfântului protector al Moldovei.

Istoriografia veche românească. Mult mai importante însă decât aceste opere de caracter religios sunt cele istoriografice. S'au scris în Moldova în veacurile XV şi XVI, o serie întreagă de « letopiseţe » sau anale, în limba slavă, care formează un izvor nepreţuit pentru cunoaşterea acelor vremuri îndepărtate. Faptele sunt povestite pe ani, în mod concis, cu excepţia letopiseţilor din veacul al XVI-lea care imită stilul prolix şi umflat al cronicarului bizantin Manasses. Cea mai veche lucrare istoriografică moldovenească este *Letopiseţul zis dela Bistriţa*. Intrebuinţăm această denumire deoarece, contrar părerii vechi, care susţinea că ar fi fost scris la mănăstirea Bistriţa, s'au adus în ultimul timp argumente că letopiseţul a fost alcătuit la curtea domnească. Intr'adevăr numai o persoană dela curte putea da unele detalii care se găsesc în cursul povestirii. Acest letopiseţ cuprinde intervalul dela întemeierea Moldovei până îndată după moartea lui Ştefan cel Mare (1359—1506); ştirile lui sunt precise şi foarte preţioase. In deosebi impresionează povestirea faptelor lui Ştefan cel Mare, în concizia şi exactitatea lor. Pentru partea ultimă a domniei, pentru luptele cu Polonii, se vede că vorbeşte un contemporan. Urmează *Letopiseţul zis dela Putna* care şi el a fost alcătuit, nu la mănăstirea Putna, cum s'a crezut, ci tot la curte. Povesteşte evenimentele dintre 1359 şi 1504, cu o continuare până în 1518. Redacţiunea cea mai completă se găseşte într'un manuscris dela Leningrad. A treia lucrare istoriografică este *Cronica ruso-moldovenească sau cronica anonimă*, scrisă în Moldova

www.dacoromanica.ro

şi copiată de un Rus care a introdus-o într'o compilaţie moscovită. E de fapt un extras din letopiseţul precedent, având însă la început o legendă despre originea Moldovenilor dela Roma, interesantă prin faptul că pentru întâia dată se vorbeşte de unitatea poporului românesc, descendent din doi fraţi: Roman şi Vlahata. Povestirea începe tot cu descălecatul Moldovei şi merge până în anul 1507. *Cronica moldo-polonă* sau mai exact traducerea polonă a letopiseţului zis dela Putna, a fost scrisă la Iaşi, în Octomvrie 1566, nu de solul polon Mikolai Brzeski, cum s'a crezut, ci de un compatriot al acestuia dela curtea lui Alexandru Lăpuşneanu. El a adăogat partea ultimă a povestirii (1552—1566) cuprinzând şi unele informaţii asupra ţinuturilor, ostaşilor şi dregătorilor moldoveni; a făcut şi câteva intervenţii în partea anterioară a povestirii care începe, ca şi la celelalte cronici, tot cu descălecatul Moldovei (1359).

Un loc aparte, în ce priveşte stilul — mult inferior — şi precizia faptelor, care lasă de asemenea de dorit în comparaţie cu operile anterioare, ocupă cronicile moldoveneşti din veacul al XVI-lea. E mai întâi *Cronica lui Macarie*, egumenul de Neamţ şi apoi episcopul de Roman (mort în Septemvrie 1558). Ea povesteşte istoria Moldovei dela 1504 până la 1551 şi insistă asupra domniei lui Petru Rareş, al cărui istoriograf oficial a fost Macarie. Ne-o şi spune de altfel lămurit, că a scris din ordinul domnului şi a marelui logofăt chir Teodor care i-au poruncit «a nu lăsa ca faptele întâmplate în vremurile şi domniile trecute să rămână în mormântul uitării». Macarie a fost puternic influenţat de cronicarul bizantin Constantin Manasses, care i-a servit drept model. Din opera acestuia, tradusă pe la 1350 în limba slavă, a luat el stilul greoi, umflat, prolix; tot de aci a luat şi modul pretenţios de a exprima datele, după cum se poate observa din următorul caz în care vrea să indice data 7058: «în anul ce se capătă dacă numeri de şapte ori câte o mie şi de cinci ori câte cinci şi câte cinci de cinci ori şi a opta rotaţie dela facerea lumii». Câtă deosebire faţă de stilul simplu, clar şi precis al letopiseţelor anterioare! Asemănătoare în multe privinţe cu cronica lui Macarie este *Cronica lui Eftimie*, starețul mănăstirii Căpriana. Acesta scrie din porunca lui Alexandru Lăpuşneanu, este deci tot un istoriograf oficial. Povestirea lui merge dela 1542 până la 1554. Influen-

www.dacoromanica.ro

ţat şi el de Manasses, stilul său este ceva mai puţin prolix ca al lui Macarie care-i apare ca «învăţătorul Moldovei». Cea de a treia cronică a veacului al XVI-lea este *Cronica sau letopiseţul lui Azarie*; ea duce povestirea dela 1551 până la 1574. Azarie era un ucenic de ai lui Macarie; «călcând dar pe urmele lui — spune el la începutul letopiseţului — mă voi sili şi eu a merge mai departe şi a împlini porunca domnească, adică a lui Petru al doilea, cucernicul domn, dată mie cu învoirea şi cu binecuvântarea preasfinţitului mitropolit chir Anastasie şi cu mijlocirea marelui logofăt Ioan Golăi». Prin urmare, şi Azarie scrie tot din ordin. E probabil să fi existat şi alte cronici moldoveneşti scrise în limba slavă, care duceau povestirea mai departe; ele nu ni s'au păstrat sau nu s'au descoperit încă. Bănuim însă existenţa lor din unele detalii intrate în cronica lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul şi care nu se regăsesc în cronicele slave pe care le cunoaştem.

De o deosebită însemnătate pentru istoriografia moldovenească este cronica lui Ştefan cel Mare, scrisă în limba germană şi descoperită în biblioteca regală din München, de învăţatul polon Olgierd Górka. Ea povesteşte evenimentele dintre anii 1457 şi 1499 şi poartă următorul titlu, în latineşte: «Cronica breuiter scripta Stephani Dei gracia Voyvodae Terrarum Moldannensium (sic!) nec non Valachyensium». Redactată la curtea lui Ştefan — pare-se în latineşte — ea a fost interpolată, adică adăogită de un polon, în 1499 şi apoi tradusă în Germania, în nemţeşte, pentru umanistul Hartmann Schedel; copia acestei traduceri poarta data de 28 Aprilie 1502. Cronica ne dă o sumă de amănunte necunoscute şi foarte interesante asupra luptelor marelui voievod. Ne arată astfel cum, în lupta dela Baia, Isaia, marele vornic şi cumnatul lui Ştefan, n'a atacat aşa cum i se poruncise, îngăduind astfel unora dintre Unguri să scape, cum Mateiaş a fost rănit de 2 săgeţi, cum Ştefan însuşi a trecut printr'un moment critic. Impresionante sunt detaliile pe care ni le dă asupra cruzimilor făptuite la luarea Brăilei precum şi la lupta cu Radu cel Frumos când 2300 de Turci au fost traşi în ţeapă. La Şcheia, în lupta cu Hronot, Ştefan a căzut de pe cal şi a fost într'adevăr scăpat de boierul Purice care i-a dat calul său. Se adevereşte deci ceea ce ne spune Ion Neculce în *O samă de cuvinte*; suntem în drept să conchidem că şi alte tradiţii adu-

www.dacoromanica.ro

nate de minunatul cronicar moldovean reprezintă de asemenea adevăruri istorice.

In Ţara Românească au fost cronici scrise în limba slavă; ele însă nu ni s'au păstrat sau — ceea ce pare mai puţin probabil — n'au fost încă descoperite. Cunoaştem în schimb o lucrare scrisă în greceşte, curând după moartea lui Neagoe Basarab (1521) şi care, descriind *Viaţa patriarhului Nifon*, cuprinde în acelaşi timp o sumă de detalii istorice asupra a patru domni munteni: Radu cel Mare, Mihnea cel Rău, Vlăduţ şi Neagoe Basarab (1495—1521). Autorul este Gavril, protul sau superiorul Muntelui Athos; el luase parte la sfinţirea vestitei mănăstiri dela Argeş (1517) şi cu acest prilej adunase informaţia necesară. Ştirile poartă pecetea contemporaneităţii. Felul, de pildă, cum fuge fiul lui Mihnea, aflând de venirea oştii lui Vlăduţ, comandată de Neagoe: «Şi auzind acestea, Mircea feciorul Mihnii Vodă de grab numai ce au scăpat cu un fecior al lui Stoica... pe o fereastră, noaptea, desculţi, descinşi şi făr' de işlice...» — arată pe martorul ocular. Din greceşte, Viaţa patriarhului Nifon a fost tradusă în slavoneşte şi apoi în româneşte.

Dar dacă nu ni s'au păstrat cronici muntene dintr'o epocă mai veche, avem în schimb o serie întreagă cu privire la domnia lui Mihai Viteazul. Faptele eroului, viaţa lui sfârşită atât de tragic, impresionaseră în gradul cel mai înalt pe contemporani. Pe lângă cronica oficială, pe care o cunoaştem însă numai sub forma unei traduceri latineşti, făcută şi aceasta după o alta, polonă, mai este o cronică a Buzeştilor, a marei familii boiereşti, apoi alte două, scrise în limba greacă, de admiratori ai voievodului, şi în sfârşit o cronică în ruseşte, de fapt un rezumat după una din cronicile greceşti. Mitropolitul Matei al Mirelor avea şi el de gând să scrie, tot în greceşte, o istorie a lui Mihai, a renunţat însă când a văzut că existau deja altele.

Cronica oficială a lui Mihai a fost alcătuită de marele logofăt Teodosie, *în limba română*, şi aprobată chiar de domn. A fost apoi tradusă în polonește de către Andrei Taranowski, iar din polonește în latinește de Baltazar Walter care, adăogându-i şi alte informaţii, a tipărit-o la Görlitz, în 1599. In prefaţă, Walter vorbeşte de «virtuţile eroice» ale lui Mihai, «ale acestui neînvins şi statornic căpitan al oastei creştine, virtuţi încoronate de cer

www.dacoromanica.ro

cu un succes atât de fericit şi care până astăzi aşteaptă încă celebraţiunea ce merită ». De aceea, se şi hotărăşte să le scrie « într'un mod demn de ele ». Povestirea merge până în 1597 şi cuprinde o sumă de informaţii preţioase asupra domniei şi luptelor lui Mihai. Walter avea de gând să continuie lucrarea sa; el anunţă pe cetitor, la sfârşit « să aştepte urmarea acestei descrieri, îndată ce, cu ajutorul Celui de sus, ne va fi îngăduit, peste puţin, a culege acolo, la faţa locului, evenimentele ulterioare cu toate împrejurările lor ». N'a mai izbutit însă s'o facă.

Cronica Buzeştilor, numită astfel, deoarece, după toate probabilităţile, a fost scrisă din îndemnul acestora, de un prieten sau de un om de casă al lor, povesteşte evenimentele din anii 1593—1600 şi deschide seria cronicelor boiereşti, în care faptele sunt prezentate întotdeauna sub un aspect favorabil familiei respective. Nu ni s'a păstrat ca o cronică *separată*, ci intercalată în cronica munteană intitulată « Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat Românii », scrisă de Stoica Ludescu. Ni se dau multe amănunte despre fraţii Buzeşti, unele care arată cât de precis era informat autorul povestirii. Astfel de pildă, ştirea că atunci când au fost tăiaţi Turcii în Bucureşti « într'acel război fu rănit Stroe Buzescul, la mâna stângă ». Intr'o cronică care n'ar fi avut în vedere în mod special pe Buzeşti, un asemenea detaliu n'ar fi fost înregistrat. Semnificativ sub acest raport e pasajul în care se povesteşte războiul din toamna anului 1598 (10 Septemvrie—5 Noemvrie) cu Turcii şi anume bătălia dela Vidin: « Să spunem de Mihai Vodă ce i se întâmplă în acest război. Gonind Turcii şi risipindu-i în toate părţile, iar Turcii însă o ceată, dacă văzură peirea, ei se întoarseră cu mare hărborie asupra lui Mihai Vodă şi atuncea se alese unul den Turci cu suliţa şi o împoncişă asupra pântecelui lui Mihai Vodă şi o înfipse în pântece, ear Mihai Vodă dacă văzu că pieare, el apucă suliţa cu amândouă mâinile de fier şi căuta în toate părţile, ca să-i vie cineva den boiari ajutoriu să-l izbăvească den peire. Şi alţii mai aproape nu se aflară făr doi boiari, anume Preda Buzescul şi cu frate-său Stroe Stolnicul, ei grăbiră şi tăiară capul Turcului şi pre cealelalte soţii ale lui şi izbăviră pe Mihai Vodă din mâinile Turcilor şi multă bărbăţie arătară Buzeştii înaintea lui Mihai Vodă, că se luptară cu vrăşmaşii şi izbăviră pe Domnul lor de peire ».

www.dacoromanica.ro

A treia lucrare privind viaţa eroului este poema în versuri greceşti a lui Stavrinos vistierul, intitulată « *Vitejiile prea evlaviosului şi prea viteazului Mihai Vodă* » (Ἀνδραγαθίαις τοῦ εὐσεβεστάτου καῖ ἀνδρειοτάτου Μιχαὴλ Βοεβόδα). A fost scrisă în Ardeal, în cetatea Bistriţei; are 1312 versuri, de o valoare poetică foarte redusă; ştirile însă sunt exacte, Stavrinos trăind în anturajul domnului. Ne povesteşte întreaga domnie a lui Mihai, răscoala lui împotriva Turcilor, luptele duse cu aceştia, insistând asupra luptei dela Călugăreni; arată apoi cucerirea Ardealului şi a Moldovei şi încheie cu asasinatul dela Turda, insultând pe Unguri şi pe Germani pentru fapta lor mârşavă. Versurile prin care Stavrinos deplânge moartea eroului sunt luate din literatura populară greacă: « O pietrelor sfărâmaţi-vă, arborilor desrădăcinaţi-vă, şi voi munţi plângeţi, câmpiilor mâhniţi-vă, căci au pierdut vitejii pe acela de care se cutremurau balaurii şi leii ».

O altă povestire despre Mihai Viteazul, tot în versuri greceşti, a scris Gheorghe Palamed. Ea poartă titlul: « Istorie cuprinzând toate faptele şi vitejiile şi războaiele prea strălucitului Mihai Voievod, domn al Ungrovlahiei, Transilvaniei, Moldovei, până în ziua sfârşitului acestuia, scrisă şi alcătuită de către Gheorghe Palamed, aflându-se la curtea prea strălucitului duce al Ostroviei, chir cneazul Vasile, în anul 1607, luna Dechemvrie în 15, în Ostrovia ». Cnezatul Ostrovului se afla spre Nord de Moldova; Palamed era probabil tâlmaci de limba greacă la curtea cnezatului. El îşi începe povestirea ca şi Homer: « Te invoc, Minervă, fiică a marelui Jupiter, să mă inspiri spre a putea povesti acum acel vestit războiu al faimosului Mihai ». Valoarea poetică însă e, ca şi aceea a lui Stavrinos, dela care ia chiar unele versuri, cu totul redusă. In ce priveşte faptele, dă mai puţine detalii; are în schimb unele ştiri noi cu privire la luptele la care au luat parte şi Polonii.

Poema lui Stavrinos a fost rezumată în rusește, ceea ce dovedeşte interesul pe care l-au trezit faptele lui Mihai şi în lumea slavă. Manuscrisul cuprinzând acest rezumat se află astăzi în mănăstirea Schottenkloster din Viena.

Primele texte româneşti. In cancelaria domnească, limba oficială era cea slavă, totuşi se scriau scrisori şi acte şi în alte limbi, după locul de destinaţie. Astfel, scrisorile adresate regilor Ungariei şi Poloniei sau tratatele încheiate cu aceştia erau adesea re-

www.dacoromanica.ro

dactate în *latineşte*: aşa de pildă, tratatul lui Mircea cel Bătrân cu Sigismund (1395) sau privilegiul comercial acordat de Vlaicu Vodă Braşovenilor (1368). Corespondenţa cu patriarhia din Constantinopol era purtată în *greceşte*; scrisorile trimise principilor Ardealului, în veacul al XVI-lea, erau adesea în *ungureşte*; până şi pentru limba *turcă* şi *tătară* se pare că au existat în cancelariile noastre, încă din veacul al XV-lea, dieci cari să poată citi şi scrie asemenea texte. Limba românească n'a fost întrebuinţată în cancelarie, decât târziu, începând cu Mihai Viteazul, în Ţara Românească, şi cu Petru Şchiopul, în Moldova. Ceea ce nu înseamnă însă că ea nu s'a întrebuinţat în corespondenţa particulară, în socoteli, în însemnări şi mai înainte. Nu erau mulţi aceia, chiar dintre boieri, cari să ştie slavoneşte; când aveau prin urmare de însemnat ceva, însemnau în limba vorbită, deci în româneşte. Prima menţiune sigură despre întrebuinţarea limbii româneşti în scris o avem cu prilejul jurământului depus de Ştefan cel Mare la Kolomea, în 1485: cancelaria polonă a însemnat că textul jurământului «a fost tradus din româneşte în latineşte» («Haec inscriptio ex valachico în latinum versa est»). Nu ni s'a păstrat însă, din nefericire, textul în limba noastră, alcătuit de sigur chiar de Ştefan însuşi. Zece ani după aceea, adică în 1495, Saşii din Sibiiu plăteau un florin unui preot român ca să le scrie nişte scrisori româneşti care însă, iarăşi, nu ni s'au păstrat. Foarte interesantă şi dovedind că existau diaci de româneşte la Stambul, e ştirea că în 1484 sultanul Baiazid a eliberat negustorilor poloni un salv-conduct «scris în limba românească» («idiomate valachico scriptus»). Şi acesta s'a pierdut însă. Aşa încât, primul text românesc pe care îl avem astăzi este scrisoarea din 1521 a lui Neacşu din Câmpulung către judele Braşovului Hans Benkner, prin care-i comunică informaţii asupra mişcărilor militare ale Turcilor. Inceputul şi sfârşitul, adresa, precum şi câteva cuvinte din cuprinsul scrisorii sunt în limba slavă; restul e în româneşte, o românească puţin cam greoaie, de sigur din neobişnuinţa de a o scrie a trimiţătorului. Pentru interesul pe care-l prezintă acest text, atât din punct de vedere lingvistic cât şi istoric, îl reproducem în întregime, aşa cum am reprodus şi primul document intern, acela al înzestrării mănăstirii Vodiţa: † Мѹдромѹ и племенитомѹ и чиститомѹ и бгѡм дарованномѹ жѹпан Ханьш Бегнер ѡт Брашов,

www.dacoromanica.ro

мног здравїе ѡт Нѣкшꙋа ѡт Длъгополе (Inţeleptului şi de bun neam şi cinstitului şi de Dumnezeu dăruitului, jupan Hanăş Begner din Braşov, multă sănătate dela Neacşul din Câmpulung). **И пак** (şi iarăşi) dau ştire domnie tale **за** (pentru) lucrul Turcilor, cum am auzit eu că Impăratul au eşit den Sofiia şi aimintrea nu e. Şi se-au dus în sus pre Dunăre. **И пак** să ştii domniia ta că au venit un om dela Nicopoe, de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce ştii şi domniia ta pre Dunăre în sus. **И пак** să ştii că bagă den tote oraşele câte 50 de omin(i), să (şters: «l!») fie în ajutor în corabii. **И пак** să ştii cum se-au prins neşte meşter(i) den Ţ(a)rigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce ştii şi domniia ta. **И пак** spui domniie tale de lucrul lu Mahamet beg, cum am auzit de boiari ce sânt megiiaş(i) şi de genere-miu Negre cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg pre (şters: «cu»!) i-o i va fi voia pren Ţeara Rumânească, iar el să treacă. **И пак**, să ştii domniia ta că are frică mare şi Băsărab de acel lotru de Mahamet beg, mai vârtos de domniele vostre. **И пак** spui domnie tale, ca mai marele miu, de ce-am înţeles şi eu, eu spui domniie tale; iar domniia ta eşti înţelept. Şi aceste cuvinte să ţii domniia ta la tine, să nu ştie umin(i) mulţi. Şi domniele vostre să vă păziţi cum ştiţi mai bine. **И бь те веслꙋт амїнъ.** (Şi Dumnezeu să te bucure Amin»). Adresa: **мꙋдромꙋ и чиститомꙋ и бгѡм дарованомꙋ жꙋпан Ханъш Бегиер ѡт Брашов** (Inţeleptului şi cinstitului şi de Dumnezeu dăruitului, jupan Hanăş Begner din Braşov).

In Moldova, cel dintâi document scris româneşte care ni s'a păstrat este zapisul din 15 Martie 1575 prin care un Vasco împreună cu femeia şi feciorii lui vând partea lor de ocină din satele Briţcani, Geamenele, Bălţi şi Chişinău lui Trifan Sasul şi soţiei acestuia.

Dincolo de munţi, e scrisoarea din 2 Mai 1593 pe care o trimit Jurj Pogan, şpanul Maramureşului şi Toma, juratul, lui Orban birăul şi lui Simion pârcălabul Bistriţei, anunţându-i că armata ce-a trecut prin Maramureş era comandată de Gaspar Kornis şi număra o miie de lefegii.

In afară însă de aceste documente şi alte câteva asemănătoare (vezi şi fig. 74), avem din veacul al XVI-lea o serie întreagă de texte româneşti *traduse* după textele slave. E vorba de textele bisericeşti şi anume de acelea care se întrebuinţau mai mult:

www.dacoromanica.ro

Evanghelia, Psaltirea şi Faptele Apostolilor. Psaltirea ni s'a păstrat în *două* versiuni sau traduceri, una din ele e cuprinsă în manuscrisele numite *Psaltirea Şcheiană* şi *Psaltirea Voroneţeană* precum şi în *Psaltirea tipărită de diaconul Coresi* (1570—1577); cealaltă, în manuscrisul numit *Psaltirea Hurmuzake*. Tot în două versiuni ni s'au păstrat şi *Faptele Apostolilor*. Cea mai veche se găseşte în *Codicele Voroneţean*, un manuscris aflat în mănăstirea Voroneţului şi care cuprinde următoarea însemnare, semnificativă, a unuia Constantin din Dorna, din anul 1733: «Această carte a fost scrisă pe rumânie şi nu-i bună de nimica». Ca să fi fost bună pentru autorul însemnării trebuia să fie scrisă în limba slavă! Evanghelia o avem tradusă, după cât se pare, iarăşi în două versiuni. Adăogăm în sfârşit un *Catechism* luteran, al cărui text românesc a fost tipărit în 1559 de către diaconul Coresi.

Afară de Psaltirea Hurmuzake, toate aceste texte ne-au parvenit numai sub forma de *còpii*; nu se poate preciza dacă între aceste còpii şi originalele pierdute au mai fost còpii intermediare.

Datarea şi localizarea primelor texte religioase româneşti e îngreuiată prin faptul că, în starea în care au ajuns la noi, còpiile acestor texte nu cuprind nici prefeţe nici epiloguri care să ne arate autorul, anul şi locul unde au fost ele traduse. O lămurire poate să cuprindă *criptograma* de patru rânduri care se află pe una din paginile Psaltirei Şcheiane. Din nefericire, cu toate încercările făcute, această criptogramă n'a putut fi descifrată până acum de niciunul dintre cercetători. Aşa încât, localizarea şi datarea primelor texte religioase româneşti se întemeiază numai pe analiza filologică. Pe temeiul ei, specialiştii au ajuns la concluzia că aceste texte au fost traduse «în Maramureş şi în Nordul Ardealului». Dar dacă în privinţa aceasta există un acord, lucrul se schimbă când e vorba de stabilit *vechimea* traducerilor. Unii dintre învăţaţi le consideră ca fiind din veacul al XV-lea, alţii din prima jumătate a celui de al XVI-lea. Cei dintâi le pun în legătură cu *husitismul*, susţinând că traducerile s'au făcut sub influenţa acestei mişcări care ar fi găsit adepţi numeroşi şi printre Români, ceilalţi cred că ele se datoresc *luteranismului* îmbrăţişat de Saşii şi o parte din Ungurii Ardealului. Şi într'un caz şi în celălalt, faptul care a determinat traducerile este o mişcare de reformă religioasă, venită *din Apus*.

www.dacoromanica.ro

Limba acestor prime traduceri este stângace, greoaie, deoarece traducătorii erau prea mult influențați, robiți chiar, de limba slavă a textului ce aveau în față. Se păstrează adeseori aceeași topică; de aci o sumă de inversiuni, care, dacă erau naturale în limba slavă, sună cu totul ciudat în limba noastră. Câteodată, traducându-se *literal*, cuvânt cu cuvânt, și scăpându-se din vedere înțelesul general al frazei, unii termeni slavi care aveau două sensuri, sunt redați în românește cu sensul greșit, nu cu cel care se potrivea în fraza respectivă. Așa, bunăoară, cuvântul slavon *grad* care înseamnă și «cetate» și «grindină», e tradus în Psaltire prin cetate, deși trebuia tocmai celălalt înțeles. Găsim, în schimb, o serie de cuvinte de origine latină care astăzi nu se mai întrebuințează sau al căror înțeles s'a schimbat. Astfel, de pildă, *gintu* (din gens) pentru neam, *op* (din opus) pentru treabă, *deșider* (din desidero) pentru doresc, *mărit* (din maritus) pentru ginere, *temoare* (din timor) pentru frică; «a săruta avea încă înțelesul latinescului salutare». Se întrebuințau apoi mai mult decât astăzi prepozițiile *de* și *a* pentru a forma genetive și dative; întâlnim expresiile: «Casa de Domnul» și «te închini a Dumnezeu străin». Genetivul și dativul numelor proprii se formau adesea cu articolul pus înainte: pe lângă forma «lu Petru» mai găsim și «ei Ane». La acuzativ lipsește prepoziția *pe* înainte de nume de ființe și de pronume; de exemplu: «văd tine», «Ion bate Petru». Verbele, la perfectul simplu, prezintă forme mult mai apropiate de cele latine; se spunea astfel *eu dediu* (dedi), *eu feciu* (feci), *eu răspunșu* în loc de dădui, făcui, răspunsei, apoi la plural, formele *șezumu*, *cântămu*, în loc de șezurăm, cântarăm. Apare de asemenea vechiul condițional: «Se eu cântaru» (cantavero) și «se eu cântare» (cantaverim), «se tu cântari», etc., în care *se* are înțelesul lui *si* latin. Diftongul *ea* nu devenise *e* înainte de *e* și *i* din silaba următoare, deci se zicea: creade în loc de crede, leage în loc de lege, etc.

O caracteristică a tuturor acestor vechi texte românești este *rotacismul* adică prefacerea lui *n* intervocalic în *r*: se spunea prin urmare *bire* în loc de bine, *vire* în loc de vine; erau și forme cu *n* și *r* împreună, ca de pildă *înremă* pentru inimă. Această particularitate a rotacismului e tocmai unul din argumentele care au determinat pe specialiști să localizeze traducerea vechilor texte românești în Maramureș și Nordul Ardealului.

www.dacoromanica.ro

Urmând începutului făcut cu Evanghelia, Psaltirea și Faptele Apostolilor, s'au tradus și alte texte, bisericești și laice. Știm că printre cărțile românești rămase la moartea lui Petru Șchiopul (1594) se afla și « Rugăciunea Maicei Domnului » precum și o carte despre « Chipul cum trebuie să se poarte cineva cu domnii mari ». S'a presupus că aceasta din urmă era traducerea « Învățăturilor » lui Neagoe; poate să fi fost însă și vreo « Hristoitie » adică un manual de bună purtare: câtă vreme nu cunoaștem textul cărții — pierdute azi — a lui Petru Șchiopul, nu putem afirma nimic precis. O notiță dintr'un manuscris din secolul al XVIII-lea, cuprinzând o traducere rusească a cărții populare « Floarea Darurilor » ne spune că această carte a fost « tradusă din limba italiană în valahă sau bogdănească (adică moldovenească!) de către Gherman Vlahul, iar din vlahă tradusă în slavă de Veniamin ieromonahul Rusin, la anul 1592 ». Aceeași soartă rea care a urmărit parcă atâtea texte importante privind neamul nostru — dela memoriile împăratului Traian asupra războiului cu Dacii și până la jurământul lui Ștefan cel Mare — a făcut să se piardă și această veche traducere din italienește, din veacul al XVI-lea.

Literatura populară. Cu acest din urmă text trecem însă într'un alt domeniu al literaturii noastre vechi. Intr'adevăr, în afară de literatura cultă, cuprinzând textele istorice și bisericești amintite mai sus, a existat, încă din cele mai vechi timpuri, și o bogată *literatură populară*, scrisă și nescrisă. Prin acest nume înțelegem textele care se citeau sau se transmiteau oral de cei din popor, de cei mulți, ceea ce nu înseamnă însă că ele erau necunoscute celor luminați.

Literatura populară nescrisă cuprindea și atunci, ca și astăzi, tot felul de poezii, de povești sau de basme și de descântece. Poeți anonimi, din marea mulțime, creiau doinele, cântecele bătrânești, bocetele și strigăturile care întovărășeau viața țăranilor în ceasurile ei de bucurie ca și în cele de durere. A încerca să stabilim data alcătuirii celor mai multe din operele poporane este o imposibilitate. Ele exprimă sentimente atât de general și etern omenești, încât au putut fi alcătuite și acum o mie de ani și acum cinci sute de ani și în zilele noastre. Ce vechime are cântecul de dor sau doina? Am putea spune: vechimea limbii românești. Și înainte de a se fi născut limba noastră, aceste creații

www.dacoromanica.ro

populare au existat, într'o altă formă evident, dar au existat în limba strămoşilor noştri. Sunt totuşi unele poezii populare, anume cântecele bătrâneşti, cu conţinut epic, şi unele balade care ne îngăduie un început de precizare cronologică. Pela 1575, călătorul polon Strykowski trecând prin Moldova, a auzit şi şi-a însemnat un cântec despre « Ştefan Vodă », şi biruinţele lui asupra Turcilor, Tătarilor, Ungurilor şi Leşilor. Cunoaştem traducerea polonă a acestui vechiu cântec; nu ştim întru cât ea a redat exact textul românesc; în orice caz e cea mai veche menţiune despre poezia noastră populară. Ştiri contemporane ne spun apoi că la intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia, mergeau în urma domnului o samă de cântăreţi, cântând cântece româneşti. « Miorița » a putut fi alcătuită din cele mai vechi timpuri ale Moldovei: termenii Moldovean, Ungurean, Vrâncean existau şi în veacul al XIV-lea. « Cântecul Meşterului Manole », a ziditorului mănăstirii dela Argeş, nu poate fi, evident, decât contemporan sau posterior lui Neagoe Basarab (1512—1521), în niciun caz anterior. *Motivul* acestui cântec însă, a meşterului care îngroapă în zidurile clădirii o fiinţă scumpă, este vechiu şi răspândit, el întâlnindu-se şi în Balcani. Ni s'a păstrat un cântec despre Mircea Ciobanul (1545—1554), înfăţişat ca un păstor sărman, cu cămaşa neagră, dar având pe trupul lui fierul domnesc, deci semnul de recunoaştere al originii sale. Un altul pomeneşte pe Vartic hatmanul şi pe un Ştefan-Vodă, vânător vestit, care pare a fi Ştefăniţă fiul lui Bogdan (1517—1527). Oprişan, boierul din Stoienești, bogat în turme şi ucis de Mihnea Turcitul (1577—1583 şi 1585—1591) îşi are şi el cântecul său. Nu avem aceeaşi certitudine şi în ce priveşte pe Radu Calomfirescu, ucis de Mihai Viteazul, deoarece s'ar putea ca numele boierului să fi fost schimbat în vremuri mai noi. Tot nesigură este şi identificarea « Letinului bogat » Mărcuşor care-şi mărită fata, făcând nuntă mare, şi în care s'a văzut figura lui Iancu de Huniedoara.

Literatura populară scrisă cuprinde trei feluri de texte: texte bisericeşti apocrife sau legende religioase, romane populare şi texte astrologice. Textele bisericeşti apocrife adică neautentice, necanonice, sunt cele nerecunoscute de biserică. Ele au avut totuşi, din cauza cuprinsului lor care satisface setea de miraculos, de extraordinar, a mulţimii, o circulaţie foarte intensă şi au

www.dacoromanica.ro

constituit una din lecturile preferate ale strămoşilor noştri. Se pot împărţi, la rândul lor, în trei categorii: 1. Legende religioase privind Vechiul Testament. Astfel e legenda despre Adam şi Eva, despre arborele din care s'a făcut crucea lui Isus, despre patriarhul Avraam, despre Melchisedec cel misterios, despre Solomon, despre Savila. Aceasta din urmă este tot una cu Sybila antichităţii; ea a intrat în mitologia creştină, mai mult chiar, în iconografia bisericească; o găsim zugrăvită pe unele din bisericile noastre. 2. Legende religioase privind Noul Testament. In această categorie intră cele trei Evanghelii apocrife şi anume *Protoevanghelia* lui *Iacob* care povesteşte naşterea şi viaţa Fecioarei Maria, *Evanghelia lui Toma* care descrie copilăria lui Isus şi minunile făcute de el la această vârstă şi *Evanghelia lui Nicodim* în care ni se înfăţişează chinurile şi moartea Mântuitorului. 3. Legende religioase cu caracter apocaliptic, în care se descrie sfârşitul lumii, judecata de apoi, şi chinurile infernului. Citäm, în această privinţă, legenda despre Călătoria Maicii Domnului în iad; de asemenea, Apocalipsul sfântului Ioan Bogoslovul, acela al Sfântului Pavel şi Moartea lui Avraam.

Romanele populare s'au bucurat şi ele de multă trecere. Generaţii întregi au citit *Alexandria*, povestirea minunată a lui Alexandru Machedon, viteazul lumii vechi. Acest roman fabulos, în care alături de fapte adevărate sunt şi o sumă imaginare — aşa, de pildă, luptele cu «furnicile care lua omul şi-l mânca», şi cu «Ispolinii» cari erau jumătate oameni, jumătate cai — s'a bucurat de o răspândire extraordinară în întreaga Europă. La noi, cel mai vechi manuscris al Alexandriei datează din 1562 şi a fost găsit la mănăstirea Neamţului: cuprinde o copie *în limba slavă* a acestui roman. Cea dintâi copie *în limba română* cunoscută azi este din 1620; ea se datoreşte preotului Ion Vlahul din satul Sâmpetru, în Ardeal, probabil Sâmpetru din Huniedoara. A plăcut mult de asemenea romanul hagiografic creştin *Varlaam* şi *Ioasaf* care nu-i decât o prelucrare a legendei lui Budha, înfăţişind eterna luptă dintre trup şi suflet, dintre materie şi spirit. O redacţie, în limba sud-slavă, a acestui roman, dela sfârşitul veacului al XIV-lea, s'a păstrat la mănăstirea Neamţului, adusă probabil de vreunul din călugării sârbi sau bulgari cari s'au stabilit aci. Tot la noi s'a păstrat şi o copie, în redacţie sârbească,

www.dacoromanica.ro

din secolul al XV-lea, a legendei «*frumosului Iosif şi a prea frumoasei Asineta*».

Alături de aceste romane, trebuie pusă «*Viaţa şi pildele lui Esop*», care s'a răspândit în ţările noastre în prelucrarea călugărului bizantin Maxim Planudes; de asemenea, colecţia de fabule indiene «*Ştefanit şi Ihnilat*» ce provine din «Pančatantra», manualul de educaţie al principilor indieni.

Pe lângă legendele religioase apocrife şi romanele populare, a mai circulat mult şi o a treia categorie de texte, cele *astrologice*, de prevestire, după diferite semne sau fenomene. In această categorie intră: 1. *Rojdanicul* sau cartea care arată viitorul omului după luna în care s'a născut; 2. *Zodiacul*, tot un fel de rojdanic, în care prezicerile se fac după zodii, începând cu «vărsătorul» (Ianuarie) şi isprăvind cu «ţapul» (Dechemvrie); 3. *Gromovnicul* care arată ce se va întâmpla, după zodia în care cade tunetul; plugarii puneau mare preţ pe indicaţiunile lui; că era căutat se vede şi din faptul că s'a tipărit încă din 1639, la Alba-Iulia; 4. *Trepetnicul* care prevede soarta omului, după diferitele mişcări ale unor părţi din trup (bătaia pleoapei, tremuratul mâinei, etc.). Aşa de mult corespund aceste cărţi psihologiei populare încât şi astăzi, în vremea noastră de ştiinţă precisă, de observaţii meteorologice, de cercetări biologice şi fiziologice, ele au totuşi căutare şi se răspândesc într'un număr de exemplare mult mai mare decât se bănueşte.

O sumă din textele de literatură populară s'au păstrat, după cum am văzut, în cópii *slave* destul de vechi. In afară de cele menţionate mai sus, se mai găsesc câteva în codicele dela Tulcea (sfârşitul secolului al XVI-lea — începutul celui de al XVII-lea) care cuprinde şi letopiseţul zis dela Bistriţa. E vorba anume de o serie de legende bisericeşti apocrife, în limba slavă: «Cuvântul lui Grigorie Teologul despre crucea cea curată a Domnului nostru Isus Christos şi despre crucile tâlharilor cum s'au zămislit»; «Arătare despre al doilea lemn pe care a fost răstignit tâlharul cel drept»; «Arătare despre al treilea lemn pe care a fost răstignit tâlharul cel necredincios»; «Poveste cum s'au adunat lemnele sfinte în Ierusalim»; «Cuvânt despre capul lui Adam», etc.

E probabil ca traducerea textelor de literatură poporană din limba slavă în cea română să se fi făcut paralel cu aceea a

www.dacoromanica.ro

textelor bisericeşti oficiale. Când s'a tradus Evanghelia, Psaltirea, Faptele Apostolilor, a fost natural să se facă acelaşi lucru şi cu legendele biblice şi cu legendele apocaliptice care — deşi apocrife — erau totuşi atât de gustate de înaintaşii noştri. S'au tradus apoi de asemenea cărţile astrologice, de prevestire şi romanele populare. La sfârşitul veacului al XVI-lea şi la începutul celui de al XVII-lea, aveam, în limba noastră, mai toate textele de literatură poporană. Dovadă sunt manuscrisele din această epocă. Astfel *Codex Sturdzanus* cuprinde o colecţie de legende religioase apocrife, copiate între anii 1580—1619 de către popa Grigore din satul Măhaci (de aceea li se şi spune texte măhăcene); în *Codicele Todorescu*, datând din veacul al XVI-lea, găsim, între altele, «Călătoria Maicii Domnului în Iad» şi «Apocalipsul Apostolului Pavel» iar *Codicele dela Cohalm*, din 1592, descoperit după război, cuprinde o serie întreagă de «jitii» sau vieţi de sfinţi, precum: «Invăţătura şi jitiea maicei noastre Pelaghia», «Jitiea Sfântului Alexie», «Jitiea sfântului cuviosului Antonie Pusnicul», «Jitiea sfântului Theodor şi ostaşului celui viteaz şi minunat». In *Codex Neagoeanus*, manuscrisul care cuprinde cea mai veche redacţie românească a Alexandriei (1620), se mai găseşe şi o «Rujdeniţă» sau un Rojdanic, aşa dar o carte de prevestire după luna naşterii şi o «Albinuşă, dulce învăţătură» adică o culegere de sentinţe şi povestiri despre virtuţi şi păcate.

Tiparul. Peste o jumătate de veac i-a trebuit minunatei invenţii a tiparului ca să ajungă până în ţările noastre. Aşa încât la noi nu s'a tipărit niciunul dintre «incunabule», adică dintre cărţile apărute între 1450—1500 şi a căror valoare e atât de mare. Cele care vorbesc despre Vlad Ţepeş, despre cruzimile lui, au apărut în alte părţi şi anume în oraşele germane. La 1473 exista în Ungaria o «tipografie a Curţii» cu un meşter străin. Nu de aici însă au venit în Ţara Românească primul teasc şi primele buchi, ci din mănăstirea *Obod*, din partea de apus a Peninsulei Balcanice, la 20 de kilometri de *Cetinie*, capitala Muntenegrului. Un călugăr sârb, Macarie, ce învăţase meşteşugul la Veneţia, se stabilise în această mănăstire şi începuse să tipărească în limba slavă. După ce dăduse la iveală patru cărţi — primele cărţi tipărite în slavoneşte — el văzu însă că Muntenegru nu era un loc potrivit pentru o asemenea îndeletnicire: lipsea şi mediul cultural, erau

www.dacoromanica.ro

şi împrejurările politice nefavorabile. Se hotărî de aceea să vie în Ţara Românească, unde domnea pe atunci Radu cel Mare, cunoscut prin aplecarea sa spre cele spirituale. Nu ştim exact unde şi-a instalat Macarie tipografia, poate la curtea domnească, la Târgovişte, poate în mănăstirea din vecinătate, a Dealului, unde voievodul ridicase o splendită biserică. Prima carte tipărită a fost un *Liturghier*; nota dela sfârşit sau « epilogul » ne spune că « s'a început această sfântă carte... după porunca domnului Io Radu Voievod, să-i fie lui veşnică pomenire, şi s'a săvârşit această carte din porunca întru Christos Dumnezeu binecredinciosului şi de Dumnezeu păzitului şi prea luminatului domn Io Mihnea, marele voievod a toată ţara Ungrovlahiei şi a părţilor dela Dunăre (и подънавїю)..., în anul dintâi al domniei sale, ostenindu-se şi smeritul monah şi preot Macarie. In anul 7016 (1508), crugul soarelui 16, al lunei 5, indiction 11, luna Noemvrie 10 zile ». Litera este foarte frumoasă, bine tăiată; frontispiciile, iniţialele şi vignetele, unele în două colori (roşu şi negru), se aseamănă şi cu cele veneţiene, dar şi cu acelea ale vechilor manuscrise slave dela noi. Hârtia e de bună calitate, rezistentă, fiind fabricată nu din lemn ca aceea obişnuită de astăzi, ci din cârpe. Bine înţeles, textul Liturgierului este în limba slavă, limba oficială a bisericii şi a statului. Peste doi ani, în timpul domniei lui Vlad cel Tânăr sau Vlăduţ, apărea, tot prin îngrijirea « ieromonahului Macarie », un *Octoih* slavonesc (1510), iar peste alţi doi ani, sub Neagoe Basarab, un *Evangheliar*. Această ultimă tipăritură, din care cunoaştem şi un exemplar pe pergament (ediţie de lux!) a servit drept model Evangheliarului sârb, tipărit la Beograd, în 1552. Litera, iniţialele, ornamentele sunt aproape identice; se reproduce până şi stema ţării, vulturul cu crucea în cioc, care n'avea totuşi niciun rost în Serbia. Nu mai cunoaştem vreo altă tipăritură a lui Macarie, fie că n'a mai scos altele, fie că s'au pierdut. Abia în 1545, aşa dar după un răstimp de 33 de ani, găsim o nouă tipăritură munteană, anume un « Molitvenic slavonesc ». Prefaţa ne spune că această carte a apărut « din porunca domnului Io Petru marele voievod » adică a lui Radu Paisie (vezi mai sus, p. 163), că s'a trudit la alcătuirea ei « păcătosul şi mai micul între sfinţii călugări Moisi », care s'a folosit de « matricele lui Dimitrie Liubavici » şi că lucrul a început « în cetatea de scaun Târgovişte », în anul « dela

www.dacoromanica.ro

zidirea lumei... 7053, iar dela naşterea lui Christos 1545...; luna lui Ianuarie, în 10 zile». Dimitrie Liubavici era nepotul lui Bojidar Vucovici, fost voievod al Muntenegrului; învăţase meşteşugul tiparului la Veneţia, în tipografia pe care acesta din urmă şi-o întemeiase acolo, după ce fusese nevoit să-şi părăsească ţara. Tot cu matricele lui Liubavici, sub directa lui supraveghere şi cu ajutorul a doi ucenici, Oprea şi Petre, apare în 1547, în timpul lui Mircea Ciobanul, un *Praxiu* sau un *Apostol* slavonesc. Tiparul durase exact şapte luni de zile, dela 18 August până la 18 Martie, «în cetatea de scaun Târgovişte». Meşterul tipograf roagă «pe toţi care... vor citi sau copia (lucrarea lui), dacă va fi ceva greşit, în numele iubirei către Cbristos să îndrepteze, iar pe noi cei ce am muncit să ne binecuvinteze şi să nu ne blesteme, pentrucă n'a scris Duhul Sfânt, nici înger, ci mână păcătoasă şi muritoare...» La sfârşitul epilogului este un criptogram de 29 de litere care, întocmai ca şi acela al Psaltirei Şcheiane, n'a putut fi descifrat până acum. Din acest Praxiu sau Apostol s'a tipărit şi o ediţie pentru Moldoveni, scoţându-se foaia cu numele lui Mircea şi menţionându-se în schimb acela al «Domnului Io Iliaşcu voievod şi a mamei sale Doamna Elena». E vorba de Iliaş Rareş şi de mama lui, Elena Rareş. Cum ştim că fiica acestuia, Chiajna, a fost soţia lui Mircea Ciobanul, se poate ca îndemnul tipăririi unei ediţii pentru Moldoveni să fi pornit de aici. Alte tipărituri de ale lui Liubavici nu mai cunoaştem. Urmează apoi iarăşi un interval — de data aceasta numai de zece ani — în care se pare că nu s'a mai tipărit nimic. Abia în 1557 se reia lucrul, sub un nou meşter tipograf, care ocupă un loc însemnat în cultura românească. E diaconul Coresi. Asupra originii şi familiei acestuia n'avem ştiri precise. Numele e grecesc-italienesc: în insula Cbios se constată într'adevăr, în veacul al XVI-lea, o familie care se numea astfel Coressi (Κοραῖσαι). In Muntenia, constatăm un diac sau un grămătic cu acest nume între 1527 şi 1538; fiul său, logofătul Coresi apare în documente între 1560 şi 1581. Diaconul Coresi, tipograful, deosebit de aceştia doi, se pare că era Târgovişteau de fel; el avea un fiu, Şerban, care în 1560, se afla la Braşov şi care a deprins şi el meşteşugul tatălui său.

Activitatea tipografică a lui Coresi — cât se cunoaşte astăzi — a durat 27 de ani, dela 1557, când publică, la Braşov, un *Octoih*

www.dacoromanica.ro

mic şi când începe, la 8 Iulie, la Târgovişte, lucrul *Triodului-Penticostar* şi până în 1583 când împreună cu un tovarăş al său, Mănăilă, scoate un *Evangheliar* slavonesc. E cea mai lungă şi mai intensă activitate tipografică din câte cunoaştem în ţările noastre până în veacul al XIX-lea. Dar însemnătatea lui nu stă atât în faptul că a publicat, timp de aproape trei decenii, un număr însemnat de cărţi, cât mai ales în împrejurarea că este *un inovator*, tipărind *în româneşte*. Intr'adevăr, cu excepţia *Catechismului luteran*, apărut la Sibiiu în 1544 şi din care nu ni s'a păstrat nici măcar un exemplar, nu se mai tipăresc până la Coresi, cărţi în limba română. In biserică şi în cancelarie limba oficială era cea slavă; de aceea tipăriturile anterioare fuseseră toate făcute în slavoneşte. Coresi rupe cu tradiţia şi dă putinţă preoţilor să facă slujba în româneşte. *E un fapt de cea mai mare însemnătate în viaţa poporului nostru.*

Prima lui tipăritură a fost, după cum am spus mai sus, un *Octoih* mic, adică o carte de cântece bisericeşti, în limba slavă. Din epilog aflăm că ea era destinată celor doi domni contemporani, lui Pătraşcu Vodă al Munteniei şi lui Alexandru Lăpuşneanu al Moldovei. Sub raportul tipografic, Moldova stă în urma celorlalte ţări româneşti. In timp ce în Muntenia, tiparul există încă dela începutul veacului al XVI-lea, în timp ce în Ardeal îl constatăm, în acelaşi secol, într'o serie întreagă de oraşe, în Moldova el nu se introduce decât sub Vasile Lupu, aşa dar mult mai târziu. Plănuia Despot Vodă, pe lângă alte lucruri mari, să facă şi o tipografie; n'a ajuns însă să realizeze acest plan. Aşa încât, domnii dela Suceava şi dela Iaşi au fost nevoiţi să suplinească în felul acesta, prin comenzi făcute la Târgovişte şi Braşov, lipsa unei tipografii proprii. Nici însă sub acest raport nu există o continuitate: în afară de cele două cărţi amintite, Praxiul lui Iliaş Rareş şi Octoihul lui Lăpuşneanu, nu se constată, cel puţin, până acum, alte cărţi comandate de Domnii Moldovei sau destinate lor.

In acelaşi an în care apărea Octoihul, Coresi începea şi lucrul unui *Triod-Penticostar*. Tiparul a durat aproape un an de zile, dela 8 Iulie 1557 până la 1 Iulie 1558, şi s'a făcut «în cetatea de scaun Târgovişte». In prefaţă, Coresi spune că a fost ajutat de «zece ucenici ai mei». După publicarea Triodului-Penticostar,

www.dacoromanica.ro

Coresi se mută la Braşov, unde îşi începuse de altfel activitatea sa tipografiăc şi unde erau, în acea vreme, condiţii deosebite pentru o asemenea activitate. Intr'adevăr, Ardealul se afla îndată după o mare transformare religioasă. Reforma lui Luther găsise un teren minunat printre Saşi şi aceştia se grăbiseră să îmbrăţişeze noua confesiune. O parte dintre Unguri procedase la fel. Şi unii şi ceilalţi căutau acum să facă prozeliţi, să răspândească noua confesiune; era natural să se gândească la cei cari alcătuiau majoritatea populaţiei Ardealului, adică la Români. Aveau, în propaganda lor, un argument impresionant: acela ca slujba bisericească să se facă în limba poporului, în româneşte aşa dar, iar nu în slavoneşte ca până atunci. Preoţii noştri din Ardeal înţeleseseră dela început, dela primii paşi ai protestantismului printre Saşi, însemnătatea acestui fapt şi începuseră, cu dela ei putere, să traducă textele bisericeşti. Aşa încât, atunci când s'a stabilit Coresi la Braşov, existau traduceri româneşti, unele chiar în câte două sau trei redacţii, după mai toate cărţile sfinte. A tipări aceste traduceri, a uşura prin urmare răspândirea printre Românii din Ardeal a textelor bisericeşti în limba naţională, potrivit noului principiu al Reformei, era pentru Saşi un mijloc excelent de propagandă şi putea să fie, în acelaşi timp, şi o afacere. Fiindcă din vânzarea unui număr mai mare de cărţi putea să rezulte şi un beneficiu apreciabil. Iată de ce primarul Braşovului şi, în acelaşi timp, fabricantul de hârtie Hans Benkner, se înţelese cu Coresi care tipărise deja mai înainte, în 1557, o carte în acest oraş, să se stabilească aci şi să scoată o serie de texte bisericeşti în româneşte. Inceputul l-a făcut în 1559 un *Catechism* luteran, purtând titlul de « *Intrebare creştinească* ». Ce raport există între acest catechism şi celălalt dela Sibiiu, din 1544, nu putem şti pentru motivul că nu cunoaştem cuprinsul acestuia. Faptul că nu s'a păstrat niciun exemplar măcar din tipăritura dela Sibiiu, e cu atât mai dureros, cu cât e vorba de *prima tipăritură în româneşte*. Dintr'o însemnare contemporană ştim că pentru imprimarea catechismului dela Sibiiu s'a plătit de către sfatul orăşenesc 2 florini; o altă ştire contemporană ne asigură că în timp ce unii preoţi români îl cumpără, considerându-l ca pe o carte « sfântă », alţii « îl dispreţuesc deadreptul ». Era natural ca şi primul text românesc tipărit în Braşov să fie tot un catechism, de vreme

www.dacoromanica.ro

ce era considerat ca cel mai indicat mijloc pentru familiarizarea Românilor cu învățăturile noii confesiuni, pentru începutul propagandei. In anul următor (1560), și anume în ziua de 3 Mai, Coresi — ajutat de Tudor diaconul — pune sub tipar prima *Evangheliе* în românește. La 30 Ianuarie 1561, așa dar în mai puțin de nouă luni, lucrul era gata. In epilog, ni se arată motivul pentru care s'a făcut tipăritura: «Am scris aceste sfente cărți de învățătură — spune editorul, «jupânul Hanăşu Beagneru de în Brașov» — să fie popilor rumânești să înțeleagă, să învețe Rumânii cine-s creștini cum grăiaște și sfântul Pavel apostolul către Corinteani...: în sfânta bisearică mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decât 10 mie de cuvinte neînțelese în limbă striină». Prin urmare «toți sfenți părinți, oare vlădici, oare episcopi, oare popi, în cărora mână va veni aceste cărți creștinești» să nu se grăbească — văzând că nu-s în slavonește sau în greceşte — să le «săduiască» — adică să le osândească —, ci mai înainte să le citească. Apelul dela urmă era necesar mai ales pentru cei din Țara Românească și din Moldova, unde slavonismul în biserică era întărit și prin slavonismul din cancelaria domnească. E semnificativ, de altfel, că toate cărțile în *românește* s'au tipărit până la 1637 *numai în Ardeal*, niciuna dincoace de Carpați.

Doi ani după apariția Evangheliei, Coresi scoate un «*Lucru apostolesc*» sau «*Praxiu*», iar în 1564 alte două tipărituri anume *Tâlcul Evangheliilor* și un *Molitvenic*. Interesant e epilogul Tâlcului, în care Coresi spune că a tipărit mai înainte «Treteevanghelul și Praxiul rumânește; după aceaia, deaca am văzut jelaniea a mulți preuți de tâlcul evangheliilor, cum să poată și ei propovedui și a spune oamenilor învățătură după cetitul Evangheliei, așa am aflat aceste tâlcure ale Evangheliilor pre Dumineci prespre an, scoase de în scriptura prorocilor și apostolilor și celor sfinți părinți. Și deac'am cetit, bine am ispitit și socotit și am aflat că toate tâlcuesc, adeverează și întăresc cu scriptura sfântă și mie tare plăcură și am scris cu tipariul voao fraților...». La urmă de tot, Coresi adaogă că «banii pre acest lucru — adică pentru tipar — înduratu-se-au a da jupânul Foro Miclăuș». E vorba de ungurul Forró Miklós, protestant și el, care voia să contribuie în felul acesta la răspândirea Reformei printre Români.

www.dacoromanica.ro

Un alt text bisericesc important tipărit de Coresi în românește e *Psaltirea*. Ea apare în 1570; la 6 Fevruarie începuse lucrul, la 27 Mai era gata. Explicația asupra tipăririi în limba națională o găsim în epilog: « Cu mila lui Dumnezeu, eu diaconul Coresi, deaca văzui că mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi Românii n'avămŭ și Hristos zice: cine citește să înțeleagă... » deaceea « începutu-se-au a se scrie aceste sfente Psaltiri ». Trebuie relevat faptul că, de data aceasta, cheltuiala tiparului nu mai era acoperită de altcineva, ci privea direct pe Coresi. In același an apărea și un *Liturghier* românesc. Urmează apoi o *Pravilă* românească (1570—1580), o *Psaltire slavo-română*, așa dar cu textul în ambele limbi (1577) și o *Cazanie* sau o *Evanghelie cu învățătură*, apărută la Brașov, la 28 Iunie 1581. Având ca izvor o lucrare bizantină a patriarhului ecumenic Ioan al XIV-lea din Constantinopol (1334—1347), această Cazanie e *ultima* tipăritură în românește a lui Coresi. Spunem în românește, deoarece pe lângă seria de texte de mai sus, harnicul diacon a mai tipărit o altă serie în slavonește, continuând deci, sub acest raport, pe Macarie și Liubavici. Tipăriturile lui în limba slavă cuprind: *Evangheliarul* din 1562, *Sbornicul* sau culegerea de *Minee* din 1568, *Octoihul*, în două părți, din 1574—1575, *Psaltirea* din 1577 — pe aceea slavo-română din același an am amintit-o mai sus — *Triodul* (cântările de postul mare) din 1578, *Evangheliarul* din 1579, la care a lucrat și Mănăilă, *Sbornicul* din 1580 și un al treilea *Evangheliar*, din 1583, ultima tipăritură a lui Coresi. Dintre cărțile lui în limba slavă, Sbornicul din 1580 a apărut la Sebeșul Săsesc, iar Evangheliarul din 1562 la Brașov; la celelalte nu se indică locul apariției. In 1588, fiul lui Coresi, Șerban, tipărește, tot la Brașov, un *Liturghier* slavonesc, « ispravnic » adică — zicem noi — supraveghetor, poate și inițiator, fiind « Pop Mihai », un Român din « aceeași cetate a Brașovului ». In epilog e amintit atât domnul Țării Românești « Io Mihnea voievod » cât și « voievodul Ardealului... Batâr Jigmon » (Sigismund Báthory). E semnificativ faptul că se constată și în acest domeniu, al tiparului, repetate legături între țările românești. Cărțile imprimate într'una din țări circulă și în celelalte; uneori, așa cum am arătat mai înainte, se și spune că o parte din exemplare sunt destinate domnului din țara vecină. E încă un element care contribuie la

www.dacoromanica.ro

păstrarea *unităţii româneşti* de o parte şi de alta a Carpaţilor. Dar mai e ceva. Tipăriturile lui Coresi formează *începutul limbii noastre literare*; prin faptul că ele se răspândesc pe întreaga faţă a pământului românesc, şi aşa se va întâmpla şi cu tipăriturile următoare din veacurile XVII şi XVIII, această limbă are un caracter unitar, *e înţeleasă pretutindeni.* Iată de ce apariţia cărţilor româneşti ale lui Coresi constituie un fapt esenţial nu numai pentru veacul al XVI-lea, dar pentru întreaga noastră istorie.

Alături de acţiunea de propagandă a Saşilor, cari căutau să atragă pe Românii din Ardeal la protestantism, a avut loc şi una a Ungurilor. Aceştia adoptaseră şi ei Reforma, dar nu urmau pe Luther, ci pe Calvin şi se despărţiseră de Saşi în urma hotărîrii dela Turda (1564). Având şi puterea politică în mână, Ungurii se gândesc să atragă la calvinism pe Români; în acest scop, le numesc episcopi calvini şi dispun să se facă slujba în româneşte. Primul episcop calvin sau « superintendent » cum i se spunea, a fost vlădica *Gheorghe de Sângeorz*, numit în 1566. El nu izbuteşte să convertească însă pe ai săi. Nici urmaşul său *Pavel Turdaş* (*Tordaş*), numit în 1568, n'are mai mult succes. Preoţii ortodocşi refuzau să-i asculte, nu le plăteau dări, nu se strângeau la sinoade. Totuşi această propagandă calvină n'a rămas fără nicio urmare: ei îi datorim câteva tipărituri româneşti în Ardeal. In primul rând, o *Carte de cântece* cuprinzând şase bucăţi în proză şi şaptezeci în versuri care se cântau, după norma calvină, nu numai în biserici, dar şi în şcoli. Versurile sunt stângace; se resimte influenţa originalului ungar după care au fost traduse. Această Carte de cântece s'a tipărit la Oradea, între 1570—1573; n'avem niciun exemplar complet; s'a păstrat însă o copie manuscrisă completă, din 1642. Mult mai importantă este cea de a doua tipăritură, cunoscută sub numele de *Paliia dela Orăştie*, după oraşul în care a apărut, în 1582. Cuprinde traducerea în româneşte, a primelor două cărţi ale Bibliei: Geneza şi Exodul. Din prefaţă aflăm că traducerea « cu mare muncă... den limbă jidovească şi grecească şi sârbească » s'a făcut din îndemnul şi prin silinţa lui « *Tordaş Mihaiu*, ales piscopul Românilor în Ardeal » şi a unui grup alcătuit din « *Herce Ştefan*, propoveduitoriul Evangheliei lui Hs. în oraşu Căvăran Şebeşului (Caransebeş!), *Zacan Efrem* dascalul de dăscălie a Şebeşului... *Peştişel Moisi* propoveduitorul Evan-

www.dacoromanica.ro

gheliei în orașul Logojului și... *Achirie* protopopul varmigiei Henedoriei... » De tipar au avut grijă Șerban diacul « meșter mare a tiparelor » și Marien diacul. Ei îndeamnă pe « frații români » să citească aceste cărți ale Bibliei « că veți afla întru iale mărgăritariu scump și vistieriu nesfârșit, cunoaște-veți folosul buneaților și plata păcatelor dela Dumnezeu... ».

In rezumat, nici Sașii, nici Ungurii n'au izbutit să clintească pe Românii din Ardeal dela dreapta credință; au înlesnit însă, prin propaganda lor, apariția primelor cărți în românește.

In afară de tipăriturile lui Coresi, mai constatăm în Ardeal, în veacul al XVI-lea, o altă serie de tipărituri, datorite *diacului Lorinț*. Amănunte despre viața acestuia nu avem. Știm numai că a lucrat la Brașov și la Bălgrad adică la Alba-Iulia și că avea în anul 1567 patru ucenici pe lângă el. Se cunosc astăzi patru tipărituri ale diacului Lorinț; toate sunt în limba slavă. Cea dintâi e un *Octoih*, apărut la Brașov în 1567; lucrul a durat dela 20 Ianuarie până la 20 Iunie. Urmează apoi o *Evanghelie* în 1570, o *Psaltire* între 1577 și 1580 și în sfârșit, o nouă *Evanghelie*, în 1579 pentru care obține și un privilegiu de exclusivitate dela Sigismund Báthory în sensul ca « nimenea să nu îndrăznească a o tipări din nou » timp de 30 de ani. Nu știm cui se datorește *Evangheliarul slavo-român*, zis dela Petrograd; se pare însă că a fost tipărit în Ardeal, spre sfârșitul veacului al XVI-lea, poate în 1580. Limba pare mai nouă; literele diferă de ale lui Coresi.

La Peri, în Maramureș, în vechea mănăstire întemeiată de voievozii Baliță și Drag, se constată o tipografie pe la jumătatea veacului al XVI-lea. Poate că aci s'a tipărit *Tetraevanghelul* slav din 1546, descoperit și descris de curând.

N'am da, în sfârșit, o icoană completă a tipăriturilor din Ardeal care ne privesc, dacă n'am pomeni și câteva cărți, scrise în alte limbi. Cităm, în primul rând, ca mai veche, *Rudimenta cosmographica* a lui Iohannes Honterus, tipărită la Brașov, în 1541, cuprinzând și 10 hărți, dintre care una înfățișează Țările Românești. Sunt menționate orașele: Tergouista, Brayle, Felsinum (Fălciu, vine în dreptul acestuia pe Prut!), Soczauia, Kilia, Cibinium (Sibiu), Corona (Brașov), Bistricia, Varad (Oradea). Câte un oraș, nenumit, e pus în Dobrogea, mai la nord de Varna, în Oltenia și în Ardeal. In Moldova sunt două orașe nenumite, unul la vărsarea Bistriței,

www.dacoromanica.ro

deci Bacăul, altul pe Siretul inferior, aproape de vărsarea în Dunăre. La 1550 apare la Cluj, prin îngrijirea preotului Gaspar Heltai, o lucrare intitulată « *Ritus explorandae veritatis*... », cuprinzând procesele verbale ale aşa numitelor « probe cu fierul roşu » ţinute în faţa tribunalului Capitolului din Oradea între anii 1208—1235. Printre cei cari vin la judecată, mulţi poartă nume româneşti: « Bogdan, Buhus, Comsa, Crachun, Dan, Fata, Iancu pristaldus, Leka, Man, Micu pristaldus, Mogus, Naluc, Neuca vaivoda, Voda filius Farkasii, etc., etc. Satele se numesc: Benea villa, Kenez, Pescera, Velchea, etc. Tot la Cluj, peste patru ani, adică în 1554, apare *Cronica în versuri* a lui Sebastian Tinod în care sunt amintite evenimente istorice care ne privesc; astfel se relatează năvălirea lui Iliaş Rareş în Ardeal, în toamna anului 1550, apoi lupta victorioasă cu Turcii la Haţeg, în 1553; prinderea lui Mailath la Făgăraş şi altele. Genealogia — în multe locuri fantezistă — a lui Despot, viitorul domn al Moldovei, se tipăreşte la Braşov în 1558, sub titlul: « *Arbor Illustrissimae Heraclidarum familiae, quae et Diasorina, Basilica ac Despotica vocatur*... ». Merită să fie semnalată de asemenea *Istoria Regelui Mateiaş* (Historia Inclyti Matthiae Hunyadis, Regis Hungariae...) de Gaspar Heltai, alcătuită după Bonfinius şi apărută la Cluj în 1565. Spune că tatăl lui Iancu de Huniedoara ar fi fost împăratul Sigismund, mama însă Romăncă (« mater autem Valacha »), vorbeşte de Vlad Ţepeş, de campania împotriva lui Ştefan cel Mare şi de lupta dela Baia în care Mateiaş a fost rănit (« Mathias rex vulneratus »). Citäm de asemenea *Cartea de cântece istorice* adunate şi tipărite tot de Gaspar Heltai şi tot la Cluj, în 1574. In acelaşi oraş apare peste 10 ani o lucrare fără nume de autor — ştim însă că el este Volfgang Kowachoczy, cancelarul Transilvaniei — intitulată « *Dialog despre administraţia Transilvaniei* » (De administratione Transylvaniae Dialogus). Cuprinde, între altele, o remarcă interesantă despre numărul mare de cuvinte de origine latină din limba română, mai multe decât în limba italiană. Lucrarea a fost cunoscută de Miron Costin care o şi citează în opera sa « De Neamul Moldovenilor ». Un loc deosebit ocupă cartea Italianului Marcello Squarcialupi « *Despre originea şi curgerea izvoarelor şi a fluviilor* ». (De fontium et fluviorum origine ac fluxu), apărută la Cluj în 1585. Ea ne interesează prin dedicaţia de aproape

www.dacoromanica.ro

7 pagini adresată lui Petru Cercel, în care găsim o sumă de date despre voievodul muntean, despre cultura acestuia (cunoştea 6 sau 7 limbi străine!), despre călătoriile lui în Europa, despre aducerea apei la Târgovişte, fertilitatea câmpiei muntene, etc. Menţionăm, în sfârşit, două broşuri apărute la Cluj, una în 1595 (« Brevis Enarratio Rerum a Serenissimo Transylvaniae Principe Sigismundo, anno MDXCV gestarum »), alta în 1596 în care se povestesc evenimentele din 1595, expediţia din acest an împotriva lui Sinan Paşa. Autorul celei dintâi broşuri, Ioan Iacobin, notarul oraşului Cluj, a însoţit în calitate de secretar pe Sigismund Báthory în expediţia amintită.

Faţă de Ţara Românească, unde e numai o singură tipografie — Moldova n'avea niciuna — Ardealul stă mult mai bine. Constatăm tipografii în Braşov, în Sibiu, în Cluj, în Alba-Iulia, în Oradea, în Orăştie, în Sebeşul Săsesc. Toate oraşele mai însemnate îşi aveau aşa dar tipografia lor. Faptul se explică nu numai printr'o viaţă urbană mai desvoltată, mai înfloritoare, dar şi prin bogăţia mai mare de acolo, începută şi sporită în bună parte pe spatele nostru, şi apoi prin împrejurările speciale provocate de răspândirea Reformei.

BIBLIOGRAFIE

Starea culturală. I. 1. N. IORGA, *Istoria literaturii româneşti*: I. *Literatura populară. Literatura slavonă. Vechea literatură religioasă. Intâii cronicari (—1688)*, ed. 2-a, Bucureşti, 1925, 400 p. in 8°; 2. MICHEL LASCARIS, *Joachim, mètropolite de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le Patriarcat de Peć et l'Archeveché d'Achris au XV-e siècle*, Bucureşti, 1927, 32 p. in 8°; (extras din *Bull. Sect. Hist. Acad. Roum.*, t. XIII (1927); 3. N. CARTOJAN, *Cărţile populare în literatura românească. Vol. I: Epoca influenţiii sud-slave*, Bucureşti, 1929, VIII + 271 p. in 8°; 4. SEXTIL PUŞCARIU, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. 2-a, Sibiu, 1930, 263 p. in 8°; 6. P. P. PANAITESCU, *La littérature slavo-roumaine (XV-e — XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire de littératures slaves*, *Praha*, 1931, 12 p. in 8°; 6. OVID DENSUŞIANU, *Histoire de la langue roumaine, t. I. Les origines*, Paris, 1901, ŢXXI + 510 p. in 8°, t. II, fasc. I, Paris, 1914, 160 p. in 8°; 7. AL. ROSETTI, *Limba română în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, XVIII + 158 p. in 8°; 8. IOAN BIANU şi NERVA HODOŞ, *Bibliografia*

www.dacoromanica.ro

românească veche 1508—1830, t. I, 1508—1716, Bucureşti, 1903, IX + 572 p. in f°; 9. A. VERESS, *Bibliografia română-ungară, vol. I. Românii în literatura ungară şi Ungurii în literatura română (1436—1780)*, Bucureşti, 1931. XXXII + 367 p. in 8°.

II. 10. I. BOGDAN, *Vechile cronice moldoveneşti până la Urechia. Texte slave cu studiu, traduceri şi note*, Bucureşti, 1891, XIV + 292 p. in 4°; 11. I. BOGDAN, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, Bucureşti, 1895, XII + 206 p. in 4°; 12. OREST TAFRALI, *Poema lui Gheorghe Palamide. Despre viaţa lui Mihai Viteazul, scrisă în 1607. Studiu critic şi traducere*, Bucureşti, 1905, 47 p. in 4°; 13. I. BOGDAN, *Letopiseţul lui Azarie*, în *An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, t. XXXI (1909), p. 57—216; 14. D. RUSSO. *Stavrinos vistierul şi Gheorghe Palamed*, în *Cursul de Istoriografie greco-română*, ţinut în 1919—1920; 15. I. MINEA, *Letopiseţe moldoveneşti scrise slavoneşte*, Iaşi, 1925, 184 p. in 8° (Extras din *Cercet. Ist.*, I); 16. I. VLĂDESCU, *Izvoarele Istoriei Românilor. Letopiseţul dela Bistriţa şi Letopiseţul dela Putna*, Bucureşti, 1926, 138 p. in 8°; 17. VASILE GRECU, *Originea cronicilor româneşti* în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 217—223; 18. DR. OLGIERD GORKA, *Kronika czasów Stefana Wielkiego Moldawskiego (1457—1499)*, în *Memoriile Academiei din Cracovia*, 1931, 121 p. in 8° (vezi şi traducerea în româneşte a acestei lucrări, în *Rev. Ist. Rom.*, IV (1934) şi V—VI (1935—1936); 19. P. P. PANAITESCU, *Cronica moldo-polonă*, în *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), p. 113—123; 20. IULIAN ŞTEFĂNESCU, *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-rusească în secolii 17 şi 18*, în *Rev. Ist. Rom.*, IV (1934), p. 141—174; 21. ION CONST. CHIŢIMIA, *Cronica lui Ştefan cel Mare*, în *Cercet. Lit.*, III, 1939. p. 219—293 şi acelaş, *Cronica lui Ştefan cel Mare. Versiunea germană a lui Schedel*, Bucureşti, 1942, 72 p. in 8°; 22. N. CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1940, 95 p. in 8°.

III. 23. D. RUSSO, *Studii bizantino-române*, Bucureşti, 1907. 52 p. in 8°; 24. STOJAN ROMANSKY, *Mahnreden des walachischen Woywoden Nègoe Basarab an seinen Sohn Theodosios. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig*, Leipzig, 1908, p. 113—194, in 8° (extras din *Jahresb. Leipzig*, XIII); 24. D. RUSSO, *O nouă carte asupra Învăţăturilor lui Pseudo-Neagoe*, în *Studii şi Critice*, Bucureşti, 1910, p. 1—16; 25. I. LUPAŞ, *Doi umanişti români în secolul al XVI-lea*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, t. VIII (1927—1928), p. 117—145; 27. I. LUPAŞ, « *Chronicon Dubnicense* » *despre Ştefan cel Mare*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, t. X (1929), p. 353—364; 28. D. RUSSO, *Studii istorice greco-române, opere postume*, t. I, Bucureşti, 1939, IX + 350 p. in 8°.

IV. 29. A. FILIMON, *Contribuţiuni la Bibliografia veche românească*, în *Dacorom.*, V (1927—1928), p. 601—604; 30. N. IORGA, *Octoihul diacului Lorinţ*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, t. XI (1930), p. 201—204; 30. LUCIAN PREDESCU, *Diaconul Coresi*. Bucureşti, 1933, 104 p. in 8°; 32. DAN SIMONESCU, *Diaconul Coresi. (Note pe marginea unei cărţi)*, Bucureşti, 1933; 21 p. in 8°; 33. DAN SIMONESCU, *Un octoih al lui Bojidar Vucovici*

www.dacoromanica.ro

la noi și legăturile acestuia cu tipografia românească, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 227—233; 34. DAMIAN P. BOGDAN, *Contribuțiuni la bibliografia românească veche, tipărituri dintre anii 1546—1762 necunoscute la noi*, București, 1938, 11 p. in 8° (Extras din *Biserica Ortodoxă Română*, LVI); 35. V. GRECU, *Izvorul principal pentru cartea cu învățătură a Diaconului Coresi din 1581. Omiliile patriarhului Caleca (1334—1341)*, București, *Acad. Rom.*, Studii și Cercet. XXXV, 1939, 166 p. în 8°; 35. P. P. PANAITESCU, *Der Oktoich des Makarij 1510 und der Ursprung der Buchdruckerei in der Walachei*, în *Südost-Forschungen*, V (1940), 1, p. 47—70; 37. M. ROMANESCU, *Zeta și primele tipărituri românești*, Craiova, 1941, 10 p. in 8°; 38. CONST. C. GIURESCU, *Intâiele noastre tipărituri* în *Din trecut*, București, 1942, p. 235—244.

www.dacoromanica.ro

A R T A

Românul are într'un grad deosebit simţul colorilor, al proporţiilor, al nuanţelor. Contribuţia noastră la cultura omenirii a fost în trecut mai ales în domeniul artei.

Cred a nu greşi socotind drept una din caracteristicile poporului nostru simţul său artistic. Alexandri spunea că « Românul e născut poet »; cel puţin cu tot atâta dreptate — dacă nu cu mai multă — ar fi putut spune că e născut artist. N'aş vrea să se vadă în această afirmare o exagerare patriotică, şovinistă, din acelea care te fac să atribui poporului tău toate însuşirile. Dar o examinare atentă a artei româneşti, începând cu locuinţa şi cu costumul ţărănesc din regiunile mai ferite de influenţe străine, trecând apoi prin bisericile şi mănăstirile noastre — acelea de lemn din Ardeal, bisericile lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş, bisericile muntene din veacul al XVI-lea şi din epoca lui Constantin Brâncoveanu — şi isprăvind cu operile de artă şi artiştii vremii noastre — un Grigorescu, un Andreescu, un Luchian, un Enescu, face dovada acestei afirmaţii. Românul are într'un grad deosebit simţul colorilor, al proporţiilor, al nuanţelor. Contribuţia noastră la *cultura* omenirii, a fost, în trecut, mai ales în domeniul artei.

Studiul artei populare se izbeşte de aceeaşi dificultate ca şi al literaturii populare, în ce priveşte determinarea cronologică. E foarte greu să fixezi *vechimea* unui tip de casă, a unui tip de costum, a unui tip de scoarţă. De când datează casa ţărănească din regiunea podgoriei şi a muntelui, desprinzându-se albă din verdele livezii sau al pădurii, cu cerdacul primitor, străjuit de stâlpii de lemn, adesea migălos încrestaţi? De când e costumul Săliştenilor, atât de elegant, de aristocratic, în îmbinarea celor

www.dacoromanica.ro

două colori, alb şi negru? Când s'a ţesut întâi motivul scoarţelor olteneşti sau a celor moldoveneşti de peste Prut? E tot aşa de greu de răspuns cum e de greu să fixezi un început doinei sau bocetului. Dar faţă de studiul literaturii populare, studiul artei populare mai prezintă încă o dificultate, acela al lipsei aproape complete a produselor vechi. Pe de o parte — dacă exceptăm ceramica — *puţina rezistenţă a materialului* din care ele se făceau (lemn, pânză, lână), dar mai ales *împrejurările nefavorabile* în care a trăit neamul nostru sute de ani, având să îndure atâtea năvăliri şi războaie, cu tot cortegiul lor de nenorociri: arderi, jafuri, dărâmări, au făcut ca să nu avem produse vechi de artă poporană. In colecţiile muzeelor sau particularilor cele mai multe sunt din veacul trecut; rareori când găsim câteva din veacul al XVIII-lea, foarte rareori din al XVII-lea. Un inventar şi o descriere a acestor puţine produse vechi de artă ţărănească, astăzi răspândite în atâtea părţi, ar fi de cel mai mare interes. Va trebui apoi să se cerceteze relaţiile ce există între arta noastră poporană şi aceea a neamurilor vecine, influenţele reciproce. Fiindcă şi în acest domeniu, nu numai în arta cultă, au fost asemenea influenţe, după cum au fost influenţe în cuprinsul aceluiaşi neam între arta populară şi arta cultă. Astfel, de pildă, se pare că bogăţia în fir de aur şi de argint a costumului feminin din Muşcel şi Dâmboviţa, somptuozitatea lui, e o urmare a influenţei exercitate de costumele bogate ale soţiilor de boieri dela curtea domnească, după cum în portul ţărănesc din Valea Dunării se vede influenţa aceluia de pe malul drept.

In ce priveşte arta cultă, locul de frunte îl ocupă arhitectura şi anume *arhitectura bisericească*. Locuinţe particulare vechi nu ni s'au păstrat; nu mai vorbim de cele ţărăneşti care se dărâmau şi se refăceau câteodată de două şi de trei ori în cursul aceleeaşi generaţii, dar nici măcar de cele boiereşti, făcute mai temeinic, din piatră sau cărămidă; nu cunosc asemenea case boiereşti care să treacă, în mod sigur, de veacul al XVII-lea. Şi chiar acestea, cum e de pildă cutare casă din Oltenia sau palatul brâncovenesc dela Mogoşoaia, sunt foarte rare. Bisericile şi mănăstirile însă, prin caracterul lor sacru, fiind cruţate, s'au păstrat mai bine; de aceea putem urmări arhitectura bisericească până în veacul al XIV-lea chiar. In strânsă legătură cu ea, putem urmări apoi

www.dacoromanica.ro

alte câteva manifestări artistice şi anume în primul rând *pictura bisericească*, cu ramurile ei speciale, *icoanele şi miniaturile*, apoi *ţesăturile bisericeşti*, *sculptura în lemn* şi *lucrul metalelor preţioase*.

Arhitectura bisericească. Primele noastre biserici, în epoca întunecată a evului mediu, au fost de sigur de lemn. Din câţiva goruni, câteodată chiar dintr'unul când era deosebit de mare — aşa ne spune, de pildă, tradiţia întemeierii Mănăstirii dintr'un Lemn, în Vâlcea — se ridica sfântul lăcaş. Până şi cuiele erau tot de lemn, dintr'o esenţă tare. Acoperişul se făcea de şindrilă de brad. Şi astăzi se mai pot vedea un mare număr de asemenea biserici de lemn pe tot cuprinsul pământului românesc. In vechiul regat sunt mai puţine; citäm de pildă, biserica din *Grămeşti*, în Vâlcea, datând din 1664, cu pisania în limba slavă, săpată tot în lemn, biserica din *Socoteni* (Dolj) ridicată în 1684 de Pătru meşterul, Drăgoiu meşterul şi calfa acestuia din urmă Lupul, precum şi biserica din *Star-Chiojd*, în Prahova, cu o inscripţie dela începutul veacului al XVIII-lea (vezi fig. 129). In Ardeal, numărul lor e considerabil; în 1927, existau încă 1274 de asemenea biserici de lemn, unele de o remarcabilă frumuseţe. Germanul Kurt Hielscher în albumul său cu aspecte caracteristice sau reprezentative pentru România, apărut în 1933, reproduce nu mai puţin de 6 biserici de acest fel. Turnul atât de înalt şi ascuţit al bisericii din *Fildul de sus* (Cluj), prevăzut la bază cu un cerdac şi cu patru turnuleţe la colţuri, este o adevărată capodoperă a genului (vezi fig. 130). Minunate sunt şi bisericile din *Cuhea*, *Ieud* şi *Onceşti*, în Maramureş, din *Seini* în Sătmar, din *Poşaga* (Turda) unde cerdacul este dublu, din *Rieni* (Bihor) sau din *Băsărăbeasca* (Huniedoara). Ele impresionează prin caracterul lor svelt, prin îndrăzneala turnului care suie, parcă, la cer.

Au mai fost şi biserici săpate în stâncă, în locuri ferite sau greu accesibile. Aşa de pildă, ni s'a păstrat Biserica dela Cetatea Dâmboviţei (Muşcel) având zugrăvit ca ctitor pe Nicolae Alexandru Basarab, datând deci din veacul al XIV-lea. Mai este apoi biserieuţa « Corbii de piatră » pe malul stâng al Râului Doamnei, la vreo cincizeci de kilometri de Piteşti, precum şi aceea a mănăstirii Bistriţa din Oltenia, situată într'o peşteră din apropiere; ca să ajungi până acolo, trebuie să treci « printr'o subterană strâmtă şi joasă ».

www.dacoromanica.ro

Fig. 129. — Biserica de lemn din Star-Chiojd (jud. Prahova).

www.dacoromanica.ro

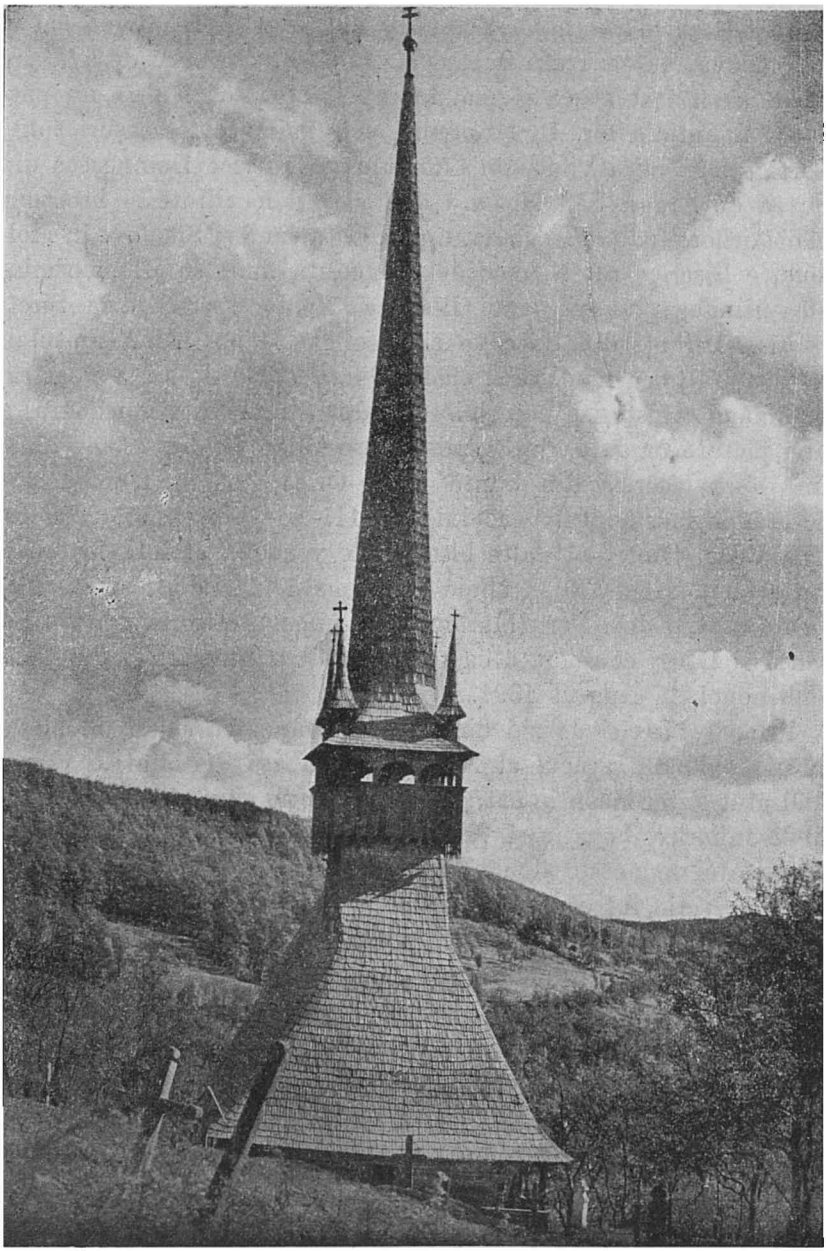

Fig. 130. — Biserica de lemn din comuna Fildul de sus (Cluj).

www.dacoromanica.ro

Primele construcţii bisericeşti de zid, atât în Muntenia cât şi în Moldova, datează din veacul al XIV-lea. Nu e cu desăvârşire exclus să fi fost altele şi mai înainte, numai că istoria nu păstrează amintirea lor. In Muntenia, cele mai vechi lăcaşuri sunt: Biserica lui Negru Vodă din Câmpulung, Biserica Domnească din Curtea de Argeş, Sân Nicoară din aceeaşi localitate şi bisericile mănăstirilor Vodiţa, Tismana, Cozia, Cotmeana şi Snagov. In Moldova, e Biserica Sf. Nicolae dela Rădăuţi, unde se află mormintele primilor voievozi, apoi Biserica Sfânta Treime dela Siret, Biserica Mirăuţi din Suceava şi Biserica Mănăstirii Neamţului. Peste munţi, cea mai veche clădire bisericească de zid a noastră, a Românilor, este, se pare, biserica din Streiu, în Huniedoara, a cărei pictură ar data, după spusele specialiştilor, din 1200—1233. Vine apoi biserica din Sântă Măria-Orlea, tot în Huniedoara, pictată pe la sfârşitul veacului al XIII-lea — începutul celui de al XIV-lea. Dintre celelalte biserici ale veacului al XIV-lea (vezi mai sus, p. 318—320), trebuie menţionată în sfârşit, aceea, dispărută astăzi, dela Peri (Maramureşul ungar), ctitoria voievozilor Balîţă şi Drag, consacrată ca stavropighie a Patriarhiei din Constantinopol, în August 1391.

Primele biserici de zid din Ţara Românească şi din Moldova datând abia din veacul al XIV-lea, fiind aşa dar dintr'o vreme când atât stilul bizantin cât şi acela zis gotic ajunseră la o remarcabilă înflorire, bogăţie şi varietate, era natural ca ele să fi fost influenţate de aceste două mari stiluri, să fi împrumutat dela fiecare o serie întreagă de elemente. Din capul locului, trebuie să spunem că influenţa bizantină este preponderentă; ea se vădeşte nu numai în forma şi împărţirea clădirii, dar şi în tehnica construcţiei şi în decoraţia interioară (pictură). Preponderenţa influenţei bizantine e de altfel cu totul normală, noi fiind ortodocşi; dacă am fi fost catolici, atunci trebuia să ne aşteptăm la o influenţă covârşitoare a stilului zis gotic. Am împrumutat totuşi şi dela ácesta; dovadă, bisericile Moldovei. In Ţara Românească, a fost, în veacul al XIV-lea, o ofensivă catolică; ea n'a dat însă rezultate importante şi durabile, n'a putut impune nici forma de cult, nici stilul construcţiilor. E adevărat că prima biserică din Câmpulung, aceea ale cărei temelii se mai observă încă sub actuala biserică a mănăstirii lui Negru Vodă, avea planul

www.dacoromanica.ro

romanic, alcătuit dintr'o navă centrală şi două laterale, despărţite prin rânduri de stâlpi. Cea de a doua biserică însă a fost clădită după planul bizantin, în formă de treflă, cu abside laterale. Suntem în faţa unui caz cu adevărat simbolic, concretizând lupta între cele două influenţe. Şi la Turnu-Severin s'au descoperit urmele unui altar de factură gotică, având urme de contraforturi. Tot influenţă apuseană dovedeşte şi Cetatea zisă a lui Negru Vodă de pe Argeş, turnul zis al lui Sever, în realitate medieval, din Turnul-Severin şi, pare-se, şi ceea ce a mai rămas — atât de puţin — din Palatul Domnesc dela Curtea de Argeş, orientat cu faţa spre nord, iar nu, aşa cum se obişnueşte la noi, spre sud sau est. Toate aceste realizări, de început, au fost covârşite de influenţa bizantină care, în Ţara Românească, devine exclusivă, iar în Moldova preponderentă.

Sub numele de influenţă bizantină trebuie să înţelegem însă *un complex* întreg de elemente, de origine de multe ori cu totul diferită, şi alcătuind realizări de tipuri diferite. E suficient de pildă, să spunem că Sfânta Sofia din Constantinopol, Biserica Domnească din Curtea de Argeş şi biserica mănăstirii Dragomirna sau Trei Ierarhi aparţin *toate* stilului bizantin pentru ca să se vadă îndată ce diferenţe pot să existe în cuprinsul acestui stil. Trebuie deci să ţinem seamă de nuanţe sau mai bine zis de tipuri atunci când vorbim de influenţa bizantină. Vom deosebi astfel pentru primele timpuri ale arhitecturii muntene, *înainte* de cristalizarea celui dintâi stil muntean (mijlocul veacului al XVI-lea), nuanţa sau tipul constantinopolitan, tipul sârbesc, tipul atonic sau al Muntelui Athos; vom avea în vedere, de asemenea, aportul artei armene, manifestat în sculpturile şi ornamentele de piatră.

Tipul constantinopolitan este reprezentat prin Biserica Domnească din Curtea de Argeş şi prin biserica Sân-Nicoară tot de acolo. Planul acestor biserici e dreptunghiular, fără abside laterale ieşite în afară. Ca material de construcţie s'a întrebuinţat cărămida şi piatra necioplită sau cioplită sumar. Procedeul de construcţie e cel caracteristic bizantin: un rând orizontal de piatră legată prin mortar de var gras şi pietriş mărunt, după care urmează mai multe rânduri de cărămidă aparentă, apoi iar un rând de piatră şi tot astfel până la acoperişul turlei. Alternanţa aceasta

www.dacoromanica.ro

a materialului e de un deosebit efect estetic. Începută sub Basarab Intemeietorul, așa dar în prima jumătate a veacului al XIV-lea, Biserica Domnească a fost terminată de urmașii săi, în a doua jumătate a veacului. Părerea, izolată, a unuia dintre cercetători, că am avea de a face cu o construcție din veacul al XIII-lea și că picturile altarului s'ar fi terminat în 1262, nu se poate admite, din lipsă de dovezi. Ceea ce s'a crezut a fi o inscripție, seamănă mai mult a ornament. Picturile bisericii sunt remarcabile, printre cele mai frumoase din întreaga ortodoxie și așa de bine păstrate încât nu-ți vine să crezi că au o vechime de peste cinci sute de ani. Impresia generală pe care o face Biserica Domnească din Argeș este aceea a unui monument arhitectonic exact proporționat, de o perfectă armonie. Ctitorie a primilor Basarabi, ea e mărturia trainică a începuturilor Țării Românești.

Cealaltă biserică de tip constantinopolitan, Sân-Nicoară, zidită, după tradiție, de doamna Marghita, soția lui Negru Vodă, este astăzi ruinată. Se observă bine alternanța rândurilor de piatră și de cărămidă. Turnul, puternic și înalt, era făcut însă numai din cărămidă.

Tot acestui tip de biserici — sau reproducând cel puțin, unele elemente caracteristice ale lui — aparțin și câteva lăcașuri zidite mai târziu, în veacul al XVI-lea și al XVII-lea. E vorba de Mitropolia cea veche clădită de Neagoe Basarab la Târgoviște, în 1518, azi dispărută; de Biserica Domnească tot din Târgoviște, ctitoria lui Petru Cercel (1583), de biserica Sfântului Dumitru din Craiova, rezidită de Matei Basarab în 1651.

Tipul sârbesc este înfățișat prin biserica, azi atât de ruinată încât abia se mai pot observa temeliile, a mănăstirii Vodița, precum și de bisericile mănăstirilor Cozia și Tismana. In special, biserica cea mare a mănăstirii Cozia poate fi considerată ca reprezentativă pentru acel tip, ea având toate caracterele lăcașurilor sârbești din școala zisă a Moravei. Știm de altfel că întemeietorul primelor mănăstiri muntene, Nicodim, era Sârb de fel; normal era deci să aducă tehnica locurilor de unde venise. Aceste biserici, spre deosebire de cele aparținând tipului precedent, au planul *în formă de trifoi*, saú, cum i se mai spune, trilobat. Absidele laterale ies în afară, dând astfel clădirii un aspect caracteristic; ele sprijină, împreună cu absida centrală, a altarului,

www.dacoromanica.ro

turla care se înalţă deasupra naosului. Uneori există şi o a doua turlă, mai mică, deasupra pronaosului. Şi materialul şi procedeul de construcţie se aseamănă cu acelea ale bisericilor de tip constantinopolitan: aceeaşi alternanţă a rândurilor de piatră şi de cărămidă, numai cu deosebirea că, acum, piatra e alcătuită din blocuri mari, bine cioplite. Cărămida iarăşi e făcută cu îngrijire şi variază ca formă după locul unde vine aşezată. Ca înfăţişare generală, bisericile de tip sârbesc sunt mai puţin largi şi mai svelte, asemănându-se în privinţa aceasta cu cele moldoveneşti.

Tipul atonit sau al Muntelui Athos este, de fapt, o îmbinare de elemente principale luate dela cele două tipuri precedente. Are planul în formă de trifoi, are o turlă centrală susţinută de patru stâlpi izolaţi ca la Biserica Domnească din Argeş, dar are în plus şi un element nou, care se va bucura de o strălucită carieră în arhitectura bisericească munteană: *pridvorul deschis, cu stâlpi.* Acestui tip îi aparţine biserica dela Snagov, unde însă stâlpii pridvorului sunt astăzi ziditi; de asemenea, fosta mitropolie din Târgovişte, dărâmată de Lecomte de Nouy. In genere, bisericile de tip atonit sunt mari, mai mari decât cele de tip sârbesc.

Un loc cu totul aparte în arhitectura bisericească munteană ocupă biserica mănăstirii Dealul, zidită de Radu cel Mare, şi biserica episcopală din Curtea de Argeş, ctitoria lui Neagoe Basarab. Având unele elemente luate dela tipurile anterioare — cum e de pildă planul în formă de trifoi — având şi unele elemente noi proprii ţării noastre, cum e pronaosul *lărgit* faţă de naos şi cele două turle mici de pe pronaos care apar pentru întâia oară la Dealul, aceste două monumente reprezintă o sinteză originală românească din care se vor inspira meşterii veacurilor XVII şi XVIII. In afară de ce ne spune legenda, n'avem amănunte asupra meşterului Manole, constructorul bisericii dela Curtea de Argeş şi pare-se, şi a celor dela Dealul şi Bistriţa; dar judecând după operă, e evident că a fost un cap genial, un artist aşa cum puţini se nasc în viaţa unui popor. Fără niciun fel de exagerare, biserica episcopală dela Argeş, poate fi socotită drept unul din cele mai frumoase monumente ale arhitecturii *mondiale*, din toate timpurile. Proporţie, simetrie, eleganţă, rafinament, material de primă calitate, totul se întâlneşte în această podoabă a ţării noastre (vezi fig. 40). Şi biserica mănăstirii Dealului este un lăcaş de o

www.dacoromanica.ro

rară distincție. In față, de o parte și de alta a ușii de intrare, sunt două panouri de piatră frumos sculptată, în mijlocul cărora se află inscripția (vezi fig. 33). Deasupra ușii, un semicerc de marmură pe care e făcut chipul sfântului al cărui hram îl poartă biserica. Două registre de arcade oarbe împodobesc zidurile; ferestrele, mai ales la turle, au chenare bogate de piatră sculptată. In fața turlei principale stau două turle mai mici, deasupra pronaosului. La biserica din Curtea de Argeș, turlele sunt în număr de patru: două mai mari — inegale însă, cea de pe naos întrecând pe cealaltă, de pe pronaos — și două mai mici, în față, tot pe pronaos. Impresionează bogăția de sculptură în piatră: panouri în registrul inferior al zidurilor, rozete în cel superior, niciuna la fel cu cealaltă și toate admirabil lucrate. Un brâu bogat, răsucit, desparte registrele, și un soclu cu flori, ocolește clădirea. Pe bună dreptate, atunci când vistieria țării secase, și-a jertfit doamna Despina soția lui Neagoe Basarab, giuvaerurile. Și nici chiar jertfa unei vieți omenești așa cum spune legenda despre meșterul Manole care și-ar fi îngropat soția în ziduri spre a le împiedica să se tot dărâme, n'ar fi fost prea mare.

S'a atribuit profuziunea de sculptură în piatră la amândouă aceste biserici influenței artei armene care s'ar caracteriza tocmai prin acest element; oricare ar fi originea, un fapt e sigur, că această bogăție de sculptură — pe care o vom întâlni, mai târziu, într'un grad superlativ, obositor chiar, la biserica Trei Ierarhi din Iași — dă clădirii o înfățișare somptuoasă și rafinată care impresionează.

Dar tocmai prin caracterul de desăvârșire pe care-l prezintă și prin cheltuiala considerabilă pe care o implică, cele două minunate biserici, și în special cea dela Argeș, n'au putut fi repetate, n'au devenit normative în epoca imediat următoare, adică în veacul al XVI-lea când se încheagă *primul stil muntean*, caracteristic Țării Românești. Aceasta nu înseamnă că ele n'au contribuit de loc la fixarea stilului amintit. Vedem astfel că o grupă întreagă de biserici aparținând acestui stil reproduc cele două turle mici de pe pronaos care apar întâi la Dealul. Iar o altă grupă are pronaosul mai desvoltat în sensul lărgimii, reproducând așa dar cel de al doilea element caracteristic al bisericilor dela Dealul și Curtea de Argeș. In genere însă, vechiul stil muntean al

www.dacoromanica.ro

veacului al XVI-lea se inspiră mai mult din bisericile de tip sârbesc şi întru câtva din cele de tip atonic. El se caracterizează prin clădiri de proporţii nu prea mari, având planul în formă de trifoi, cu o turlă pe naos. Pronaosul e sau fără turlă sau cu două turle mici ca la Dealul. In mod excepţional găsim pridvorul cu stâlpi, care va caracteriza lăcaşurile veacului al XVII-lea. Materialul de construcţie e cărămida. Tehnica e tot cea bizantină, a rândurilor alternante, numai cu deosebirea că la rândurile de piatră ale bisericilor de tip constantinopolitan sau sârbesc corespund aci tot rânduri de cărămidă a căror faţă însă este tencuită; din loc în loc, la intervale regulate, sunt intercalate în aceste rânduri tencuite cărămizi aparente verticale (vezi fig. 41 şi 131). Acest procedeu, întâlnit şi la unele lăcaşuri din Serbia, face să se poată recunoaşte uşor, prin aspectul lor caracteristic, bisericile aparţinând vechiului stil muntean. Privindu-le deci numai, fără să citim pisaniile respective, ne putem da seama că în această categorie intră: 1. Biserica din Stăneşti, ridicată de Giura logofătul, în 1536, pe locul alteea mai vechi. 2. Bolniţa mănăstirii Cozia, ridicată de Radu Paisie în 1542 (vezi fig. 132). 3. Biserica din Olteni (Vâlcea), zidită în 1562. 4. Biserica dela Curtea Veche din Bucureşti, azi biserica studenţească, ctitoria lui Mircea Ciobanul. Toate acestea formează în interiorul vechiului stil muntean o grupă unitară, cu aceleaşi caracteristici, înrudită cu bisericile de tip sârbesc. O a doua grupă o alcătuiesc: 1. Biserica mănăstirii Căluiu (Romanaţi), zidită de fraţii Buzeşti în 1588. 2. Biserica dela Mărcuţa, din timpul lui Mihnea al doilea Turcitul (1587). 3. Biserica Mihai Vodă din Bucureşti, ridicată de voievodul al cărui nume îl poartă, în 1594. Această de a doua grupă, cu caracteristice aproape la fel cu ale celei dintâi, are ca punct de plecare tot bisericile de tip sârbesc. Intr'a treia grupă, derivând, prin cele două turle mici de pe pronaos, din biserica mănăstirii Dealul, intră: 1. Biserica fostei mănăstiri Bucovăţ, de lângă Craiova, ctitoria banului Ştefan, din 1570. 2. Biserica mănăstirii Tutana, clădită în 1589, în timpul lui Mihnea al doilea. Ultima grupă, având pronaosul mai desvoltat şi numai o singură turlă, pe naos, cuprinde paraclisul mănăstirii Cozia, ridicat în 1594 de ieromonàhul Amfilohie.

Tot din veacul al XVI-lea mai sunt o serie de alte biserici; ele au fost însă atât de mult transformate sau refăcute prin repa-

www.dacoromanica.ro

Fig. 131. — Mănăstirea Cornet, în județul Vâlcea.

www.dacoromanica.ro

raţiile şi adaosele ulterioare încât nu se mai recunosc caracte-

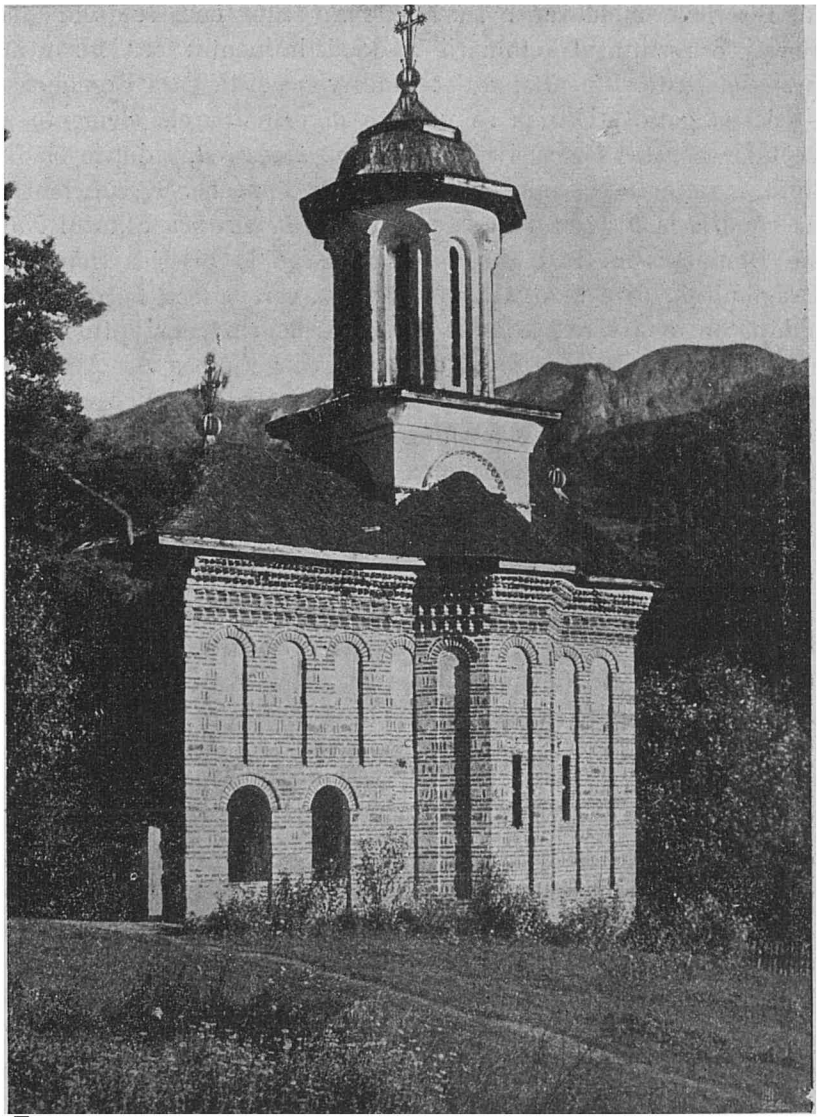

Fig. 132. — Bolniţa mănăstirii Cozia, în judeţul Vâlcea.

risticile vechiului stil muntean. In această categorie intră bisericile dela Sadova şi Segarcea (Dolj), dela Dobruşa (Vâlcea),

www.dacoromanica.ro

dela Turia-Buicești (Olt), dela Găiseni și Cornățel (Dâmbovița), etc.

Bisericile moldovene. In Moldova, stilul construcțiilor bisericești e rezultatul îmbinării a două influențe: cea bizantină, preponderentă — pentru aceleași motive ca și în Țara Românească — și cea gotică. Ultima se vădește în următoarele elemente ale vechilor noastre lăcașuri: 1. *Un aspect mai svelt*, zidurile clădirii fiind mai înalte, asemenea catedralelor apusene. E suficient să ne gândim la biserica mănăstirii Tazlău, la biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Iași, dar mai cu seamă la biserica mănăstirii Dragomirna, care se avântă parcă spre cer, spre a ne da seama îndată de deosebirea față de bisericile de tip constantinoplitan, cum e, de pildă, Biserica Domnească din Curtea de Argeș, de un caracter mai masiv. 2. *Contraforturile exterioare*, cerute tocmai de această înălțare a zidurilor care trebuiesc astfel întărite spre a putea suporta presiunea bolților. E principiul pe care-l întâlnim în Apus, atât la catedralele romanice cât și la cele gotice, spre deosebire de principiul bizantin potrivit căruia descărcarea bolților se face în interiorul zidurilor. 3. *Forma ogivală*, întrebuințată adesea la ferestre și la ușile de intrare, spre deosebire de forma semicirculară, caracteristică Bizanțului. Unele uși de intrare ale bisericilor lui Ștefan cel Mare (vezi fig. 133—134), cum sunt, de pildă, acelea dela Sfântul Ioan din Piatra, dela Sf. Gheorghe din Hârlău sau dela Dobrovăț, precum și unele ferestre, de pildă acelea ale bisericii mănăstirii Neamțului (vezi fig. 135), te fac să te crezi în fața unei construcții gotice. 4. In legătură cu această formă caracteristică a ușilor și ferestrelor trebuie să adăogăm și *felul de tratare al pietrei cioplite*, la chenarele respective, apoi la socluri și la tabletele contraforturilor. Felul cum sunt prelucrate, de pildă, chenarele ferestrelor dela Neamț sau dela biserica Sf. Gheorghe din Hârlău evocă imediat catedrala gotică (vezi fig. 135). 5. Adăogăm, în sfârșit, *modul de acoperire al clădirii*, fiecare parte a ei avându-și acoperișul propriu, principiu gotic.

Dar toate acestea nu trebuie să ne facă să uităm că totuși influența preponderentă rămâne cea bizantină. Ea se vede limpede: 1. In *planul* construcțiilor, cu încăperile cerute de biserica ortodoxă (altar, naos, pronaos). 2. In *forma* de trifoi sau

www.dacoromanica.ro

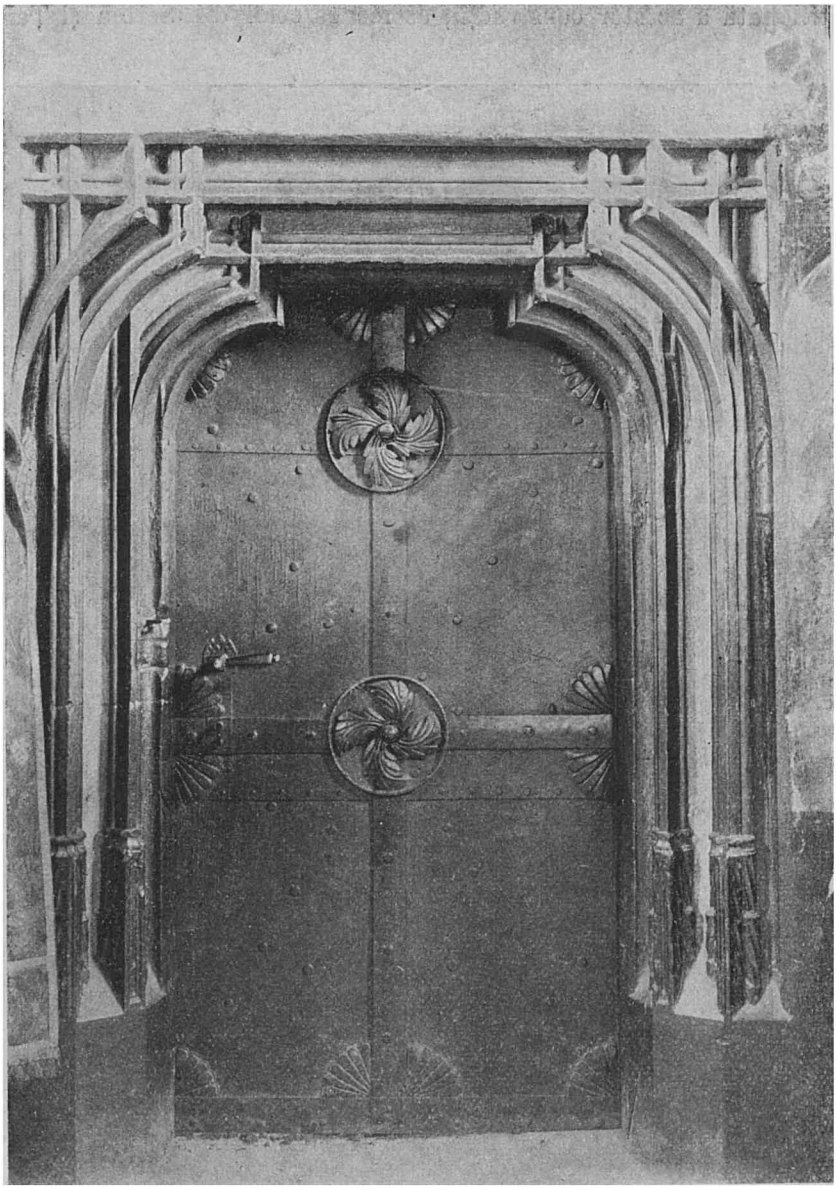

Fig. 133. — Uşă interioară la biserica mănăstirii Neamţ. Se observă influenţa stilului «gotic».

www.dacoromanica.ro

trilobată a acestor construcţii, asemenea celor din Serbia şi Ţara

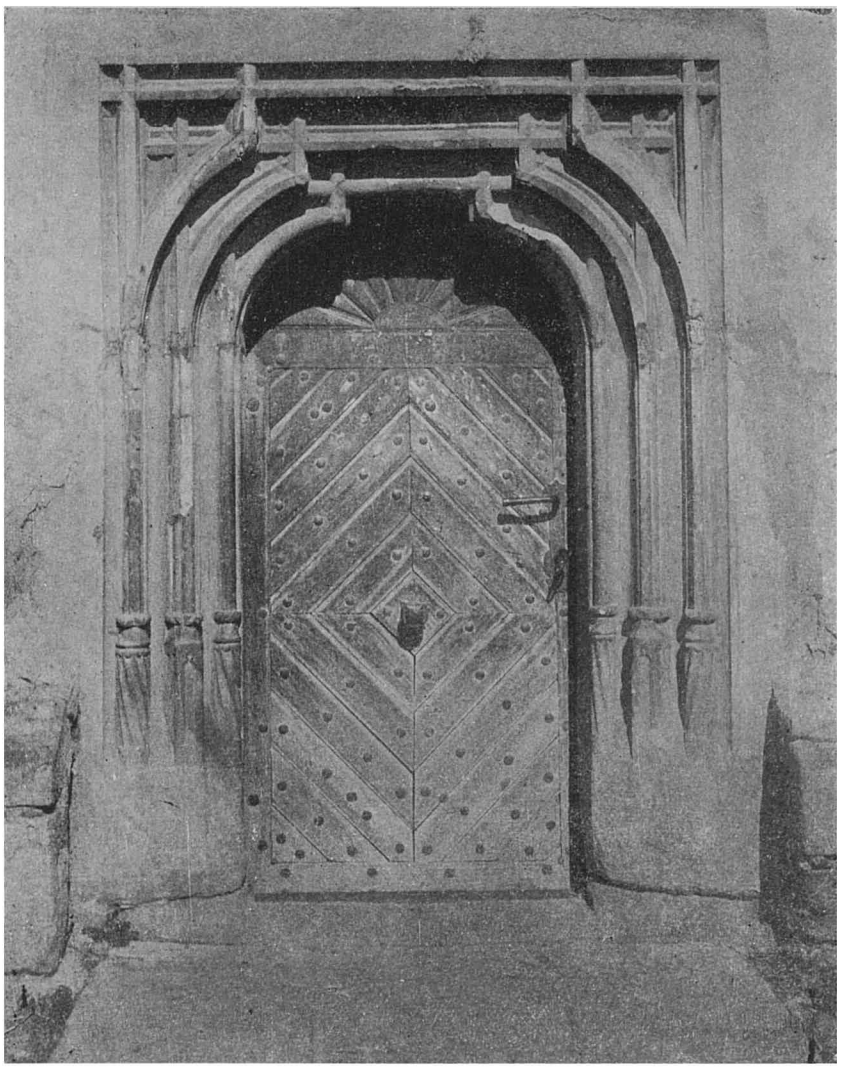

Fig. 134. — Uşa bisericii dela Tazlău. Se vede limpede influenţa artei «gotice».

Românească. 3. In felul cum sunt executate *bolţile*, cu arcuri semicirculare, iar nu ogivale — acestea din urmă întâlnindu-se

www.dacoromanica.ro

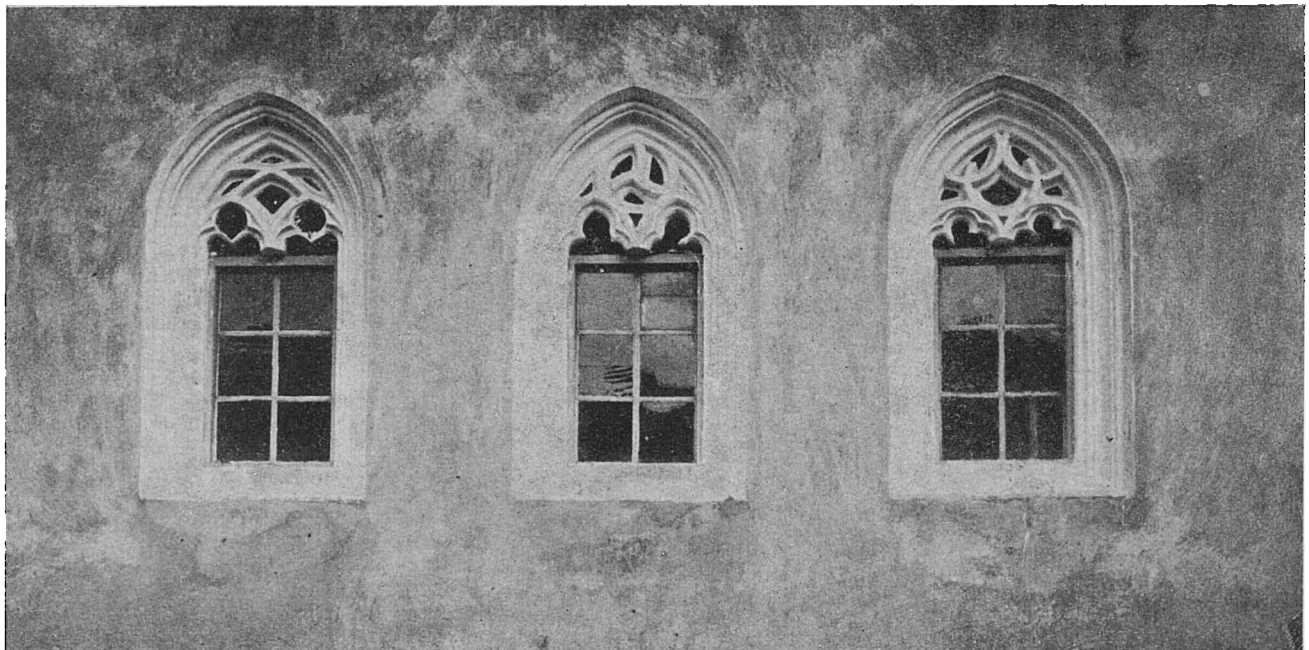

Fig. 135. — Ferestre dela biserica cea mare a mănăstirii Neamțului. Influența artei «gotice» e evidentă.

www.dacoromanica.ro

numai în unele detalii de ornamentaţie — deci în calote, iar nu pe nervuri, cum e cazul la catedralele gotice. 4. In *pictură* care urmează regulile erminiei bizantine, întocmai ca în întregul răsărit ortodox.

Tocmai această îmbinare dintre bizantin şi gotic, neîntâlnită în altă parte, formează caracteristica stilului bisericesc al Moldovei şi originalitatea lui. Meşterii lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş au ştiut să contopească elemente de origine diferită într'un tot armonios şi elegant, dându-ne astfel adevărate capodopere care stârnesc admiraţia cunoscătorilor.

Ceea ce impresionează în desvoltarea arhitecturii bisericeşti moldovene este *repeziciunea* cu care ea a atins gradul de perfecţie. In timp ce în Ţara Românească sunt necesare două veacuri spre a se ajunge la monumentele dela Dealul şi dela Argeş şi două veacuri şi jumătate pentru a se închega primul stil muntean, în Moldova acest răstimp se reduce *la jumătate*. Prima construcţie datează, după toate probabilităţile, din vremea lui Bogdan Intemeietorul (1359—1365): e biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi, o construcţie simplă, fără abside laterale, fără turlă. Planul e romanic, alcătuit dintr'o navă centrală şi două nave laterale. Urmează apoi, potrivit tradiţiei — şi analiza arhitectonică nu aduce vreun argument contra — biserica Sf. Treime din Siret, al cărei ctitor e considerat Petru al Muşatei. La aceasta, planul e bizantin, în formă de trifoi, şi aminteşte bisericile de tip sârbesc-macedonean. Dacă ţinem seamă de faptul că tradiţia vorbeşte de ucenici de ai lui Nicodim care ar fi venit în Moldova pe vremea voevodului amintit mai sus, intemeind mănăstirea Neamţului, atunci e foarte probabil ca tot aceşti ucenici să fi făcut şi biserica Sf. Treime din Siret. Dinainte de Alexandru cel Bun este şi biserica Mirăuţilor; aci au fost aşezate în 1402 moaştele Sfântului Ioan cel Nou, aduse cu mare pompă dela Cetatea-Albă. Această biserică însă a fost reconstruită complet pe la jumătatea veacului al XVII-lea aşa încât nu mai putem şti cum se înfăţişa ea la început. Dacă ţinem acuma seamă de faptul că stilul moldovenesc ajunge la desăvârşire spre sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare, atunci constatăm că pentru întreagă această evoluţie au fost suficienţi circa 110—120 de ani, adică, aşa cum spuneam mai sus, jumătate din timpul cât a trebuit în Ţara Românească. In

www.dacoromanica.ro

special a fost rapidă desvoltarea sub Ştefan: ea se poate foarte bine urmări dacă examinăm şirul de biserici construite între 1487 şi 1497, începând aşa dar cu cele mai modeste, dela Pătrăuţi şi Milişăuţi şi isprăvind cu impunătoarea biselică a mănăstirii Neamţului. Lăcaşul dela Pătrăuţi, mic cu ziduri nu prea înalte, e lipsit de contraforturi (vezi fig. 24); turla, joasă, nu are *baza stelată*, o caracteristică a stilului moldovenesc; lipsesc, de asemenea, sub strașină, *şirurile de ocniţe*, o altă caracteristică a acestui stil. Biserica dela Milişăuţi, mai sveltă, e prevăzută cu contraforturi, deşi acestea puteau lipsi şi e o întrebare chiar, pe care specialiştii şi-au pus-o, dacă într'adevăr n'au lipsit la început. Găsim, sub strașină, un şir de ocniţe şi o serie de plăci smălţuite, ca podoabă. Acoperişul este compus, adică fiecare parte a clădirii — pronaosul, naosul cu turla, absidele laterale şi altarul — îşi are acoperişul său propriu, ceea ce contribuie, la eleganţa clădirii. Biserica Sf. Ilie, de lângă Suceava, clădită în 1488, oferă un element nou: baza stelată a turlei; are apoi nu unul, ci două rânduri de ocniţe (vezi fig. 25). Un alt element nou apare la grupul bisericilor domneşti, ridicate între 1490 şi 1496 în oraşele Vaslui, Bacău, Iaşi, Hârlău, Dorohoi şi Popăuţi (Botoşani): e pronaosul supralărgit ceea ce are drept consecinţă lipsa contraforturilor dinapoia absidelor laterale. Construcţia are un aspect svelt — de pildă biserica sfântului Nicolae Domnesc din Iaşi — ferestrele devin mai mari şi au chenare bogate de piatră frumos sculptată, ca la biserica Sf. Gheorghe din Hârlău. Cărămizi şi discuri smălţuite, acestea din urmă având reprezentate câteodată stema Moldovei, foarte adeseori însă diferite animale heraldice sau fantastice, alcătuiesc frize sub strașină şi la turle. Coloarea smalţului e galbenul sau verdele, în toate nuanţele, dela galbenul foarte deschis până la cel brun şi dela verdele deschis până la cel închis de tot, bătând spre negru sau albastru. Aşezarea discurilor sau a cărămizilor se face astfel încât colorile să alterneze; se adaogă câte odată şi cărămizi roşii, nesmălţuite. Acest sistem de ornamentaţie vine, nu din Orient, aşa cum ar putea fi înclinat cineva să creadă, amintindu-şi de plăcile smălţuite turceşti, ci din Apus; el a fost adus de meşterii ardeleni, cehi sau poloni, care au lucrat pentru voevozii noştri. (In ultimul timp, s'a dovedit chiar existenţa unei ceramici superioare româneşti în Ardeal, în veacul al XVI-lea).

www.dacoromanica.ro

Mergând mai departe, grupul bisericilor Borzeşti, Războieni şi Sf. Ioan din Piatra, ridicate în intervalul 1493—1498, prezintă un nou element arhitectonic: pronaosul, lungit, e împărţit în două bolţi. Găsim, de asemenea, la aceste lăcaşuri, şi un sistem nou de a face descărcarea bolţilor, deosebit şi de cel gotic, prin contra forturi, şi de cel bizantin, prin pilaştri sau coloane interioare; e un sistem original, o combinaţie de boltiri şi de console etajate. Concluzia firească a acestei evoluţii e biserica cea mare a mănăstirii Neamţului, construită în 1497. E cea mai mare dintre bisericile înălţate de Ştefan cel Mare şi prezintă, faţă de cele anterioare, iarăşi *un element nou arhitectonic: încăperea mormintelor ctitoriceşti, aflată între naos şi pronaos*. Această nouă dispoziţie nu se constată la biserica Sf. Gheorghe din Suceava, asemănătoare prin proporţii, ridicată în 1514—1522; ea se găseşte însă la Pobrata, ctitoria lui Petru Rareş. Biserica mănăstirii Neamţului poate fi considerată ca termenul ultim al desvoltării stilului moldovenesc sub Ştefan cel Mare. Astăzi, ea ni se înfăţişează cu unele adaose din vremea lui Iliaş Rareş şi a lui Alexandru Lăpuşneanu care-i scad din valoarea ei estetică.

Normal ar fi ca în această expunere să amintim şi de biserica mănăstirii Putna, ctitoria preferită a lui Ştefan, în care se află şi mormântul său. Din nefericire însă nu numai că lăcaşul de astăzi nu este acela din vremea gloriosului voevod, fiind refăcut în întregime de Vasile Lupu şi de Gheorghe Ştefan, dar nici măcar planul nu corespunde, după afirmaţia specialiştilor, cu planul original. Aşa încât — păstrându-şi toată valoarea prin faptul că adăposteşte mormântul celui mai mare conducător al nostru — biserica mănăstirii Putna, sub raportul cunoaşterii vechiului stil moldovenesc, până la 1600, prezintă o însemnătate cu mult redusă (vezi fig. 136).

In veacul al XVI-lea, linia sveltă a lăcaşurilor bisericeşti se menţine, ba chiar se accentuiază. Se constată apoi — începând dela Petru Rareş — o influenţă a Renaşterii şi anume a Renaşterii italiene: ea se vădeşte în sculptura pietrii, la chenarele de uşi, de exemplu, făcute după modèle din Ardeal. Incăperea specială a mormintelor (gropniţa) se generalizează: o vom găsi la bisericile mănăstirilor Slatina, Homor, Moldoviţa. Se adaogă apoi un element nou: *vesmântăria*, corespunzând tezaurului catedralelor

www.dacoromanica.ro

Fig. 136. — Biserica mănăstirii Putna.

www.dacoromanica.ro

apusene; aşezată deasupra camerii mormintelor, ea are ferestre mai mici şi e boltită. Un alt element nou e *pridvorul*; recunoscându-i-se utilitatea, el e adăogat uneori şi la lăcaşuri mai vechi, ca de pildă la biserica episcopală din Rădăuţi, sub Alexandru Lăpuşneanu (1559). Pridvorul e de două feluri: *închis*, ca la Pobrata, Sf. Dumitru din Suceava, Slatina, Sucevita, etc. sau *deschis* ca la Homor şi Moldovita. Al treilea element nou e *banca de piatră*, legată de soclu şi care, întreruptă de contraforturi dă ocol bisericii sau merge numai pe o porţiune a ei. Dar elementul cel mai caracteristic al lăcaşurilor veacului al XVI-lea, inovaţia cea mai interesantă rămâne *pictura exterioară* care, dacă din punct de vedere arhitectonic nu e logică, a determinat în schimb, sub raportul estetic, realizări de o valoare superioară. Cine a văzut frescele minunate dela Voroneţ şi Sucevita, acela nu poate să nu aibă un sentiment de admiraţie faţă de talentul umililor meşterizugravi ai acelei vremi, faţă de felul cum au ştiut să îmbine colorile şi să dispuie tablourile spre a obţine un efect de total incomparabil.

Ştim foarte puţin despre arhitecţii — meşterii zidari cum li se spunea pe atunci — care au ridicat vechile noastre biserici. In genere aceşti meşteri — ca şi tovarăşii lor din întreaga Europă — nu-şi puneau numele; se mulţumeau să sape uneori o iniţială şi mai ales — în Moldova şi Ardeal — să reproducă «semnul lapidar» al breslei căreia-i aparţineau. Se ştie că fiecare breaslă avea un atare semn, derivat dintr'o figură geometrică, din *pătrat* de pildă: semnul breslei zidarilor («masonilor») din Strassburg; din triunghiul echilateral: semnul celor din Colonia; din «pătratul combinat cu patru cercuri» întrebuinţat la Viena, etc. S'au găsit asemenea semne lapidare la bisericile din Piatra, Borzeşti, Răuseni, Cotnari, la cetatea Sucevei şi la biserica Sf. Gheorghe din Suceava. Din examinarea lor şi din compararea cu cele din Ardeal şi Polonia rezultă că unii dintre meşterii care au lucrat în Moldova «aparţineau aceleiaşi şcoli, aceleiaşi subdiviziuni de şcoală cu cei cari au lucrat... la Braşov, Bistriţa, Dej, Craiova, şi alte localităţi». Această concluzie se confirmă de altfel şi pe cale documentară. Un act din Lwów, din anul 1479, aminteşte pe «Iohanes murator» adică Ioan zidarul care merge în Moldova. S'ar putea ca el să fie tot una cu «meşterul Ian» (мистр Йн), cel care

www.dacoromanica.ro

sapă în 1480—1481 frumoasele pietre de mormânt dela Rădăuţi. Petru Rareş scrie în mai multe rânduri Bistriţenilor, cerându-le meşteri zidari: cunoaştem chiar numele câtorva dintre ei, cum e Adrian zidarul, în 1536, George, Andrei şi «magistrul Luca» — deci meşterul cel mare — în 1546, apoi Ioan zidarul şi săpătorul în piatră («lapicida») care face o pagubă de 1500 zloţi Domnului, dând naştere la un îndelungat proces. Şi Alexandru Lăpuşneanu şi Petru Şchiopul îşi aduc zidari din Bistriţa. In afară însă de meşterii originari din Ardeal şi Polonia, mai veneau unii şi din alte părţi. Acel *Ioan Privana* care în 1482 zideşte biserica din Cetatea Chiliei pare să fi fost grec sau italian. Din Constantinopol îşi aduce Lăpuşneanu pe meşterul cel mare («magister primarius») care priveghează construcţia băii din Iaşi. Bine înţeles, alături de aceşti străini, era un corp întreg de meşteri români, cunoscând foarte bine meseria; lor li se datoreşte, credem, cea mai mare parte din vechile noastre biserici.

In Ţara Românească, prima menţiune e aceea a lui «Manea meşter»; numele se află săpat în partea de jos, din stânga, a chenarului de piatră sculptată care împodobeşte uşa bisericii dela Bistriţa. Să nu fie oare acesta vestitul Manole, meşterul dela Curtea de Argeş? Nimic nu ne împiedecă s'o admitem. Tot la Bistriţa, în pisania cea veche, din 1 Octomvrie 1519 găsim indicaţia preţioasă că lăcaşul s'a făcut «cu mâna mult greşiţilor Dobromir şi Dumitru şi Chirtop» (рѣка много грѣшнаго Добромиръ и Дѫмитръ и Кирътопъ).

Pictura bisericească. Din cauza împrejurărilor speciale în care am trăit, nu s'a putut desvolta la noi o pictură laică, aşa cum s'a întâmplat în ţările apusene; şi de vor fi fost unele tablouri, ele constituiau o excepţie. Intr'un document din vremea lui Alexandru cel Bun, cu data circa 1415, sunt pomeniţi doi «zugravi» Nichita şi Dobre cărora domnul le dăruieşte două sate, ei fiind obligaţi să-i zugrăvească în schimb «două biserici... *sau o casă sau un pridvor*» Se întrebuinţa prin urmare pictura şi pentru împodobirea pereţilor din casele domneşti, poate şi din acelea ale marilor dregători. Intru cât însă nu ni s'a păstrat nicio asemenea casă din veacurile XIV—XVI, nu ştim nici cum va fi fost pictura respectivă. Dar dacă în privinţa picturii laice suntem aşa de puţin informaţi, în schimb avem o bogată documentare

www.dacoromanica.ro

Fig. 137. — Pictură bisericească (Sf. Gheorghe) dela biserica episcopală din Curtea de Argeș. (Astăzi la Muzeul de Artă religioasă din București).

asupra picturii bisericești. Prin numărul mare de biserici și mănăstiri din țările noastre, prin ocrotirea de care s'au bucurat — cu neînsemnate excepții — aceste lăcașuri chiar din partea dușmanilor, suntem astăzi în măsură să cunoaștem și să apreciem desvoltarea picturii noastre bisericești începând din veacul al XIV-lea. Aceasta, cu toate prefacerile și transformările pe care le-au suferit cele mai multe din bisericile noastre, deci și picturile lor.

In materie de pictură bisericească, noi suntem tributari aproape exclusivi ai Bizanțului. La *Bălinești*, ctitoria familiei Tăutu, se poate observa, e adevărat, o oarecare influență apuseană; e posibil ca ușoare influențe de acest fel să se constate și în alte câteva biserici: ne

www.dacoromanica.ro

Fig. 138. — Picturi bisericești dela biserica episcopală din Curtea de Argeș. In stânga: Sf. Eustratie, în dreapta: Maica Domnului. (Astăzi la Muzeul de Artă religioasă, București).

www.dacoromanica.ro

Fig. 139. — Pictură bisericească (Sf. Procopie) dela Biserica Episcopală din Curtea de Argeș. (Muzeul de Artă religioasă, București).

gândim mai ales la ctitoriile lui Alexandru Lăpușneanu de oarece știm că el a cerut pictori din Italia. Dar aceasta înseamnă atât de puțin față de imensul număr de lăcașuri pictate după regulile *Erminiei*, adică a manualului de pictură bizantin, încât nu se poate vorbi de *două* influențe, așa cum a fost, de pildă cazul cu *arhitectura* bisericilor moldovene. Mai ales că și aceste disparente urme de influență apuseană se pot explica prin intermediul școalei dela muntele Athos unde ele se constată de asemenea, poate chiar mai accentuate. Am aplicat deci regulile Erminiei și am împodobit pereții lăcașurilor noastre cu chipuri de sfinți și cu scene religioase, tratate după tipicul bizantin, convențional. Spiritul ascetic, disprețul față de trup, apare mai peste tot; aproape nimic din moliciunea formelor rotunde, pline, care se văd de atâtea ori în pictura bisericească apuseană. O concepție aspră, rigidă, pentru care spiritul și jertfa e totul, iar trupul, materia, numai un impediment și un prilej de păcat. Cele mai vechi picturi care ni s'au păstrat, în Țara Românească, sunt acelea ale Bisericii Domnești din Curtea de Argeș. Ele datează din a doua jumătate a veacului al XIV-lea și sunt socotite printre cele mai frumoase ale artei bizantine. Multe din ele prezintă o asemănare izbitoare cu mozaicurile bisericei Chora din Constantinopol (azi moscheia Kahrie Djami). Inscripțiile sunt în grecește și în slavonește; zugravul sau zugravii cari au lucrat aici au venit, după toate probabilitățile, din Peninsula Balcanică, poate chiar din Constantinopol. Remarcabile sunt de asemenea picturile celeilalte biserici din

www.dacoromanica.ro

Curtea de Argeș, zidite de Neagoe Basarab. O parte a lor se păstrează astăzi la Muzeul de Artă religioasă din București (vezi fig. 137—140), restul dispărând cu prilejul reconstrucției acestui lăcaș. Impresionează în gradul cel mai înalt chipul în care sunt redate figurile unei serii întregi de sfinți.

In Moldova, cele mai vechi picturi bisericești datează din vremea lui Ștefan cel Mare. Sunt picturile bisericilor Voroneț (numai cele din naos, restul fiind ulterioare), Milișăuți (distruse, odată cu biserica, în timpul războiului mondial; există însă fotografii), Sfântul Ilie, lângă Suceava, Dolhești — descoperite de curând — Bălinești, Sfântul Nicolae din Dorohoi, Sfântul Gheorghe din Hârlău. Ceva mai noi par a fi picturile dela Arburea, dela paraclisul Bistriței și dela Popăuți. Pentru unele biserici, avem data precisă a executării frescelor: astfel, de pildă, știm că pronaosul dela Voroneț a fost pictat în 1550, isprăvindu-se lucrul în ziua de 21 Iunie; iar exonartexul, adică prid-

Fig. 140. — Mircea cel Bătrân după tabloul ctitoricesc dela Biserica Episcopală din Curtea de Argeș. (Astăzi fresca se află la Muzeul de Artă religioasă din București).

www.dacoromanica.ro

vorul, și pictura exterioară, în 1547, fiind gata la 14 Septem-

Fig. 141. — Chip de sfânt, la Voroneț.

vrie. Dobrovățul a fost zugrăvit sub Petru Rareș, între anii

www.dacoromanica.ro

1527 şi 1531; Moldoviţa, sub acelaşi voevod, în 1537 (vezi fig. 141—144).

In timpul lui Ştefan cel Mare nu era încă obiceiul de a se zugrăvi pereţii *exteriori* ai bisericii. El se introduce abia după aceea, sub Petru Rareş sau, în cazul când se va dovedi că biserica Sfântul Gheorghe din Suceava a fost pictată dela început şi pe din afară, sub Ştefăniţă. Din punct de vedere arhitectonic, pictarea pere-

Fig. 142. — Frescă dela Voroneţ.

ţilor exteriori nu e logică, ei fiind expuşi tuturor intemperiilor; din punct de vedere estetic însă, se obţin adesea efecte remarcabile, cum poate constata oricine la Voroneţ şi la Suceviţa (vezi fig. 145—148).

In Ardeal, cea mai veche pictură din câte ni s'a păstrat este aceea a bisericii dela Streiu (Huniedoara). O analiză atentă şi minuţioasă, făcută în ultimul timp de către profesorul I. D. Ştefănescu, ajunge la concluzia că frescele din altar, păstrate şi ele numai în parte — cele din naos au dispărut aproape cu totul —

www.dacoromanica.ro

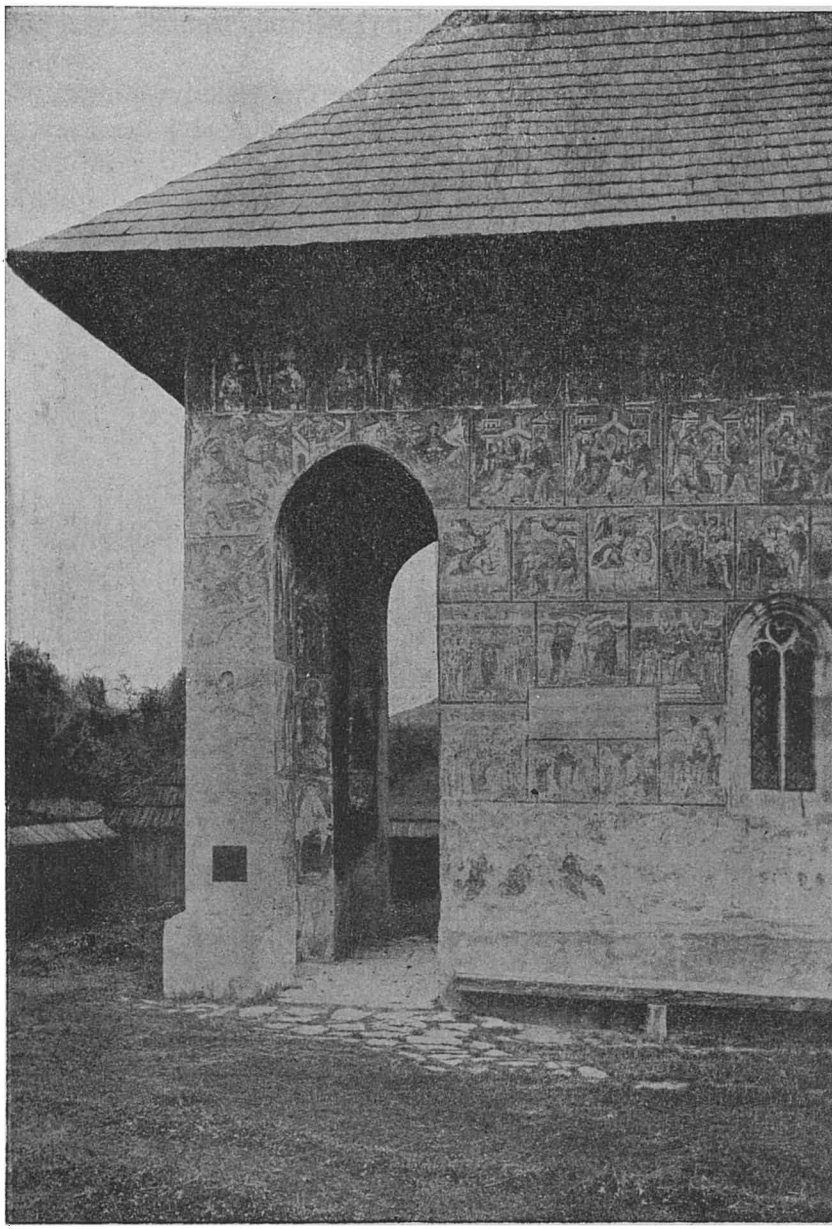

Fig. 143. — Biserica mănăstirii Homor. O parte din pictura exterioară.

www.dacoromanica.ro

datează dela începutul veacului al XIII-lea, sunt aşa dar cele mai vechi din întreaga ţară. Ele dovedesc influenţa apuseană, italiană; inscripţiile sunt însă în limba veche slavă. Vine apoi pictura bisericii Sântă Măria-Orlea (jud. Huniedoara); şi aci, frescele cele mai vechi s'au păstrat tot în altar; ele datează dela sfârşitul veacului al XIII-lea sau începutul celui de al XIV-lea. Frescele din naos au fost refăcute în veacul al XV-lea. La biserica din

Fig. 144. — Frescă dela Părhăuţi.

Sângeorz-Streiu (jud. Huniedoara) găsim şi o indicaţie cronologică precisă: inscripţia dela tabloul ctitoricesc poartă data: «6917 (1408) Oct. 2 ». Tot dela începutul veacului al XV-lea este şi pictura bisericii din Criscior (jud. Huniedoara), în timp ce despre aceea dela Râmeţ (jud. Alba), inscripţia posterioară, de deasupra uşii de intrare, ne spune că «d'întâi a fost zugrăvită această sfântă biserică în zilele lui Matiiaş Crai, vă leatu 6895» adică 1487. Inscripţiile sunt în slavoneşte, întocmai ca şi dincoace de Carpaţi.

www.dacoromanica.ro

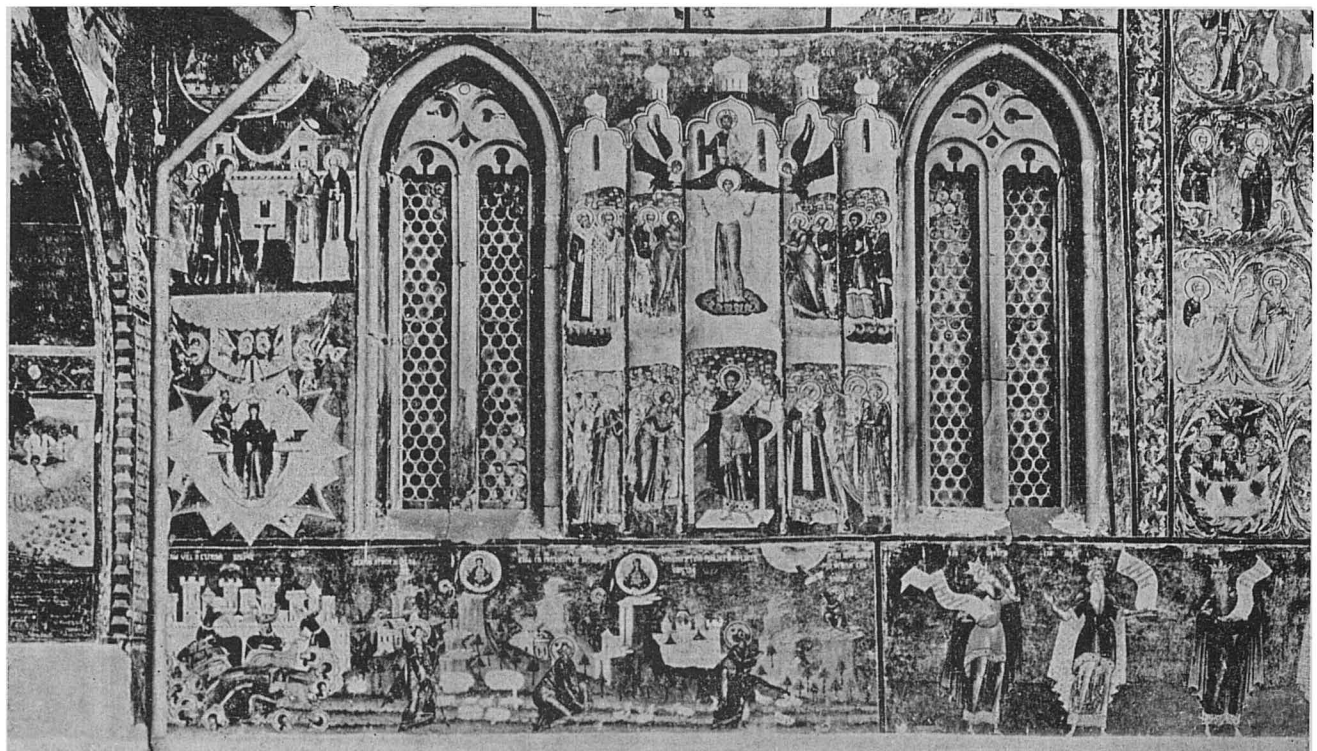

Fig. 145. — Frescă exterioară la Sucevița.

www.dacoromanica.ro

Fig. 146. — Frescă dela Sucevița.

www.dacoromanica.ro

O deosebită atenție merită, în pictura bisericească, tablourile votive, înfățișând pe ctitori, cu familia lor, oferind Mântuitorului sau fecioarei Maria, lăcașul ce au ridicat. Aceste tablouri se află de obiceiu, pe peretele de apus al naosului, în partea stângă, dacă privești *dinspre* altar. Ele sunt interesante nu numai prin lămuririle pe care ni le dau adesea asupra *familiei* ctitorului, membrii acestei familii fiind arătați fiecare cu numele lui, dar și prin faptul că reproduc costumele vremii și arată, în caz de modificări

Fig. 147. — Frescă dela Sucevița.

arhitectonice, și forma pe care o avea biserica la început. Evident, atunci când pictura a fost refăcută, indicațiile asupra costumului și asupra formei originare a bisericii nu mai au aceeași valoare. Pentru o bună parte dintre domnii noștri, indicațiile cele mai prețioase asupra figurii lor le găsim în aceste tablouri votive. (Vezi, de ex., fig. 14, 42, 43, 148). Astfel, de pildă, e cazul lui Ștefan cel Mare al cărui chip ni s'a păstrat în tablourile votive dela Neamț, Dobrovăț, Sfântul Ilie de lângă Suceava, Pătrăuți,

www.dacoromanica.ro

Fig. 148. — Tabloul ctitoricesc dela Sucevița, înfățișând familia Movileștilor.

www.dacoromanica.ro

precum şi în miniatura evangheliarului dela Homor care este, de fapt, tot un tablou votiv, de închinare.

In ce priveşte pe meşterii care au împodobit cu picturi bisericile noastre, avem unele informaţii. Cei dintâi, pe vremea întemeietorilor, poate să fi fost străini, veniţi din Peninsula Balcanică, dela muntele Athos, sau chiar din Constantinopol. Treptat, treptat, s'a format însă şi în ţările noastre un corp de zugravi români, după cum s'a format şi un corp de constructori, de zidari. E greu de precizat neamul cuiva, judecându-l numai după numele de botez; ori tocmai acesta e cazul meşterilor de care ne ocupăm acuma. Am văzut mai sus înţelegerea intervenită pe la 1415 între Alexandru cel Bun şi cei doi zugravi, Nichita şi Dobre. De ce neam erau aceştia? Numele celui dintâi se întâlneşte şi la noi şi la Greci şi la Slavii de sud; numele celuilalt poate să fie de asemenea al unui Român sau al unui Slav. Tot aşa de greu de precizat e şi neamul lui Ştefan zugravul căruia tot Alexandru cel Bun îi dăruieşte la 30 Ianuarie 1425, drept răsplată pentru a sa « dreaptă şi credincioasă slujbă », patru sate pe Miletin, anume Berchişeştii, Ieremieştii, Popeştii şi satul unde este jude Paşco. Pentru ca domnul să-i facă o danie aşa de însemnată, trebuie ca Ştefan zugravul să fi avut o activitate rodnică şi îndelungată, să-i fi zugrăvit multe biserici. După nume, el poate fi deopotrivă Român, Grec sau Slav. Că numărul zugravilor români a sporit cu timpul, nu încape nicio îndoială; altfel nu s'ar explica felul special, deosebit, în care sunt redate picturile Erminiei bizantine în bisericile moldoveneşti ale veacului al XVI-lea, fel care a determinat pe vestitul specialist Kondakoff să vorbească de o « artă moldovenească » pentru acest veac. In 1570, exista chiar la Suceava o « frăţie » — alţii traduc o « breaslă » — a zugravilor (« zugravskoe bratstvo »), întocmai ca şi ale celorlalţi meşteri. La biserica Sf. Gheorghe din Hârlău, o piatră de mormânt dela finele secolului al XV-lea sau din secolul al XVI-lea ne dă numele unui Gheorghe zugravul şi amănuntul, interesant, că « a venit din părţile Tricalei » (пришелствова отъ страни трикалскиѣ), aşa dar din Grecia. Pe vremea lui Petru Rareş găsim pe Toma zugravul care, într'un act din 6 Mai 1541, îşi zice « Thomas Zograph de Chochavia (Suceava!) spectabilis et magnifici domini moldaviensis Petri Wayvode familiaris », era deci om de casă, curtean de al voievodului. Cunoaştem

www.dacoromanica.ro

şi pe meşterul care a zugrăvit biserica dela Arburea, cu prilejul reparaţiei din 1541: e Dragoşin (sau Dragoşie!), fiu de popă din Iaşi; ştim şi preţul pe care l-a primit pentru osteneala sa: 25 de zloţi tătăreşti.

In Ţara Românească, ni s'a păstrat numele lui Dobromir — pare-se tot una cu meşterul dela Bistriţa — care la 10 Septemvrie 1526 isprăveşte de zugrăvit biserica episcopală din Curtea de Argeş. Cu privire la pictura acestei biserici, ştim, din spusele lui Paul de Alep, însoţitorul patriarhului Macarie, că ea se datoreşte şi unor «artişti cretani» adică aparţinând şcoalei cretane, foarte preţuite în acea vreme. Acestei şcoale se pare că aparţine meşterul «Eratudi zografos» care zugrăveşte schitul Stăneşti (jud. Vâlcea), ctitoria din 1536 a lui Giura logofătul. Tot din rândurile ei a ieşit *Nicolae din Creta*, pictorul care a zugrăvit la Alba-Iulia capul însângerat al lui Andrei Báthory. Mihai Viteazul a avut pe lângă sine doi zugravi: unul e *Mina*, cel care zugrăveşte biserica mănăstirii Căluiul din Romanaţi, ctitoria Buzeştilor; domnul îi trimite şi în Italia, la Veneţia, să cumpere văpsele. Cel de al doilea se numea *Petru Armeanul*; a fost om de încredere al voievodului şi ambasador al acestuia.

In Ardeal, cunoaştem numele zugravului român *Toma Turbulea* («Turbulya»), căruia Ştefan Báthory îi dăruieşte în 1579 o casă scutită de dări în Alba-Iulia, pe uliţa Cărămidarilor, o vie la Valea Vinului şi rangul de nobil. Despre un alt zugrav, *Nicola*, aflăm dintr'o scrisoare a Principelui Sigismund Rákoczy, din 1606, că era român, că locuia în Cluj şi că fusese nu de mult la voievodul Radu Şerban (cf. şi fig. 149).

Icoanele. O ramură importantă a picturii bisericeşti o formează icoanele. Şi în privinţa lor am fost dominaţi de Bizanţ care şi-a exercitat influenţa fie direct, prin produsele constantinopolitane sau ale muntelui Athos, fie indirect prin acelea ale Slavilor de miazăzi: Sârbii şi Bulgarii, sau ale Slavilor de răsărit: Ruşii. Am aplicat, prin urmare, şi în acest domeniu, ca şi în pictura bisericilor, normele rigide ale tipicului bizantin, impunând o anume stilizare, anume gesturi şi atitudini. Printre cei dintâi icoanari din ţările noastre au fost iarăşi, de sigur, unii străini, Greci şi Slavi; cu timpul s'a format însă, în mănăstirile noastre, o tradiţie românească. A urmări desvoltarea acestei arte, a picturii

www.dacoromanica.ro

de icoane, în ţările noastre, e o operaţiune dificilă, deoarece,

Fig. 149. — Frescă dintr'o biserică din Transilvania.

pe de o parte, multe din icoanele vechi au dispărut sau au fost total transformate, pe de altă parte majoritatea celor rămase

www.dacoromanica.ro

nu au niciun fel de indicaţie cronologică. Studiile apărute până acum permit totuşi fixarea câtorva puncte şi prezentarea unui număr de exemplare remarcabile.

Cea mai veche icoană în legătură cu ţările noastre pare a fi aceea dăruită de Vladislav Voievod (1364—c. 1377) şi de soţia sa Ana mănăstirii Lavra dela muntele Athos. Ea înfăţişează pe sfântul Atanasie şi poartă o inscripţie în limba greacă, în care donatorului i se dă titlul de «mare voievod..., domn şi autocrator a toată Ungrovlahia» iar donatoarei acela de «mare voievodiţă şi autocratoare» (Μεγάλη Βοεβόδισα... καὶ αὐτοκρατόρισσα). La Patriarhia din Bucureşti se păstra, până în ultima vreme, o icoană din 1468, adusă dela mănăstirea Megaspileon din Peloponez; la biserica Sf. Gheorghe Vechi din Bucureşti, se află o altă icoană, înfăţişând pe sfântul Antonie cel Mare; ea ar fi din 1467, dacă ne luăm după inscripţia mult posterioară, românească, săpată pe ferecătura de argint care şi ea e mult mai nouă. Din timpul despinei Elena, soţia lui Neagoe Basarab, ni s'au păstrat două minunate icoane, lucrate la noi; ele se pot vedea la Muzeul Naţional de Artă religioasă din Bucureşti. Cea dintâi înfăţişează pe sfinţii Simeon şi Sava; în partea inferioară a icoanei, în stânga, e reprezentată Doamna, în genunchi şi cu braţele întinse pe jumătate, într'un gest de implorare sau de admiraţie; în partea dreaptă, într'o atitudine identică, cele două fiice: Stana şi Roxandra. Inscripţiile sunt în slavoneşte. Prin dispoziţia întregului grup de persoane, prin desen şi mai ales prin colorit: verde închis, negru, roşu şi aur, această icoană este una din cele mai frumoase (vezi fig. 150). Cea de a doua, mai puţin reuşită sub raportul coloritului — a fost de altfel refăcută pe la 1800 — e în schimb mişcătoare prin scena ce înfăţişează: De o parte, Maica Domnului susţinând trupul Celui scoborît de pe cruce, de partea cealaltă, în stânga, Doamna Despina, ţinând în braţe trupul fiului ei Teodosie, mort în adolescenţă. Inscripţiile sunt în greceşte şi slavoneşte (vezi fig. 151). Dela Neagoe Basarab avem o serie de icoane ce împodobesc chivotul dăruit de el mănăstirii Dionisiu din muntele Athos; ele au inscripţiile în slavoneşte (сть Иωсиф, сть Лѹка etc.); nu par a fi deci de fabricaţie greacă, aşa cum s'a susţinut. Tot lui Neagoe s'ar datori şi o icoană a Maicii Domnului ţinând pe copilul Iisus în braţe, aflătoare azi la mănăstirea Hilandar

www.dacoromanica.ro

dela Athos. Din veacul al XVI-lea, judecând după factură, pare să fie şi icoana Sfântului Ioan Botezătorul dela biserica Mihai

Fig. 150. — Icoană făcută din porunca doamnei Elena, soţia lui Neagoe Basarab.

www.dacoromanica.ro

Fig. 151. — Icoană făcută din porunca doamnei Elena, soția lui Neagoe Basarab.

www.dacoromanica.ro

Vodă din Bucureşti. In deosebi, impresionează coloritul acestei icoane, în care predomină cafeniul, verdele închis şi aurul. Remarcabilă este şi icoana înfăţişând Înălţarea Domnului, dela schitul Brădet, judeţul Argeş. Inscripţia ei, în slavoneşte, are următorul cuprins: «Această icoană a făcut-o jupâniţa Boloşina; a scris Stoica zugrav din Târgovişte, în anul 7123» (1615).

In Moldova cele mai vechi icoane ar fi acelea dăruite, după tradiţie, de Impăratul bizantin Ioan al VIII-lea şi de soţia acestuia, lui Alexandru cel Bun şi Doamnei Ana. E vorba anume de 2 icoane, aflătoare azi la mănăstirea Neamţ, cealaltă la mănăstirea Bistriţa. Prima, atunci când a fost trimisă voievodului Moldovei, avea două feţe, înfăţişând una pe Fecioara Maria, cealaltă pe Sfântul Gheorghe; azi ea e complet transformată. Cea de a doua icoană înfăţişează pe Sfânta Ana ţinând în braţe pe fecioara Maria, copilă. Inscripţia e în greceşte.

In timpul domniei lui Ştefan cel Mare, să nu se fi lucrat icoane în centrele mănăstireşti ale ţării, să nu fi existat măcar un început în această direcţie, aşa cum s'a susţinut recent? Nu ne vine a crede. Fără a socoti că splendidul triptic al lui Ştefan cel Mare (vezi fig. 152), pe care, după tradiţie, voievodul îl purta întotdeauna cu sine, în călătorii şi în războaie, este neapărat o operă moldovenească, nici nu excludem însă posibilitatea realizării unor lucrări similare în mănăstirile noastre. Când constatăm că, încă din vremea lui Alexandru cel Bun, se scriau şi se împodobeau, cu atâta artă, manuscrise bisericeşti, când aceleaşi manuscrise se legau în argint, când se ţeseau cu aur şi mărgăritar stofe bisericeşti (vezi pentru toate acestea, mai jos, p. 657—666), când a existat un corp de zugravi cari au împodobit pereţii ctitoriilor lui Ştefan, ar fi cu totul surprinzător să nu fi existat şi câţiva iconari. De altfel o dovadă în acest sens ne-o dă icoana — astăzi la mănăstirea Sucevita — lucrată la Rădăuţi şi purtând data 18 Noemvrie 1505, deci îndată după moartea gloriosului voievod. Dar dacă ni s'a păstrat o icoană din 1505, suntem în drept să presupunem că au mai fost şi altele, anterioare. Din vremea lui Petru Rareş avem o icoană, înfăţişând pe sfântul Nicolae, şi purtând pe ferecătura de argint data: 7039 (1531), Mai 15, precum şi numele donatorului: episcopul Anastasie al Vadului. Din nefericire, pictura a fost complet refăcută pe la 1860—1870. Icoana

www.dacoromanica.ro

se află în muzeul Batthyányi din Alba-Iulia. O deosebită importanţă prezintă icoanele lui Anastasie al Romanului; ele ne arată că acest episcop — poate elev al celuilalt Anastasie, al Vadului — întemeiase, între 1558 şi 1570, la sediul eparhiei sale, o adevărată şcoală. Cea dintâi icoană, înfăţişând pe una din feţe, Crucificarea, poartă, pe cadrul de argint, următoarea inscripţie: « Această icoană a ferecat-o episcopul Anastasie al Romanului, în anul 7066 (1558), luna Iunie 12 ». Se păstrează la mănăstirea Putna. Cea de a doua icoană reprezintă Înălţarea şi are o inscripţie similară: « Această icoană a ferecat-o episcopul Anastasie al Romanului, în anul 7076 (1568), luna Ianuarie 1 ». Se află tot la Putna. Cea

Fig. 152. — Tripticul lui Ştefan cel Mare, la mănăstirea Putna.

de a treia şi ultimă înfăţişează Naşterea Mântuitorului; inscripţia cuprinde mai multe elemente: « Această icoană a făcut-o şi a ferecat-o episcopul Anastasie al Romanului şi a dat-o mănăstirii dela Putna unde este hramul Adormirii Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, în anul 7078 (1570) luna Fevruarie 18 ». Un alt centru în care se lucrau icoanele moldovene a fost mănăstirea Putna, frumoasa şi bogata ctitorie a lui Ştefan cel Mare. Avem de aici o primă icoană, înfăţişând Invierea; din inscripţia slavă aflăm că « această icoană a ferecat-o arhimandritul Spiridon dela Putna, în anul 7074 » (1566). S'ar putea crede că e vorba numai de operaţiunea îmbrăcării în argint a icoanei; în realitate, arhimandritul Spiridon *a şi pictat* icoana, după cum ne dovedeşte

www.dacoromanica.ro

faptul că unul din personagiile scenei Invierii, regele Solomon, ţine în mână un sul de hârtie pe care se află scrise următoarele cuvinte *în româneşte*: «înţelepciun(ea) au zidit şie casă». Dacă icoana ar fi fost făcută de un străin, la Liov, de pildă, sau în Balcani, textul inscripţiei trebuia să fie în slavoneşte, nu în româneşte. O a doua icoană, lucrată la Putna, ne dă numele celor cari continuau tradiţia acestei arte. Inscripţia are următorul cuprins: «Această icoană a fost făcută şi ferecată de arbimandritul Dositeiu dela Putna şi de ucenicul său, ierodiaconul A[ta]nasie, în anul 7093 (1585), luna August. In sfârşit, la biserica Sfântul Nicolae din Şcheii Braşovului se păstrează, în altar, o icoană a Maicii Domnului, din anul 1564.

Pe lângă icoanele care se lucrau în ţară, veneau, evident, şi multe din afară. Muntele Athos îşi făcuse o specialitate din aceasta; se adăogau apoi icoanele ruseşti. Este sigur, de pildă, că cel puţin una din cele trei icoane pe care le luase Petru Şchiopul cu sine în refugiul său la Bolzano, şi anume aceea înfăţişând pe Sfântul Alexe, mitropolitul Chievului, pe Sfântul Nicolae şi pe Sfântul Dimitrie, episcopul Vologdei, era de origine rusească. Probabil tot rusească este şi cealaltă icoană a lui Petru Şchiopul — singura care ni s'a păstrat — înfăţişând pe sfinţii Petru şi Pavel; ferecătura ei, de argint, pare a fi însă, judecând după felul cum sunt scrise numele sfinţilor, moldovenească.

Miniaturi, frontispicii, iniţiale. Un domeniu în care ne-am manifestat într'un chip cu totul superior, lucrările noastre neavând nimic de invidiat celor mai reuşite din întreaga lume, este acest domeniu al împodobirii vechilor manuscrise. Miniaturile care se află într'o sumă din textele religioase ale veacurilor XV şi XVI, frontispiciile aşezate la începutul capitolelor sau cărţilor, precum şi iniţialele respective sunt printre cele mai frumoase ale genului. Ele au inspirat pe maeştrii cari au tipărit primele noastre cărţi şi sunt şi astăzi un motiv de inspiraţie în arta decorativă. Am urmat, şi în acest domeniu, pilda Bizanţului; elevul însă a devenit repede de tot un maestru deplin aşa încât se poate vorbi încă din prima jumătate a veacului al XV-lea de o adevărată şcoală moldovenească în ce priveşte împodobirea manuscriselor. Chiar *prima* lucrare de acest fel care ni s'a păstrat, evangheliarul slavo-grec din 1429, aflător azi la Oxford, este o

www.dacoromanica.ro

adevărată capodoperă. El a fost scris pentru Alexandru cel Bun și soția sa Marina, la mănăstirea Neamțului care devine centrul cel mai important de asemenea lucrări. O serie întreagă de evangheliare se scriu și se împodobesc în această veche — cea mai veche — mănăstire a Moldovei. Citățm, astfel, evangheliarul slav din 1436, evangheliarul din 1461-2, opera călugărului Atanasie, apoi acela din 1493, scris din porunca lui Ștefan cel Mare de către diaconul Teodor, fiul lui Mărișescul și dăruit bisericii din Cetatea Hotinului, în sfârșit evangheliarul din 1555, scris de călugărul Evloghie. Bine înțeles, Neamțul n'a fost singurul centru de acest fel. Se mai scriau și împodobeau manuscrise bisericești și în alte mănăstiri. O mențiune specială merită evangheliarul dela Homor care ne înfățișează într'una din miniaturile sale — aceea corespunzătoare tabloului votiv de pe pereții ctitoriilor — cel mai bun, cel mai veridic portret al lui Ștefan cel Mare (vezi fig. 13). Remarcabile apoi, prin frumusețea miniaturilor, frontispiciilor sau inițialelor sunt manuscrisele călugărului Gavrilă al lui Uric — să însemne oare fiul lui Ureche? Constatăm un boier Oană Ureche tocmai în această vreme — din anii 1437—1447. Calificativul «taha» pe care și-l dă călugărul nu înseamnă însă «tahigraf» adică cel ce scrie repede, așa cum au crezut unii cercetători — mai poate fi vorba de scris repede în lucrări de acest fel? — ci e un semn de modestie, de umilință, având înțelesul de «chipurile», «greșitul» adică «chipurile monah» sau numai cu numele, nefiind vrednic de acest titlu. O serie de manuscrise frumos împodobite au fost donate de voievozii noștri la Muntele Athos. Astfel e, de pildă, evangbeliarul scris din porunca lui Ștefan de ieromonahul Filip în 1502 — notița de încheiere e din 23 Aprilie — și dăruit mănăstirii Zografu. Frontispiciile și inițialele acestui manuscris — astăzi la Biblioteca Națională din Viena — impresionează prin coloritul lor viu, în care albastrul, de diferite tonuri dela azur până la albastrul închis, e pus alături de verde, de roșu, iar totul pe un fond de aur. Frontispiciul dela începutul evangheliei lui Luca este făcut exclusiv din aur. Un alt manuscris a fost dăruit mănăstirii Vatoped dela Athos de către Petru Rareș. Câteva au ajuns în Rusia; unul din ele, scris în 1546 de diaconul Mihail, are patru vignete sau frontispicii de o rară frumusețe: despre un al doilea, din 1575,

www.dacoromanica.ro

slavistul Ion Bogdan afirma că era «cel mai splendid» din câte văzuse până atunci.

Ţara Românească stă în privinţa împodobirii vechilor manuscrise, mai prejos decât Moldova. Până la 1600, diferenţa e şi cantitativă şi calitativă: constatăm un număr mai mic de manuscrise de acest fel, iar miniaturile şi frontispiciile sunt de o execuţie inferioară celor moldoveneşti. E de ajuns să comparăm de pildă evangheliarul scris de călugărul Nicodim în 1405 la Tismana cu acel din 1429 dela Neamţu spre a vedea imediat diferenţa. Cel dintâi n'are miniaturi, iar frontispiciile sunt mai simple, mai puţin fine. Nici evangheliarul lui Neagoe Basarab, ale cărui miniaturi reproduc aproape servil pe acelea ale unui manuscris grecesc, nu poate sta alături de evangheliarul din 1493 al lui Ştefan cel Mare. Din a doua jumătate a veacului al XVI-lea ni s'a păstrat, pe o foaie de evanghelie — astăzi la mănăstirea Sucevița — portretul domnului muntean Alexandru (1568—1577) şi acela al fiului său Mihnea. Amândoi sunt înfăţişaţi în picioare, cu braţele îndoite, într'un gest de ofrandă sau de închinare, către evanghelistul Matei. Comparaţia cu portretul lui Ştefan din evangheliarul dela Homor arată iarăşi superioritatea miniaturistului moldovean. In veacul al XVII-lea însă, vom găsi şi în Ţara Românească lucrări remarcabile, care n'au nimic de invidiat celor de peste Milcov.

In miniaturile vechilor noastre manuscrise sunt înfăţişaţi, în primul rând, *evangheliştii*; desenul e cel bizantin, în care perspectiva nu se cunoaşte, umbra nu există, iar peisagiul e convenţional. Figurile sunt însă expresiv redate, iar coloritul e minunat. Uneori e reprezentat şi voievodul din a cărui poruncă s'a scris textul respectiv; am menţionat astfel mai sus portretul lui Ştefan care face impresia că într'adevăr a redat chipul marelui domn; de asemenea portretul, convenţional, al lui Alexandru al II-lea. De obicei, miniatura e cuprinsă într'un cadru sau un chenar de frunze, flori sau alte motive ornamentale; sunt şi cazuri însă când acest chenar lipseşte; aşa, de pildă, în evangheliarul grec al lui Ieremia Movilă, din 1598.

Frontispiciile, de formă dreptunghiulară şi având foarte adeseori un intrând pe latura inferioară în care se pune titlul capitolului, sunt alcătuite din linii ce se întretaie, formând cercuri

www.dacoromanica.ro

secante sau alte figuri, *toate însă simetrice.* Adesea, se adaogă frunze şi flori elegant stilizate, ba uneori, chiar şi păsări şi alte vietăţi. In Evangheliarul lui Nicodim, frontispiciul dela începutul evangheliei lui Marcu e împodobit cu un păun; în evangheliarul lui Ieremia Movilă, unul din frontispicii are două păsări mari, patru mai mici, ba chiar şi doi iepuri. Colorile variază, îmbinarea lor e armonioasă; aurul rareori lipseşte.

Iniţialele, în epoca mai veche, se fac, deobiceiu, dintr'un vrej împletit, sunt însă şi forme mai simple. Ceea ce impresionează e *finefea* cu care sunt lucrate toate aceste podoabe ale manuscriselor, miniaturi, frontispicii, iniţiale, *migala* pe care au pus-o autorii lor atât în desen cât şi în colorit. Sunt opere pentru care se cerea, într'adevăr, răgazul şi liniştea chiliei călugăreşti.

Ţesăturile vechi, din secolele XIV—XVI, câte ni s'au păstrat, sunt toate în legătură cu biserica. Ele reprezintă vesminte sau părţi de vesminte preoţeşti — epitrahile sau patrahire, rucaviţe — apoi stofe necesare cultului precum epitafe, perdele de uşi, antimise, după aceea acoperământuri de morminte, în sfârşit, prapore sau steaguri bisericeşti. Cât despre ţesăturile laice, nu avem nicio piesă întreagă înainte de secolul al XVII. Ceea ce s'a descoperit la Curtea de Argeş şi la Snagov sunt mici fragmente putrezite de vreme (vezi fig. 153—155). Ele au totuşi o incontestabilă valoare documentară. E probabil ca unele din cele dintâi ţesături să fi fost lucrate de meşteri străini, fie în afara hotarelor noastre, la Constantinopol de pildă, fie la reşedinţa Domnilor sau într'o mănăstire mai însemnată. Foarte curând însă au deprins şi călugării şi călugăriţele noastre acest meşteşug, după cum deprinseseră şi pe acela al împodobirii manuscriselor, al picturii şi al lucrării icoanelor. Nu ni s'au păstrat ţesăturile de care aminteşte documentul de înzestrare al mănăstirii Vodiţa şi anume: «odăjdii preoţeşti de mătase, o pereche de dvere de adamască, cât trebuie bisericii, un epitrahil şi rucaviţe brodate cu fir de argint». Avem, în schimb, un epitaf din vremea lui Mircea cel Bătrân; el înfăţişează, potrivit regulei, punerea în mormânt a Mântuitorului. Are pe margini o inscripţie în limba slavă şi data 6904 adică 1396; se păstra, până înainte de războiu, la Muzeul Naţional de Anticbităţi unde fusese adus dela mănăstirea Cozia; azi se găseşte, probabil, la Moscova: a fost evacuat acolo, în

www.dacoromanica.ro

timpul războiului, împreună cu o bună parte a tezaurului nostru artistic. Tot din vremea lui Mircea este, se pare, şi un *felon* despre care tradiţia ne spune că a aparţinut întemeietorului primelor

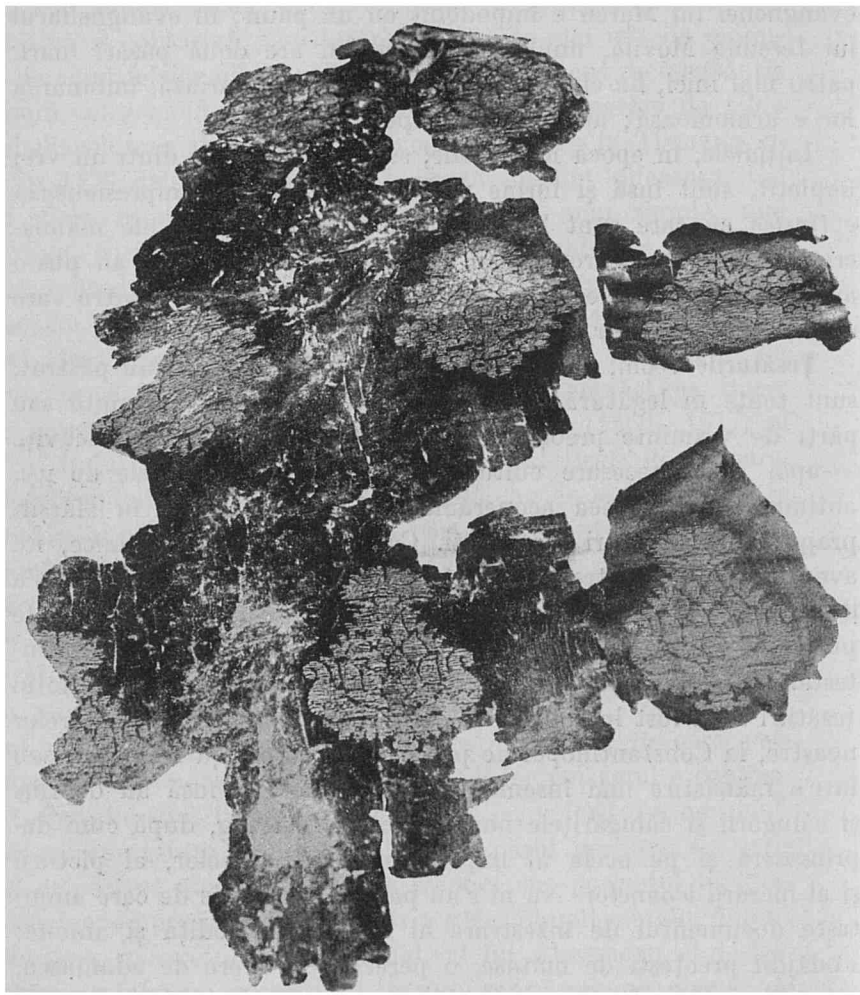

Fig. 153. — Fragment de stofă de mătase, brodată cu fir de aur, găsit într'unul din mormintele din naosul bisericii dela Snagov.

mănăstiri muntene, călugărului Nicodim, care ar fi trecut prin foc cu el. Dela sfârşitul veacului al XV-lea avem un epitrahil sau — cum se spune obişnuit — un patrahir dăruit de Radu cel Mare (1495—1508) mănăstirii Govora. Pe cele două fâşii ale lui

www.dacoromanica.ro

sunt înfățișați 10 sfinți, câte 5 pe fiecare din ele. In partea inferioară, la extremitățile celor două fâșii se află inscripția în limba

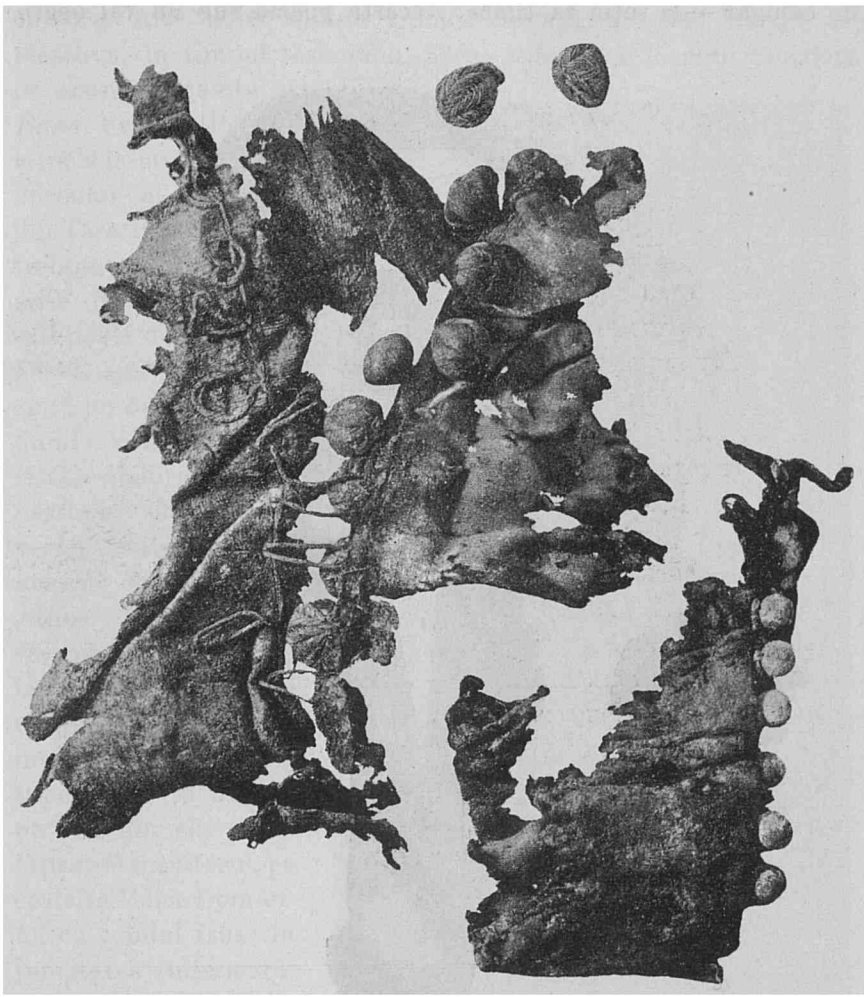

Fig. 154. — Fragmente de costum găsite într'unul din mormintele bisericii dela Snagov. Primul fragment, dela piept, are bumbi din fir de aur; cel de al doilea, dela mâneci, are bumbi de argint.

slavă care pomenește pe donator. Un alt epitrahil, de o execuție remarcabilă, s'a păstrat la mănăstirea Bistrița din Oltenia. La acesta însă, pe lângă inscripția cu data 7029 adică 1521, găsim și

www.dacoromanica.ro

chipul donatorilor: « Barbu Pahomie » deci fostul mare ban Barbu Craiovescu, în călugărie Pahomie — e înfăţişat chiar în vesmânt de călugăr — şi soţia sa Ilinca. Aceasta poartă sub un văl negru

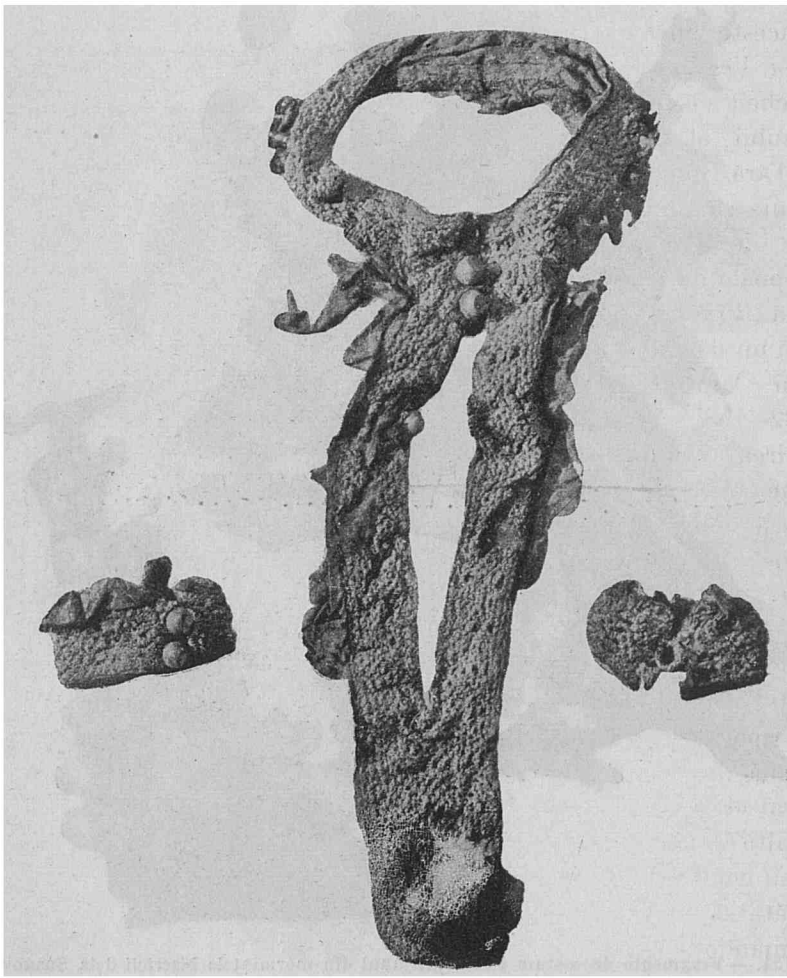

Fig. 155. — Garnitură de fir, prevăzută cu nasturi de argint, găsită într'un mormânt domnesc din naosul bisericii Snagov.

o bluză albastră şi o rochie de aceeaşi coloare, cu dungi roşii. Tot din veacul al XVI-lea s'au păstrat la Muzeul de Artă religioasă din Bucureşti mai multe perechi de « rucaviţe » adică de « mâ-

www.dacoromanica.ro

necări » (o parte din veşmântul preoţesc şi diaconesc). Două din ele provin dela mănăstirea Bistriţa, cea de a treia dela mănăstirea Govora. Alte două, foarte frumos lucrate, au fost trimise la Moscova, în timpul războiului. Scena înfăţişată în chip obişnuit pe aceste rucaviţe e *Buna Vestire*. Pentru a încheia cu ţesăturile veacului al XVI-lea din Ţara Românească, trebuie să amintim o serie de 3 « zavese » sau poale de iconotas. Două din ele reprezintă un dar al voevodului Vlad-Vintilă (1532—1535) către mănăstirea Cutlumuz, veche ctitorie românească dela Muntele Athos. Ele sunt de formă dreptunghiulară, având agăţaţi, pe marginea de jos, mai mulţi ciucuri. In partea superioară, la mijloc, pe una din ele e înfăţişat Mântuitorul, pe cealaltă Maica Domnului cu copilul Isus; în jumătatea inferioară, pe amândouă zavesele, sunt reprezentaţi în genunchi, domnul (« Io Vintilă Voevoda »), Doamna Rada şi fiul lor « Io Drăghici Voevod ». Cea de a treia zavesă a fost dăruită în 1514 de către Neagoe Basarab mănăstirii Bistriţa; se află actualmente la Moscova.

Fig. 156. — Chipul lui Ştefan cel Mare pe un patrahir dela mănăstirea Putna, Inscripţia în limba slavă: 6985 (1477) Dechemvrie 29.

www.dacoromanica.ro

Şi în acest domeniu al ţesăturilor, ca şi în acela al împodobirii vechilor manuscrise, constatăm o superioritate a Moldovei. Ea se vădeşte atât în ce priveşte numărul cât şi sub raportul calităţii, a valorii artistice a ţesăturilor. Şi aici, prima ţesătură care ni s'a păstrat e tot un epitaf, din anul 1428, aşa dar din timpul lui Alexandru cel Bun. Inscripţia, în limba greacă, ne dă numele donatorului: e « prea sfinţitul Mitropolit al Moldovlahiei, chir Macarie », cu al cărui « ajutor şi cheltuială » s'a executat lucrarea. Epitaful se găseşte azi la Zólkiew, în Polonia. Cam din aceeaşi vreme, e şi patrahirul zis al lui Alexandru cel Bun, deoarece poartă la extremităţile sale inferioare chipul domnului Moldovei şi al doamnei sale Marina. Inscripţia e în greceşte şi dă lui Alexandru titlul de « autocrat », iar soţiei sale pe acela de « autocrată » (Vezi vol. I, ed. 4-a p. 516—518). Din vremea lui Ştefan Voevod, fiul

Fig. 157. — Chipul lui Ştefan cel Mare pe o stofă bisericească dela mănăstirea Putna. Jos, inscripţia în limba slavă: Іωан Стефан Ѡеводa.

www.dacoromanica.ro

şi unul din urmaşii la domnie ai lui Alexandru, avem, la mănăstirea Neamţului, un epitaf de o sobră frumuseţe, lucrat în fir, mătase şi mărgăritare. Inscripţia de pe margini e în slavoneşte şi cuprinde data 1441. Domnia lui Ştefan cel Mare înseamnă, şi în acest domeniu, al ţesăturilor bisericeşti, un moment culminant. Ni s'au păstrat o serie întreagă de asemenea ţesături; cele mai multe se găsesc la mănăstirea Putna. Impărţindu-le pe categorii, după întrebuinţarea pe care o aveau, vom semnala mai întâi o serie de patrahire, dintre care unul reproduce, în partea inferioară, chipul lui Ştefan şi acela al fiului său Alexandru (vezi fig. 156). Urmează o serie de perdele de biserică; pe una din ele e înfăţişat iarăş Ştefan, de data aceasta însă cu soţia sa Maria, fiica lui Radu cel Frumos; inscripţia slavă are data 7008 (1500), August 20 (vezi fig. 157; cf. fig. 156).

Fig. 158. — Chipul doamnei Maria din Mangop, pe acoperământul ei de mormânt, dela mănăstirea Putna. Inscripţia, în limba slavă, dă data decesului: 6985 (1477), Dechemvrie 29.

Pe o alta, din 1510, găsim chipul lui Bogdan, fiul şi urmaşul lui Ştefan la tron (vezi fig. 34). O menţiune specială merită

www.dacoromanica.ro

acoperământul de mormânt al Mariei de Mangop, cea de a doua soție a lui Ștefan: finețea lucrului și a desenului, de factură bizantină, precum și armonia și eleganța coloritului fac din această țesătură una din cele mai frumoase din întreaga

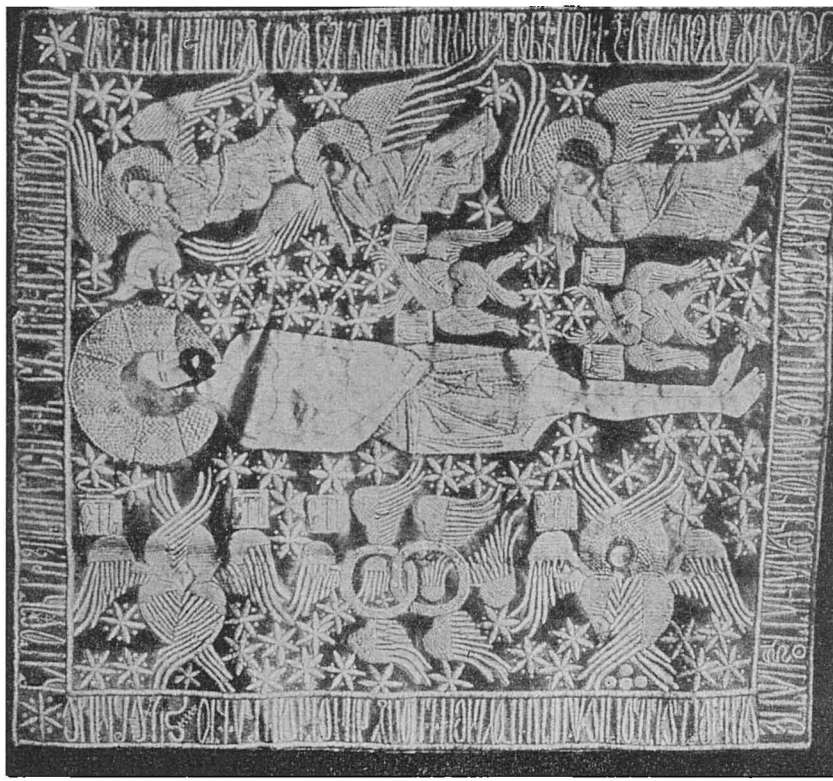

Fig. 159. — Epitaf sau aer din vremea lui Ștefan cel Mare, la mănăstirea Moldovița. In colțul din stânga, jos, se citește data 6992 1484).

lume. Expusă în marile capitale ale Europei, ea a stârnit pretutindeni admirație (vezi fig. 158). Mai sunt apoi epitafe, broderii în formă de cruce, nabederniță (vezi fig. 159—165), precum și un steag. El se găsește la Muzeul Militar din București; înfățișează pe sfântul Gheorghe stând pe un jilț domnesc, ținând cu amândouă mâinile sabia și călcând în picioare balaurul cu

www.dacoromanica.ro

trei capete (vezi fig. 160). Inscripția pe margini, purtând data 7008 (= 1500), e în limba slavă: sfântul să apere, în lumea

Fig 160. — Steagul lui Ștefan cel Mare. Până la războiul din 1916, se afla la Muntele Athos; de acolo a fost luat de trupele franceze și dat nouă.

www.dacoromanica.ro

aceasta şi în cea viitoare, pe « Io Ştefan Voevod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei ».

Tot lui Ştefan i s'a atribuit şi un al doilea steag care se găseşte la mănăstirea Zografu (Muntele Athos). El reprezintă pe Sfântul Gheorghe călare, străpungând cu suliţa balaurul. Inscripţia e tot în limba slavă; stilul broderiei, tehnica lucrului, arată însă un

Fig. 161. — Epitaf sau aer făcut în anul 1481 din porunca lui Ştefan cel Mare pentru mănăstitea Putna, unde se află şi astăzi.

alt artist decât acela care a lucrat steagul dela Muzeul Militar. De altfel şi ţesăturile celelalte, pur bisericeşti, din vremea lui Ştefan, nu sunt unitare ca stil, ca execuţie, ca tehnică; ele arată cel puţin două curente deosebite. A arăta însă influenţele străine suferite de cei cari executau asemenea ţesături, e foarte greu, în stadiul actual al cercetărilor.

După Ştefan cel Mare, trebuie semnalat mai întâi acoperământul său de mormânt, lucrat din porunca fiului său Bogdan,

www.dacoromanica.ro

acoperământ care cuprinde data exactă a morții marelui voevod (se știe că ea lipsește pe lespedea de marmură!), apoi două epitafe și o dveră sau perdea bisericească (vezi fig. 164) lucrate tot din porunca lui Bogdan, în 1506, 1510 și 1516; epitaful lui Petru Rareș și al doamnei sale Elena, dăruit în 1545 mănăstirii Dionisiu dela Sfântul Munte, epitaful lui Alexandru Lăpușneanu, din 1556, precum și frumosul epitaf al lui Eremia Movilă dela mănăstirea Sucevița (vezi fig. 165).

Fig. 162. — Epitaf sau aer din vremea lui Ștefan cel Mare dela mănăstirea Moldovița. Inscripția de pe marginea superioară și inferioară e în limba slavă; inscripțiile dela colțuri și din interior, în limba greacă.

Brodate cu mătase și fir de aur și argint, împodobite foarte adesea cu mărgăritare, vechile noastre țesături bisericești impresionează nu numai prin bogăția, desenul și coloritul lor, dar și prin extraordinara migală și răbdare pe care o presupun. Opere a unor vremuri de adevărată credință, ele cereau luni de zile, uneori ani întregi.

Sculptura în lemn. Se știe locul important pe care-l ocupă în arta noastră populară crestăturile de lemn sau înfloriturile; ele împodobesc nu numai obiectele uzuale, furca de tors, fluerul și bâta ciobanului, unele vase și mobilierul, dar chiar unele părți

www.dacoromanica.ro

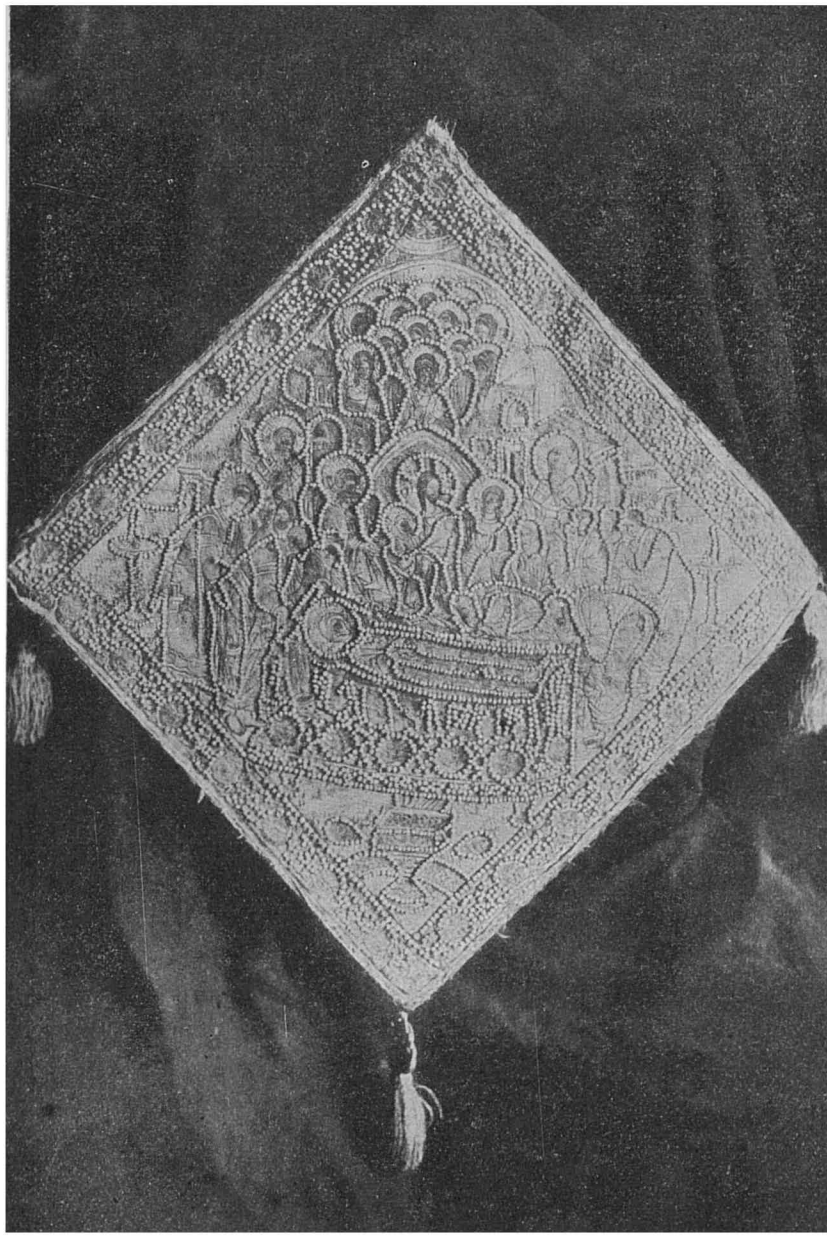

Fig. 163. — Nabedernițâ (vesmânt bisericesc) împodobită cu mărgăritare; se află la mănăstirea Putna.

www.dacoromanica.ro

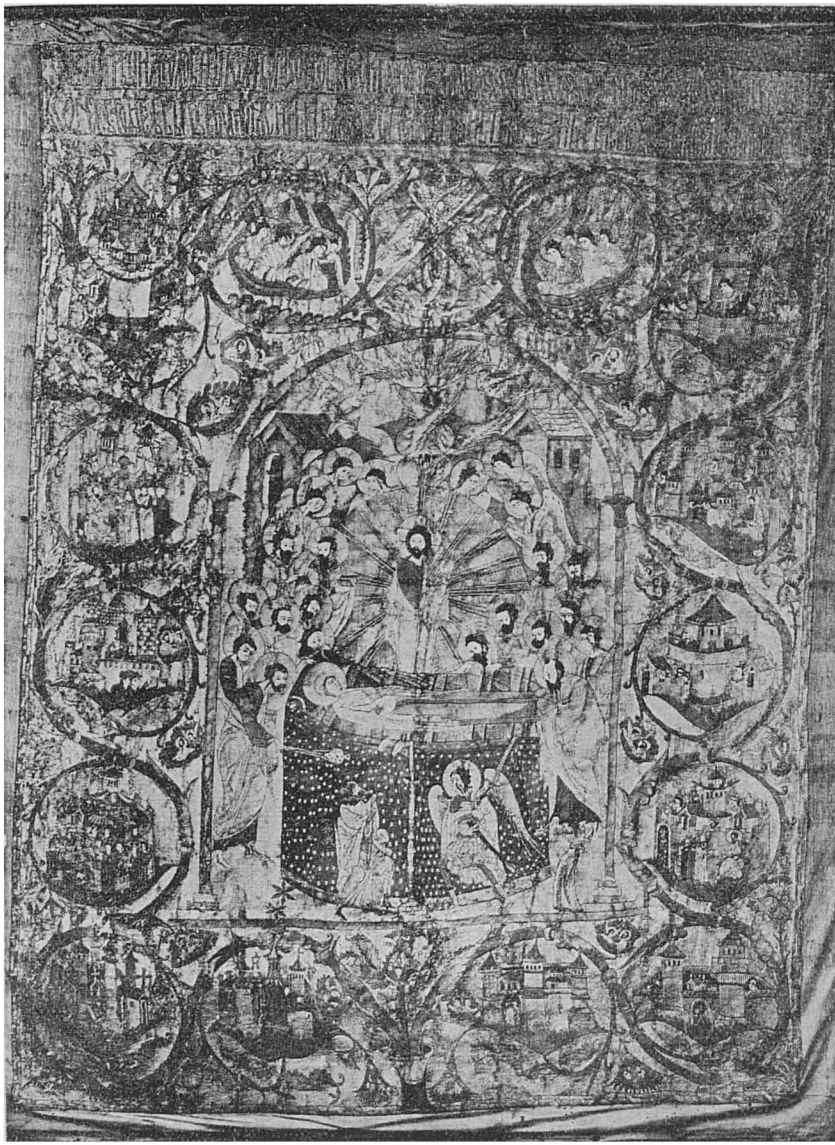

Fig. 164. — Dveră sau perdea bisericească din vremea lui Bogdan Voevod, fiul lui Ştefan cel Mare, înfăţişând «Adormirea Maicii Domnului»; în rândul al doilea al inscripţiei se află data: 7018 (1510). (Mănăstirea Putna).

www.dacoromanica.ro

ale casei, cum sunt, de pildă, stâlpii cerdacului, pazia străşinei, poarta. Ar fi fost de mirare deci ca ele să lipsească în arta noastră cultă, adică în arta bisericească. Le găsim într'adevăr din cele mai vechi timpuri, din veacul al XV-lea; dacă materialul ar fi fost mai rezistent sau mai de grabă dacă vremurile n'ar fi fost atât de aprige, de bună seamă am fi avut sculpturi în lemn încă mai dinainte. Din veacurile XV şi XVI ni s'a păstrat puţin, mai

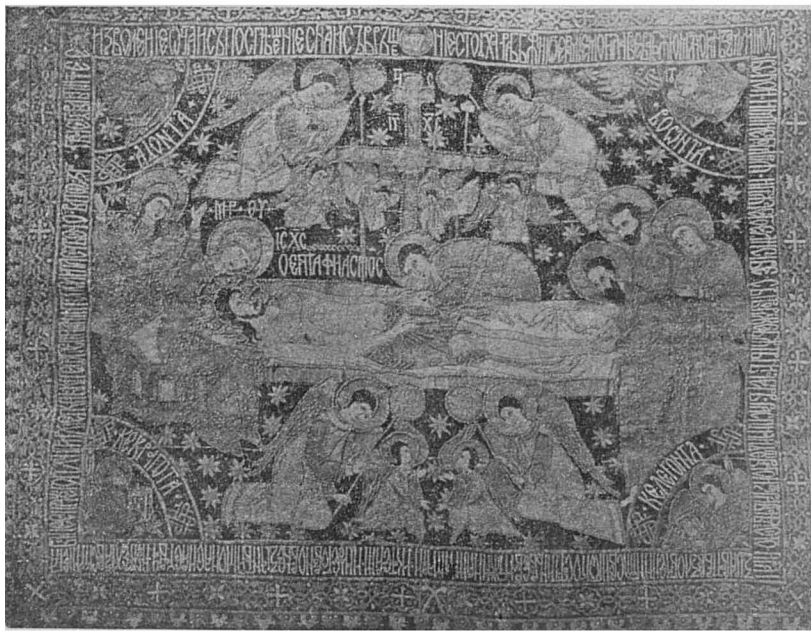

Fig. 165. — Epitaf sau aer făcut în 1592 din porunca lui Eremia Movilă pentru mănăstirea Sucevița; bogat împodobit cu mărgăritare, acest epitaf se află la mănăstirea Sucevița.

ales în comparaţie cu ce avem din veacurile următoare; şi atât însă cât a rămas, e suficient pentru a ne face o idee de felul cum se înfăţişa sculptura în lemn în ţările noastre în epoca veche. Primul obiect sculptat care ni s'a păstrat în Ţara Românească pare a fi uşa bisericii dela Cotmeana, actualmente la Muzeul de Artă religioasă din Bucureşti. Cele două canaturi sunt acoperite aproape în întregime de o sculptură fină, reprezentând şase rânduri dispuse longitudinal de crengi cu frunze. In partea superioară e înfăţişată

www.dacoromanica.ro

Buna Vestire, de o parte arhanghelul Gavriil, de partea cealaltă Fecioara Maria. Inscripţia, scurtă, lămurind această scenă, e în limba slavă. Foarte veche, din veacul al XV-lea, și total deosebită de cea precedentă, este ușa uneia din cele trei biserici dela Snagov, păstrată azi tot la Muzeul de Artă religioasă din București. De data aceasta, canaturile sunt împărțite în câte trei registre și în fiecare se înfățișează figuri și scene bisericești. In registrul superior, de o parte și de alta, e sculptată Buna-Vestire, în registrul mijlociu, câte 2 sfinți, în registrul inferior, în stânga, e Sfântul Gheorghe, în dreapta Sfântul Procopie. Inscripţiile, alcătuind chenar ambelor canate și, în formă semicirculară, despărțind și registrele între ele, sunt în limba slavă. In inscripţia de deasupra registrelor centrale și inferioare, citesc numele voevodului din a cărui poruncă s'a lucrat această admirabilă ușă și data: **създасѧ сьи храм вь дни блгстывааго и хрстолюбиваго Іѡ Владіслав Воевода и гнь въсеи земли Ѹгрѡвлахіискои влѣт ЅЦѮА** adică « s'a zidit acest hram în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului Io Vladislav Voevod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, în anul 6961 » ceea ce înseamnă, dela nașterea lui Hristos, 1453. Ușa e prin urmare din vremea lui Vladislav al II-lea (vezi fig. 2). Din veacul al XVI-lea avem ușa bisericii dela mănăstirea Cobia (jud. Dâmbovița); ea se păstrează la Muzeul din Sinaia. Impresionează bogăţia sculpturii înfățișând vrejuri cu frunze și flori. In jumătatea superioară a ușii, e înfățișată de două ori (pe fiecare canat!) o biserică, având patru turle, în genul bisericii episcopale dela Curtea de Argeş. Sculptorul a vrut să reprezinte, fără îndoială, chiar biserica mănăstirii Cobia, așa cum era la început, când a fost sfinţită (1572).

In Moldova, cele mai vechi sculpturi în lemn, datează din veacul al XVI-lea. Sunt câteva scaune domnești provenind din bisericile mănăstirilor Homor, Pobrata, Moldovița (vezi fig. 165), Voroneț și Slatina, apoi un sfeșnic dela biserica Arburea și, ținând locul de frunte, o ușă dela biserica mănăstirii Tazlău. Dintre scaunele domnești, cel mai simplu, cu motive luate din crestăturile țărănești, este cel dela Homor: pare să dateze dela începutul veacului al XVI-lea. Mai împodobite, fiind aproape în întregime acoperite cu o sculptură imitând împletitura, sunt scaunele dela Pobrata, ctitoria lui Petru Rareș (1530) și dela Slatina, ctitoria

www.dacoromanica.ro

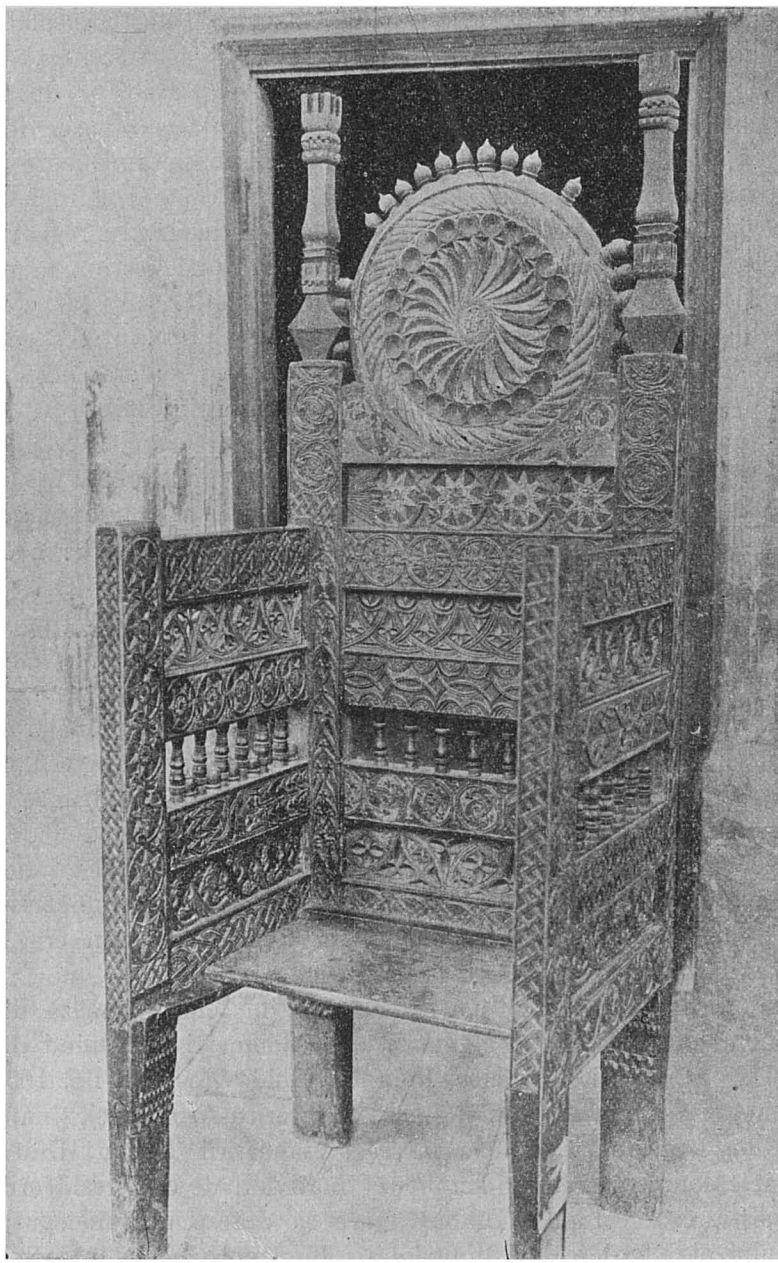

Fig. 166. — Scaunul domnesc din biserica mănăstirii Moldoviţa (Epoca lui Petru Rareş).

www.dacoromanica.ro

lui Alexandru Lăpușneanu (1558). O sculptură asemănătoare, dar și cu unele elemente noi, găsim la scaunul dela Voroneț. Cel mai variat ca sculptură, având și elemente care par a indica o influență străină, este scaunul dela Moldovița. Nu este exclus ca meșterul care l-a sculptat să fi fost din Ardeal. Unii cercetători consideră tot din veacul al XVI-lea și scaunul domnesc precum și strana bisericii din Bălănești (jud. Neamț). Sfeșnicul dela Arburea, de formă circulară în partea inferioară, și prizmatică, dreptunghiulară, în cea superioară, fețele prizmei fiind în întregime sculptate, are un caracter într'adevăr arhaic și țărănesc. Cât de rafinată, în schimb, apare ușa bisericii dela mănăstirea Tazlău, ușă care, spre deosebire de atâtea alte opere de veche artă bisericească, cuprinde, într'o inscripție, nu numai numele donatorului, dar și pe acela al «maistrului». Un motiv elegant stilizat, un vrej cu frunze și flori, acoperă cea mai mare parte a tăbliei. La mijloc, într'un chenar de lemn neted, un motiv diferit, luat din stilul gotic «flamboyant», de frunze ascuțite, foarte frumos îmbinate. Deasupra acestui motiv central, stema Moldovei; deasupra stemei, inscripția, în formă de arc de cerc, cu următorul cuprins: «Această poartă a făcut-o și a împodobit-o monahul Mihei, în zilele domnului nostru Io Eremia Moghilă Voevod, egumen al mănăstirii Tazlăului fiind chir Ghenadie, în anul 7104 (= 1596), luna Martie, în 30; maistru Cozma». Nu pare probabil ca acest Cozma să fi fost călugăr: ne-ar fi spus-o, întocmai ca și Mihei, donatorul. In cazul când cuvântul «maistru» (маистрѳ) a fost exact cetit, atunci termenul de azi nu constituie un neologism, ci e vechiu în limba română. De ce neam era Cozma, nu se poate preciza; numele nu ne împiedică să-l considerăm ca Român; e posibil să fi fost din Ardeal, judecând după asemănarea ce se constată între motivul ornamental al ușei și unul foarte înrudit de pe o mobilă a primăriei din Bartfeld (Ungaria de sus). Și chiar dacă acest Cozma a fost străin, este sigur că cei mai mulți dintre sculptorii dela care ne-au rămas ușile, stranele și tâmplele minunate ale vechilor biserici, au aparținut neamul nostru atât de meșter în împodobirea lemnului.

Lucrul metalelor prețioase. Arta de a lucra metalele prețioase am cunoscut-o din cele mai vechi timpuri, dovadă cuvintele *argintar*, de origine latină, și *zlătar*, de origine slavă, dela zlat

www.dacoromanica.ro

care înseamnă aur. Din cele mai vechi timpuri am cunoscut de asemenea podoabele de aur şi de argint — giuvaer e un cuvânt mai nou, de origine turcească; descoperirile dela Curtea de Argeş ne arată în modul cel mai limpede şi mai convingător cât de mult preţuiau voievozii veacului al XIV-lea asemenea podoabe, ce lux era la curtea primilor Basarabi.

Spre deosebire de ceea ce am constatat în alte domenii ale vechii noastre arte, în domeniul acesta, al prelucrării metalelor preţioase, avem obiecte atât de caracter religios cât şi laic. Cele din prima categorie se pot împărţi la rândul lor în două mari grupe: 1. Obiecte lucrate *în întregime* din metal preţios (chivoturi, cădelniţe, cruci, ripide, talere, pahare de împărtăşanie etc. (vezi fig. 167, 168 şi 169). 2. Obiecte *ferecate sau îmbrăcate* în argint şi aur (evanghelii, icoane, cruci de lemn). In a doua categorie intră paftalele, începând cu aceea splendită, de aur, descoperită la Argeş, apoi inelele, cerceii, aplicele, nasturii, acele, ceştile şi talerele de argint, brâiele ferecate, surguciurile, etc.

In cel dintâi document intern, acela al Vodiţei, Vlaicu Vodă arată că a dăruit acestei ctitorii a sa, între altele, «un tetraevangheliu, ferecat în argint şi aurit, o cădelniţă de argint, vase sfinte de argint». Tetraevangheliul nu ni s'a păstrat, vasele sfinte de asemenea sau, cel puţin, n'au fost identificate până acum; în ce priveşte cădelniţa, ea s'ar putea să fie aceea, foarte veche şi reprezentând un castel cu turnuri, dela mănăstirea Tismana. Dar dacă nu cunoaştem aceste vechi obiecte bisericeşti, din veacul al XIV-lea, avem în schimb, din acelaşi veac, seria bogată de obiecte laice descoperite în mormântul lui Radu Basarab şi în celelalte morminte din Biserica Domnească dela Curtea de Argeş. E mai întâi minunata pafta, în formă de castel medieval, care închidea centura lată, brodată cu fir şi cu mărgăritare, a voievodului. E apoi aplica, dintr'un aliaj de aur, reprezentând un cavaler în costumul epocii. S'au găsit de asemenea şapte inele de aur, unele împodobite cu pietre preţioase; pe două din ele sunt săpate inscripţii latineşti; un al treilea care servea şi drept pecete, lucru obişnuit în Evul Mediu, poartă o inscripţie slavă; în sfârşit un alt inel are o inscripţie în limba germană (vezi vol. I, ed. 4-a, p. 434). Nasturii dela tunica voievodului, şaptezeci la număr, erau de aur şi purtau stema care revine pe monetele muntene: un scut

www.dacoromanica.ro

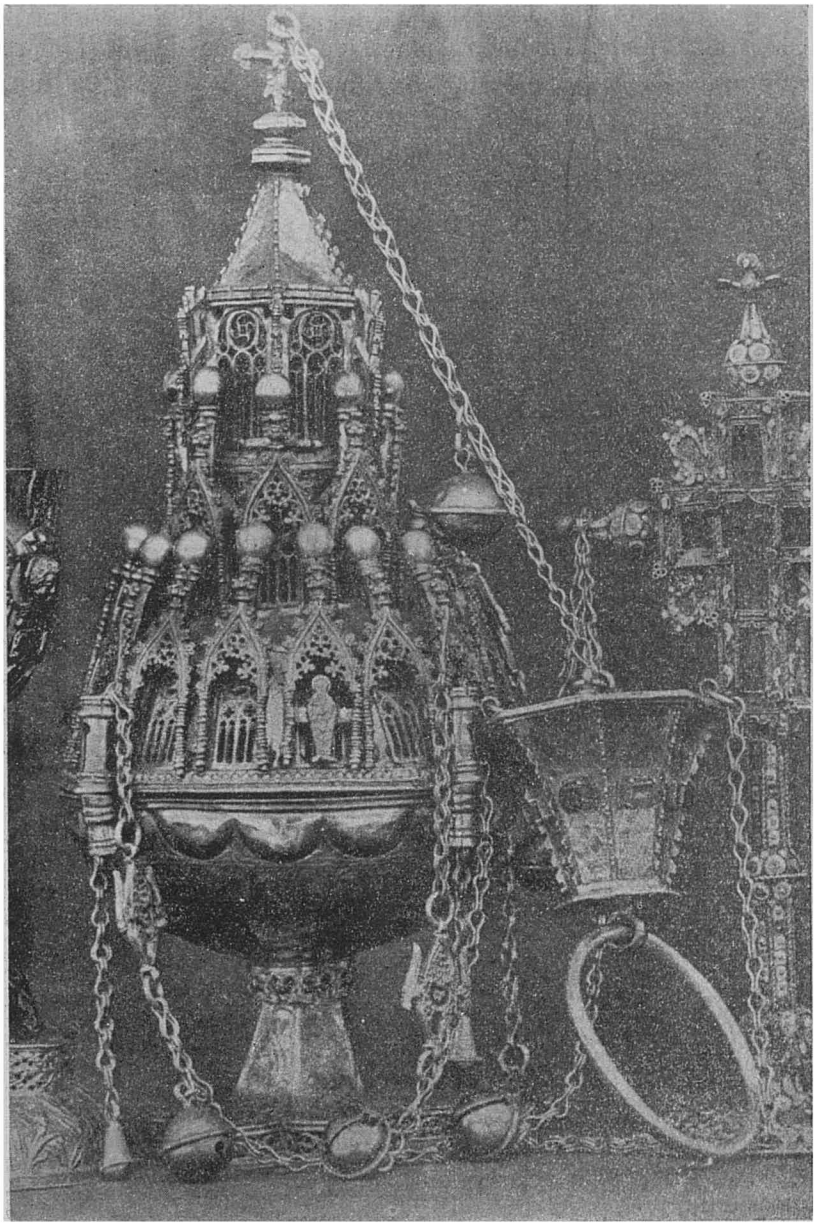

Fig. 167. — Cădelniță de argint aurit dăruită de Ștefan cel Mare mănăstirii Putna. Inscripția poartă data: 6978 (1470), Aprilie 12. (Mănăstirea Putna).

www.dacoromanica.ro

despicat având câmpul din dreapta gol, iar în cel din stânga patru bare transversale. Ținând seama și de diadema de fir și mărgăritar, apoi de mărgăritarele care împodobeau din belșug tunica și centura voievodului, în sfârșit, de stelele mici de aur de pe aceeași centură, nu se poate spune că la curtea lui Radu I nu erau prețuite podoabele, giuvaerurile.

Din vremea lui Mircea cel Bătrân ni s'a păstrat în două morminte dela Snagov (în curtea bisericii!) câțiva nasturi mici, din tablă de argint; au formă de sferă și sunt prevăzuți cu o toartă cu ajutorul căreea se coseau pe costum. Pentru veacul al XVI-lea,

Fig. 168. — Panaghiar de argint dela Ștefan cel Mare, aflător la mănăstirea Neamțului

s'a găsit o serie de podoabe în săpăturile făcute la Buda, în județul Buzău, precum și câteva morminte din interiorul bisericii dela Snagov. La Buda a fost îngropată Doamna Neaga, soția lui Mihnea Turcitul, precum și mai mulți membri ai familiei ei; identificarea mormintelor dela Snagov este mai dificilă. In ambele locuri s'au găsit inele (vezi fig. 170—171) — unele remarcabile — apoi cercei, ace de cap (vezi fig. 172); câteva din aceste obiecte de podoabă sunt de fabricație săsească, dela Sibiu și Brașov.

Revenind acum la obiectele de caracter bisericesc, cel mai vechiu care ni s'a păstrat în Țara Românească, este un *engolpion*

www.dacoromanica.ro

sau un *panaghiar*, adică o iconiță care se purta atârnată pe piept de către arhierei. Alcătuită din două discuri convexe de argint aurit, care se suprapun, având pe ambele fețe ale discurilor

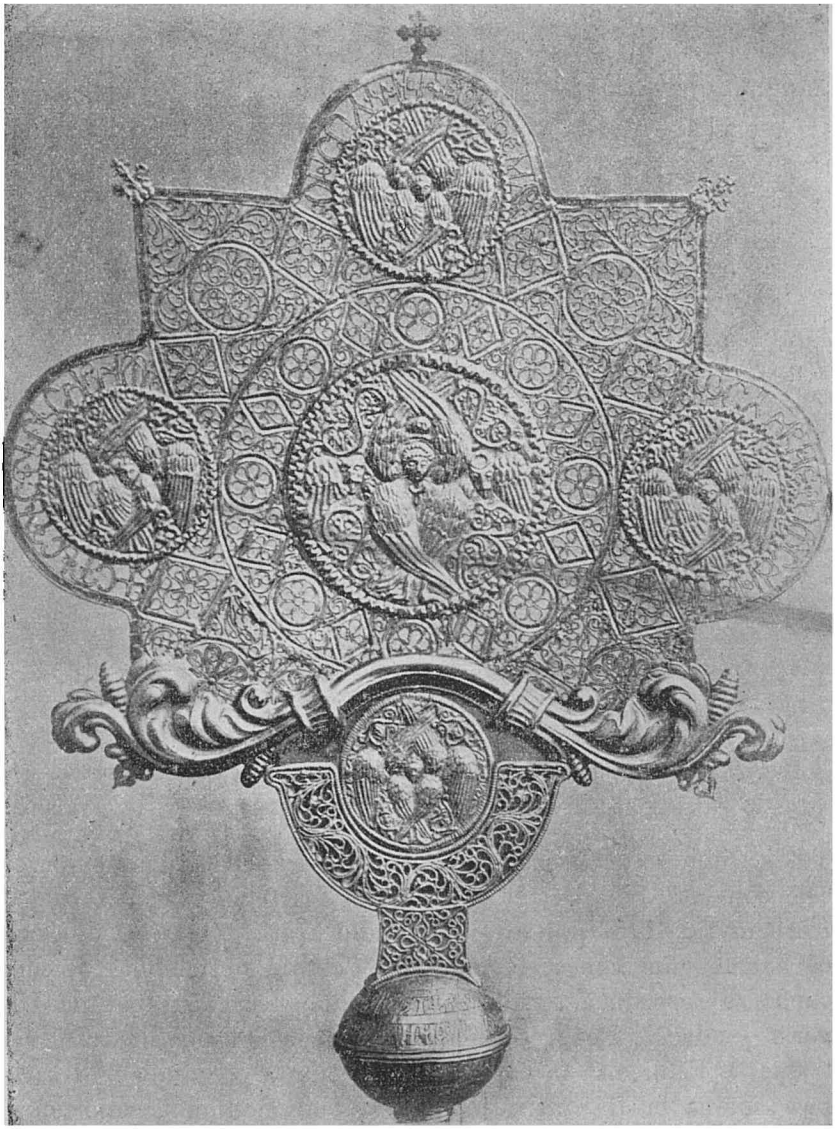

Fig. 169. — Ripidă de argint aurit dăruită de Ștefan cel Mare mănăstirii Putna. Inscripția poartă data: 7005 (1497), Ianuarie 14. (Mănăstirea Putna).

www.dacoromanica.ro

gravate scene religioase, acest engolpion a fost dăruit mănăstirii Snagovul la 7 Iunie 1431 de către «jupan Drăghici marele stolnic». Actualmente se află la Moscova, împreună cu Tezaurul dela Pietroasa şi cu atâtea alte odoare ale trecutului nostru.

In 1492, Vlad Călugărul mulţumeşte judeţului şi pârgarilor din Sibiu că i-au trimis un meşter care să-i facă un policandru. Ca model îi va servi cel dela Cozia, pe care meşterul l-a văzut.

Fig. 170. — Inele găsite în mormintele dela Snagov, în urma săpăturilor.

Tot la Sibiu se adresează şi Neagoe Basarab pentru numeroasele sale comenzi. S'a păstrat o scrisoare, foarte interesantă, din 18 Dechemvrie 1518, prin care voievodul arată pârgarilor de acolo că a comandat concetăţeanului lor Celestin o cădelniţă al cărei capac să reproducă turnul oraşului Sibiu «căci străbătând Ungaria — adaogă Neagoe — n'am văzut nicăieri un alt turn mai frumos». Felul însă în care a fost executată comanda nu-l satisface; parcă ar fi «lucru ţigănesc» («ad modum Ciganorum»); «în ţară — continuă voievodul — avem destui meşteri cari puteau să facă ceva mai frumos». Mai înainte, acelaşi Celestin, împreună

www.dacoromanica.ro

cu un alt meșter Iohan, îi lucrase totuși bine câteva cupe. Tot ei făcuseră și un număr însemnat de « patere », așa dar anafornițe și talere, de argint aurite.

O mențiune specială merită chivotul dăruit de evlaviosul Neagoe mănăstirii Dionisiu din Sfântul Munte, pentru a se păstra în el moaștele patriarhului Nifon, reorganizatorul Bisericii muntene. Chivotul, în formă de biserică, e de argint aurit, lucrat în filigran și împodobit cu pietre scumpe și email. Două rânduri de iconițe îi dau ocol în partea superioară. Pe dosul capacului, e pictat chipul patriarhului Nifon; în stânga lui, într'o atitudine de închinare, de implorare parcă, Neagoe însuși; se știe că predecesorul acestuia la domnie, Radu, jignise pe acela care-i reorganizase ierarhia bisericească și-l făcuse să părăsească țara. La Muzeul de Artă religioasă din București se păstrează de asemenea mai multe chivoturi (vezi fig. 173); unul din ele, din veacul al XVI-lea, este o reproducere în miniatură a bisericii episcopale din Curtea de Argeș (vezi fig. 174); un altul, dăruit de frații Craiovești, înfățișează mănăstirea Bistrița. Tot dela frații Craiovești ni s'a păstrat, între altele, o cădelniță și o căție de argint, ambele la Moscova, precum și un disc la Muzeul de Artă religioasă din București. Un alt disc sau taler vechi — din anul 1500 — se păstrează actualmente la Muzeul Regional din Craiova (vezi fig. 176); el face parte din tezaurul descoperit acum câțiva ani în comuna Coveiu, județul Dolj. De o valoare deosebită este și discul — astăzi la Moscova — dăruit de Neagoe Basarab în 1513 mănăstirii Tismana. In inscripția slavonă, domnul își spune « fiul marelui și prea bunului Basarab cel Tânăr Voievod ».

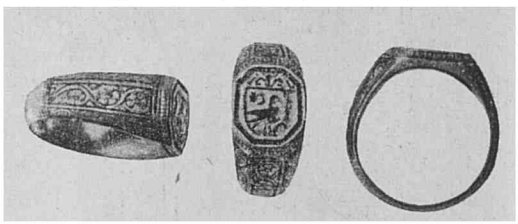

Fig. 171. — Inel de aur, găsit într'un mormânt la Snagov.

In ce privește legăturile de cărți sfinte, amintim pe aceea a evangheliarului din 1512 dăruit de jupan Marcea, marele postelnic, și de soția sa Marga, mănăstirii Bistrița. Scoarța din față reprezintă « Ieșirea din Iad », cea din dos « Adormirea Maicii Domnului » (vezi fig. 175). Orânduirea persoanelor în ambele scene e remar-

www.dacoromanica.ro

cabilă. După evangheliarul lui Marcea, trebuie pomenit acela dăruit de Mircea Ciobanul mănăstirii Dionisiu. Scoarţele, de argint aurit şi lucrate în relief, înfăţişează una din ele Răstignirea, cealaltă Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul, şi dedesupt, pe voievod, pe doamna Chiajna şi pe copii lor Stana şi Petru.

In Moldova, nu ni s'au păstrat giuvaeruri sau alte obiecte de caracter laic, din veacurile XIV—XVI. In schimb însă, numărul

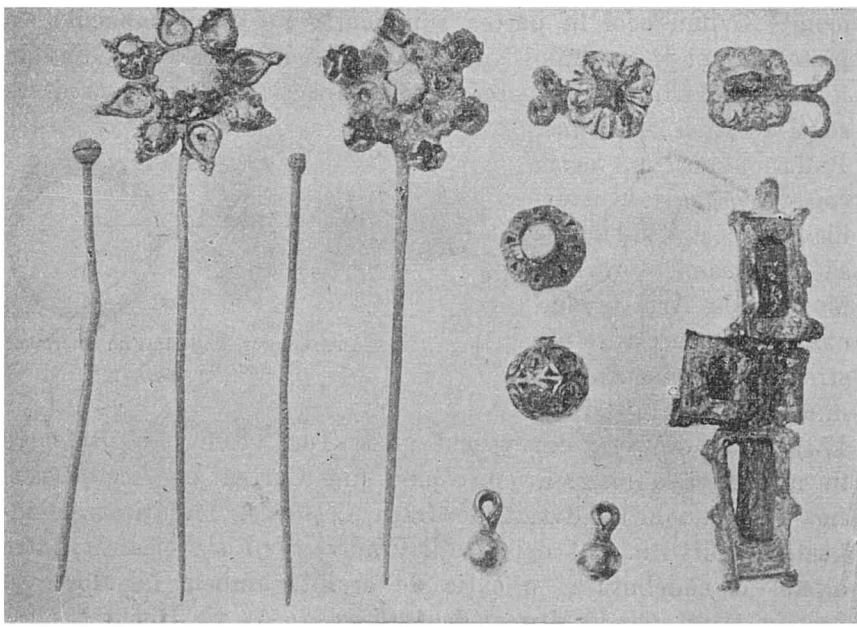

Fig. 172. — Diferite obiecte (ace, copci, bumbi, un fragment de cruce), găsite în mormintele dela Snagov. Veacul al XVI-lea. Acele sunt de argint aurit şi împodobite cu rubine, granate şi peruzele. Bumbii mai mari de argint, suflaţi cu aur, lucraţi ajur. Crucea de lemn sculptat, ferecată în argint. Copcile de argint şi email.

celor de caracter bisericesc este considerabil. Avem mai întâi o bogată serie de evangheliare. Cel mai vechiu este din 1429, vestitul evangheliar scris la Neamţu şi ale cărui miniaturi şi frontispicii provoacă admiraţia unanimă. Urmează evangheliarul din 1436, tot dela Neamţ; scoarţele lui, de argint, sunt socotite printre cele mai reuşite produse ale genului. Dela Ştefan cel Mare cunoaştem trei evangheliare ferecate în argint: unul este evangheliarul

www.dacoromanica.ro

dela Homor, scris în 1473 și legat în 1487, al doilea este evangheliarul dăruit de domn bisericii din Cetatea Hotinului, în 1493, aflător azi în Biblioteca Națională din München, al treilea e evangheliarul dăruit mănăstirii Zografu din Sfântul Munte, în 1502. Tot din timpul marelui voievod e și evangheliarul visternicului său Isac, dăruit de către acesta « mitropoliei » (митрополію) din Feleac, în anul 1498. Urmează evangheliarul din 1507 dela mănăstirea Putna, acela din 1512 dela Neamț, și un altul din 1555, tot de acolo. In 1569, doamna Ruxandra ferecă din nou întrebuințând chiar argintul vechei legături, un evangheliar scris din porunca lui Ștefan în 1489, și îl dăruește mănăstirii Putna. Din același an datează și evangheliarul dăruit aceleiași mănăstiri de logofătul Petru Albotă. Remarcabil ca execuție, dar într'un stil deosebit, vădind o altă influență, este evangheliarul dăruit de Alexandru Lăpușneanu mănăstirii Dohiariu din Sfântul Munte. Menționăm apoi frumoasa legătură, cu o inscripție în grecește, a evangheliarului lui Ieremia Movilă, din 1598; cotorul e format dintr'o țesătură metalică, ca și la evangheliarul dela Homor. Ultimul evangheliar ferecat în argint din veacul al XVI-lea este acela dăruit de Gheorghe Izlozeanu, pârcălabul de Hotin, bisericii din acest oraș. O inscripție în limba slavă ne arată că legătura de argint aurit a fost făcută de « mâna de țărână a robului lui Dumnezeu Iachim, zlătarul din Suceava », (Іаким златар wт Сѣчак).

Fig. 173. — Chivot de argint din veacul al XVI-lea. (Muzeul de artă religioasă, București).

O altă categorie o formează *crucile*, făcute în întregime din metal prețios sau numai ferecate. Ni s'a păstrat una dela Ștefan

www.dacoromanica.ro

cel Mare la mănăstirea Putna (vezi fig. 177). O alta, dăruită de Vintilă Vodă mănăstirii sale din Buzău (vezi mai sus, p. 165) precum şi o a treia dăruită în 1561 de Matei Crăciun postelnicul şi de soţia sa Maria, mănăstirii Slatina din Moldova se aflau, până în toamna lui 1916, la Muzeul Naţional de Antichităţi din

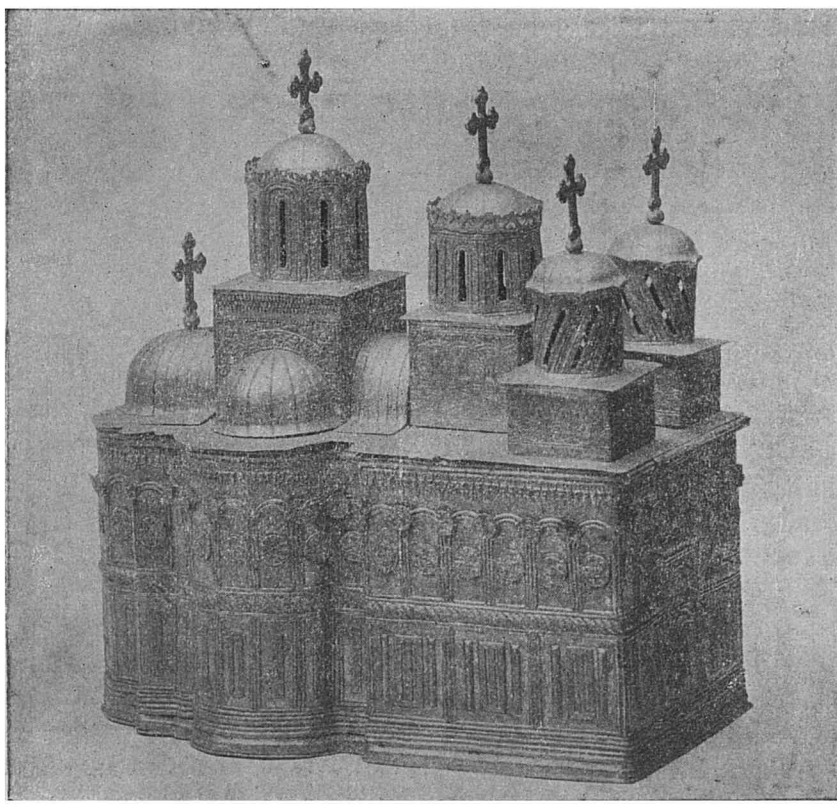

Fig. 174. — Chivot de argint din veacul al XVI-lea, la Muzeul de Artă religioasă.

Bucureşti; astăzi, ele trebuie să se găsească la Moscova, împreună cu alte trei cruci vechi şi cu o serie întreagă de odoare, trimise fiind toate acolo, spre siguranţă, ca să nu cadă în mâinile Nemţilor. Alexandru Lăpuşneanu comandă la Bistriţa o cruce de felul acelora care se poartă pe piept. Tot dela el avem o cruce de chiparos negru, îmbrăcată în argint aurit şi aflându-se azi la Muzeul de Artă religioasă din Bucureşti. In ce priveşte « ferecarea » icoanelor,

www.dacoromanica.ro

îmbrăcarea lor într'un cadru de argint, am văzut mai înainte (p. 653—4) că existau în Moldova în veacul al XVI-lea, două centre, episcopia dela Roman și mănăstirea Putna, unde înflorea această artă. Printre exemplarele mai de seamă, citățm icoana episcopului Anastasie al Vadului, din 1531, apoi icoanele celuilalt Anastasie, episcop de Roman, precum și cele două icoane dela Putna, din 1566 și 1585 (vezi mai sus, p. 653—654). Remarcabilă e îmbrăcămintea icoanei lui Petru Șchiopul; ea pare să fie lucrată tot în țară, dacă judecăm după felul cum sunt scrise numele sfinților. Dela Alexandru Lăpușneanu s'a păstrat la mănăstirea Dionisiu din Muntele Athos o icoană a Sfântului Ioan Botezătorul, îmbrăcată în argint aurit și purtând data «30 August 1564». Tot dela el și dela doamna Roxandra, aceeași mănăstire mai are și niște candele de argint.

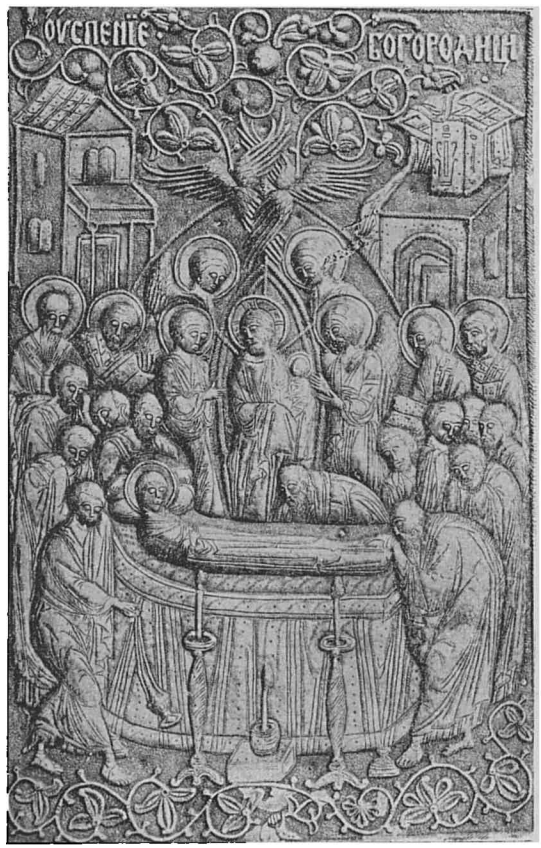

Fig. 175. — Scoarța din dos, de argint aurit, a evangheliarului lui Marcea (1512); reprezintă Adormirea Maicii Domnului. (Muzeul de Artă religioasă, București).

Lucrul metalelor prețioase a cunoscut o deosebită înflorire și la Românii din Balcani. Dintre operele lor, citățm în primul rând un Evangheliar, admirabil ferecat în 1557 de către Condo Vlahul (înseamnă: Micu Românul!) din Prizren pentru mănăstirea Viteonița din Kuceainska Gora (ținutul Pojarevaț). Scoarțele acestui

www.dacoromanica.ro

evangheliar, de argint aurit, cuprind, între motivele ornamentale, floarea de lalea, care se va generaliza pe vremea lui Brâncoveanu. Tot Condo Vlahul a lucrat, în 1570, două ripide de preţ, pentru mănăstirea Deciani, lângă Peć.

Problema meşterilor cari au lucrat vechile noastre obiecte şi podoabe de argint şi de aur se poate lămuri ceva mai uşor, atât la nord cât şi la sud de Dunăre, mulţumită materialului documentar de care dispunem. Am văzut astfel că o

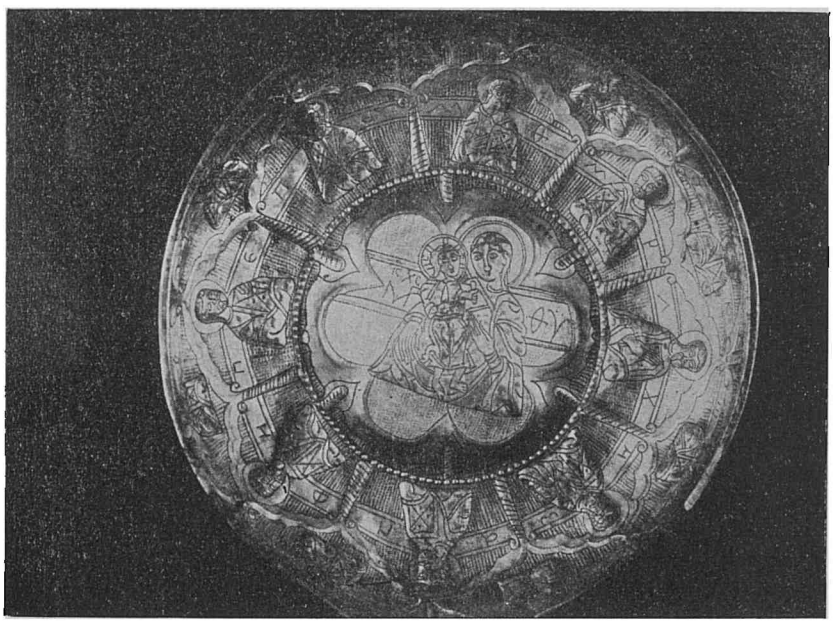

Fig. 176. — Taler de argint, din anul 1500; face parte din tezaurul descoperit la Coveiu, judeţul Dolj (Muzeul Regional Oltean din Craiova).

bună parte din obiectele bisericeşti, cădelniţe, pahare, talere, policandre, cruci, se lucrau în oraşele Ardealului, în primul rând la Sibiu, apoi la Bistriţa, probabil şi la Braşov şi Cluj. Cunoaştem chiar şi numele câtorva din aceşti meşteri ardeleni, cum sunt, de pildă, Celestin şi Iohan, ambii din Sibiu, furnizorii lui Neagoe Basarab. Podoabele de aur ale lui Radu I, dacă nu au tot o origine ardeleană, atunci se datoresc unor meşteri germani din centrul Europei, dela Buda poate, sau dela Praha.

www.dacoromanica.ro

Pentru Moldova, au lucrat și meșteri din Liov și din Chiev. Se

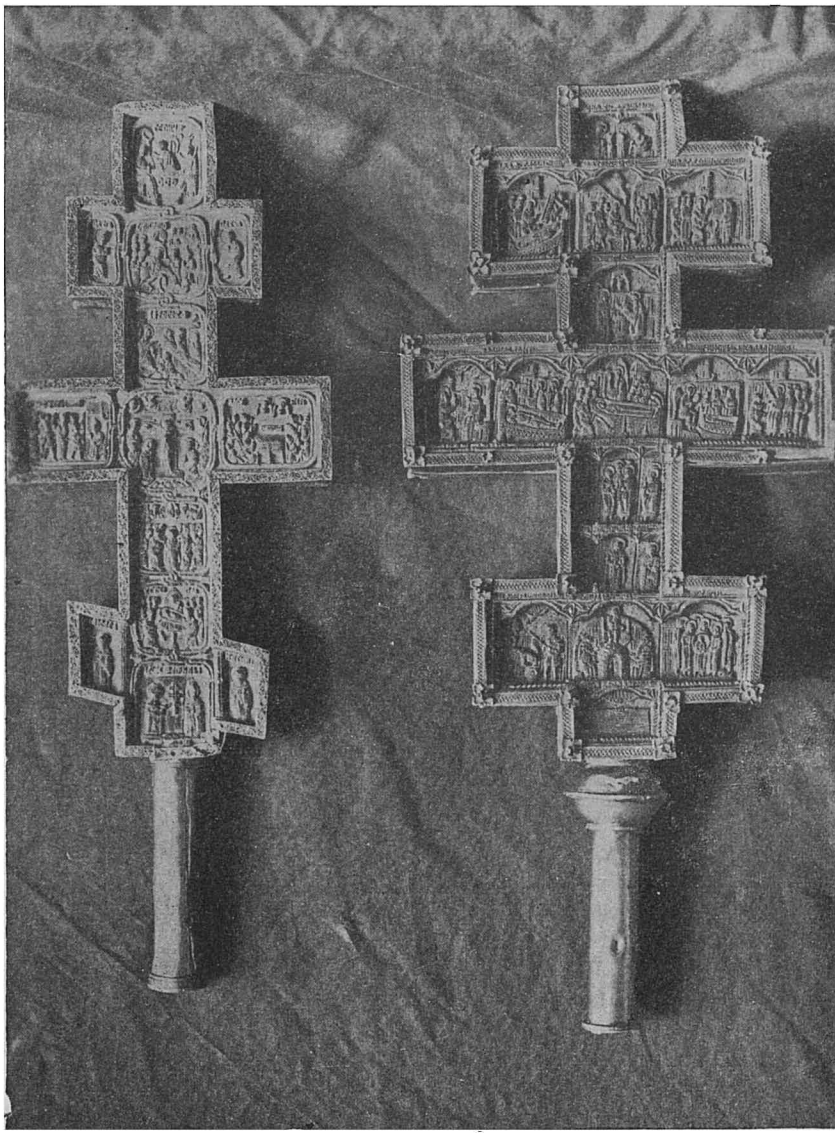

Fig. 177. — Cruci de mână, din lemn de chiparos, ferecate în argint aurit; cea din stânga e din timpul lui Ștefan cel Mare (1503) și se află la mănăstirea Putna (45 cm. înălțime).

adaogă apoi pentru amândouă țările, meșteri din Peninsula Bal-

www.dacoromanica.ro

canică, dela Muntele Athos. Dar pe lângă toţi aceşti străini, a existat şi o serie întreagă de meşteri români, atât în Muntenia, cât şi în Moldova. Am văzut mai sus că Neagoe Basarab scria Sibienilor: « avem în ţară destui meşteri cari puteau să facă ceva mai frumos ». Pe de altă parte, inscripţiile de pe îmbrăcămintile de argint ale icoanelor moldovene precizează că ele au fost făcute în ţară, la Putna, la Roman, ba ne dau şi câte un nume de meşter cum e acel ierodiacon Atanasie din anul 1585. O însemnare, foarte interesantă, din 1559, ne păstrează numele unui alt meşter, popa Nichifor, precum şi socoteala banilor cheltuiţi pentru îmbrăcarea în argint aurit a unei cruci: « 92 aspri gata pentru argint; 50 de aspri gata pentru lemnul crucii; 50 pentru pietrele scumpe şi pentru mărgăritare; 9 galbeni ungureşti pentru aurul de poleit; 32 de zloţi pentru facerea lucrului ». De aceea socotesc că şi cele mai multe dintre legăturile evangheliarelor sunt lucrate în mănăstirile noastre, de meşteri români: cine putea să ferece frumos o icoană, putea să lege şi o carte. Prin urmare şi în acest domeniu ca şi în celelalte ale vechii noastre arte, am avut, chiar din veacul al XV-lea, pe lângă influenţele străine, şi un corp de meşteri şi o tradiţie autohtonă. De această tradiţie, existentă şi în domeniul fabricării armelor — vezi săbiile « după moda moldovenească » făcute în Italia — trebuiau să ţie seamă meşterii străini cari lucrau pentru voievozii şi boierii noştri.

BIBLIOGRAFIE

I. Arhitectura bisericească. 1. C. A. ROMSTORFER, *Die moldauisch-byzantinische Baukunst*, Wien, 1896, 20 p. in f°; 2. KARL A. ROMSTORFER, *Die Architektur im ehemaligen Fürstentum Moldau* în *Zeitschrift für Geschichte der Architektur*, f. a., p. 81—94; ION TRAJANESCU, *Mânăstirea dintr'un lemn şi mânăstirea Govora*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, III (1910), p. 35—41; 4. SP. CEGĂNEANU, *Ceva cu privire la meşterul Manole*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, III (1910), p. 44—47; 5. VIRGIL DRĂGHICEANU, *Vechea biserică de lemn din Grămeştii Vâlcii*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, III (1910), p. 110—114; 6. AL. LAPEDATU, *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene din sec. XVI*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, V (1912), p. 23—29; 7. N. IORGA, GH. BALŞ, *L'art roumain*, Paris, 1922, 412 p. in f°; 8. *Curtea Domnească din Argeş*, Bucureştj, 1928, 252 p. in f° (constituie *Bul. Com. Mon. Ist.* pe anii X—XVI (1917—1923); 9. GH. BALŞ, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti,

www.dacoromanica.ro

1926, 331 p. in f° *(Bul. Com. Mon. Ist.*, XVIII, 1925); 10. N. GHIKA-BUDEŞTI, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia. Partea I-a. Originile şi înrâuririle străine până la Neagoe Basarab*, în *Bul Com. Mon. Ist.*, XX (1927), p. 121—158; 11. CORIOLAN PETRANU, *Bisericile de lemn din judeţul Arad*, Sibiu, 1927, 56 p.; 12. CORIOLAN PETRANU, *Die Kunstdenkmäler der Siebenbürger Rumänen in der bisherigen Forschung*, Cluj, 1927, 67 p.; 13. GH. BALŞ, *Bisericile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, Bucureşti, 1928, 397 p. in f° *(Bul. Com. Mon. Ist.*, XXI (1928); 14. N. GHIKA-BUDEŞTI, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia. Partea a doua. Vechiul stil românesc din veacul al XVI-lea*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXIII (1930), p. 1—63; 15. VIRGIL VĂTĂŞIANU, *Vechile biserici de piatră româneşti din judeţul Hunedoara*, Cluj, 1930 VIII + 225 p. in 8°; 16. O. TAFRALI, *Le monastère de Suceviţa et son trésor*, în *Arta şi Arheologia*, III (1930), p. 1—23; 17. GH. I. BRĂTIANU. *Originile stemelor Moldovii şi Ţării Româneşti*, în *Rev. Ist. Rom.*, I (1931), p. 50—62; 18. G. M. CANTACUZÈNE, *Considérations générales sur la genèse de l'art moldave*, în *Rev. Ist. Rom.*, III (1933), p. 1—10; 19. B. SLĂTINEANU, *Ceramica românească*, Bucureşti, 1938, 230 p. şi 59 planşe in 8°; 20. CORIOLAN PETRANU, *L'art roumain en Transylvanie*, Bucureşti, 1938, 97 p. in 8°.

V. şi p. 306, nr. 24; p 333, nr 13; p. 686, nr. 27.

II. Pictura bisericească. 21. DR. E. MINEA, *Un pictor român în secolul al XVI-lea*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, III (1910), p. 143—144; 22. V. MOTOGNA, *Războaiele lui Radu Şerban (1602—1611)*, în *Mem. Secţ. Ist. Acad. Rom.*, t. VI (1927), 83 p.; 23. P. HENRY, *L'arbre de Jessé dans les églises de Bukovine*, în *Mélanges* 1928 (Bibliothèque de l'Institut français des Hautes Etudes en Roumanie, II), p. 1—31; 24. P. HENRY, *Quelques notes sur la représentation de l'hymne akathiste dans la peinture murale exterieure de Bukovine*, în *Mélanges* 1928, p 33—49; 25. ŞT. METEŞ, *Zugravii bisericilor române*, în *Anuar. Com. Mon. Ist. Secţ.* p. *Trans.*, 1926—1928, Cluj, 1929, p. 1—168; 25. I. D. ŞTEFĂNESCU, *L'évolution de la peinture religieuse en Bukovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1928, XII + 338 p. in. f°; 27. N. IORGA, *Portretele domnilor români*, Sibiu, 1930, XV + 221 pl.; 27. I. D. ŞTEFĂNESCU, *La peinture religieuse en Valachie et en Transilvanie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Texte, Paris, 1932, IX + 439 p. in f°.

III. Icoanele. 29. VIRGIL DRĂGHICEANU, *Schitul Brădetul, Argeş*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XVII (1924), p. 68—73; 30. N. IORGA, *Icoana românească, după nişte conferinţe*, Bucureşti, 1933, 19 p. in f°. (Extras din *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXVI, 1933); 31. N. IORGA, *Les arts mineurs en Roumanie*: *I. Icônes*; *II. Argenterie*; *III. Miniatures*, Bucureşti, 1934, 53 p. + 128 pl. in f°.

V. şi p. 686, nr. 37.

IV. Miniaturi, frontispicii, iniţiale. 32. I. BOGDAN, *Manuscripte slavo-române în Chiev*, în *Conv. Lit.*, XXV (1891), p. 503—511; 33. D. RUSSO, *Elenizmul în România. Epoca bizantină şi fanariotă*, Bucureşti, 1912, 70 p. in 8°; 34. ION BIANU, *Documente de Artă Românească din Manuscripte*

www.dacoromanica.ro

vechi, adunate de..., fasc. I. Evanghelia slavo-greacă scrisă în mânăstirea Neamţului din Moldova de Gavriil Monachul la 1429, Bucureşti, 1922, 2 p. + 10 tab. in f°; 35. MAGDALENA IORGA, *Iniţiale, litere ornate, chenare şi înfloriturl din documente muntene şi moldovene din veacul XVII-lea şi XVIII-lea.* Craiova, 1928, 1929, 5 f. + 6 pl. in f°; 36. VICTOR BRĂTULESCU, *Miniaturi şi manuscrise din Muzeul de artă religioasă*, Bucureşti, 1939, 172 p. în 8 şi LXXI planşe.

V. şi p. 192, nr. 13.

V. Ţesăturile. 37. O. TAFRALI, *Le trésor byzantin et roumain du Monastère de Poutna.* Texte, Paris, 1925, X + 87 p. in 4°; 38. N. IORGA, *Les arts mineurs en Roumanie*, II, *I. La sculpture en bois, II. Les tissus*, 1936, 27 p. + 107 pl. in f°; 39. EM. TURDEANU, *La broderie religieuse en Roumanie, Les epitaphioi moldavec aux XV-e et XVI-e siècles*, în *Cercetări Literare*, IV (1940), p. 164—214.

V. şi p. 686, nr. 44.

VI. Sculptura în lemn. 40. AL. ODOBESCU, *Câteva ore la Snagov*, în *Scrieri literare şi istorice*, I, Bucureşti, 1887; 41. A. VINCENZ, *Din trecutul Craiovei*, în *Arh. Olt.*, V (1926), p. 182—201 şi 324—336; 40. AL. TZIGARA-SAMURCAŞ, *Izvoade de crestături ale ţăranului român*, Bucureşti, 1928, 40 p. in f°; 43. AL. TZIGARA-SAMURCAŞ, *L'art paysan en Roumanie*, Bucureşti, 1931, 26 p. in 8°; 44. O. TAFRALI, *Sculptura românească în lemn*, Iaşi, 1936, 13 p. in 8°.

V. şi p. 686, nr. 38 şi p. 687, nr. 45.

VII. Lucrul metalelor preţioase. 45. GR. G. TOCILESCU, *Catalogul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti*, Bucureşti, 1906, 164 + IV p. in 8°; 44. STELIAN PETRESCU, *Odoarele dela Neamţu şi Secu*, Bucureşti, 1911, 106 p. in 8°; 47. N. PLOPŞOR, *Tezaurul dela Coveiu-Dolj* în *arh. Olt.*, VII (1928), p. 495—509; 48. N. IORGA, *Argintăriile româneşti*, Bucureşti, 1933, 19 p. in 8°; 49. DRAGOŞ C. PETROŞANU, *Data evangheliarului dăruit mănăstirii Bistriţa de Marcea Postelnicul*, în *Rev. Ist. Rom.*, VII (1937), p. 395—397; 50. MARCEL RCMANESCU, *Argintăria la Bănăţeni şi la Românii Balcanici în veacurile XVI—XVIII*, în *Rev. Ist. Rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 95—133.

V. şi p. 51, nr. 6; p. 156, nr. 10; p. 235, nr. 13 şi 15; p. 686, nr. 31.

www.dacoromanica.ro

INDICE

www.dacoromanica.ro

INDICE [1])

Abrud, mine vechi, 427.
Abulfeda, geograf arab, despre Isaccea, 435.
Academia Română, documente, 561.
Achirie, protopop al Huniedoarei, 606.
Adjud (Agiud), *vama*, 85, 577; *judeţul*, 406; *târgul*, 406; vechimea lui, 446; orig. numelui, 446; menţ. doc. 436, populaţia, 446; Unguri la, 446 drum prin, 552.
Adrian, zidar, 633.
Adrianopol, 68, 229, 261.
Adriatică, marea, 228.
Africa, 229.
Afumaţi, sat în Ilfov, 158.
Agapia, mănăstire, confirmare de moşii de către Mihai Viteazul, 287.
Agareni, Turci, 276.
Ahmed-Paşa, comandantul Turcilor la Cahul, Roşcani, 214.
Aiud, sinodul din 1569, 328.
ako, dare, 292.
Alania, după harta lui Giov. di Carignano, 450.
Alanii, Asi sau Iasi, 411, 450; originea şi locuinţele lor, 411; către episcopul din Vicina, 434.
Alanus fluvius = Prut, 411, 450.
Alba, comitat în Transilvania, 252, 322, 398, 419, 453; mănăstiri în, 322; originea numelui, întinderea, 419.
Alba-Iulia, catedrala catolică din, unde sunt înmormântaţi fraţii Ioan şi Iancu de Huniedoara, fig., 37; dieta din p. restituirea Ciceului şi Cetăţii de Baltă lui Lăpuşneanu, 195; întâlnirea lui Mihai Viteazul cu Sig. Báthory, 273; vlădică ortodox acolo, 273; intrarea lui Mihai Viteazul, 281; mănăstire ridicată de Mihai Viteazul, reşedinţa Mitropolitului ortodox, 284, 325, 327; dărâmată de Unguri şi Basta, 290; Andrei Báthory înmormântat acolo, 282; intrarea lui Basta cu Ungurii şi uciderea oamenilor lui Mihai Viteazul, 290; reşedinţa Ardealului, 376; originea şi vechimea numelui, 416; drum prin, 553; tipărituri la, 608; muzeul din, 653.
Albania, 63.
Albert, regele Ungariei, 315; zălogiri şi donaţiuni fraţilor Ioan şi Iancu de Huniedoara, 38.
Albert Király, v. Király.
Albeşti, sat, pârcălab din, 466.
albinărit, dijma, 562.
Albinuşa, carte populară, 598.
Albotă, staroste de Cernăuţi, 500; răscumpără Albotenii pentru duşegubină, 570.
Albotenii, sat, răscumpărat pentru duşegubină, 500, 570.
Albu Golescu, clucer, moare în lupta cu Ion Vodă cel Viteaz, 224; căsătorit cu Erina, fiica lui Miloş-Vodă, înmormântat la mănăstirea Vieroş, 227.

[1]) Punerea în concordanţă a trimiterilor la pagini cu textul prezentei ediţii se datoreşte domnului I. D. Suciu.

www.dacoromanica.ro

Albu, sultanul Tătarilor, năvălește în Moldova, 140.
Albul, o slugă a lui, 555.
Albul, postelnicul, 506.
Albul, vistierul, în solie la Buda, 128, la Sibiu, 394; ucide pe Mihnea cel Rău, 149; ucis și el, 149.
Albul Oană, 414.
Albul, vornic, boer însemnat al lui Aldea, 7—8.
Aldea, v. *Alexandru Aldea*.
Alep, 233; Iliaș Rareș (Mohamet-pașa) exilat la, 191; Chiajna exilată acolo, 221; Petru cel Tânăr, exilat acolo, 223.
Alexa, stolnic, executat la Vaslui, 111, 495.
Alexandria, roman popular, cea mai veche versiune românească, 596, 598.
Alexandria, fiica lui Ștefan-Voevod, 22.
Alexandria, oraș în Egipt, mormântul lui Radu Paisie, 169.
Alexandru-Aldea, domn al Țării-Românești, politica lui, 1; ia domnia cu ajutor dela Alexandru cel Bun, 4; către Ardeleni pentru prinderea unui fugar, 5—6; relațiile cu vecinii, 5—6; sfârșitul domniei lui, 7; danii la mănăstiri, 7; fiul lui Mircea cel Bătrân, 7; ajută pe Ștefan, fratele lui Iliaș, 17; reședința lui, 374; danii la Zografu, 555; passim.
Alexandru cel Bun, domn al Moldovei, bate oastea lui Dan II (1429), 4; ajută pe Aldea la luarea domniei, 4; ajutor lui Aldea contra Turcilor, 6; apropierea de Sigismund al Ungariei, 6; fiii săi, 16, 108, 356, 369; privilegiul comercial acordat Lovenilor, 84, 348, 430, 443—445, 449, 450, 451, 453, 544, 547, 569, 573; privilegiul Brașovenilor, 85; titlul său, 355, 356; reședința, 374, 375; prima mențiune despre un ceașnic al Doamnei, 395; danii mănăstirii Neamț, 411, 562; alte danii 480; dărueste sălașe de Țigani și Tătari mănăstirii Bistrița, 482; dări menționate, 487; Vasilicalele, 490; comandă arcuri la Liov, 548; prohibire de mărfuri, 550; drumuri însemnate în vremea lui, 552; monete dela el, 557; lucrări religioase și laice, 583; zugravi în timpul său, 633, 646; icoane primite dela Ioan VIII, împ. bizantin, 652; evangheliarul lui, 655; epitaf dela, 663; passim.
Alexandru cel Mare, 541.
Alexandru cel Rău, domn al Țării Românești, 260, fiul lui Bogdan Lăpușneanu, tirania lui, 250; spoliațiuni fiscale, 250; și Mihai Viteazul, 260; zidește Prodromul dela Sinai, 251; numit domn în locul lui Aron-Vodă, apoi trecut în Țara Românească, 250.
Alexandru cel Tânăr, fiul lui Mihnea II cu Neaga, 233.
Alexandru Cornea, fiu nelegitim al lui Bogdan III, 139.
Alexandru Cumulovici, emisar al Papei pentru liga contra Turcilor, 262—263.
Alexandru, fiul lui Iancu Sasul cu Maria, 240.
Alexandru, fiul lui Cazimir, duce al Lituaniei, 76, 453, 497.
Alexandru, fiul lui Ieremia Movilă cu Elisabeta, 257.
Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, cu Evdochia din Chiev, 96, 101, 107; în lupta dela Războieni, 70; în lupta dela Râmnic, 98; ridică biserică la Bacău, 102, 107; căsătoria sa, 107; moartea și înmormântarea sa la Bistrița, 107, 108; reședința lui, 375; chipul lui, fig. 106.
Alexandru, fiul lui Ștefan Voevod, nepot lui Al. cel Bun, 22.
Alexandru, frate cu Nicoară Potcoavă, vine în Moldova cu Cazaci, prins și trimis la Constantinopol, moare pe drum, 239.

www.dacoromanica.ro

Alexandru, fratele Mariei de Mangop, cumnat cu Ştefan cel Mare, 68.
Alexandru Iliaş, domn în Ţara Românească, 362—63; către pârcălabii din Caracal, 480.
Alexandru Lăpuşneanu, domn al Moldovei, fiu nelegitim al lui Bogdan III, 139, 194; cum e prezentată domnia lui de istorici, 194; raporturile cu Polonii, Turcii şi cu Ardealul, 194—196; pribeag în Polonia, 194; ia tronul cu ajutorul Polonilor, 195; raporturile cu Turcii, 195; ajută pe Mircea Ciobanul, pe Pătraşcu cel Bun la luarea domniei, 195; ajută la reinstalarea Isabellei în Ardeal cu fiul ei, 195, 218, 333; cere Ciceiul şi Cetatea de Baltă, 195; propunerile făcute de Ferdinand, 196; incursiune în Ardeal, 195—196; Iacob Heraclid Despotul la curtea lui, 196; strânge oşti pentru a întâmpina pe Despot, 197; lupta dela Verbia, 197; fuga la Constantinopol, mazilia, exilul la Rhodos, 197—198; a doua domnie, 200—206; cronica despre răspunsul dat trimişilor lui Tomşa, 200; cronicarul Eftimie despre el, 200, 585; ucide boieri la Suceava, 200; raporturile cu Ardealul, 201; lupta cu Sava Mâzgă pretendentul, 201; politica faţă de Turci, 201—202; ctitoriile lui, 203, 204, fig., 202, 203, 204; vieaţa economică a Moldovei, 204—205; familia lui, 205; moartea lui, 206; numit Pahomie în călugărie, 206; mormântul lui la mănăstirea Slatina, 206; monete de argint, fig., 205; înseamnă pe Joldea la nas, 495; adaose la mănăstirea Neamţ, 630; aduce zidari dela Bistriţa, din Transilvania, 633; epitaful lui, 667; evangheliar dăruit la Dohiariu, 681; icoană dela el, 684; comandă cruci, 683; passim.
Alexandru, pretendent, adus de Mohamet II în Moldova, 68.
Alexandru, regele Poloniei, 134.
Alexandru, ţarul bulgar, ginerele lui Basarab Intemeietorul, 582.
Alexandru II, Domn al Ţării Româneşti, fiul lui Mircea pretendentul, cu frate-său Petru Şchiopul împotriva lui Ioan-Vodă cel Viteaz, bătut la Jilişte, 211, 224, 446; fugar la Cetatea de Floci, 212; înlocuit, 212; reia tronul, 212; familia sa, 226—227; intrarea în Bucureşti, 224; conspiraţie a boierilor contra lui, 224; pretendentul Vintilă şi Oprea Găină, 224; pârile boierilor la Poartă contra lui, 224; fiscalitatea, 225, 565; ctitorii şi donaţii la mănăstiri, 225—226; moartea, 226; mormântul, 227; peceţi de aur, fig., 225, 226; passim.
Alexăndrel-Vodă, Olehno, fiul lui Iliaş Voevod, frate cu Roman II, ocupă domnia Moldovei (1449), 23; domnia 25; părăsirea domniei, 25; retragere în Polonia, 25; sprijinit de Poloni, 26; cu Moldoveni şi ajutor polon contra lui Bogdan, e bătut la Crasna şi se retrage în Polonia, 26; revine din Polonia contra lui Petru Aron şi reia domnia, 28; întăreşte mănăstirii Bistriţa, Botna cu ezerele şi scutire de dări, 28; legământ faţă de Iancu de Huniedoara, 28; promisiune de închinare faţă de Cazimir, 28; dărueşte mănăstirii Neamţ o parte din braniştea domnească dela Bohotin, 28—29; face danii măn. Pobrata, Horodnic şi Moldoviţa, 30; pierderea domniei, 29; redobândirea domniei pentru a treia oară, 29; bătut de Petru Aron la Movile se retrage la Cetatea Albă unde moare, 29; consideră pe Iancu de Huniedoara ca părinte, 42; monete de argint dela fig., 557; danii, 561; passim.

www.dacoromanica.ro

Alexeni, sat pe Ialomița, donat de Aldea mănăstirii Dealul, 7, 404.
Alexinac, 400.
Ali-beg, pașă la Dunăre, ia parte la expediția contra lui Ștefan cel Mare la Vaslui, 66; cu Țepeluș pradă în Moldova și apoi bătuți la Râmnic, 71; expediția în Ardeal, 121, 122; legăturile cu Vlad Călugărul, 122.
Alimănești, sat pe Teleorman, luptă la, 162.
Ali-pașa, comandantul garnizoanei turce din Târgoviște, 269.
Algeria, descoperiri de orașe, 435.
Almașul-Mare, biserica din, vechimea, 320.
Almașul-Mic, pârâu, selište pe, 464.
Almășul, cetate, Sigismund așează Cavaleri Teutoni acolo, 5.
Alpii dinarici, munții, 337.
Ambras, în Tirol, castel, portretul lui Vlad Țepeș, 50.
amenda, 366, 496, 570.
Amfilohie, ieromonah, ridică paraclisul Coziei, 621.
Amlaș, ținut, posesiune a domnilor Țării Românești, retrasă de Iancu de Huniedoara lui Vladislav II, 12—13; Românii din, pedepsiți de oastea lui Vlad Țepeș pentru ajutorul dat lui Dan, 46; în stăpânirea lui Ioan Gereb, 118; originea numelui 352; în titlul lui Mircea cel Bătrân, 354, 355.
Amur, fluviu, 467.
Ana, doamna lui Alexandru cel Bun, 652.
Ana, fiica lui Ieremia Movilă, 257.
Ana, fiica lui Ștefan cel Mare, înmormântată la Bistrița, 108.
Ana, fiica lui Petru Rareș, soția lui Vlad Innecatul, 165, 189.
Ana, fiică nelegitimă a lui Bogdan III, 139; altă fiică nelegitimă a lui Bogdan III, 139.
Ana, soția lui Vlaicu-Vodă, 649.
Analele rutene, asupra luptei din Codrul Cosminului, 81.
Anastasia, domnița, fiica lui Iliaș Voevod, 22.
Anastasia, domnița, fiica Marincăi, înzestrată de Petru Aron, 30.
Anastasia, soția lui Teodor, logofătul lui Petru Rareș, ctitoră la Homor, 188.
Anastasie Crimca, miniaturile lui, 255.
Anastasie, episcop al Rădăuților, 286.
Anastasie, episcop al Romanului, școala de zugravi, 653, 683.
Anastasie, episcop al Vadului, 180, 324, 653, 683.
Anastasie, mitropolit în timpul lui Petru Șchiopul, 586.
Anatolia, 47.
Anca, doamna, mama lui Vlad Innecatul, 164.
Anca, fiica lui Mircea Ciobanul, 221.
Anca, sora lui Basarab cel Tânăr, 123.
Anca, soția lui Vlăduț, 150.
Ancuța, fiica lui Radu Șerban căsătorită cu Nicolae Pătrașcu, copiii, 299.
Andreescu, pictor, 611.
Andreica, săbier în Moldova, 545.
Andrei din Bistrița, medicul lui Lăpușneanu, 206.
Andrei din Cracovia, primul episcop catolic la Siret, 443.
Andrei II, regele Ungariei, 571, 573.
Andrei, rumân, 472.
Andrei Taranovski, traduce în limba polonă cronica lui Mihai Viteazul, 587.
Andrei, vtori sulger, 392.
Andrica dela Neamț, 445, 562
Andrieș Ili, jură cu brazda în cap, 493.
Andriță, ucis, 494.
Andronic Cantacuzino, ajută pe Mihai Viteazul să ia domnia, 261.
Andronie, vistierul, rămâne să conducă în Moldova, 287.
Anghelina, fiica lui Lăpușneanu, 205.

www.dacoromanica.ro

Anghelina, fiica lui Neagoe Basarab, înmormântată la Argeş, 155.
Angheluţă, 494.
Angiolello, 69.
Anglia, 260.
Anghial, reşedinţa lui Şeitanoglu, 222.
Aninoasa, mănăstire, în jud. Buzău, ctitorie a lui Mihnea II, 234
Antim, mitropolitul, în corespondenţă cu arhiepiscopul bulgar Eftimie, 582.
Antioh Cantemir, 511.
Antonie, argintar, refugiat la Bistriţa, 87.
Antonie, patriarh de Constantinopol, asupra mănăstirii din Peri (1391), 320.
Antonio Bosio, gravura lui Zotu Tzigara, 247.
Antonio Possevino, jesuit, despre Alexandru II, 226.
aparat administrativ, judecătoresc, militar, 377.
aplice de aur, la Curteă de Argeş, 674.
aprozi, 391—392, 498.
Apşa de Mijloc, biserica din, 320.
Apuseni, m-ţii, 324, 329, 351, 576.
Arad, Orod, *comitat*, 322, 398, 415; originea numelui, întinderea, 419; mănăstiri, 322; episcopii de, 326; *cetate*, 419, vechimea ei, 437; menţiuni doc. 533; drum spre, 552.
aramă, la Bratilov, 542.
Arapul Constantin, 507.
arbalete, 512.
Arbure, pârcălab de Neamţ, 70, 105, 109; portar de Suceava, tutore lui Ştefăniţă, 139; simpatia către Poloni, 139, 140; în disgraţie, 140; uciderea lui, 142.
Arburea, sat în ţin. Sucevii, 105; *biserica* ridicată de Luca Arbore, 105; fig., 104; mormântul lui Arbore, chivot, fig., 110; pictura, 632; zugrăvită de Dragoşin, 647; sfeşnic de lemn la, 671.
Arcanii, sat, fost în judeţul Jaleşului, 398.
arcuri, 512, 548; *cu vârtej*, 548; *tătăreşti*, 512.
Ardeal, 14, 33, 48, 75, 86, 260, 510, 526; Turcii pradă (1420), 2; în 1432 Ţara Bârsei, 6, 7; în 1442, 9; retragerea lui Mateiaş Corvin, 58; prădăciunile lui Şt. c. M. după Baia, 58—59; Turcii prădalnici bătuţi la Câmpul Pâinii, 72; Radu cel Frumos în, 118; Laiotă fugar în, 121; expediţia Turcilor în, 121; Vlad Călugărul în, 123; pretendenţi la tronul muntean în, 128; pribegi moldoveni în, 142; Danciul pretendentul în, 146; Mihnea cel Rău fuge în, 149; delimitarea hotarului faţă de Ţara Românească, 151, 503—504; Mircea pretendentul în, 151; Radu dela Afumaţi strânge oaste în, 159; Moise Vodă fuge în, 163; pribegi în, 166; Radu Paisie acolo, 167; legăturile cu Petru Rareş, 172—175; Grozav vornicul şi Barbovschi în, 172; mare parte recunoaşte pe Petru Rareş, 175; Petru Rareş pribeag, 178—179; expediţia lui Petru Rareş în, 181; posesiunile lui Petru Rareş în, 181; Iliaş Rareş şi Mircea Ciobanul cu oaste în, 189; politica lui Ştefan Rareş faţă de, 191; raporturile cu Alex. Lăpuşneanu, 195—196; Despot Vodă vrea să reia posesiunile din, 199; raporturile cu Lăpuşneanu în a doua domnie, 201; comerţul lui Lăpuşneanu cu 204—205; situaţia neliniştită în, 312; Socol în, 217; Voica, doamna în, 217; pribegii din, voesc să îndepărteze pe Mircea Ciobanul, 218; pribegii în, 221; guvernatorul confiscă averea lui Petru Cercel, 232; schimbările petrecute, 275; cucerit de Mihai Viteazul, 281; org. politică, ad-tivă şi socială deosebită de a Ţării Româneşti, 282; mitropolit român cu reşedinţa în Alba-Iulia, 284; fiscalitate excesivă în timpul

www.dacoromanica.ro

lui Mihai Viteazul, 288; evenimentele după Mirăslău, 292; planul de recucerire de către Mihai Viteazul și Basta, 294; instituții, 345; originea numelui, 350; voevodul, atribuțiunile lui, 358, 359; harta lui din 1559, fig., 351; Nicolae Voevodul din, 347; voevodul ardelean confirmă tratate, 359; reședințele voevozilor, 376; campania lui Petru Rareș în, 381; subîmpărțiri ad-tive: comitat, district, 414; scaune, 414; formarea lor, 415; biserică de sat fortificată, fig., 537; Românii de acolo anteriori stăpânirii ungurești, 469; cnezii din, 475; iobagii, țiganii din, 476, 481; mijloace de oprire a proceselor în, 487; Sașii «cojocari», 548; import de morun în, 550; mărfuri din, 550; drumurile în Ardeal, 552—553; așezările săsești, 553; monetele, 558; monetăria lui Vlad Dracul acolo, 558; oieritul în, 562; vechi drepturi locale, 571; orașele din, 571; vămi în și spre, 573; mine, ocne, 574; scutirile de dări, 578; Stavrinos scrie poema în, 589; scrisori în ungurește către voevozii din, 590; în nord s'au făcut primele traduceri de texte în românește, 592—593; modèle, ceramica din, 629; meșteri din, 633, 671; cea mai veche pictură, 639; fabricate aduse în țările române din, 683; v. Transilvania.

Ardeleni, 71, 345; răsculați contra lui Mateiaș Corvin, 57; chemați în ajutor de Șt. c. M. la năvălirea lui Ioan Albert (1497), 77; dau ajutor lui Petru Șchiopul contra pretendentului Alexandru, 238.

arderea de viu, pedeapsă, 495.

Areni, localitate unde Ieremia Movilă bate pe Răzvan, 253.

Argeș, oraș = Curtea de Argeș, 5, 269; reședința mitropolitului, 130, 439; reședința domnească, 439, v. Curtea de Argeș; *mânăstirea*, Radu Paisie egumen la, 166; danie dela Mircea Ciobanul, 221; dăruită de Petru cel Tânăr cu satul Flămânzești, 223; braniștea ei, 364; azilul dela, 563 sfințirea ei, 587; *județul*, 233, 400; originea numelui, 400; *râu*, 269, 371, 400; *cetatea dela*, așezarea, menț. doc., 530.

Argeșel, râu, luptă la, 162.

Arghiropol, negustor grec îmbogățit în Valachia, 457.

argintarii de lux din Transilvania, 545, 674.

Arieș, scaun secuesc în Transilvania, 415; *apă*, vărsarea ei, 552.

armaș, 393—394.

armata, organizarea, 503—539; principiul alcătuirii ei, 503, 505; dregătorii comandau cete de subalterni, 505, 506, 507; vătafii de cete și marii vătafi, 506; breslele, 506; curtenii din Moldova, 507; vitejii din Moldova, 507—508; în Țara Românească breslele se numeau *roșii*, 507; pârcălabii de județe, 507; contingentul orașelor, 508; lefegii, 508—509; oastea în dobândă, 508; străjerii în Moldova, 510, 520; plăieșii în Țara Românească, 510; vânătorii în Moldova, 510; călărașii, 508; hânsarii în Moldova, 511, *armamentul*: ofensiv, defensiv, 512, 513; de foc, 514; armura 512—539; steagul, 546; cetățile, 517—538; mânăstirile ca loc de apărare și refugiu, 538; bibliografie, 538.

armășei, 423, 488, 506; ceata celor din Balaci, 506.

Armeanul, porecla lui Ion Vodă cel Viteaz, 208.

Armenia, monete ale regilor din secolul XIII, la Cetatea Albă, 457.

Armenii persecutați de Ștefan Rareș, 191—192; în orașele Moldovei, 456.

armura, 512—517.

www.dacoromanica.ro

Aron-Vodă — cel Cumplit — Tiranul, domn al Moldovei, 510; fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpuşneanu, 205, 250; domnia, 250; fiscalitatea în timpul lui, 250, 251; răscoala contra sa, 251; execuţii de boieri, 251; mazilit şi numit din nou, 251; revenirea la Iaşi şi prinderea lui Petru Cazacul, 251; legăturile cu creştinii, 251; răscoala contra Turcilor, asedierea cetăţilor turceşti, 251 252, 261—264; detronat din ordinul lui Sig. Bathory şi înlocuit cu Răzvan, 252, 267; închis la Vinţ, 252; otrăvit, 252; înmormântat în m-rea ridicată de Mihai Viteazul în Alba Iulia, 252, 284; oasele lui desgropate şi risipite, 290.

Aron-Vodă, m-rea, lângă Iaşi, 252; donaţii de sate, scutiri, 561, 564.

Arpentie, pârgariul cel mare din târgul Neamţ, 445, 459.

Arta, oraş, 337, 339.

arta, populară: elemente distinctive 612—613; *arhitectura* bisericească, 613; biserici de lemn, 613; biserici săpate în stâncă, 613; biserici de zid în Muntenia, Moldova şi Transilvania, 616, 617; influenţa *sârbească*, 619; influenţa *atonită*, 619—620; influenţa *armeană*, 620; tipul muntean, 621—623.

artileria lui Petru Rareş la Obertyn, 176.

artişti cretani, 647.

Arva, regiune, sub ascultarea bisericească a m-rii din Peri, 320.

Asaneştii, statul lor, 336; familia, 354; stolnicul la curtea lor, 386.

Asi, v. Alani.

Asia-Mică, 10, 223; mănăstiri din, ajutate de Neagoe Basarab, 154.

Asineta, legenda prea frumoasă, carte populară, 597.

Aslan, vornicul, 388.

aspri, monete, 555; de şoimi, 565.

Asprocastron, v. Cetatea Albă.

Assan-beg, ia parte la expediţia contra lui Şt. c. M., la Vaslui, 66.

Astrahan, piei de, 548.

aşezământul lui Mihai Vodă, 304—305.

Atanaric, regele Goţilor, 403.

Atanasie, ierodiacon, face o icoană, 654.

Athos, Sf. Munte, 14, 587, 649, 655, 683; mile dela Aldea, 7; ajutoare primite dela Vladislav II, 14, danii dela Vlad Ţepeş, 50; Nifon, patriarhul se retrage acolo, 130; egumeni la sfinţirea Curţii de Argeş, 152; daniile lui Neagoe Basarab, 152, 153; influenţează arhitectura bis. în ţările române, 619—620; meşteri dela, 646; specialitate în icoane, 654.

Atila, 420.

Augsburg, 50.

Austria, Austriacii, 217, 246, 251, 272, 350.

autorul învăţăturilor lui Neagoe, 583.

Avari, 541.

Avedik, negustor armean în Ţara Rom., 457.

Avereşti, sat în j. Neamţ, 564.

Azarie, cronicar, 586; despre boerii ce trădaseră pe Alex. Lăpuşneanu, 200.

B*abadag*, 530; prădat de oastea lui Mihai Viteazul, 272; de oştile lui Aron Vodă, 264; amintit îndată după 1333, 435.

Baba Novac, arde Plevna, 272; cu Buzeştii spre Sibiiu, 279; moartea lui, 297.

Babele, schit în jud. Vlaşca, zidit de Vlad Călugărul, 124; pisania, danii la, 125.

Babici Stan, boier, 412.

Bacău, oraş, târg, 22, 286, 445; ocupat de Mateiaş Corvin, 57; reşed. domnească, 375; vechimea, orig. numelui menţ. doc., 445, 446; Unguri la, 455;

www.dacoromanica.ro

ocolul, 464; *județul*, 60, 398; menț. doc., 406; orig. numelui, 410; Ungurii în sate, 456; *vamă*, 85, 446, 451, 445, 573; *biserică* ridicată de Alexandru fiul lui Șt. c. M., 102, 107, 649; drum prin, 552.
Badea, fiii lui, 569.
Bodea, vornic, 111.
bagaini, boerinași la Bulgari, 470.
bagrenica, hlamida țarilor bulgari, 367.
Bahlovia = Hârlău, 143, 451.
Bahlui, râu, 407, 451.
Bahna, sat, 478.
Bahninți, 399.
Baia, târg, lupta între Șt. c. M. și Mateiaș Corvin, 43, 57, 67, 112, 524, 586, 607; biserici, 102, 181, 187, fig., 103; reșed. domnească, 324, 443; întemeiat de Sași și Unguri ardeleni, originea numelui, 444, 446; ars la 1467, populația, decăderea, 443; morile Sașilor dela, 455; Ungurii la, 455; șoltuzi și pârgari la, 459; pecetea, 461; Tătarii din, 483; morile domnești, 543; drum prin, 552; Sașii din, 561; *vamă* la, 573.
Baia-de-Aramă, 454—455, 505, 542, 575.
Baia-de-Fier, 52, 535.
Baiazid II, sultan, 72, 73, 590; cucerește Chilia și Cetatea Albă, 72, 123; cere vadurile Dunării cu vămile dela Radu c. M., 128; revolta Ienicerilor împotrivă-i, 133.
Balaci, sat, 506.
Balasinești (Balasinouți), sat pe Suceava al m-rii Horodnic, 98, 358, 566, 569.
Balc (Baliță), fiul lui Sas, comite de Maramureș și Sătmar, 415; voevod, proprietar al m-rii din Peri, 320, 606.
Balc, fratele lui Ivan voevodul de Beiuș, 417.
Balcani, m-ții, pen., 132, 263, 272, 287, 312, 595; m-ri ajutate de Neagoe Basarab, 153; Mihai Viteazul, pradă până în, 275; pictor din, 654.
Balcic, 431.
Balciu, pârcălab al cetății Tismana (1454—1456), 530.
Bali-beg, năvălește în Moldova cu pretendentul Hronot, bătut de Șt. c. M., 74; comandant al cetății Silistra, năv. în Polonia, 81.
Balica, fratele lui Dobrotici, stăpân la Cavarna, 431.
Balomir, jude, 475.
Balomirești, sat în ținutul Sucevii, 411, 475.
Balotă, răscump. de gloabă pe Giurgiu, 501.
Balșe Teodor, logofătul lui P. Rareș, 182.
Baltazar Walter, traduce în latină cronica lui Mihai Viteazul, 301, 587.
Baltă, județul de, întinderea, menț. doc., 399.
Bamberg, 50.
Ban, dregătorie, 163, comandă în lipsa domnului, 358; atribuții, 379; puterea lui, 487; subalternii săi, 379, 488, 505.
Banat, regiune condusă de ban, 33, 272, 287; posesiunile lui G. Brancovici, 40; mișcarea țăranilor din (1526), 314; 345; vezi Severin.
bani, monete, 554, 558; — roșii, 555; ocinile socotite în bănișori, 474.
Banul, stolnicul, 55.
Bandini, misionar catolic, despre colonia de Unguri dela Tecuci, 456.
Bantăș Constantin, 507.
Barbu Craiovescu, mare ban, 123, 157, 222; în divanul lui Basarab cel Tânăr, 122; fiul lui Neagoe dela Craiova, 146, 147; unchiul lui Neagoe Basarab, 150; călugărit sub numele Pahomie, 661.
Barbu, vornic, ginerile lui Mircea Ciobanul, fuge în Ardeal, extrădat, executat, 217, 221.

www.dacoromanica.ro

Barbovschi, portarul Sucevei, în Ardeal, 172.
Barnovski, voevod, 388.
Barnowski Toma, pârcălab de Cernăuţi, respins de Poloni, 176.
barones = dregători, 377.
Bartfeld, în Ungaria, 673.
Barton, agent englez la Constantinopol, sprijină pe Mihai Viteazul, 261.
Basarab cel Bătrân, Laiotă, domn a Ţării Rom., fiul lui Dan II, 508, 533; pus domn de Şt. c. M., 61, 62; de partea Turcilor, 62, 117, 118; către Braşoveni, bate pe Ţepeluş, bătut de Şt. c. M. (1474), 62; ajută pe Turci contra lui Şt. c. M. la Vaslui şi Războeni, 63, 66, 68, 70, 101; alungat din domnie de Şt. c. M., 70, 118; domnia, 119—121; înlocuit, 119; incursiuni în Ţara Rom., 121; reşedinţa lui, 374.
Basarab cel Tânăr, Ţepeluş, domn al Ţării Rom., pribeag în Trans., sprijinit de Unguri contra lui Laiotă, bătut, se retrage în Ardeal, 62; pus domn de Şt. c. M., 70; trece de partea Turcilor, 70, 117; raport. cu Turcii, pradă în Moldova cu ei, bătut la Râmnic, 71; pradă în Ardeal cu Turcii, bătuţi, 71; susţinut de Craioveşti, revine în scaun, 71; pretendent, 119; alungă pe Laiotă, 121; domnia, 121—123; cu Ali-beg şi Skender-beg, 121—122; bătut de Şt. c. M., 122; moartea lui, 123; familia, 123; după unii, tatăl lui Neagoe Basarab, 150, 679; reşedinţa lui, 374; confirmări, scutiri, 380, 477; despre banii roşii, 555; passim.
Basarab, fiul lui Dan, pus domn (1442) în Ţara Rom. de Iancu de Huniedoara, 9.
Basarab I, Intemeietorul, domn al Ţării Rom., 370, 422, 434, 530; titlul lui, 353; fiul lui Tihomir, 369; a avut dregători, 377; stăpân al cetăţi Severin, 436, 526; moare la Câmpulung, 439; oferă o despăgubire Ungurilor, 553; rudă cu ţarul Bulgarilor, 582; începe biserica Domnească, 618.
Basarab Nicolae, pretendent, fiul lui Barbu «Nagorae» din Ţara Rom., 222.
Basarabia, ţara lui Basarab, 346.
Basarabii, dinastia, 163, 346, 369, 674.
Basarab Voevod, pretendent, lângă Sighişoara (1459), 45.
Basta Gheorghe, general imperial, 279, 281, 284, 301; boerii moldoveni apelează la el, 254; ajută pe nobilii unguri contra lui Mihai Viteazul, 288—290; relaţiile cu Mihai Viteazul după Mirăslău, 291; arestat de Unguri la Cluj, 292; părăseşte Ardealul, 292; întâlnirea cu Mihai, 294; asasinarea lui Mihai Viteazul, 297—298.
Başco, rumân, 472.
Başeu, loc la, 492.
baştină, semnificaţia, 474.
Báthory Andrei, cardinal, ales principe al Ardealului, devotat Polonilor, 278; cere lui Mihai Viteazul reînnoirea tratatului, 278; fuge dela Şelimbăr, 280; urmărit de Secui, omorît de păstori, 281; înmormântarea la Alba-Iulia, 282; pictorul capului lui, 647.
Báthory Christofor, fratele lui Ştefan Báthory, 326; principe al Ardealului, 334.
Báthory Sigismund, principe al Ardealului, fiul lui Christofor B., 251, 252, 334, 604, 606, 608; detronează pe Aron Vodă, 252; sprijină pe Mihai Viteazul la Constantinopol, 254; în liga contra Turcilor, 262; condiţiile tratatului cu Mihai Viteazul, titlul lui, 266; în ajutorul lui Mihai contra Turcilor, 269; întoarcerea în Ardeal, 272; cedează Ardealul Imperialilor, revenirea, 275—276; renunţă din nou la tron, 276—278; fugar la Ieremia Movilă, 285; încercare de restabilire

www.dacoromanica.ro

în Ardeal, 291; stăpân iarăşi în Ardeal, 292; retragerea dela Goroslău, fuga în Moldova, 294; cu ajutor dela Ieremia Movilă, cu Turcii, contra lui Mihai şi Basta, 294; confirmă pe Ioan dela Prislop mitropolit al Românilor, 327; povestea luptelor cu Turcii, 607—608.

Báthory Ştefan, comite, bate pe Laiotă, 119; scrie Braşovenilor, 121.

Báthory Ştefan, bătut de răsculaţi (1514), cere ajutor voevodului Ardealului, 312, 313.

Báthory Ştefan, palatin, susţine pe Ferdinand de Austria la tronul Ungariei, 330.

Báthory Ştefan, principe al Ardealului, ales rege al Poloniei (1575), 238, 241, 317, 326, 334, 647; decapitează pe Nicoară Potcoavă la Liov, 238; moartea lui, 238.

Batthyányi, muzeul din Alba Iulia, icoană, 653.

Bădeşzii, sat al m-rii Cozia, 124.

Bădica, comisul, fiu nelegitim al lui Radu cel Mare, 132, 157; împotriva lui Radu dela Afumaţi, 159; pus domn, scrie Braşovenilor, 159.

«*băi*» de aur, în Ardeal, 576.

Băicenii, sat pe Siret, donat de Şt. c. M., m-rii Neamţ, 93.

Băileşti, sat, 388.

Bălan, confirm. de proprietate, 440.

Bălăneşti (Neamţ), strana bis. din, 672.

Bălcescu Nic., asupra rumâniei, 304.

Bălceşti, moşie, hotarnica, 493.

Băleştii, sat, fost în jud. Jaleşului, 398.

Bălgrad, Alba Iulia, *cetatea*, 327, 418, 436, 533; *mitropolia*, titlul, 326; v. Alba Iulia.

Bălineşti, sat, jud. Dorohoi, 105; *biserica* ridicată de Tăut log., 105, 634, 637.

Bălteni, sat, Vlad Dracul decapitat la, 11; rumânii din, 304, 361.

Bălţatul, logofăt, cumnat cu Bogdan Lăpuşneanu, sprijină pe pretendentul Creţul, 238.

Bălţaţi, sat, 506.

Bălţi, ocină din, 591.

Bănăţeni, nume provincial al Românilor, 345.

Băneşti, sat, 405.

bănişori, bani de judeţ, slugi băneşti, subalterni ai marelui ban în Ţara Rom., 379, 488, 505.

Bărăgan, regiune, nume de orig. turcă, 348, 404.

Bărbat, voevod, circulaţia monetară pe vremea lui, 553; veniturile lui 573.

Bărcan, vistiernic, în sfatul lui Mihai Viteazul din Ardeal, 282.

Băsărăbeasa, în jud. Huniedoara, bis. de lemn, 613.

Băsceni, Vlasie din, 360.

Bâcovăţ, pod peste, în 1420, 551.

bâlciu, orig. cuvântului, 428.

Bâlea, voevod, ctitoria sa din Criscior, 320.

Bărgăiani, sat donat lui Ion Urecle, 407.

Bârgău, Sava Mâzgă pretentent moldovean proclamat domn acolo, 200; drumul prin pasul, 552.

Bârlad, târg, ars de Tătari (1440), 21; tabăra Turcilor acolo şi prădăciuni (1473), 62; *vama*, 85, 451—452, 573; reşedinţă domnească la, 376, *oraş*, 407, 409; *judeţul*, menţ. doc., orig. numelui, dispariţia, 409; *ocolul*, 409, 452, 464; vechimea târgului, menţ. doc., 452; în posesia lui Ştefan Voevod (1435), 452; catastihul şoltuzului din 461; pecetea târgului, 461; drum prin, 552; şoltuzul de, 467; *râul*, valea, 63, 85, 407, 408.

Bârlă, boier din Hârlău, 450.

Bârnova, 410.

Bârsa, Ţara, ţinut, 279; prădată de Turci, 7, 124; prădată de oastea lui

www.dacoromanica.ro

Vlad Ţepeş, 45; Mihai Viteazul aci, 291; Cav. Teutoni aşezaţi aci, 534, 575.
Bârsa, apa, 173.
Bârsanii, nume regional al Românilor, 346.
Bârsăşti, sat, 566.
Bârsău, sat donat de regele Albert fraţilor Iancu şi Ioan de Huniedoara (1440), 39; biserica din, 320.
Bârseşti, Preda log. din, 473.
Bâsca, lunca ei, 471.
Beala, sat, în jud. Mehedinţi, 399; scutiri, 511, 566.
Beatrice de Neapole, regina Ungariei, 68, 71.
Beauri Jacques, valon, asasinează pe Mihai Viteazul, 298.
Beiuş, 292.
Bejan Gheuca, boier, 493.
Bekeş Gaspar, român din ţin. Caraş-Severinului, 317; în solie la Maximilian II, 317; încearcă să ia Voevodatul Transilvaniei, învins în 2 lupte, 317; colaborator apoi al lui Şt. Báthory, 317; contra lui Ştefan Báthory, stăpân al cetăţii Făgăraşului, 334.
Bela III, rege al Ungariei, venitul ocnelor ardelene sub, 575.
Bela IV, rege al Ungariei, 4, 414.
beleag, locul de concentrare al armatei în caz de război, 507.
Belgrad, Beograd, cetatea, lupte între Turci şi Iancu de Huniedoara, 39, 41; apărat de Szilagy şi nepotu-său Ladislau, 41; cucerit de Turci, 143; sangiacul de — ajută pe Radu dela Afumaţi, 160.
Beloizvor, sat iertat de dări, 577.
Beltkewk, v. Drăgffy B.
Bender, cetate, 240; begul din, 238; originea numelui, 453; cetatea ridicată de Turci, 524.
Bender-Abbas, oraş la golful Persic, 454.
Bender Schachpur, oraş la golful Persic, 454.
Benea, sat, 607.
Bendorf, sat în ţin. Sibiului, prădat de Vlad Ţepeş, 45.
Benkner Hans, fabricant de hârtie la Braşov, 545; jude al Braşovului, 591; învoiala cu Coresi p. tipărituri, 600; sprijine tipărirea de cărţi religioase pentru Români, 603.
Bercelui, balta, 465.
Berchişeşti, sat la Miletin, 646.
Bereg, comitat, posesiunile lui G. Brancovici în, 40; sub ascultarea bis. a m-rii, din Peri, 320.
berării, la Baia şi Suceava, 544.
berbânţe, berbenite, de miere, 365, 550, 562.
Beresteani, sat, 544.
Berheciu, sat în jud. Tecuciu, 413.
Berindei, pretendent adus de Mateiaş Corvin în Moldova, 56.
Bernard, săbier din Bistriţa, 545.
Berthier, secretar francez al lui Petru Cercel, 230.
beşlii, sârbi, lefegii, 509.
Beti Ghirei, sultan, săgetat, 137.
Bezdead, românii din, 478.
Biblia, prima trad. în ungureşte la Trotuş, 455.
bibliografie, 14—15, 31, 43, 51, 115—116, 126, 133, 144, 155—156, 169—170, 192—193, 206, 215, 235—236, 248—249, 257, 307—308, 335, 341, 352, 376, 396, 425, 467—468, 485, 502, 538—539, 579—580, 608—610, 686—688.
Biblioteca Naţională, din München, evangheliarul dela Hotin, 680; — din Paris, 431.
Bicaz, mârzac tătar prins de vornicul Cărăbăţ, 140.
Bielski Martin, cronicar polon, 515; despre lupta dela Obertyn, 176.
Biertan, scaun săsesc în Transilvania, 414.
Bihor, comitat, 316, 414; posesiunile lui G. Brancovici, 40; pustiit de răs-

www.dacoromanica.ro

culaţi (1514) cu popa Laurenţiu, 312; întinderea, 417; cetăţi, oraşe, târguri, 417; vechimea şi originea numelui, 417—418.
Bălăi, vornic, trădează pe Ion Vodă cel Viteaz la Cahul, 213.
Bilău, ceaşnic al Doamnei, 395.
Binţinţi, în Ardeal, 399.
bir, birarii, 199, 261, 365, 423, 498, 560, 565, 577.
birărie, 498.
Birtoc, v. Drágffy B.
Bisericani, m-re, 507, pravila dela, 490; călugării dela, 497.
biserici, zidite de Şt. c. M., 98—102; bis. *Albă* din Baia, 102; — *mitropoliei* din Târgovişte, zidită de Neagoe Basarab, 153; — *episcopie* din Roman refăcută de P. Rareş, 182; fig., 185; — *Domnească* dela Tg. Frumos, 187; — *Albă* în Buc., 260; — *Domnească* dela Curtea de Argeş, 353, 368, 636, 673; vechimea, 616; tip constantinopolitan, 624; — *Neagră*, din Braşov, fig., 437; — *Domnească* din Târgovişte, ctitoria lui Petru Cercel, tip constantinopolitan, 618; — *moldovene*, 624—633.
Bistreţ, balta, în fostul judeţ de Baltă, 399; *vadul*, *slobozia*, 511.
Bistriţa, m-re din Moldova, 400, 447, 451; letopiseţul, 21; danii primite: moşii, ţigani, 28, 29, 108, 284, 475, 482, 483, 497; ctitorie a lui Alex. c. Bun, 89; Şt. c. M. adaugă biserica şi un paraclis, 93; morminte acolo, 108; refăcută de P. Rareş, 178, 182; bis. m-rii zidită de Alex. Lăpuşneanu, 203; fig., 203; reşedinţă domnească, 375; clopotul cel mic, 548; pictura paraclisului, 637; icoane vechi, 652; *letopiseţul* zis dela, 20, 21, 53, 532, 587, 597.
Bistriţa, m-re, jud. Vâlcea, ctitorie a Craioveştilor, 147; mormântul lui Ţepeluş acolo, 123; danii, 125, 304, 563; fig., 147; dărâmată, 147; act dela Barbu Craiovescu, 163; mormântul lui Moise Vodă, 164; o biserică a ei într'o peşteră, 613; numele meşterului, 633, 647; epitrahil dela 661; rucaviţe şi zavesă dela, 662; o reproduce un chivot, 679.
Bistriţa, râu în jud. Gorj, 398.
Bistriţa, oraş, cetate în Transilvania, 252, 291, 543, 545; oraşul şi districtul cu 20 sate donate lui Iancu de Huniedoara (1453), 39; legăturile comerciale cu Moldova, 87, 204, 540, 545, 632, 633, 682; plăteşte 1000 fl. aur lui Ştefăniţă, 143; cedată lui P. Rareş, 172; refuză pârcălab moldovean, 173; atacată 181; se răscoală contra lui Mihai Viteazul, 289; judeţul şi pârgarii, 322; coloniştii dela, 374, 410; majorit. populaţiei Saşii, 458, 553; birăul din, 483; era cetate la 1241, 534; drumul prin, 552; *comitat*, *regiunea*, 414, 443; în timpul revoluţiei din 1514, 313; sub ascultarea m-rii din Peri, 320; sub ascultarea episcop. Vadului, 324; originea numelui, alipită universităţii Saşilor, 417.
Bistriţeni, orăşeni din Bistriţa ardeleană, 545; scrisori dela P. Rareş, 171, 173; scrisori dela Lăpuşneanu, 196, 205; meşteri constructori, 241; confirmare de privilegii, 359; scris. dela Bogdan III, 575.
Bitinia, 413.
Bitolia, oraş aromân, 340.
bizantin, stilul, în forma, împărţirea, tehnica şi decoraţia interioară a bisericilor, 616, 624; tip *constantinopolitan*: caracteristice, 618, 621; tip *sârbesc*: caracteristice, 619; tip *atonit*: caracteristice, 619, 621.
Bizanţ, = Constantinopol, Bizantinii, 2, 428, 490; influenţe din, 382, 384, 386, 636, 649, 655.
Bizone, oraş antic, 431.

www.dacoromanica.ro

Blaj, fratele stol. Domocuş, 456.
Blandrata George, medicul lui Lăpuşneanu, 197; şi al lui Ioan Sigismund, 334.
Blatniţa, în jud. de Balta, 399.
blănuri, 548.
blestem, carte de, 441.
Blidari, sat în jud. R.-Sărat, 543.
Blidereni, sat în jud. Trotuş, 406.
Bliume Hanăş, din Braşov, 458.
Boacăş Anton, şoltuz din Tecuci (1661), 456.
Boba, fiica lui Radu c. Mare, 132.
Bobâlna, deal, consfătuirea răsculaţilor (1437), 310.
babou, postav ordinar, importat în ţările române, 86, 547.
Bochetor, conducător tătar, cuprinde cetatea Sânzieni, 534.
Bodeştii, sat, 488.
Bodrog, comitat, 38.
Boemia, 76; ciumă în, 42; monete în 556; v. Cehia.
Bog, fratele lui Ivan Voevod de Beiuş, 417.
bogasii, 547.
Bogata românească, — *ungurească*, sate ale episc. Vadului, 325.
Bogdan cel Chior, Bogdan-Vlad, domn al Moldovei, fiul lui Şt. c. M., 83, 88, 101, 105, 368, 384; restitue Pocuţia Polonilor, 84, 134, 174; moartea, 107, 138; fig. 135; urmaşul lui Şt. c. M., 112; conflict cu Radu c. Mare, 129; domn, planuri de căsătorie, 134, 136, 149; pradă în Polonia, 136; mediaţia lui Vladislav, 137; lupte contra Tătarilor, 137; raport. cu Ungurii, 138; raport. cu Ţara Rom., 138; lupte cu pretendenţi, 138; raport. cu Turcii, 138; familia, 138; ctitorii, 139; morm. lui, 139; menţ. doc., 142; sprijine pe Mircea contra lui Neagoe, 151; are fiu nelegitim pe Alex. Cornea, 139; către Bistriţeni p. aur. 575; face acoperământul de mormânt, al lui Ştefan c. M., 666; chipul lui pe o perdea de biserică, 664.
Bogdan, fiul lui Aron Vodă, 252.
Bogdan, fiul lui Iancu Sasul cu Maria, 240; numit domn în locul lui Mihai Viteazul, 263; fuge dela Rusciuc, 264.
Bogdan, fiul lui Ieremia Movilă cu Elisaveta, 257.
Bogdan, fiul lui Lăpuşneanu, domn, 205; tratat, legături de rudenie cu Polonii, 207; mazilit, 208; la Moscova, 208; menţ. doc., 209.
Bogdan, fiul lui Nicolae, confirmat cneaz, p. vitejie peste satele Măgoaia, Rechita şi Strâmtura, 315.
Bogdan, fiul lui P. Rareş cu Maria doamna, 189; mormântul lui, 186.
Bogdan-ili = Moldova, 350.
Bogdan Intemeietorul Moldovei, 91, 369, 377, 422, 453, 470, 628.
Bogdan, vornicul, căsătorit cu sora lui Radu cel Mare, 125, 130, 149—150.
Bogdan II, domn al Moldovei, tatăl lui Ştefan cel Mare, fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun, ocupă domnia (1449) cu ajutor dela Iancu de Huniedoara, 25; lupte cu Alexăndrel, 25; biruinţa şi ungerea ca domn la Suceava, 25; omorît la Răuseni de Petru Aron, 25, 28; înţelegerea cu Buczacki, 25—26; legământul faţă de Iancu de Huniedoara, 26 42; se retrage în codrii Vasluiului din faţa lui Alexăndrel, 26; atacă şi bate pe Alexăndrel la Crasna, 26 —27; înmormântat la Răuseni, 28; scutiri mănăstirii Moldoviţa pentru casele din Suceava, 457; monete, fig., 557; passim.
Bogdăneşti, pe Prut, Petru Şchiopul bate pe Cazaci, 241.
Bogos, 494.
Boguş, boier, 465.

www.dacoromanica.ro

Bohotin, braniştea domnească, 29, 93. 364, 492; o parte din ea închinată de Alexăndrel mănăstirii Neamţ, 29; prisacă donată mănăstirii Neamţ de Ştefan cel Mare, 93.
Boian, sat, lupta la, 221.
boieresc, clacă, 476.
boieri, clasă socială: numele, puterea lor, 470—476; locuitori ai oraşelor, 484; plăteau birul, scutiţi de podvoade, 577; *mehedinţeni* ucid la Glogova pe Basarab cel Tânăr, 123; pribegi în Polonia, 142; ucişi la Liov, ucişi de Lăpuşneanu, 200; ucişi de Mircea Ciobanul, 219.
Boldorogeşti, sat, 498.
Boldur, vornic, în Moldova, birue la Lenţeşti un detaşament Polon ce venia în ajutor Regelui (1497), 80, 358, 381; atacă Chilia şi Cetatea Albă (1500), 83.
Bolintinul, mănăstire, donaţie dela Aldea, 7.
Bolohov, câmpia, la hotar între Moldova şi Polonia, 18.
Boloşina, jupaniţa, 652.
Bolota, lupta între Iancu Sasul şi Lungul cu Lăpuşnenii, 240.
Bolotestii, sat, 446.
Bolzano, capela Franciscanilor, 246, 654.
Bonfinius, cronicar al lui Mateiaş Corvin, despre Ştefan cel Mare, 57, 114, 607.
Borcea, din Săbiceu, megiaşii lui, 360.
Borduşani, 564.
Boreşti, 505.
Borhineşti, sat al mănăstirii Moldoviţa, scutit de dări, 96.
Borileşti, sat donat de Ştefan cel Mare mănăstirii Tazlăul, 93.
Boris Gudunov, în legăt. cu Mihai Viteazul, 287.
Borşa, râul, valea, dăruită lui Radu cel Mare, 129.
Borzeşti, pe Trotuş, biserica zidită de Ştefan cel Mare şi fiul său Alexandru, 100—101, 630; semne lapidare, 632.
Bosfor, 10, 413.
Bosna, râul, 407.
Bosnia, 315, 337, 339, 385.
Boşar, domeniu în Banat, donat fraţilor Iancu şi Ioan de Huniedoara, 39.
bote, poloboace de vin, 365.
Botna cu ezărele, confirmată de Alexăndrel mănăstirii Bistriţa, 97.
Botoşani, târg, 21, 390; Polonii îl ard 136; biserici zidite acolo de Elena Rareş, 188; menţ. doc. 447; veniturile târgului aparţineau doamnelor, 447; pecetea, 461; *judeţul*, 398, 418; înfiinţarea sa, 411.
Bozianu Calotă, spătar, ban, boier al lui Mihai Viteazul, care în lupta cu Turcii la Târgovişte, 301.
Braga Voevod (= Vlad Vintilă), 165.
Brainţi, sat în Moldova, 399.
Bran, cetatea, 269, 517, 551; luată în stăpânire de Sigismund dela Dan II, 4; castelanii din, 117, 124; asediată de armata lui Moise-Vodă, 164; ridicată de Cav. Teutoni, 534; *vama* dela, 442, 573; *trecătoarea*, 9, 371; drum pe la, 572.
Bran, postelnic din Polovragi, 506.
Brancovici George, despotul Serbiei, prinde şi închide pe Iancu de Huniedoara, 12, 40; eliberează pe Iancu, represaliii din partea acestuia, 40; posesiuni în Ardeal, 40.
Brancovici Ioan, despotul Serbiei, tatăl Despinei-Miliţa, 155; tatăl Caterinei-Elena, soţia lui Petru Rareş, 188.
Brancovici Ioan, lefegiu sârb, 509.
Brandenburg, electorul de, 181.
braniste, domnească, 363, 387; mănăstirească, 364.
Braniştea, sat, 364.

www.dacoromanica.ro

Braşov, cetate, oraş, monetăria dată Cav. Teutoni, 4; prădări, 8, 45, 57, 172, 173, v. Turcii; relaţiile comerciale cu ţările române, 86, 87, 541, 547, 632, 677, 683; pribegi moldoveni la, 142; familia lui Mihnea cel Rău la, 149; judeţul şi pârgarii, 163, 496; fugari din Ţara Rom. acolo, 217, 219; vestea morţii lui Mircea Ciobanul, 219; răscoală contra lui Mihai Viteazul, 287; Bulgarii din, 392; drumul comercial spre, 403, 552; Biserica Neagră din, fig., 437; vechimea, 436; în suburbia Şchei, Români, 458; tipăreşte Coresi acolo, 491; cetate la 1241, 534; înfiinţarea primei fabrici de hârtie (1546), 545; privilegii comerciale, 554, 571, 573, v. Braşoveni; tipografie la, 608; *comitatul*, scaun săsesc, orig. numelui 418; passim.

Braşoveni, privilegii dela domnii din ţările române, 3, 7, 14, 19, 22, fig., 24, 45, 86, 87, 355, 357, 374, 380, 421, 435, 439, 460, 547 571, 574, 590; ştiri despre lupta dela Cossovo, 12; prigoniţi în Moldova, 20—21; relaţii, 4, 6, 8, 11; corespondenţă cu domnii români, 45, 117, 118, 120, 122, 124, 151, 159, 160, 161, 390, 392, 555, 556; către Sibieni despre uciderea unor boieri, 148; înfrânţi la Feldioara, recunosc pe Szapolyay, 173; daruri lui Petru Rareş, 181; ciocniri cu armata lui Mihai Viteazul, 291.

Brateş, lac, 544.

Bratilov, lângă Baia-de-Aramă, exploatare de aramă, 542, 575.

Bratislava, 292, 331; moartea lui Nicolae Olahul, la, 316.

Bratu, comisul, 233.

Bratul, judeţ al Tg.-Jiului, 440, 460.

brazda în cap, jurământ cu, 493.

Brădetul, schit, 652.

Brăila, oraş, ars de Ştefan cel Mare, 60; arderea, 117; boierii din, 122; cedat de Radu Paisie Turcilor, 166; boierii moldoveni ies înaintea lui Petru Rareş, 180; *judeţul*, 71; orig. numelui, 403; menţ. doc., 404; *cetatea*, refacerea zidurilor, 269; recucerită de Mihai, 272; cuprinsă de paharnicul Manta, 263; Muntenii ajută pe Lăpuşneanu să intre în Moldova, 200; asediată de Ion-Vodă Viteazul, 212; construită de Turci, 529; *vama* dela, 436, 571, 572, 524; passim.

branişte, 363, 364.

Brătieştii, sat pe Siret, 500.

brâie ferecate, 548.

Brâncovenii, moşie dăruită Bistriţei, 147.

bresle de meşteşugari, compunerea şi org. lor, 546; patronul breslei, 546; îndatoriri militare, 547; breasla zugravilor, 646.

Breţc, 68, 552.

Briţcani, ocină din, 591.

Broos, v. Orăştie.

brudina, dare, 452.

Brudur Duma, boier al lui Ştefan cel Mare, 408.

Brusa, mazilirea şi turcirea lui Iliaş Rareş, 191.

Brutti Bartolomeu, adus în Moldova de Iancu Sasul, făcut postelnic, creditor al domnului, 240; păstrat între boieri de Petru Şchiopul, 241; ucis de Aron-Vodă, 250.

Bucov, târg, 403; 441, 573; tabăra lui Mihai Viteazul contra Polonilor, 291.

Bucovăţ, sat, năpăstuit de un turc, 499; *m-rea*, 261, 621.

Bucovina, numele unei regiuni din Moldova, dată de Austriaci, semnificaţia, 350.

Bucureşti, oraş, cetate, muzeul municipal, hrisov, fig., 5, cetate de scaun a lui Radu cel Frumos, 61;

www.dacoromanica.ro

cucerit de Ştefan cel Mare, 61; Ţepeş ucis lângă, 119; luptele la, 150, 162; ocupat de Vintilă (1574), 212; capetele lui Vintilă şi Ion-Vodă cel Viteaz ţintuite pe poarta curţii domneşti, 214; sosirea lui Petru Cercel, 229; ocupat de Ştefan Răzvan, 269; prădat de Tătari, 272; biserica Mihai-Vodă, fig., 303; Castrum fluvii Dombovicha (1460), 441—442; vechimea ca reşed. domnească, menţ. doc., 374, 441; pecetea, 461; cetate de pământ, vechimea şi orig. ei după Luccari, 517, 529, 532—533; Turcii ridică întărituri la m-rea Radu-Vodă (1595), 533; drumul prin, 551; Turci ucişi în, 588; passim.

Bucureştii, sat, dăruit m-rii Voroneţ de Bogdan III, 140.

Buczacz, cetate arsă de Şt. c. M. (1498), 81.

Buczacki Ditrih, Buciaţskii, staroste al Podoliei şi castelan al Cameniţei, ajută pe Roman II contra lui Ştefan 21; înţelegerea cu Bogdan II, 25; comandă Poloni cu Alexăndrel la Crasna, 26.

Buda, m-re, v. Aninoasa, 233.

Buda, Vlad Ţepeş închis acolo, 49; postav de, 86, 547; trimis al Sibienilor la, 125; solia lui Radu c. M., 128; ştirea morţii lui la, 133; ocupată de Turci, 168; Soliman intră în, 181; exped. p. cucerirea ei, 181; asediată şi cucerită de Turci, 331, 332; în stăpânirea lui Szapolyay, 331; asediată de Ferdinand de Austria, 332; drumul dela, 552; meşteri dela, 683; passim.

Budha, legenda lui, 696.

Bugeac, anexat de Turci, 179; Turcii bătuţi de Ion Vodă c. Viteaz în, 212.

Buhuş, boier, danii dela Miron Barnovski, 364.

Buia, familie de Români Macedoneni, 340; Mercuriu, căpitan (1495—1562), 340.

Bulgaria, paşalâc, originea numelui, 158, 350; după supunere, 582.

Bulgarii, refugiaţi în Ţ.-Rom., 11; infl. primite de Români prin ei, 384, 386, 387, 649; colonie la Braşov, 392, 459; categorii de boieri la, 470.

Bureştii, zis şi Fundul, sat pe Siret, în ocolul târgului Bacău, 464.

Burnas, 348.

Burueni, sat, donat de reg. Albert fraţilor Iancu şi Ioan de Huniedoara, 38.

butnari, breasla «de Mărăţăi», 507.

Butuceni, sat în Basarabia, 524.

Buzău, judeţul, 71, 233, 398; boierii din, 122; locuitorii ridică domn pe Dragomir Călugărul, 157; ţărnii din, atacă un detaşament de Turci, 269; orig, numelui, menţ. doc., 404; *episcopia*, înfiinţarea, 130, eparhia delimitată, 169; *oraşul*, prădat de Tătari, 272; reşed. domnească, 374; călăraşi acolo, 510; cetate de pământ, 529; întăritură în calea Moldovenilor şi Tătarilor, 533; drum prin 551, 572; *vamă* la, 573; *pasul*, 279; *râu*, valea, 291, 403, 542.

buzduganul, insemn al domniei, 367.

Buzea Radu, tatăl fraţilor Buzeşti, 300.

Buzeştii, fraţii, sosiţi la Buc. din Oltenia, 263, au misiunea să împiedece unirea Turcilor cu Tătarii, 263; conduc armata din Oltenia la Sibiu, 279; trec de partea lui Simion Movilă, 292; alungă pe Simion Movilă, 297; importanţa lor în domnia lui Mihai Viteazul, 300; cumpără moşii multe, 306; danii dela Const. Şerban, 364; amănunte despre ei, 588; ctitori la m-rea Căluiul, 647; *Preda Buzescu*, în solie la Aron Vodă, 262; scapă pe Mihai Viteazul dela moarte,

www.dacoromanica.ro

275; bate pe Turcii năvăliți în Oltenia, 292; colaborator de seamă al lui Mihai Viteazul, 300; *Radu Buzescu*, clucerul, în solie la Sig. Báthory, 262; pune lespede cu inscripție pe capul lui Mihai Viteazul la m-rea Dealul, 298; colaborator dea seamă al lui Mihai Viteazul, 300; sate cumpărate de el, 306; *Stroe Buzescu*, stolnic, scapă pe Mihai Viteazul dela moarte, 275; colaborator de seamă al lui Mihai Viteazu, 300.

Byrckes, apa, 323.

Caesar, 354.

Caffa, cetate genoveză în Crimeia, 323, 434; cucerită de Turci (1475), 67.

Cahul, bătălia dela, 208, 212—213; *județ*, 454.

cai de olac, 496, 467; — de export, 550.

Calafat, așezare veche, orig. numelui, menț. doc., 436; *vama*, 550, 572; donată m-rii Tismana, 436; drum la, 552.

Caliacra, poses. a patriarh. de Constantinopol, reședință a lui Dobrotici, 431.

Calist, al Romanului, 483.

Callatis (Mangalia), 432.

Callimah Buonaccorsi, preceptor italian în Polonia, 76.

Caloian, rumân orășean, 484.

Calomfirescu Radu, căpitan al lui Mihai Viteazul, 301; ucis de Mihai, 595.

Calotă, boier, omorît la 1568, 224.

Calotă, mare vornic, 474.

Calvin, 605.

Calvini, sat, 532.

calvinismul, recunoscut și organizat în Transilvania, 334.

camelot, 547.

Camenița, cetate, 30, 286, 449, 506; atacată de Bogdan III, 136; Armeni la, 456; drumul spre, 552.

camhă, 26, 547.

Cantacuzini sau *Postelnicești*, urmașii lui Const. Cantacuzino Postelnicul, 393.

Cantacuzino Ion, cronicar bizantin, 346.

Cantacuzino Mihail = Șeitanoglu, înrudirea cu Chiajna, 222; urmărește detronarea și exilarea lui Petru cel Tânăr și a Chiajnei, 222—223; moartea lui, 223.

Cantemir Dim., 387, 411, 448; Domn al Moldovei, 510, 541; despre boerii, 393; despre judecăți, 441.

Caplea, fiica lui Vlad Călugărul, 125; căsătorită cu Bogdan, 130; soră cu Vlad V, 149.

cap legat, 569; cap pentru cap, 500.

Cappadocia, 516.

Caracal, sat, menț. doc., 440; pârcălabii de, 480; călărași acolo, 510.

Caransebeș, district, 325.

Caraș, comitat, 414; așezarea, orig. numelui, 420; *râu*, 420.

Carei, drum dela, 552.

Carignano Giovanni di, harta lui (1320), 449.

Carol cel Mare, 354.

Carol Quintul, 172, 330; dă o diplomă lui Despot, 196; lupta contra Turcilor, 333.

Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei, 371, 530; lupta cu Românii la Posada, 470, 553; scutiri de dări, 578.

Carpați, munți, 154, 329, 346, 348, 356, 491, 538, 641; dincoace de, 32, 40; passim.

Carrum portus, oraș antic între Callatis și Tirizis, dispărut, 432.

Castaldo Ioan, general imperial în Transilvania, 191; sprijine un complot al boierilor contra lui Ștefan Rareș, 192; primește Transilvania dela Isabella (1556), 333; ucide pe Martinuzzi, 333.

www.dacoromanica.ro

Castamonitu, m-re la Athos, danie dela P. Rareş, 188.
Caşin, scaun secuesc contopit în Ciuc, 414, 417; regiune, 456.
Caşovia, 292; pribegia lui Petru Şchiopul, 245; întrevederea lui Mihai Viteazul cu Basta, 294.
Catavolinos, Grec, tras în ţeapă de Vlad Ţepeş, 46.
catechisme luterane, 592, 601, 602.
Caterina, fiica lui Podjebrad, soţie lui Mateiaş Corvin, 42.
Caterina, împărăteasa Rusiei, 221.
catolici, în Ţara Rom., 371.
catifea, importată în ţările române, varietăţi, 547.
Cattaro, 568.
Caucazi, m-ţii, 419.
Cavalerii Teutoni, privil. acordat lor, 571; expulsarea, 575; diploma lor, 576; v. Teutoni.
Cavarna, stăpânită de Balica, 431.
Cazacii, chemaţi de Ion Vodă Viteazul contra Turcilor, 210; atacă Cetatea Albă, 212; la Roşcani, 214; ucişi de Turci, 214; sprijinesc pretendenţi la tronul Moldovei, 238; năvălesc în Moldova, bătuţi la Bogdăneşti, 241; ajută pe Petru Cazacul, 251; în armata lui Aron Vodă, trec în Dobrogea, 252; lefegii în oastea lui Mihai Viteazul, 268, 509; în oastea lui Zamoyski, 290; prizonieri la Turci, 306.
Cazaclii, negustori, 550.
Cazimir cel Mare, rege al Poloniei, 521.
Cazimir IV, cneaz al Lituaniei în înţelegere cu Ştefan Voevod (1445), 21; rege al Poloniei, recunoaşterea lui Petru II, 23; legăturile cu Petru Aron, 30; trimişii lui iau act de supunerea lui Şt. c. M., 55; înţelegerea cu Turcii contra lui Şt. c. M., 67; primeşte omagiu în persoană dela Şt. c. M., 74; fiii săi, 76; relaţiile cu Şt. c. M., 356, 359; passim.
Căiuţul cel Mare, 406.
călăraşi, breaslă militară şi fiscală în Ţara Rom., 506; atribuţii, împărţirea lor pe steaguri unde se aflau în Ţara Rom. şi Moldova în secolul XVII, 510; — de Ţarigrad, de Galaţi, de Hotin, 510.
Călăreţi, târg în majoritate aromân, 340.
Călieni, sat, 408.
Călin, fratele egumen. Stanciu, 322.
Călmăţui, râu, toponimic, 405, 407.
Călugăreni, localitate, lupta între Mihai Viteazul şi Turci la 1595, 267, 268; 589; passim.
Călugărenii dela Teleorman, de pe Neajlov, dăruit de Mircea cel Bătrân m-rii Glavacioc, 124—125.
Călugărenii lui Manea, sat cumpărat de Mihalcea banul, 306; — *lui Stoica*, sat cump. de Mihalcea banul, 306.
Căluiul, m-re în Romanaţi, ctitorie a fraţilor Buzeşti, 621; zugrăvită de Mina, 647.
cămara domnească, 390, 558.
cămăraş, boierie, 378, 390; — *de vistierie*, 384; — *de sulgiu*, 393.
cămărăşei, 390.
Cămârzan, armean, face danie m-rii Moldoviţa, 457.
Căneşti (Nănesti), sat, 408.
Căpăţineni, cetatea, 371.
Căpâlnea, aci s'a încheiat unirea între nobili, Secui şi Saşi (1437) contra ţăranilor, 311.
căpitan, subaltern al comitelui în Transilvania, 423.
Căpriana, m-re în Lăpuşna, atrib. lui Şt. c. M., 102; Eftimie stareţ la, 585.
Cărăbăţ Petrea, vornic, lupta cu Tătarii la Ciuhru, 140, 381.
Cărăreni, sat-slobozie, scutiri, 579.
căşăritul, 363; căşăria din Buzău, 563.
Cătălina, soţia lui Radu cel Mare, 133.
Cătăluiu, moara la, lângă Giurgiu, 439.

www.dacoromanica.ro

Cătlăbuga, luptă între Turci și Șt. c. M. (1483), 74.
Căţcău, sat, moara episc. Vadului, 325.
Căvăran Sebeș (= Caransebeș), 606.
Câbla clujană, 561.
căblărit, 561.
Câinenii, drumul, 551; *vama*, 572.
Câlnău, mare spătar, 111.
Câlniște, râu, 263.
Câmpul lui Dragoș, 93.
Câmpul Mierlei, v. Kossovopolje.
Câmpul Pânei, înfrângerea suferită de Turci cu Ţepeluș acolo, 71, 121.
Câmpulung (Muscel), oraș, biserica lui Negru-Vodă din, 354; m-rea într'un proces, 361; reședinţa domnească, 370, 371; Basarab moare aci, 371, 437; vechimea, întemeierea, 439; populaţia, 439, 454, 455; pecetea, 461; *cetatea*, menţ. doc., vechimea, 532; fabrică de hârtie la 1643, 546; *vama*, 571; biserica prim avea plan romanic, 616; passim.
Câmpulung (Bucovina), sat, târg, Lăpușneanu face un han în regiunea lui, 204; detașament din oastea lui Mihai spre Moldova, 286; «republică», menţ. doc., 448; drumul la, 552.
Cânepești, sat, 490.
Cârc, pârcălab, 505.
Cârje Luca, boier, cuvântarea lui, 142.
Cârligătura, ţinut, judeţ, 91, 557; orig. numelui, așezare, reședinţă, 411; loc și prisacă dăruite de Șt. c. M. m-rii Voroneţ, 93.
Cârlig Orbul, fugar, 166.
Cârnul = Nic. Milescu, 495.
Cârstina, fiica lui Radu cel Mare, 132.
Cârstina, fiica lui Radu Paisie, 169.
ceară, dijma din târgul Siretului dăruită m-rii Putna, 91; donată m-rii Neamţului, 93; din Tg.-Frumos dăruită m-rii Pobrota, 97.
ceașnic, al Doamnei, 34.
ceata, 471; — de subalterni ai marilor dregători, org. militare și fiscală, 506.
Cehia, Cehoslovacia, postav de, 86, 574; catifea importată în ţările române, 547.
Celebi, pretendent turc, 7.
Celei, 453.
Celestin, argintar, furnizor lui Neagoe Basarab, 678, 683.
Cenad, cetate, 419; ocupată de răsculaţi la 1514, 312; *comitat*, 414; orig. numelui, așezarea, 419.
Ceptura, lupte de avangardă între Poloni și Mihai Viteazul la, 291.
«*Cerbul de aur*», locuinţa lui Mihai Viteazul la Viena, 292.
Ceremuș, 241.
Cereș, sat fost în jud. Jaleșului, 398.
Cernat, ploscar, 543; dăruit de Ștefan Voevod (1448), 407.
Cernăuţi, oraș, ciocnire între Poloni și Moldoveni (1497), 80; ars de Poloni, 136; pârcălabul de, 176; reședinţă domnească, 376; condus de staroste, 421, 500, 570; pod umblător pe Prut la, 551; drum prin, 552; *vama*, 85, 573, 574; menţ. doc., 449; *ţinutul*, 91, 365, 398, 411; orig. numelui, menţ. doc., 410—411.
Cernica din Făgăraș, boier pribeag la Brașov, fugise cu turme de ale lui Vladislav II, 14.
Cetatea Albă, cetate, 29, 517; passim; atacată de Turci, 2, 123; cucerită de Turci, 72; retragerea și moartea lui Alexăndrel după înfrâng. dela Movile, 29; însemnătatea ei economică și militară pentru Moldova, 41, 55—56; Șt. c. M. încearcă recucerirea ei, 73; atacată de Moldoveni, 83, 178; *vama*, 84, 429, 573; pârcălabi acolo, 109, 416, 598; Despot visa recucerirea ei, 198; Ion Vodă Viteazul cu Cazacii o atacă, 212; fig., 428, 518; fig., 431; fig., 432; fig., 433; fig., 434; fig., 514; fig., 515; fig., 516; turnuri de apărare, fig., 520; în stăpânirea Moldovei,

www.dacoromanica.ro

reşedinţa episcopului Iosif, 429; Armeni acolo, 457; negustori Greci, 457; vechimea ei, 519; în stăp. Moldovei sub Roman (1391—1394), 519—520; reparată cu ajutorul lui Vitold după asediul turcesc, 520; alte reparaţii şi adaose, 520; cucerită de Turci (1484), 520; drum la, 552; moaştele Sf. Ioan cel Nou, 583, 628; *judeţul*, 398, 413; passim.

Cetatea Dâmboviţei, biserică săpată în stâncă, 613.

Cetatea de Baltă, în comitatul Târnavei, 75; asediată de Turci (1438), 9; donată de Mateiaş Corvin lui Şt. c. M. împreună cu domeniul, 43, 75, 173, 418; proces pentru ea, 138; atacată de P. Rareş, 181; cerută de Şt. Rareş, 191; cerută şi obţinută de Lăpuşneanu, 195, 196; pârcălabul din, 196; sub ascultarea bis. a epis. Vadului, 324, 325.

Cetatea de Floci, la gura Ialomiţei prădată şi arsă de Şt. c. M., 60, 528; lupta între Turci şi oastea lui Mihai Viteazul, 262; aşezarea, întemeierea, pârcălabii de, 528.

Cetatea Neamţului, se supune lui Mihai Viteazul, 286; v. Neamţ.

Cetatea Nouă, Novograd, Roman, reşed. domnească, 375; v. Roman.

Cetăţenii din vale, cetatea, pe Dâmboviţa, 532.

cetăţile, în ţările române, 517—538; bibliografie referitoare, 538—539; — *Moldovei*, risipirea lor, 201; lucru la, 568.

Cetăţii, deal, în jud. Vâlcea, 162; în com. Calvini, ruinele unei vechi cetăţi medievale, 532.

Cetinei, valea, în Balcani, 338.

Cetinie, oraş, capitala fostului Muntenegru, de acolo vine Macarie cu tiparul în Ţara Rom., 132, 598.

Chendereş, ctitor la biserica din Sângeorz-Streiu, 318.

Cherepovici Elena, soţia lui Petru cel Tânăr, părăseşte pe Domn, are o fiică Tudoriţa, 223; înmorm. la Bârsău, 320; —*Margareta*, ctitoră la Bârsău şi înmorm. acolo, 320.

Cherson, 550.

Chesarie, episcop al Buzăului şi ctitor al m-rii Vintilă-Vodă, 165.

Chiajna, doamna, Mircioaia, fiica lui Petru Rareş, căsătorită cu Mircea Ciobanul, 164, 189, 219, 223, 600; danii la Dionisiu, 221; Petru cel Tânăr sub tutela ei, 221; în exil la Alep, 220; căsătoria fiicei sale cu Cantacuzino, 222; adversitatea cu Cantacuzinii, 222; reprez. pe un evangheliar, 679.

Chiajna, fiica lui Iancu Sasul cu Maria, 240.

Chiajna (Regina), fiica lui Ieremia Movilă cu Elisabeta, 257.

Chiev, meşteri argintari pentru Moldova dela, 683.

Chigheciu, Tigheciu, codrul, 414; *judeţul*, orig. numelui, menţ. doc., 414; Tătarii pradă la, 137; *pârîu*, 414.

Chilia, cetate, atacată de Dan II, 4; cedată de Petru II lui Iancu de Huniedoara, 23, 42, 49, 55; Bogdan II se obligă faţă de Iancu de H. să n'o atace, 26; în tratatul lui Petru Aron cu Polonii, 30; atacată de Turci, 48, 111, 123; cucerită de ei, 72, 520; atacată de Şt. c. M., 55, 524; cucerită de Şt. c. M., 56—57, 63, 520, 573; atacată de Moldoveni, 83, 179, 197, 212, 251; biserica din cetate ridicată de Şt. c. M., 102, 633; pârcălabii de, 109, 422; stăpânită de Munteni, 47; vechimea, orig. numelui, poses. a patriarh. de Constantinopol, comerţul cu grâu, aşezarea, 433; negustori greci acolo, 457, passim; — *Nouă*, construită de Şt. c. M., 433, 520; — *Veche*, aşezarea

www.dacoromanica.ro

ei, 433, 520; — *judeţul*, 398; orig. numelui, 413.
Chioar, cetate, ţinea de comitatul Solnocul de mijloc, 415, 416; sub comanda lui Leca aga, 283; predată de acesta Imperialilor, 301; districtul, 415.
Chios, insula, 196, 301; o familie Coresi acolo, 600.
Chioid, sat, orig. numelui, 360, 420.
Chiracola, Kiracola, vistier, 111, 457.
Chirilă, hânsărel, 511.
Chirtop, meşter, 633.
Chişinău, oraş, numele, 450; ocină din, 591.
Chitila, 404.
chivot, fig., 680, 681; dăruit de Neagoe Basarab la Dionisiu, 678.
Chochavia, Suceava, 646.
Chrisafina, fiica Mariei, doamna lui Iancu Sasul din prima căsătorie, 240.
Christofor, episcop în Geoagiul de sus, 325; mitropolit al Ardealului în locul lui Eftimie, 326.
chuning, cuv. germ̧an dela care derivă cnez, 472.
ciambuluri, detaşamente tătăreşti de pradă, 238.
Ciangăi, în Moldova, 456.
Ciceiul, cetate şi domeniul, în comitatul Dobâca, dăruite de Matei Corvin lui Şt. c. M., 43, 75; stăpânite de Bogdan III, 138; părcălabii de, 138, 142, 416; cucerite de Moldoveni, 180; cetatea dărâmată, 181; cerute de Şt. Rareş, Lăpuşneanu, 191, 195, 196; sub ascult. bis. a m-rii din Peri, 320; a epis. Vadului, 324; *domeniul*, cu 58 de sate org. în voevodate, 416.
Cici v. Morlaci.
Cigalazade, capigiu, ucide mişeleşte pe Ion Vodă Viteazul, 214.
Cilly, Ulrich de, fiica sa căsătorită cu Mateiaş, fiul lui Iancu de H., 40.
Cinciş, biserica din, 318.
Cincul, scaun săsesc, 446.
Ciocăneşti, sat, luptă la, 162.
Ciope, boier, postelnic (1451), 25.
Cioroiul, sat cump. de Radu Buzescu, 306.
Ciorsac, cneaz în sat pe Tutova, 465.
Cipru, Pătraşcu zis din, 218.
Cireşov, sat în jud. Olt, 439.
Cislău, 233; moşie, 471.
Cisnădie, 2.
Ciubărciu, pârcălab de, 408.
Ciubăr Vodă, stăpânirea în Moldova, 22, 25; ce se crede despre el, 25.
ciubote, 498; venitul armăşeilor în Moldova, 394.
Ciuc, scaun săsesc, 415, 418; *judeţul*, cuprinderea sa în vechime, formarea, 418.
Ciudei, nume, 453.
Ciuhru, vornicul Cărăbăţ bate pe Tătari la, 140.
Ciulineşti, sat, 544.
Ciurbeşti, iezer, acolo e prins Alexandru pretendentul, 239.
Cladova, ocupată de creştini (1444), 10; prădată de Mihai Viteazul, 275.
clasele sociale, 469—486.
Clejani, sat, lupta la, 158, 162.
Clement VIII, papa, îndemn p. luptă contra Turcilor, 262.
Clicevăţul, sat, 478.
Clisura, târg în majoritate aromân, 340.
Cloşani, în Mehedinţi, 416.
clucer de arie, atrib. lui, 391, 394; *clucereii*, subalternii lui, 505, 564; clucereii de pimniţă, 391.
Cluj, oraş, cetate, Pătraşcu cel Bun acolo, 218; răsculat contra lui Mihai Viteazul, 289; arestarea lui Basta, 292; pedepsit de Mihai Viteazul p. omorîrea lui Baba Novac, 297; răsculaţii (1514) pradă pe nobilii din 313; sinodul dela (1571), 328; vechimea, 436; populaţia săsească, 458; exploat. de sare, 542; drum

www.dacoromanica.ro

la, 552; tipărituri făcute acolo, 607, 608; obiecte preţioase lucrate acolo, 683; passim.; *comitatul, judeţul*, 327, 398, 415; orig. numelui, menţ. doc., colonizat cu Germani, cetăţi şi sate, 417.
Cneajna, fiica lui Lăpuşneanu, 205.
cnezate, în Transilvania, Ţara Rom. şi Moldova, 413.
cnezii, oameni liberi, 465, 472, 474, 475, 566; în Transilvania, 306; rostul lor, obişnuiţi şi confirmaţi, 314; înnobilarea lor slăbeşte elem. românesc, 315; în Ţara Rom., nume, 472; în Moldova, 475; la Ţigani, 483.
Coadă, fiul lui Vlad, 471.
Cobia, m-re în Dâmboviţa, 671.
Cobolta, sat, 511.
Cocea, căpitanul Cazacilor din oastea lui Mihai Viteazul, 268.
Cocora, vornic mic, 505.
Codex neagoeanus, sturdzanus, Todorescu, 598.
Codicele dela Cohalm, 598; *voroneţean*, 592.
Codlea, cetate ridicată de Teutoni, 534.
Codrii Vasluiului, 26.
Codrul Cosminului, lupta între Poloni şi Ştefan cel Mare, 93, 107, 111; ecoul în rângerii Polonilor, 80.
Cohalm, fig., ruinele cetăţii, 525; codicele dela, 598.
Colacin, râu, hotar între Moldova şi Polonia, 18.
Colentina, mănăstirea dela podul, ctitoria lui Petru cel Tânăr, 223.
coloade, 482, 561.
Coloman, rege ungur, 330, 357.
Colonia, postav de, 86, 574; catifea de, 547; semnul meşterilor zidari din, 632.
Colţea, vornic mic, 505.
Coman, cneaz de al Ţiganilor, 483.
Comarna, prisaca la, dăruită mănăstirii Putna, 91.
Comarnic, 551, 572.
Comiat, district în Banat, 315; zălogit de regele Sigismund fraţilor Iancu şi Ioan de Huniedoara, 39.
comis, dregătorie, atribuţiile, 378, 386.
Comişeii, subalternii comisului, 386, 505; lefegii, 509; vătaful de, 506.
comitate, districte în Ardeal, 397; bibliografie, 424.
comiţii, conducătorii judeţelor (comitatelor) în Ardeal, 421, 423; subalterniii, veniturile, 424.
Comnena Ana, Alexiada, 425.
compoziţie = înţelegere între părţi, 500.
conace, 467.
Conatas dela Neamţ, 450.
Condo Vlahul, meşter argintar, 683, 684.
Constantin Brâncoveanu, domn al Ţării Rom., ctitor la mănăstirea Glavacioc, 126; separă veniturile ţării de ale domnului, 391; passim.
Constantin Cantemir, domn al Moldovei, 510; pedeapsa cu arderea de viu, 495.
Constantin din Dorna, însemnare pe codicele voroneţean, 592.
Constantin, fiul lui Ieremia Movilă cu Elisabeta, 257; fiul lui Potcoavă, pretendent la tronul Moldovei, se predă begului din Bender, 239; fiul lui Lăpuşneanu, 205; fiul lui Petru Rareş, 189; fiul lui Ştefan Lăcustă, pretendent la tronul Moldovei, 239; fratele lui Stanciu vistierul, 460.
Constantin Mavrocordat, reforma lui, 470, 473.
Constantin Mihailovici, ienicer de origine sârb, despre măcelul provocat de Ţepeş între Turci, 48.
Constantin Săruenco, jură cu brazda în cap, 493.
Constantin Şerban Basarab, danii, 364.
Constantin Vasile de Ostrog, cneaz, simpatii pentru Mihai Viteazul, 287.
Constantiniane, 431.
Constantinopol, oraşul, cetatea, Ţepeluş la, 122; trimisul veneţian dela 127; Radu cel Mare acolo, 128; patriarhul Nifon al, 130; Radu dela

www.dacoromanica.ro

Afumaţi la, 160; Drăghici pretendent ucis la, 166; fiul lui Petru Rareş, Iliaş la, 180; Constantin fiul lui Rareş mort la, 189; Iliaş Rareş turcit la, 191; Al. Lăpuşneanu la, 197; Despot Vodă plănuia cucerirea, 198; Wiszniewiecki la, moartea, 200; Tomşa cere confirmarea în Moldova, 200; boieri moldoveni pârăsc pe Bogdan Lăpuşneanu, 208; Ion Vodă Viteazul în, 208; Petru, fiul lui Mircea, pretendenţ, acolo, 210; faima biruinţelor lui Ion Vodă Viteazul la, 212; Mircea Ciobanul la, 218; Socol şi Rădu-Vodă Ilie la, 118; legăt. puternice ale Chiajnei la, 222; Petru cel Tânăr la, 222; sinodul patriarhicesc dela 432; export la, 569; meşteri dela, 633, 646; biserica Chora din, 636; ţesături lucrate la, 637; *patriarhia* din, 302, 346, 348, 353, 430, 591, 590; patriarhul la sfinţirea Curţii de Argeş, 152; Neagoe Basarab acopere biserica Patriarhiei, 153; Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab moare acolo, 155, 158; donaţii dela Petru Şchiopul, 243; asupra transferării mitropolitului din Vicina în Ţara Rom., 434, passim.

Constantin, apără coasta imperiului, 430.

Constanţa, Konstantia, în sec. XIV—XVI, 430.

Copăceni, sat, 22.

Coposeşti, sat pe Şomuz, 392.

Corabia, aşezare veche, origina numelui, 436, 551.

Corbii de piatră, biserică pe Râul Doamnei, săpată în piatră, 613.

Corcova, sătenii din, merg la Alba-Iulia la Domn, 307.

Cordăreni, sat, 545.

Cordun, sătenii din, merg la Alba-Iulia, 307.

Coresi, grămătic (1527—1538) în Ţara Rom., 60.

Coresi, diaconul, 592, 606; integrarea activităţii lui tipografice în Ardeal în încercările Saşilor şi Ungurilor de a converti pe Români, 328; tipăreşte o pravilă rom., 491; origina sa şi alţi omonimi, 600; activitatea tipografică, 600; tipăreşte în româneşte, 600, 602; se mută la Braşov, 602; învoiala cu Benkner, 603; tipăriturile în româneşte, 603—604; tip. în slavoneşte, 604; însemnătatea tip. româneşti ale lui pentru unitatea graiului românesc, 604—605.

Corlăteştii, sat, 388.

Cormcia, colecţie de legi, 490.

Cornăţel, în Dâmboviţa, bis. din sec. XVI, 624.

cornăritul, impozit, 261.

Cornea Alexandru, voevod, fiul nelegitim al lui Bogdan III, domn, 179; atacă cetăţile turceşti, 179, 180; Rareş îi taie capul la Galaţi, 180.

Cornet, mănăstire în Vâlcea; danie confirmată de Neagoe Basarab, 400; fig. 622.

Coroana, district, v. Braşov.

Corpaciu, boier, comandă oaste, bătut de Tătari, 137.

Corvineşti, familie română din Ardeal, 34, v. Iancu de Huniedoara, Mateiaş Corvin.

Corzii, sat al Tismanei, 480, 492.

Cosimo, duce de Toscana, memoriu dela Mihai Viteazul, 292.

Cosminul, sat, proprietate personală a lui Ştefan cel Mare, 365.

Cossovo, v. Kossovopolje.

Coste, pârcălab, 142, 453, 558.

Costea Andronic, boier al lui Alexăndrel, moare la Tămăşeni, în lupta cu Bogdan II, 27.

Costea Danovici, boier al lui Ştefan cel Mare, 108.

Costea, fiul lui Iaroslav, dăruit cu satul Bărişor, 315; — popa, locuit. în uliţa Bulgarilor din Braşov, 459;

www.dacoromanica.ro

pitărelul, 395; — viteaz, 507; — voevod, 369; din Ţara Făgăraşului, 482.
Costeştii, sat cump. de Radu Buzescu, 306.
Costin Miron, cronicar moldovean, 251, 381, 406, 508, 526, 608, despre spătar, 385; despre banii olteni, 487; asupra zidirii cetăţii Soroca, 524.
Coşula, mănăstire, biserica ei zidită de Mateiaş vist. lui Petru Rareş, 188.
Coşuna = Bucovăţ, mănăstire, 261; danii confirmate, 304.
Cotlon din Hnilodone, 511.
Cotmeana, mănăstire, danii, 125, 484; vechimea bisericii, 616; uşa bisericii cea mai veche sculptură în lemn, 670.
Cotnari, târg, biserica din, atribuită lui Ştefan cel Mare, 102; cavaleria polonă ajunge până la, 136; şcoala superioară din, Saşi la, 199; reşedinţă domnească, 376; menţ. doc., ocolul, 450; originea numelui, 450; pârgari, 459; semne lapidare pe bis. din, 632; *viile*, 385, 450.
Cotteşti, sat, 505.
Coţmani, 423; Albert regele polon ajunge la, 77.
Coţmanul-Mare, cu 9 oătune confirmat de Ştefan cel Mare episcop, de Rădăuţi, 89.
Coveiu, în Dolj, descoper. arheolog. la, 678.
Covurlui, judeţ, 364, 398, 408; orig. numelui, menţ. doc., 407; morile domneşti, 543; *pârâu*, 407.
Cozia, mănăstire, danii, 7, 475, 480, 484, 562, 564, 570, 578; Neagoe Basarab face îmbunătăţiri la, 151; mama lui Mihai Viteazul retrasă acolo, 299; bălţile ei, dreptul de pescuit, 358 528; portretul lui Mircea cel Bătrân, 367; bolniţa mănăstirii, fig., 623, 621; venitul vămii dela Genune, 572; vechimea bisericii, 616; influenţa sârbă la, 618; paraclisul mănăstirii, 621; epitaf dela, 659; policandru dela, 677; *pârâu*, 492; passim.
Cozma, maistru, 671.
Cracovia, 316; consacrarea episc. catolic pentru Siret la, 434.
Craiova, oraş, Neagoe dela, 145; lupta între Mihnea II şi boierii mehendinţeni cu Radu Popa la, 227; Turcii încearcă s'o ocupe, 291; Buzeştii strâng oşti contra lui Simion Movilă, 297; banul la, 379; Iane banul de, 388; hotarul oraşului, 494; Dragomir banul din, 497; bis. Sf. Dumitru din, de tip constantinopolitan, 618; meşteri la, 632.
Craioveştii, Pârvuleştii, boieri însemnaţi din Oltenia, pun lespede pe morm. lui Vladislav II, 14; readuc şi ajută pe Ţepeluş, 71, 122; sprijinesc pe Mihnea cel Rău, 145; ctitoria lor, 148, 678; pribegesc peste Dunăre, 150; în fruntea divanului 149; conflict cu Vlad V, fug peste Dunăre, 150, sora lor Neaga mamă a lui Neagoe Basarab, 150; împotriva lui Radu dela Afumaţi, 159; sprijinesc pe Vladislav, pun domn pe Bădica, 160; sprijinesc pe Radu dela Afumaţi, 161, 162; apropiaţi de Moise-Vodă, 164; duşmăniţi de Vlad Innecatul, 164; ajută pe Vlad Vintilă, 165; Şerban banul rudă a lor, 166; passim.
Craiovescu Barbu, fiul lui Pârvu, ban al Olteniei, dă un act mănăstirii Bistriţa, 163; ginere lui Moise-Vodă, 164; *Pârvu*, ucide pe un vrăjmaş al lui Radu dela Afumaţi, 161; moartea, 163.
Crasna, sat în Ţ. Rom., 506; lupta lui Bogdan II cu Polonii (1450) la, 26—27; *râu*, în Mold., 392, 395.
Crasna, comitat în Transilvania, 327, 398, 414; vechimea, orig. numelui

www.dacoromanica.ro

415; protopop de, 316; *râu*, se varsă în Someş, 415.
Craşova, cetate, Sigismund aşează Cav. Teutoni acolo, 4.
Crăciuna, cetate, 129, 422, 517; ocupată de Ştefan cel Mare, 72, 123; pârcălab de, 109; risipirea ei, 201; construită din lemn şi pământ, situaţia ei, 521.
Crăişanii, sat în Mehedinţi, cumpărat de Mihai Viteazul ca boier, 260.
Cresus, 294.
Creta, 196.
Creţul, pretendent la tronul Moldovei, susţinut de Cazaci, 238.
Crimeia, 60, 456; hanul tătăresc din 107; Ion Vodă Viteazul în, 208; cetăţile genoveze din, 556.
Criscior, biserica veche din, ctitoria lui Bâlea, 320; pictura dela, 641.
Crişan, 214.
Crişana, 324.
Crişuir, drum mai jos de confluenţa lor, 552.
Croaţia, 339; recunoaşte pe Ferdinand de Austria rege al Ungariei, 331.
Croaţii, 338.
Cromer, cronicar polon, asupra luptei din Codrul Cosminului, 80.
Cronici, apariţia lor, 582; *cronica anonimă*, ruso-moldovenească, 584; *Buzeştilor*, 587; lui *Azarie*, 585; lui *Eftimie*, 585; lui *Macarie*, 585; lui *Mihai Viteazul*, scrisă de log. Teodosie, 585; lui *Ştefan cel Mare* în nemţeşte, 586; *moldo-polonă*, 201, 584; Ţării Româneşti, despre Mihnea cel Rău, 148.
Cronologia tabelară, greşită asupra împărţirii Ţării Româneşti în judeţe, 397.
Cruşovul, sat donat de Mihai Viteazul mamei sale, 260.
Csáki Ladislau, voevod al Transilvaniei, represiune a răscoalei dela 1437, 316; — *Mihail* = Mihail Valahul, originea, studii, protopop de Crasna, canonic de Alba-Iulia, secretar al reginei Isabella, locţiitor al principelui Transilvaniei, moare sărac, 316; — *Nicolae*, voevod al Transilvaniei (1409), 38; donaţie lui Costea, 315; — *Nicolae*, episcop de Cenad, bătut de răsculaţi la 1514; — *Ştefan*, în sfatul domnesc al lui Mihai Viteazul în Ardeal, 282; conducător al Ungurilor răsculaţi contra lui Mihai, 287.
Csupor, general ungur, 25.
cubicularius = postelnicul, 387.
Cuciul din Poieni, 471.
Cuciurul, sat unde a fost vătăman Gherman, 465.
cucură, tolbă de săgeţi, 512.
Cuejd, origina numelui, 420.
cufterie, 26, 547.
Cuhea, bis. de lemn din, 613.
Cumani, episcopatul, existenţa episcopilor de rit grec, 323.
Cumulovici Alex., emisar al Papei pentru liga contra Turcilor, 262.
cupar, boierie, 392.
Cupcici, logofăt, averea lui, 389.
curama, contribuţie, impozit (termen turcesc), 261.
Curăteştii, sat cumpărat de Radu Buzescu, 306.
Cursul Apei, lupta dela, 119.
Curtea-de-Argeş, oraş, drumul la, 551; passim; *Biserica domnească* dela, descoperirile, 353, 368, 624, 657, 673; grafitul, 371; *palatul domnesc*, fig., 372; reşedinţa domnească, 371; influenţa occidentală, 617; *Biserică Episcopală* = Biserica lui Neagoe; fig., 152; mormântul Stanei, doamna lui Ştefăniţă-Vodă, 144; sfinţirea ctitoriei lui Neagoe Basarab, 151; tabloul ctitorilor, 155; mormântul lui Neagoe Basarab, 155; mormântul lui Radu dela Afumaţi, 162; picturi, fig., 634, 635, 636, 637;

www.dacoromanica.ro

meşterul Manole, 595; descrierea, caracteristice, 619, 620; zugrăveala ei, 647; reproducere sub formă de chivoturi, 679.
Curtea Veche, biserică domnească în Bucureşti, ctitoria lui Mircea Ciobanul, morm. lui la, 219, 221; zugrăvită de Petru cel Tânăr, 223; fig., 220; donaţii, 304; tipică pentru vechiul stil muntean, 621.
curtenii, din Moldova, 506, 507; slujitori, birul lor, element fiscal şi militar, 507; catastihul lui Petru Şchiopul, birul lor, 507; de ţară, 511.
Cusenrabeg, la Vaslui (1475), 66.
Custos Domenicus, portretul lui Mihai Viteazul, 294; fig., 295.
Cutlumuz, m-re al Atos, ajutor dela Vladislav II, 14; Neagoe Basarab ctitor la, 153; Vintilă-Vodă ctitor la 165; danii la, 484; zavese la, 662.
Cuvin, comitat, 415; aşezare, origina numelui, desfiinţat prin ocupaţia turcă, 421.
Czibak Emeric, voevodul Ardealului, omorîrea lui provoacă o răscoală, 177.
Czeszybiesy, cetate în Pocuţia, 134.

Dabija-Vodă, domn al Moldovei, 390, 507; ultimii bani se bat sub el, 557.
Dacia Traiană, Dacii, 597; oraşele distruse de năvălitori, 427—428; problema continuităţii Românilor, 469; circulaţia monetară, 553.
dajdie, v. dare.
Dalmaţia, 337, 339.
Damian, monah, scrie o pravilă pentru Ştefan cel Mare, 490.
Damian, postelnic, în Ardeal, 283.
Dan I, Domn al Ţării Româneşti, 12, 369; despre atrib. dregătorilor, 357; confirmă robi mănăstirii Tismana, 482; scutiri de dăjdi, 577.
Dan II, Domn al Ţării Româneşti, fig., 5; 61, 484, 532; pretendent contra lui Mihail I cu sprijin turcesc, 2; ocuparea domniei, 2; a doua oară domn, 3; privilegiu Braşovenilor (1422), 3; bate pe Turci la Silistra, 3; reocupă Giurgiu şi Turnu, 3; luptele cu Radu Prasnaglava, 3; alianţa cu Sigismund, 3; expediţii peste hotare (1429, 1430), 4; Basarab Laiotă fiul său, 118; reşed. la Târgovişte, 374; confirmă donaţiuni mănăstirii Tismana, 436.
Dan III, ocupă domnia cu ajutorul lui Iancu de Huniedoara, 11, 42; înlăturat de Turci, 12.
Dan, pretendent, trece cu oaste în Ţara Românească, unde e bătut, prins şi omorît, 46—47.
Dan, protopop de Seghişte (1593), 326; — *vistierul*, 269; — *voevodatul*, lui în districtul Chioarului, 415.
Danciul, Craiovescu, vel comis, rudă cu Neagoe Basarab, 148, 150; — *din Brâncoveni*, fost vornic, 389; — *episcop* la Feleac (1488), în călugărie Daniil, fiu al preotului Vasile din Feleac, 324; — *fiul* lui Moise filosoful, 458; — *fiul* lui Basarab cel Tânăr, pretendent, 123; rămâne în Ardeal, 145; are partizani în ţară, 148; ucide pe Mihnea cel Rău la Sibiu, 148—149; ucis de Mircea, fiul lui Mihnea, 149; — *Gogoaşe*, 166; — *pârcălab* de Roman în Ardeal, 172; cucereşte Ciceiul, 173.
Danco, ctitor la Biserica Dancu din Iaşi, 189.
Dancu, bis. în Iaşi zidită de Iurie şi Danco, 188.
Danemarca, Despot în, 196.
Daniil, sihastrul, 89; numele în călugărie al lui Danciu, episcopul de Feleac, 324.
dapifer = stolnic, 386.
datul, 479, 480.
Dăneşti, urmaşii lui Dan I, 1.
Dărăbani, drăbanţi, corp de oaste, 395, 508; lefegii, 509.

www.dacoromanica.ro

Dărăpănaţii, sat cump. de Radu Buzescu, 306.
dări, dăjdii, 365, 475, 512, 561, 565.
Dărmăneşti, lupta între Iliaş Voevod şi fratele său Ştefan, 18.
Dăsnăţui, 407.
Dâlga, sat, 374.
Dâmb, pârâu în Prahova, 401.
Dâmboviţa, judeţul, 398; originea numelui 401; costumul femenin din, 612; *râul*, 269, 532, 533; *cetatea* = Bucureşti, 374, 442; = cetatea pe Dealul Orăţii, vechimea ei, rolul militar şi vamal, pârcălabul Dragomir (1369) aci, 531.
Dâmbovnic, afluent al Neajlovului, 401.
Dârste = pive, 544.
Dârstor, cetate, 405, 551, 572; în titlul lui Mircea cel Bătrân, 354; condus de doi pârcălabi, 358, 422; vechimea ei, 528; stăp. de Mircea, 528; cucerită de Turci, 528.
deadini = moşneni, 473.
Dealul, m-rea, morm. lui Vladislav II, 14; fig., 131; zidită de Radu cel Mare, 130; îngropat acolo, 133, 154; morm. lui Vlăduţ, 150; moaştele lui Nifon, 154; morm. lui Bădica, 160; morm. lui Pătraşcu cel Bun, 218; capul lui Mihai Viteazul aci, 298; descrierea, 620.
Deateleu, prisaca lui, 492.
Debreţin, 292, 294; în comitatul Bihorului, 416; drum dela, 552.
Deciani, Mănăstire, 684.
Dej, oraş, cetate, 437, 534; pop. săsească la, 458, 575; expl. de sare, 542; drum la, 552; meşteri la, 632.
Deliorman, 405.
Densuş, bis. din, Zamfira fiica lui Moise-Vodă ctitoră la Densuş şi Prisolp, 164; vechimea bisericii, 318; fig., 321.
desetină, 562, 563, 565, 566.
Desewffy Ioan, nemeş, revendică satul Sânmărghita, 142.
Despina, fiica lui Alexandru II cu Ecaterina, 226; — *fiica* lui Iancu Sasul cu Maria, 239; — *fiica* lui Petru Şchiopul cu Irina Botezata, moartă şi îngropată la Galata, 248; — *doamna* lui Neagoe Basarab, 144, 157, 620; în călugărie monahia Platonida, 155; moare de ciumă la Sibiu, 155; morm. la Argeş, 155; pe o icoană, 652; — *soţia* lui Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, 149.
Despot-Vodă, Domn al Moldovei, 196—200; la curtea lui Lăpuşneanu, 196; genealogia lui, 196, 607; fapte şi relaţii, călătorii în diferite ţări, prietenii, 196; planuri, fuge în Ungaria, cu oşti în Moldova, luptele dela Verbia, dela Huşi, Domn, planuri de întregire a Moldovei, 196—198; sprijine protestantismul, întem. şcoala superioară dela Cotnari, biruri, 199; complotul împotriva lui, ucis de Tomşa, 199—200; soarta boierilor ce-l urmaseră după Verbia 200; monete, fig., 198, 557; repară Cetatea Sucevii, 526.
deşider, cuvânt în textele vechi, relig., 593.
deşugubină, v. duşegebină.
Deva, cetate, 292, 376; confirmare ca poses. a lui Iancu de Huniedoara, 40; bis. ortodoxă din, 320; *regiunea*, 323; drum prin, 552.
diaci, dieci, 381, 384, 395, 590.
Didrih, sat, lupta la 160, 163.
Dieniş, spătar, logofăt în Moldova, 456.
dieta din Ardeal, convocări pentru impozite, confirmarea privilegiilor Secuilor, 283.
dijmă, dijmărit, 366, 475, 479, 559, 560—561, 562—563.
Dimitrie, fiul lui Ivan cu Olena, 107; — *fiul* lui Petru Cercel, 232; — *Purcivi*, Veneţian în Moldova, 112.
dinari, 554.

www.dacoromanica.ro

Dincă Sârbu l, armaşul, 393.
Dionisie Ciuca, confirmat cnez în Mihălenţ, 315.
Dionisie Rally, v. Rally.
Dionisiu, m-re la Atos, îmbunătăţiri făcute de Neagoe Basarab, 153; moaştele lui Nifon, 154; Lăpuşneanu ctitor, 203; danii dela Mircea Ciobanul şi Chiajna, 221; danii dela Petru Şchiopul, închinarea ca metoh a mănăstirii Hlincea, 243; odoare, 652, 667, 679, 680, 684.
Dionysopolis, oraş, 431.
Direptate, loc pe Siret unde a fost aclamat Domn Ştefan cel Mare, 53, 88.
Dlugosz, cronicar polon, asupra luptei dela Baia, 57, 58; despre solia Hanului la Ştefan cel Mare pentru a cere pe fiul său prizonier, 60; lupta dela Vaslui, 64; despre Ştefan cel Mare, 114; despre oraşul Floci, 441; despre Iaşi, 450.
Dobâca, comitat, 327, 415; aşezarea, originea numelui, 415; *cetatea*, 417; *sat*, 417.
Doboj, oraş în Bosnia, 407.
Dobra, fiica lui Mircea Ciobanul, 221; — *târg*, în comitatul Huniedoarei, donat lui Iancu de Huniedoara, 39.
Dobre, zugrav, 635, 646.
Dobrineşti, sat, 405.
Dobrogea, 405, 441, 530, 552; poses. rom., 363; originea numelui, 431.
Dobromir, banul, 260; decapitat de Petru Cercel, 230.
Dobromir, zugrav, 633, 647.
Dobrotă, rumân, 472; — *Hranitul*, în Săbiceu, 360.
Dobrotici, despot, 355, 431.
Dobrovăţ, m-re, 89; două m-ri preexistente, 93; donaţii dela Ştefan cel Mare pentru cele 2 m-ri, ridicarea unei noui biserici, 94; Nastasia doamna lui Bogdan III înmorm. la, 136; danii dela Bogdan III, 139; Petru Rareş ctitor, 182; portretul lui Ştefan cel Mare, 367; uşile bisericii, 624; pictura, 638; tabloul votiv, 644; — *pârâul*, sate pe, donate m-rii, 93.
Dobrul, logofăt, 111.
Dobruşa, biserică în Vâlcea, 623.
Docolina, ciocnire între Nicoară Potcoavă şi Petru Şchiopul, 238; *sat*, scutiri de slujbe, 467.
Dodeşti, loc din sus de, 392.
Dohiariu, m-re la Athos, Ruxandra Lăpuşneanu face donaţii, 208; daruri dela Alexandru II, 225; Evangheliar donat, 680.
Dolheşti, biserica ridicată de Şendrea, cumn. lui Ştefan cel Mare, pictură, 102, 637.
Dolj, *judeţul*, mişcare a ţăranilor din cauza fiscalităţii (1596), 306; menţ. doc., 397—399.
Doljeşti, lupta între Ştefan cel Mare şi Petru Aron, 53, 108.
Domenicus Custos, v. Custos.
Domnul, 353, 486.
Domocuş, stolnic al lui Alex. cel Bun, 456.
Domţa, mama Despinei Miliţa, 155.
dorobanţi, breaslă fisc. şi militară în Ţara Românească, 506, v. şi dărăbani.
Dorohoi, târg, 97, 493; Biserica Sf. Nicolae ridicată de Ştefan cel Mare, 101, 637; ars de Poloni, 136; prada Tătarilor, 137; reşed. domnească, 376; *vamă*, 449, 573; judecători acolo, 449; drum prin, 552; bis. domnească din, 629; *judeţul*, 398, 412; originea numelui, menţ. doc., 411.
Dositeiu, arhim. la Putna, 653.
Dozsa Gheorghe, secui, conducătorul cruciadei (1514), trece de partea răsculaţilor, 312; asediază Timişoara, 313; prins, pedepsit feroce, 313.
Dracea, armaşul din Mănăşti, tatăl lui Mihnea cel Rău, 145.

www.dacoromanica.ro

Drag, voevod, închină m-rea din Peri Patriarhiei din Constantinopol, 320, 606.

Dragalina, parcul din T.-Severin, ruinele Cetății Severinului, 526.

Drágffy Bartholomeu de Belthewk, voevod al Ardealului, ajutor lui Ștefan cel Mare contra Polonilor, 79, 359; fiica lui căsătorită cu Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, 106.

Dragomir Brănișterul, 364;—*Călugărul*, pretendent, ucis, 157; — *din* Peștișani, 466; — *din Segarcea*, 471; — *fost* mare postelnic, frate cu doamna Stanca, 298; — *pârcălab* în Cetatea Dâmboviței (1369), 358, 421, 442, 532; — *Sersea*, din Chiojd, 360; — 500.

Dragomirești, sate, 225, 464, 564.

Dragomirna, m-rea, stil bizantin, 617; aspectul, 624.

Dragoș, descălecăt. Moldovei, 377, 422; — *Boul*, vornic, 111; — viteaz, 507.

Dragoșin (Dragoșie), zugrav la Arburea, 647.

Dragul, fiul lui Vlad, 471.

Drăculești, urmașii lui Vlad Dracul, politica lor, 1.

Drăgan, postelnic, se ridică contra lui Radu dela Afumați, 161; — jurător cu traista de pământ, 493.

Drăghiceanu Virgil, 234.

Drăghici, boier, pretendent, 166; — *mare stolnic*, dăruește un engolpion la Snagov, 678; — voevod, fiul lui Vintilă-Vodă, 662.

Drăgoești, sat, 224.

Drăgoiu, meșter, ridică biserica din Socoteni, 613.

Drăgotești, sat donat de Ștefan cel Mare mănăstirii Tazlăul, 93.

dregătorii, mari, mici, 357, 377, 389;— 395; obligațiile militare, 504.

Drislivăț, bis. din Huși, ridicată de Ștefan cel Mare, 101.

Dristra, v. Silistra.

Drcmihetes, 553.

drumuri în Principate, 550—553; ale sării, 550; ale oilor, 555; în Ardeal, 552.

Duca, log. pe vremea lui Radu cel Frumos, 457; — *Vodă*, boieri vicleni, 393.

ducați, monete, 554, 557.

Dukas, cronicar bizantin, despre Vlad Dracul, 8.

Duma, fiul lui Vlaicu, staroste la Hotin, 109; la Cetatea Albă, 109; la Neamț, 109; *pârcălab* de Orhei, 453.

Duma Braevici, dregătorul lui Ștefan cel Mare, 109.

Duma Micaci, boier, 492.

Dumbrava Roșie, 81.

dumbravă, cuvânt de origine slavă, 401.

Dumbravă, vornicul, comandă avantgarda lui Ion Vodă Viteazul la Jilițe, 211.

Dumbrăveni, sat, 511.

Dumitrașco Cantacuzino, Domnul Moldovei, distruge cetățile, 526.

Dumitrașco, postelnicul, 389.

Dumitru, diac, chihaia ot târg Lăpușna, 454; — *logofăt*, 361; — *meșter* 363; — *portar* de Suceava, epitrop lui Bogdan Lăpușneanu, 207; — *postelnicul* din Vâlcănești, primul soț al doamnei Stanca, 298; — *șoltuzul* Tg.-Neamț, 445; — *vistiernicel*, 506; — *vornicul*, bate pe Pașa din Silistra, 274.

Dunăre, expediția flotei burgunde pe, 10, 11; malul drept, dela Zimnicea în jos prădat de Țepeș, 47; mișcările Turcilor, 123; passim; malul stâng: Turcii cer lui Radu cel Mare vadurile și vămile dela, 128; în titlul lui Mircea cel Bătrân, 354, 371; bălți, pescuit, 386, 563, 570, 578; orașele de pe maluri, 432—436; plăieșii la, 510; porturi la, 551;

www.dacoromanica.ro

drum la, navigaţie pe, 552; sate vechi rom. pe malurile ei, 564, 568; vama la, 571, 572.
Dunărinţi, 399.
duşegubină, deşugubinari, 496, 498, 499; 467, 569, 570.
dvornicul, dvorniceii, 380, 381.
Dzula, capitaneus, boier al lui Petru al Muşatei, 422.

Ecaterina, fiica lui Ieremia Movilă cu Elisaveta, 257; — mama lui Iancu Sasul, 189.
Ecaterina Salvaresso, doamnă, soţia lui Alexandru II, 226, 227, 228; copiii, moartea, ctitoră a bis. din Slătioara (Vâlcea), 227.
échanson = paharnic, 385.
Eftimie, arhiepiscop bulgar în corespondenţă cu Nicodim, 582; — *episcop* al Vadului, fost al Ardealului şi apoi de Roman, 325, 326; — *mitropolit*, 302, 491; — *cronicarul* lui Lăpuşneanu, 200, 585.
Egipt, 154.
Ekrene, 431.
Elena Cherepovici v. Cherepovici Elena; — *fiica* lui Alexandru II cu Ecaterina, 227; — *fiica* lui Iancu Sasul cu Maria, 240; — *fiica* lui Ştefan cel Mare, 96; — *Rareş*, soră cu Miliţa-Despina, 155, 600; pe un pomelnic, 187; biserici zidite în Botoşani, Suceava, 188, 189; susţine pe Joldea, 194—195; ucisă, 189, 195; epitaful, 666.
Elisafta, călugăriţă, sat al ei, 480.
Elisabeta, Csomortany, soţia lui Ieremia Movilă, 257; — *nepoata* lui George Brancovici, 40; — *sora* regelui Poloniei, cerută în căsătorie de Bogdan III, 134—136.
Elveţia, 541.
Emiliana, fiica Mariei, doamna lui Iancu Sasul, din prima căsătorie, 240.
Emir-Alem, trimisul Sultanului aduce steag de domnie lui Ştefan, fiul lui Petru Şchiopul, 243.
Enescu G., 611.
engolpion, 678.
Eni-Sala, cetate lângă Babadag, 530; construită de Turci, 530.
Epir, 337, 340; mănăstiri în 153.
Episcopia de Buzău, revendică rumâni, 479; v. Buzău; — *de Roman*, 358; danii dela Petru Rareş, 364; centru de îmbrăcarea icoanelor, 682; v. Roman.
epitafe, 658, 663, fig., 664, 666, 667.
Eratudi, zographos, 647.
Erminia, manual de pictură, 636, 646.
Erina, fiica lui Mihnea II cu Neaga, 233; — fiica lui Miloş-Vodă, soţia lui Albu Golescu, cluceriul, înmormântată la Vieroş, 227.
Esop, vieaţa şi pildele lui, carte populară, 597.
Estăul, sat, rumâni din, 480.
Esztergom, 333.
Etiopia, Mircea Ciobanul exilat în, 217.
Eubeea, 336, 339.
Eupraxia, nume de călugărie al doamnei lui Vlad Dracul, 11; — al Mariei, soţia lui Vlad Călugărul, 125.
Eustratie, protopsalt la mănăstirea Putna scrie o carte de cântece religioase, 584.
Europa, răsăritul ei, 76; liga pentru răzb. contra Turcilor, 262; muncile în, 566; efectul ţesăturilor noastre în, 665; meşteri din, 683; passim.
Evangheliare, ale diferiţilor domni, 154, 655—656, 679; ferecate, 679—681; grec, 657; lui Evloghie, 655; lui Nicodim, 657; slave, 655; slavo-grec dela Oxford, 655.
Evdochia din Chiev, soţia lui Ştefan cel Mare, 102, 105; moartea ei, 105; — fiica lui Ivan cu Elena, 107.
Evloghie, călugăr, evangheliar scris de (1555), 655.

www.dacoromanica.ro

Fanarioți, 386.
Faptele Apostolilor, cărți religioase, 592.
Farcaș = Vâlc, 400.
Farcaș Aga, pradă Vidinul, 272.
Faurii, sat în ocolul târgului Piatra, 447, 464.
Făcăiani, sat la Dunăre, balta, 564.
Făgăraș, Fograș, Fugaras, 661, cetate, oraș, stăpânită de Ioan Gereb, 118; Mailath, asediat și prins aci, 181, 607; căp. Farcaș comandant aci, 283; pretinsă de Mihai Viteazul, 291; bis. ridicată de Mihai Viteazul în marginea cetății pentru ortodocși, 304, 320; stăpânită de Gaspar Bekes, 334; — *districtul, Țara;* poses. domnilor Țării Românești, retrasă de Iancu de Huniedoara lui Vladislav II, 12, 14, 118; Românii prădați de oastea lui Țepeș pentru ajutorul dat lui Dan, 47; Radu cel Frumos retras aci, 62, 118; origina numelui, 352, 418; în titlul lui Mircea cel Bătrân, 354, 355; *județ*, 398, 452; *deal, pădure, pârâu*, 418; passim.
Fălciu, județ, 241, 398, 459; origina numelui, 410.
Fălticeni, Folticeni, sat, origina numelui, 448.
Fătul, pârcălab de Ciubărciu, 408.
Făureii, sat, cumpărat de Radu Buzescu, 306; 506.
fân, dijma din, 561.
Fântânele, sat confirmat de Nica Armașul, 363.
Fântâna Țiganului, lupta dela, între Radu Paisie și Laiotă Basarab, 167.
Fealtin, Fialtin a Giurgei, târgoveț din Tg. Neamț, 445.
Fedor, țarul Moscovei, dar pentru Mihai Viteazul, 287.
Fejérvar, v. Alba Iulia.
Feldioara, Marienburg, cetatea ridicată de Teutoni, fig. 174, 534; lupta lui Petru Rareș cu Sașii, 164, 331.
Feleac, sat lângă Cluj, episcopii din, 324.
felon, 659.
Ferdinand I, împărat german, 316; dă Cicilor teritorii în regiunea Carstului, 339; ajutat de Radu Paisie, 168; pretendent la tronul Ungariei, 172, 330; legăturile cu Rareșeștii, 172, 173, 177—178, 191; îi scriu Sibienii, 175; Mailath de partea lui, 181; regentul Martinuzzi de partea lui, 189—191; propuneri lui Lăpușneanu, 196; sprijine pe Despot, 197; proclamat rege al Ungariei; 331; atacat de Turci, 331; uciderea lui Martinuzzi 334.
Ferhat-Paşa, vizir, 263.
Ferrara, Petru Cercel acolo, 331; pentru Liga contra Turcilor, 262.
fertunul, monetă, 554.
Fildul-de-Sus, în jud. Cluj, bis. de lemn, fig., 615, 613.
Filip Arabul, împărat roman, înconjură Romula cu ziduri, 427.
Filip, «vătaf zacioitozi» în 1573, 546.
Filip, fiul Mariei, doamna lui Iancu Sasul, din prima căsătorie, 240.
Filip II, regele Spaniei, 262.
Filistenilor, târgul = Iașii, 450.
Filitti I. C., asupra așezământului lui Mihai Viteazul, 305.
Filos, logofăt, grec de origine, în timpul lui Mircea cel Bătrân, 457, 582.
Filotei, uns episcop al Romanului, 286.
Filoteiu, m-rea lui, la Ațos, ajutată de Țepeș, 50.
Firuz-beg, comandant turc al cetății Kruševac, prizonier la Iancu de Huniedoara, 40.
flamboyant, stilul gotic, 673.
Flandra, postav de, frâncesc, importat în țările române, 547.
Flămânzeștii, sat, dăruit de Petru cel Tânăr, mănăstirii Argeș, 223; moșie

www.dacoromanica.ro

în hotarul oraşului Curtea-de-Argeş, luată de Neagoe Basarab, 463.
Floarea darurilor, carte populară, 594.
Floci, cetatea de, la gura Ialomiţei, oraş, 259, 284, 441, 442, 564; arderea ei, 117; după Jilişte Alexandru II fuge acolo, 211; braniştea din vecinătate, 364; pomenit de Dlugosz, 441; călăraşi la, 510; *vama*, menţ. doc., 572, v. Cetatea de Floci.
floreni, *tartaricales*, 556.
Florenţa, florinul bătut la, 555.
Florescu Radu, comis, aduce capul lui Mihai Viteazul la mănăstirea Dealul, 298.
Floreşti, în Tutova, bis. din, atrib. lui Ştefan cel Mare, 102; sat în Ţ. Românească, 374.
Florica, domniţa, fiica lui Mihai Viteazul, 404; eventuala căsătorie cu Ştefan fiul lui Petru Şchiopul, 248; căsătorită cu post. Preda, 299; întâlnirea cu Theofana, 300; piatră de mormânt a Theofanei, 300.
florini, monete; italieni, 558; ungureşti, 555, 558.
Focşani, 211, 291, 297; primele menţ. doc., 446.
Foleştii, sat cump. de Teodosie log., 306.
Forró Miclăuş, susţine tipărirea cărţilor religioase în româneşte la Braşov, 604.
Fotino Dionisie, 411.
Francii, 340.
Francisc, medicul lui Radu cel Mare, 132, 545.
Frankapan Hanž, banul Dalmaţiei şi Croaţiei, hrisovul pentru Vlahi, 326.
Franţa, Despot student acolo, 196; Petru Cercel în, 228; originea numelui, 350.
Franz Franken, pictor, portretul lui Mihai Viteazul, 294.
Frasini, sat, 511.
Frăsinetul, sat, 480; donat de Mihai Viteazul mamei sale, 260; donat de Theofana mănăstirii Cozia, 299.
Frederic, împărat al Austriei, 72; candidat la tronul Ungariei, 42.
Frumoşi, sat, 506.
Frunteş, stolnic, 111.
Fuchs Hans, fabricant de hârtie la Braşov, 545.
Fumoteştii, sat cump. de Teodosie log., 306.
fuştiul, suliţa, 513.

Gaccha, 337.
Galata, m-re, 248; ridicată şi înzestrată de Petru Şchiopul, 241; inventar de obiecte, 241; — *cartier* în Constantinopol, 200.
Galaţii, 541, 552; Alex. Cornea ucis la, 180; vechimea târgului, menţ. doc., vama, originea numelui, 452.
Galia, 350.
Galipoli, 8.
Galiţia, 85, 443, 521; Lăpuşneanu pribeag în, 195; emigrare de populaţie germană spre Moldova, 443.
Gangur, pârcălab al Orheiului, 453.
Garay Lad., nobil ungur, candidat la tronul Ungariei, 42.
Gavriil, logofăt, epitrop lui Bogdan Lăpuşneanu, 207; părăseşte pe Bogdan la Constantinopol, 208; — *Moghilă*, 478, 480, 491; — *Protul*, despre sfinţirea Curţii-de-Argeş, 153; despre dărnicia lui Neagoe Basarab, 153; autor al Vieţii lui Nifon, 587; — *fost stolnic*, 257; — *al lui Uric*, poate fiul lui Ureche, miniaturile lui, 655.
Gavrilaş, vornic, 388; mare logofăt, 497.
Găeşti, sat, 405.
Găiseni, bis. în Dâmboviţa, 624.
găleata, găletărit, dare, 228, 357, 365, 475, 478, 480, 560, 577.

www.dacoromanica.ro

Găurile, munte (Gorj), litigiu, 490.
Găvăneştii-de-Sus (Buzău), rumânii din, 479.
Găvoşdia, m-re în comitatul Arad, 322.
Gâlceşti, sat în Gorj, 506.
Gâlţ, staroste, 409.
Gârlanici, păr. pe Bucovăţ, în 1420, 551.
Geamartalui, nume topic, 407.
Geamenele, ocină din, 591.
Geiza II, regele Ungariei, 534.
Genova, 513, 552.
Genovezii, fac comerţ la Cetatea Albă, 429; la Chilia, 432; la Vicina, 434.
Genune, vama dela, 572.
Geaogiul, cetate, 419; *domeniu*, donat de Vladislav lui Radu cel Mare şi fratelui său Vlad, 128; — *de Sus*, m-re în jud. Huniedoara, 322; reşedinţă episcopală, veniturile şi dependenţele, 325.
George, meşter, 633.
Germania, Germani, 168, 385, 410, 589; Despot în, 196; Slavii împrumută cuv. cneaz, 472.
Gerul, pârâu, 408.
Ghenadie, egumen la Tazlău, 672; — *mitropolit* al Ardealului, titlul, hirotonit la Târgovişte, reşedinţa, 326.
Gheorghe Basta, v. Basta Gh.
Gheorghe, episcop al Vadului, 325; — *de Sângiorz*, episcop calvin peste Românii din Transilvania, 327, 605; — *din Ocna Sibiului*, episcop al Geoagiului-de-Sus, 325; — *Grecul*, la Târgovişte, 457; — *Izlozeanu*, pârcălab de Hotin, 682; — *judeţul* din Gherghiţa, pentru hotarul oraşului, 461; — *Lascăr*, căpitanul lui Vlad Drăcul, 390; — *Mitropolit*, urmaşul lui Teoctist, 88; — *Mitropolit*, unge Domn pe Ştefan, fiul lui Petru Şchiopul, 243; — *Palamed*, poema despre Mihai Viteazul, 589; — *Popa* din Plopeni, 492; — *Ştefan*, Domn al Moldovei, 507, 630; — *vătaful* unei bresle din Bucureşti, 546; — *Vlădică* al Romanului, ars de viu, 495; — *zugravul*, 646.
ghereghie (hereghie) a Moldovei, 558.
Ghergfe, heregarul, litigiu, 558.
Gherghe, român, orăşean, 484.
Gherghina, pârcălab al Cetăţii Poienari, 125, 128, 423, 501, 531.
Gherghiţa, oraş, 122; lupta cu Mircea pretendentul, fiul lui Mihnea cel Rău, 150; arsă de Tătari, 272; reşedinţă domnească, 374; menţ. doc., 441; vama la, 441, 573; judecată pentru hotar, 461; călăraşi acolo, 510; drum prin, 551.
Gherla, cetate, Leca aga, comandant, 283.
Gherman Vlahul, traduce din italiană în româneşte «Floarea darurilor», 594; — *vătăman* în satul Cuciurul, 465.
Gherontie, arhiepiscop al Moscovei, 584.
Gheuca, jură cu brazda în cap, 493.
Ghitioara, exploat. de sare, 542.
Gibri Gaşpar, lefegiu, 509.
Gilort, apa, 400, 440; — *judeţul*, originea numelui, aşezare, menţ. doc., 400; — *târgul*, devenit sat, 440.
gintu, cuvânt în vechile texte religioase, 593.
Girot, tabăra lui Sigismund Báthory, 294.
Giura, logofăt, ctitoria lui, mănăstirea Stăneşti, 169, 621, 647.
Giurge din Cotnari, pârgarul, 459.
Giurgeul, scaun secuiesc, contopit în Ciuc, 414, 417.
Giurgiu Atoc, boier, primeşte danii, 375.
Giurgiu, cetatea, 62, 517; stăp. de Turci, 2, 60, 72, 160; reocupată de Dan II, 3; cucerit de creştini, 10; recâştigat de Vlad Dracul, 11; în stăp. lui Ţepeş, 47; atacul lui Mihai Viteazul, 263; asediată de creştini, 271; fortificată de Turci, 291; aşezarea, întemeierea, cade în mâinile Turcilor, 528; începutul luptei

www.dacoromanica.ro

dela, între creştini şi Turci, fig., 271; reşedinţa lui Mircea cel Bătrân, 371; menţ. doc., originea numelui, 439; *vama*, 436, 572; drum la, 552.
Giurov, sat, 561, 564.
Glavacioc, m-rea, zidită de Vlad Călugărul, 124; danii, 124—125, 364; morm. lui Vlad Călugărul, 126; Const. Brâncoveanu, ctitor, 126.
Glegorcea Lapte-Acru, şoltuz la Iaşi, 461.
gloabă, globnici, 358, 366, 423, 463, 487, 488, 497, 467, 569, 570, 576.
gloate, 476.
Glodenii, sat, dat de Ştefan cel Mare mănăstirii Homor, 97; cump. de Ştefan cel Mare, 504.
Glogova, sat în jud. Mehedinţi, unde a fost ucis Ţepeluş, 71, 123.
Godineşti, sat, 530.
Goian, vornic, pârcălab de Hotin, 56, 111.
Goläi Ion, stolnicel, cumpără moşie la Uberesti, 512.
Goleştii, fraţii, vitejia lor în lupta dela Jilişte, 224.
Goleştii, sat dăruit de Al. Aldea m-rii Cozia, 7.
Golgota, m-re, lângă Târgovişte, donaţii, 301, 304.
Golubac, în Serbia, lupta între Sigismund şi Turci, 4.
Gonţea, paharnic, decapitat de Petru Cercel, 230.
Gorăslău, sat, 267, 297; lupta între Mihai şi Báthory, 294; fig., 296.
Gorecki, scriitor polon, 210.
Gorj, judeţul, 398; originea numelui, 399.
gorştină, goştină, 479, 562, 563.
Gotca, sat, cumpărat de Radu Buzescu, 306.
gotic, stilul, forma, construcţia bisericilor şi clădirilor, 616.
Govora, m-re, 400; danii la, 125, 132; pomelnicul, 132; patrafirul, 660; rucaviţe dela, 661.
Görlitz, 587.
Gramostea, târg cu populaţie în maj. aromână, 340.
Gran, 333.
Grana-beg, la Vaslui (1475), 66.
grapă = steagul banului, 379.
Gratiani Gaspar, Domn al Moldovei, 461, 506; de origine morlac, duce de Páros şi Naxos, 340.
Grădiştea de Jos, sat, rumâni din, 472.
Grămeşti, bis. de lemn din, 613.
Greaca, balta, 386.
Grecia, m-ri din, ajutate de Neagoe Basarab, 154; paşalâc, 158; beglerbegul ei susţinea pe Mihnea II, 232; meşteri dib, 646.
Grecii, excluşi dela dregătorii, 267; boieri, negustori în oraşele din Ţara Românească şi Moldova, 457; iconari, 649.
Grigore, birăul Bistriţei, 487; — *din Măhaci*, popă, 598; —al IX-lea *papă*, asupra pseudo-episcopilor ortodocşi 323; — *Ghica*, Domn al Ţării Româneşti, 506, trece la Movilău, 400; — *fratele* lui Dosza, prins, 313; — *Teologul*, apocrife, 597; — *Ţamblac*, 583; — *Ureche*, cronica lui asupra unor fapte din Moldova, 114, 115, 194, 200, 201, 205, 444, 586.
Grigorescu N., pictor, 611.
Gritti Aloisio, favorit al Sultanului, 165; în Moldova, Ardeal, planurile lui, în Mediaş, predarea şi uciderea lui, 177, 317.
gromovnic, tipărit la Alba Iulie, 597.
Groşani, sat în jud. Muscel, boieri din, 361.
groşi, monete, 556, 557.
Grozav, vornicul, în lupta dela Feldioara, 163; împotriva Braşovului, 171; în Ardeal, 381.
Grozea, viteaz, 552.

www.dacoromanica.ro

Grumazi, sat, lupta dela, 159, 162.
Gubavi, sat, lupta dela, 158, 162.
Guillaume de Rochefort, 471.
Guillebert de Lannoy, relaţia lui, 350.
Gura Băcului, iezerul dat de Ştefan cel Mare mănăstirii Pobrota, 97; — *Frumuşiţei*, silişte dăruită mănăstirii Putna, 91; — *Motrului*, mănăstire zidită de Harvat logofătul, 155; — *Sada*, biserica din, 318.
Gureni, cetate, Sigismund aşează Cav. Teutoni acolo, 4; apărată de Iancu de Huniedoara, 38.
Gurghiu, cetate, posesiune a lui Iancu de Huniedoara, 40; Constantin stolnicul pus comandant acolo de Mihai Viteazul, 291.
Guţuc Gheorghii, jură cu brazda în cap, 493.
Gwozdjiec, lupta dela, 176.

Hacic dela Râmnic, armean, 441, 457
Haemus, munţii, 264, 339..
Halcocondil, cronicar grec, asupra campaniei lui Mohamet II contra lui Ţepeş, 47.
Haliciul, atacat de Bogdan III, 136.
Hamza, beg de Nicopole, prins de Ţepeş şi tras în ţeapă, 46.
Hanăş, judeţ în Târgovişte, 460.
Hanea Arcaşul, 545.
Hanos, vătaf de puşcaşi în Tg.-Neamt, 445.
Haran, comitat, 414.
Harpis, oraş antic în Basarabia, 432.
hars, stofă de lână, 85.
Harvat, logofăt, ctitor la Gura Motrului, 155.
Hasan-Paşa, 272, 274; cu armată contra lui Mihai Viteazul, ucis la Rusciuc, 263—264.
hatalm, 497.
hatman, 395; rostul, originea, 421.
Haţeg, cetatea, atacată de Turci, 315, 607; reşedinţă la, 376; — *ţara*, 284, 318; Lăpuşneanu aduce marmoră dela, 205; sub ascultarea episcopului din Geoagiul-de-Sus, 325; aparţinea Olteniei, 419.
Havas Alföld = Muntenia, 348.
Hălmăjani, sat, cneaz din, 472.
Hămăradia, Amaradia, apă, 472.
Hânsar, din ţinutul Sorocăi, 511.
hânsari, oaste în dobândă în Moldova, originea numelui, breaslă ostăşească, vătafi şi căpitani de, 511; v. armata.
Hâra, chelar, 188.
Hârdău, sat, 322.
Hârje Bade, boier, 411.
Hârlău, târg, trat. lui Ştefan cel Mare cu Polonii la, 84; dealul, vii dăruite mănăstirii Putna de Ştefan cel Mare, 91; vii dăruite mănăstirii Voroneţ, 93; bis. cu hramul Sf. Gheorghe din, 100; vii la, 108, 450; Maria Rareş din, 171; Petru Rareş zid. bis. Sf. Dumitru din, 186, 187; reşedinţă domnească la, 375; ment. doc., originea numelui, populaţia, 449, 456; bisericile din, 624—629, 646, passim; — *judeţul*, aşezare, originea numelui, 411.
Hârlea, şoltuz din Bârlad, 459.
Hârman, pârcălab, al lui Ştefan cel Mare, autor al cronicii în limba germană, 109, 455, 586.
Hârşova, 405; luptă între Turci şi oastea lui Mihai Viteazul, 263.
hârtie, primele fabrici în ţările noastre, 545.
Hecht Niclos, din Baia, 459.
Heltai Gaspar, tipograf, tipărituri, 317, 607.
Heltau, v. Cisnădie.
Henric III, regele Franţei, sprijine pe Petru Cercel, 228—232; — *IV*, despre Mihai Viteazul, 287.
Heracle, împărat bizantin, Despot, pretindea că se trage din, 196.
herâie, 487.
Herce. Ştefan, calvin, 606.
hereghii, heregar, 554, 557.

www.dacoromanica.ro

Hermannstadt, v. Sibiiu.
Herodot, 400, 420.
Hervoie, infidel notoriu, 315.
Hesdin, cetate, Despot ia parte la asediul ei, 196.
hiclenie, 363, 495.
Hilandar, m-re la Atos, danii: dela Neagoe Basarab, 153; dela Petru Rareș, 187; dela Vintilă-Vodă, 163; dela Mihnea II, 233; de.a Petru Șchiopul, 243; pecete de aur la un doc., fig., 234; icoane la, 652.
Hielscher Kurt, german, albumul lui reproduce bis. de lemn din Transilvania, 613.
Hili (Χιλή), localitate în Bitinia, 413, 432.
Hința, sat, dăruit mănăstirii Govora, 132.
Histria, dispariția ei, 428, 431.
Hlincea, mănăstire, lângă Iași, zidită de Maria, fiica lui Petru Șchiopul, închinată mănăstirii Dionisiu, 244.
Hlipiceni, sat pe Jijia, confirmat lui Cârc pârcălabul, 505.
Hmielov, cetate, 412; încredințată Polonilor, 19, 20.
Hodivoae, călărași la, 510.
Hodoș-Bodrog, m-re în comitatul Aradului, 322.
Homer, 589.
Homor, m-re, Gura Homorului, evangheliarul dela, fig., 53; 367, 655, 656, 682; donații, confirmări, 97; biserica ei, ridicată de Teodor log. lui Petru Rareș, 188; fig., 187; fig., 640; gropnița la, 630; pridvor deschis, 632; tabloul votiv dela, 646; scaunul dela, 672.
Honterus Iohannes, lucrarea geografică, 606.
Horaeț dela Hotin, 453.
Horia, 214.
Horincea, apa, 408; — *ținutul*, plasa, așez., originea numelui, menț. doc., 408.
Horodnic, m-re, danie dela Alexăndrel, 29, confirmări, 97; scutiri, 98, 358, 566, 569; se închină mănăstirii Putna, 98; passim.
Horodniceni, bis. zidită de Mateiaș vistierul lui Petru Rareș, 188.
Hosman, sat în ținutul Sibiului, ars de Vlad Țepeș, 45.
Hossu Damian, voevodatul lui în districtul Chioarului, 416; — *Toma*, idem, 416.
hotarele târgurilor și orașelor, 364.
hotărnicie, a țării, 151; practica la hotărnicia moșiilor, 494.
Hotin, cetate, restituită Poloniei, 19, 20; fostă în stăpânirea Doamnei Marinca, cedată de Poloni lui Petru Aron, 29, 30; în stăp. Poloniei, 55, 59; dobândită de Ștefan cel Mare dela Poloni, 56; rezistă atacurilor lui Mohamet, 70; tulb. comerciale, 85; pârcălabii de, 109, 176, 189, 248, 421, 422; Ștefăniță moare la, 144; atacată de Tarnowski, 178; Rareș încearcă adăpost la, 178; paraclisul, 187; dată gaj lui Laski de Despot, 199; păstrată de Lăpușneanu, 201; Bogdan Lăpușneanu trece în Polonia pe la, 208; în stăp. Polonilor, 209; restituită Moldovei, 209; retragerea lui Ieremia Movilă la, 286; reședință domnească, 376; ruinele cetății, fig., 525; menț. doc., 453; călărași de, 511; așezarea ei, 521; ridicată de Poloni, 521; mărită de Petru Rareș, reparată și lărgită din nou de Turci (1713), 521; drumul pe la, 557; vama, 573; evangheliarul bisericii din cetate, 655, 681; — *județul*, 398, 412, regiunea, 83; passim.
Hradcany, palatul din Praga, 292.
Hrană, mare vornic, 111.
Hrisomuinți, sat, 399.
Hrizea, mare logofăt, proces cu românii din Bălteni, 361.

www.dacoromanica.ro

Hroet, v. Hronot.
Hronot Petre, (Hroet), pretendent, adus de Bali-beg în Moldova își pierde vieața, 74, 253, 586.
Huedin, târgul distrus de lefegiii lui Mihai Viteazul, 288; drum pe la, 552.
Hulubești, sat, retragerea lui Mihai Viteazul acolo, 263, 267.
Huniade, v. Iancu și Ioan de Huniedoara.
Huniedoara, Hunod, cetate, 418, 419; menț. doc., 534; — *comitat*, județ, domeniu regal dăruit de Sigismund lui Voicu și fraților săi, 34; comune donate lui Iancu și Ioan de Huniedoara (1440), 34—38; originea numelui menț. doc., 419, 420; mănăstiri, 322, 616; — *castelul* Corvineștilor, fig., 36 și 535; — *târgul*, episcop, bis. ortodoxă, 318, 323; protopopii din, sfințesc biserici; 326; passim.
Hurezi, megiași din, 478.
Huru, vornic, cu oaste în Ardeal, 177.
Hurul Lupea, pârcălab, socrul lui Ion-Vodă Viteazul, 214.
husitismul, traducerile în limba română, 592.
Hust, Huszt, cetate, 232, 316; oferită lui Petru Rareș, 178.
Huși, biserica de pe Drislăvăț zidită de Ștefan cel Mare, 101; Bogdan III, moare la, 139; Lăpușneanu se retrage la, bătut de Despot aci, 197; tabăra lui Ion Vodă Viteazul, 212; reședință domnească, 376; viile dela, 385; — *episcopia* întemeiată de Ieremia Movilă înainte de 1599, donații, 255.

Iachim, zlătar din Suceava, 683.
Iachint, mitropolit, trece dela Vicina în Ț. Rom., 439.
Iacob, proto-evanghelia lui, apocrif 596.
Iacob Heraclid Despotul, v. Despot-Vodă.
Iacobin Ioan, notarul orașului Cluj despre exped. lui Sigismund Báthory contra Turcilor la 1595, 608.
Iacobu, fratele stolnicului Domocuș, 456.
Iacco al Hușilor, mitropolit, carte de blestem, 489.
Iacșici Dim., omoară pe Mihnea cel Rău la Sibiiu, 149; ucis și el, 149.
Iagello Vladislav, regele Poloniei, se împacă cu Iliaș Voevod, atitudinea față de Ștefan Voevod, 17; moartea, 18; căsătorit cu fiica lui Andrei Oligmondovici, 22.
Iagelloni, 76.
Ialomița, județul, 398; prădat de Ștefan cel Mare, 60, 117, 528; originea numelui, menț. doc., 404; sate de plăieși în, 510; *râul*, 404, 441, 528, 544; luptă cu Turcii pe, 9, 39; drum pe valea, 551; gura, 564, 570.
Ianache, rumân, orășean, 484.
Ian, meșter, 632.
Iancu de Huniedoara, Ionăș Voevodul, luptele cu Turcii, 4, 10, 12, 39—42, 441; ajută pe Dan III să ia domnia, 11; închis de George Brancovici se răscumpără, 12, 39; represaliile contra lui Brancovici, 39; retrage lui Vladislav II Făgărașul și Amlașul, 12; guvernator al Ungariei, 12, 39, 315; ajută pe Țepeș să ia domnia, 14; ajută pe Petru II contra lui Roman II, 23; sprijin promis lui Bogdan II, 26; legătura cu Alexăndrel, 28; mai mare conducător de oaste, 32; data nașterii, în serviciul Voevodului Transilvaniei, în solda episcopului de Zagreb, în Italia servește doi ani lui Filip, ducele Milanului, primește, împreună cu fratele său Ioan, dela Sigismund districtul Comiat din Banat, 38; se obligă să servească

www.dacoromanica.ro

cu ostaşi, 38; donaţii şi zălogiri dela Regele Albert, 38; Voevod al Transilvaniei şi comite al Timişoarei, 39; confirmarea cetăţilor şi districtelor în posesiunea lui (1453), 39; căpitan suprem al armatei ungureşti, 39; sume cheltuite pentru apărarea cetăţilor Severin, Gureni, Orşova şi Mehadia, 38; primeşte Târgul Dobra, 39; moare de ciumă la Zemun, 41; înmormântat la Alba Iulia, 37, 41; personalitatea şi influenţa lui politică, 41—42; xilografie, fig. 34; căsătorit cu Elisabeta de Szilágy, 42; ordin contra preoţilor ortodocşi, 323; passim.

Iancu Sasul, Domn al Moldovei, 145, 237; fiu nelegitim al lui Petru Rareş, 189; Domn după Petru Şchiopul, 239; caracterul, fiscalitatea, 240; lupta dela Bolota cu Lungul şi Lăpuşnenii, 240; mazilirea, 240; trece în Polonia, prins şi decapitat, 240; familia lui, mormântul, 240.

Iane Epirotul, banul, 260, 388; ban şi capuchehaia la Constantinopol, 259; unchiul lui Mihai Viteazul, 340.

Ianina, oraş aromân, 340.

Iaşii, nume dat de Ruşi Alanilor, v. Alani.

Iaşii, 435, târgul, biserica, Sf. Nicolae, 98, 101, 629; ridicată de Ştefan cel Mare, 98; Tătarii pradă până la, 137; tratatul de alianţă al lui Petru Rareş cu Ferdinand, 177—178; Soliman intră în, 178; Biserica Dancu din, 188; reşedinţă a lui Alex. Lăpuşneanu în a doua domnie, 205; bate la, 205, 633; oastea lui Bogdan Lăpuşneanu aproape de, 208; Alexandru pretendent asediat de Petru Şchiopul în, 239; sinodul dela, 287; 302; reşedinţă domnească, 375; aga «giudeţ pre târg», 395; vechimea, originea numelui, 449; menţ. doc., 450, vamă, 450, 573; curtea domnească, 450; catastihul şoltuzului din, 451; drum la, 552; ţarina, 564; — *judeţul*, 398, 411; — *satul*, 555; passim.

Iaţco, întemeiază o mănăstire, 29; slobozie a mănăstirii, 544.

Ibn Batutah, călător arab, despre Babadag, 435.

Ibrail, v. Brăila.

icoane, iconari, fig. 650, 651; 648—653.

Icus, district în comitatul Timişoarei, 38.

Ieremia Movilă, Domn al Moldovei, 278, 512, 672; boier, prietenia cu Polonii, pribeag în Polonia, 253; Domn în Moldova dus de armata polonă, 253; bate şi trage în ţeapă pe Răzvan, 253; închinarea Moldova, 255; raporturile cu Imperialii, 255; moartea, 255; întemeiază episcopia Huşilor, 255; familia, 257; duşman lui Mihai Viteazul, 285; retras la Hotin, fuge la Cameniţa, 286; restabilit de Zamoyski în Moldova, 290; ajutor lui Sigismund Báthory, 294; epitaful lui, fig., 256, repară Cetatea Sucevii, 526; aer pentru mănăstirea Sucevita, fig., 670; evangheliarul lui, 657, 681.

Ieremia, pârcălab şi portar de Suceava, trădează pe Ion Vodă Viteazul, 213.

Ieremieştii, sat la Miletin, 646.

Iernut, localitate pe Mureş, Gaspar Bekes învins de Ştefan Báthory, 334.

Ieronim da Cesena, medic al lui Ştefan cel Mare, 112.

Ierusalim, danii dela Neagoe Basarab, 153.

Ieud, biserica de lemn dela, 613.

Iezuiţii, în Moldova, 241.

Iladia, cetate, Cav. Teutoni aşezaţi de Sigismund acolo, 4.

www.dacoromanica.ro

Ilarion, episcop, confirmarea averii mănăstirii din Ţin. Năsăud, 323.
Ilca, fiica lui Ponici, 500.
Ilfov, Elhov, judeţul, originea numelui, menţ. doc., 404; plăieşi în, 510.
Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun, Domn în Moldova, 11; monetă, fig., 17; vasal Poloniei, 17; bătut de frate-său Ştefan se retrage în Polonia, 17-18; cumnat cu regele polon, 18; domiciliu forţat la Sieradz, 18; năvăleşte în Moldova, luptele cu Ştefan (1435), 18; împăcarea, 19; domneşte în Nordul Moldovei cu Suceava şi Iaşii, 17; nou jurământ de credinţă regelui Poloniei, 19; jurământ principelui Lituaniei, 18; merge la Liov pentru jurământ (1437), reînoieşte prin act. din Suceava jurământul (1439), 19; durata domniei în comun cu Ştefan, 20; orbit de Ştefan, 20; în Polonia, 20; Tătarii pradă Moldova în timpul condominiului (1439, 1440), 21; îngrijeşte de mănăstirea Neamţ, 21; căsătorit cu Marinca, fiica lui Andrei Oligmondovici, 22; fiii săi, 22; titlul său, legăturile cu Polonii, 356; boierii pe vremea lui, 381, 386, 390, 391; privilegiu comercial Saşilor, 446; passim.
Iliaş, fiul lui Alex. Lăpuşneanu, numit Domn în Ţara Românească, 234; — *fiul* lui Ştefan cel Mare, moartea lui, 107.
Iliaş Rareş, Domn al Moldovei, fiul lui Petru Rareş, la Constantinopol, 180; domnia, 189—191; tratat cu Polonii, 189; trece cu oastea în Ardeal, 189, 333, 607; înţeles cu Martinuzzi, 189; trece la mahomedanism cu numele de Mohamet, 191; paşe de Silistra, 191; mazilit, la Brusa, apoi la Alep, moartea, 191; pentru episcopul Gheorghe, 325; bănarul său, 557; impune mănăstirilor o contribuţie extraordinară, 572; adaose la Neamţ, 630; passim.
Ilie, fiu al lui Bogdan III, 139.
Ilinca, fiica lui Nicolae Pătraşcu, căsătorită cu Istrate Leurdeanu, 299; — *soţia* lui Barbu Craiovescu, 661.
iliş, ilişari, 358, 512, 561, 566.
Iloviţa, sat în Mehedinţi, 404.
Ilva, sat, 487.
îmblători de Hotin, Soroca, v. călăraşi.
Imperialii, v. Rudolf II.
împrumuta, 570.
India, Ţiganii originari din, 481.
Ineu, Ienopole, episcop român acolo, 326.
insemnele Domnului, 367—368.
Ioachim II, Electorul de Brandenburg, alianţa cu Petru Rareş, îndatoririle acestuia, 181.
Ioan Albert, fiul lui Cazimir, pretendent la tronul Ungariei, 76; rege al Poloniei, 76; expediţia în Moldova contra lui Şt. c. M., 76; drumul urmat, 77; retragerea şi fuga din Moldova, 79; pacea cu Şt. c. M., 81; moartea sa, 84; asediul Sucevii, 109, 453, 526.
Ioan al VIII, împărat bizantin, icoane presupuse dela el, 652; — *al XIV*, patriarh de Constantinopol, 604; — *Armenci·cul*, boier, scutiri dela Alexăndrel, 25; — *Asan*, legăt. ce se face cu Iω din titlul Domnilor români, 354; — *Bălcescul*, jurăm. cu traista de pământ, 493; — *Bogoslovul*, apocalipsul sfântului, apocrif, 596; — *castelan* de Czyszow, 20; — *călugăr* la mănăstirea Silvaşului, mitropolit la Alba Iulia sub Mihai, 325; — *Cernea*, episcop al Vadului, 325; — *croitor* în Roman, 545; — *de Kükullö*, cronica lui, 421; — *din Caffa*, episcop în târgul Huniedoarei (1456), prins de catolici, dus la Buda şi Roma, silit să treacă la catolicism, 323; — *fiul* lui Petru Cer-

www.dacoromanica.ro

cel, 232; — *fiul* nelegitim al lui Bogdan III, 139; — *Gereb*, de Vingard, stăpân la Făgăraș, 118; — *Golăi*, logofăt, 586; — *Klingensporn*, medic al lui Ștefan cel Mare, 112; — *log.* lui Petru Rareș, 182; — *marele vătaf* din Frumoși, 598; — *monahul*, frate cu Doamna Stanca, 298; — *Nesteutes*, patriarh de Constantinopol, nomo canonul lui, 491; — *Privana*, meșter, 633; — *zidar*, 632; — *protopop* de Seghiște, *vlădica* ortodox la Alba Iulia, 273; — *zidar*, 633.

Ioan de Capistrano, călugăr catolic, ia parte la lupta dela Belgrad, 41; face epitaful lui Iancu de Huniedoara, 41; contra episcopului ortodox Ioan, 323.

Ioan de Huniedoara, frate cu Iancu de Huniedoara, mort în 1442, înmorm. la Alba Iulia, 37; primește, cu fratele său, zălog districtul Comiat dela Sigismund, alte donații dela același și dela Regele Albert pentru cheltuelile militare de apărare a cetăților dela Dunăre, 38.

Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Szapolyay, «rege» al Transilvaniei, 317, 331, 333; ajutat de Lăpușneanu, 195; în Polonia, 218; proclamat rege al Transilvaniei și recunoscut de dieta dela Turda, 332; renunțarea la regat, 333; rechemat de dieta dela Sebeșul Săsesc (1556), revine în Transilvania, recunoașterea și orig. calvinismului și unitarismului, 333; moartea, 334.

Ion Vodă cel Viteaz, cel Cumplit, Domn al Moldovei, 216, 237, 438; fiu nelegitim al lui Ștefăniță Vodă, 145, 208; domnia, 208—215; relațiile cu Polonii, 209; luptele cu Turcii, 210—214; ucide boieri, 209; 495—496; refuză mărirea tributului, 210; chiamă Cazaci la război, 210; bate pe Petru pretendentul și pe frate-său Alexandru II la Jilițte, 211, 214; trimite pe Vintilă, pretendent, fiul lui Petrașcu cel Bun, Domn la București, 212; ia Brăila, bate. pe Turci în Bugeac, atacă Tighina, 212; tabăra la Huși, 212; trădat la Cahul, 213; predarea la Roșcani, 214; moartea, familia lui, 204—205; numește episcop la Roman pe Eftimie al Vadului, 325; arde de viu pe Vlădica Gheorghe, 495; monetele lui, 557.

Ioanichie, din Belgradul sârbesc, ierarh în Maramureș, avantaje date de Matei Corvin, 324.

Ioaniș, viteaz, 507.

Ioaniții, cavalerii, 4, 400; diploma lor, 419, 470, 543, 553.

Ioasaf, arhimandrit, primul stareț la Putna, 91; — *patriarhul* din Constantinopol, 221.

iobagi, iobbagiones, 476, 477, v. șerbi.

Iocuș, pârgar la Cotnari, 456.

Iohan, meșter argintar, lucrează pentru Neagoe Basarab, 678, 683.

Iohanes de Lwów, în Moldova, 632.

Ion Bogdan, slavistul, 656; — *fiul* lui Neagoe Basarab înmorm. la Argeș, 155; — *Neculce*, 586; — *sulgerul*, 480.

Ionașco, fiul lui Lăpușneanu, 205; — pretendent, proclamat Domn de Soroceni și Orheieni, bătut la Răut și călugărit, 250; — *vătaf* de comișei din Uscați, 506.

Iordan, rumân, 473.

Iordanes, 430.

Iosif, episcop, mitropolit, predecesor lui Teoctist, 88; a rezidat la Cetatea Albă, 430.

Irina Botezata, roabă, are cu Petru Șchiopul un fiu, pe Ștefan, moartă la Bolzano, 248.

Iovan Țarul, capul răscoalei țăranilor bănățeni (1526), 314.

www.dacoromanica.ro

Isabella Szapolyay, văduva lui Ioan Szapolyay, fiică a regelui Poloniei, 316, 331; se mută în Ardeal, 181; dărîmă Ciceiul şi restitue dom. înconjurător lui Petru Rareş, 182; ajutată de Domnii români, 189, 195, 197; numeşte episcop la Geoagiul-de-Sus, 325; rechemată în ţară de Dieta dela Sebeşul Săsesc, 333; moartea, 334.
Isac, vistiernicul, solii în întâmpinarea lui Ioan Albert, 80; dărueşte o evanghelie episc. din Feleac, 324; posesor al Fălticenilor, 448; evangheliarul lui, 681.
Isaccea, 72, 405, 446; vechimea, stăpânită de Tătari, 435; *cetatea* construită de Turci, 530.
Isaia, vornic al lui Ştefan cel Mare, 58, 111, 586; moartea lui, 111, 495.
Isak-Paşa, luptă la Belgrad contra lui Iancu de Huniedoara (1441), 39.
Ismail, cade în mâinile lui Aron, 251.
istoriografia veche rom., 584.
Istria, Români în, 336, 339.
Iştină, boier în Moldova, 456.
Italia, Italieni, 290, 513, 540, 636, 647.
Iucman, pârgar la Cotnari, 456.
Iuga (Ologul), 368, 369; — *mare vistier*, 111; donaţie mănăstirii Putna, 411; — *popa*, 492.
Iuliu II, papa, scrisoare dela Bogdan III, 136.
Iurie, ctitor la Biserica Dancu, 189.
Ivan, fiul marelui cneaz al Moscovei căsătorit cu Olena, fiica lui Ştefan cel Mare, 107; — *fratele* Creţului, 238; — *mare vornic*, vitejia în lupta dela Şerpăteşti, 301; — *Porcul*, boier, 483; — *portarul*, 363; — *pretendent* adus de Cazaci, prins şi călugărit de Petru Şchiopul, 241; — *rumân* orăşean, 484; — *III Vasilievici*, marele Duce al Moscovei, 584; — *Voevod* de Beiuş, 417.
Ivancea, selişte, alipită de Ştefan cel Mare la hotarul Bârladului, 463.
Ivaniş, ban, 338.
Ivaşco Armeanul, 457; — *logofătul*, ucis de Ştefăniţă, 142.
Ivaşcu Golescu, vornic, rănit în lupta contra lui Ion Vodă cel Viteaz, 224; ctitor al mănăstirii Vieroş, 227.
Iviron, mănăstire la Athos revăcută de Neagoe Basarab, 153.
iuzbaşă, comandant peste 102, vătaf de ceată, 506.
Iza, apa, 415.
Izlozeanu Gh., pârcălab, 681.
Izvoranii, sat, cnezi din, 566.
Iω, din titlul Domnilor, semnificaţia lui, 354.

Jaleş, judeţul, 357; menţ. doc., originea numelui, aşezarea, 398; — *pârâu*, 398.
jderi, 550.
Jean de Vienne, 471.
Jeciu, domeniu, dat de Mihai Viteazul armaşului Sava, 285, 291.
Jeud, în Maramureş, bis. din, 318.
Jeravăţ, sate la gura lui, 482.
Jezuiţii, la curtea lui Rudolf II, 262.
Jiblea, sat, scutiri de dări, 566, 578.
Jicov, vama mică a Sucevii, 91.
Jidova, cetate, 315.
Jidovştiţa, sat, dăruit mănăstirii Vodiţa scutit de dări, 511, 560, 577.
Jijia, râu, 97, 197; pod peste, 551; braniştea ei, 493.
Jilişte, sat pe Râmna, lângă Focşani unde Ion Vodă Viteazul bate pe Petru şi frate-său Alexandru II din Ţara Românească, 211, 224.
Jiul-de-Jos, Dolj, 399.
Jiul-de-Sus, Gorj, 399.
Jiu, vamă la, 573.
joimiri, lefegii poloni, 508.
Joldea, candidat la tronul Moldovei, susţinut de Elena Rareş, 195; bătut

www.dacoromanica.ro

la Şipote, însemnat la nas şi trimis la călugărie, 195, 495.
joldunari, lefegii în Moldova, 358, 509.
Jora, vornic de Botoşani, 390.
jude, 472, 474, 475, 483.
judec, semnificaţia, 471, 473, 474, 475.
judecata în Principate, 486, 487, 488, 490—494.
judecător al cetăţii, subaltern al comitelui în Transilvania, 423.
judeţe în Ţara Românească, vechimea şi formarea lor, 397, 424; bibliografie, 425.
judeţi = primarii oraşelor, atribuţiunile lor, 459, 460, 461, 488.
Jupan, district, în posesiunea lui Iancu de Huniedoara, 39.
jurământ cu brazda în cap, cu trăişti de pământ, 493.
jurători, 360—361, 471, 489.
Jurcanii, sat, 489.
Jurj gumenic = clucerul de arie, 394.
Justinian, împărat bizantin, 153, 528.
juzi, 460, 465, 471.

Kastoria, oraş aromânesc, 340.
Kenez, sat, 607.
Kerestes, Imperialii bătuţi de Turci la, 272, 273.
Kesmark, în Ungaria, Despot fugar la, 197; Iancu Sasul cumpărase un castel la, 240.
Kesserü Ştefan, căsătorit cu Zamfira, fiica lui Moise Vodă, 164.
Keve, cetatea distrusă de Turci, 421, v. Cuvin.
Kézdy, scaun secuesc contopit cu Trei-Scaune, 415, 418.
Kirakol, vistier al lui Ştefan cel Mare, v. Chiracol.
Király Albert, comandant ungur, 264; v. şi Albert Király.
Kirschner Nic., din Baia, despre situaţia din Moldova, 253.
Kiustendge, v. Constanţa.
Königsberg, domeniu donat de Rudolf lui Mihai Viteazul la, 294.
Kolomea, 28, 267; Roman II, pribeag acolo (1448), 23; Ştefan cel Mare la, 123; 74, passim.
Kondakoff, despre «arta moldovenească», 646.
Konieh, în Asia Mică, mormântul lui Petru cel Tânăr, 223, exilat cu mama lui la, 223.
Koniecpolski, comandant polon contra lui Bogdan II, 27.
Kopostrzin, lupta între Poloni, Teutoni şi Lituani la, 17.
Kornis Gaspar, comandant ungur, 280; în sfatul lui Mihai Viteazul, 282; în Maramureş, 591.
Korlat, boier moldovean, 456.
Kossovolje, lupta lui Iancu de Huniedoara cu Turcii la, 12, 41.
Kowachoczy Volfgang, cancelarul Ardealului, 607.
Kraguevac, localit. în Serbia, 400.
Kral = craiu, la Slavi, 354.
Kreuzburg, v. Prejmer.
Krosno, orăşel în Galiţia, exporta «pânză litvană» în Moldova, 85.
Kruševac, cetate în Serbia cucerită de Iancu de Huniedoara dela Turci, 40.
Küküllö, v. Târnava.
Kaceajwka Gora, 683.
Kunoviţa, lupte între Iancu de Huniedoara şi Turci la, 41.
Kyrka, negustor armean în Ţara Rom., 457.

Ladislau de Dobâca, 370.
Ladislau Corvin, fiul lui Iancu de Huniedoara, apără cu tatăl său Belgradul, ucis de rege, 42; sprijine pe Dan pretendentul, 46.
Ladislau Postumul, rege al Ungariei, dărueşte Bistriţa cu 20 de sate lui Iancu de Huniedoara, 39; modifică blazonul lui Iancu, 39; către Sibieni să ajute pe Vlad Ţepeş, 14; autoriză

www.dacoromanica.ro

pe Sibieni să repare cetatea Lotrului, 530.
Ladislau, voevod al Ţiganilor, îi judecă, 482.
Laiotă Basarab, pretendent, 167, v. Basarab cel Bătrân.
Lapad, pârâu, 290.
Lascăr Gheorghe, cămăraş, 390.
Laski-Albert, legături cu Despot, 197—199; pretendent la tronul Moldovei, 201.
Laszkó Hieronim, sol al lui Ioan Szapolyay la Turci, 331.
Laţco Voevod, 369, 453.
Laurenţiu, comite de Câmpulung (1300), 438, 532.
Laurenţiu, «fusor monetarum», cămăraş, 390, 557.
Laurenţiu, popă, răscoala dela 1514, ocupă Oradea, pustieşte Bihorul şi Sălajul, tras în ţeapă, 312—313.
Lavra, mănăstire la Athos, danii dela Petru Şchiopul, 243; icoană dăruită la, 649.
Lazăr, cneazul Sârbilor, bătut de Turci la Cossovo, 12; Despot-Vodă se pretindea rudă cu, 196.
Lazea Pitic, boier al lui Ştefan cel Mare, 108.
lămâi, 548.
Lăpuş, târg în Ardeal, 412.
Lăpuşna, târg, vamă la, 87, 453, 573; drum prin, 552; judeţul, numele, 412, 453, 551; pecetea, 461; Tătarii pradă în, 137; călăraşii de, 510.
Lăpuşneanu, Voevod, pe vremea lui pod peste Jijia, 551; Elena Rareş, sugrumată din ordinul lui, 189, passim.
Lăpuşnenii, contra lui Iancu Sasul, 240.
Lăudat, cneaz, 472.
Leca, aga, în ajutorul lui Sigismund, 276; predă Imperialilor cetăţile: Chioara şi Uioara, mort în pribegie, 301.
Leca, comisul, în sfatul lui Mihai Viteazul, 283.
lefegii, oaste, 504, 508; recrutarea şi naţionalitatea lor, 508; pe vremea lui Mihai Viteazul, 509, 504.
Leghetiş Laţco, boier moldovean, 456; «*lege*», 489; «legea bătrână», 491; «legea de a pescui moruni», 568; «legea din vechime», 491; «legea ţării», 360, 489.
legenda, pe monetele lui Ion Vodă cel Viteaz; pe ale lui Despot Vodă, 557.
legitimi, fii de domn, succesiunea la tron, 368.
lei, ocinele se socoteau uneori în, 474; «*lemnele*», obligaţie fiscală, 568.
Leningrad, manuscris dela, 584.
Lenţeşti, Boldur, bate pe Poloni la 80, 358, 381.
Leon X, papa, cruciada contra Turcilor, 312.
Leon Vodă, document dela 498.
Leonardo Loredano, doge al Veneţiei, 112.
Leonard de Massari, medic al lui Ştefan cel Mare, 112.
Lepeş Gheorghe, episcop, asupriri prin dijme, 310.
Lerici, castel la gura Niprului, 29.
Lerin, localit. în Pen. Balc., 340.
Leşi, v. Poloni.
Leşnic, biserica din, 318.
letopiseţe, scrierea lor, 584; *Letopiseţul lui Azarie*, 586; *Letopiseţul zis dela Bistriţa*, 584; despre luptele lui Ştefan cel Mare: Baia, 58; Soci, 60—61; Vaslui, 64; Războieni, 69; Râmnic, 71; Codrul Cosminului, 79; despre năvala lui Ştefan cel Mare în Polonia, 81; despre sceptrul lui Radu cel Frumos, 367; *Letopiseţul zis dela Putna*, scrierea lui, 584; despre lupta dela Baia, 58; *Letopiseţul Ţării Moldovei* despre Gr. Ghica, 390; despre arderea de viu, 495.
Leucuşanii, sat, dat episc. de Roman, 464; dijma din varză dela, 564.

www.dacoromanica.ro

Leurda, sat, în fostul județ al Jalei, 398.
Leurdeanu Istratie, căsătorit cu Ilinca, fiica lui Nic. Pătrașcu, 299.
Leurinț, fiul Tizoanei, 445.
Leurinți, sat pe Bârlad, 399.
Leunclavius, despre Radu cel Mare, 133.
Leutschau, consfătuirea fiilor lui Cazimir contra lui Ștefan, 76.
Libia, descoperiri de orașe, 435.
Lichirești, sat la Dunăre, unde sunt Călărașii de azi, 551, 572; călărași la, 510.
Licostoma, v. Chilia-Veche.
Lie, cneaz, 482.
limba română în cancelarii, 590.
Liov, Lwów, Lemberg, Iliaș pentru jurământ la, 19; Socol vornicul la, 218; Moldoveni din Siret la, 455; atacat de Bogdan III, 136; vornicul Moțoc ucis la, 194; Tomșa-Vodă cu însoțitorii închiși și uciși la, 200; Nicoară Potcoavă, decapitat acolo, 238; Iancu Sasul ucis la, 240; Lăpușneanu ctitor la biserica ortodoxă din, 203, 239; negustorii din, 348; privilegiu comercial acordat de Alexandru cel Bun, 430, 544; confirmat de Ștefan cel Mare, 55, 85—86, 359; legături comerciale cu Alex. Lăpușneanu, 205; postav dela, 548; arcuri, clopote dela, 548; Armeni la, 456; Ioan Tarlo, stegarul orașului, 207; drumul cel mare al, 552; Johanes murator din, 632; pictor din, 652; meșteri argintari pentru Moldova din, 683; passim.
Liveni, negustori din Liov, 550; privilegiul acordat de Alexandru cel Bun, 444, 446, 547; privilegiul din 1456, 453; dela Ștefan cel Mare (1460), 445, 452, 569, 573.
Lipinți, Tătarii bătuți la, 60.
Lipova, 323; ocupată de răsculați la 1514, 312; reședință la, 376.
Lippomano Girolamo, sol venețian, știri despre Mărica, soția lui Ion Vodă Viteazul, 214.
literatura veche, istoriografia, 581—589; primele texte românești, 589—592; cărți religioase, 591—594; rotacismul, 593—594; cărțile populare, 594—598; apocrifele religioase, 595—596; Alexandria, Varlaam și Ioasaf, etc., 596—597; texte astrologice: rojdanic, zodiac, gromovnic, trepetnic, 597; tiparul: 598—608; primele tipărituri, 598-99; alte tipărituri, 599—600; tipăriturile românești ale lui Coresi, 600—604; tipăriturile slavonești la Brașov, 604; însemnătatea tipăriturilor și circulației lor pentru unitatea neamului românesc, 605; tipăriturile diaconului Lorinț, 606; alte tipărituri în Ardeal, 606—608; bibliografia, 608—610; passim.
Litovoi, voevod, cnezatul lui, 419; împotriva Ungurilor, 470, 553.
liturghier slavonesc, tipărit de Radu cel Mare, 132, 155.
Lituani, războiu împotriva Polonilor, 17; lefegii în Moldova, leafa lor, 509.
Lituania (Litvania), Tătarii pradă în, 137; lefegii din, în Moldova, 518.
Liubavici Dimitrie, tipograf, 600, 604.
loc pentru sat, hotărnicia, 492; pentru prisacă, 492.
Locrih (Nocrih), scaun în Ardeal, 446.
locuitorii satelor boierești, 476—481.
logofătul, boieria, 378; atribuții, rang, etc., în Țara Românească, 381—382; în Moldova, 382.
logofăt de cămară, 390.
logofeții de vistierie, 383.
Loloiești, sat (Romanați), cumpărat cu sila de vistierul Stoichiță, 306.
Loloni, Ștefan bate pe Iliaș la, și ia domnia, 17.
Lombardia, originea numelui, 350.

www.dacoromanica.ro

Longobarzi, 350.
Lorinţ, diac, tipăriturile lui, 606.
Losoncz, Ştefan de, ban, ajută pe Mihail I contra lui Dan, moare în luptă, 2.
Lotru, râu, nisip aurifer, 542; cetatea făcută de comitele Corlard, 530; Lothoviar, 530.
Louvain, postav de, 86, 574; catifea de, importată în ţările noastre, 547.
Loviştea, plaiul, 551.
Lozoviţa, branişte donnească, 364.
Lublin, tratatul dela, 350, 452.
Luca Arbore, pârcălab şi portar de Suceava, 109; zideşte Arburea, 102.
Luca, argintar din Transilvania, chemat de Lăpuşneanu, 545.
Luca, ban de Craiova, 419.
Luca, episcop de Buzău la sinodul dela Iaşi, 302; aşezământul dat de el, 302.
Luca, magistrul, 633.
Luca, şetrarul, i se confirmă Coposeştii, 392.
Lucăceşti, sat (Bacău), populat de Unguri, 456, 497.
Luccari, Giacomo di Pietro, raguzan, 528; asupra cet. de Floci, 528; despre origina cetăţii Bucureşti, 533; despre Târgovişte, 533.
Luchian, pictor, 611.
Luck, v. Luţc.
lucru, prestaţie, 479, 559; «la cetate», 558; domnesc, 568.
lucrul metalelor preţioase, 674—686.
lucruri ferecate, 674.
«*lucru ţigănesc*», 679.
Ludovic cel Mare (de Anjou), regele Ungariei, ia măsuri contra ortodocşilor, 317; atacă pe Vlaicu, 358; respins de Bogdan, 470; asupra religiei nobililor, 315; moştenirea lui, 172.
Ludovic II, regele Ungariei, întăreşte în domnie pe Neagoe Basarab, 151; şi posesiunile moldoveneşti în Ardeal, 143; dă subsidii lui Ştefăniţă, 143.
Lugoj, 2, 606.
Lunca, sat, al episcopiei Vadului, 325.
Lunca-Mare, Ţepeluş cu Turcii pradă până la, 71.
Lungaş, rumân orăşean, 484.
Lungociul, selişte, 408; numele schimbat a târgului Olteni din Moldova, 455.
Lungul, pretendent susţinut de Lăpuşneni, lupta cu Iancu Sasul, 240.
Lupe, armaşul, 393; confirmare de proprietate, 454.
Lupşanu, sat, parte din, 474.
Lupu, vornicul de Ţara-de-Jos, 497.
Lupul, calfa lui Dragomir meşter, 613.
Lusinski Ioan, preot protestant, chemat de Despot, 198.
Lusărdea, sat în Ardeal, biserică ridicată de Mihai Viteazul în, 304, 320.
Luther, 605; reforma lui primită de Saşi, 602; luteranism, promovează traducerea cărţilor religioase în limba română, 592.
Luţc (Luck), oraş în Polonia, 556.
Lwów, v. Liov.

Macarie, cronicar, 115, 143, 387, 585; *episcop* al Romanului, supravegh. zidirea bis. episcopale, 182; — *mitropolitul* Moldovlahiei, 668; — *patriarhul sârb* de Peč, 326 647; — *călugăr sârb, tipograf* în Ţara Rom., 132, 598—599, 604.
Macedonia de sud, 340.
Macri, fost mare armaş, pârît la Ieremia Movilă, 511.
Maftei Roşca, 493.
magister lectorum = postelnicul, 387; — *agazonum* = comisul, 386; — *mensarum* = stolnicul, 386.
Mahmudia, regiunea, 435.
Mahomet beg, de Nicopole, 591.
Mailath Şt., prizonier, 164; Radu Paisie contra lui, 168; el împotriva lui Szapolyay, 168; asediază pe Gritti în Mediaş, 177; Petru Rareş

www.dacoromanica.ro

îl atacă, 181; prins de Domnii români în cetatea Făgăraș, 181, 317, 607; închis la cele Șapte Turnuri, 181 317; originea, fapte importante, partizan al lui Ferdinand de Austria, 317.
majores terrae, 470.
Malaspina, nunțiu papal la Mihai Viteazul din partea lui A. Báthory, 279, 280.
Malvazia, vin de, 26, 548.
Man Petru, boier, 542.
Manasses, cronicar bizantin, 584, 585.
Manea Brutaru, biserica, 546.
Mangalia, port, oraș, în hărțile dela sf. sec. XIII, 428, 430; escala flotei burgunde, 10.
Mangup, cetate în Crimeia, cucerită de Turci, 68, 105.
Manoil, pârcălab de Hotin, conduce trebile țării sub Alexăndrel, 25; cu Moldovenii în ajutor Polonilor, 27.
Manoil Grecul, boier al lui Ștefan cel Mare, 109, 457.
Manole, boier, fugar în Ardeal, împotriva lui Radu Paisie, 167.
Manole, rumân, judec., 473.
Manole, meșterul dela Curtea de Argeș, 130, 151, 619, 620, 633; motivul cântecului lui, 595.
Manta, paharnic, ban, bate pe Tătari și Turci, 264; cuprinde Brăila, 264.
Mantova, Petru Cercel acolo, 232; aderă la liga contra Turcilor, 262.
Manu Cavafu, biserica, 546.
Mara, fiica lui G. Brancovici în haremul lui Murad, 4.
Maramureș, comitat, P. Șchiopul trece prin, 246; răsooala din 1514 în, 312—313; biserici vechi în, 318; comitatul condus de voevozi, apoi de comiți, 415; descălecatul din, 475; primele traduceri românești făcute acolo, 592, 594; apa, orig. numelui, 416; passim.
Marcea, postelnic 499, 680.
Marco, fiul lui Radu Paisie, 169.
Marcu, episcop ortodox în Transilvania, în satul Feleac, 324.
Marcu, fiul lui Petru Cercel, 232; trimis de Mihai Viteazul să conducă Moldova, 288.
Marcu Schonkebonk, sas, în solie la Rudolf II cu Mihalcea, 274.
Marea Adriatică, 338; — *Baltică*, 428; — *Egee*, 338; — *Ionică*, 154; — *Neagră*, 29, 70, 222, 354, 411, 552.
Mareș, jude, 475.
Marga, din Caracal, 440; soția lui Mircea, postelnicul, 680.
Marghita, Doamna, soția lui Negru Vodă, zidește bis. Sân Nicoară, 618.
Marginea, târg, în comitatul Timișoarei, zălogit fraților Ioan și Iancu de Huniedoara, 38.
Maria Amirali, Doamna lui Petru Șchiopul, prinsă de pretendentul Alexandru, 239, 248.
Maria-Christierna, arhiducesă, parte din proprietățile ei din Ardeal donate de Mihai Viteazul postelnicului Stoica, 285; — *din Mangop*, Doamna lui Ștefan cel Mare, 68, 105, 94, 663, 665; înmormântată la mănăstirea Putna, 105; — Doamna lui Basarab cel Tânăr, 123; — *Oltea*, Doamna lui Bogdan II, mama lui Ștefan cel Mare, 29, 97; — Doamna lui Iancu Sasul, greacă din Insule, copiii din prima și a doua căsătorie, 240; — Doamna lui Petru Rareș, 188; 189; — Doamna lui Ștefan cel Mare, fiica lui Radu cel Frumos, 61, 101, 105; — Doamna lui Ștefan Voevod, copiii lor, 22; — Doamna lui Vlad Călugărul, 125; călugărită cu numele Eupraxia, 125.
Maria, fiica lui Bogdan III, nelegitimă, 139; — fiica lui Ieremia Movilă, 257; — sau *Marina*, fiica lui Mircea Ciobanul, căsătorită cu fratele lui Mihail Cantacuzino, 221; — fiica lui Pătrașcu cel Bun, 218; — fiica lui Petru

www.dacoromanica.ro

Şchiopul, căsătorită cu Zotu Tzigara, zideşte mănăstirea Hlincea, 243; căsătorită cu Polo Minio, înmorm. la mănăstirea Galata, 248; — fiica lui Radu Paisie, 169; — fiica lui Ştefan cel Mare, 107; — mama lui Ieremia Movilă, coborîtoare din Lăpuşneni, 257; —Rareş, mama lui Patru Rareş, 108, 171; — soţia lui Matei Crăciun, postelnicul, 683; — soţia lui Nica armaşul, 313; —soţia lui Şendrea, cumnat cu Ştefan cel Mare, înmorm. la Dolheşti, 102; — văduva regelui Ungariei, mort la Mohács, 330.

Marica, Doamna lui Ion Vodă Viteazul, fiica lui Lupea Hurul, 213.

Marien, diac, tipograf, 606.

Marienburg, v. Feldioara.

Marina, Doamna lui Alexandru cel Bun, 655, 663; mama lui Ştefan Olahus, sora lui Iancu de Huniedoara, 315.

Marinca, Doamna, soţia lui Iliaş voevod, fiica lui Andrei Oligmondovici, soră cu soţia lui Vladislav Iagello, 18, 22; stăpână a cetăţilor Hotin, Hmielov şi Ţeţina, 19, 20; mama lui Alexăndrel, 22; primeşte donaţie dela Petru Aron, 29, 30.

Marioara Vallarga, la Veneţia, sora Ecaterinei Salvaresso, 227.

Mariţa, fluviu, valea, 336, 339.

Marotin, Mihai Viteazul trece Dunărea pe la, 264.

Martin, român orăşean, 490; — dela Titeşti, 473.

Martina, fiica lui Lăpuşneanu, 205.

Martinuzzi George, călugăr, regentul Ardealului de partea lui Ferdinand, 188; Sultanul contra lui, 216; conduce trebile în Ardeal după moartea lui Ioan Szapolyay, 332; convoc. dietei dela Turda (1544), 332; convinge pe Isabela să renunţe în numele lui Ioan Sigismund la tronul Transilvaniei, 333; arhiepiscop de Gran şi cardinal, 333; ucis de Castaldo, 333.

Marula, fiica nelegitimă a lui Mihai Viteazul cu Tudora din Târgşor, căsătorită cu Socol paharnicul, 299.

Maruşca, fiica lui Moise Filosoful, 458.

Maruşca, 102.

Matei al Mirelor, voia să scrie o istorie a lui Mihai Viteazul, 587.

Matei, arhiducele, frate cu Rudolf II, primeşte pe Mihai Viteazul, 292.

Matei, banul din Caracăl, cade în luptă la Boian, 221.

Matei Basarab, domn al Ţării Româneşti, pomeneşte pe străbunii săi, 123; pravila lui, 495; hatalmul pe vremea lui 497; fabrică de hârtie în Ţara Românească, 545—46; măsuri de capacitate în vremea sa, 561; rezideşte bis. Sf. Dumitru din Craiova, 618.

Matei Crăciun, postelnic, dăruieşte cruci la mănăstirea Slatina, 682; — *Muriano*, medicul lui Ştefan cel Mare, despre Bogdan III, 134; — *Vlastares*, 490.

Mateiaş, vistier, zideşte bis. la Coşula şi Horodniceni, 188.

Mateiaş Corvin, rege al Ungariei, de origine român, 33; fiul lui Iancu de Huniedoara, 42, 315; căsătorit cu Caterina Podjebrad, raport. cu Ştefan cel Mare, 43; înştiinţat de Ţepeş asupra campaniei contra Turcilor, 47; ajutor lui Ţepeş, 49; motivele războiului contra lui Ştefan cel Mare, 57; drumul urmat în exped. din Moldova, 57, fig., 58; localităţi ocupate, 57, 524; lupta dela Baia, 57—59, 586; rănit, retragerea în Ardeal, pierderile, 59; ajutor lui Ştefan cel Mare, 67, 68, 72; protest la Baiazid pentru cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe, 73; către Radu cel Frumos, 114; dă Făgăraşul lui Ioan Gereb şi Amlaşul Sibienilor, 114; dă

www.dacoromanica.ro

lui Ştefan cel Mare, Cetatea de Baltă, etc., 418; passim.
Maurocastron, sub stăpânirea Bulgarilor, comerţul Genovezilor, 429; v. Cetatea Albă.
Maxim, călugăr, din neamul despoţilor sârbi, împiedecă lupta dintre Bogdan III şi Radu cel Mare, 129, 138.
Maximilian, arhiducele, frate cu Rudolf II, despre Mihai Viteazul, 275; nu recunoaşte ca rege pe Ioan Sigismund, 334.
Mazurii, la Lenţeşti, 80.
Măcinul, luat de Aron Vodă, 252.
Măgoaia, sat, cnezatul, 315.
Măgura, sat, hănsari din, 511.
Măhaci, sat, 598.
Mănăilă, tipograf, ajutor al lui Coresi, 601, 604.
Mănăileşti, proprietari din, 473.
Măneşti, sat, Dracea armaşul din, 145; lupta lui Mircea Ciobanul cu pribegii, 217; călăraşi acolo, 510.
Măneşti, sat în ţin. Chigheciu, 413.
Mărăşeni, unde a fost jude Mareş, 475.
Mărcuţa, bis. dela, stilul vechi muntean, 621.
Mărcuşor, letinul, cântecul, 595.
Mărginenii, nume regional al Românilor, 346.
mărfuri, import, export, 547—550.
mănăstirea Dintr'un lemn, 613.
mănăstiri, propr. de pământ, 470, 475.
Mănăstur, district, în pos. lui Iancu de Huniedoara, 39.
mărit, cuvânt în textele vechi religioase, 593.
Mâneciu, sat, în jud. Prahova, 413.
medelnicer, dregător, numele, atrib. lui, 394.
Mediaş, oraş, scaun săsesc, 232, 414, 553; majoritatea populaţiei, Saşi, 458; *cetatea*, 317, 534; Gritti asediat acolo, 177; prădat de Turci, 8.
Megaspileon, mănăstire în Peloponez, icoană adusă dela, 649.
megieşi, megiaşi, 361—362, 471, 474, 475, 489.
Mehadia, cetate, 315, 399; Sigismund aşează Cavaleri Teutoni acolo, 4; apărată de Ioan de Huniedoara contra Turcilor, 38.
Mehedinţi, judeţul, răscoala boierilor sub Mihnea II, 227; oştile din, cu Buzeştii, 297; Mihai Viteazul bănişor de, 379, 491; menţ. doc., 399; originea numelui, 399; passim.
Mehedinţeni, boierii omoară la Glogova pe Ţepeluş, 71.
Mehemet-bei (Mihnea II), capătă sangeacul Nicopolei, 233.
Mehmed-Paşa, scapă cu fuga de Ţepeş, 46.
Mehmet, bei dunărean, fiul lui Ali-beg Mihaloglu, susţine pe Craioveşti, 148, 150; ajută pe Vlad V, 149; sprijine pe Neagoe Basarab, 151; bate pe Dragomir Călugărul, 157; biruit de Radu dela Afumaţi, 158; învingător şi el, 159; trimite pe Teodosie la Constantinopol, 158; pune subaşi în Ţara Românească, 158; bate din nou pe Radu dela Afumaţi, 159.
Mehffi Iacob, 42.
Melanchton, relaţii cu Despot, 196.
Meleştii, sat, calcă hotarul Gherghiţei, 461.
Meletie Pigas, vicarul Patriarhiei de Constantinopol, 491.
Menedic, mănăstire în Buzău, ctitoria lui Vlad Vintilă, 165.
mercenari, v. lefegii.
Mercurius, primul Voevod al Transilvaniei constatat documentar, 330, 357.
mertice, 498, 568.
meşteşugari, originea cuvântului, 542—547.
Metaxar Nicola, locuitor în Târgovişte, 457.

www.dacoromanica.ro

Meteore, mănăstire în Tesalia, danii dela Neagoe Basarab, 153.
Metzova, în maj. Aromâni, 340.
Mezed-Paşa, pradă în Ardeal, 9; lupta cu Iancu de Huniedoara la Sânt-Imbru (1442), 39.
Mica, sat, nimicit de oastea lui Ţepeş, 46; ocupat de Radu cel Frumos, 118.
Michel, inginer sas, condiţiile în care ar face o cetate sau un castel la Târgovişte (1494), 533.
Miclea Tavă, 391.
Micläuş, ctitor la Ribiţa, 320; — şoltuz al Trotuşului, 447, 455.
Micloşvar, scaun secuiesc contopit în Trei-Scaune, 414.
Miclouş Ghelebi, tatăl stolnicului Domocoş, 456.
Micclai, lefegiu în Moldova (1435), 509.
Micşuneştii, sat în Ilfov, 404.
Micu Românul, v. Condo Vlahul
Miechowski, cronicar polon, 114.
Miercurea, scaun, 448.
miere, domnească donată mănăstirii Pobrota, 97.
Mihail, fiul lui Lăpuşneanu, 205.
Mihail, fiul lui Mihai I, 2.
Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân, 369, 442, 484; domnia, pierderea ei şi moartea, fiii săi, 2; stăpân la Bran, 5.
Mihail, logofătul, cu primul haraciu al Moldovei la Turci, 30, 59, 109; are o torcătorie la Baia, 544; — *meşter*, face cumpărături la Braşov pentru Ştefan cel Mare, 87; — *mitropolit*, la sinodul dela Iaşi, 302 — *dela Dorohoi*, 389, 449.
— *Tordaş*, episcop calvin peste Românii din Transilvania, 306, 628.
— *diaconul*, scrie un evangheliar, 656.
— *din Ruşi*, satele lui, scutiri, 476, 567, 569.
— *din Vireag*, conducător în revoluţia ţăranilor din 1437, 312.
Mihai Racoviţă, pedepseşte cu arderea de viu, 495.
Mihail Valahul, v. Csáki Mihail.
Mihai Viteazul, Domn al Ţării Româneşti, Ardealului şi Moldovei, scrisori false atrib. lui, 49; 258—307; vieaţa şi faptele lui în perspectiva istoriei, 258; originea sa, 218, 258—259; ocupaţiile din tinereţe, 171, 259; dregătoriile: bănişor de Mehedinţ, 260, 379, 491; mare stolnic, 260; mare postelnic, 260; mare agă, 259; pare-se şi ispravnic al băniei Olteniei, 260; ban, 260; donaţie mamei sale, 260; sate cumpărate ca boier, 260; fuge în Ardeal, 261; la Constantinopol, 261; ia domnia, 261; vine în Bucureşti, 261; fiscalitatea, 261—262; nevoile ţării din cauza Turcilor, 261—262; soli la Sigismund Báthory şi Aron-Vodă, 262; oaste ardeleană şi olteană la Bucureşti, 263; începutul răscoalei contra Turcilor, 263; lupte cu Turcii din cetăţile dunărene, 263; Turci şi Tătari contra lui bătuţi, 263—264; incursiuni în dreapta Dunării, 264; campania din 1595, *Călugărenii*, 264—269, cere ajutor lui Sigismund Báthory, condiţiile tratatului, 266—269; retragerea spre Bucureşti, Târgovişte, 269; reocuparea Târgoviştei, Bucureştilor, urmărirea Turcilor, până la Giurgiu, 269, 271—272; luptele din 1596 pe dreapta Dunării, 272; convorbiri cu Sigismund Báthory, 273, avantaje religioase pentru Românii ardeleni, 273; primeşte steag de domnie dela Sultan (1597), 274; legăturile cu Imperialii: solia lui Mihalcea şi cererile lui Mihai, 274—275; tratatul cu Rudolf II, 274—275; situaţia lui faţă cu Andrei Báthory în Ardeal şi Ieremia Movilă în Moldova, 274—278; solie la Rudolf II pentru ocuparea

www.dacoromanica.ro

Ardealului, 279; *cucerirea Ardealului:* Şelimbăr, 279—281; drumul armatelor lui spre Sibiu, 279; intrarea în Alba Iulia, supunerea Ardealului, 281; stăpânirea Ardealului, 282—285; titlul său, 282, 287; rec. Domn Al Ardealului de Turci, 282; Rudolf II îl recunoaşte guvernator pe vieaţă, 282; convoacă dieta pentru impozite, privilegiile Secuilor şi *îmbunătăţirea stării iobagilor şi preoţilor români*, 283—285; *cucerirea Moldovei*, 285—286; măsuri de organizare, 286—288; faima vitejiilor lui, 287; legăturile cu ortodocşii, 287; înfrângerea sa: cauzele, 288—289; *Mirăslău:* lupta, 289—290, retragerea, 290, 291; în întâmpinarea Polonilor, 291; tabăra dela *Bucov*, ciocniri de avantgarde, înaintarea Polonilor, lupta dela Bucov, 291; familia zălog la Basta, 291, 292; retragerea peste Olt, 291; revine asupra Curţii-de-Argeş, lupta, 292; drumul la Viena, 292; cartiruit la Cerbul de Aur, 292; audienţa la Rudolf II, 292; sprijinul promis, domeniul Koenigsberg, 294; portretele lui, 277, 294, 296, 278; plecarea dela Praga, 294; la Caşovia cu Basta, planul de redobândire a Ardealului, Goroslău, 294; solie dela boierii munteni, 297; pedepsirea Clujului pentru omorîrea lui Baba Novac, 297; drumul la Turda, asasinarea, 297—298; capul adus la mănăstirea Dealul, 298; inscripţia pusă de Radu Buzescu, 298; familia, 298—300; boierii lui, 300—301; ctitoriile, 301—304; legătura lui (rumânia), 304—307, 473; faţă de mişcarea ţăranilor contra nobililor, 314; medalia de aur ca stăpân al Ardealului şi Ţării Româneşti, fig., 281; lefegiii lui, 509; *cronici* despre el, 587; cronica Buzeştilor despre, 587—588; poema, lui Stavrinos, 588—589; cronica lui Palamed, 589; limba română în cancelaria lui, 590.

Mihai-Vodă (= bis. Sf. Nicolae), mănăstirea, fig., 303; vechiul stil muntean, 621; icoana dela, 652.

Mihal, lefegiu litvan în Moldova, 509.

Mihalcea, banul, boier al lui Mihai Viteazul, 252, 273; atacă pe Turci la Silistra, 252, 264; în solie la Rudolf II, 274; în sfatul lui Mihai Viteazul în Ardeal, 283; primeşte Uioara, 285; spânzurat de Unguri, 301; sate cumpărate sub Mihai, 306.

Mihalco, boier al lui Radu Paisie, fugar în Ardeal, 167.

Mihaloglu, familie puternică la Constantinopol, amestecul ei în treburile Ţării Româneşti, 147.

Mihăeşti, Mitrea paharnic din, 473.

Mihăilă, vornic, decapitat de Petru Cercel, 230.

Mihălenţ, comună, cnezatul lui Dionisie Ciuca, 315.

Mihei monahul, a împodobit uşa mănăstirii Tazlău, 673.

Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Ţepeş, pretendent, 50, 124, 128; ia domnia în Ţara Românească, 128, 146; tipărirea liturghierului slavonesc, 132, 155; fiica lui, Ruxandra, soţia lui Bogdan III, 138; domnia, 146—149; filiaţia, 146; cruzimi faţă de boieri, 148, 495; boierii uneltesc împotriva lui, 148; bătut de răsculaţi, 148; trece în Ardeal, 149; moartea, 149; mormântul lui, 149; familia, 149; vieaţa lui Nifon despre el, 587; passim.

Mihnea din Bădeni, fiul lui Udrişte vistier, omorît la 1568, 224.

Mihnea, nepot de fiu lui Mihnea cel Rău, 149.

Mihnea II, Turcitul, Domn al Ţării Româneşti, fiul lui Alexandru II,

www.dacoromanica.ro

Domn, 227; răscoală a boierilor din Mehedinţi, 227; fiscalitate: găleata, 227; reface mănăstirea dela Podul Colentinei, 228; concurenţa lui Petru Cercel, 228; mazilirea şi surghiunul la Tripoli, 228—229; Domn din nou, 232; fiscalitate: năpasta, găleata de pâine ş. a., 232, 577; mazilirea, 232; din nou numit, 232; mazilit (1591), 233; turcirea, capătă sangiacul Nicopolei, 233; căsătorit cu Neaga, fiii legitimi şi nelegitimi, 233; ctitorii, 234; moartea (1601), 234; pecetea de aur, fig., 234; în oastea turcească cu Sinan, contra lui Mihai Viteazul, 267; către Mihai, banul de Mehedinţi, 491; scutiri de dări, 577; passim.

Mihul, hatman, complot împotriva lui Ştefan Lăcustă, 179; — *medelnicer*, 394; — *pisar*, confirm. de proprietăţi, 392, 445.

Mikolai Brzeski, sol polon, 585.

Milcineşti, sat în ţin. Cârligăturii, donat de Ştefan cel Mare mănăstirii Voroneţ, 93, 557.

Milcov, râu, peste, dincoace de = Muntenia, 72, 73; passim.

Milea, pedepsit pentru trădare, îşi răscumpără capul, 501, 531.

Mileştii-de-Sus, moşnenii din, 472.

Miletin, râu, sate pe, 188, 465, 646.

Milişăuţi, pictura dela, 637.

Milişevo, mănăstire în Serbia, aer la, cuprinde pe membrii familiei lui Lăpuşneanu, 203.

Miliţa, soţia lui Neagoe Basarab, icoane dela, 649; v. Despina.

Miloş, fiul lui Mihnea cel Rău, pretendent, 151; — *nepot* de fiu lui Mihnea cel Rău, 149; — *Vodă*, fratele lui Alexandru II, mort la Constantinopol, 227.

Mina, zugrav, 647.

miniaturi, 654—657.

Mioriţa, poezia populară, 595.

Mirăslău, Mirăslău, sat, lupta lui Mihai Viteazul cu Basta şi Ungurii răsculaţi, 247, 282, 288, 289, 292, 301; *log.*, 269.

Mirăuţi, biserica din Suceava, vechimea ei, 616; moaştele Sf. Ioan cel Nou dela, 628.

Mircea cel Bătrân, Domn al Ţării Româneşti, urmaşii săi, luptele între ei, 1—14; stăpânea Branul, 4; danii la Glavacioc, 124—125; hotărnicia ţării spre Moldova, 151; titlul său, 354, 355; trat. cu Sigismund, 359, 589—590; coroana lui, 357; înfăţişarea pe monete, 367; urmaşii, 369; reşedinţa lui, 371, 572; boieriile pe vremea lui, 378, 379, 381, 390; donaţii mănăstirii Cozia, 435; stăpân la Severin, 436; dărueşte Ţigani, 482; privil. comercial Braşovenilor, 547, 554; recucereşte Cetatea Turnul (1395), ridică Cetatea Giurgiul, 526, 528; stăpân la Dârstor, 528; renunţă la stăp. transdanubiene, 530; fig. după tabloul ctitoricesc dela Curtea-de-Argeş, 637; monetăria, monetele, 556, 557; dări în timpul lui, 561, 562, 563, 564, 566, 568; exploatarea aramei şi fierului, 575; slobozie, 579; epitaf dela, 658—659; passim.

Mircea Ciobanul, Domn al Ţării Româneşti, 132, 216, 600; căsătorit cu Chiajna, fiica lui Petru Rareş, 189; cu oaste în Ardeal, 190; înţeles cu Martinuzzi, 189; ocupă domnia cu ajutorul lui Lăpuşneanu, 195; filiaţia, domnia, 216; ucide pe intriganţi, 217; năvăleşte în Ţara Bârsei, 217; bate pe răsculaţi la Periş, 217; este bătut la Mănăşti, 217; expediţia în Ardeal, 217, 333; turburări produse de pretendenţi, nemulţumirea Turcilor de expediţia din Ardeal, 217; mazilit, exilat în Ethiopia, 218; din nou Domn, 219; taie

www.dacoromanica.ro

boieri, 219; cântec despre el, 595; ridică biserica Curtea Veche din București, 621; evangheliarul lui, 680.
Mircea, fiul lui Vlad Călugărul, ctitor la Babele, 125; — *fiul* lui Mihnea cel Rău, omoară pe ucigașii tatălui său, 149; pretendent, 149, 151, 210, 223; fuge la venirea oștilor lui Vlăduț, 150, 587; — *fiul* lui Mircea Ciobanul, 221; — *nepot* de fiu lui Mihnea cel Rău, 149; — *pretendent* muntean susținut de Ștefan cel Mare, 11, 71, 403; — *comisul*, boier al lui Radu cel Frumos, prizonier la Ștefan cel Mare, 61.
Mircea, fiul lui Vlad Dracul, 9, 11.
Mircea, fiu natural al lui Vlad Dracul, 11, 71, 122, 403.
Mirceoaia, v. Chiajna.
Miron Barnovski, Domn, danii, 364; face danie o moșie din hotarul Tg.-Frumos, 463.
Miroslava, sat, lângă el e iezerul Ciurbeștilor, 239.
Misail, egumen al mănăstirii Voroneț, cea de lemn (1471), 91.
Mislea, mănăstire, ctitorie a lui Radu Paisie, 169.
Mitrea, paharnicul dela Mihăești, 473.
Mitropolia din Târgoviște, jurisdicție asupra episc. din Ardeal, 327; ridicată de Neagoe Basarab, 618.
« *Mitropolia* » *din Roman*, danii dela Bogdan III, 139.
Mizilul, 403.
Mlac, 473.
Moesia, Slavi în, 350.
Moftin, sat, joncțiunea armatei lui Mihai cu a lui Basta, 294.
Moglena, 339.
Mogoș, fratele lui Voicu, 37; — *spătarul*, — *banul*, ctitor la Stănești, 169, 647.
Mogoșești, sat pe Siret, donat de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamț, 93.
Mogoșoaia, palatul brâncovenesc, 612.
Mohács, 314, 329, 330; lupta dela, 160, 161, 172.
Mohamet, renegat ungur, comandant al Budei, 332.
Mohamet II, sultanul, cuceritorul Constantinopolului cere haraciu Moldovei, 31, 349—350; contra Cetății Belgrad, 41; pornește contra lui Țepeș, 48; face Domn pe Radu cel Frumos și revine la Constantinopol, 48—49; înțeles cu Polonii contra lui Ștefan cel Mare, 67; expediția contra lui Ștefan cel Mare, 67—68; drumul urmat, 69; lupta dela Războieni, 69—70, 119; rezultatele luptei, 70; la Hotin, 109; ajută pe Radu cel Frumos, 117; asediază Suceava, 526; passim.
Mohamet, pașă de Silistra (= *Iliaș Rareș*), 191.
Moise Filosoful, boier moldovean, 458; — *Peștișel*, protopop de Huniedoara și Hațeg, 326; — *Szekely*, comandant de oaste în sfatul lui Mihai Viteazul în Ardeal, 282; fuge în Polonia, 289.
Moise Movilă, întărește mitrop. un loc de moară, 493.
Moise Vodă, Domn al Țării Românești ia domnia, 163—164; supus Sultanului, 163; trimite armată în Ardeal, 163; scutește sate de podvoade, 567.
Moisi, călugăr, tipărituri în Țara Românească, 600.
Molde, Stadt Moldavia = Baia, 443.
Moldova, apa, 139, 551, 564.
Moldova, țara, sub urmașii lui Alexandru cel Bun, 16—50; hotarul către Polonia, 18; împărțită în două de Ștefan și Iliaș, 18; prădată de Tătari în două rânduri, 21; condominium între Petru II și Roman II, 22—23; lăcașuri după moartea lui Ștefan II, 29; sub influența lui Iancu de Huniedoara, 41—42; în-

www.dacoromanica.ro

semnătatea domniei lui Ştefan cel Mare, 52; reluarea relaţiilor cu Ungaria, 67; necuprinsă în trat. Ungariei cu Turcia (1483), 73; campania Polonilor în 1497, fig., 78; plăteşte din nou tribut Turcilor, 76, 83—88; cuprinsă în trat. Ungariei cu Turcia, 83; relaţiile comerciale cu Polonii, 84—86; cu Braşovenii, 86—87; cu toţi negustorii din Ungaria, 87; cu Bistriţa ardeleană, 87; viaţa religioasă sub Ştefan cel Mare, ctitorii, 88—105; *boieriile*, 109, 111—112, 359, 377—79, 401, 382—395, 470, 490; expediţia lui Radu cel Frumos, 117—118; atacul lui Alibeg şi Skender-beg, 122; tributul către Turci, 127, 138, 366; *Domnul*, titlul, 353—357; atribuţiile, 358—366; însemne, 367—368; succesiunea, 368—370; reşedinţele, 370, 372—376; Roman pretendentul, 129; *armata ei*, trece Nistrul, 136; atacată de Tătari, 137, 138; org. armatei: principiul alcăt. ei, 404, 505; marii dregători comandă cete de subalterni, 505—506; cetele, 506—507; vătafii şi marii vătafi, 506; breslele, 506—507; curtenii, 506, 507; vitejii, 507; pârcălabii ţinuturilor, 507; contingentul oraşelor, 507; lefegii, 508—509; oastea în dobândă, 509; joldunari, 509; străjerii, 509—510; vânătorii, 510; călăraşii, 510—511; hânsarii, 511; vecinii, 511, 512; *armamentul:* ofensiv, defensiv, 512, 513; arme de foc, 514—515; armură, 515—516; steagul, 516; cetăţile, însemnătatea lor, 517, 519—521, 524, 526; mănăstirile ca loc de apărare şi refugiu, 538; bibliografie, 538—539; Radu dela Afumaţi pradă în, 143; pretendenţi munteni în, 151; prima hotărnicie spre, 151; pribegi munteni în, 157; întinderea maximă a ţării, 175; Gritti şi planurile lui cu privire la, 177; Turci şi Tătari în, 178; situaţia grea, 180; Wiszniewiecki pretendent la tron, 188; alţi pretendenţi, spargerea cetăţilor, 201; foamete, 238; biserica Mitropoliei acoperită, aducerea moaştelor Sf. Ioan acolo, 243; în confederaţia germană, 251; cucerirea şi motivele cuceririi de către Mihai Viteazul, 282, 285—286, 589; ocupată de Poloni, 290; ajutor în Ardeal lui Mihai Viteazul, 290; instituţii, numele şi originea lor, 346, 348, 350; în hărţi din sec. XVI, 349; locuri pustii în, 363; *org ad-tivă:* 378, sub împărţiri ad-tive, ţinuturi, formarea lor, 396, 397, 405—413; însemnătatea pârcălabilor, 422; mari vătafi la 1566, 506; *oraşele*, 442—454; populaţia lor: Români, Saşi, 454—455; Unguri (Secui), 457—458; Armeni, 457; Greci, 457; Evrei, 457; *cârmuirea* oraşelor, 459; şoltuzi, voit, pârgari, 459—460; pecetea lor, 461; *satele*, 464—465; *robii*, 470, 481—483, 484; *răzeşi*, juzi, cnezi, 475; vecinii, 476; orăşenii, 484—485; *org. judecătorească*, 486—501; zavesca, herîia, 487; pravilele, 490; hotărniciile, 492—494; pedepsele, 494—495; hatalm, tretina, pripas, ciubote, 497—498; răscump. capului, 499—501; *viaţa economică:* de caracter agricol, 540; produse agricole: grâu, orz, ovăz, meiu, legume, textile, 541; creşterea vitelor, 541; albinărit, 541; pescuitul, 541—542; vânatul, 542; minerale: sarea, 542; aur, 542; morile domneşti din Baia, 543; prima fabrică de hârtie, 545—546; meşteşugurile, 542—547; breslele, 546; îndatoririle lor militare, 546—547; import: cafea, postav, pânză de in şi cânepă, 547; clopote, 548; export de mărfuri, 546—550; prohibiri, 550; *drumurile*, 550—552, 553; circulaţie

www.dacoromanica.ro

monetară, 556—558; dările, 560—565; slujbele, 566—571; vămile, 573—574; ocnele, 575; repartiția impozitelor, slobozii, 576, 579; scutiri de dări, 576, 577—578; legăturile cu statele slave din sudul Dunării, 582; lucrări bisericești și laice originale, 584—587; cronicele, 584—586; primul document în românește, 590—591; tipărituri religioase le face în Țara Românească, 600—601; introd. tiparului, 601, 608; în cosmografia lui Honterus, 607; biserici de zid, vechimea lor, 616; biserici, stilul lor, 624—648; icoane vechi, 652—654; miniaturi, 654—656; țesături, 657—666; sculptura în lemn, 672—674; stema ei, 672; lucrul metalelor, evangheliare ferecate, cruci, meșteri, 673—685; — *de jos*, năvălirea lui Radu cel Frumos, 60—61; prădată de Tătari, 61; prădată de Turci, 62; passim.

Moldoveni, 345, 508, 585; boierii și actul de vasalit. către Polonia, 17; ajută pe Alexăndrel venit cu Polonii, 27; din Caffa, decapitați de Turci, 67; atacă oastea turcă ce revenia din Polonia, 83; relațiile cu Radu cel Mare, 129; birue pe Poloni, 177; față de actele lui Despot, 200; la Cahul, 213; pribegi în Polonia, Muntenia și Turcia din cauza lui Iancu Sasul, 240; se adresează lui Basta, 255; în oastea lui Mihai Viteazul contra Moldovei, 286; din Siret la Lwów în 1380, 455; în ajutorul lui Alex. Aldea, 6, 516; Reicherstorf despre ei, 551; passim.

Moldovița, mănăstire, ajutată de Ștefan Voevod, 21; danii dela Alexăndrel, Bogdan II și Petru Aron, 30; scutire, donații și confirmări de posesiuni, 96, 139, 475; reclădită de Petru Rareș, 182; case în Suceava scutite, 457; sălașe de Tătari, 483; piua ei dela Baia, 543; drum pela, 552; vama dela, 573; slobozii, 579; aer în vremea lui Ștefan cel Mare, 667; scaun domnesc, 636, 672; gropnița la, 630; pridvor deschis, 632; pictura dela, 639; passim.

Moldovlahia, mitropolitul ei, 663.

Molești, sat, 453.

Momce, logofăt, pune slugi să-l ucidă pe Vlad Vintilă, 165.

monete, monetărie, 3, 554, 555, 556—558; dela Iliaș, fiul lui Alex. cel Bun, 17; dela Iliaș și Ștefan, 19; dela Ștefan cel Mare, 88; dela Ștefan Lăcustă, 179; dela Alex. Lăpușneanu, 205; dela Ion Vodă Viteazul, 210; dela Ștefan Răzvan, 252; circulația monetară, 553—558.

Montpellier, Despot student acolo, 196.

Morava, râu, 40.

Moravia, arhitectura bisericească a școalei din, 618.

mori, pe Siret, dăruite mănăstirii Putna, 91.

Morovlahii, Morlaci, 337, 339.

Mortagne, valon, asasin. lui Mihai Viteazul, 298.

Moscopole, târg în maj. aromân, 340.

Moscova, Bogdan Lăpușneanu la, 208; *țarul* din, rudă cu soția lui Ion Vodă Viteazul, 215; arhiepiscopul din, 584; marele duce al, 584; tezaurul nostru dela, 661, 677, 678, 682.

Moșu, partea lui, 474.

moșie, semnificația, 473—474.

moșneni, clasă socială, 471, 473, 474, 475.

Motru, râu, 399; *județul*, menț. doc., originea numelui, 399, 511, 566.

Moții, nume regional al Românilor, 346.

Moțoc, vornic, ucis la Liov, 194, 200; pribeag în Polonia, 200; testamentul lui, 200.

Movila Căiatii, Bogdan III la, 129.

Movilău, Gr. Ghica la, 390.

Movile, Petru Aron bate pe Alexăndrel acolo și reia domnia, 29.

www.dacoromanica.ro

Movileştii, familie boierească în Moldova, 240; pribegesc în Polonia, 240; clădesc mănăstirea Sucevița, 243; tabloul ctitoresc dela Sucevița, fig. 645; v. Ieremia Movilă, Simion Movilă.
Mühlbach V. Sebeș.
Multany, numele dat de Poloni Munteniei, 348.
munci, slujbe, 560, 566—571.
München, 253, 455; vizita lui Petru Șchiopul, 246; cronica lui Ștefan cel Mare la, 586.
Mundschenk = paharnic, 385.
Munkács, oferit lui Rareș, 178; episcopia ortodoxă, 284.
Muntenia, Muntenii, 345, 347—348; sub influența lui Iancu de Huniedoara, 41—42; amenințare continuă p. Moldova, 59; tributul către Turci, 127; stăpânirea lui Vlad, 175; ajută pe Lăpușneanu să ia domnia a doua oară, 200; înfrânți în Ardeal, 217; ajutor lui Petru Șchiopul contra lui Alex. Potcoavă, 239; passim.
Muntenii, sat, în Moldova de sud, 408.
Muntenii-Puțeni, sat, 408.
Murad, sangeac de Magnezia, viitor Sultan, o fiică a lui Mircea Ciobanul în haremul lui, 220.
Murad, sultan, expediția contra lui Aldea, 6; bate pe Unguri la Cossovo, 12.
Mureș, râu, 129, 290, 418; nâvi pe, 575; drum pe valea, 552; *județul*, numirea și apartenența sa în vechime, 417; valea, prădată de Turci, 8.
Mureș-Oșorheiu, scaun secuiesc, 414.
Murgul, vornic, trădează pe Ion Vodă Viteazul la Cahul, 213.
Murgu, letopisețul lui, 528.
Murguleț Costin, din Frasin, 511.
Muriano Matei, medicul lui Ștefan cel Mare, despre Domn, 112, 114.
Muscel, județul, 227, 401; origina numelui, 401; costumul femenin din, 612.
Mustafa pașa, cu armată contra lui Mihai Viteazul, ucis la Rusciuc, 263, 264.
Mușata, Doamna, 369; reședința ei la Hârlău, 375.
Mușatinii, descend. Mușatei, succes. la tron, 369.
Muzeul de artă religioasă din București, 637, 649, 666, 679, 683; — *din Sinaia*, 671; — *Militar* din Buc., 513, 516, 665; — *Municipiului* Buc., 4; — *Național* de antichități, 659; — *Regional* din Craiova, 679.

Nacker L., cronicar prusian, despre lupta dela Codrul Cosminului, 80.
Nádasdy Toma, comisar imperial, primește Transilvania dela Isabella, 333.
Nagy Antal, conducătorul mișcării țăranilor (1437—1438) prins la Cluj, pedeapsa, 311.
Naima, cronicar turc, despre înfrângerea lui Sinan, 271—272.
Nan, cneaz din Izvorani, 566.
Nan, rumân, 479.
Napoleon I, 288.
Naprágy, episcop de Alba-Iulia, trimite lui Mihai Viteazul cheile orașului, 281; cancelar în sfatul lui Mihai Viteazul, 282.
nasleadniți, moșneni, 473.
Nastasia, doamna lui Bogdan III, 138.
Nastasia, fiica lui Lăpușneanu, 205.
Nădăbaico, vornicul lui Al. Lăpușneanu, 381; ia parte la întronarea lui Pătrașcu cel Bun, 195.
Nădlac, ars de răsculați (1514), 312.
Năeni, lupte de avantgardă între Poloni și Mihai Viteazul la, 291.
năpastă, 499.
năramze, un fel de portocale, 548.
nâvi, 575.

www.dacoromanica.ro

Năsăud, judeţ, 416, 452; regiunea, mănăstire, 322.
Năsipul (azi Caplea), sat, jumătatea din, 570.
Neacşu din Câmpulung, autorul primei scrisori în româneşte cunoscute, 590—591.
Neaga, fiica lui Vlaicu clucerul, din Cislău, soţia lui Mihnea II, 233; copiii ei, despărţirea de Mihnea, testamentul, zideşte Aninoasa, moartea, 233; sat al ei, 480; înmormântată la mănăstirea Buda, 677.
Neaga, mama lui Neagoe Basarab, 150.
Neagoe Basarab, îşi zice fiu al lui Ţepeluş, 123; vătaf de vânători, 148; fiul lui Pârvu Craiovescu, 150; domnia, 150—155; raporturile cu Moldovenii, 151; cu Ardealul, 151; precizarea hotarului între Oltenia şi Ardeal, 151; însemnătatea domniei, 151; ctitorii, 151—155, 618, 637; aduce moaştele Patriarhului Nifon în ţară, 154; tipărituri, 155; familia, 143, 155, 582, fig., 154; moartea, 155; fiica lui, 162; donaţii, 364, 484; hotarul oraşului Curtea de Argeş, 463; întăreşte proprietăţi, 474; icoane dela, 649; evangheliarul scris sub, 656; zavesă dela, 662; comenzi de obiecte preţioase la Sibiu, 679; chivotul lui, 679; furnizorii lui, 679; «Învăţăturile lui», 583; după moartea lui, 588; passim.
Neagoe Craiovescu, fiii săi, 122, 145.
Neagoe, cneaz din Izvorani, 566.
Neagoe Micul, 410.
Neagoe, slugă a lui Albul, fuge la Râjnov cu bani, 555.
Neagoe, vornic se ridică împotriva lui Radu dela Afumaţi, 161.
Neagoslav, preot din Târgul de Floci, la Braşov, 284.
Neagul Călmăţuiul, confirmare de proprietate, 453.
Neagul, vornic al lui Radu cel Frumos, 380, 487.
Neagul, vătaful breslei tăbăcarilor din Bucureşti (1668), 546.
Neagul, voevod român în Bihor (1326), 416.
Neajlov, râu, 126; valea mlăştinoasă, 269; planul luptei dela, 268.
Neamţ, cetatea, 69; ridicarea ei, 521; asediată de Sigismund regele Ungariei (1395), 521; de Turci (1476), 521; rezistă Turcilor, 70; mai sus de, lupta lui Lăpuşneanu cu Sava Măzgă, 201; asediat de Sobieski, 510; ruinele cetăţii, fig. 522; fig., 523; *oraş*, vechimea, originea, 443—444; populaţia, 445; Saşi, Unguri la, 455; «biserica săsească» din, 455; reşedinţă domnească, 377; ceara dela, dată de Ştefan cel Mare mănăstirii Neamţului, 93; condus de staroste, 422; *ţinutul*, menţiuni în documente, 411; deseatina din viile dela, 561; sate la, 564; doi pârcălabi la, 110; pârcălabii dela, 359; ierarhia pârcălabilor de, 423; robotnicii dela 564; Tătarii dela, 483; *mănăstirea*: biserica, vechimea, 616; ctitoria lui Petru al Muşatei, 89; Ştefan cel Mare, 93; pisania, 70; mormântul lui Ştefan Voevod la, 21; danii dela Iliaş şi Ştefan, 21; dela Alexandru (1454), 28—29; Bogdan II, Petru Aron, 29; dela Ştefan cel Mare, 93; scutiri, 497, 568, 578; Mihai Viteazul îi întăreşte moşii, 286; proprietăţi, 475; uşa interioară, 626, 624; ferestre gotice la, 627; pravila dela, 490; tetraevanghelul donat de Teoctist la, 88; evangheliarul scris la, 655; comparaţie cu cel dela Tismana, 656, 681; cele mai vechi msse ale Alexandriei şi al lui Varlaam şi Ioasaf, descoperite la, 596, 597; epitaf dela,

www.dacoromanica.ro

663; icoane vechi la, 652; tablou votiv la, 645; Macarie egumen la, 585; Teodosie egumen la, 584; Ţamblac egumen la, 583; passim.
Nechifor, vistiernicel, 505.
Necula, vistier, rumâni i se vând, 473.
Neculce Ion, cronicar, 81, 91; despre Petru Rareş, 172.
Negoeştii, sat, scutiri, 359; slobozie, 579.
Negrea, spătar, rămâne să conducă în Moldova, 288; ucis de Simion-Movilă, 298.
Negre, ginerele lui Neacşu din Câmpulung, 591.
Negreni, sat, cumpărat de Teodosie, 307.
Negrilă, păharnic, ucis la Vaslui, 112, 495.
Negru-Vodă, biserică din Câmpulung, piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru la, 355; fostă mănăstire, 372, 616, 617.
Negru-Vodă, schitul dela Cetăţenii din Vale, 532.
Negru-Vodă, cetatea, 530, 533; influenţă apuseană la, 617; v. Poenari.
negustori englezi, 277; tratat cu Petru Şchiopul, 574.
Negruzzi C., nuvela Alex. Lăpuşneanu, 195.
nelegitimi, fii de domn, succesiunea lor la tron, 369.
Nemţi, 683.
Neofit, mitropolit al Ţării Româneşti, 125.
« *neplata dărilor* », 364.
Nesri, cronicar turc, asupra luptei dela Vaslui, 64.
Nesteac, tatăl lui Boguş, 465.
Nevoieşi, comună donată lui Iancu de Huniedoara, 38.
Nica, fost armaş, i se confirmă proprietăţi, 364.
Nica dela Grădişte, armaş, căznеşte boeri, 394.
Nichifor Dascălul, prezidă sinodul dela Iaşi, 303.
Nichifor, popa, meşter argintar, 684.
Nichita (Arbure), ucis de Ştefăniţă, 142; v. Arbure.
Nichita, zugrav, 633, 646.
Nicoară Hârovici, pârcălab de Hotin, zideşte biserica Zăhăreşti, 188.
Nicoară Potcoavă, pretendent, 237, susţinut de Cazaci, reuşeşte să alunge pe Petru Şchiopul, 238; trece în Polonia, decapitat, 238—239.
Nicodim, evanghelia apocrifă a lui, 596.
Nicodim, călugărul, egumen la Tismana, ctitor la Prislop, 322; sârb de origine, 582; evangheliarul lui 656, 657; ucenici de ai lui în Moldova, 628.
Nicola, zugrav român, din Cluj, 647.
Nicola Metaxar, rumân orăşean, 484.
Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I, 369; *vămi*, 439; corespondenţa cu patriarhul de Constantinopol, 346, 353; titlul lui, 353—354; Câmpulungean de fel, 370; rudă cu Sracimir, 582; ctitor, 613.
Nicolae Cherepovici, dregător ardelean, 223.
Nicolae V, papă, 38.
Nicolae din Creta, a pictat capul lui Andrei Báthory, 647.
Nicolae, fiul lui Mauriciu, voevod şi comite de Maramureş şi Ugocea, 415.
Nicolae Iazlowiecki, staroste, prinde pe Iancu Sasul, 240.
Nicolae Milescu, boier moldovean, 369; însemnat la nas, 495.
Nicolae Olahul, arhiepiscop de Strigoniu şi cancelar al Ungariei, de origine român, 33; născut la Sibiu, studiile, baron al imperiului german, regent al Ungariei, moartea, 316; lucrări istorice, 315—316; despre scaunele săseşti, 415.

www.dacoromanica.ro

Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, 299, 404, domn, 282; în ajutorul tatălui său, 291; cerut ca domn de Moldoveni, 287; căsătorit cu Ancuța, fiica lui Radu Șerban, 299; moartea, 300.
Nicolae, voevodul Transilvaniei, împotriva lui Vlaicu, 359.
Nicopole (Nicopol), lupte la, 10, 159, 162; begul de, 124; trece în Oltenia, 292; Radu Paisie la, 168; atacat, asediat, 272, 275; dezastrul cavaleriei franceze în lupta dela, 515.
Nicorești, sat, scutiri, 561, 564.
Nicula, jude țigănesc, 483.
Niculaki, stolnic, scrie un izvod de cheltueli, 388.
Nifon, patriarh, reorganizează biserica munteană, 129—130; în Țara Românească, 154; chivotul cu moaștele lui, 679.
Nipru, 29; Cazacii dela, 210.
Nisowski Stanislav, căsătorit cu Zamfira, fiica lui Moise-Vodă, 164.
Nistor vistierul, 506.
Nistora, soția lui Chendereș, ctitoră la biserica din Sângeorz-Streiu, 318.
Nistru, fluviu, trecut de Moldoveni, 136; armata moldovenească bătută la, 137; îl trec Tătarii, 137—140; boieri pribegi peste, 142; Bogdan Lăpușneanu peste, 208; Cazacii cu șăicile pe, 212—214; cetățile dela, 238; locuri pustii la, 363; passim.
Niș, oraș, 336, 339; luptele dintre Iancu de Huniedoara și Turci la, 40.
nobilii în Transilvania, 309; se unesc cu Sașii și Secuii contra *țăranilor*, 311.
Nogai, stăpânitor tătar, 435.
Nogai, Tătarii, 429.
nomocanon, 490; al lui Ioan Nesteutes, 491.
Noua-Suliță, 347.
Noul Săsesc, sat (Sibiu), ars de Vlad Țepeș, 45.
Nouy, Lecomte de, 619.
Novac Baba, torturat și ucis de Unguri la Cluj, 297; v. Baba Novac.
Novaci, sat (Gorj), 500.
Novograd = Roman, 448.
Nucet (Cozia), mănăstire, întăriri de danii, 124; 404; v. Cozia.
numele poporului român, 345.
numele țării, 346—352.
numele și vechimea dregătorilor, 377—379.
numularii, în Transilvania, 423.
Nürnberg, 50; Vlad Dracul la, 8; medic dela, 112, 296.

Oaie seacă, impozit, 224, 565.
oale de aramă, 548.
Oană, Tătar, rob domnesc, 483.
Oană Ureche, boier, 655.
Oană vornicul, averea lui, 389.
Oancea, cneaz din Izvorani, 566.
Oancea, logofătul lui Alexandru, moare în lupta dela Tămășani, 25.
Oancea, român orășean, 484.
Oancea, răscumpără de gloabă pe Giurgiu, 501.
Oancea, târgușor pe Prut, 409.
«oaspeți», nemți la Dej, 575.
oastea în dobândă, 509; v. armată.
Obertyn, lupta dela, 176, 515.
«obiceiul pământului», 360, 362, 486, 490—494.
obligațiile fiscale ale locuitorilor, 560.
Oblucița, vad la Dunăre, 83, 213.
Oblucița, târg, ars și prădat de oastea lui Mihai Viteazul, 276.
Obod, Mănăstire lângă Cetinie, 598.
Oreacovul, cetate 29, atacată de Alex. Cornea, 179.
ocoalele târgurilor, 424, 464.
ocină, semnificația, 474.
Ocna Dejului, exploatarea sării la, 542; de către Cav. Teutoni, 575.
Ocnele-Mari, 542.

www.dacoromanica.ro

Ocna-Mică, lângă Târgoviște, 542.
Ocna Sibiului, biserică ridicată de Mihai Viteazul la, 304, 320; expl. de sare la, 542.
ocne, 560; venitul lor, 366, 575.
octoih, tipărit sub Vlăduț, 155.
Odobești, dealul, 521, 550.
Odorheiul, scaun secuesc, 414; originea numelui, 417, 453.
Odrivoz Piotru, Palatin de Liov, 20; comandant polon în lupta dela Crasna, 27.
Ohrida, dieceza, episcopat al Vlahilor, 340; oraș, Aromâni în, 338; lac, 340.
oierit, dare, 562.
Oituz, pas, 57, 68; apa, 446; regiunea 456.
olacul, 567.
olăcari, 567.
Olena, fiica lui Ștefan cel Mare, soția lui Ivan, fiul lui Ivan III, la Moscova, 106; în exil, moartea ei, 107.
Olgierd Górka, descopere cronica lui Ștefan cel Mare la Nürnberg, 586.
Olhovățul, donat de Petru Aron doamnei Marinca, 30.
Oligmondovici Andrei, nobil polon, socrul lui Vladislav Iagello și al lui Iliaș ţoevod, 22.
Olelkovici Simion, cneaz, frate cu Evdochia, soția lui Ștefan cel Mare, 105.
olovirul, stofă, 547.
Olpret, comună, 310.
Olt, râu, 253; hotărnicie peste, 180; familii boierești peste, 159; Țara Bârsei, la Sud de, 351; județ, 398; originea numelui, 405; stânga lui, 488; pe valea, 551; năvi pe, 575; passim.
Oltenia, 71; Țepeluș în, 122; «mitropolie» în, 130; puterea Craioveștilor în, 147; Barbu Craiovescu, ban al, 150; precizarea hotarului către Ardeal, 151; Țara Oltului, 348; Vrancea sat în, 350; banul în, 379; vornicul n'are atribuții în, 380; județele, 398—400; «majores terrae» în, 470; judecata banului în, 488; case vechi în, 612; passim.
Olteni, numele dat Românilor din dreapta Oltului, 345.
«*Olteni*», regiunea, branițte domnească la, 364; ținut în sudul Moldovei, 408; așezare, 408, 455.
Olteni (Vâlcea), biserică, 621.
Olteț, 572.
Omlaș, v. Amlaș.
Oncești, în Maramureș, biserică de lemn în, 613.
Oniul, vistier, 505.
Oniceni, sat pe Jijia, al mănăstirii Pobrota, privilegiu pentru, 97, 449.
Oniceni, pădure, 511.
op, cuvânt în vechile texte românești, 593.
opere originale în limba slavă, 582.
Oppeln, ducat dat lui Sig. Báthory, 275; dăruit de Ferdinand de Austria, Isabelei, 333.
Oprea Găină, pretendent, 224.
Oprea, ucenic tipograf, 600.
Opriș Răspop, 410.
Oorișan, boier din Stoenești, ucis de Mihnea Turcitul, cântecul, 595.
Oradea, oraș, drum spre, 552; vechimea, 436; originea numelui, 436; cuprinsă de răsculați cu popa Laurențiu, 312; cetate la 1241, 534; asediată de Turci (1598), 276; atacată de Turci și Tătari, 276; pacea între Ioan Szapolyay și Ferdinand de Austria, 331; tipografie la, 608; tipărirea de cântece religioase calvine pentru Români, 605; probele cu fierul roșu la, 607.
orașe, cârmuirea celor săsești, 437; cârmuirea lor în Transilvania, 458; hotarul lor, 464; în Țara Românească, 459—461; pecetia lor, 461; pârcălabii în, 462; vorniciii în, 462; hotarele lor, 463; în Moldova, 459;

www.dacoromanica.ro

pecetea lor, 461; reprezentanţii domnului în, vornicii, 462; hotarele lor, 463; ocoalele lor, 464; oraşe din Transilvania, populaţia lor, 45, *oraşele distruse* de barbari în Dacia, 427; pe ţărmul Mării, 428—433; pe malurile Dunării, 432—436; din Ardeal, 436—437; din Ţara Românească, 437—442; din Moldova, 442, 454; populaţia lor, 454—459; cârmuirea lor, 459—464; contingentul militar al lor, 507—508; bibliografie, 467; passim.

orăşenii, clasă socială, 470, 484—485; obligaţiuni militare, 504.

Oraşul de Floci, 551.

Orăştie, oraş, 2; întinderea răscoalei din Banat până la, 314; scaun săsesc, 414, 446; cetate la 1241, 534; drum prin, 552; tipografie la, 608.

Orăţii, dealul, castrul, cav. Teutoni la, 437; pe cursul superior al Dâmboviţei, 442, 531, 533.

Orban, birău în Bistriţa, 591.

Orba, scaun secuesc contopit în Trei-Scaune, 414, 417.

Orbic (Neamţ), lupta dela, 53, 108.

organizarea ad-tivă, dregătorii, 377—396.

organizarea judecătorească în Ţările Române, 486—502.

organizarea financiară în Ţările Române, 559—580.

Orhei, cetate, originea numelui, 453; Vlaicu pârcălab la, 109; ierarhia pârcălabului de, 422; dispariţia pârcălabului de, în lista de martori, 422; către Tătari, 524; risipirea ei, 201; ţinutul, 412; Tătarii pradă la, 137; călăraşii de, 510.

Orheienii, răscoală împotriva lui Petru Aron, 250.

Orheiul Bistriţei, 453.

Orod, v. Arad.

Orşova, cetate, Cavalerii Teutoni, aduşi la, 4; Iancu de Huniedoara, 10; apărată de Ioan şi Iancu de Huniedoara, 38, 315.

orz, dijma din, 561.

Orzeşti, morile din sus de, donate de Ştefan cel Mare, mănăstirii Neamţu, 93.

«*os domnesc*», succesiunea la tron, 368.

«*O samă de cuvinte*», 171, 586.

osluhari, 358.

Ostrov (Ostrovia), cnezatul de, 589.

Ostrovul-Mare, biserica din, 318.

Oşorhei, 453.

Osu-beg, 66.

«*Oteţ Moldovei*» titlul lui Ion-Vodă cel Viteaz pe monetele bătute de el, 557.

Otieştii, sat, cumpărat de Radu Buzescu, 306.

Oţetari, biserica, 546.

ovăs, dijmă din, 561.

Oxford, evangheliarul din 1429 la, 655.

Oxotie, vel agă, 395.

***P**adului*, câmpia, populaţie romanică în, 350.

paftaua de aur a lui Radu I, 368, 675.

paharnicul, dregătoria, 378; atribuţii rang, etc., 385—386; în Ţara Românească, 385—386; în Moldova, 384; numele: πιγκέρνης, pohârnŏk, peharnik, pincerna, 385; obligaţii militare, 504.

Pahomie, egumen la Peri, exarh peste ţinuturile supuse mănăstirii, 320.

Palamed Gh., despre Mihai Viteazul, 589.

palancă, cetate de lemn şi pământ, 517, 533.

palatinus, similar cu vornicul, 380.

Paliia dela Orăştie, 328; forma *Român* în, 345, 605.

paloşe, 85, 548.

panaghiar, 678; dela Ştefan cel Mare, fig. 676.

www.dacoromanica.ro

Panaitescu P. P., despre originea lui Mihai Viteazul, 259.
Pangalia, 431; v. Mangalia.
Paniewski Gaspar, soţul unei fiice a lui Lăpuşneanu, 207; girează pe Bogdan Lăpuşneanu, 208.
pantaloni, 548.
Pantocrator, mănăstire la Athos, Neagoe Basarab aduce îmbunătăţiri la, 153.
Papa, despre Iancu de Huniedoara, 41.
paraclisul din cetatea Hotinului, zidit de Petru Rareş, 187.
Paraipan, sat, 480.
Paramali, rumân orăşean, 484.
Paris, 196.
Partenie, episcop al Romanului, la sinodul dela Iaşi, 302.
Paşcani, drum prin, 552.
Paşco Albul, lefegiu în Moldova (1435), 509.
Paşco, jude, 646, sat unde a fost jude, 465.
Paşca, Tătar rob, 483.
« patere », 679.
Patriarhia din Bucureşti, icoană ce se păstra la, 649.
Patriarhia de Ohrida, 582.
Paul de Alep, despre pictura dela Argeş, 647.
Paul de Turdaş, episcop calvin peste Români, 327, 605.
Pavăl din Dumbrăveni, 511.
Pavel, apostolul, apocalipsul, 596, 598.
paza de cetăţi, 366.
păcură, măsurată cu poloboacele, 542.
Păduret, judeţul, aşezarea, menţionarea lui, 400; căşăritul din, 563.
Pădureşti, sat (Argeş), 401.
păhărnicei, obligaţii fiscale şi militare, 504; în Ţara Românească, 505; breaslă fiscală şi militară, 506.
părpărul, 564.
« părţile tătăreşti », 354.
păscutul cailor, 366, 569.
Pătraşcu cel Bun, 228; ajutat de Al. Lăpuşneanu, să-şi ia domnia, 195; domn, 218; expediţia în Ardeal, pentru instalarea Isabellei, 333; la Cluj, bolnav, moartea, 218, 259; familia, 218; caracterul domniei lui, 216; înmormântat la Dealul, 218.
Pătraşco boier, omorît la 1568, 224.
Pătraşco, fiul lui Radu Paisie, 169.
Pătraşco, jurător cu brazda în cap, 493.
Părhăuţi, frescă dela, fig., 641.
Pătrăuţi, biserica din, ridicată de Ştefan cel Mare, 98; fig., 99; chipul lui Ştefan cel Mare la, fig., 54; chipul lui Ştefan cel Mare la, 367; tabloul votiv dela, 54.
Pătârlage, locuitorii din, 360.
Pătru, postelnic, 360.
Pătru, meşter, ridică biserica din Socoteni, 613.
Pângăraţi, mănăstire, Lăpuşneanu primul ctitor la, 203; Mihai Viteazul îi întăreşte moşii, 286.
pânzeturi, importate în ţările româneşti, 85, 547.
Pârâul Alb, v. Valea-Albă, v. Războieni.
Pârâul Fântânilor, sat, 413.
pârcălab(i) (castellani), originea numelui, 421; prima menţiune, 421; în Transilvania, 422; ierarhia, însemnătatea, atribuţii, subalternii, veniturile, 422—423; atenţia lui Ştefan cel Mare pentru, 109; de Soroca, de Orhei, 453; de oraşe, de judeţe, 462; conducătorul proprietarilor de pământ dintr'un judeţ în caz de război, 507; judecata lor, 488; reprezentanţi ai domnului în sate în Ţara Românească, 465; passim.
pârgari, 437; atribuţii, 460—461; judecata lor, 488; passim.
Pârvan V., asupra numelui Argeş, 400 săpături la Istria 432.
Pârvu, din Slăviteşti, 304.
Pârvul, pârcălabul Sucevei bate pe Cazaci, 241.

www.dacoromanica.ro

Pârvul Craiovescu, vel vornic și vel ban în divanul lui Basarab cel Tânăr, 122; Neagoe Basarab i-ar fi fiu, 123, 146, 149, 159.
Peć, localitate în Serbia, 684, Teoctist sfințit la, 582.
pecete de aur, fig., 383.
pecetea lui Ștefan cel Mare, fig., 382; pecetea orașelor, 461.
pecetluită = chitanță, 561.
pedepsele, 494; cu moartea, 495.
Peninsula Balcanică, 350; passim; export de sare în, 366, 575; Vlahia din, 346; export în, 550; perperii în, 554; zugravi din, 636; meșteri din, 646, 683.
Penișoară Enache, loc de prisacă a lui, 492.
Pera, cartier al Constantinopolului, 226.
Peri, mănăstire, în Maramureș, 320; egumenul dela, are rol de episcop, 326; biserica din, există din sec. XIV, 616; tipografie la, 606.
pererubții, 424.
Periații, sat cumpărat de Mihalcea, banul, 306.
Pericle, 52.
Periș, sat, lupta dela, 217.
perpera, 554; perperii de Valachia, 554.
persecuții, religioase la Români, 191.
Perșii, în război cu Soliman, 178.
pescuitul morunilor, 366.
Pesticevo, sat în fostul județ de Baltă, 399.
pește, export de, 91, 550.
Peștișanii-de-Sus, sat în Gorj, cete de locuitori, 466.
Peștișel Moisi, din Lugoj, 606.
Petrașco, postelnic, iertat de bir, 577.
Petrașcu, fiu nelegitim al lui Bogdan III, 139.
Petrașcu, zis din Cipru, fiul lui Pătrașcu cel Bun, 218.
Petre, ucenic tipograf, 600.
Petre Armeanul, zugrav, 647.
Petrea, fiul lui Toma, boier credincios lui Roman II, 23.
Petrograd, 606, biblioteca din, 490.
Petrovaradin, 41.
Petru II, 29; passim; frate cu Ștefan Voevod, se ridică împotriva lui, cu ajutor unguresc, lupta și împăcarea, 20; iarăși în conflict, 21; condominium cu Roman II, 22; către Brașoveni pentru marfă, îl alungă pe Roman, cu ajutor unguresc, 23—25; cumnat cu Iancu de Huniedoara, 23, 42; singur stăpânitor în Moldova, 23; cedează Chilia lui Iancu de Huniedoara, prestează jurământ regelui Poloniei, 23; pierde domnia, 22; privilej Brașovenilor, 25; întărește ocine, țigani, 483; arendase hereghia și vama, 557; scutiri, 567, 577; slobozii, 578.
Petru, bărbier din Brașov, 545.
Petru, boier scutit, 489.
Petru, episcop de Feleac, 324.
Petru, fiul lui Ioan-Vodă Viteazul, 214.
Petru, fiul lui Neagoe Basarab, mormântul lui la Argeș, 155.
Petru sau Pătrașcu, fiul lui Ștefan cel Mare, 106, 107.
Petru, fiul lui Lăpușneanu, 205; pretendent, 239.
Petru, fiul lui Bogdan III, 139.
Petru, protopop ortodox, 324.
Petru, protopop de Huniedoara și Hațeg, 326.
Petru, protopop de Seghiște (1554), 326.
Petru, spătarul, i se confirmă averi, 389.
Petru, stolnic, fiul lui Andriță, 500.
Petru, stolnic, mai târziu Alex. Lăpușneanu, 194.
Petru Albotă, evangheliar dăruit la Putna, 680.
Petru Aron, omoară pe Bogdan II la Răuseni, 28; ia domnia, este înlocuit de Alexăndrel, 28; reia domnia, o pierde din nou, 29; din nou

www.dacoromanica.ro

luptă cu Alexăndrel la Movile şi-l bate, 29; se închină Polonilor, 29; obligaţii faţă de regele Poloniei, 29—30; confirmă privilegiul Lioveniior 84; stăpâneşte cetatea Lerici, 29; închinarea către Turci, 30—31, 366; Mohamed II către, învins de Ştefan cel Mare, fuge în Polonia, 53—55; în Ardeal, 55; prins de Ştefan cel Mare, 59; danii dela, 492; partizanii lui, 108; passim.

Petru Cazacul, fiu nelegitim al lui Lăpuşneanu, 205, 251; domneşte, 205; prins de Aron Vodă, trimis la Constantinopol, moartea, 251; peregrinările în Austria, Spania, 251.

Petru Cercel, 302; passim; fiu al lui Pătraşcu cel Bun, 218; luptă să ia tronul Munteniei, 228; cultura lui, sprijinul francez la Poartă, 228; drumul spre Constantinopol prin Veneţia, Raguza, 228; domn, primirea făcută de boieri şi popor, planurile, 228—230; construcţii, 229, 618; personalitatea lui, 229; conflict cu boierii, chemat la Constantinopole, trece în Ardeal, 230; confiscarea averii, închiderea la Hust, 232; evadarea, ducerea în Italia, 232; la Constantinopol, închis în Edicule, executat, 233; fiii săi, 233; pecetea de aur a lui, fig., 229; verso pecetie de aur, fig., 230; aşezământul privitor la drepturile înalţilor ierarhi, dat de Luca episc. de Buzău, 302; ţeava de tun fabricată în ţară, 231.

Petru cel Tânăr (1559—1567), fiul lui Mircea Ciobanul, domn, 221; înfrânt la Românești, biruitor la Şerpăteşti, restabilit, 221; comandă care la Braşov, 545; pune biruri, chemat la Poartă, 222; surghiunit la Alep apoi la Konieh, moartea sa, 223; familia, 223, ctitorii, 223; portretul lui pe scoarţa unui tetraevangheliu, 220, 680; passim.

Petru Grigorovici, în solie la Rudolf II, 279.

Petru Hudici, 492.

Petru Muşat, tratatul cu Polonii, 359; reşedinţa lui, 374, 526; monetăria sub, 556—557; ctitor, 628; cămăraşul sub, 390; passim.

Petru Ponici, 500.

Petru Rareş, fiu natural al lui Ştefan cel Mare, 108; domnia, 171—189; relaţiile cu Ardealul, 172—175; ajută pe Ferdinand, 172; expediţia în Ardeal pentru Szapolyay, 172—175, 177; lupta dela Feldioara, 164, 173, 331; relaţiile cu Polonii şi cu Turcii, 175; învins la Obertyn, 176; bate pe Poloni, 176; scrisori dela Sigismund, regele Poloniei, 114; copiii lui Gritti la, 177; se apropie de Ferdinand, 177—178; campania din 1538, 178; fugar la Ciceul, 179, 180; domn a 2-a oară, 180—182; nu poate răscumpăra Tighina, 180; pierde posesiile din Ardeal, 180; contra lui Mailath, 182; alianţa cu Ioachim, electorul de Brandemburg, 182; expediţia în Ardeal, 182; moartea, 183; ctitorii, 183; stilul bisericilor lui, 628, 630; cere zidari, 633; Dobrovăţul pictat sub, 638; zugravi pe vremea lui, 646; icoane dela, 653; manuscrise dăruite, 656; epitaf dela, 666; scaun domnesc dela, 673, danii episcopiei de Roman, 364; danii din pustiu, 363; familia lui, 189; cumnat cu Neagoe Basarab, 155, 194—195, 205, 582; Elena soţia lui ucisă din porunca lui Lăpuşneanu, 194; fiica lui Ruxandra, 195; vistierul pe vremea lui, 384; Macarie istoriograful lui, 585; Petru Rareş, Doamna Elena şi fiii lor Iliaş şi Ştefan într'un tablou ctitoricesc, fig., 190; passim.

Petru Şchiopul, vrea să ocupe tronul Moldovei, 210; este bătut împreună cu Alexandru, domnul Munteniei, de

www.dacoromanica.ro

către Ioan Vodă cel Viteaz la Jilişte, 211, 223; fuge la Brăila, trădătorii lui Ioan Vodă cel Viteaz, i se închină, 213; la Roşcani, 213—214; frate cu Alexandru, domnul Ţ. Rom., personalitatea, ocuparea tronului, 237—238; atitudinea faţă de Poloni, Turci şi boieri, 238; lupte cu pretendenţii susţinuţi de Cazaci; Creţul, Nicoară Potcoavă, 238; fuge în Ţara Românească, revine în scaun, 239; Alexandru fratele lui Nicoară Potcoavă, Petru, Constantin Potcoavă şi alt Constantin, pretendenţi, mazilit, 238—240; a doua domnie, bate pe Cazaci la Bogdăneşti, 241; alte lupte cu Cazacii, 241; demersuri pentru a fi ales rege al Poloniei, 241; sprijineşte catolicismul, 241; ctitorii, 241; icoane dela, 654, 682; aduce zidari din Bistriţa, 633; danii, 362, 464, medicul său, 545; la Bolzano, 246; moartea, 246; familia, 149, 248; tratat de comerţ cu negustorii englezi, 574; catastihul de contribuţii dela, 508; limba românească în cancelaria lui, 590; ordin de plată, fig., 246; pecetea de aur a lui, fig., 383; passim.

Philippide Al., despre originea numelor: Galaţi, Vaslui, Bârlad, 452, 442.

Piatra, oraş, menţiuni în documente, 447; curţile domneşti din, 447; ocolul, mărit cu satul Tortoreşti, 463, 464; pecetea oraşului, 461; biserică din, zidită de Ştefan cel Mare, 101, 624; semne lapidare la biserica din, 632.

Piatra lui Crăciun, v. Piatra.

pictura bisericească, 633—647; bisericilor moldovene, 637; exterioară, 639.

« piei de miel », 548.

« pietrele » de ceară, 91, 365, 550, 562.

Pietrile, sat, tabăra lui Mihai Viteazul la, 263.

Pind, munţii, Românii din, 339, 337.

Pipereşti, lupta dela, 18.

« piperul », 548.

Pippo Spano, florentin, general al lui Sigismund atacă cu Dan II Silistra, 3.

Pirgos sau *Turnul*, 439.

Piri-beg, fiul lui Isac Paşa a Vaslui, 66.

pisari, 381.

pisică sălbatecă, 550.

pitarul, atribuţii, etc., 394.

pitărei, subalterni al pitarului, 395, 505.

Piteşti, originea numelui, 441; tabăra lui Gritti la, 165; pecetea, 461; călăraşi la, 510; drumul la, 551.

Piua Petri, sat lângă ruinele oraşului Floci, 441, 544.

pive de bătut sumane, 544.

pivnicerul, atribuţii, 390.

plaiuri, vătaf de, 510; vămi la, 572.

Planudes Maxim, călugăr bizantin a prelucrat pildele lui Esop, 597.

planul de construcţie al bisericilor moldoveneşti, 624.

plasa, sensul după documente, 424.

Plata, sat, luptă la, 162.

Platonida, numele din călugărie a Doamnei Despina, 155.

plata capului, 499—501.

plăieşii, păzitorii graniţei în Ţara Românească, 510, 565.

Plăvicenii, moşie dăruită Bistriţei, 147.

plean, pradă, 511.

Plevna, arsă de Baba Novac, 272.

plocoane, 559.

Ploieşti, oraş, călăraşi la, 510; ocupat de Zamoyski, 290.

Plopeni, popa din, 492.

ploscarul, atribuţii, 392.

Ploştina, atribuţii, 392.

Ploştina, sat, fost în judeţul Jalesului, 398.

Plumbuita, mănăstire, 169, 424; sat al ei, 498; rumâni la, 472.

www.dacoromanica.ro

Poarta, Innalta, Radu dela Afumaţi îşi întocmeşte treburile la, 159; recunoaşte pe Despot Vodă, 195; Tomşa intervine la, 200; legăturile lui Ioan Vodă cu, 208; Petru cel Tânăr chemat la, 222; v. Constantinopol.
Poarta de Fier, lupta dela, 9, 39.
Pobrata, mănăstirea din Poiană, mănăstire, ctitoria lui Alex. cel Bun şi a lui Petru Rareş, mormintele familiei lui Rareş la, 182, 189, 192; scutiri dela Alex. cel Bun, 443, 456; dela Ştefan cel Mare etc., 97; danii, 20, 21, 30, 97, 483, 561; confirmări, 97, 562; proprietăţi, 475; mormântul mamei lui Ştefan cel Mare la, 97; încăperea mormintelor, 630; scaunul domnesc dela, 672; pridvor închis, 632; passim.
Pocruia, sat, 530.
Pocuţia, supusă Poloniei, 18, 84; ocupată de Ştefan cel Mare, 76; nu e cuprinsă în tratatul lui Ştefan cu Polonii, 84; cedată de Bogdan III, 84, 134; litigiu în chestia, 84, 137; reclamată de Petru Rareş, 175; chestia ei nesoluţionată, 177; renunţarea lui Petru Rareş, renunţă şi Iliaş Rareş, 182, 189; Ion Vodă Viteazul o revendică şi pradă în, 209; pribegia lui Petru Şchiopul în, 246; passim.
pod umblător peste Prut, 551; peste Moldova, 551.
podani, rumâni, 477.
poduri, 551.
Poduri, mănăstire, 223.
Podul Colentinei, mănăstirea dela, refăcută de Mihnea II, 228.
Podhajce, cetate, arsă de Ştefan cel Mare, 81.
Podagra, lupta dintre Iliaş şi Ştefan la, 18.
Podgoriana, Epir, 153.
Podjebrad, regent al Ungariei, 42.
Podraga, selişte la, 492.
podvoade, dări, 498, 512, 567; scutiri de, 566.
podvodari, 567.
Poenari, cetate (Negru-Vodă), Gherghina, pârcălab de, 125, 129; vechimea ei, 530; ocupată de Unguri, 160, 531; refăcută de Vlad Ţepeş, închisoare pentru trădători, 531; luptă la, 159; răzvrătiţi la, 165; passim.
Poenari, sat, 465.
Pogan Jurj, şpan al Maramureşului, 591.
Pogoanele, sat (Buzău), 410.
Poia, sat în judeţul Gilortului, 400.
Poiana, mănăstirea din v. Pobrata.
Poiana Jiului, reşedinţă domnească, 374.
Poiana, sat pe Jijia, al Pobratei, 97, 449.
Poiana, selişte la Gura Humorului, dată de mănăstirea Homorului lui Ştefan cel Mare în schimbul unui sat, 97—98; dăruită de Ştefan cel Mare mănăstirii Voroneţ, 93.
Poieni, sat, boieri din, 471.
Pojarevac, 400, ţinutul, 683.
Pola, oraş, Vlahi în jurul, 339.
polieleu, imn de mulţumire, alcătuit pe vremea lui Mircea cel Bătrân, 582.
Polo Minio, soţul Marinei, fiica lui Petru Şchiopul, 248.
Poloni, numele ce-l dau Principatelor, 348, 350; la Varna, 10; în războiu cu Lituanii, 17; chestia Sepeniţului, 19; ajută pe Alexandru II contra lui Petru II, 23; bătuţi de Bogdan II la Crasna, 26—27; lupte cu Moldovenii, 73—74, 76—81, 127, 176, 252, 285, 291, 359, 584; relaţii cu Ştefan cel Mare, 55, 73; cu Bogdan III, 135—139; cu Petru Rareş, 172—177; cu Iliaş Rareş, 189; cu Alex. Lăpuşneanu, 93—94; cu Bogdan Lăpuşneanu, 207; cu Ioan Vodă Viteazul, 209; Hotinul, apărătură

www.dacoromanica.ro

către, 201; restitue Hotinul, 209; temeri de Mihai Viteazul, 287; tratatul cu Turcii, 75; passim.
Polonia, atitudinea față de ocuparea Pocuției, 76; expediția lui Ștefan cel Mare în, 76—81; Petru Rareș în, 175; Despot în, 197; Ioan Vodă Viteazul în, 208; de partea Turcilor, 172; Bali-beg năvălește în, 81; se opune la cucerirea Moldovei de către Mihai Viteazul, 285; șederea lui Petru Rareș, 171; hotarul către, 17—18; pribegi în, 108, 142; Isabella și Ioan Sigismund în, 218; Petru Aron în, 53—55; Tătarul Oană în, 343; Lăpușneanu în, 194; Laski se retrage în, 199; Tomșa în, 200; Moțoc, Veveriță, Spanciog în, uciși, 200; tron vacant, 241; scrisori în latinește către regii ei, 589; export de pește în, 550; monete în, 556; școli de zidari în, 632; meșteri din, 633; costumul nobililor din, 368; passim.
pomană, 478.
Pomârla, ocină dela, 389.
Pongracz Ecaterina, revendică Cetatea de Baltă, 138.
Pop Mihai, din Brașov, ispravnic al unei tipărituri făcută de Șerban Coresi, 604.
Popăuți, biserica dela, 629; pictură din biserica dela, 637.
Popești, sat, Vlad Innecatul, înnecat la, 164.
Popeștii, sat, cumpărat de Teodosie logofătul, 306.
Popeștii, sat la Miletin, 646.
Popșa Mihail, boier moldovean, 458.
Popșa Oană, boier moldovean, frate cu Moise Filosoful, 458.
Porava Nicolae, comandant polon la Crasna, 27.
Porfirogenet Constantin, 420, 430, 435.
portarul, 391; de Suceava, 391, 395, 422; rostul lui, 421.
portărei, 391.
porumb, introducerea lui în Principate, 541.
Porumbacu, măsurători în sec. XVIII, 561.
Posada, 79; lupta dela, 470.
posadă, dare, 512.
posadnic, 358.
poslușanie, 484.
poslușnici, 477.
postav, importat în Principate, 85, 547.
postelnicei, breaslă fiscală și militară în Țara Românească, 505, 506.
postelnicul, boieria, 378.
Postelniceşti (Cantacuzinii), 393.
Poșaga (Turda), biserică de lemn în, 613.
Potoc, sat la hotarul spre Polonia, 18.
«*povară de pește de mare*», 568.
poverne, 544.
povodnici, cai de călărie, 387.
Pozsony, v. Bratislava.
pradă, gloabă, 498.
Praga, Praha, 42; descrierea luptelor dela Gorăslău, 294; passim.
Prahova, județ, originea numelui, 401; exploatări de sare, 542; râu, 217, drumul, 554, 572; valea, 403; vama ei, 574.
Pravila: dela Bisericani, 490; dela Neamț, 490; dela Putna, 490; dela Sighetul Maramureșului, 490; lui Matei Basarab, Vasile Lupu, 495.
pravilele, în Principate, 490—494.
pravitel, dregător, 377.
Prăjescul Lupu, 506.
Precista, biserică în Roman, zidită de Ruxandra Lăpușneanu, 205.
Preda, jupâneasa, soția lui Radu Buzescu, 298.
Preda Brâncoveanu, executat la Târgoviște, 393.
Preda Buzescu, scapă dela moarte pe Mihai Viteazul, 275, 588; trimis în Moldova cu Marcu Vodă, 288.
Preda Craiovescu, banul, regent al lui Teodosie, 157; cade pe câmpul de bătaie, 157.

www.dacoromanica.ro

Preda, logofăt din Bârseşti, 473.
Preda, postelnicul căsătorit cu domniţa Florica, 299.
predici, scrise de Ţamblac, 583.
Prejmer, cetate, ridicată de Teutoni, 534; Petru Rareş la, 173.
Prespa, lac, 340.
prezviter al marei biserici a Moldovlahiei, 583.
pribegi din Ardeal, împotriva lui Mircea Ciobanul, 217.
pridvor, închis, deschis, la mănăstiri, 632.
Principate, org. socială în, 469; judecata banului şi vornicului în, 488; monete în, 553; legături cu ţările dela sud de Dunăre, 582.
pripas, 497.
pripăşari, 358, 497.
prisăci, hotărnicia lor, 492.
Prisc din Panion, 420.
Prilep, 340.
Prislop, mănăstire în satul Silvaşul de Sus, ctitorie a lui Nicodim, 322; Zamfira, fiica lui Moise Vodă ctitoră la, 164; Ioan dela, mitropolit ortodox la Alba Iulia, 327.
pristalzii, în Transilvania, 423.
Prizren, 683.
Prodrom, mănăstire la muntele Sinai, zidită de Alexandru cel Rău, 235.
proprietarii de pământ, boieri, clasă socială, 470—476; drept de judecată, 484; obligaţii militare, 503, 504.
protestantismul în Moldova sub Despot Vodă, 198.
protimisis, dreptul de, 362.
protovistier, 383.
Prun, în ţinutul Chigheciu, 413.
Prusia, Despot în, 197.
Pruşi, 30.
Prut, râu, 413, 449; Alanus fluvius, 449; pământ la, dăruit de Ştefan cel Mare Putnei, 91; Tătari înnecaţi în, 140, 143; locuri pustii la, 363; mori domneşti la, 543; pod umblător peste, 551; passim.
Przesmysl, cetate, prădată de Ştefan cel Mare, 81.
Psaltirea, tipărită de Coresi, 592.
Psaltirea Hurmuzake, 592.
Psaltirea Şcheiană, versiuni, 592; criptogramă, 592.
Pseudo-Neagoe, 583.
Ptolomeu, 420.
Pulcouţi, sat, scutit de dări, 578.
puncte de vamă, 572.
Purice, boier al lui Ştefan cel Mare, 74; la Scheia, 586.
pustiu, loc, 363.
puşti, 548.
Putna, mănăstire, ctitoria lui Ştefan cel Mare, 90, 89—91; adaose făcute de Al. Lăpuşneanu şi Doamna Ruxandra, 203; biserica mănăstirii, fig., 90; morminte la: al lui Teoctist, 91; al lui Ştefan cel Mare, 98, 112; al Mariei de Mangop, 105; al lui Bogdan III, 139; al lui Ştefăniţă, 139, 144; al Mariei Rareş, 189; donaţii: 139, 365, 411; proprietăţi, 475; robi la, 482; icoane vechi la, 653; centru de îmbrăcare a icoanelor, 682, 680; cruci la, 681; meşteri dela, 683; ţesături: ştofe la, 661; vesmânt bisericesc dela, 667; acoperământul de mormânt al Mariei de Mangop, fig., 663; chipul doamnei Maria, fig., 120; dveră din vremea lui Bogdan Voevod (1510), fig., 668; epitaf din 1484, fig. 664; letopiseţul zis dela, 58, 584; evangheliare legate la, 680; pravila dela 490; Eustratie protopsaltul dela, 584; passim.
Putna, judeţ, originea numelui, 405; condus de staroste, 421; Unguri în sate, 456; vama pentru marfa ce trece în Ţara Românească, 85, 573; *târg*, aşezarea, 446; *vama*, 446; dispariţia, 446; *râu*, 405, 446; passim.
Putineiu, sat, Tătarii bătuţi la, 263.

www.dacoromanica.ro

Puțurile, sat (Dolj), moșnenii de acolo, 472.

Qara-Iflaq, nume dat de Turci Țării Românești, 348.
Qara-Bogdan, nume dat de Turci Moldovei, 348.

Racova, pârâu, 63.
Rada, soția lui Vlad Vintilă, ctitoră la Menedic, 165, 662.
radierea obligațiunilor fiscale, 578.
Radoși, sat, în proces, 490.
Radovanul, sătenii din, merg la Alba Iulia și la Iași, 307.
Radu Buzescu, clucer, 478.
Radu, boier scutit, 489.
Radu cel Frumos, frate cu Vlad Țepeș, 9, 11, 47; domnia, 117—119; conflictul cu Ștefan cel Mare la Soci, 60, 118, 586; la Cursul Apei, 61, 118; fuge la Turci, 61; reocupă tronul, 62, 118; pribeag în Ardeal, 62, 118; lupta cu Laiotă, 119; moartea, 119; reședința lui, 374; către județul Brașovului, 496; confirmă danii la Tismana, 364; confirmă sate, 476, 564; scutiri, 569; pierde marele schiptru, 367; prohibește mărfuri, 550; Neagul vornic pe timpul lui, 380; passim.
Radu cel Mare, 127—133; epitetul, domnia, 127; dă Turcilor vadurile dela Dunăre, 128; raporturile cu Ungurii, Brașovul, Sibiul, 128, 423, 496, 548, 550; pentru pretinșii falsificatori de aspri, 556; relațiile cu Moldovenii, 79, 129; conflictul cu Bogdan III, 129; organizarea bisericii muntene, 129—132; ctitoriile sale și daniile, 132, 399, 400, 572; scutiri, 489, 568; termină Glavaciocul, Babele, 125; familia, 125, 132, 159, 165, 166; reședința lui, 374; moartea, 133; medicul său, 545; dregătorii mici sub el, 390, 394; prima mențiune a slugerului, 392; a pitarului, 394; răscumpărarea capului sub, 501; patrafir dela, 660; relațiile cu Patriarhul Nifon, 154; detalii despre domnia lui în Viața Patriarhului Nifon, 587; passim.
Radul comisul, i se confirmă averi, 389, 478.
Radu Craiovescu, rudă cu Neagoe Basarab, 151.
Radu dela Afumați, fiu nelegitim al lui Radu cel Mare, 132; căsătorit cu Ruxandra fiica lui Neagoe Basarab, 443, 155; pretendent de tron, 157; luptele cu Teodosie și Mehmetbeg, 157—158; pribeag la Brașov, luptele pentru domnie, 158; ia tronul, 159; se împacă cu Turcii, 159; la Poartă, 159—161; legăturile cu Brașovul, 160, 161; cedează cetatea Poenari Ungurilor în schimbul unor domenii în Ardeal, 160, 531; expediția contra lui Ștefăniță, 143, 161; complot împotriva lui, 161—162; moartea, 162; chipul lui, fig., 158; face daruri bisericii Episcopiei de Buzău, 563; passim.
Radu din Slăvitești, 304.
Radu Dudescu pârît ca viclean, 393.
Radu, fiul lui Mihai I, 2.
Radu, fiul lui Mihnea II, cu Neaga, 233.
Radu, fiul lui Mircea Ciobanul, numit domn al Munteniei, 234, 221.
Radu, fratele lui Voicu, unchiul lui Iancu de Huniedoara, 37.
Radu, alt frate al lui Voicu, numai după tată, 37.
Radu, fratele lui Vlaicu, 369.
Radu, logofăt din Borești, 466, 505.
Radu, logofăt din Drăgoești mort, 224.
Radul, lui Socol Vornicul (omorît la 1568), 224.
Radu Mihnea, fiul lui Mihnea II cu Vișa, 234; învață carte la Veneția,

www.dacoromanica.ro

234; confirmă sate mănăstirii Aron Vodă, 564; întăreşte posesii, 364; document dela, 472; sub domnia lui, 473; passim.
Radu Paisie, fiul lui Radu cel Mare, 132; domnia, 166—169; alungat de Vlad Vintilă, 166; cedează Brăila Turcilor, 166, 529; revoltă împotriva lui, 166; lupta cu Laiotă Basarab, 166; fugar la Turnu şi Nicopole, lupta dela Fântâna Ţiganului, 167—168; politica externă, 168; contra lui Mailath, 181; relaţii cu Imperialii, 168; surghiunit în Egipt, 169; ctitorii, 169; bolniţa dela Cozia, stilul vechi muntean, 621; fiul său, Pătraşcu cel Bun, domn, 218; passim.
Radu Popa, pretendent, căpetenie a boierilor din Mehedinţi, răscoală împotriva lui Mihnea II, învins la Craiova, 227.
Radu Popescu, cronica lui, 260, 261; despre pretendentul Roman şi Radu cel Mare, 129; despre piatra de mormânt a lui Radu cel Mare, 133; despre originea lui Mihai Viteazul, 259; despre prima reşedinţă domnească, 370.
Radu, postelnic, fiul lui Neagoe dela Craiova, 143.
Radu, poştelnicul, 465.
Radu Prasnaglava, văr cu Mihai I, la tron, 369; domn, 2; privilegiu Braşovenilor, 3; din nou domn cu ajutor turcesc, 3; luptele cu Dan, 3; reşedinţa lui, 374; passim.
Radu, stolnic din Boldeşti, omorît la 1568, 224.
Radu Şerban, domn, 306, 647; un vtori armaş sub, 393.
Radu, vel clucer, dăruit de Radu Paisie, 440.
Radu, vistierul lui Radu Paisie, salvează vistieria, 167.
Radu Vodă, mănăstire, întăririle Turcilor la (1595), 270; sat al ei, 480; passim.
Radu Voevod, tatăl lui Mircea, 515; mormântul lui, 674; paftaua de aur, 368, 684; monetăria emitea mai multe tipuri şi emisiuni, 556, 555.
Radu Vodă zis Ilie, pretendent proclamat împotriva lui Mircea Ciobanul, 195, 217; bate pe Mircea la Măneşti, 217; domn, 217; alungat de Mircea, 217; noi încercări, 218; la Constantinopol, 219; exilat la Rhodos, înnecat pe drum, 219.
Radziwil Niculae, cancelarul Lituaniei, prieten cu Despot, 197.
Raguza, trecerea lui Petru Cercel pe la, 228.
Raguzanii, 337.
Rahova, 10.
Rákoczy Sigismund, Principe al Transilvaniei, 647.
Rákos, câmpul dela, proclamarea lui Ioan Sigismund rege al Transilvaniei, 332.
Rally, Dionisie, mitropolit în Moldova, 286.
Rasova, sat fost în judeţul Jaleşului, 398.
Ratibor, ducat dat lui Sigismund Báthory, 275.
Răbeşti, sat cumpărat de Radu Buzescu, 306.
Rădăuţi, menţiune, 448—449; biserica episcopiei din, pridvorul făcut de Lăpuşneanu, 203; «mitropolia» din 488; icoană la, 653; necropolă domnească la, 448; mormântul Stanei soţie nelegitimă a lui Bogdan III la, 139; pietrele mormântale dela, 633; sat confirmat episcopiei, 89; Sf. Nicolae din, 628; sat, 462; passim.
Rădineşti, sat, 440.
Rădilă din Câmpulung, negustor, aduce mărfuri, 548.
Răşinari, biserica din, credinţa despre ctitorul ei, 318.

www.dacoromanica.ro

Rătezaţi, Bogdan III la, 129.
Răuseni, sat, aici a fost ucis Bogdan II de Petru Aron, 25, 53; biserica zidită de Ştefan cel Mare la, 101—102; terminată de Bogdan III, 139; semn lapidar pe biserica din, 632.
Răut, râul, lupta lui Aron cu Ionaşcu la, 250, 524.
«răvaş» cu numele jurătorilor, 360, 486.
Războieni, lupta dela, 67-70, 109, 111, 119, 514; biserica dela, ridicată de Ştefan cel Mare, 101, 630.
Răzvadul, sat pe Ialomiţa, 7, 404.
Râjnov, cetate ridicată de Teutoni, 534; bani lăsaţi la, 555.
Râmeţ, sat (Alba), mănăstirea din, ctitorii, 322; pictura dela, 641.
Râmna, apa, 211.
Râmnicul, apa, 403; lupta dela, Turcii şi Ţepeluş bătuţi de Ştefan cel Mare la, 71, 98, 109, 122, 441.
Râmnicul Sărat (Slam-Râmnic), judeţul, originea numelui, mărturii documentare, 403; Bogdan III pradă în, 122, 129, 138; oraş, drum prin, 551; biserică ridicată de Ştefan cel Mare în, 102.
Râmnicul Vâlcii, oraş, originea numelui, menţiuni documentare, 439; Saşi la, 454; pârgarii din, 473; Radu dela Afumaţi ucis la, 162; Pătraşcu cel Bun la, 218; biserica episcopiei din, 299; ţinut, mănăstirile de prin, 130.
Râncăciovul, mănăstire, 400; danii la, 125, 405.
râs, 550.
Râşca, mănăstire zidită de Petru Rareş, 182; mormântul doamnei Anastasia la, 194.
Râşnov, origina numelui, 417; biserica din, 318.
Râul Bărbat, biserica din, 318.
Râul de Mori, biserica din, 318.
Râul Doamnei, 401.
Râul Târgului, 401.
Rebricea (Vaslui), 458.
Rechita, comună, cnezatul, 315.
Rediu, sat, în comitatul Cojocna, biserica dela, 318.
Reichersdorf G., despre Moldoveni, 551 harta lui din sec. XVI, 435.
Renty, bătălia dela, Despot a luptat acolo, 196.
Retoromani, «Rumnaşi», fragment etnic romanic în Italia şi Elveţia, 346.
repartiţia impozitelor, scutirile, slobozile, 576—579.
reşedinţele domneşti, 370—376.
részes, 475.
Renaşterea în Moldova, 630.
Rhodos, Socol şi Radu Vodă Ilie exilaţi la, 219; Alex. Lăpuşneanu exilat la, 198, 209.
Ribiţa, biserica din, ctitorie a lui Vladislav şi Miclăuş, 320.
Rieni, judeţul Bihor, biserică de lemn la, 613.
Rimgaila, soţia lui Alexandru cel Bun, 443.
Rin, fluviu, 547.
Ripidă de argint aurit dăruită de Ştefan cel Mare la Putna, fig., 677.
Roaba, schit. Acelaşi cu Zdrela, 147.
robi, 470, 475, 481—483; în oraşe, 485.
robii, clasă socială, 470, 481—483; în oraşe, 485.
rabotnicii dela Neamţ, 561.
Rodna, cetate, la 1241, 534; vechimea, 436; cedată lui Petru Rareş, 172; garnizoana lui Petru Rareş în, 182; colonişti dela, 374; district, vale (vallis vallachalis), 416; alipit la Bistriţa, originea numelui, 416; regiunea, în timpul revoluţiei dela 1514, 313; cnejii şi alţii, construesc mănăstirea din ţinutul Năsăudului, 322.
Rohatinul, ars de Bogdan III, 136.
rojdanic, 597, 598.
Roma, 136; originea Moldovenilor dela, 585; Petru Cercel la, 232.

www.dacoromanica.ro

Roman, personaj din care ar descinde Moldovenii, 585.
Roman, Cetatea Nouă, cetate de lemn şi pământ, arsă de Mateiaş Corvin, 524; de piatră zidită de Ştefan cel Mare, 524; pârcălabii de, 524, 109; ierarhia lor, 422; risipirea ei, 202; *oraş*, întemeierea, 447; Ştefan cel Mare concentrează oşti la, 77; ocupat de Mateiaş Corvin, 57; Vlad Ţuceaiski, vornic de, 463; târgul de jos, 26; Unguri la, 455; pecetea, 461; sosirea lui Petru cu ajutor unguresc împotriva lui Ştefan la, 20; mai jos de, 564; drum prin, 552; vamă la, 85, 573; *judeţul*, originea numelui, 410; Unguri la sate, 455; *Episcopia de*, 88; i se confirmă sate, 563; «mitropolia» de, 139, 563; ferecături de icoane la, 684; Macarie, episcop de, 586.
Roman, pretendent la tronul Moldovei, 129; pradă ţinutul Putnii, 129; susţinut de Munteni, 138.
Roman Muşat I, 369, stăpân la Cetatea Albă, 430; supus lui Vladislav Iagello, 444; întemeiază Romanul, 375; monete dela, 557; reşedinţa lui, 374; titlul lui, 348, 355.
Roman II, fiul lui Iliaş cu ajutor polon birue şi omoară pe Ştefan (1447), 21; condominium în Moldova cu Petru, 22; întăreşte sate mănăstirii Neamţ, în luptă cu Petru II, 23; pribeag la Kolomea, 23; otrăvit în pribegie, 23; donează lui Buczacki şase sate în Moldova, 23; n'are ctitorii, 29.
Romanaţi, judeţul, originea numelui, 300, 400.
Romani, 345; muncile pe timpul lor, 566.
Român, numele generic al poporului român, 345; v. Rumân.
Românesti, sat, luptă la, 221.
Români, problema continuităţii, 469; din Ardeal în dependenţă politică, 33; îmbunătăţirea stării lor de Mihai Viteazul, 283—284; starea socială în secolele XV—XVI, 310—317; răscoala din 1437, 310—311; după, 313; răscoala din Banat (1526), 314; răscoala din 1599, 314; starea religioasă, 317—328; cărţi religioase la, 598—606; din Almaş şi Făgăraş ajută pe pretendentul Dan, 46; din Şcheii Braşovului, asimilează pe Bulgari, 458; din Cisnădie privilegiu dela Mihai I, 2; din Huniedoara, 320; din Peninsula Balcanică, îndeletniciri şi organizare, 336, 337—338; asimilaţi de populaţia înconjurătoare, 338—340; se menţin Morlachii, 339—340; bibliografie, 341; în şesul Ţării Româneşti, în evul mediu, 405; passim.
România, 436.
Romula, colonia, întărită cu zidari, 427.
Rosenau, vezi Râjnov.
Rossikon, mănăstire la Athos, ajutată de Vlad Ţepeş, 50; danii dela Radu cel Mare, 132.
Roşca, sat, 544.
Roşcani, lupta dela, 214.
roşcove, 548.
Roşia, moşie (Gorj), 494
roşii, breaslă fiscală şi militară, 506.
Rothel, localitate inexistentă, 49.
Rovine, 267.
Roxandra, fiica lui Neagoe Basarab, vezi Ruxandra.
Roxandra, soţia lui Lăpuşneanu, 189, icoane dela, 684; vezi Ruxandra.
Rubcea, localitate în Moldova, 23.
ruble de argint, 556.
rucaviţe, 658—661.
Rucăr, 531, 551; reşedinţa domnească la, 374; castelul făcut de Teutoni, aproape de, 437; luptă la, 163; vama dela, 442, 572, 574.
rudarii, 483.

www.dacoromanica.ro

Rudeanul Teodosie, mare logofăt al lui Mihai Viteazul, scrie cronica voevodului, 301; cumpără sate, 306.
Rudolf II, împăratul Austriei, 251, 255, 263, 267; ezită să aprobe cucerirea Moldovei, 286; ajută pe Mihai, 274; donează un domeniu lui Mihai Viteazul, 294; tratatul cu Mihai, 274; nu ajută pe Mihai, 287.
Rumân, numele generic al poporului român, derivat dela Romani, 345.
rumâni, clasă socială, 470, 472—473, 499; în Ţara Românească, 476; proprietari, 478; în oraşe, 484; obligaţii militare, 503, 511; lucru la cetăţi şi straja, 512.
Rumnaşii sau Retoromanii din Alpi, fragment etnic romanic, 345.
Rumceni, Vlaicul din, 471.
Rumelia, 269; beglerbegul de, 123; sprijină pe Lăpuşneanu, 200.
Rus, a copiat cronica ruso-moldovenească, 585.
Rusciuk, 263; ars de Mihai Viteazul, 264.
Rusia, 511; manuscrise în, 656.
Rusicon, v. Rossikon.
Rusin Veniamin, ieromonah, traduce din româneşte în slavoneşte Floarea Darurilor, 594.
Rusovlahia = Moldova, Valahia de lângă Rusia, 346, 348.
Russo D., despre «Invăţăturile lui Neagoe», 583.
rustici, 477.
Ruşava, (Orşova), 267.
Ruşi, 481; influenţe dela, 647; cu Sviatoslav la Silistra, 435.
Ruşii de Vede, călăraşi acolo, 510.
Ruşi, Mihail din, 476.
Ruteni, 284; trec la catolicism, 302.
Ruxandra, fiica lui Mihnea cel Rău, doamna lui Bogdan III, 138, 149.
Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab, fig., 162, 155, 649; soţia lui Radu dela Afumaţi, 161.
Ruxandra, fiica lui Petru Rareş, 189; soţia lui Alex. Lăpuşneanu, 189, 195; înrudirea cu Despot, 196, 197; fuge la Chilia, 197; copiii ei, 205; zideşte biserica Precista din Roman, 205; daruri la Putna, la Athos, 205; l-ar fi otrăvit pe Lăpuşneanu, 205; icoane dela, 674; ferecă un evangheliar, 681; epitropia lui Bogdan Lăpuşneanu, 205; pune piatră pe mormântul lui Ştefan Rareş, 192; passim.
Ruxandra, soţia lui Radu Paisie, 169.

Saacului (Săcuenilor), fostul judeţ, hartă, 402; v. Săcueni.
Sac-başa, fiul lui prizonier la Vaslui, 64.
Sacâş, mare spătar, 111.
sacii de grâu, 550.
Sadeler Aegidiu, pictor, portretul lui Mihai Viteazul, 258, 293—294.
Sadova (Dolj), biserică din sec. XVI, 623.
Saghievăţ, în fostul judeţ de Baltă, 399.
Sahat, popa, 424.
Saint-Germain, Despot la, 196.
Salankemen, luptă navală la, 41.
Salonic, Sărună, oraş, 233, 340.
Samfira, fiica lui Ieremia Movilă, 256.
Samonida, numele de călugărie al soţiei lui Vlad Călugărul, 125.
Samos, Despot născut în, 195.
Sandalj, voevod în Bosnia, 337.
Sandu Crăznaru, litigiu, 494.
săracii, 477.
Sarandino, logofăt în Muntenia, 457.
sarea, la export, 550.
Sarmaţi, 403, 449.
Sas, fiul lui Dragoş, 320, 415.
Sasca, pârâu şi sat, în Moldova, 455.
Sascut, târg, vechimea, originea numelui, 445; Saşi la, 455.
Sasul, cătun (Putna), 455.
Sasul, poiană în lunca Siretului, 455.

www.dacoromanica.ro

Sasul Trifan, cumpără ocine, 591.
Saşii, Săsciori, sat (Suceava), 455.
Saşi, 284; în oraşele din Moldova şi Muntenia, 446; din Moldova, la Liov, 455; la Baia, morile lor, 443, 561; la Cotnari, 199; din Bistriţa, 521; din Braşov 48; cu daruri la Mihai, 279; din Sibiu, 590; Saşii, privilegiu dela Andrei II, 473; cărmuirea oraşelor lor, 436—439; colonizarea lor în Transilvania, 439; organizaţi în scaune, 414; privilegii dela Mihai I şi pentru Românii din Cisnădie, 2; îşi schimbă atitudinea faţă de Vlad Ţepeş, 45; împotriva lui Mircea Ciobanul, 217; asigură de pace pe Radu cel Mare, 128; nu recunosc pe Ioan Szapolyay, 163, 173; susţin pe Ferdinand de Austria, 172, 331; pace cu Petru Rareş, 173—176; vor să atragă pe Români la calvinism, 327; luterani, 592, 602; încercări de a atrage pe Români la luteranism, 605; se unesc cu nobilii şi Secuii, 311; comerţul lor, 553; cojocari, 548; fabricau postav ordinar, bobou, 547; introduc fabricarea berei în Moldova, 544; passim.
sate, originea cuvântului, 464; domneşti, 465; conducerea, 465; boiereşti şi mănăstireşti, administraţia, 465—466.
satârgii, lefegii, în oastea lui Mihai Viteazul, 509.
Satu-Mare, 294.
Satza, stăpânitor barbar în Dobrogea, 435.
Sava armaşul în Ardeal, 283; primeşte un domeniu dela Mihai Viteazul, 285; rămâne să conducă în Moldova 287.
Sava, episcop al Geoagiului, 325.
Sava Goticul, înnecat în Buzău, 403.
Sava călugăr, 445; cumpără o vie, 562.
Sava Mâzgă, pretendent în Moldova, proclamat domn sub numele de Ştefan, bătut de Lăpuşneanu, 201.
săbii, 548; ungureşti, 88, 548.
Săbiceu, sat, 360.
Săcoiani, sat, 505.
Săcuieni (Saac), judeţ dispărut, 532; hartă a lui, 402; aşezarea, originea numelui, 401; întinderea, 401, 403; târg, 403; aşezare, 441; vamă la, 573.
Săcuianul, ciaşnic, ginerele lui Tăutul logofătul, 408.
Sălajul, regiune, sub ascultarea mănăstirii din Peri, 320; comitat pustiit de răsculaţii lui popa Laurenţiu, 312; judeţ, 415.
sămânţă de cânepă, 564.
Sămeni, sat, 492.
Săpatul (gârlă), pe Dunăre, 404, 529, 564, 570.
Săpoteni, sat, Tomşa ucide pe mercenarii lui Despot la, 199.
Sărata, pârâu, 454.
Sătmar (Satmar), comitat, posesiuni ale lui G. Brancovici, 40; colonişti germani, la 458.
Sâmbotin, rumân orăşean, 484.
Sâmidreni, mănăstirea, 400; danii la, 563.
Sâmpetru, sat în Ardeal, prima copie în româneşte a «Alexandriei», 596.
Sângeorz-Streiu, sat, biserica din, 318, 487; pictura dela, 641.
Sântimbru, lupta dela, între Iancu de Huniedoara şi Mezed-paşa, 9, 39; reşedinţă la, 376; drum pe la, 552.
Sântă-Măria Orlea (Huniedoara), biserica din, vechimea ei, 318, 616; pictura ei, 641.
Sânmărghita, sat, revendicat de Ioan Desewffy, 142.
Sân-Niccară, biserică din Curtea de Argeş, vechimea ei, 616; zidită de Doamna Marghita, 617, 618.
Sân-Petru, cetate, 4.

www.dacoromanica.ro

Sânzieni, cetate la 1241, cuprinsă de Bochetor, 534.
Sârbescul Nicoară, cumpără satul lui Moise Filosoful, 458.
Sârbi, 290; influenţe prin intermediul lor, 382, 384, 387, 649; bătuţi la Cossovo, 12; locuitori în Huniedoara, 320; lefegiii îngroapă corpul lui Mihai Viteazul, 298, 509.
Sârbi, biserica din, în Maramureş, 320.
Sârbii, sat în Tecuci, 407.
scaune în Transilvania, 414.
scaune domneşti, 672.
Scăfari, sat (Putna), 543.
Scărlăteşti (Tutova), hotarul lor, 494.
Scărişoara, locuitor din, 473.
Scânteia (Vaslui), biserică atribuită lui Ştefan cel Mare, 102.
sceptrul, insemn domnesc, 367; marele schiptru, 367.
Sciţii, 411, 433, 449.
Schässburg, v. Sighişoara.
Schender-beg, la Vaslui, 66; pradă în Moldova cu Ţepeluş, bătut la Râmnic, 71.
Schimbarea la Faţă, mănăstirea la muntele Sinai, ajutată de Alexandru II, 226.
Schottenkloster, mănăstire din Viena, manuscris la, 589.
Schwartzburg, v. Codlea.
scoarţa din dos, de argint aurit a e angheliarului lui Mircea (1519), fig., 684.
scoaterea ochilor, 495.
scorţişoara, 548.
Scoreiu, sat (Făgăraş), donat de Mircea cel Bătrân egumenului Stanciu, 322.
sculptura în lemn, 667—673.
Scurteştii, moşie, dată de Alexandru II mănăstirii Simopetra, 225.
Scutari, cetate, asediată de Turci, 63.
scutiri, 576—578.
Seadedin, asupra luptei dela Vaslui, 64; asupra luptei dela Războieni, 69, 73.
Sebeşul Săsesc, dieta din, 195; prădat de Turci, 8; scaun, 414, 446; oraş, 437; majoritatea populaţiei Saşi, 458; drum prin, 553; tipărituri la, 604, 608; cetate la 1241, 534; dieta dela, 288, 333.
Secuii, 265; ţinutul lor, 55; organizaţi în scaune, vice-comitele lor, 117; însemnătate militară, 330; populaţie venită în acest ţinut, 401, 414; uniţi cu nobilii şi Saşii contra ţăranilor, 311; contra lui Mircea Ciobanul, 217; Petru Aron la, 55; la Vaslui, 63, 67; supuşi lui Petru Rareş, 172, 173.
Secuime, Petru Rareş în, 181; Ştefan Rareş pradă în, 191; Despot Vodă plănuieşte ocuparea ei, 198.
Segarcea (Dolj), biserică din secolul XVI la, 623; Dragomir dela, 471.
Segna, oraş, dispoziţii privitoare la Vlahi, 337.
seimeni, corp de oaste, 395.
Şeini (Satu Mare), biserică de lemn la, 613.
Selim, sultan, contra lui Ioan Vodă Viteazul, 212.
Semca, sulger, 392, 458.
Semendria, cetate unde a fost închis Iancu de Huniedoara, 40; luptă între Unguri şi Turci la, 39.
semnele lapidare ale meşterilor zidari, 632.
Senorega, fraţi genovezi, 29.
separarea puterilor în Stat, 486.
Sepsy, scaun secuesc, 414, 417.
Serbia, 4; oieritul în, 562; supunerea ei, 158, 582; campania lui Iancu de Huniedoara în, 40; influenţa arhitecturii din, în Principate, 618; passim.
Serefaga-bei, la Vaslui, 66.
Serchiz, armean în Suceava, 456, 460.
serdarul, comandantul călăraşilor de Orhei, 510.
Serghie, egumen la Tismana, 284.
Sestlav, stăpânitor la Vicina, 433.

www.dacoromanica.ro

Sever, turnul zis al lui, 618.
Severin, 358; vechimea luptelor pentru stăpânirea lui, 436; cetate, ocupată de Unguri, 2, 4; apărarea ei de către Iancu de Huniedoara, 38, 42; atacată de Turci, 160, 315; Banatul de, 354, 379; întinderea, originea numelui, 419—420; reşedinţa, 419; judeţul, 315; comitele de, 346; feudă românească, 355; vamă la, 572, 573; episcopia dela, 130; passim.
Sf. Alexe, mitropolitul Kievului, icoană, 654.
Sf. Apostoli Petru şi Pavel, biserică din Huşi, zidită de Ştefan cel Mare, 101.
Sf. Atanasie, Marea Lavră dela Athos, Vintilă Vodă ctitor la, 165; Neagoe Basarab ctitor la, 153.
Sf. Dimitrie, mănăstire, dăruită de Mihnea II, 227.
Sf. Dimitrie, episcopul Vologdei, icoană, 654.
Sf. Dimitrie, din Hârlău, biserică zidită de Petru Rareş, 186.
Sf. Dumitru, biserică din Craiova, 618.
Sf. Dumitru, din Suceava, zidită de Petru Rareş, 182; pisania, fig., 186; Lăpuşneanu îi face clopotniţă, 203; pridvor închis la, 632.
Sf. Filofteia, mănăstire în Athos, danii la, 125.
Sf. Gheorghe, Botoşani, ctitoria Elenei Rareş, 188.
Sf. Gheorghe Vechi, din Bucureşti, icoană veche la, 649.
Sf. Gheorghe, din Hârlău, zidit de Ştefan cel Mare, 100, 629; uşile dela, 637; pictura dela, 625; piatră de mormânt la, 646.
Sf. Gheorghe, din Suceava, ctitoria lui Ştefăniţă, 139, 144; pisania, fig., 140; reparată de Petru Şchiopul, 241; încăperea mormintelor la, 630.
Sf. Gheorghe, din Târgovişte, zidită de Neagoe Basarab, 153.
Sf. Gheorghe, oraş la gurile Dunării, 405, 435.
Sf. Gheorghe, braţ al Dunării, 435
Sf. Ilie, biserică a lui Ştefan cel Mare lângă Suceava, 98; restaurată, fig., 99, 629; pictura dela, 637; portretul ctitorului, 367, 644.
Sf. Ilie, mănăstire la Athos, ajutor dela Vladislav II, 14; dela Vlad Călugărul, 125.
Sf. Ilie de lângă Podgoriana Epir, danii dela Neagoe Basarab la, 153.
Sf. Ioan (Piatra N.), 630; uşile dela, 625.
Sf. Ioan Botezătorul, Siret, danii la, 375.
Sf. Munte, danii la, 94, 96, 125, 130; v. Athos.
Sf. Nicolae, biserică din Scheii Braşovului, 654.
Sf. Niculae, din Dorohoi, zidită de Ştefan cel Mare, 101; pictura dela, 637.
Sf. Nicolae Domnesc, din Iaşi, ctitor Ştefan cel Mare, 98, 624, 629.
Sf. Nicolae (Mihai Vodă), mănăstire, zidirea, donaţii la, închinată la Simopetra, 7, 302.
Sf. Nicolae, din Poiană (Pobrata), mănăstire, 483; sate ale ei, 489.
Sf. Nicolae, din Rădăuţi, vechimea ei, 616, 628.
Sf. Nicolae Şelari, biserică, 546.
Sf. Nicolae Tabacu, biserică, 546.
Sf. Pantelimon, mănăstire la Athos, ajutată de Vlad Ţepeş, 49; de Vlad Călugărul, 125; de Radu cel Mare, 132.
Sf. Pavel, mănăstire la Athos, Neagoe Basarab face îmbunătăţiri la, 153.
Sf. Sava, mănăstire, Mihai Viteazul îi întăreşte moşii, 286.
Sf. Sofia, din Constantinopol, 617; comparată cu mănăstirea Curtea de Argeş, 153.
Sf. Treime, biserică în Siret, vechimea ei, 616, 628.
Sf. Troiţă, mănăstire (Radu Vodă), din jos de Bucureşti, zidită de Alexandru II, 225.

www.dacoromanica.ro

Sf. Vartolomeu, biserică în suburbia Braşovului, arsă de Ţepeş, 45.
Sfetagora, danii ale lui Neagoe Basarab la, 153; v. Athos.
Sibiiu, asediat de Turci, 9; vechimea 436; scaun săsesc, 416, 447; majoritatea populaţiei, săsească, 458, 553; vedere, fig., 438; importanţa lui, 541; veşti despre Radu dela Afumaţi, 143; le mulţumeşte pentru meşteri, 678; socotelile oraşului amintesc moartea lui Vlad Călugărul, 125; refuză pe Szapolyay, 173; Mihai Viteazul la, 279; răscoală împotriva lui Mihai 289; oşti muntene în ajutorul lui Mihai Viteazul la, 291; monetăria dată Cav. Teutoni, 4; catechismul luteran dela, 602; tipografie la, 608; obiecte de preţ lucrate la, 678, 684; drum prin, 552, 553; furnizează clopote pentru Ţara Românească, 548; turnul oraşului reprodus, 679; turnuri de apărare, fig., 536; Mihnea cel Rău ucis la, 149; mormântul lui la, 149; cetate la 1241, 436; ţinutul, prădat de Vlad Ţepeş, 45; passim.
Sibieni, ajută pe Vlad Ţepeş, 14, 119; raporturi cu Radu cel Frumos, 118; stăpâni pe Almaş, 118; veşti dela Vlad Călugărul, 124; relaţii cu Radu cel Mare, 128, 132; legături cu Neagoe Basarab, 686; le scrie Mihnea cel Rău, 145; raporturi cu Petru Rareş, 175; cu Ferdinand de Austria, 175; Pătraşcu cel Bun le cere un medic, 218; passim.
Sidachmet, han tătărăsc, fiii lui, 30.
Sighetul Maramureşului, pravilă bisericească la, 490.
Sighişoara, oraş, 437; prădată de Turci, 8, locuită de Saşi, 458; monetăria lui Vlad Dracul la, 558; drum prin, 553; cetate la 1241, 534; refuză pe Szapolyay, 173; pribegi moldoveni la, 142; scaun săsesc, 414, 446; passim.
Sigismund, fiul lui Cazimir, 75; pretinde domnia Moldovei, 77; la Cosmin, 114; relaţiile cu Bogdan III, 136.
Sigismund, regele Poloniei, Alex. Lăpuşneanu îi jură credinţă, 195.
Sigismund, regele Ungariei, ajută pe Mihail I, 2, 6, 8; campania împotriva Turcilor (1428), 4; alianţa cu Dan II, 3; dăruieşte domeniul Huniedoarei lui Voicu, 34; zălogiri lui Iancu de Huniedoara, 38—40; asupra religiei nobililor, 315; asediază cetatea Neamţului, 521; relaţiile cu Mircea, 359.
Sinj, localitate în părţile Cetinei, unde se judecau Vlahii, 338.
Silistra, paşalâc, Mohamet paşa (Iliaş Rareş), paşă de, 191, 571; paşă din, cu oastea în Ţara Rom., 275.
Silistra, oraş, cetate, vechimea, posesie a patriarhiei de Constantinopol, 3, 10, 435; atacată de Mihalcea, 263, 264; passim; v. Dârstor.
silitră, 548.
Silvaşul de sus, mănăstire reşed. episcopală, 325.
Sima, vistier, ucis de Ştefăniţă, 142.
Sima, soţia lui Stroe Buzescul, 301.
Sima, păhărnicel, vinde satul Glodeni, 504.
Simeon din Loze, 511.
Simeon, egumen, 572.
Simeon, monahul, o lucrare a lui imitată, 583.
Simeon Movilă, fratele lui Ieremia, 296; Buzeştii de partea lui, 292; proclamat domn al Munteniei de Poloni, 291, 292; numit domn de Turci, 291; izgonit din Muntenia, 296; lupte cu Buzeştii, 292, 297.
Simion Dascălul, cronica lui despre Petru II, 26; despre Ştefan cel Mare, 115; despre Lăpuşneanu, 194; v. Gr. Ureche.
Simion, pârcălabul Bistriţei, 591.

www.dacoromanica.ro

Simion, pârgar la Tg. Neamţ, 445.
Simopetra, mănăstire la Athos, ajutată de Radu Paisie, 169; de Alexandru II, 225; metoh al ei, 302.
Sinadin al Căpitanului, socrul lui Laiotă, 121.
Sinai, muntele, mănăstire dela, ajutată de Neagoe Basarab, 153; de Alexandru II, 225; passim.
Sinaia, muzeul din, 671.
Sinan-paşa, numit vizir, 243; luptele cu Mihai Viteazul, 264, 268, 271, 305; destituit, 271; portretul lui, fig., 265.
Sinat, boier moldovean, 465.
sineţe, 512; pe vremea lui Petru Rareş, 515.
Sionul, templul, comparat cu măn. Curtea de Argeş, 153.
Siracu, târg, majoritate aromânesc, 340.
Siret, oraş, vechimea, populaţia, 443; Saşi la, 455; pârgari, staroşti, şolţuzi în, 448, 462, 488; pecetea, 461; dăruit Rimgailei, 443; dăruit de Petru Aron doamnei Marinca, 30; episcopatul catolic din, 434, 443; Sf. Ioan Botezătorul, biserică din, 375, 628; drum prin, 552; vamă la, 573; passim.
Siret, râu, pod peste, 551; sat pe, 500; drum pe valea, 552; armata lui Mateiaş înaintează pe valea, 57; lupta dela apa, 177; mori pe, dăruite Putnei, 91; passim.
Siria, ortodocşii din, ajutaţi de Neagoe Basarab, 154; descoperiri de oraşe, 435.
Sixt IV, Papa, scrisoare către Ştefan cel Mare, 67.
Skender, beg dunărean, expediţie în Ardeal, 121, 122.
Slavi, 346; de nord, împrumuturi dela, 386, 470, 560; de sud, 646; rolul lor în formaţia poporului român, 581; liturghia în limba lor, 582.
Slatina, oraş, numele, 439; drum pe la 551; luptă la, 162; vama dela, 436, 571, 573; braniştea dela, 364.
Slatina, mănăstire, zidită de Lăpuşneanu, 202; fig., 202; gropniţă la, 630; pridvor închis la, 632; cruci dăruite la, 683; scaun domnesc la, 672.
Slavonia, recunoaşte pe Ioan Szapolyay, 331; banul de, 555.
Slănic, exploatări de sare, 542.
Slătioare, boierii din, 218.
Slătioara (Vâlcea), biserică ridicată de Ecaterina Doamna, 227.
Slătioara, sat, cumpărat de Teodosie banul, 306.
Slăviteşti, sat, 304.
Slcbozia, sat, 579.
slobozii, avantajii, 578—579.
slobozie, pe Bistreţ, obligaţia locuitorilor, 511.
slobozia, Moldova (1453), 544.
Slovenia, 339.
slugi domneşti = dregători, 377.
« slujbele », 366.
slujitorii, 58; v. curteni.
Smaranda, soţia lui Mihnea cel Rău, 149.
Smedorova, cetatea de piatră ridicată de Ştefan cel Mare la Roman, 526.
Snagov, măn. ctitoria lui Vladislav II, 14; tradiţia despre zidirea ei, 50; vechimea, 616; uşile dela, 13, 671; adăpost pentru familiile boiereşti, 49; închisoare, 496; tipografie la, 619; obiecte descoperite în săpăturile dela, 658—60, 678—80, 657, 676; danii la, 125, 566; privilegii, documente ale, 380, 477, 561; passim.
Sneatin, sat, al episcopiei Vadului, 325.
Sneatin (Sniatyn), oraş în Polonia, 28, 80.
Scareş, sat, al episcopiei Vadului, 325.
Sobieski, regele Poloniei, 138.
Sobraneţi, sat în jud. Ţetinei, 412.
Soci (Schotz), lupta dela, 60, 61, 118, 516; izvoarele, despre uptă, localizare, rezultate, 61.

www.dacoromanica.ro

Socol, logofăt din Baia, 466, 505.
Socol, păharnic, căsătorit cu fiica lui Mihai Viteazul, 299.
Socol, vornic, la Liov, 218; trece cu vistieria lui Pătrașcu cel Bun în Ardeal, 218; exilat la Rhodos, 219; înnecat, 219, 221.
Socol Radu, fiul vornicului Socol, ginerele lui Mircea Ciobanul, 221.
Socoteni (Dolj), biserică de lemn, 613.
Sofia, v. Sonca, 22.
Sofia, țarina, soacra Olenei, fiica lui Ștefan cel Mare, 107.
Sofia, oraș, 10, 39, 63, 272; atacată de haiduci și Sârbi, 264
Sofronia, monahia, Doamna Stana a lui Ștefăniță, 144.
Sogoino, în fostul județ de Baltă, 399.
Sohodol, pârău, 398.
Soliman Hadâmbul, la Vaslui, 62—67, 119; la Războieni, 69.
Soliman Magnificul, la Mohácz, 161; războiul cu Perșii, 178; expediția în Moldova, 178, 432; pune domn pe Ștefan Lăcustă, 179; relații cu Petru Rareș, 180; intră în Buda, 161, 181; sprijină pe Ioan Sigismund Szapolyay, 195; intervine pentru retrocedarea cetăților moldovenești, 196; cucerește cetatea Szigetvár, 334.
Solnoc, drum pe la, 552.
Solnoc, comitat, întindere, 415.
Solnocul dinăuntru, comitat, 327; Solnocul de mijloc, comitat, 327, 414; întinderea, 415.
Solomon, regele Iudeilor, 153.
Solon, 295.
Sommer, relații cu Despot, 196; adus în Moldova, 199.
Someș, județ, 75, 304, 320, 417.
Someș, râu, 102, 416; valea, 294.
Sonca sau Sofia, regina Poloniei, fiica lui Andrei Oligmondovici, 22.
Sora, sora lui Ștefan cel Mare, 111.
Soroca, oraș, cetate, 517, 519; către Tătari, vechimea, 524; condusă de staroste, 421; ruinele cetății, 527; năvălirea Cazacilor la, 241; județ, 398; originea numelui, 412; călărași de, 511.
Sorocenii, răscoala contra lui Aron Vodă, 250.
spada, în țările române, 513.
Spanciog, spătar, pribeag în Polonia, moartea lui, 200.
Spania, 262, 552.
spătarul, boieria, 378; atribuții, rang, etc., 384—385.
spătărei, subalterni ai spătarului, 505, 506.
spânzurătoare, pedeapsa cu, 495.
Spiridon, arhimandrit la Putna, pictează icoane, 654.
Spiridon, episcop al Vadului, 325, 327.
Spiridon, vlădică în Ardeal, 273.
Split (Spalato), 338.
Squarcialupi Marcello, carte tipărită la Cluj, 608.
Sracimir, țarul, rudă cu Nicolae Alexandru, 582.
Staico, plasa lui, 424.
Staico, logofătul lui Vlad Călugărul către Brașoveni, 124, 125.
Staico, fiul lui Vlad, 471.
Stamate, nepotul patriarhului Ioasaf din Constantinopole, ginerele lui Mircea Ciobanul, 221.
Stamate, vtori armaș, 393.
Stambul, 228, 231, 565; diaci de românește la, 590; Radu cel Mare în fiecare an la, 127; muzeul din, 513; drumul spre, 552.
Stan, 471.
Stan, aprodul, întăriri de moșii, 391.
Stan Brădițeanul din Pătârlage, 360.
Stan, boier, fiul Drăguleștului, ucis la 1568, 224.
Stan, logofătul prizonier la Ștefan cel Mare, 61.
Stan, vornic mic, 505.
Stan, vătaf din Gâlcești, 506.
Stan, vel spătar, 472.

www.dacoromanica.ro

Stan, rumân, 479.
Stana, 471.
Stana, mama lui Ştefăniţă Vodă, 139; înmormântată la Rădăuţi, 139.
Stana, fiica lui Mircea Ciobanul, 221. portretul ei pe scoarţa unui tetraevangheliu, 221, 680.
Stana, fiica lui Neagoe Basarab, soţia lui Ştefăniţă, 143, 155, 649; l-ar fi otrăvit, 143; Sofronia în călugărie, 144; înmormântată la Argeş, 155.
Stana, soţia lui Radu Paisie, 169.
Stana, Armeancă, 457.
Stanca Doamna, soţia lui Aron Vodă în Ardeal, 252.
Stanca Doamna, soţia lui Mihai Viteazul, 260; despre Andrei Báthory, 282; copiii cu Mihai, 299; moartea, 299; întâlnirea cu Theofana, 299—300; dărueşte un sat măn. Sf. Nicolae, 302.
Stanciu, egumen în Făgăraş, dăruit de Mircea cel Bătrân, 322.
Stanciu, Ponici, boier al lui Ştefan cel Mare, pârcălab de Cetatea Albă, 108, 109, 514.
Stanciul, logofătul, executat de Mihnea II, 232.
Stanciul dela Glogova, cumnatul lui Basarab cel Tânăr, 123.
Stanciul, postelnicul din Crasna, 506.
Stanciul, vistier, 460.
Stanislav din Vronova, lefegiu la Iliaş Voevod, 509.
Stanislav cneazul, moşia lui scutită de dări, 578.
Star Chiojd (Prahova), biserică de lemn, 399, 613; înfăţişarea ei, fig., 614.
staroste în Moldova, 421.
Stavrinos, vistier, poema în versuri, despre Mihai Viteazul, 588—589; comparat cu Palamed, 589.
Stăneşti (Vâlcea), biserică, zidirea ei, 169, 647, 621.
Stăneşti, Tătarii bătuţi la, 264.
Stănigeanii, sat (Tecuci), 407.
Stângaciu Mihail, boier, 413.
stânjeni, ocinele se socoteau în, 474.
Steanche, baltă, 564.
stegar, cel ce poartă steagul cetei, 506, 509, 516.
Steagul lui Ştefan cel Mare, 664—666; fig. 665.
Stejăreanii, sat, 388.
Stiria, cuţite de, 548.
Stoboreanii, sat în ţinutul Horincei, 408.
Stoeneşti, sat, 269, 532.
Stoian din Săbiceu, megiaşii lui, 360.
Stoian, spătarul, 471.
Stoica, 471.
Stoican, slugă a lui Mihnea cel Rău, 148.
Stoica, un fecior al lui, 587.
Stoica, zugrav din Târgovişte, 652.
Stoica Armaşul, trimis la Braşoveni, 393.
Stoica dela Strâmba, sau *Stoichiţă*, întâi vistier, apoi postelnic în sfatul lui Mihai Viteazul, primeşte dela Mihai proprietăţi, 285; în solie la Rudolf II, 279, 301; cumpără Loloeştii în silă, 306—307.
Stoica, fiul lui Ivan, 363.
Stoica Ludescu, cronica despre răscoala lui Radu Popa, 227; intercalează în cronica lui pe a Buzeştilor, 588, 370.
Stoiceni pe Olt, sat dăruit Govorei de Radu cel Mare şi mama sa, 132.
stolnicul, boieria, 378; atribuţii, rang etc., 386.
Stolnicii, sat în ocolul târgului Piatra, 447, 464, 505.
stolniceii, atribuţii fiscale, 386, 505, 511; breaslă fiscală şi militară, 506.
Storojineţ, sat pe Siret, dat boierului Petru de Roman II, 23; judeţ, 453.
straja, slujbă, 569.
Strassburg, 50; semnul meşterilor din, 632.
stratornicul sau *postelnicul*, atribuţii, etc., 387—388.
Stravico, localitate pe hărţile medievale, 432.

www.dacoromanica.ro

străjeri, locuitori de margine, paza la trecători spre Ardeal, 509—510.
Străoşti, sat, 405.
Strâmtura, comună, cnezatul, 315.
Strâmba Fizeşului, mănăstire, 322.
Strehaia, banul la, 379.
Streiu, biserica din, 318; fig., 319; cea mai veche, 616; pictura din, 639.
Stroe, din Chiojd, 360.
Stroe vornicul, viclean, 393.
Stroe, stolnicul Buzescu, rănit, 588; scapă pe Mihai Viteazul dela moarte, 588—589.
Stroe, boier, se revoltă împotriva lui Radu Paisie, fugar în Ardeal, 167; lupta cu Radu Paisie, 167.
Stroici spătarul, împresoară proprietăţi, 493.
Strigoniu, 316.
Strykowski, călător polon prin Moldova, 595.
Strugalea, mănăstire, 439; sat al ei scutit de dări, 578.
Struma, râul, 205.
Studina Mesteacăi, sat donat de Mihai mamei sale, 259.
Studiniţa Barbului, donat de Mihai mamei sale, 259; dăruit de ea mănăstirii Cozia, 299.
Studiniţa lui Hamei, sat donat de Mihai Viteazul mamei sale, 260.
Suceava, originea numelui, 410—411; *cetate*, 517; ridicarea ei, 526; asediată de Mahomet II, 70, 526; de Albert, regele Poloniei, 77, 109, 526; reparaţii ulterioare, 526; Cornea portarul de, 179, 207, 395; Ştefan Voevod prestează jurământ regelui Poloniei, 18; Luca Arbore, pârcălab la, 109, 139; Lăpuşneanu instalat la, 195; Iacob Heraclid în, 197; Despot Vodă ucis de Tomşa la, 199; Lăpuşneanu ucide boieri la, 200; se supune lui Mihai Viteazul, 286; distrusă de Dim. Cantacuzino, 526; semne lapidare la, 632; ruinele, fig., 444, 531; *târg:* vechimea, 444; populaţia, 443—444, 455, 456; capitala la, 374, 443; intrarea lui Ştefan cel Mare în, 53; ars de Turci, 74, 123; pârgarii, şoltuzii, staroştii, 449, 462, 463, 489; *voitul* Armenilor, 456; case în, 559; drum prin, 552; ocolul, 363; vama la, 444—446; vama cea mare la, 452, 573; ţinut, 91; globnicii dela, 462; mitropolia din, 30, danie dela Alexandru, 29, 90; aducerea moaştelor Sf. Ioan cel Nou la, 583; biserica Sf. Gheorghe din, reparaţii şi adaose de Petru Şchiopul, 241, 243; Elena Rareş zideşte Văscresenia în, 188; Biserica Sf. Ilie lângă, 629; medic la, 113; râul, 411; aproape de vărsarea ei, 551; passim.
succesiunea la tron a domnilor români, 368—370.
Sucevita, mănăstire, ctitorie a Movileştilor, 255; biserica mănăstirii, fig. 242, 244; în interior fig. 245; acoperământ de mormânt al lui Ieremia Movilă, fig., 256; aer dela Ieremia Movilă, fig., 670; pictura dela, 632, 639; frescă exterioară fig., 642; frescă dela, fig., 644; pridvor închis, 632; mormintele lui Ieremia şi Simion Movilă, fig., 254; tabloul ctitoricesc, 645; miniatură pe un evangheliar dela, reprezentând pe voevodul muntean Alexandru (1568—1577), 656; passim.
Sudia, district, în poses. lui Iancu de Huniedoara, 39.
Suedia, Despot în, 196.
Suha Mare, pârâu, basinul dăruit mănăstirii Voroneţ de Ştefan cel Mare, 91.
Suhului (topic), 407.
Suhodolu, sat (Bacău), 410.
Sularul, sătenii din, merg la Alba Iulia, 307; se răscumpără, 478.

www.dacoromanica.ro

sulgiu, dare pe vitele tăiate, 392.
sulgerul, atribuţii, etc., 392.
sulgerei, 392.
Sulina, 405; vechimea, 435.
Surduc, moşie a lui Stanislav cneazul, 578.
suzeranitatea turcească, 565.
Svetoslav, ţar bulgar dela Târnova, domină Maurocastron, 429.
Sviatoslav (972), la Silistra, 435.
Sviercevski, hatman căzăcesc în oastea lui Ioan Vodă Viteazul, 210.
Syntagma lui Matei Vlastares în Moldova, 490.
Szapolyay, dinastie, 217; Ioan Szapolyay voevod al Ardealului, 330—331; proclamat rege al Ungariei, 331; căsătorit cu Isabella, fiica lui Sigismund, regele Poloniei, 330; ajută pe Radu dela Afumaţi, 159; luptele cu Ferdinand de Austria pentru stăpânirea Ardealului, 168—180, 331; legăturile cu Petru Rareş, cu Turcii, etc., 168—180; văduva lui Isabella, 181, 189; primeşte ajutor dela Moise Vodă, 163; moartea, 331; reşedinţa, 376; passim.
Szamosközi, cronicar ungur, 261; despre Sârbii şi Bulgarii strămutaţi în Ţara Românească de Mihai Viteazul, 275; asupra mişcării iobagilor pe vremea lui Mihai, 285.
Szegedin, 330.
Székely Mihail, călugăr minorit despre tăria de credinţă a ortodocşilor, 325.
Székesfejervár, localitate, 331.
Szigetvár, cetate la Nord de Drava cucerită de Soliman Magnificul, 334.
Szilagy Mihail, cumnat cu Iancu de Huniedoara, comandantul Belgradului, 41; susţine candidatura lui Matei Corvin la tronul Ungariei, 42.
Szilágy Elisabeta, soţia lui Iancu de Huniedoara, 42.
Szbla, cap, 432.
Şandru Bora, pârcălab de Chilia, 456.
Şandru dela Dorohoi, 449.
Şandru dela Hotin, 453.
Şandru din Ruşi, 448.
Şandru dela Tudora, 471.
Şapte Turnuri, Mailath închis la, 181.
«*şăpcile frânceşti*», 547.
şătrarul, atribuţii, 392.
Şarpe Cozma, postelnicul, fruntaşul opoziţiei lui Ştefăniţă, 145.
Şchei, suburbia Braşovului, Bulgarii din, asimilaţi de Români, 458; biserica Sf. Niculae din, 284, 654; donaţii dela urmaşii lui Mihai Viteazul, 404.
Şcheia, târg (Roman), vechimea, 448; pecetea, 462; biserica din, atribuită lui Ştefan cel Mare, 102; lupta dela, 74, 586.
Şeghişte, protopopii din, sfinţesc biserici, 326.
Şehabedin, beglerbegul Rumeliei, 9; bătut la Poarta de Fier, 40.
«*Şeitanoglu*», Cantacuzino, 222; v. Mihai Cantacuzino.
Şelimbăr, sat, 267; lupta dela, 282, 327; luptă dela, figura, 280.
Şendrea, cumnatul lui Ştefan cel Mare, 70; zideşte biserica din Dolheşti, 102; în lupta dela Râmnic, 109.
Şepeniţ, ţara, restituită Poloniei, 19.
Şerb, tatăl lui Voicu şi bunicul lui Iancu de Huniedoara, 33.
Şerban, banul, revolta contra lui Radu Paisie, 166.
Şerban Cantacuzino, 384.
Şerban, diacul, tipograf, 606.
Şerban, fiul lui Coresi, tipograf la Braşov, 601, 604.
Şerban, vătaf de Tg. Jiu, 506.
şerbii, în Transilvania, 292; sarcini fiscale, 309; obligaţii faţă de proprietari, 310—311; obligaţii militare, 311—312; situaţia lor după 1437 şi după 1514, 313—314; răs-

www.dacoromanica.ro

coala din Banat, 314; răscoala din 1599, 314.
Şercaia, sat, nimicit de oastea lui Ţepeş, 46; ocupat de Radu cel Frumos, 118.
Şerpăteşti, lupta dela, 221, 301; Tătarii până la, 264.
Şipote (laşi), lupta dela, 195.
Şirăuţi, sat, donat mănăstirii Putna, 411.
Şiria, ocupată de răsculaţi (1514), 312.
Şişcăuţi, sat, donat de Ştefăniţă lui Ion Turcu vistierul, 505.
Şiştov, ciocniri de oşti la, 159, 161.
şleauri = drumuri mari, 550.
«şofranul», 85, 548.
Şoimuş, comună, donată de regele Albert fraţilor Iancu şi Ion de Huniedoara, 38; regiunea, 323; ocupat de răsculaţi, 312.
şoltuz, atribuţii fiscale, judecătoreşti, 459—461; judecata lor, 488; de Vaslui, de Bârlad, 567.
Şomuz, apa, 392.
Ştefan Báthory, v. Báthory Şt.
Ştefan banul, ridică mănăstirea Bucovăţ, 621.
Ştefan cel Mare, fiul lui Bogdan II, în actul de legământ faţă de Iancu de Huniedoara al lui Bogdan, 26; pribeag, 28; însemnătatea domniei, 52; titlul său, 356; luptele cu Petru Aron pentru domnie, 53—55, 59; relaţiile cu Polonii, 55; atacul Chiliei, 49, 55—56, 57; ia Hotinul, 56; lupta dela Baia, 57—59; pradă în Ardeal, 58; relaţiile cu Turcii, 59, 71—72, 122, 127, 366; luptele cu Muntenii, 59—60, 62, 70—73; conflictul cu Radu cel Frumos, 117, 129, 374; arderea Brăilei şi Ialomiţei, 60—61; la Soci, 60; Cursul Apei, 61, 115; instalarea lui Laiotă, 61—62, 118, 119; împotriva lui, 119; ajută pe Ţepeluş, 62; la Vaslui, 62—67; ecoul biruinţei, scrisori, 67—68; solicită ajutor dela creştini, 66; la Războieni, 67—70; instalează pe Ţepeş domn, 70, 119; ocupă Crăciuna, 123; lupta dela Râmnic, instalarea lui Vlad Călugărul, 71—72; pierderea Chiliei şi Cetăţii Albe, 72; relaţii cu Polonii, jurământul dela Kolomea, 74, 590; cu Ungurii, 73, 75; luptele cu Polonii, 76—84; reluarea raporturilor cu Turcii, 74—78; viaţa economică, privilegiile comerciale date Liovenilor, 84—85, 573; Braşovenilor, 85—86; relaţii cu Bistriţa în timpul său, 86—87; mitropoliţi şi episcopi în timpul său, 88—89; familia lui Ştefan, 105—108; Bogdan, fiul său, 368; Petru Rareş fiul său nelegitim, 171, 175; marii dregători ai lui, 108—112, 381—382, 385, 388, 392, 395; dregătorii mici sub el, 389—395; înainte de moarte, 112—114; reşedinţele lui, 375; confirmări de proprietăţi, 483, 562; scutiri, 567; pentru slobozii, 579; danii în pustiu, 363; proprietăţi, 364—365; drumuri mai însemnate pe vremea lui, 552; transacţiile sub, 556; comandă săbii la Genova, 548; ctitoriile, 89—105; întemeiază mănăstirea dela Vad şi pe egumen îl face episcop, 324; bisericile lui, 624; stilul lor, 624—626, 628—630; cele mai vechi picturi de pe vremea lui, 637; chipul lui în tablourile votive, 646; coroana lui, 367; s'au lucrat icoane în timpul lui?, 652—653; evangheliar scris din porunca lui, 655—656; portretul lui pe evangheliarul dela Homor, fig., 53; ţesături dela, 661—669; ripida dela, fig., 677; clopotul dela Bistriţa, fig., 549; evangheliare dela, 681; cruci dela, 682; dăruieşte Tătari, 483; pedepseşte cu moartea, 495; pravila scrisă la porunca lui, 490; plata capului sub, 500; cumpără

www.dacoromanica.ro

o vie la Hârlău, 456; un sat, Glodeni, 504; mărește hotarul Bârladului, Pietrei și Vasluiului, 463—464; cronica lui scrisă în nemțește, luptele lui acolo, 586; cântecul lui în Moldova, 595; moartea, personalitatea, 112—114; piatra de mormânt a lui dela Putna, fig., 113; bibliografie, 115—116; passim.

Ștefan cel Sfânt, regele Ungariei, 418.

Ștefan Dăriescu, jură cu brazda în cap, 493.

Ștefan Dușan, 582.

Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul cu Irina Botezata, numit domn, 243, 287; uns domn de Mitropolitul Gheorghe în Suceava (1589 Dec.), 243; cu tatăl său în pribegie la Bolzano, 246; după moartea tatălui său trece la Innsbruk, 248.

Ștefan Lăcustă, fiu natural al lui Ștefan cel Mare, 108, 112; pretendent, 177, 178; domn, 179; nemulțumește pe boieri, 179; ucis, 179; monetă dela, fig., 179.

Ștefan I Mușat, 369; reședința lui, 374, 506, 521.

Ștefan Olahul, tatăl lui Niculae Olahul, 315.

Ștefan, pitarul, într'o misiune, 394.

Ștefan Rareș, fiul lui Petru Rareș, domnia, 191—192; politica în Ardeal, 191; înclină către Ferdinand, 191; intră cu Turcii în Ardeal, 191; persecută pe Armeni, 191—192; ucis la Țuțora, 192; mormântul lui, 192; numele lui pe un pomelnic, 191; comandă Bistrițenilor două rădvane, 545; passim.

Ștefan Răzvan, fost hatman, prinde pe Aron, 252; tratat cu Sigismund Báthory și Mihai Viteazul, 252; în ajutorul lui Mihai contra Turcilor, 253, 270; înlocuit de Ieremia Movilă, 253, 272; monetă dela, fig., 252.

Stefan Surdul, fiu nelegitim cu o Săsoaică al lui Ioan Vodă Viteazul, 214; ia domnia, 234; mazilirea, 234; condus de Turci să ia tronul Moldovei, 252; lângă Silistra, 263; document dela 480; passim.

Ștefan Tomșa, hatmanul, complotează împotriva lui Despot, 196, 199; ucide pe mercenarii acestuia, 199; omoară cu buzduganul pe Despot, 199; se proclamă domn, 200; cere confirmarea dela Sultan, 200; alungat de Lăpușneanu, fuge în Polonia unde e ucis, 200; poruncă dela, 561.

Ștefan Uroș, rudă cu Nicolae Alexandru, 582.

Ștefan, un oarecare, la închisoare, 389.

Ștefan Voevod, fiul lui Alexandru cel Bun, 399; domnește în sudul Moldovei, cu Chilia și Cetatea Albă, 19; uneltiri contra lui Iliaș, 17; fuge în Țara Românească de unde cu ajutor muntean ocupă tronul, 17; luptă cu Iliaș, 18; reședința la Vaslui, 375; jurământ de credință Polonilor, 18, 19; se împacă cu Iliaș, 20, 452; ridicarea lui Petru împotrivă-i, 20; iarăși condominium, 20, 21; reînnoirea jurământului de credință către regele Poloniei, 21; înțelegerea cu Cazimir al Poloniei, 24, 356; omorîrea lui de către Roman, 20; mormântul lui la mănăstirea Neamțului, 21; piatra de mormânt dela Neamț, fig., 22; titlul lui, 236; către dregători, 358; dregători pe vremea lui: pivnicerul, cămărașul, aprodul, 392; dărueste Tătari, 483; întărește loc. « din pustie », 492; confirmări, 562; ajută mănăstirele, 21; scutiri, 566; mama sa omorîtă de Iliaș, 17, 20; doamna lui dărueste 3 cântare de icre negre anual mănăstirii Neamțului, 542; passim.

Ștefan Voevod și comite de Ugocea, 415.

Ștefan Zugravul, 465, 646.

Ștefanit și Ihnilat, fabule indiene, 597.

www.dacoromanica.ro

Ştefăniţă, fiul nelegitim al lui Bogdan III, 139; domnia, 139; relaţiile cu Polonii, 139—142, 175; cruzimile lui, uciderea Arbureştilor, 142; raporturile cu Ungurii, 142; subsidii dela Ludovic II, 143; lupta cu Radu dela Afumaţi, 143, 161; familia, 144; tată lui Ioan Vodă Viteazul, 208; moartea, 143; pictura exterioară sub, 639.
Ştefănescu I. D., analizează picturile dela Streiu, 639.
Ştefăneşti, târg pe Prut, ars de Poloni, 136; Tătarii pradă la, 137; Tătarii bătuţi la, 178; mărimea lui, 449.
Ştefeni, sat, pe Neajlov, lupta dela, 158, 162.
*Ştefu*l, frate cu Cernat ploscarul, dăruit de Petru Voevod (1448), 407.
Ştibor, voevodul Ardealului, confirmă tratate, 359.
Ştibor Hodco, boier moldovean sub Ştefan cel Mare, 108, 456.
Ştilbicanii, sat dăruit de Ştefan cel Mare mănăstirii Voroneţ, 91.
Ştirbei Ilie, 493.
Ştiubeia, sat în Mehedinţi, 478.
«*şugubină*», 496.
Şumla, 10.
Şuşman din Curte, vinde moşia, 555.

«*Taha*», 655.
taler de argint, descoperit la Coveiu (Dolj), fig., 684.
talion, 500.
Tamaş, boier moldovean, 456.
Tamaş Ciomârtan, 278.
Tamaş, şoltuz din Trotuş, 447.
Tamăşeştii, sat fost în judeţul Jaleşului, 398.
Tamârtaşinţi, sat, 500; Tătari din, 483.
Taranewski Andrei, despre oraşul Tulcea, 435.
Tarasie, episcop al Vadului, 325.
Tarasie, episcop al Romanului, la sfinţirea Putnei, 88, 91.
Tarasăuţi, sat pe Prut, Ştefăniţă bate o ceată de Turci la, 143.
Tarlo Ioan, stegarul Liovului, Bogdan Lăpuşneanu voia să ia în căsătorie pe fiica lui, 207.
Tarnowski, asediază Hotinul, 178.
Tatos, stăpân la Silistra, 435.
Tatul, mare ban, 160, 175.
Tăzlău, mănăstire, 448; aspectul ei arhitectonic, 624; Ştefan cel Mare construeşte o nouă biserică la, 89, 93; danii la, 93, 464; uşa bisericii dela, 671, fig., 626.
tăiatul lemnelor la pădure, obligaţie, 366.
tăierea buzelor, 495.
tăierea capului, 495.
tăierea limbei, 495.
tăierea nasului, 369, 495.
tăierea urechilor, 495.
Tălmaciu, întâlnirea armatelor lui Mihai Viteazul la, 279.
tămâia, 548.
Tămăşeni, loc pe Siret, luptă între Bogdan şi Alexăndrel la, 25.
Tănasă Ferţul, hotarnică, 494.
Tărăsăuţi, sat pe Prut, Ştefăniţă bate pe Turci la 143; Petru Rareş bate pe Poloni la, 176.
Tătari, în Crimeia, 556; năvala din 1241, 436, 534; atacă Moldova odată cu Mohamet II, 68, 137, 140; bătuţi la Ciuhru, 140; bătuţi de Ştefan cel Mare la Lipinţi, 60; bătuţi la Ştefăneşti, 178; atacă Oradea-Mare, 276; bătuţi la satul Putineiu de oastea lui Mihai Viteazul, 264—265; pradă în Muntenia, 272; pradă în Moldova pe timpul condominiumului Iliaş şi Ştefan în două rânduri, 21; alte prăzi, în timpul lui Ştefan cel Mare, 60, 86, 72; pradă în Polonia, 81; Lăpuşneanu ajută pe Poloni împotriva lor, 195; au ordin dela Sultan să-l ajute pe Lăpuşneanu să-şi ia domnia, 200; împotriva lui Ion Vodă Viteazul

www.dacoromanica.ro

212; la Cahul, 214; pradă îngrozitor Moldova, 214; stăpâni la Maurocastron, 429; stăpânesc Babadagul, 435; passim.
Tătari, robi în Moldova, originea lor, 483—484, 470; domneşti la Neamţ, 97; la Baia, 483.
Tătarii, sat, 488.
Tătarul, munte (Gorj), 500.
Tăut, logofătul, a doua solie la Ioan Albert, 77; zideşte biserica din Bălineşti, 102, 105, 111, 634.
Tâmbureşti, rumâni din, 472.
Tâmpa, munte, 538.
Tânganul, mănăstire (Ilfov), mormântul lui Radu cel Frumos la, 119.
Târgovişte, oraş, numele, vechimea, 439; pârgarii din, 460; negustori armeni în, 457; Saşi la, 454; Greci în, 457; rumâni orăşeni în, 484; reşedinţă domnească, 272, 371; reşedinţă metropolitană, 130; Mitropolia veche zidită de Neagoe Basarab, 618; terminată de Petru Cercel, 229; biserici zidite în, de Neagoe Basarab, 153; Biserica Domnească din, de tip constantinopolitan, 618; mitropolitul din, are puteri asupra Ardealului, 267, 327; Patriarhul Nifon o părăseşte, 130; sinodul dela, pentru organizarea mănăstirilor, 302; donaţii bisericii catolice din, 304; cetate, castel (1476), 533; palancă ridicată de Turci (1595), 529; 533; lupta dela, 157, 162; asediul din 1595, fig., 270; asediată de Mihai şi aliaţi, cucerită, 269; cărţi tipărite aici, 599, 601—602; vamă la, 573; passim.
Târgovişteni, la refacerea cetăţii Poienari, 530—531.
Târnava-Mică (Kükülö), râu, 75, 533; cetate, vechimea, 418, 436, 533.
Târnava-Mare, oraş, drum pe la, 553.
Târnava-Mare, judeţ, comitat, 414; originea numelui, 418.
Târnava-Mică, judeţ, 419.
Târgşorul, oraş, 442; întemeierea, 440—441; biserica lui Ţepeş în, 50, 450; reşedinţă domnească, 374; drum prin, 551; vamă la, 440, 573; Ştefăniţă pradă până la, 143; originea numelui, 440.
Târgul Bengăi, tot una cu Târgul Gilortului, 440.
Târgul-de-Jos (Romanul), 84, 448.
Târgul-Frumos, târg, menţiune documentară, 450—451; Biserica Domnească din, ctitoria lui Petru Rareş, 187, 191; pietre de ceară dela, donate de Ştefan cel Mare la Pobrata, 97; moşie în hotarul, 364; hotarul său micşorat de Miron Barnovski, 463; reşedinţa ţinutului Cârligătura, 411; vamă, 451.
Târgul Gilortului, 440.
Târgu-Jiu, 506, 551; menţiune documentară, 439, 440; morile din, confirmate mănăstirii Tismana, 440; moşia oraşului, 364; vornicul de, 462.
Târgu-Ocna, 447; exploatări de sare, 542.
Târgul-Putnei, 446; drum prin, 552.
Târgul-Sărata, dispărut, menţiune documentară, 454.
târgoveţii, din Dorohoi, 493.
Tciaka, fiul lui Nogai, 429.
tebencă, 547.
Tecuciu, judeţul, originea numelui, 407; oraş, menţionat documentar, 452; ocolul, 452, 464; condus de staroste, 421; Unguri acolo, 454; drum prin, 552; vamă la, 85, 452, 573.
Tecuci, pârâu, 407.
Tecuci, sat în Teleorman, 407.
Teki, fiul lui Nogai, stăpâneşte la Isaccea, 435.
Tekucze, sat, în Carpaţii Păduroşi, 407.
Tekuciţa, sat în Bosnia, 407.
Telciu, sat, 322.

www.dacoromanica.ro

Teleajen, cetatea, de lemn și pământ, așezarea, 532; pârcălabi tăiați de Ștefan cel Mare, 532; arsă de Ștefan cel Mare, 62, 119, 423, 532; drumul Teleajenului, 403, 551, 572; râu, 441, 532; passim.
Telega, exploatări de sare la, 542.
Teleorman, județul, originea numelui, 405; plaiuri în, 510; drumul prin, 551.
temoare, cuvânt în textele vechi bisericești, 593.
Teoctist, Mitropolitul Moldovei, sfințit la Peć, 582; unge Domn pe Ștefan cel Mare, 53, 88; semnează un act de credință către Cazimir, 55; la sfințirea mănăstirii Putna, 91; înmormântat la Putna, 88.
Teoctist, episcop la Roman, 89.
Teodor, diacon, fiul lui Mărișescul, scrie evangheliarul din 1493, 655.
Teodor, episcop ortodox la Ineu, 326.
Teodor Grecul din Sămeni, 492.
Teodor, logofătul lui Petru Rareș, zidește biserica mănăstirii Homorului, 188; biserica lui dela Homor, fig., 187, 585.
Teodor, postelnic, 112.
Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab Domn, 155; ia domnia cu ajutorul lui Mehmet-beg, 157—158; trimis la Constantinopol, 158; pe o icoană, 652; învățăturile pentru el, 583.
Teodosie, logofătul, în sfatul lui Mihai Viteazul, în Ardeal, 283; cronicar oficial al lui Mihai, 587.
Teodosie, mare ban, piere, 217.
Teodosie, stareț la Neamț, alcătuește cuvântul de laudă pentru Sf. Ioan cel Nou, 584.
Teofan, egumen la Tismana (1531), 511.
Teofan, mitropolit, patriarh al Ierusalimului, 233.
Teofan, mitropolit, reparații, picturi la Mitropolia Moldovei, 243.
Teofana, fiica lui Lăpușneanu, 205.
« *Terra Blacorum* », « *Valachorum* », 346.
Tesalia, Meteore, mănăstire în, 153, 337, 340.
tetraevangheliul dela Vodița, 674.
Teutonii, Cavalerii, aduși de Sigismund la Severin, Orșova, Mehadia, Almășul, Sân-Petru, Gureni, Iladia, Crașova, li se dau monetăriile din Sibiiu și Brașov și ocnele din Ardeal, 4; războiul cu Polonii, 16; întemeietorii, pare-se ai Cetății dela Calvini, 532; aduși de Andrei II și așezați în Țara Bârsei, 534; passim.
Tezaurul dela Pietroasa la Moscova, 678.
Theodor, frate după mamă cu Petru Rareș, pârcălab de Hotin, 189.
Theofana, v. Tudora, mama lui Mihai Viteazul.
Thérouanne, cetate, Despot ia parte la asediul ei, 196.
Thurocz, Ioan de, 34.
Τίβισκον, localitate, 421.
Tigheciu, codrul, 511.
Tighina (Bender), cetatea nu exista în vremea lui Ștefan cel Mare, 524; vechimea, 453; ruinele cetății, fig., 529; raia turcească, 179; putea fi răscumpărată de Petru Rareș, 200; atacată de Ioan-Vodă Viteazul, 212, 251; județul, originea numelui, 414; vamă la, 453—454, 573; drum prin, 552; passim.
Tihomir, 369; a avut boieri, 377.
Timon, Akos de, istoric, asupra individualității politice a Transilvaniei, 329.
Timiș, mârzac tătăresc prins de vornicul Cărăbăț, 140.
Timiș, comitatul, originea numelui, 420; râul, 420; originea numelui și răspândirea lui pe pământul românesc, 420.
Timișana, Banatul, monete în, 555.

www.dacoromanica.ro

Timişeşti, 421.
Timiş-Torontal, judeţul, 420.
Timişoara, cetate, asediată de Dósza, 313; cucerită de Turci, paşalâc, 333; comitat, originea numelui, 38, 421; donată de Albert fraţilor Iancu şi Ioan de Huniedoara, 38.
Tinod Sebastian, cronica în versuri apărută la Cluj, 607.
Tirizis, oraş vechiu, 431.
Tirnavia, Biserica Sf. Nicolae, Nicolae Olahul înmormântat la, 316.
Tisa, apa, 351; câmpia, revoluţia din 1514 în, 312.
Tisău, m-re, 221.
Tismana, mănăstire, biserica ei, vechimea, 616; influenţă sârbească în construcţia ei, 618; Neagoe Basarab face adaose la, 153; călugării dela, 493; danii la: Mircea cel Bătrân, zeciuiala dela mina din Bratilov, 542, 575; dela Radu cel Mare, 132, 399; dela Dan I, 357; dela Dan II, 436; dela Vlad Călugărul, 125; veniturile vămii dela Calafat, 364, 572; scutiri, 564, 568, 569, 577; proprietăţi, 475, 476, 478, 480; obiecte dela taler, 123; disc, 680; cădelniţă reprezentând un castel cu turnuri, 674; condica mănăstirii şi moartea lui Vlad Călugărul, 126; comparaţie între evangheliarul scris la, cu cel scris la Neamţ, 656; passim.
Tismana, râu, 398, 440.
Tismana, cetate, înainte de Matei Basarab, 530; banul la, 379.
Titeşti, Mărtin dela, 473.
Tizoane, fiica lui Conatas dela Neamţ, 437.
Toader (Arbure), ucis de Ştefăniţă, 142.
Toader, boier, primeşte danii, 482.
Toader, logofătul lui Petru Rareş cu oaste în Ardeal, 177.
Toader Pitic, primeşte danii, 482.
Toader, rumân, 472.
Todor spătarul, în Ardeal, 283.
Tokay, 292; consfătuirea de acolo şi proclamarea lui Szapolyay, 330.
Toktai, han al Tătarilor, 429.
Toma banul, ctitor la Schitul Verbila, 169.
Toma, castelan, al comitatului Cluj, 423.
Tomis, cetate, oraş, 430.
Toma din Suceava, negustor, 171.
Toma, jurat, scrisoare în românește, 591.
Toma, mare logofăt, 109.
Toma păhărnicel, 504.
Toma Turbulea, zugrav, 647.
Toma vistiernicul, 505.
Toma Zugravul, 646.
Tomiceşti, sat, întărit lui Costea pitărelul, 395.
Toporna, sat în fostul judeţ de Baltă, 399; donată mănăstirii Tismana, 436.
Topoloveni, sat, jumătate din, pentru răscumpărarea capului, 501, 531.
Torontal, comitat, apariţia şi dispariţia, 421.
Tortoreştii, sat în ocolul târgului Piatra, 447; dat de Ştefan cel Mare ocolului târgului Piatra, 463.
Toscana, ducele de, detaşament trimis în ajutorul creştinilor, 262, 271, 290.
Totruşanu, spătar, la Braşov, pentru a cumpăra arme lui Ştefan cel Mare, 87.
tragerea în ţeapă, 495.
Traian, împărat, memoriile, 594.
Tracia, 10.
Trandafir, cneaz din Izvorani, 566.
Transilvania (Ultrasilvania), 351; principat, individualitatea juridică şi administrativă, 329, 330; dări, armată, deosebite de Ungaria, 330; conflictul dintre Szapolyay şi Ferdinand de Austria, 331; paec adela Oradea-Mare, 331; moartea lui Szapolyay, 331—332; libertatea religioasă, 332 ş. sub Turci, 333; ce-

www.dacoromanica.ro

dată de Isabella lui Ferdinand, 333; intervenţia armatei turceşti şi moldovalahe, 333; revenirea Isabellei, 333; calvinismul în, 334; Bathoreştii, 334; bani în, 555; comitate, districte, scaune, 414—419; cârmuirea oraşelor săseşti, 436—437; oraşele, vechimea lor, 436—437; populaţia săsească, 458; cârmuirea oraşelor: Bürgermeister, Bürger, 459; armată, 504; cetăţile, însemnătatea lor, 517, 533—534, 538; mănăstiri ca loc de apărare, 538; bibliografie, 335—336; posesiuni moldoveneşti pierdute de Bogdan III, 138; reşedinţa voevodului din, 376; starea socială a Românilor în sec. XV, XVI, 309—317; măsurători în sec. XVII, 561; introducerea tiparului, 602; prima scrisoare în românește, 591; înmulţirea tipografiilor, 608; tipăriturile slavoneşti şi româneşti ale lui Coresi, diacul Lorinţ, Saşi şi Unguri, 603—605; tipărituri cu caractere latineşti, 606—607, 608; bibliografia, 608—610; toate tipăriturile româneşti s'au făcut până la 1637 în, 603—604; viaţa economică: agricolă, industrială, 540—543; exploatarea sării, 542; aur, 542; fabricate, 543—546; hârtie, 545; breslele, 546; îndatoririle militare, 546; biserici de zid, vechimea lor, 616; de lemn, 613; passim.

Transnistria, 435.

trăişti de pământ, 493.

« treapăd », venitul armaşilor în Ţara Românească, 394, 398.

Trebujeni, sat în Basarabia, 524.

Trei-Ierarhi, biserică în Iaşi, stil bizantin, 617; sculptură în piatră, 620.

Trei-Scaune, scaun secuiesc, 415; formarea sa, 418.

Trembowla, cetate asediată de Ştefan cel Mare, 81; Lăpuşneanu proclamat Domn de pribegi la, 195.

trepetnic, 597.

tretina, gloabă, 502.

treti logofăt, atribuţii, 381.

treti pitar, 395.

treti portar, 391.

treti sulger, 392.

tributul către Turci, 366; pe vremea lui Bogdan III, 138.

Tricala, Gheorghe zugravul din, 646.

« tricessima », 574.

Trifăilă, pretendent, la tronul Moldovei, decapitat, 138; la Vaslui, 151.

Tripartitum, culegerea de legi a lui Verböczi, 314.

Tripoli, Mihnea II exilat acolo de Turci, 229.

tripticul lui Ştefan cel Mare la mănăstirea Putna, fig., 653, 652.

Tristri (Dârstor), în titlul lui Mircea, 355.

Trofana, fiica lui Lăpuşneanu, 205.

Trotuşanu, logofăt, complotează împotriva lui Ştefan Lăcustă, 179.

Trotuş, judeţ, originea numelui, 406—407; târg, menţiuni documentare, 447; aşezare, 447; ars de Mateiaş Corvin, 57, 447; dispărut, 447; ocna de sare, 92, 447; pecetea, 447; 461; populaţia, 447; Unguri la, 445; vamă, 447, 573; drum prin, 552; prima traducere a Bibliei în ungureşte la, 455; râu, 406—407, 447; passim.

Tuceaiski Vlad, vornic la Târgul Roman, 463.

Tudor dela Bucov, boier ucis 1568, 224.

Tudor, diaconul, ajută pe Coresi la tipărirea Evangheliei în românește, 603.

Tudor, logofăt din Vlădeni, 505.

Tudor, rumân, 479.

Tudora din Trâgşor, are o fiică nelegitimă cu Mihai Viteazul, 299.

Tudora, fiica lui Lăpuşneanu, 205.

www.dacoromanica.ro

Tudora, mama lui Mihai Viteazul, soră cu Iane Epirotul, 259, retrasă la Cozia sub numele Theofana, 299; dăruește Coziei sate, 299—300; moartea ei, 299.
Tudora, Șandru dela, 471.
Tudorache, vătaf za șălari, 546.
Tudoran Gheorghe, român orășean, 484.
Tudorița, fiica lui Petru cel Tânăr cu Elena Cherepovici, 223.
Tukullug, v. Teki.
Tulcea, vechimea ei, 435; codicele dela, 597.
Tulciun, 435.
tunari, lefegii, 509.
tunurile lui Ioan-Vodă Viteazul, 213.
Turia-Buicești (Olt), biserică, secolul XVI, 624.
Turci, pericol pentru Principate, 1—2, 59; ajută pe Dan, II, 2; luptele cu Sigismund, regele Ungariei, 4; exped. contra lui Aldea, 6; ajută pe Aldea, 7; pradă în Ardeal, 8; în Țara Rom., 8—9; luptele cu Iancu de Huniedoara și cu Vlad Dracul, 10-12; lupta dela Cossovo, 12; dela Câmpul Pânii, 71; la Vaslui, 62—67; pradă în Moldova, 62, 70—71; în ajutorul lui Radu cel Frumos, 61; contra Polonilor, 76, 79; sprijinesc pe: Laiotă Basarab, Țepeluș, Vlad Călugărul, 123—126; și Țepeș, 47—49, 117—19; Ștefan cel Mare trage în țeapă, 586; cuceresc Chilia și Cetatea-Albă, 70—72; relații cu Bogdan III și Ștefăniță, 138—143; cu Radu cel Mare, și Mihnea, 127—128; susțin pe Mihnea cel Rău, 145—148; legăturile cu Neagoe Basarab, luptele cu Radu dela Afumați, 151, 157—158, 160; taie capul lui Bădica, 160; relațiile cu Radu Paisie, 166, 169; construesc cetatea Brăila, 529; relații cu Petru și Ștefan Rareș, 175—189; cuprind orașul Tighina, 524; raporturile cu Lăpușneanu, 194, 198, 200, 201; cu Bogdan Lăpușneanu, 208; luptele cu Ioan-Vodă Viteazul, 210—211; sprijinesc pe Mircea Ciobanul, 217—218; ajută lui Petru Șchiopul, 239; bătuți de Mihalcea, 252; răscoala lui Mihai împotriva lor, 588—589; măcelăriți în Iași și București, 271; înaintează spre București, 267; Călugăreni, 269; la București, la Târgoviște, 269; fac pălănci la Târgoviște, 533; înfrângerea lor la Târgoviște, fig., 270; recunosc pe Mihai Viteazul domn în Ardeal, 282; sprijinesc pe Simion Movilă, 278, 291; dau ordin lui Ieremia Movilă să intre în Ardeal, 255; asediază Oradea-Mare, 277; cuceresc Caffa, 67; cuceresc regiunea Vicinei, 434; din Vidin și Nicopol vor să ocupe Craiova, 291—292; luptele cu Iancu de Huniedoara, Varna, 40; lupta dela Hațeg, 607; Timișoara, pașalâc, 333; sprijinesc pe Báthory, 294; sprijinesc pe Ioan Szapolyay, 331; bat pe Imperiali, 272; supun Bulgaria, 582; tributul către, 30, 59, 366, 577; prădați în pădurea Onicenilor, 511; aga, ofițer comandant, 395; relațiile cu Polonii, 75.
Turcinești, sat, fost în județul Jalești, 398.
Turcu Ion, vistiernicul, 505.
Turda, castru, câmpie, asasinatul dela, 284, 298, 417, 589; cetate, vechimea, 436, 533; comitat, vechimea numelui, 415, 418, 533; dieta din, asupra alegerii episcopului român, 326; dieta dela, recunoaște pe Ioan Sigismund, 332; drum pe la, 552; exploatări de sare, 542; hotărîrea Ungurilor la 1564, 605; nobilii unguri se adună acolo și pun la cale revolta împotriva lui Mihai, 288—289; reședința la, 376.

www.dacoromanica.ro

Turnul, cetate, atacată de Mihai Viteazul, 272; drum spre, 551; stăpânit de Turci, 2; reocupat de Dan II, 3; nu poate fi cucerit de cruciați în 1445, 10; așezare, 526; cucerită de Turci, și reclamată de Mircea cel Bătrân, 528; vechimea ei, 526; nume, 439, 440; Radu Paisie retras la, 167; vama, 572.

Turnu Roșu, 279; vamă la, 573.

Turnu-Severin, biserica catolică din, 617.

Turtucaia, cucerită de creștini, 10; arsă de armata lui Mihai Viteazul, 264; vechimea numelui, 435; cetatea dela, construită de Turci, 528.

Tutana, mănăstire (Argeș), ctitorie a lui Mihnea II, 233; stil vechi muntean, 621.

Tutova, județul, originea numelui, mențiuni, 102, 409; 408; apa, 465.

Tyras, oraș la gura Nistrului, 428—429.

Tysmienica, cetate în Pocuția, 134.

Tzigara Zotu, din Ianina, căsătorit cu fiica lui Petru Șchiopul, pârcălab de Hotin, spătar, 248, 240.

Țamblac, ambasadorul lui Ștefan cel Mare la Veneția, 68.

Țara Bârsei, originea numelui, 351; Mircea Ciobanul năvălește în, 217; Lăpușneanu în, 196; dezastrul dela Feldioara, 173; Gritti în, 177; Petru Rareș în, 181; de se va găsi aur în, 576; impozite în, 558.

Țara de Jos (Moldova), Roman pretendentul pătrunde în, 138; vin din, 550.

Țara Hațegului, 164.

Țara Românească, Muntenia, Transilvania, Vlașca, etc., 4, 6, 9, 345—348; și Moldova, hartă din 1584, fig., 347; domnul în, 353; în timpul lui Vlad Dracul, 7—9; urmașii lui Mircea cel Bătrân în, 16; legăturile u Moldova, 71; urmașii lui Vlad Țepeș, 117—126; foamete în, 118; lupte și incursiuni în, 119, 157—160; raporturile cu Bogdan III, 138; cu Ștefăniță, 143, 144; Gritti bine primit în, 177; Despot Vodă plănuia cucerirea ei, 198; Mihai Viteazul domn în, 589; după expediția lui Sinan, 272; după Gorăslău, Buzeștii alungă pe Simeon Movilă din, 297; nu mai este controlată de Sigismund Báthory, 272; cetățile cu garnizoană polonă în, 291; Turcii se așează în, 262; Mehmet ar fi fost pus domn în, 158; «subași» în, 158; vechiul hotar spre Turcia, 267; spre Transilvania așezarea hotarului (1520), 466, 505—506; plătește tribut Turcilor, 4, 76, 86, 228; răscoale din cauza fiscalității, 306; atribuțiile domnului în, 357—365; însemnele lui, 367—368; succesiunea la tron în, 368—370; reședințele domnești din, 370—371, 374; clasele sociale, boierii anteriori întemeierii în, 470—471; megieșii, 471; cnezii în, 472; juzii, moșnenii, judecii, românii, 472—475; mănăstirile cu proprietăți, 475; românii în, 476—477; robii în, 481—484; orășeni în, 484—485; organizarea administrativă în, 378; dregătorii în, banul în, 379; vornicul în, 380; logofătul în, 381—382; vistierul, 383, 384; spătarul în, 384; paharnicul, 385; stolnicul, 386; comisul, 386; postelnicul, 387; puterile banilor, 388—389; dregătorii mici în, 389—395; pivnicerul, 390; cămărașul, 390; clucerul, 391; portarul, 391; aprodul, 391—392; șătrarul, 392; sulgerul, 392; armașul, 393; organizarea judecătorească în, 486—501; pravilele în, 491; jurământul cu traista de pământ, 493—494; pedepsele, 494—501; hatalmul în, 497; treapădul, 498; răscumpărarea capului, 501;

www.dacoromanica.ro

repartizarea impozitelor, scutiri, slobozii, 576, 579; împărţirea administrativă, judeţe, 397—398; formarea lor, 397—398; judeţele, 400—405; oraşele, 437—442; populaţia lor, 454, 455, 458; Români, Saşi, 444—455; Ungurii (Secuii), 455; Armenii, 456—457; Grecii, Evreii, 457—458; cârmuirea lor, 459; judeţ, 459—460; pârgari, 460; pârcălabi, 462; câte doi pârcălabi în unele cetăţi, 422; însemnătatea lor, 422—423; organizarea armatei, principiul alcătuirii ei, 503—504; marii dregători comandanţi, 504—505; cetele, 506; breslele, 506; roşii, 507; pârcălabii de judeţe, 507; contingentul oraşelor, 507; lefegii, 508—509; oastea în dobândă, 508; plăieşii, 510; călăraşii, 510; rumânii, 511, 512; armamentul ofensiv şi defensiv, arme de foc, 512, 513, 515; arcurile, 512; steagul 516; cetăţile, 517; însemnătatea lor, 517; pe linia Dunării, 526, 528—530; spre Carpaţi şi în interior, 530—533; bibliografie, 538—539; mănăstirile loc de apărare, 538; dările, 560—571; organizarea bisericească, împărţirea în eparhii, 129—130; transferarea mitropoliei din Vicina, 434; mitropolitul va avea şi jurisdicţia bisericii ortodoxe din Transilvania, 267; catolicii din, 355, 371; literatura veche din, 590, 592; tiparul adus de călugărul Macarie, 598—599; biserici de lemn, 613; biserici de zid, vechimea lor, 616—617; tip constantinopolitan, 618; tip sârbesc, 618; atonit, 619; tipul muntean caracteristic, 619—621, 624; evoluţia stilului, 624—628; prima menţiune de meşteri zidari în, 633; picturi păstrate, 637—644; nume de zugravi, 646—647; icoane vechi, 649—652; miniaturi, 656—657; ţesături în, 658—670; sculptura în lemn în, 670—671; un cronicar al, despre Curtea de Argeş, 153; lucrul metalelor, evangheliare, cruci, etc., meşteri în, 674—686; legături cu Slavii sud-dunăreni, 582; lucrări religioase în, 583—584; tipărituri în, 155; cronici în, 587; în Cosmografia lui Honterus, 607; viaţa economică de caracter agricol, 540; produse agricole, lemnoase, textile, 541; creşterea vitelor, 541; vânatul, 542; pescuitul, 541—542; minerale: sarea, 542; păcură, fier, aramă, aur, 542; meşteşugurile, 542—546; breslele, 546; îndatoririle lor militare, 546—547; negustori saşi traşi în ţeapă şi arşi, 45; negustori sibieni în, 119; mărfuri importate, clopote, 548; postavuri, catifea, pânzeturi, 547; prohibiri de export, 550; drumuri în, 551—552; drumuri spre, 553; circulaţia monetară în, 553—555; monete muntene, 555—556; Socotelele Sibienilor în, 125; plaiurile, 510; sătenii merg la Alba Iulia pentru judecăţi şi plângeri la domnie, 307; passim.

Ţara Românilor, în Ardeal, trecerea prin, 571.

Ţara Secuilor, trecerea prin, 571.

Ţara Leşească, boi furaţi trecuţi în, 389; v. Polonia.

Ţarigrad, 591; v. Constantinopol.

Ţăpeşti, sat, pe Bârlad, branişte lângă, 364, 408.

ţărani = rumâni, 477; plăteau toate dările şi prestau toate muncile, 576.

ţeh = breaslă, 546.

Ţepeluş v. Basarab cel Tânăr.

Ţepu, moşie (Tecuci), hotarnică, 494.

ţesături vechi, 657—670.

Ţeţina, cetate, lângă Cernăuţi, ridicată de Poloni, 521; chestia predării lui Petru Aron, 30; în posesia lui Ştefan Vodă, 18; restituită Poloniei, 19; judeţul, originea numelui, 412—413.

www.dacoromanica.ro

Ţibra, 399.
Ţiganii robi, 470, 481—482; vechimea lor în Principate, 481—483; de cort, 482; Coman cneazul lor, 483.
Ţigăneşti, sat pe Bârlad, 408, 482.
Ţinţari, sat în Făgăraş, 317.
ţinut дръжавѣ, în Moldova волостѣ, 397.
Ţipul, Angheluţă ot, 494.
Ţuţora, vadul dela, 97; Ştefan Rareş ucis la, 192; Cazacii cu Ivan bătuţi de Petru Şchiopul la, 241.

Ubereşti, sat pe Prut, 505.
Ucraina, 459.
Udrea, banul (Băleanu), căpitan al lui Mihai Viteazul, 301; cu Buzeştii spre Sibiu, 279; rămâne să conducă Moldova, 287; atacat de Poloni, 292; ucis de Simion Movilă, 297.
Udrişte, marele vistier, piere, 217; fiul său omorît la 1568, 224.
Ugocea, sub ascultarea bisericească a mănăstirii din Peri, 320.
Uioara, cetate, dată de Mihai Viteazul banului Mihalcea, 285; predată de Leca aga imperialilor, 301.
Ujlaky Nicolae, nobil candidat la tronul Ungariei, 42.
Uliţa Cărămidarilor, la Alba Iulia, 647.
Ulmi, sat, în ocolul Cotnarilor, 450.
Ulrich, pârgar la Suceava, 459.
Ultralpina, 347; v. Ţara Românească.
Ultrasilvania = nume de origine cultă, 351; v. Transilvania.
Ungaria, partea ocupată de Turci, paşalâc, 332; noua organizare, 332; tratat cu Vlăduţ, 150; tratate cu Turcii (1483), 72 (1503), 83; voevozii noştri se adresau regilor ei în latineşte, 587—590; problema succesiunii după Mateiaş Corvin, 76; situaţia grea în, 172; Ardealul făcea parte din, 356; proprietăţile lui George Brancovici confiscate de Iancu de Huniedoara, 40; tipografia Curţii din 596; costumul nobililor din, 368; boieriile din, 378; bate florini, 555; monete în, 556; monete din, circulau şi în Ardeal, 556; falsificarea de bani în, 556; Neagoe Basarab prin, 679; passim.
« *Ungrovlahi* », la Ioan Cantacuzino, cronicarul, 346.
Unguraşul, cetate, domeniu, cedat lui Petru Rareş, 173; sub ascultarea bisericească a episcopiei Vadului, 325; sub ascultarea bisericească a mănăstirii din Peri, 320; passim.
Ungureni, colonişti din Transilvania, li se zicea astfel, 401—402.
Ungurii, năvălirea lor, 346; în Transilvania, 350, 533; cum numesc ei Ţara Românească, 348; împrumuturi prin intermediul lor, 560; în judeţul Bacău şi Roman, 456; în judeţul Putna la sate, 456; în oraşele din Ţara Românească şi Moldova, 455; dregători şi proprietari în Moldova, 455—456; colonişti la Iaşi, Cotnari, 456; la Huşi, Hârlău, Tecuci, 456; trec Carpaţii în Moldova, 443; la Varna, 10; bătuţi la Baia, 57—58, 586; la Vaslui, 63, 67, 70; stăpâni la Chilia, 55; război cu ei, 371; Bărbat prins de, 553; protectorii lui Petru Aron, 59; relaţii cu Muntenii, 117—122, 128; raporturile cu Bogdan III, cu Ştefăniţă, 142; sprijinesc pe Danciul, 145; Severinul în mâinile lor, 130; sfărâmaţi la Mohács, 160; ocupă posesiunile domnilor munteni din Ardeal şi Cetatea Poenari, 160; Ungurii lui Albert Kiraly jefuesc în Bucureşti, 270; se răscoală împotriva lui Mihai Viteazul, 288; arestează pe Basta la Cluj, 292; sprijinesc pe Ferdinand, 172; se pregătesc de luptă, 173; decapitează pe Gritti, 177; trec parte la luteranism, 592, 602; încercări de a atrage pe Români la calvinism, 605; passim.

www.dacoromanica.ro

Ungrovlahia v. Ţara Românească.
Unitarismul, recunoscut şi organizat în Ardeal, 334.
Urdiugaş Tador, boier în Moldova, 456.
ureadnic = dregător, în Moldova, 377.
ureadnici, atribuţii, 465.
Urlaţii, târg, 403.
Urlui, râu, 405.
Urluianii, sat cumpărat de Radu Buzescu, 306.
Ureche Grigore-Simion Dascălul, cronica lor, despre: Petru II, 25; lupta dela Codrul Cosminului, 81; despre Ştefan cel Mare, 113—115; moartea lui Radu cel Mare, 129; conflictul dintre Bogdan III şi Radu cel Mare, 132; moartea lui Ştefăniţă, 143; passim.
Ureche Nestor, fuga în Polonia, 251.
Urecle Ion, păhărnicel (1436), 504; dăruit cu sate, 407.
Ursul Zmarandiş, 494.
Uscaţi, sat în Moldova, 506.
Uspenia, catedrala din Moscova, 107.
Uspenia, biserică în Botoşani zidită de Elena Rareş, 188.
uşi sculptate, 671.
Utyeszvics George, v. Martinuzzi.

« *Vaci grase* », 569.
Vaculinţi, sat în Moldova, 399.
Vad, mănăstirea, biserica de piatră atribuită lui Ştefan cel Mare, 102; episcopia de, sub ascultarea mitropoliei Moldovei, 324—325; întemeiată de Ştefan cel Mare, 324; episcopii de, 180, 325.
Vad, sat, proprietate a episcopiei Vadului, 325.
Vadul-Roşca, sat lângă Siret, 521.
« *Vadul Călugăresc* », pod umblător pe Prut la, 551.
Vadul Cumanilor, sat, în fostul judeţ de Baltă, 399; al mănăstirii Tismana, 436.
Vaideeşti, sat, 406.
Valachia, la grande, 348; magna, maior, 347.
Valachia = Moldova, minor, 348—350.
Valahi, ţara lor, 435.
Valtival-beg, la Vaslui, 66.
Valea (Muscel) mănăstire, ctitoria lui Radu Paisie, 167, fig., 167.
Valea-Albă, pârâul, 69.
Valea Sării, în Vrancea, exploatări de sare, 542, 575.
Valea Vinului, 647.
vama, la Putna, pentru mărfurile ce treceau în Ţara Românească, 85; cea mică la Suceava, 91, 573; dela Tecuci, 85; Bârlad, 85; Vaslui, 85; Adjud, 85; Roman, 85; Bacău, 85; dela Lăpuşna, 85; Suceava, 85; dela trecerea Prutului la Cernăuţi, 85; tătărească la trecerea Nistrului, 85; dela Siret dăruită Doamnei Marinca, 30; vama porcilor, scutiri de, 578; oilor, scutiri de, 578; plătea oricine, 576; la peşte, 574; « vama din peşte », 564; « vama din porci », 563; vămi interioare, 572; vămi la hotare, 572; însemnătatea lor, 571; venitul lor, 571; vamă, în loc de dijmă, 560; passim.
Vama Moldoviţei, sat, 448.
vameşii, în Ţara Românească, 357, 460; în Transilvania, 423; la Bran, 4.
Varlaam, episcop de Vad, 324.
Varlaam şi Ioasaf, roman hagiografic, 596—597.
Varna, lupta dela, 10, 12, 40.
Vartic, hatmanul, cântec despre el, 595.
Vasco, vinde nişte ocine, 591.
Vascouţii, sat, în Pocuţia aparţine lui Ştefan Voevod, 18.
Vasile, cneaz al Moscovei, fiul Sofiei Paleologul, soacra Olenei, fiica lui Ştefan cel Mare, 107.
Vasile, duce al Ostroviei, 589.
Vasile, episcop de Roman, urmaş lui Tarasie, 89; scrie o epistolă, 584.
Vasile, preotul satului Feleac, 324.

www.dacoromanica.ro

Vasile, vistier, ispravnic la biserica din Ocna-Sibiului, 320.
Vasile Lupu, Voevod, ctitor la Pângărați, 203; pravila lui, 495; pedepsea femeile imorale cu înnecul, 497; poruncă dela, 497; passim.
Vasile Macedoneanul, împărat bizantin, legislația lui, 490.
« *Vasilicale* », în Moldova, 490.
Vaslui (topic), 407; *județul*, 102; originea numelui, 410; administrarea lui, 395; *oraș*, vechimea, 451; ars de Tătari, 21; șoltuz de, 567; Biserica Domnească din, 98, 629; drum prin, 552; vamă la, 85, 452, 573; pe la Nord de, trecea linia despărțitoare între Țara-de-Jos și cea de-Sus, 18; Trifăilă ucis la, 151; boieri executați la, 111, 495; ocolul târgului, 451; sate alipite la ocolul, 365, 463; reședință domnească la, 375; *râu*, lupta dela 62—67, 111, 119, 514; passim.
Vatoped, mănăstire la Athos, Neagoe Basarab, îmbunătățiri la, 153; Vintilă-Vodă ctitor la, 165; danii la, 656.
Vatra Moldoviței, mănăstire, fig., 183; vedere din spre altar, fig., 184, v. Moldovița.
Văcărești, mănăstire, lupta la, 150.
Văcărești, sat donat de Petru Șchiopul mănăstirii Galata, 241.
Vădăstrița, sat, 480.
Vălenii-de-Munte, târg, 403; țuica de, 544.
vămi, 571—574.
Vărăștii, sat, cumpărat de Mihalcea Banul, 306.
Văscresenia, biserică în Suceava, zidită de Elena Rareș, 188.
votași, 384; mari și mici, 506; de ceată, 506; mare, peste vătafii dintr'un județ, 506; de plaiu, 510; vătași, în catastiful lui Petru Șchiopul, 507.
vătămani, 460; reprezentanți domnești în sate, 465.
Vâlcan, drum pe la, 551; vamă, 572, 573.
Vâlcea, județ, originea numelui, 400; dijma dela, 563; căsăritul din, 563.
Vâlcov, 433.
Vâlcul, cu ceata lui din Peștișanii-de-Sus, 466.
Vâlcu, litigiu cu Dragomir, 500.
Vâlsan, logofătul, ucis, 166.
vânători, corpul de, 510.
Vârful Vadului, sat, 478.
vechea organizare a Țărilor Române, 346—396.
vecini, sau rumânii, clasă socială, 470, 474, 477, 484.
Velica, fiica vornicului Ivan, 301.
Velișco, piere în luptele cu Turcii, 272.
velnițe, 544.
Vena vornicul, moșii, 482.
Veneția, 227, 234, 552, 598, 600; sol al lui Ștefan cel Mare la, 75; medic din, pentru Ștefan cel Mare, 112; Mina zugravul în, 647; arsenalul din, 228; trecerea lui Petru Cercel pe la, 228; passim.
Venețienii, încheie pace cu Turcii, 72; laudă biruința lui Ștefan cel Mare, 67; la Chilia, 432—433.
venituri, 560—561, 578; ale Domnului, 365—367; « venitul domnesc », 563—564; ale marilor dregători, 388—389.
Verbia, sat, 551; lupta dela, 197, 201.
Verbila, schit (Prahova), ctitoria banului Toma, 169.
Verböczi, jurist, legiuirile privitoare la iobagi, 314.
Vercicani, sat, pe Siret, lupta dela, 200; pod peste Siret la, 551.
Veress A., 317.
Verona, 338.
Verria, oraș aromânesc, 340.
vestmântăria, 630.
Veveriță, postelnicul, în pribegie cu Tomșa, ucis la Liov, 200.
Veveriță, copil de casă, ucis de Ioan-Vodă Viteazul pentru furt, 209.

www.dacoromanica.ro

Viena, 314; pribegia lui Petru Şchiopul la, 230; Mihai Viteazul la, 292; atacată de Turci, 331; semnul meşterilor zidari din, 632.
« *Viaţa Patriarhului Nifon* », despre mormântul lui Radu cel Mare, 133, 148; despre cruzimile lui Mihnea cel Rău, 148; despre originea lui Neagoe Basarab, 150, 587.
« *Viaţa Sfântului Ioan cel Nou* », 587.
vicecomitele, în Transilvania, 423.
Vicina, 405, 441; oraş dispărut, aşezare, menţiuni vechi, 434—435; stăpânit de Sestlav, 433; episcopat grec, 433; mitropolit la, 434; mănăstire franciscană la, 434; Genovezi la, 434; mitropolit transferat în Muntenia, 434; decăderea, 434.
Vidin, Diiu, ocupat de creştini (1444), 10; prădat de oastea lui Mihai Viteazul, 272; paşa (beiul) din, trece în Oltenia, 292; Turcii bătuţi de Mihai Viteazul la, 275; lupta dela, 589.
Vieroş, mănăstire, 465; ctitorie a Goleştilor, 227; mormântul Erinei şi al lui Albu Golescu, 227; sat al ei, 478.
Viişoara, luptă la, 164.
Vilae, jupâniţă, 163.
vin grecesc, 548.
vinăriciu, dare, 475, 479, 562.
Vintilă, mare vornic, se revoltă împotriva lui Mircea Ciobanul, 218.
Vintilă, fiul lui Pătraşcu cel Bun, Domn în Ţara Românească, cu ajutorul lui Ioan-Vodă Viteazul, 212, 218, 229, 565; omorît de Alexandru II, 212, 224; capul i-a fost ţintuit pe poarta curţii domneşti, 214.
Vintilă-Vodă (Menedic), mănăstire la Buzău, 165.
Vinţul (de-Jos), scaun săsesc, 414; domeniu cedat lui Radu dela Afumaţi, 531; dat de Szapolyay lui Radu Paisie, 168; ocupat de Unguri, 160; reclamat de Moise-Vodă, 163; castelul, Aron-Vodă închis acolo, 252; uciderea lui Martinuzzi la, 333; drum dela, 553.
Visarion, egumen la Schitul Babele, 125.
vistiernic, boierie, 378; atribuţii, rang în Ţara Românească, 383—384; în Moldova, 384; vistiernicul Doamnei, 395.
vistiernicei, subalternii vistierului, 384, 505; breaslă fiscală şi militară, 506; din Bălţaţi şi Făurei, ceata, 506.
Visconti, portulanul lui, 435.
Vişa, sora comisului Bratu la Veneţia, 224.
Viteoniţa, mănăstire în ţinutul Pojarevaţ, 683.
vitejii, în Moldova, 506, 507.
« *Vitejiile prea evlaviosului şi prea viteazului Mihai-Vodă* », scrisă de Stavrinos, 588—589.
Vitold, mare duce al Lituaniei la repararea Cetăţii Albe, 519.
Vitold, logofăt, vinde case în Iaşi, 461.
Vizantea, sat (Putna), vechi colonişti unguri, 456.
Vlachia, 347, v. Valachia,
« *Vlahia neagră* », 348, 349.
Vlahia din Peninsula Balcanică, 346.
Vlad, boier, fiii lui, 471.
Vlad, pârcălabul de Hotin, respins de Poloni, 176.
Vlad, pârcălab de Ciceiu sub Bogdan III, 138.
Vlad Dracul, 1, 7—12, personalitatea lui, 11—12; la Varna, 10; după Varna, 10; relaţiile cu Iancu de Huniedoara, 11; comandă tunuri la Braşov, 516; către Braşoveni, 555; birul sub, 566; are monetăria în Ardeal, 558; cămărăşul menţionat sub, 390; reşedinţa lui, 374; prohibeşte anumite mărfuri, 550; prins şi decapitat la Bălteni, de Iancu de Huniedoara, 11; familia, 11; căsătorit cu sora lui Iliaş al Moldovei, 11; passim.

www.dacoromanica.ro

Vlad Călugărul, fiul lui Vlad Dracul, 11; pretendent în Almaş, 46, 421; instalat Domn de Ştefan cel Mare, 71—72, 122; luptele pentru tron, 122, 123, 501; se închină Turcilor, 71, 117; la Chilia alături de Turci, 72, 123; raporturile cu Ardealul, 124; ctitoriile lui, 124—125; policandru dela, 678; danii la Glavacioc, 353; confirmări de moşii, 355, 563; familia lui, 125; moartea, 126; reşedinţa lui, 374; passim.

Vlad (Dragomir Călugărul), pretendent, 157; ucis, 157.

Vlad Innecatul, fiul lui Vlad V Vlăduţ, 150; Domn, 164, 175; ginerele lui Petru Rareş, 189.

Vlad al V-lea cel Tânăr sau Vlăduţ, domnia, 149—150; ia tronul cu ajutorul lui Mehmet, 149; tratat cu regele Ungariei, 150; în conflict cu Craioveştii, 150; ucis sub un par, 147, 150; familia, 125, 150; tipărirea Octoihului, 1510, 155; monetă de argint dela, fig., 149; boierii lui pribegi în Moldova, 151; ştiri despre el în «Viaţa Patriarhului Nifon», 587; passim.

Vlad, fiul lui Vlad Ţepeş, pretendent, 49, 124.

Vlad, fiul lui Vlad Călugărul, 125, 128.

Vlad, fiul lui Mihneá II cu Neaga, 233.

Vlad, fiul lui Radu dela Afumaţi, ucis, 162.

Vlad, fiul lui Radu Paisie, 169.

Vlad, fiul lui Miloş, numit Domn în Ţara Românească, moartea, 232.

Vlad, fiul lui Petru Şchiopul, mort de tânăr, îngropat la Galata, 248.

Vlad Ţepeş, fiul lui Vlad Dracul, 9, 11; cum e privit de istorici, 44, 194; Domn cu ajutorul lui Iancu de Huniedoara, 14, 41, 45; atitudinea faţă de creştini, 44; relaţiile cu Ardealul, 45—46, 124, 393, 554; luptele cu Turcii, 47—49, 54; înştiinţează pe Matei Corvin de campania contra Turcilor, 46; false scrisori atribuite lui, 49; închis la Buda, 49; cu Ştefan Báthory şi ajutor dela Ştefan cel Mare bate pe Laiotă, 119; Domn a doua oară, 70, 119; moartea, 119, 121; familia, 50; fiii săi, 50; faima cruzimilor sale, 50, 495; danii şi ctitorii, 50, 374; portrete, 50; reface cetatea Poienari, 530—531; Mihnea, fiul său pretendent, 124; reşedinţa, 374; passim.

Vlad Vintilă, dela Slatina, fiul lui Radu cel Mare, 132; domnia, 165; alungă pe Radu Paisie, 166; zavese dela, 662; cruce dela, 682.

Vlad, vornicul, pretendent la tronul Ţării Româneşti, moartea, 124.

Vladislav Voevod I, monetăria sub, 555; ducatul, monetă dela, 554; cea mai veche icoană din timpul lui, 649; passim.

Vladislav II, fiul lui Dan II, domn cu ajutorul Turcilor, 12—14; către Braşoveni asupra luptei de la Cossovo, 12; protestează contra retragerii Amlaşului şi Făgăraşului de Iancu de Huniedoara, 12; represalii asupra negustorilor braşoveni, 14; atacă Făgăraşul, sfârşitul, mormântul lui, ctitorii şi mile către mănăstiri, 14, 476; ucis de Vlad Ţepeş în Târgşor, 440; către credincioşii săi mari dregători, 357; uşile dela Snagov, făcute de, 671; ducatul, monetă până la, 554; monetăria sub, 555; passim.

Vladislav, nepotul lui Vladislav II, domn, 159; sprijinit de Craioveşti, 159; boierii împotriva lui, 160; înlăturat de Radu dela Afumaţi, 160; reia tronul, lupta cu Radu dela Afumaţi, 162; talionul sub, 500; danii dela, 563.

Vladislav, jupan, ctitor la Ribiţa, 320.

Vladislav, fiul lui Vladislav Iagello rege al Ungariei şi al Poloniei, 315; ucis

www.dacoromanica.ro

la Varna, 10, 39; jurământul lui Iliaş către, 18; venirea la Liov, 19; reînnoirea jurământului lui Iliaş faţă de, 18, 408, 451, 452, 464.
Vladislav II, fiul lui Cazimir, rege al Boemiei, 76; regele Ungariei, instrucţii date lui Drăgffy, 79; ia jurământ de credinţă lui Radu cel Mare, 127; soli de pace dela Radu, 128; dă lui Radu Geoagiul, 128; îngrijorat de boala lui Radu cel Mare, 132; mediază între Bogdan III şi Sigismund, regele Poloniei, 137; decretul contra şerbilor, 313; passim.
Vladislav Iagello, regele Poloniei, 421; legăturile lui cu Petru şi Roman al Muşatei, 356, 556; tratat cu, 359; Mircea cel Bătrân către, 371; omagiul către, 374; împrumutat de Moldoveni cu 3.000 de ruble, 444; passim.
Vladul Caplii, boier omorît la 1568, 224.
Vlahata, personagiu din care ar descinde Moldovenii, 585.
vlah = român, 477.
Vlahii = Românii din Macedonia de Sud, Tesalia şi Epir organizaţi în căpitanate, 340; neîngăduiţi cu turmele în jurul Raguzei, 338; păstori în Serbia, dau oierit, 562.
Vlahul Ion, preot din Sânpetru, 596.
Vlaicu, clucerul, din Cislău şi Runceni, socrul lui Mihnea II, 233, 471.
Vlaicu, boier moldovean, pârcălab de Orhei, de Cetatea Albă, de Hotin, 70, 109, 453.
Vlaicu vornicul, fiica lui, 161.
Vlaicu Vodă, fiul lui Nicolae Alexandru, 369; stăpân la Severin, 428; reşedinţa pe vremea lui, 371; monete sub domnia lui, 555; vasal Ungariei, 355; atacat de Ludovic, regele Ungariei, 358—359; documentul de înzestrare al Vodiţei, 354, 563, 674; privilegiul acordat Braşovenilor (1368), 435, 571, 590; scutiri de dări şi slujbe, 577; cămăraşul sub, 390; mertic dela, 554; titlul lui, 354; passim, v. şi Vladislav Voevod I.
Vlasie din Băşceni, 360.
vlastel = vlastelin = dregător, în Ţara Românească, 377.
Vlaşca, judeţul, originea numelui, 404, 405; plăieşi în, 510.
Vlatadon, mănăstire la Salonic, donată de Mihnea II, 233.
Vlădeni, baltă, 564.
Vlădeni, sat, 505.
Vlădeni, sat pe Siret, donat de Ştefan cel Mare la Voroneţ, 91.
Vlăduţ Comănescu, jură cu traista de pământ, 493.
Vlăduţ Gâlcescul, litigiu, 494.
Vlăsiei, codrul, 551.
Vodiţa, mănăstire, vechimea bisericii din, 616; documentul de înzestrare dela Vlaicu Vodă, 354, 558, 563, 660, 674; mertic la, 554; document dela Iancu de Huniedoara, 10; influenţă sârbească la, 618.
Vodiţa, râu, 399.
voevodate în Transilvania, Ţara Românească şi Moldova, 415; în districtul Chioarului, 416; voevozi, 309.
Voevodul Transilvaniei, 330, 357; atribuţiile lui, 358—359; veniturile, 366; bătut de pârcălabul Dragomir, 358.
Voica, fiica lui Iancu Sasul, 240.
Voica, fiica lui Radu Paisie, 169.
Voica, doamna lui Pătraşcu cel Bun, 218; în Ardeal, 218.
Voica, doamna lui Mihnea cel Rău, 149.
Voico dela Ocna, 542.
Voico, logofăt, din Cotteşti, 505.
Voicu, fiul lui Şerb şi tatăl lui Iancu de Huniedoara, 33, 34.
Voinăuţi, loc la, 492.
Volovăţul, mănăstire, ctitoria lui Ştefan cel Mare, 89, 91.

www.dacoromanica.ro

Vornuțariu, moșiile din jos de, donate de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamțul, 93.
voit = șoltuz, la Suceava al Armenilor, 457, 459—460.
vornic, marele, boieria, 378; atribuții, rang, etc., 380—381; marele vornic comanda armata în lipsa domnului, 358, 381; puterea lui în Muntenia, 487; în Moldova, 487.
vornici, reprezentanții domnului în orașe, în Moldova, 462; atribuții, 462.
vornicii mici, 488; slugile marelui dvornic, 505.
vornicul de gloată sau de poartă, 381.
vornicel, subaltern al vornicului, în sate, atribuții, 380, 505; reprezentant al domnului în sate, 465.
vornicei, breaslă fiscală și militară în Muntenia, 506.
Voroneț, mănăstire, ctitoria lui Ștefan cel Mare, 89, 91, 92; danii dela Ștefan cel Mare, 91, 557; danii dela Bogdan III, 139, condicele dela, 592; evangheliarul dela, 201; frescele dela, 632, 637, 639; portretul lui Ștefan cel Mare dela, 367; scaunul domnesc dela, 661; frescă dela, fig., 639; chip de sfânt dela, fig., 638; biserica dela, fig., 92; passim.
Vrancea, regiune, 350, 405; exploatări de sare în, 542.
Vrancea, sat în Oltenia, 350.
Vranje, reședința episcopiei Vlahilor, 340.
Vrâncenii, numele Românilor din regiunea Vrancei, 346; dreptul de a scoate sare, 575.
vtori armaș, 393.
vtori ceașnic, 385.
vtori clucer, 391.
vtori logofăt, atribuții, 381.
vtori pitar, 395.
vtori portar, 391.
vtori stolnic, 386.
vtori sulger, 392.
Vucovici Bojidar, fost voevod al Muntenegrului, 600.
vulpe, blănuri de, 550.
Vurpărul, domeniu dat de Szapolyay lui Radu Paisie, 168; reocupat de Unguri, 160; reclamat de Moise Vodă, 163; cedat lui Radu dela Afumați, 531.

Walachey, die grosse, 348.
Wallackie la petite (Moldova), la Guillabert de Lannoy, 350,
Wapowski, cronicar polon, 78; despre lupta dela Lențești, 80; asupra Pocuției, 84; despre Ștefan cel Mare, 114.
Wawrin Walerand de, despre Vlad Dracul, 11—12.
Wickgram George din Spira, portretul lui Sinan pașa, fig., 265.
Wilna, Tătarii pradă până la, 137.
Wisloka, râu, 81.
Wiszniewiecki Dimitrie, palatinul Podoliei, împrăștie oastea lui Despot, 197; pretendent la tronul Moldovei, 189; sfârșitul lui, 200; i se cere lui Tomșa socoteală de moarfea lui, 200.
« *Woyewode Bessarabie* », 347.
Wołochy, numirea dată de Poloni Moldovei, 350.

Xenofon, mănăstire la Athos, Neagoe Basarab face danii la, 154; danii dela Radu Paisie, 169; dela Alexandru II, 225; dela Mihai Viteazul, 305.
Xenopol A. D., asupra atitudinei lui Ștefan cel Mare față de Vlad Țepeș, 49; asupra rumâniei, 305—306; despre drepturile domnului asupra pământului țării, 363.
Xeropotam, mănăstire la Athos, donație dela Aldea, 7; Neagoe Basarab face îmbunătățiri la, 158; Vintilă

www.dacoromanica.ro

Vodă, ctitor la, 165; Alexandru II îi închină mănăstirea dela podul Colentinei, 225.

Ypres, catifea de, importată în Principate, 547; postav de, 574.

Zacan Efrem, din Sebeș, 606.
Zahorna, la Nistru, a mănăstirii Neamțul, prisăci, scuteli date de Ștefan cel Mare, 93.
Zalău, oraș, 437.
Zamfira, fiica lui Moise Vodă, căsătorită cu Ștefan Kesserü, ctitoră la Densuș și la Prislop, 164; danii la Prislop și înmorm. acolo, 323.
Zamfira, fiica vornicului Ioan, 302.
Zamoyski Ioan, cancelar și hatman al Poloniei, aduce pe Ieremia Movilă în Moldova, 253; intră în Moldova, 253, 275, 278, 291.
Zarand, comitat, așezare, originea numelui, întinderea, desființarea, 419, posesiunea lui Const. Brâncoveanu, 40; biserici vechi în, 321, 414.
zavescă, 487.
« *zavese* », 662.
Zăgoreanu, 458.
Zăhărești, biserică de, zidită de Nicoară Hârovici, 188.
Zănești, sat în ocolul târgului Piatra, 447, 465.
Zbanțu Gh., mărturie, 494.
Zbierea Ionașco, mare vornic, i se taie capul, 209.
Zborovski Cristofor, soțul unei fiice a lui Lăpușneanu, 207; prinde pe Bogdan Lăpușneanu, 208.
Zdrelea, schit, 147.
zeciuiala din boi, dare, 240.
Zemun, în fața Belgradului, acolo moare Iancu de Huniedoara, 41.
Zimmerlehen, castel în care a murit Petru Șchiopul, 246.
Zimnicea, călărași la, 46, 510.
Zips, ducat dăruit de Ferdinand de Austria lui Ioan Sigismund, 333.
Zlatina, sat, proprietate a episcopiei Vadului, 325.
zlătari, 483, 575, 674; impozitul către domnie în Moldova și Țara Românească, 543.
zloții, tătărești, 557; ungurești roșii, 558.
Zoane, genovez, bărbierul lui Ștefan cel Mare, 545.
zodiac, 597.
Zografu, mănăstire la Athos, ajutor dela Aldea, 7; Ștefan cel Mare repară bolnița, donații, construește un turn de corăbii, 94, 96; trapeza, Vintilă Vodă, ctitor la, 165; danii dela Ruxandra Lăpușneanu, 205; donații dela Petru Șchiopul, 243; ajutoare la, 555, 656; un steag al lui Ștefan cel Mare la, 665; evangheliarul dăruit de Ștefan cel Mare la, 681; passim.
Zólkiev, epitaf la, 663.
Zótu Tzigara, ginerele lui Petru Șchiopul, fig., 247.
« *zugravi* », 633.
Zvorâște, sat pe Siret, jumătate din el și morile, donat de Ștefan cel Mare mănăstirii Moldovița, 97.

www.dacoromanica.ro

LISTA FIGURILOR

Fig.		Pag.
1.	Hrisov dela Dan al II-lea	5
2.	Uşa din lemn, făcută din porunca lui Vladislav Voevod în 1453.	13
3.	Monetă de argint dela Iliaş Voevod	17
4.	Monetă dela Iliaş Voevod	17
5.	Monetă de argint din timpul domniei lui Iliaş şi Ştefan	19
6.	Piatra de mormânt a lui Ştefan Voevod	22
7.	Hrisov dela Petru al II-lea	24
8.	Hrisov dela Bogdan al II-lea	27
9.	Xilografie înfăţişând pe Iancu de Huniedoara	34
10.	Diplomă latină pentru tatăl lui Iancu de Huniedoara	35
11.	Interior al castelului dela Huniedoara	36
12.	Catedrala catolică din Alba-Iulia	37
13.	Chipul lui Vlad Ţepeş	49
14.	Chipul lui Ştefan cel Mare pe evangheliarul dela Homor	53
15.	Chipul lui Ştefan cel Mare la biserica dela Pătrăuţi	54
16.	Drumul urmat de Mateiaş în Moldova (1467)	58
17.	Campania Polonilor în Moldova în 1497	78
18.	Expediţia lui Ştefan cel Mare în Polonia	82
19.	Monetă de argint dela Ştefan cel Mare	78
20.	Monetă de argint, anepigrafă, dela Ştefan cel Mare	88
21.	Mănăstirea Putna	90
22.	Biserica dela Voroneţ	92
23.	Pisania bisericii Tazlău	94
24.	Pisania bisericii mari dela mănăstirea Neamţului	95
25.	Biserica dela Pătrăuţi	99
26.	Biserica Sf. Ilie, lângă Suceava	100
27.	Biserica dela Baia	103
28.	Biserica dela Arburea	104
29.	Piatra de mormânt a Mariei de Mangop	105
30.	Chipul lui Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare, pe un patrahir dela mănăstirea Putna	106
31.	Mormântul lui Arbure cel Bătrân	110
32.	Piatra de mormânt a lui Ştefan cel Mare	113
33.	Chipul doamnei Maria, pe o stofă dela Putna	120

www.dacoromanica.ro

Fig.		Pag.
34.	Biserica mănăstirii Dealului. O parte din față	131
35.	Chipul lui Bogdan, pe o stofă dela Putna	135
36.	Pisania bisericii Sf. Gheorghe din Suceava	140
37.	Chipul lui Bogdan, pe tabloul ctitoricesc al bisericii Sf. Gheorghe din Suceava	141
38.	Mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea	147
39.	Monetă de argint dela Vlăduț	149
40.	Monetă mică de argint, anepigrafă, dela Vlăduț	149
41.	Biserica episcopală dela Curtea de Argeș	152
42.	Neagoe Basarab și familia sa	154
43.	Radu dela Afumați	158
44.	Chipul Doamnei Ruxandra, soția lui Radu dela Afumați	162
45.	Biserica mănăstirii Valea, județul Muscel	167
46.	Radu Paisie și fiul său Marco	168
47.	Ruinele cetății dela Feldioara	174
48.	Monetă de argint dela Ștefan Lăcustă	179
49.	Biserica mănăstirii Vatra Moldoviței	183
50.	Biserica mănăstirii Vatra Moldoviței (vedere dinspre altar)	184
51.	Biserica episcopală din Roman	185
52.	Pisania bisericii Sf. Dumitru din Suceava	186
53.	Biserica Homorului	187
54.	Piatra de mormânt a Mariei, soția lui Petru Rareș	188
55.	Petru Rareș și familia sa	190
56.	Moneta cea mare de argint a lui Despot Vodă	198
57.	Moneta de aur a lui Despot Vodă	198
58.	Moneta mică de argint a lui Despot Vodă	198
59.	Biserica mănăstirii Slatina	202
60.	Biserica mănăstirii Bistrița, județul Neamț	203
61.	Pisania mănăstirii Bistrița	204
62.	Monetă de argint dela Alexandru Lăpușneanu	205
63.	Banul de aramă al lui Ioan Vodă Viteazul	210
64.	Lupta dela Jilișce (1574)	211
65.	Biserica Domnească dela Curtea Veche (Sf. Anton)	220
66.	Pecete de aur dela Alexandru Voevod (1568—1577)	225
67.	Verso peceții de aur a lui Alexandru Voevod	226
68.	Pecete de aur dela Petru Cercel	229
69.	Verso peceții de aur a lui Petru Cercel	230
70.	Țeava unuia din tunurile turnate de Petru Cercel	231
71.	Pecete de aur dela Mihnea Voevod	234
72.	Mănăstirea Sucevița. Vedere generală	242
73.	Biserica mănăstirii Sucevița	244
74.	Detaliu de interior la biserica mănăstirii Sucevița	245
75.	Ordin de plată, în limba română, dela Petru Șchiopul	246
76.	Portretul lui Zotu Tzigara	247
77.	Ban bătut de Ștefan Răzvan	252

www.dacoromanica.ro

Fig.		Pag.
78.	Mormintele lui Ieremia și Simeon Movilă	254
79.	Acoperământul de mormânt al lui Ieremia Movilă	256
80.	Portret contemporan al lui Sinan Pașa	265
81.	Asediul Târgoviștei, în Octomvrie 1595	270
82.	Începutul luptei dela Giurgiu, Octomvrie 1595	271
83.	Asediul Orăzii Mari, în 1598	277
84.	Lupta dela Șelimbăr	280
85.	Medalia de aur a lui Mihai Viteazul	281
86.	Portretul lui Mihai Viteazul de Aegidiu Sadeler	293
87.	Un alt portret contemporan al lui Mihai Viteazul	295
88.	Lupta dela Gorăslău	296
89.	Biserica Mihai Vodă din București	303
90.	Biserica din Streia (Huniedoara)	319
91.	Biserica din Densuș	321
92.	Hartă din 1584, înfățișând Țara Românească și Moldova	347
93.	Harta Moldovei de Reicherstorf (1541)	349
94.	Hartă din 1559, înfățișând Ardealul	351
95.	Ruinele Palatului Domnesc din Curtea de Argeș	372
96.	Biserica și ruinele Curții Domnești din Târgoviște	373
97.	Pecetea lui Ștefan cel Mare	382
98.	Pecete de aur dela Petru Șchiopul	383
99.	Harta fostului județ al Săcuienilor sau Saacului	402
100.	Ceramică bizantină găsită la Cetatea Albă	428
101.	Fragmente de vase de faianță, găsite la Cetatea Albă	429
102.	Fragment de faianță pictată, găsit la Cetatea Albă	430
103.	Fragment de faianță orientală pictată, găsit la Cetatea Albă	431
104.	Ceramică apuseană (porțelan) găsită la Cetatea Albă	432
105.	Ceramică japoneză sau chineză, găsită la Cetatea Albă	433
106.	Ceramică japoneză sau chineză, găsită la Cetatea Albă	434
107.	Biserica Neagră și ruinele unuia din turnurile de apărare ale Brașovului	437
108.	Colț din vechiul Sibiu	438
109.	Ruinele Cetății Suceava	444
110.	Ghiulele de piatră pentru tunuri, găsite la Cetatea Albă	514
111.	Ghiulele masive de fontă pentru tunuri, găsite la Cetatea Albă	515
112.	Fragment de za, găsit în săpăturile dela Cetatea Albă	516
113.	Ruinele Cetății Albe	518
114.	Ceramică bizantină găsită la Cetatea Albă	519
115.	Turnuri de apărare la Cetatea Albă	520
116.	Ruinele Cetății Neamțului	522
117.	Ruinele Cetății Neamțului	523
118.	Ruinele Cetății Hotinului	525
119.	Ruinele Cetății Soroca	527
120.	Ruinele Cetății Tighina	529
121.	Ruinele Cetății Suceava	531
122.	Ruinele Cetății dela Cohalm	534

www.dacoromanica.ro

Fig.		Pag.
123.	Castelul dela Huniedoara	535
124.	Trei din turnurile de apărare ale zidului care înconjoară Sibiul	536
125.	Biserică de sat fortificată, din Ardeal	537
126.	Clopot dela Ştefan cel Mare, la mănăstirea Bistriţa	549
127.	Monetă de argint dela Alexăndrel	557
128.	Monetă de argint dela Bogdan al II-lea	557
129.	Biserica de lemn din Star-Chiojd	614
130.	Biserica de lemn din Fildul de sus	615
131.	Mănăstirea Cornet	622
132.	Bolniţa mănăstirii Cozia	623
133.	Uşă interioară la biserica mănăstirii Neamţ	625
134.	Uşa bisericii dela Tazlău	626
135.	Ferestre dela biserica mănăstirii Neamţ	627
136.	Biserica mănăstirii Putna	631
137.	Pictură la biserica episcopală din Curtea de Argeş	634
138.	Picturi la biserica episcopală din Curtea de Argeş	635
139.	Pictură la biserica episcopală din Curtea de Argeş	636
140.	Chipul lui Mircea cel Bătrân la biserica episcopală din Curtea de Argeş	637
141.	Chip de sfânt la Voroneţ	638
142.	Frescă dela Voroneţ	639
143.	Biserica mănăstirii Homor. O parte din pictura exterioară	640
144.	Frescă dela Părhăuţi	641
145.	Frescă exterioară la Suceviţa	642
146.	Frescă dela Suceviţa	643
147.	Frescă dela Suceviţa	644
148.	Tabloul ctitoricesc dela Suceviţa	645
149.	Frescă dintr'o biserică din Transilvania	648
150.	Icoană făcută din porunca doamnei Despina	650
151.	Icoană făcută din porunca doamnei Despina	651
152.	Tripticul lui Ştefan cel Mare	653
153.	Fragment de stofă, găsit într'un mormânt, la Snagov	658
154.	Fragment de costum, găsit într'un mormânt, la Snagov	659
155.	Garnitură de fir, prevăzută cu nasturi de argint, găsită într'un mormânt domnesc din naosul bisericii Snagov	660
156.	Chipul lui Ştefan cel Mare pe un patrahir dela Putna	661
157.	Chipul lui Ştefan cel Mare pe o stofă bisericească dela Putna	662
158.	Chipul doamnei Maria din Mangop, pe acoperământul ei de mormânt dela Putna	663
159.	Epitaf sau aer din vremea lui Ştefan cel Mare, dela Putna	664
160.	Steagul lui Ştefan cel Mare	665
161.	Epitaf sau aer din anul 1481, pentru mănăstirea Putna	666
162.	Epitaf sau aer din vremea lui Ştefan cel Mare, pentru mănăstirea Moldoviţa	667
163.	Nabederniţă dela mănăstirea Putna	668

www.dacoromanica.ro

Fig.		Pag.
164.	Dveră din vremea lui Bogdan cel Chior	669
165.	Epitaf din 1592, pentru mănăstirea Sucevița	670
166.	Scaunul domnesc dela Moldovița	672
167.	Cădelniță de argint aurit, dela Ștefan cel Mare	675
168.	Panaghiar de argint dela Ștefan cel Mare	676
169.	Ripidă de argint, dela Ștefan cel Mare	677
170.	Inelele găsite în mormintele dela Snagov	678
171.	Inel de aur, găsit într'un mormânt la Snagov	679
172.	Diferite obiecte găsite la Snagov	680
173.	Chivot de argint din veacul al XVI-lea	681
474.	Chivot de argint din veacul al XVI-lea	682
175.	Scoarță de argint a evangheliarului lui Marcea	683
177.	Taler de argint din anul 1500, găsit la Coveiu	684
177.	Cruci de mână, ferecate în argint aurit	685

www.dacoromanica.ro

LISTA HĂRŢILOR

Nr.		Pagina
1.	Ţara Românească între 1418 şi 1601	425 (la sfârşitul părţii întâi)
2.	Moldova între 1432 şi 1606	idem
3.	Ardealul între 1400 şi 1601	idem
4.	Unirea Ţării Româneşti, a Moldovei şi a Ardealului sub Mihai Viteazul (1600)	idem

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pagina

Prefaţa la ediţia a patra V
Prefaţă . . . . . VII—VIII

Urmaşii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş. . . . . 1—15
Mihail I 2. Dan al II-lea 2. Alexandru Aldea 4. Vlad Dracul 8. Dan al III-lea şi Vladislav al II-lea 12. Bibliografie 15.

Decăderea Moldovei în timpul urmaşilor lui Alexandru cel Bun 16—32
Iliaş Voevod 17. Ştefan Voevod 18. Domnia comună 20. Petru al II-lea şi Roman al II-lea. «Ciubăr Vodă» 22. Bogdan al II-lea 25. Petru Aron 28. Bibliografie 31.

Iancu de Huniedoara . . . . . 33—43
Originea familiei. Inceputurile lui Iancu 33. Luptele cu Turcii 39. Ladislau şi Mateiaş Corvinul 42. Bibliografia 43.

Vlad Ţepeş . . . . . 44—51
Relaţiile cu Ardealul 45. Luptele cu Turcii 46. Bibliografie 51.

Ştefan cel Mare . . . . . 52—116
Consolidarea domniei 55. Lupta dela Baia 57. Inceputul conflictului cu Turcii. Luptele cu Muntenii 59. Lupta dela Vaslui 62. Campania lui Mohamet al II-lea. Lupta dela Războieni 67. Noi lupte cu Muntenii şi cu Turcii. Pierderea Chiliei şi Cetăţii Albe 70. Noile relaţii cu Polonii şi cu Ungurii 73. Războiul cu Polonii. Lupta din Codrul Cosminului. Problema Pocuţiei 76. Viaţa economică 84. Viaţa religioasă. Mitropoliţi şi episcopi 88. Ctitoriile lui Ştefan 89. Familia lui Ştefan 105. Marii dregători ai lui Ştefan 108. Moartea lui Ştefan. Personalitatea lui 112. Bibliografie 115.

Urmaşii lui Vlad Ţepeş până la Radu cel Mare . . . . . 117—126
Radu cel Frumos 117. Basarab cel Bătrân 119. Basarab cel Tânăr zis şi Ţepeluş 121. Vlad Călugărul 123. Bibliografie 126.

www.dacoromanica.ro

Pagina

Radu cel Mare . . . . . 127—133
Raporturile cu vecinii 127. Organizarea bisericii muntene. Patriarhul Nifon 129. Bibliografie 133.

Bogdan al III-lea şi Ştefăniţă . . . . . 134—144
Relaţiile lui Bogdan cu Polonii şi cu Tătarii 134. Relaţiile cu Muntenii şi cu Turcii 138. Ştefăniţă 139. Bibliografie 144.

Vremea lui Neagoe Vodă Basarab . . . . . 146—156
Mihnea «cel Rău» 146. Vlad al V-lea cel Tânăr sau Vlăduţ 149. Neagoe Basarab 150. Ctitoriile lui Neagoe 151. Bibliografie 155.

Luptele pentru domnia Ţării Româneşti după moartea lui Neagoe Basarab . . . . . 157—170
Radu dela Afumaţi 157. Moise Vodă 163. Vlad Innecatul 164. Vlad Vintilă dela Slatina 165. Radu Paisie 166. Bibliografie 169.

Petru Rareş şi nevrednicii săi fii . . . . . 171—193
Petru Rareş şi Ardealul 172. Relaţiile cu Polonii şi cu Turcii 175. Campania din 1538. Ştefan Lăscută. Alexandru Cornea 178. A doua domnie a lui Petru Rareş 180. Ctitoriile 182. Iliaş Voevod 189. Ştefan Voevod 191. Bibliografie 192.

Alexandru Lăpuşneanu. Despot Vodă . . . . . 194—206
Raporturile lui Lăpuşneanu cu Polonii, cu Turcii şi cu Ardealul 194. Despot Vodă. Răscoala lui Tomşa 196. A doua domnie a lui Lăpuşneanu 200. Bibliografie 206.

Ioan Vodă Viteazul . . . . . 207—215
Bogdan Lăpuşneanu 207. Ioan Vodă Viteazul 208. Luptele cu Turcii 210. Bibliografie 215.

Decăderea politică a Ţării Româneşti până la Mihai Viteazul . . 216—236
Mircea Ciobanul 216. Pătraşcu cel Bun 218. Mircea Ciobanul a doua oară 219. Petru Vodă cel Tânăr 221. Alexandru al II-lea 223. Mihnea al II-lea Turcitul 227. Petru Cercel 229. Mihnea al II-lea a doua oară 232. Urmaşii lui Mihnea până la Mihai Viteazul 234. Bibliografie 235.

Petru Şchioul . . . . . 237—249
Luptele cu pretendenţii la tron 238. Iancu Sasul 239. A doua domnie a lui Petru Şchiopul 240. Pribegia lui Petru Şchiopul. Familia sa 246. Bibliografie 248.

www.dacoromanica.ro

Pagina

Urmaşii lui Petru Şchiopul. Movileştii . . . . . 250—257
Aron Vodă «cel Cumplit». Ştefan Răzvan 250. Ieremia Movilă 253. Bibliografie 257.

Mihai Viteazul . . . . . 258—308
Originea lui Mihai. Cariera sa ca boier 259. Inceputul domniei. Răscoala împotriva Turcilor 261. Campania din 1595. Lupta dela Călugăreni 264. Luptele din 1596, 272. Mihai Viteazul şi Imperialii 274. Cucerirea Ardealului 279. Ardealul sub Mihai Viteazul 282. Cucerirea Moldovei 285. Infrângerea 288. Gorăslău. Moartea lui Mihai 294. Familia lui Mihai. Boierii. Ctitoriile 298. Legătura lui Mihai Viteazul 304. Bibliografie 307.

Starea socială şi religioasă a Românilor din Ardeal în veacurile XV şi XVI . . . . . 309—328
Obligaţiile iobagilor 309. Mişcarea din 1437, 310. Mişcarea din 1514, 312. Cnejii şi nobilii 314. Nicolae Olahul 315. Mihail Csaki 316. Ştefan Mailath şi Gaspar Bekes 317. Biserici, mănăstiri şi episcopi 317. Mitropolia Ardealului sub Mihai Viteazul 327.

Principatul Transilvaniei în veacul al XVI-lea . . . . . 329—335
Individualitatea Transilvaniei în statul ungar 329. Voevodul Transilvaniei 329. Armata Transilvaniei 330. Ioan Szapolyay 330. Martinuzzi 332. Stăpânirea Imperialilor în Ardeal 333. Ioan-Sigismund, Ştefan Bathory 334. Sigismund Bathory 334. Bibliografie 335.

Românii din peninsula Balcanică în veacurile XV şi XVI . . . 336—341
Indeletniciri şi organizare 336. Asimilarea de către populaţiile înconjurătoare 339. Bibliografie 341.

Numele poporului şi al ţării . . . . . 345—352
Numele poporului 345. Numele ţării 346. Bibliografie 352.

Domnul . . . . . 353—376
Titlul 353. Atribuţiile Domnului 357. Veniturile Domnului 365. Insemnele 366. Succesiunea la tron 368. Reşedinţele domneşti 370. Bibliografie 376.

Organizarea administrativă. Dregătorii . . . . . 377—396
Numele şi vechimea dregătorilor 377. Banul 379. Vornicul 380. Logofătul 381. Vistierul 383. Spătarul 384. Paharnicul 385. Stolnicul 386. Comisul 386. Strator-

www.dacoromanica.ro

Pagina

nicul sau postelnicul 387. Veniturile marilor dregători 388. Ceilaţi dregători de curte 389. Dregătorii Doamnei 395. Bibliografie 396.

Judeţe, ţinuturi, comitate, districte . . . . . 397—425.
Numele şi vechimea judeţelor 397. Judeţele Olteniei 398. Judeţele Ţării Româneşti 400. Judeţele sau ţinuturile Moldovei 405. Comitatele, districtele şi scaunele din Ardeal 414. Pârcălabii şi comiţii 421. Bibliografie 425.

Oraşele sau târgurile. Satele. . . . . 427—468.
Distrugerea oraşelor daco-romane 427. Oraşele de pe ţărmul mării 428. Oraşele de pe malurile Dunării 432. Oraşele din Ardeal 437. Oraşele din Ţara Românească 439. Oraşele moldovene 443. Populaţia oraşelor noastre 455. Cârmuirea oraşelor 460. Hotarele târgurilor 464. Ocoalele 464. Satele 465. Bibliografie 467.

Clasele sociale . . . . . 469—485.
Boierii 470. Locuitorii satelor boiereşti şi mănăstireşti 476. Robii 481. Orăşenii 484. Bibliografie 485.

Organizarea judecătorească . . . . . 486—502.
Dreptul de judecată al Domnului şi al dregătorilor 486. După ce norme se judeca? Pravilele. Obiceiul pământului 490. Pedepsele 495. Bibliografie 502.

Organizarea militară . . . . . 503—539.
Principiul de alcătuire al oştirii 503. Armamentul 512. Cetăţile 517. Bibliografie 538.

Viaţa economică . . . . . 540—558.
Producţia 541. Meşteşugurile 542. Importul şi exportul 547. Drumurile 551. Circulaţia monetară 553.

Organizarea financiară . . . . . 559—580.
Dările 560. Birul 566. Muncile sau slujbele 566. Dările extraordinare. Imprumuta 571. Vămile 571. Ocnele 574. Repartiţia impozitelor. Scutirile. Sloboziile 576. Bibliografie 579.

Literatura veche. Istoriografia. Primele texte româneşti. Tiparul. 581—610.
Opere originale în limba slavă 582. Istoriografia veche românească 584. Primele texte româneşti 589. Literatura populară 594. Tiparul 598. Bibliografie 608.

www.dacoromanica.ro

Pagina

Arta . . . . . 611—688

Arhitectura bisericească 613. Bisericile moldovene 624. Meşterii zidari 632. Pictura bisericească 633. Meşterii zugravi 646. Icoanele 647. Miniaturi, frontispicii, iniţiale 654. Ţesăturile 657. Sculptura în lemn 667. Lucrul metalelor preţioase 673. Bibliografie 686.

Indice . . . . . 689—789
Lista figurilor . . . . . 791—795
Lista hărţilor 797
Cuprinsul . . . . . 799—803

www.dacoromanica.ro

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI, 1943

www.dacoromanica.ro

ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1418 ȘI 1601

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

Harta Nr. 1

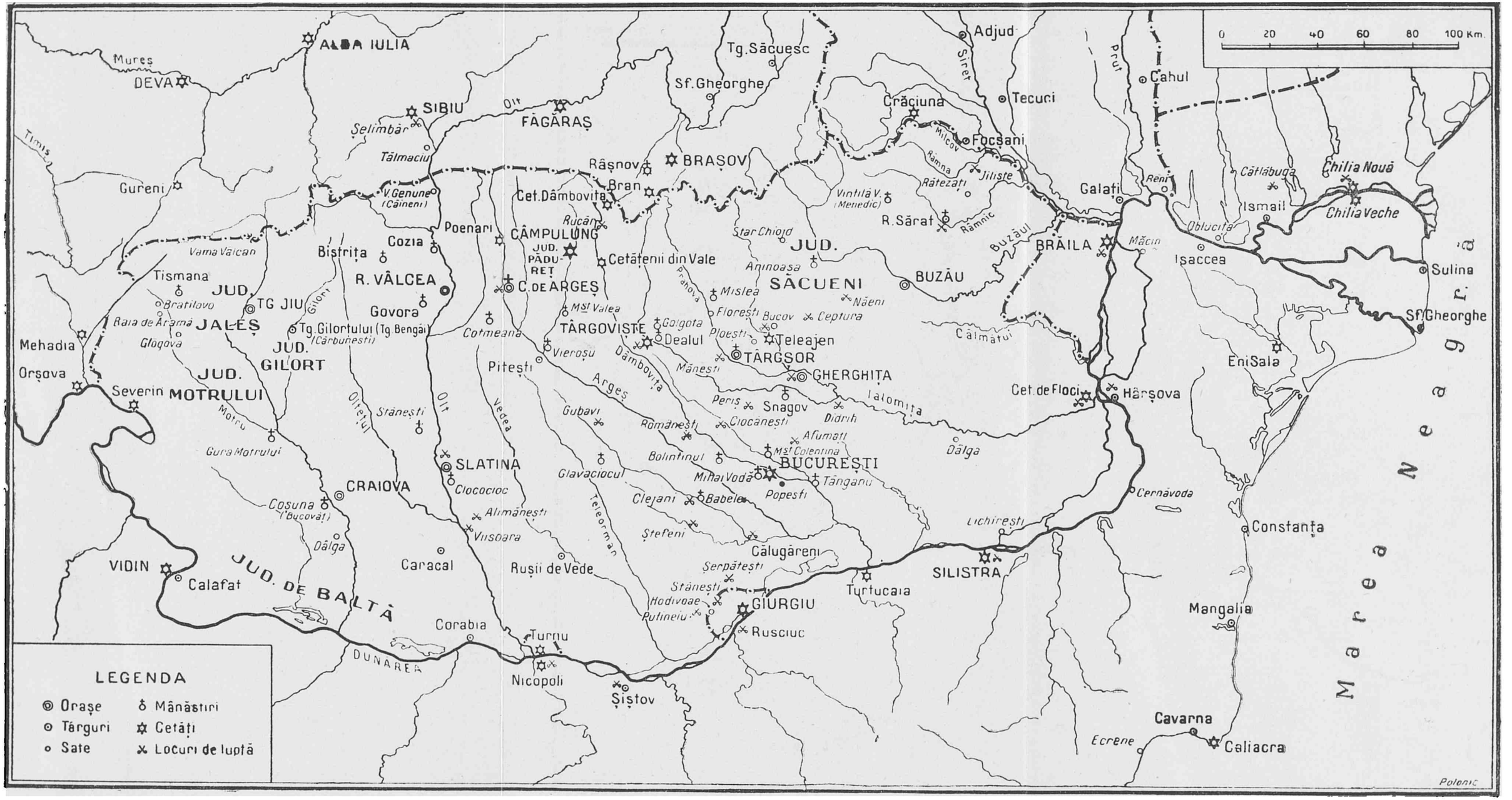

www.dacoromanica.ro

MOLDOVA ÎNTRE 1432 ȘI 1606

DE CONSTANTIN C. GIURESCU

Harta Nr. 2

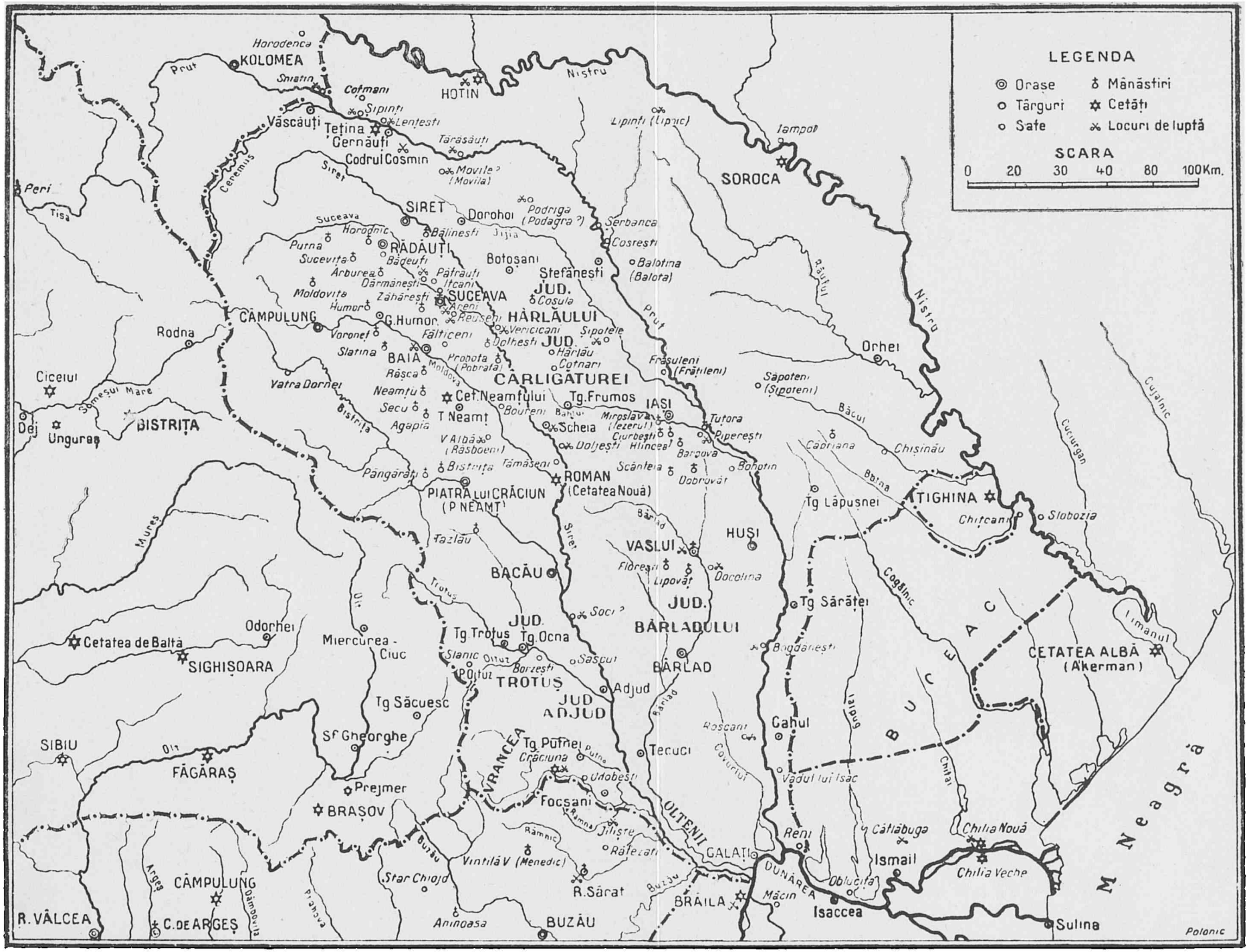

www.dacoromanica.ro

ARDEALUL ÎNTRE 1400-1601

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

Harta Nº3

www.dacoromanica.ro

UNIREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI, A MOLDOVEI ȘI A ARDEALULUI SUB MIHAI VITEAZUL (1600)

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

Harta Nº 4

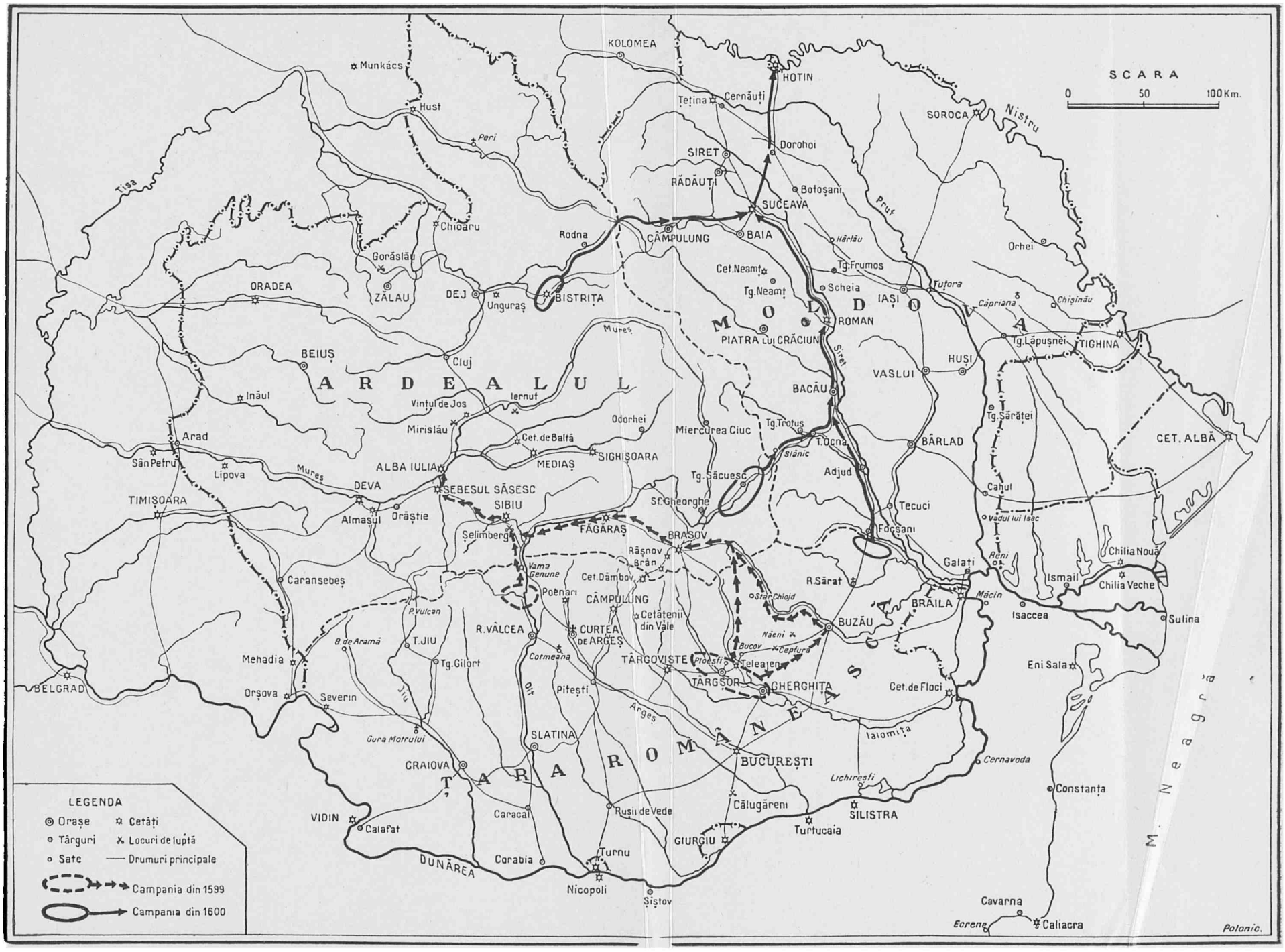

www.dacoromanica.ro